

رسیدن

در
این
شماره
با آثاری از:

آثار رضا ابراهیم رفرق
ابراهیم رفرق اروخان تهرانی
اسماعیل جمیلی اسماعیل هادی
الف. تربیت باپک دانشور (اؤزتورک)
بؤیوک رسول اوغلو حسن راشدی
حسن جولادی حمیددادیزاده جلال زاهدی
رضا دقتی رحیم رئیس نیا رضا برهانی
زهره وفائی س. سیدالوالی ضیا. صدر
عبدالله امیرهاشمی علی رضا اردبیلی
عزیز سلامی علی شاهیل علی قره جهلو
علی اکبر ترابی کامل
ولی یف محمد آزادگر
گونتای قوجابه یلی محمد رضالوانی
محمود فاضلیان م.ع. فرزانه
منوچهر عزیزی یعقوب تقوی
یونس شاملی
و دیگران

چوخ مدنیتلی جمعیتین مسئله لرینی آراشدیران درگی

مجله بررسی مسائل جامعه چندفرهنگی

۶

زمستان ۲۰۰۱ قیش

خلقه اغزین سرینی هر دم قلیر اظهار سؤز
بو نه سردیر کیم اولور هر لحظه یوخدان وار سؤز
آرتیران سؤز قدرینی صدق ایله قدرین آرتیرار
کیم نه مقدار اولسا اهلین ائیلر اول مقدار سؤز

محمد فضولی

تریبون ۶

چوخ مدنیتلی جمعیت ین مسئله لرینی آراشدیران درگی

مجله بررسی مسائل جامعه چند فرهنگی

۶-جی سایه، ۲۰۰۱ قیش

دفتر ششم، زمستان ۲۰۰۱

ISSN 1402-568X

TRIBUN

Çox mədəniyyətli cəmiyyətin
məsələlərini araşdıran dərgi
A journal devoted to
multi cultural affairs
6-ci sayı, 2001, Qış

تريبون

چوخ مدنيتلىن جمعيتين
مسئله لرين آراشديران درگي
مجله بررسى مسائل
جامعه چند فرهنگي
دفتر ششم، زمستان ۲۰۰۱

Redaksiya heyəti:

Məmi Ərdəbili
Yunis Şamili
Əlirza Ərdəbili

هيئت تحريريه:

ممى اردبیلی
يونس شاملی
عليرضا اردبیلی

Üz qabığı dizaynı:

Sona Gərami Səfaian

طرح روی جلد:

سونا غرامی صفائیان

Post adresi:

آدرس پستی:

TRIBUN

Box 7168

170 07 Solna/Sweden

Çap və teknik işləri: Əmir Xəlxi

Fax: +46-(0)70-711 47 38

امور فنی و چاپ: امیرخلخالی

فاکس

Elektron post: <info@tribun.com>

آدرس پست الکترونیکی:

Bankda hesab nömrəsi

حساب بانکی

(Təkcə İsveç daxilindən):

(تنها برای واریز از سوئد):

Postgiro 431 84 03-5

Xaricdən pul köçürmək üçün lütfən «Money Order»-dən istifadə edin.

برای واریز از خارج لطفاً از «حواله پولی» (Money Order) استفاده کنید.

Web adress: www.tribun.com

بیلدیریش

تریبون درگیسی نده تورکجه ماتریاللارین یازیلیشی حاقدا

تریبون درگیسی بو ساییدان باشلا یازاق تورکجه ماتریاللارین املا سینی ۲۶-۲۷ خرداد ۱۳۷۹ تاریخلی «بیرینچی ایران تورکجه سی دیلچیلیک سئمیناری» ندا آئینمیش قرارلار اساسیندا استانداردلاشدیریر. بو قرارلارا اویقون گلمه یین هر باشقا یازی طرزلی چاپ سهولری کیمی گؤرونمه لی دیرلر.

تریبون درگیسی نین رندا کیمیسی

www.iran-archive.com

تربیون ۶

۶-جی سای، دفتر ششم

زمستان ۲۰۰۱، قیش

ISSN 1402-568X

طرح روی جلد: سونا صفائیان Sona Səfaian disaynı: Üz qabığı

در این شماره: Bu sayida:

رئداکسیا	۹	اؤن سؤز
لورتوقرافی سئمیناری	۱۱	اورتوقرافی سئمیناری، قرارلار
لورتوقرافی سئمیناری	۱۹	سئمینارین حاقیندا بیر گزارش
لبراهیم رفرفه	۲۷	اورتوقرافیکه تنظیمات
عزیز سلامی	۳۹	اوج آذربایجان افسانه‌سی
عزیز سلامی	۴۷	منی آپاران ماهنی
هیشت تحریریة قریبون	۵۱	«بخشندگان عمر» یا...!؟
رضا برلهنی - تورنتو	۶۱	شور امیروفه رانمی‌گویم
رضا برلهنی	۷۱	حق تعیین سرنوشت...
رضا برلهنی	۷۳	شرایط‌نویسنده آذربایجانی
رضا برلهنی	۸۷	اسطوره صمد و موضوع زبان
رضا برلهنی	۸۹	تالان
رضا برلهنی	۹۱	در معنای ساده یک عصیان
محمد آشنا	۱۰۷	در باره «رازهای سرزمین من»
علی قراچه‌لو	۱۰۹	جاسوسان خدا
م. الف. تبریزی	۱۱۴	تبریز جادویی
علی اکبر ترابی	۱۱۹	علی اکبر ترابی نین شعرلری
علی رضا اردبیلی	۱۳۱	تأثیر ماندگار ژانویه سیاه باکو

رضا دقتی	۱۳۱	ژانویه سیاه باکو
علی شاملی	۱۴۱	حمید نطقی ایله مصاحبه
علی رضا اردبیلی	۱۵۱	علوم انسانی و تحولات اجتماعی
ن. خیابانی	۱۶۳	بابک در یادها زنده شد
حسن ارکع	۱۶۵	دهم تیر ماه میلاد بابک
رحیم رئیس‌نیا	۱۷۱	ساعدی و زبان مادری
یونس شاملی	۱۷۷	مکاتبه با ایران
علی رضا اردبیلی	۱۸۹	ستم ملی و ستم جنسی
دکتر م.ع. فرزانه	۲۰۵	فارسی دری و ترکی آذری
اسماعیل جمیلی	۲۱۳	ملتیمین فرزانه‌سی
اسماعیل هادی	۲۱۷	مین ایلدن بری تورک سؤزلری
زهره وفائی	۲۴۹	غربتده سؤنموش اولدوزلار
زهره وفائی	۲۵۵	«مکتوب»
زهره وفائی	۲۵۷	انجمن کتاب دوستان آذربایجان
دکتر ضیا، صدرالاشرفی	۲۵۹	«گوشه و زوایای تاریخ ترکان»
علی رضا اردبیلی	۲۷۱	ظهور و افول افسانه هندواروپایی
س. سیدالوالی	۲۸۱	تبریزین دوبه‌لری
دکتر حسن جوادی	۲۸۹	نشر کتاب و مطبوعات آذربایجان
حسن راشد	۳۰۵	صدای پای شوونیسیم را دریابیم!
پروفیسور کامل ولی‌یف	۳۱۱	سؤز دونیامیز و فولکلور
گونتای قوجابه‌یلی	۳۱۷	یئرله گؤی آراسیندا

۳۲۱	علی رضا اردبیلی	آخرین میخ بر تاجوت آریائیسیم
۳۲۷	یوهان نیلسون	۱۸ دختر حوا
۳۳۳	علی رضا اردبیلی	بیگانگی در میان ایرانیان
۳۴۹	حسن ارکع	حرکت ملی و نقش ریش سفیدان
۳۵۳	حمید دادیزاده (تبریزی)	نگرشی به مقوله نژادپرستی
۳۶۷	م. سلجاسی	دیل مسئله سینه بیر باخیش
۳۷۱	یعقوب تقوی	نگاهی به اقتصاد مریض آذربایجان
۳۷۵	یعقوب تقوی	پسوندی بر اقتصاد آذربایجان
۳۸۱	محمد رضا لوانی	این مقاله را بخوان خان داداش!
۳۸۳	محمد رضا لوانی	خان داداش کیست؟!
۳۸۷	محمد آزدگر	آزمون روسیه در چینستان
۳۹۱	بویوک رسول لوغلو	ملی کیملیک (هویت) بحرانی
۴۰۵	لشیپگل / سیدلوالی	پایان دادن به فرهنگ خشونت
۴۰۸	پیر یونسون	ناسیونالیسم آذربایجانی
۴۱۱	پیر یونسون	زبان اسلحه‌ای در برابر قدرت
۴۱۳	یورگین استرومبرگ	آذربایجانی‌ها در انتخابات
۴۱۶	یورگین استرومبرگ	نگرانی آذربایجانیها بخاطر دکتر چهرگانی
۴۱۸	توماس آندربرگ	موسیقی ریشه گرفته از اعصار کهن
۴۲۰	عفو بین الملل	تلگرامهای عفو بین الملل
۴۲۳	آنار رضا	آذربایجان چی لیق حاقیندا دوشونجه لر
۴۴۲	عبدالله امیرهاشمی بایک	مطبوعات یمیزا بیر باخیش
۴۵۳	دانشور (اؤزتورک)	تاریخی حادثه لرین ایزلری

دوقتور جلال زاهدی	۴۶۹	شرق فلسفه سینده سوسیال ادراک پروبلئمی
سیاوش حسینعلی زاده	۴۷۷	دیل پسیکولوژیسی
نمایندگان آذربایجان	۴۸۱	نامه به رئیس جمهور سید محمد خاتمی
محمد آزادگر	۴۸۹	مردم آذربایجان و تبعیض و تحقیر حکومتی
فدراسیون آذربایجان-سوئد	۴۹۵	گوئی آذربایجان آنادیلی گونو
محمود فاضلیان	۴۹۸	مقابله با جنبشهای ملی
فؤاد آخوندوف	۵۰۷	جمهوری دموکراتیک آذربایجان
الف. تربیت	۵۱۳	واژه و زمان در فارسی
علی کافی	۵۳۹	حذف زبان فارسی از عرصه‌های علمی؟
هنوچهر عزیزی	۵۴۷	روشنفکران خودباخته‌عامل تخریب فرهنگ ملی
تریبون	۵۵۱	گویش پار تپاسی نین مرانامه‌سی
-	۵۵۵	پیرامون مقاله «افزایش تمایلات قومی گرای»
تریبون	۵۵۹	معرفی کتاب
خوانندگان تریبون	۵۶۷	۴۰ مکتوب ۴۰ نامه
-	۵۸۲	گزارش از یک میزگرد در برلین
صمد نیکنام	۵۸۵	۲۱ آذر درگیسی

«کتابخانه»

در این شماره، تصاویر روی جلد برخی از کتابهای اهدایی از سوی مؤلفین، ناشرین و دوستان دیگر به کتابخانه تریبون را در صفحات متعدد چاپ کرده‌ایم. بدینوسیله از کلیه دوستانی که ارسال کتاب و مجلات و نشریات خود و دیگران، ما را مورد لطف خود قرار می‌دهند، سپاسگزاری می‌کنیم.

تریبون

شعر لری:

اسماعیل جمیلی،
فاضل ناصر اگیر،
بختیار واهابزاده،
زهره وفائی،
داغچی،
علی اکبر ترابی،
عزیز سلامی،
عباسعلی جوادی،
بالاش آذراوغلو،
علی رضا نابدل (اوختای)،
رضا براهنی،

ترجمه لری:

علی قراجه‌لو،
اسماعیل جمیلی،
علی رضا اردبیلی،
امیر خلخالی،

رئەدا كىسىا

انسان ياراندى، ياشادى، ياراتدى. يارانيز، ياشاير، يارادير... و بو دۇور دوام اندير. انله تاريخ ده بو دور، مدنيت ده، مدنيتلرين تاريخى ده. انسان فرد كىمى قىساجىق بىر عۇمور و وار. اۇزونو تانيدىغى گوندىن، اۇلومون قاجىلماز بىر سئودا اولدوغونو آنلاير و اۇلمه مزلىك آرزوسو اونون آرزولارينين ال چاتماز ذىروه سينده دورور. آما انسان اۇلورسه، انسانلار اۇلمورلر، انسانلىق و انسان توپولوملارى (عائله، ائل و ملت) ابدى اولماسالار دا، ازلدن برى ياشاميشلار. اونا گۇرده انسان اۇزونو اۇلمز انسان توپولوملارينا ياپشديرير. بو توپولوم اۇلمز اولماغى باچارير. توپولومون فردلرين بىر يىره يىغىلماسىندان دوغولماسى بىر فاكت دىرسا، باشقا بىر فاكت دا بو توپولوملارين فرددن داها اوزون عۇمور ائتدى يى و هئىچ بىر شىخصين تىكلىكده مالك اولمايدىغى كىفيلر صاحىبى اولماسيدير. بوگون موجود اولان انسان توپولوملارينين مېنلر ايل ياشى اولدوغو حالدا، فردين يوز ايل ياشاماسى معجزه كىمى بىر شى دىر. فرداگر عائله سېنه باغلى اولماقلا، اوز اجدادىنين بىر - ايكى نىسلى حاقتا معلومات الله انديرسه، توپولومونا باغلى اولماقلا يوزلر نىسلىن حاليندان خبردار اولور. اۇزونو يوزلر نىسلىن دوامچىسى گۇرور. بوتون بونلار باعث اولوركى انسان ائولادى اۇزونو اۇلمز - توكنمز گۇرسون، حياتينا اوميد باغلاسىن، گله جك نىسلىنين غايه سېنه قالسىن، اوز ائوى نين - يوردونون ابادلىغينا چاليشسىن و... بىر سۆزله انسانى، انسان كىمى ياشايش طرزى كىمى تانيميش بىر طرزله ياشاماسينا سوق وئرن شرايط، اونون اۇز توپولومونا باغلى اولماسىندان ايرهلې گلير. بو باغلىلىق همان كىملىك (هويت) دىر. انسانى ساير دىرى موجودلاردان فرقلىدىن ده ائله بو عامل دىر.

بعضاً انشىديريكى، گويا ايراندا توركلرين اقتصادى دورومو

باخشی دیر و فلان دولت پوستلارینی دا فلان تورکلر اشغال اندیرلر. بئله استدلال ائندنلر ائله بیل آنلامیرلارکی انسان اوچون، قارنین دوپوروب، ایستی یترده یاتماق لازم دیرسه، اونا گؤره دیرکی، فرد کیمی اؤز شخصیتینی و توپلوم عضوی کیمی اؤز کیملیگینی قوروپا بیلین. کیملیک سیز بیر انسان (=مونقورت) کیمه لازم دیر؟ بونلار ائله باشا دوشورلر کی، تورکلر آجالریندان اولمورلرسه، بیلکلری و لیاقتلری گوجونه هانیا مقام صاحبی اولورلارسا، اوندا داها نه دن گیلئیلی دیرلر؟! بعضیلری بیر آز آرتیق قانارکن، بیزیم دینی - مذهبی ترضیق آلتیندا اولمادیغیمیزا اشاره اندیب، کیملیک ساریدان دا پروبلمسیر اولدوغوموزو ادعا اندیرلر...

انسان او واخت انسان اولورکی، اؤزونو اؤز فیزیولوژیکی احتیاجلارینی نین اسارتیندن آزاد اندیر. اگر آذربایجانلی لارین دردلی قارین دردنی دئیل، دنمهلی اونلارین دردلی نین اصیل انسان دردنی اولماسینا شک یوخدور. هر بیولوژیکی وارلیق، اؤز آجلیغی و سوسزلوغونا رئاکسیا (عکس العمل) گؤستریر. تکجه شعورلو وارلیق اولان انسان دیر کی، کیملیگینی قورویور، تکجه مدنیت صاحبلری اوچون دونیا یشمک و یاتماقلا بیتیر، تکجه مدرن ملتیر غیر دینی کیملیکلرینی ده، دینی کیملیکلری کیمی اولوی/مقدس سائیرلار. بلکه دینی کیملیکدن باشقا بیر کیملیک گؤره بیلمه یئلر، اورتا عصرلرین قارانلیغیندان مدرنیته صاحبی نین ایشیغینا گؤز آچمامیش موجودلاردیرلار، بلکه ده بو اولوم یوخوسونو (یالنیز بیزی سنودیکلریندن!) بیزیم اوچون گؤروبیلر. فرق ائتمز، آذربایجان تورکو، ائلهجه ده سایر ایران تورکلری، اؤز اقتصادی و ماتریال وضعیتلریندن آسیلی اولمایاراق، کیملیکلری نین ده غایه سینه قالیلار، بو تاپدالانان کیملیگین غیر دینی اولدوغو اوچون ده اونون اولوم - دیریم بیر مسئله اولدوغونو گؤزدن بائیندیرمیرلار.

مدنیتلر شاهلارین امریله یارانمیرلار و ملتیر کیمینسه امریله دیل لرینی و معنویاتینی دیشیب، یننی دون گئییه بیلمزلر. «کولتور» دئدیگیمز اصلینده عصرلرین، مسین ایمل لیکلرین سیناغیندان چیخمیش، ملتیرین داخلی دینامیزی و اؤزونو مدافعه سیتمی دیر کی، زامانلا انکشاف اندیب، بیزه چاتمیشدیر.

بیرینجی ایران تورکجه‌سی دیلچیلیک سئمیناری

اورتوقرافی آراشدیرمالاری و املا بیرلیگی

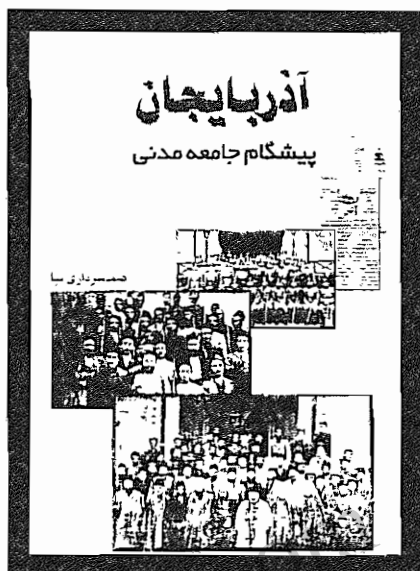
شفق مدنیت اوجاغی

تهران، ۲۷ - ۲۶ خرداد ۱۳۷۹

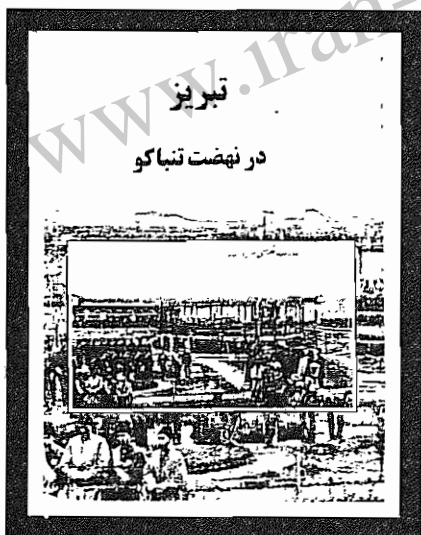
- آلینان قرارلار
- اشتراک چی لار
- ابراهیم رفرف ین معروضه‌سی

صمد سرداری نیا:
مشاهیر آذربایجان،
انتشارات دانیال، تبریز، ۱۳۷۷

صمد سرداری نیا:
آذربایجان پیشگام جامعه مدنی،
سازمان چاپ و نشر هادی، تبریز، ۱۳۷۷

صمد سرداری نیا:
تبریز در نهضت تنباکو
انتشارات آشینا، تبریز، ۱۳۷۷

حسین فیض اللہی وحید:
آذربایجان معاصر عاشیققلاری
انتشارات یاران، تبریز، ۱۳۶۹

سئىنارین سونوندا علمى ھىت طرفیندن

آلینان قرارلار

۱ - الیفبامیزین آدی: آلینان قرارا گۆره، الیفبامیزین آدی «تورک الیفباسى» - دیر، آنسجاق فرقلندیرمه زامانى «عرب کۆکلۆ تورک الیفباسى» دا دئيله بیلر.

۲ - سسلیرین یازیلیشى

فونئم	یازى بېجىلملىرى	اؤرنکلر
A	آ ل ا	آغیز، آنا، آدا
I	ای ی یئ یئ	ایلدیریم، قیز، دیرناق، آیئ. دارئ
O	او ئو و	اوغۇز، سۇن، دۇن
U	اؤ ئؤ وؤ	اؤجوز، اؤتۇز، دؤز
Ə	ا ه هه	ال، اپریمک، سېله مک، دده، ننه
E	ا ئ ئئ ئئ	ا ئو، گئتمک، یئمک، یئ، دئ
Ö	اؤ ئؤ وؤ	اؤرنک، گؤن، اؤن
Ü	اؤ ئؤ وؤ	اؤچ، گؤن، دؤنن
İ	ای ی یئ یئ	ایکى، بیز، دیز، دلئ، درئ

۹ سسینین یازیلیشی اوزرینه قئیدلر

۲-۱: چوخ هیجالی کلمه‌لرین بیرینجی هیجاسینین اورتاسیندا و سونوندا «ه» حرفی یازیلماالیدير: نه، دده، سس، کسمک، ترله‌مک.

۲-۲: ایکی و چوخ هیجالی کلمه‌لرده «ه» هارادا یازیلیب یازیلما یا جاغینی تثبیت ائتمک اوچون ایکی متوددان فایدالانماق ممکندور. بیرینجی متودا گۆره «ه» حرفی ایلك هیجادان باشقا سونو فتحه ایله بیتن بوتون هیجالاردا یازیلماالیدير: گۆزله‌مک، سپه‌له‌مک، سرینلتمک.

۲-۳: ایکینجی متوددا کلمه مورفئملره بؤلونور و «ه» سسی ایله بیتن مورفئملرین سونو «ه» اشاره‌سی ایله یازیلیر: سپه‌له‌مک (سپ + ه + له + مک)، منیمسه‌مک (من + یم + سه + مک). خاطرلر لایمق لازمدیر کی، مورفئم ان کیچیک معنا واحدلری یا ان کیچیک قراماتیک وظیفه داشییان حصه‌لره دئییلیر. مثلا گلمه‌میشدیر (مورفئم حصه‌لری: گل + مه + میش + دیر) سوزو دورد مورفئمدن تشکیل اولور و داها کیچیک واحدلره بؤلونه بیلیمین هر مورفئم اوزونه مخصوص وظیفه داشیییر.

تبصره ۱: صیغیر هیجالی مورفئم اوزوندن قاباقکی مورفئمله بیر مورفولوژیک واحد ساییلیر. مثلا گیزلنمک (مورفئملره بؤلسک: گیز + له + ن + مک) کیمی سوزلرده صیغیر هیجایا مالک اولان مورفئم (ن) اوزوندن قاباقکی مورفئم (له) ایله واحد بیر مورفئم کیمی سایا سالیئیر (له + ن = لن)، اونون اوچون بو کلمه گیزله‌نمک بیچیمینده دئییل، گیزلنمک بیچیمینده یازیلیر. باشقا مثاللار: ایستک (مورفئملره بؤلسک: ایسته + ک)، دیلک (مورفئم ترکیب حصه‌لری. دیله + ک).

تبصره ۲: منسویت شکیلچیلری حتا صیغیر هیجادان تشکیل اولورلسادا، مستقل مورفئم ساییلیر. مثاللار: دده‌م، نه‌ن، اؤنرگه‌م.

۲-۴: املاسی بیر-بیرینه بنزه‌ین کلمه‌لری آیرد ائتمک اوچون «» حرکه‌سیندن فایدالانماق اولار: ایری، آیری.

I = سسینین یازیلیشی اوزرینه قئیدلر

۲-۵: بو حرفین دیاکریتیکی علامتینی یازماغا هر یشده گرک یوخدور، آنجاق فرق‌لندیرمه ضرورتلرینه گۆره اونون ساده‌جه اوشاق درسلیکلری، یاد سوزلر لهجه‌لر و فولکلورا عاید اولان متلرده یازیلماسی توصیه ائدیلیر.

۳- سس سیزلرین یازیلیشی

۳-۱: عربجه یه مخصوص اولان حرفلر (ص، ض، ط، ظ، ع، ذ، ث، ح) عرب منشالی کلمه لرده مطلق یازیلمالی و تورکجه کلمه لرده قطعیا یازیلمالیدیر (آذربایجان سوزو استنادیر).

۳-۲: V: ساده جه (و) بیچیمینده یازیلیر و هنج بیر دیاکریتیکی علامتی یوخدور: وارلیق، سووگی

۳-۳: H: بو صامت (ه) بیچیمینده یازیلیر و هنج بیر دیاکریتیکی علامتی یوخدور: همیشه، ساهمان، مئه، شه، آلاه، هله).

۳-۴: Y: بو صامت ساده جه (ی) بیچیمینده یازیلیر و هنج بیر دیاکریتیکی علامتی یوخدور: یاللیق، بایرام، آی.

۳-۵: ایکی i سسین آراسیندا گلن Y سسی «گ» (یوموشاق گ) اشاره سی ایله یازیلمالیدیر: ایگید، ایگیرمی، چیگین، گتیردیگیم، بگ و چیگ سوزلری ده همین حرفله یازیلمالیدیر.

۳-۶: کلمه نین گورونوشونو ساخلایب کؤکونو ایتیرمه مک اوچون «ک» حرفی ایکی سلی آراسیندا قالیب سینی دیشدتردیگی زامان یوموشاق «گ» ایله یازیلمالیدیر: گله جگیم، چورگیم، شاعرلر درنگی.

۳-۷: K: قالین «ک»: یاد دیلر دن دیلمیزه کئچن قالین K- لی کلمه لر «ک» ایله یازیلمالیدیر: دوکتور، دئموکراسی، کاراکتر.

۳-۸: تشدید علامتی یالیز عرب دیلیندن آینما کلمه لرده ایشله نه جک: تعجب، تأسف.

۴- شکیلچیلرین یازیلیشی

۴-۱: شکیلچیلر عمومیتله کؤکلره بیتشکیک یازیلیر: آذربایجان + ین = آذربایجانین. باشقا اؤرنکلر: گلیمشم، گلدیلمر، ائلر، گؤزلدیر.

۴-۲: «می» و «مو» سوال شکیلچیری اورتادا بیتیشیک، سوندا ایسه یان - یانا یازیلمالیدیر: گلدی می؟ گشتدی می؟

ای یقراار سینده نئشتر میسن، نه سن؟
پیکانمیسان، کونولموسن، اخگر میسن، نه سن؟ (قوسی تیریزی)

۴-۳: «دا» و «ده» سوزلری شکیلچی کیمی ایشلندیگی زامان بیتیشیک، یوخسا آیری یازیلیر: سو سولین جاوایی منده دیر. آما: حسن ده گلدی، من ده.

۴-۴: اوزون کلمه لرین یازیلیشینی آسانلاتماق اوچون دورد و داهاجوخ هیجالی کلمه لر سسلی ایله بیتن مورفمندن سونا پارچالانا بیلر، آنجاق بیر کلمه نین مختلف حصه لری یان - یانا یازیلمالیدیر: موسیقی چیلر، موسیقی سی نین، بیزمکی لردندیر.

۴-۵: اوچ صامت آردیجیل گلدیگی زامان کلمه ایکی مورفم آراسیندا پارچالانا بیلر، آنجاق بیر کلمه نین مختلف حصه لری یان - یانا یازیلمالیدیر: سس سیز.

۵- مرکب کلمه لرین یازیلیشی

۵-۱: مرکب کلمه لرین ترکیب حصه لری مستقل، آنجاق یان - یانا یازیلمالیدیر: آغ ساققال، آغ بیرچک، ککلیک اوتو، قانونا او یغونلوق، گوزوگوتورمزلیک، دیک باشلیق.

۶- آلینما کلمه لر

۶-۱: اوروپا دیل لریندن آلینمیش کلمه لر ایراندا اولدوغو کیمی، عمومیتله فرانسیز تلفظو ایله، هم ده ممکن اولدوغو قدر اوز املامیزلا یازیلماق: تلتویزیون، تلتفون، رئا کسیون، ناسیونال.

۶-۲: اورویژینال املاسیندا G ایله یازیلان و آذربایجان لاتین ایفباسیندا Q ایله افاده اندیلن حرف بیزده «ق» ایله یازیلماق: اورتوقرافی، قرامتر، قاز.

۶-۳: همزه لی کلمه لر اولدوغو کیمی یازیلمالیدیر، کلمه نین سونونداکی همزه یازیلمامالیدیر، کلمه نین سونونداکی «ع» همیشه یازیلمالیدیر. مسئول، تأثیر، رئیس، مأخذ، مسئله، املا، انشا، موضوعو، مصراعسی.

دقت: «سوال» کلمه سی دیلیمیزه او یغون اولاراق بوردا گوزوندوگو کیمی یازیلمالیدیر.

۶-۴: آلینما دئیملر و تعبیر لر اورویژینال شکیلده یازیلمالیدیر: بسم الله، الی الابد، الی ماشالله، نعوذ بالله.

- ۹-۵: رسمی سندلرده فارسجا و عربجه شخص آدلارینین یازیلیشیندا اوریزینال املا قورونمالیدیر: محمد، حسین، ابوالقاسم، منوچهر، کاظم، عبدالناصر، سعودالفیصل، کبری.
- ۹-۶: دوغمالاشمیش عرب و فارس منشألی شخص آدلاری اؤز املا میزلا یازایلا بیلر: علسگر، فاطما.
- ۹-۷: جوغرافی آدلاری ایراندا ایشلندیگی کیمی، آنجاق امکان داخلینده اؤز تلفظوموزه اویغون شکیلده یازایلاجا: لهیستان، اؤزبکیستان، هیندوستان، لوبنان، اوتریش، تورکیه، کوردوستان.
- ۹-۸: سون عصرده غرض اوزوندن یابیلگی چاتیشمازلیغی سببندن دیشدیریلیمیش یئر آدلاری امکان داخلینده اوریزینال شکیلده یازایلاجا: توفارقان، سئیدآوا، ساین قالا، سولدوز، آخماقایا.
- ۹-۹: «غ» ایله باشلانان آنجاق بیزده «ق» تلفظ اندیلن کلمه لر اصلینده اولدوغو کیمی یازایلاجا: غم، غصه، غریب، صزل.
- ۹-۱۰: فارسجادا ایشلنمکده اولان تورک سؤزلری اؤز املا میزلا یازایلاجا: بوشقاب، اوتو، شولوق، اومود، قولدور.
- ۹-۱۱: فارسجاداکی «واو معدوله»- لی کلمه لر اصلینده اولدوغو کیمی یازیلمالیدیر: آزادینخواه، خواننده، خواهش، خوارزم.
- ۹-۱۲: آلینما کلمه لرده کی İY سئلری بیزده ساده جه بیر «ی» ایله افاده اولمالیدیر: سیاست، ریاضیات، تسویه، قیمت، خیابان.
- ۹-۱۳: اوروپادان آلینما کلمه لرده کی ae سئلری بیزده «آی» بیجیمینده افاده اولمالیدیر: aeroplan, آریوپورت, آریویلان.
- ۹-۱۴: عربجه دن آلینما کلمه لرده کی aw مخرجی بیزده «ؤ» شکلینده تلفظ اولدوغو اوچون «ؤ» شکلینده ده یازیلمالیدیر: دولت، اولاد، نوع، موضوع.
- ۹-۱۵: عرب و فارس دیل لریندن آلینمیش مینلرجه کلمه نین یازیلیشینا گلدیکده ایسه،

دوغمالاشمیش کلمه‌لرین اؤز املا‌میزدا یازیلجاغی قارار آلینمیشدیر. سؤزلرین هانسی‌سینین دوغمالاشدیغینی تعیین ائتمک ایثی اور توگرافیک سؤزلوگونو حاضیرلایاجاق هنیئتین عهدہ‌سینه قویولموشدور. مبتدیله اوچون حاضیرلانمیش متلرده آینما کلمه‌لرین یازیلیشیندا دیاکریتیکی علامتلردن فایدالانماق تۆصبه اولونور.

سون

بیرینجی ایران تورکجهسی دیلچیلیک سئیناری
اورتوقرافى آراشدیرمالاری و املا بیرلیگی
شفق مدنیت اوچاغی
تهران، ۲۷ - ۲۶ خرداد، ۱۳۷۹

سئینارین حاقیندا بیر گزارش

سئینارین باشقائیندان اؤن سؤز:

یارادان تانری نین آدی ایله

بوگون ایران اسلام انقلابی و اونون گتیردیگی نسبی دیل - مدنیت آزادلیغی سایه سینده محدود شکیلده اولسا دا، انا دیلیمیزده یازیب - اوخوماق و کتاب، درگی و قرئت نشر ائتمک و یازی دیلیمیزین سیخیتیدان قورتولوب، انکشاف یولونا دوشمه سیندن ۲۱ ایل کئچمکده دیر. قوجامان اوستادلاریمیزین گؤستریشلری اساسیندا قورولموش املا قایدالاری ۲۵ ایلدن بری وارلیقدان و دیگر نشریاتیمیزدا ایشلمکده دیر. بوگون داخلده و خارجهده چیخان اثرلردن وارلیق درگی سی نین بو ساحه ده نه قدر استقامت و ثریجی اولدوغونو آیدین گؤرمک ممکندور.

بونونلا بنله زامان کئچدی کجه هر دیلین یئنی قلبلری اورتایا چیخیر و بو طلبلری قارشیلماق و داها واحد فیکرلره اساسلانان املا قایدالارینی تثبیت ائتمک و وظیفه سی بوگونکو دیل متخصصلری نین اوزرینه دوشور. بو هدفه نایل اولماق اوچون یازیچیلارین و اوخوجولارین و عمومیتله دیلیمیزین کئشیگینه دوران ضیالیلارین اشتراکی ایله بیر سئینارین کئچیریله جگی ضرورتی چوخدان بری دیولماقایدی. اولو تانری نین یاردیمی ایله بو سئینارین اؤز علمی وظیفه سینین باجاریقلی طرزده یشینه یشیره جگینه و دیلیمیزین اورتوقرافی اساسلارینی محکم لشدیرمک اوغروندا بیر انکشاف (گلیشمه) مرحله سی اولاجاغینا اورکدن اینانیریق. اومید ائدیریک کی، اورتوقرافی آراشدیرمالاری و املا بیرلیگی سئمینارینا نظارت اندن علمی هیئت بوندان سونرا دا اؤز فعالیتینی دوام ائتدیرسین و آیدابیر آردیجیل گؤروشوب، مختلف دیلچیلیک مسأله لرینه فیکیر و نرملکه ایران

تورکجه سی نین دیلچیلیک قورومونو یاراتماقدا اؤنملی آدیملار گؤتوره بیلسین. دیلچیلیک قورومو قراماتیک ساحه ده آراشدیرمالار آپارماق هابئله یئنی سؤزلرین و سؤز ترکیبلیرین یارانماسینا نظارت ائتمک اوچون ضروری اولان اهمیتلی علمی موسسه لردن بیریدیر.

بو سئمیناردا اشتراک ائندن بوتون قوناقلارا دیلیمیزه و اؤلکه میزه خدمت اوغروندا بؤیوک باشاریلار دیله بیریک.

دوکتور جواد هیئت

سئمینارین قوروجولاری:

درگیلر و قزئتلر:

وارلیق،	آوای اردبیل،
مهد آزادی،	صاحب،
نوید آذربایجان،	ارک،
امید زنجان،	شمس تبریز،
پیام نو،	فجر آذربایجان

نشریاتچیلار و مدنیت اوجاقلاری:

اندیشه نو نشریاتی
چیچکلر قورولوشو،
نسیمی مدنیت اوجاغی،
میشو کولتور درنگی،
گونئی مدنیت اوجاغی،

سئمینارین باشقانی: دوکتور جواد هیئت

سئمینارین دبیری: ابراهیم رفرف

سٹہینارین علمی ہیئتے (الیقبا سیراسی ایله)

آرش آزاد، حمید (پیام نو درگیسی)
 آزاد، اکبر (چیچکلر قورولوشو)
 آغ کمرلی، آخشین
 آیرومی، دوکتور جمال
 اسماعیلزاده، رسول
 حصاری، میر هدایت
 دانشور، بابک
 راشدی، حسن (چیچکلر قورولوشو)
 رفرفه، ابراهیم
 صرافی، علیرضا
 فیض الهی وحید، دوکتور حسین
 مجیدزاده، حسن (ساوالان)
 محمد خانی، حسین (گونئیلی)
 مشروطهچی، کریم (سؤنمز)
 ممی زاده، ع. آغداشلو
 هادی، اسماعیل
 هیئت، دوکتور جواد
 هیئت، محمد رضا

مشاوره هیئتے (الیقبا سیراسی ایله):

اشراقی، محمد (ارکے روزنامه سی)
 ایمانی، بهروز (فجر آذربایجان درگیسی)
 خدائی، حسن (تایماز)
 درگاهی، وحید (آوای اردبیل درگیسی)
 رهنما، مهرشید
 سلیمی، دوکتور حسینقلی
 شیدا، یحیی (مهد آزادی روزنامه سی)
 فرزانه، دوکتور محمد علی
 قنبر پور، حبیب

کریمی، مهندس محمد رضا (اومید زنگان روزنامہ سی)
 کشتیبان، رسول (نوید آذربایجان)
 محسنی، عزیز
 محمدزادہ، پروفیسر حمید
 محمدزادہ صدیق، دوکتور حسین (دوڑگون)
 مردانی، اسداللہ
 معماری، دوکتور یوسف
 ملکہ زادہ، توحید

سٹمینارین آرائندیرما مؤوضوعلاری:

- ۱ - عرب الیفباسی نین باجاریقلاری و چاتیشمازلیقلاری
- ۲ - تورکے ذیلینده عرب الیفباسی نین ایشلنمه تاریخی
- ۳ - اور توقرافی و ذیلین تلفوٹونون قورونماسی
- ۴ - اور توقرافی و گؤزلیکے مسألہ لری
- ۵ - سس او یومو و اور توقرافی مسألہ لری
- ۶ - تورکے ذیلی نین التصاقی ماہیتی و اور توقرافی مسألہ لری
- ۷ - تورکے ذیلی نین فونٹتیکی، صرفی و نحوی اساسیندا اور توقرافی تنظیماتی
- ۸ - عربجه دن و فارسجادان آلینما کلمہ لرین یازیلیشی مسألہ سی
- ۹ - خارجا دیلر دن آلینما کلمہ لرین یازیلیشی مسألہ سی

سٹمینارین برنامہ سی

پنجشنبه ۲۶ / ۳ / ۷۹

بیرینجی اجلاس

(ریاست ہیئت: دوکتور جواد ہیئت، کریم مشروطہ چی، اکبر آزاد)

- قرآن مجید دن آیہ لر (حاجی حسین ولیخانی)
- سٹمینارین آچیلیشی (ابراہیم رفرے)
- قوناقلارا مراجعت (دوکتور ج. ہیئت)
- دیلیمیز - یازیمیز (احمد شایا)
- تورکلر ده یازی و الیفبا، اسکی چاغلاردان بوگونه دک (دکتور جمال آیرومی)

- تورک دیلینده عرب الیفباسی نین تاریخی (آخشین آغ لمرلی)
- سس - یازی آنا قایدالاری (بهزاد بهزادی)
- یازی قایدالارینی ثابتلشدیرمک اوچون نئیله مهلی (اسماعیل هادی)
- مرکب دوشونجه نین آییردلانما پروسسینده اورتوقرافی نین رولو (ناصر منظوری)
- بیرینجی اجلا سین سونو
- فاصله (۲۰ دقیقه)

ایکینجی اجلاس

(ریاست هیئت: ابراهیم رفره، دوکتور حسین فیض اللهی، علی داشقین)

- تورک دیلینده عرب الیفباسی نین تاریخی (میر هدایت حصاری)
- الیفبا و املا بیرلیگی ضرورتی (حسن راشدی)
- الیفبامیز حاقیندا (ع.م. آغداشلو)
- عرب الیفباسی نین باجاریقلاری و چاتیشمازلیقلاری (مهرداد سرکش)
- تورک الیفبالارینین مقایسه لی تدقیقی (حمید شهنقلی)
- الیفبامیز (دوکتور رحیم رئیس نیا)
- یازیلاریمیزی بیرلشدیرک (بهرام اسدی)
- ایکینجی اجلا سین سونو

اوچونجو اجلاس: جمعه ۲۷ / ۳ / ۷۹

(ریاست هیئت: میر هدایت حصاری، اسدالله مردانی، حسن راشدی)

- قرآن مجیددن آیهلر (حاجی حسین ولیخانی)
- اجلا سین آپیلیشی (ابراهیم رفره)
- وارلیق الیفبا اسلوبو و اونون نکشافی (دوکتور جواد هیئت)
- تورک دیلی و الیفبا مسأله سی (علیرضا صرافی)
- بیرینجی صینیفه درسلیگی و الیفبامیز (اکبر آزاد)
- تورک دیلی نین اورتوقرافیک تنظیماتی (ابراهیم رفره)

- اور توقرافی، سس او یومو، یابانچی سؤزلر (علی حسین زاده «داشقین»)
- قرآنی و دخیل و تورکجه اصیل کلمه لرین یازیلیشی (دوکتور حسین فیض اللہی وحید)
- اوچونجو اجلاسین سونو
- فاصله ۲۰ دقیقه)

دوردونجو اجلاس

(ریاست ہیئتی: یحیی شیدا، اسماعیل هادی، علیرضا صرافی)

- عرب الیفباسی نین تاریخچه سی (توحید ملکزاده)
- الیفبامیزین گلیشمه سی و اصلاحی (حسن مجید زاده «ساوالان»)
- الیفبا تنظیماتی نین آپاریجی تدبیرلری (فقیه محدث)
- آلینما کلمه لرین یازیلیشی (محمد رضا هیئت)
- سسلیکلر (دوکتور حسینقلی سلیمی، معروضه نی اوخویان: مهندس علی محمدزاده)
- عرب الیفباسی نین تاریخ (رسول اسماعیل زاده)

اختتامیه اجلاس

(ریاست هیئتی: دوکتور ج. هیئت، ابراهیم رفر. اکبر آزاد، حسن راشدی، محمدرضا هیئت)

- علمی هیئتین مراجعتی (دوکتور جواد هیئت)
- سئمینارین سونو

اور توقرافی چالیشما اوتاغی پنجشنبه ۲۶ / ۳ / ۲۶

(آپاریجیلار: علیرضا صرافی، آخشین آغ کمرلی)

- دخیل کلمه لر (محمدرضا هیئت)
- سوآللار و جاوابلار
- سسلیکلر حاققیندا (مهندس علی محمدزاده)

- سوآللار و جاوابلار
- فاصله
- اورتوقرافى و آپارىجىلىق تدبىرلىرى (فقيه محدث)
- سوآللار و جاوابلار
- اليغباميزين آدى حاققىندا (اكبر آزاد)
- راهكارها (باب الله آذرى اجيرلو)

جمعه ۲۷ / ۳ / ۷۹

(آپارىجىلار: حسين گونثىلى، كريم مشروطه چى)

- املا بىرلىگى (حسن راشدى)
- سوآللار و جاوابلار
- بىلگى سايار و اورتوقرافى (عمومى بحث)
- سوآللار و جاوابلار
- فاصله
- كئچمىش اورتوقرافى چالشمالارى و چىخارىلان قرارلار (دوكتور جمال آيرومى)
- فونتيك يازى (على داشقىن)
- سوآللار و جاوابلار
- يازى و گؤزلىك (كريم مشروطه چى)
- اور تاق اليغبا (فرهاد جوادى)

سئمینار چاتان معروضه لرین باشلیقلاری

راهکارهای پیشنهادی اورتوگرافی زبان ترکی آذربایجان	آذری اجیرلو، باب الله
بیرینجی صینیف درسلیگی، اوشاقلار و ایفبامیز	آزاد، اکبر
ایفبامیز حقیقنده	آغداشلو، ع. م.
تورک دیلینده عرب ایفباسی نین تاریخی	آغ کمرلی، آخشین
تورکلرده یازی و ایفبا، اسکی چاغلاردان بوگونه دک	آیرومی، دوکتور جمال
یازیلاریمیزی بیرلشدیرک	اسدی، بهرام
اسلام ایفباسی	اسماعیل زاده، رسول
سس - یازی آنا قایدالاری	بیزادی، بهزاد
تورک، فارس و عرب ایفباسی حاققیندا لایحه	جوادی، فرهاد
تورک دیلینده عرب ایفباسی نین تاریخی	حصاری، میر هدایت
اورتوقرافی، سسس اوپومو، یابانچی سؤزلر	حسن زاده، علی «داشقین»
ایفبا و املا بیرلیگی ضرورتی	راشدی، حسن
ایفبامیز	رئیس نیا، رحیم
تورک دیلینین اورتوقرافیک تنظیماتی	رفرفه، ابراهیم
عرب ایفباسی نین باجاریقلاری و چاتیشمازلیقلاری	سرکش، مهرداد
رسم الخطیمیز حقیقنده	سلیمی، دوکتور حسینقلی
دیلیمیز، یازیمیز	شایا، احمد (آلاو)
تورک ایفبالاری نین مقایسه لی تدقیقی	شهانقلی، احمد
تورک دیلی و ایفبا مسأله سی	صرافی، علیرضا
قرآنی و دخیل و تورکجه اصیل کلمه لرین یازیلیشی	فیض اللهی وحید، ح.
عرب ایفباسی نین اصلاحی	قنبر پور، حبیب
ایفبامیزین گلیشمه سی و اصلاحی	مجید زاده، ح. (ساوالان)
ایفبا تنظیماتی نین آپاریجیلیق تدبیرلری	محدث، فقیه
سسلیکلر حاققیندا	محمد زاده، علی
عرب ایفباسی نین تاریخچه سی	ملک زاده، توحید
مرکب دوشونجه نین آیردلانما پروسئسینده اورتوقرافی نین رولو	منظوری، ناصر
یازی قایدالارینی بیرلشدیرمک اوچون نیله مه لی	هادی، اسماعیل
وارلیق ایفبا اوسلوبو و اونون انکشافی	هیئت، دوکتور جواد
آینما کلمه لرین یازیلیشی	هیئت، محمد رضا

بیرینجی ایران تورکجه سی دیلچیلیک سمناری
اورتوقرافی ارشدیرمالاری و املا بیرلیگی
شفق مدنیت اوجاغی
نهران، ۲۷ - ۲۶ خوردا، ۱۳۷۹

تورک دیلینین اورتوقرافیک تنظیماتی

ابراهیم رفر

بو مقاله نین مؤلفیله علاقه ساخلاماق اوچون الکترون پست آدرسی:
<irafraf@dpi.com>

باشلیقلار

- ۱- اورتوقرافی حاققیندا عمومی بحث
- ۲- فتحه نین یازیلیشی مسأله سی
- ۳- عمومی اورتوقرافیک تنظیمات

- الف - صائترین یازیلیشی
ب - بعضی فونملرین یازیلیشی
ج - صامتترین یازیلیشی
د - شکیلچیلرین یازیلیشی
ه - کلمه لرین یازیلیشی
و - آلینما کلمه لر

۱- اورتوقرافی حاققیندا عمومی بحث

مکتب ایلریمیزین خاطره سینی تزه لمک اوچون صحبتیمی بو سوآللا باشلاماق ایسته بیرم کی، نه اوچون ریاضی کیتابلاریمیزدا بحثلر و ایضاحلار عمومیتله عرب الیفباسیندا وئرلیر، آنجاق فورموللارا گلینجه لاتین الیفباسیندان استفاده اتمک لازم گلیر. بونون چوخ اهمیتلی بیر سببی وار:

عرب الیغاسی ریاضی فورموللارینی افاده ائتمگه یارارسیدیر. یئدینجی عصرده اسلام دونیاسیندا بویوک بیر علم اوچاغی قورولموشدو و بورادا ریاضی علمی اؤزونه مخصوص یئر آلردی. زمانه عمر خیام، الخوارزمی و اولوغ بیگ کیمی بویوک ریاضی عالیملری یئتشدیرمیشدی. بو عالیملر لاتین الیغاسینی ریاضی علمینده ایشلمگه هله کشف ائتمه میشدیلر. بو اوزدن ریاضی علمینین قارشیسیندا بویوک بیر مانعه باش قالدیرمیشدی و اونون انکشاف یولو مطلق لاتین الیغاسیندان آسیلی ایدی. اسکی یونان مدنیتی استنا اولماقلا، غرب دونیاسی چوخ گنج ریاضی علمی ایله مشغول اولدو، بونولا بنله اونلارین یولو اوغورلویدو، چونکی دوغما لاتین الیغاسی بیر یارارلی افاده واسطه سی کیمی اونلارین یئنده ایدی. بلکه ده همین مسأله نین اوزوندن صنعت انقلابی غرب اولکه لریندن باشلانندی و بوگون شرقله غربین آراسیندا اولان بویوک تکنولوژی فرقی اصلینده همین ایفا فرقیندن باشلانمیشدیر.

بونولا بنله قرآن الیغاسی و مین ایله یاخین یازیلی ادبیاتیمیزین تاریخی وثیقه سی اولدوغو سبیدن عرب الیغاسی بیزیم مدنی ارضیمیزین بویوک بیر قولودور و بو ایقبانی دیلیمیزه داها دا اویغونلاشدیرماق وظیفه سی بوگونکو سمناریمیزین تاریخی رسالتینی تشکیل ائتمکده دیر.

آنچاق لاتین الیغاسینین جاذبه سینه دوشنلر و او ایفانین مالک اولدوغو ریاضی کسگینلیگین معجزه سینه حنیران اولانلارین طرفیندن چوخ غریبه بیر تشبه ال آیلماقدادیر. او تشبث عرب الیغاسیندا لاتین یئریشی یئریمکدن و اوندا اولان مکمل افاده باجاریغینی عرب الیغاسیندان اوماقدان عبارتدیر.

ان چوخ املا پوزونتوسو (خصوصیله دخیل سوزلرین یازیلیشیندا) بورادان، یعنی عرب الیغاسیندا لاتین یئریشی یئریمکدن ایرلی گلیر.

لاتین الیغاسینی دمیر یولونا بنزتمگیمیز حاقلیدیرسا، عرب الیغاسی شوسا یولو، اؤزده بیر آز کله-کؤتور بیر شوسا یولو تمثیل ائتمکده دیر. دمیر یولوندا سوروجولوک بیر او قدر چتین دنیبل و بیر چوخ علامت و نریجی تابلولارادا احتیاج بوخدور. لاتین اوسلوبونو گؤزوباغلی شکیلده تقلید ائتمک دمیر یولونون سوروجولوک تدبیرلرینی شوسا یولدا تطبیق ائتمگه چالیشماق کیمی بیر آنلاما گلیر.

بو اوزدن من بوتون قلم یولداشلاریمی و اوزومو لاتین الیغاسینین سحریندن بیر آز آزاد ائتمگه و عرب الیغاسینین حقیقی باجاریقلارینی گؤرمگه و بو باجاریقلار چرچیوه سینده دیلیمیزین بوگونکو طلبلرینه جواب ونره بیلن اوپتیمال یازی قایدالارینی تطبیق ائتمگه چاغیریرام.

منجه اوپتیمال یازی سیستمی بو طلبلره جواب ونرمه لیدیر: دیلین اولدوقجا دقیق افاده سی، بیغجاملیق، یازیلی دیلین گؤزللگی، کئچمیش یازیلی ادبیاتیمیزلا علاقه لرین قورونماسی و دخیل سوزلرین املا سینین پوزولماماسی.

بونادا فیکیر و نر مگیمیز ضروریدیر کی، دلیلن یازیسی ایله تلفظ یازیسین فرقی وار. بیر منحنینین نئچه نقطه واسطهسی ایله تمثیل اولدوغو کیمی، قبول ائتمه‌لی بیک کی، عرب الیفباسی دا دیلیمیزین آنجاق عمومی یازیلی طرحی کیمی ایشلنه بیلر. اما انسانین گوزو کامپیوتر گوزو دئییل. انسان گوزو او گوزدور کی، اللی ایل قاباق گوردوگو بیر آدمی، اوزون خطلرینین نه قدر دیشمه‌سیندن آسیلی اولمایارق، یئیندن گوزن کیمی تانیبار. حورمتلی عالیم دوکتور حسینقولو سلیمی «رسم الخطیمیز حاققیندا» عنوانلی دگرلی کیتابیندا صادق هدایتین بیر کاریکاتورو باره‌ده دانیشمیشدیر. بورسم ساده‌جه بیر نئچه خط و منحنیدن اولوشور، بونونلا بله ایلك باخیشدا کیمین تصویری اولدوغو آیدین سنچیلیر. سون واختلار الیمه چاتمیش «شمس تبریز» روزنامه‌سینین بیر سایندا معین نقصانلار سبیندن سوتونلارین بیرینین ساغ طرفینده ۵/۵ سانتیمتر ائیننده بیر زولاق آغ دوشموشدو و تمامیه اوخوناقسیر ایدی، بونونلا بله من او مقاله‌نی باشاباش اوخودوم و اوخوناقسیر کلمه‌لری دوروخونمادان بوتونلشدیردیم.

بونو دا قئید ائتمک ایسته‌ییرم کی، عرب الیفباسی اوزلویونده پیرتلاشیق بیر یازی سیستمیدیر، حرکه سیستمی ایسه بو پیرتلاشیقلیغی آزالتماق مقصدی ایله یارانمیش اولان بیر تشبهور. آنجاق بیز ندنسه اونون بو مثبت جنبه‌سینه آرخا چئویوره‌رک، تکجه اونون منفی جنبه‌لرینی منیمسه‌ییریک. عرب الیفباسیندا تمامیه نقصانسیر (اوزو ده اینترننت عصرینین طلبلرینه اویغون) بیر سیستم یاراتماق مومکون دئییل، بیز بو یازی سیستمینی معین چاتیشمازلیقلاری ایله قبول ائتمه‌لی بیک.

کامپیوتر و انفورماتیک بیلگیسی باخمیندان حرکه‌لر حرفلرجه معلومات داشییر، بو اوزدن حرکه سیستمینده سوزو بوتون موسیقیسی ایله، یعنی تمامیه فونتیکی طرزده افاده ائتمک مومکون اولور.

دیلین اوخونوشوندا عادت مسأله‌سینه لازمی دقت یتیرمگیمیز ده بیر ضرورتدیر. مثال اوچون «موفقیت» سوزو، هر صامته مختلف حرکه‌لر آرتیرماقلا، ۴۲۰۰۰ بیچیمده اوخونا بیلیر، بونا باخمایارق هر وطنداش بونو سهوه یول و نر مه‌دن دوزگون اوخویور. حال بوکی، «مووه فقهه قیبیه‌ت» سوزو هامینی چاشدیرا بیلر.

شبهه یوخ کی، تمامیه حرکه‌سیر بیر یازی طرزلی عرب منشألی کلمه‌لری یازماق اوچون یارارسیدیر، بورادا اویتمال یازی حرف و حرکه‌نین یاناشی ایشلنمه‌سینه اساسلانمالیدیر.

۲- فتحه نین یازیلیشی مسأله سی

الیفا مۇوضوعونو دوشونرکن «فتحه» مسأله سینین نه قدر مرکب اولدوغو دقتی جلب اندیر. مسأله نین مرکبلیگی داها چوخ اوردان ایرلی گلیر کی، فتحه نین یازیلیشینا نظارت اندن قانونلارین سای و استثنالاری گنتدیگجه آرتماقدادیر، حال بوکی، دیلیمیزی گنجلره اؤیرتمه مسأله سی قانونلارین بسپلشمه سینی طلب اندیر و فتحه نی ساده جه بیر قانونلا، اؤز ده آنلاشیقلی بیر قانونلا افاده ائتمک ضرورتی اؤزونو گؤستریر. گله نکسل اولاراق «سینین یازیلیشی هیجا قاورامینا اساسلانی و بیرینجی هیجadan باشقا» سی ایله بیتن بوتون هیجالارین سونونا بیر «ه» علامتی آرتیریلیر. بو منتودون ان جدی چاتیشمازلیغی اونندان عبارتدیر کی، بیر کلمه نین یا شکیلچینین یازیلیشی دورومدان آسیلی اولاراق دییشیمک مجبوریتینده قالیر. مثال او چون تریزده نم و تریزدندیر سؤزلرینده «دن» حصه سی ایکی بیچیمده یازیلمالیدیر. باشقا مثال دا دونن و دونه نیم سؤزلریندن عبارتدیر. بو، تحصیل سیستمینده معین چتینلیکلره سبب اولایله جک چوخ جدی بیر چاتیشمازلیقدیر.

بو چتینلیکلری نظره آلاق بو صائین بوتون حاللاردا یازیلیشینا نظارت انده بیله جک باشقا بیر قانون دومان ایچیندن ایشیقا چیخیر. یئلنچی بیر قایدا تثبیت اولسا، هم فتحه مسأله سی ساده جه بیر بسپت قانونلا تنظیملیر، هم ده کنجیش یازیلی ادبیاتین عمومی اساسلارینا تامامیله صادق قالینیر.

اساس فیکیر اونندان عبارتدیر کی، کلمه لری هیجالارا بؤلمکدسنه، اونلاری «مورفم» - لره (مورفولوژیک واحدلره) بؤلک. مثلا:

اینجه - له - مک	اینجه له مک
دینله - مک	دینله مک
گؤر - مه - میس - ام	گؤر مه میس
یئشیش - دیر - مه - لر - ین - دن - دیر	یئشیش دیر مه لر یئشیش

مورفملر ان کیچیک (داها کیچیک واحدلره بؤلونه بیلیمین) معنا واحدلرینه یاخود دا ان کیچیک قراماتیک وظیفه داشییان حصه لره دنییلیر. مورفم صیفر هیجadan (گیزلنمک سؤزونه «ن» سسی)، بیر هیجadan (دینله بیجی، گلدیکده، گلدیکجه، قیزجیغاز) و یا داها چوخ هیجالاردان (اسیرگه، مناسبت، موفقیت) تشکیل اولاییلر.

قتید ائتمگی لازم گؤرورم کی، بو تدبیره اساسا، هیجا آرتیرمایان بیر مورفم اؤزوندن قاباقکی مورفمین ترکیبینه سایلمالی و اونونلا واحد بیر مورفم کیمی نظره آیلنمالیدیر. مثلا «گیزلنمک» سؤزو اصلینده (گیز - له - ن - مک) مورفملرینه بؤلونمه لیدیر، اصما «له» و «ن» مورفملرینین ایکسی بیر هیجانی تشکیل ائدیگینه گؤره «گیزلنمک» سؤزونو مورفملره بئله آیرمالیق:

گیز - لن - مک

یہی جاملاشدیر ما تشبو اولماسا، «دیلک» یرینه «دیلک» کیمی کلمه لر اور تایا چیخا بیلر. باشقا مثال: ایستک (ایستک)، گلمس (گلمس)، گلسن (گلسن)، گلک (گلک)، گیزلنمک (گیزلنمک).

باشقا بیر مثال دا وظیفه م، لایحه م، اؤنرگه م، اؤنرگه ن و بو کیمی کلمه لر دن عبار تدیر کی، بو تدبیره اساسا وظیفه م، لایحه م، اؤنرگه م، اؤنرگه ن یازیلمالیدیر. بو مسألہ نی تنظیمله مک او چون ایکنجی بیر تبصره ده لازم گلیر: منسویت شکیلچیلری حتا صیفیر هیجا یا مالک اولسا دا، مستقل مورفئم کیمی تانیمالیدیر. بنله لیکله یو خاریداکی کلمه لرین وظیفه م، لایحه م، اؤنرگه م، اؤنرگه ن بیچیمینده یازیلجاغی تأمین اندیلیر.

ایندی ایسه نظر ده توتدوغوموز فتحه تدبیری

۵- سسی ایله بیتن هر مورفئمین سونو «ه» اشاره سی ایله یازیلمالیدیر. عین حالدا واحد بیر کلمه نین آراسیندا فاصله قویولمالیدیر و بیر کلمه نی تشکیل ائدن مورفئم لر بیر - بیرینه یاخین (بیلگی سایاردا آدلانان zero space) یازیلمالیدیر. تکرار اندیرم کی، فتحه نین هارادا «ه» اشاره سی ایله یازیلجاغینا، هنج بیر استثایا یا تبصره یه اوغرامادان، همین بیسط قانون نظارت انده بیلر. بو قانون اساسیندا بعضی کلمه لرین یازیلیشین گؤزدن کنچیرک.

کلمه نین یازیلیشی کلمه نی تشکیل ائدن مورفئم لر

نه یی، نه یه، نه دن، نه ده، نه بین	نه - یی
اینجه له مه	اینجه - له - مه
اینجلمک	اینجل - مک
ایسته مه میشدیر	ایسته - مه - میش - دیر
اوسته له دی	اوسته - له - دی
اوسته لندی	اوسته - لن - دی
اسیرگه مه میشدیر	اسیرگه - مه - میش - دیر
گوه له میشدی	گوه - له - میش - دی
بورگه له دی	بورگه - له - دی
ایشلنمه دی	ایش - لن - مه - دی
اؤیرنمه میشدیر	اؤیرن - مه - میش - دیر
گلہ جک	گل - ه - جک

گلجک	گلجک
گونده لیک	گون - ده - لیک
ایستاسه	ایسته - سه
گوره سن	گور - ه - سن
گورسن	گور - سن
گله نک	گل - ه - نک
گوره رک	گور - ه - رک
یئتیشدیرمه لریندن دیر	یئتیش - دیر - مه - لر - ی - دن - دیر
اؤزگه لرینکیلر دندیر	اؤزگه - لر - ی - کی - لر - دن - دیر

۳ - عمومی اور توفریک تنظیمات

الف - صائتلرین یازیلیشی

۱ - صائتلہ باشلانان کلمه نین اولینده «ا» یازیلمالیدیر: «اؤلکه» یا «اؤلکه یانلیشدیر». هم کلمه نین باشلانغیجیندا بو اشاره نی حذف ائتمک، هم ده کلمه نین اورتاسیندا اونو آرتیرماق تشبئلی اولموشدور: «اؤلکه»، «پوانزیا» کی، بونلاردان ساقینمالی ییق.

۲ - مورفئم «سسی ایله بیتیرسه، مورفئمین سونونا بیر «هاغیر ملفوظ» یا «سائت ه» آرتیریلمالیدیر: دده، ننه، دوه، کلمه میشدیر.

صائتلرین علامتی

- ۳ - A: آباق، بوغاز، دانا
- ۴ - I: ایلدیریم، آلتی
- ۵ - O: اوغوز، دوغال، او
- ۶ - U: او جوز، بورون، سو
- ۷ - Ə: امک، یتمک، دده. (مورفئم آنلایشینا اساسلانان فتحه تنظیماتی)
- ۸ - E: اثرکن، دئمک، یئ
- ۹ - Ö: اؤیود، گؤن
- ۱۰ - Ü: اوچ، بوتون، دوویو
- ۱۱ - İ: ایکی، ایگید، دیری

۱۲ - دیاکریتیکی اشارت لرین بیرینجی هیجادا گؤستریلمه سی کفایت اندر: گورموشم.

ب - بعضی فونملرین یازیلیشی

- ۱۳ - «عین» علامتی همزه یثرینده ایشلنمز: جورأت، برانت یازیلمالیدیر، (جورعت و براعت یانلیشدیر).
- ۱۴ - تورک سۆزلرینین یازیلیشیندا عربجهیه مخصوص اولان صاملر (طوی، صو، صای) ایشلنمز، (آذربایجان سۆزو استثناء تشکیل اندیر).

ج - صاملرین یازیلیشی

- ۱۵ - (V) صامتی تمثیل اتمک اوچون (و) علامتلریندن استفاده اولمالیدیر و هنج بیر دیاکیتیک علامته احتیاج یوخدور: وارماق.
- ۱۶ - (H) صامتی (ه) بیچیمینده یازیلماق، «ح» علامتی «ه» علامتین یثرینده ایشلنمز: هدلهمک، های (حدلهمک، های یانلیشدیر).
- ۱۷ - (Y) صامتی (ی) بیچیمینده یازیلمالیدیر: ایکی (هنج بیر دیاکرتیک علامتی یوخدور).
- ۱۸ - (Q, G) دؤنوشمه سی، شکیلچیلرده «ق» سی ایکی صانتین آراسیندا اولسا، «غ» سیینه چنوریلیر: اوجاق، اوجاغیم (دقت: ساقینماق، تاقیم کیمی مثاللار شکیلچی دئییل، کؤکدور).
- ۱۹ - (K, G) دؤنوشمه سی، شکیلچیلرده «ک» سی ایکی صانتین آراسیندا اولسا، «گ» سیینه چنوریلیر: اتک، اتگیم (آما: اکیلمک، ایکی و بو کیمی مثاللار شکیلچیلری یوخ، کؤکلری تمثیل اندیر).
- ۲۰ - (T, D) دؤنوشمه سی، شکیلچیلرده «ت» سی ایکی صانتین آراسیندا اولسا، بعضاً حتا بیر طرفدن صانتله قونشو اولسا، «د» سیینه چنوریلیر: اونوتماق، اونودورام، بولود، اویود، قاناد، اوجالت، اوجالديرام، (دقت: کؤکلرده بو چنوریلمه یوخدور: آتیرام، باتیرام).
- ۲۱ - خارجی دیلردن دیلمیزه کئچن قالین ک - لی کلمه لر «ک» ایله یازیلماق: دوکتور، دموکراسی (دوکتور و دموقراسی یانلیشدیر).
- ۲۲ - یوموشاق «گ» - نین یازیلیشی:
- دگر، دگیل، ایگله مک، بگنمک، دیگیرله مک، دؤگونمک، اؤگرنمک، ایگرنمک، ایگید، چیگین، ایگیرمی.

تورک دیلینده «گ» سسین «ی» سسینه دؤنوشمه سسین پوتانسیل انرژسی چوخدور، و بو کیمی کلمه لرده «گ» سسین طالعی «ی» سسینه چنوریلمکدن عبارتدیر، انجاق بو پروسس هله ده بیتمه میشدیر و دیلده بیر کئچید دورونو تشکیل اتمکده دیر.

اونون اوچون بو کیمی کلمه لری بئله یازساق داها منطقی دیر:

دیر، دییل، اؤیمک، دیمک، ایله مک، بینمک، دؤیونمک، اؤیرنمک، اییرنمک

۲۳ - آنجاق iYi قورولوشوندا اولان کلمه لرین کۆکونده کی (دقت: شکیلچیلر ده یوخ) Y سسی «گ» اشاره سی ایله یازیلما داهاا منطقیدیر: ایکیید، دیگیر تمک، ایگیر می (دقت: ییه، گۆرمه لیبیک و بو کیمی کلمه لر بو کاتقور یادان دنیل).

۲۴ - «ک» - دان فایناقلانان «گ»: کله جگیم، چۆرگیم و بو کیمی کلمه لر ده «کلمه نین عمومی منظره سینی قوروماق اوچون» «گ» حرفیدن استفاده ائتمک منطقیدیر

۲۵ - خیوان کیمی مثاللاردا «ی» حرفلرینین بیرینین اختصار اولماسینا یول وئریلمه مه لیدیر و خیوان یازیلما لیدیر، چونکی بو کیمی کلمه لر خیوان سۆزونه محدودلاشمیر: نییه، آغرییان، یئرین، ارییه، ییه و بو کیمی مثاللار چوخدور.

۲۶ - «ق» اشاره سی و «گ» اشاره سینین کسکین فرقلمه سی: قرامر، اورتوقرافی، فوتوقراف یازیلما لیدیر، (گرامر، اورتوقرافی و فوتوقراف یازیلما لیدیر).

د - شکیلچیلرین یازیلیشی

۲۷ - شکیلچیلر کۆکلره متصل یازیلما لیدیر: یازیلما لیدیر، ساعاتلار (یازیلما لیدیر و ساعاتلار یانلیشدیر).

۲۸ - بیر مورفم صائتله بیتیرسه، کلمه نی همان یشرده پارچالاما، آنجاق کلمه نین مختلف حصه لرینی یاخین (فاصله سیز) یازماق لازمدیر، بو قانون فتحه حاققیندا بوتون کلمه لره، باشقا صائتلر حاققیندا ایسه اوچدن آرتیق هیجایا مالک اولان کلمه لره صادقدیر: کۆز کیمیم، فضولییه، موسیقی سی نین، کلمه میشم، کیمینکی دیر.

۲۹ - اؤزل ادلار حاللانیدیغی زامان یا هر نوع شکیلچی قبول ائتدیگی زامان شکیلچیلره متصل یازیلما لیدیر و تیره اشاره سی قویولما لیدیر: اردیله، اردیلدن، اردیله.

۳۰ - «گیل» شکیلچیمی مستقل نطق حصه سی ایله شکیلچی آراسیندا کئچید تشکیل ائدیر. بو اوزدن اونو کۆکدن آیری، آنجاق فاصله سیز یازماق لازمدیر: خالام گیل، حسن گیل.

۳۱ - بوس بوتون، کۆم گۆی، قیپ قیر میزی، قاب قارا کیمی صفتلر غیر - متصل، آنجاق فاصله سیز یازیلما لیدیر.

۳۲ - «دا» و «ده» - نین یازیلیشی (شکیلچی، باغلا یجی، ادات). بو حصه لر شکیلچی کیمی ایشلندیکه متصل، یوخسا آرایلی یازیلما لیدیر: تهراندا یاشاما، تبریز ده گۆزلدیر، تهران دا.

ه - کلمه لرین یازیلیشی

۳۳ - دینله ییر، ایشله ییر، آغلا ییر یازیلما لیدیر (دینلیر، ایشلیر، آغلیر یانلیشدیر، فتحه نین یازیلیشینا فیکیر وئرین).

۳۴ - هم منسوبیت هم حال شکیلچیمی قبول ائتمیش اسملرده «ن» بیتیدیریجی صامتین ایشلمه سی: سنین سۆزونو دینله دیک (سنین سۆزوو دینله دیک یانلیشدیر).

۳۵ - کی باغلا یجیمی «کی» بیجیمینده یازیلما لیدیر (که یانلیشدیر).

۳۶ - ایله و ایدی کیمی سۆزلری هم متصل هم آیریجا یازماق اولار. متصل یازیلدیغی دورومدا

سس قانونا تابع اولمالیدیر: گۆزویله (گۆزو ایله)، قارداشیلا «قارداشی ایله»، او بیر قهرمان ایدی (قهرماندی).

۳۷- سککیز و ینددی یازیلمالیدیر (سگگیز، یتندی، یانلیشدیر).

۳۸- موردادین ۲-ده یازیلمالیدیر (موردادین ۲- سینده یانلیشدیر).

۳۹- سیرا سایلارین یازیلیشیندا: ۱۱- جی، ۹- جو دوزگوندور (۱۱- نجی، ۹- نجو یانلیشدیر).

۴۰- قوشمالار: اوچون و اوتر و یازیلمالیدیر (ایچون، ایچین، اوتری، اوتری یانلیشدیر).

۴۱- باغلایمیجلار: چونکی، حال بوکی یازیلمالیدیر (چونکو، چون کی، حال بو کی یانلیشدیر).

۴۲- تابعسیزلیک علاقه سینی «-» ایله گؤستمک لازمدیر: وور- دؤیوش، وور- توت.

۴۳- فارسجادان آلدیغیمیز «کسه اضاغه» - نی «-» اشاره سی ایله گؤستمه لی بیک: زلف - پریشان، یار - وفادار.

۴۴- مرکب سؤزلر غیر - متصل، آما یاخین یازیلمالیدیر: آغ ساققال، دیری باش، ایکی قات ظلم، ایکی هاوالی آدم، ایکی یوزلوک قاب، هیم بیر، قاپی بیر، سوزییر، بیر باشا پور و سس (دقت: ایکی ال بیر باشا عبارتتو مرکب سؤز کاتئفوریسینه داخل دئییل).

۴۵- سینتاکتیک علاقه ایله باغلانان سؤزلرین آراسیندا فاصله قویولمالیدیر: آغ ساققال آهلیلیک علامتیدیر (دقت: آغ ساققال کیشی فاصله سیز یازیلمالیدیر).

۴۶- مرکب فعللر: گله بیلیمیرم، گله بیلیمگیمه اینانمیرام. بونلار سینتاکس و مورفولوژی آراسیندا کئچید تشکیل اندیر، اونلارین آراسیندا فاصله قویماق لازمدیر.

و - آلینما کلمه لر

۴۷- اوروپا دیل لریندن آلدیغیمیز کلمه لر عمومیتله فیرانسیز تلفوظو ایله یازیلماق: فاکس، ناسیونال، تکنولوژی (فکس، نشال، تکنولوگیا یانلیشدیر).

۴۸- عرب سؤزلرینین یازیلیشیندا تشدید علامتیندن استفاده اولمالیدیر: میلت، حیصه، حاقیندا، سیر، عیده، میت، اومت، اول، جیدی.

۴۹- عربجه یه مخصوص اولان حرفلر (ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ذ، ث، ح) عرب منشالی کلمه لرین یازیلیشیندا قورونماق: ضولم، صاباح (زولم، صاباح) یانلیشدیر.

۵۰- عرب کلمه لرینده تونین (-) علامتیندن استفاده اولمالیدیر: بعضاً، اساساً،

۵۱- تقویمی و جوغرافیائی آدلار همیشه تورکلشمیش املا یلا یازیلماق: اوردیبهشت، خورداد، ایسفند، ایسفاهان، ایسپانیا، هیند، اینگیلیستان).

۵۲- بوتون عرب کؤکلو کلمه لر اوریژینال عرب املاسی ایله یازیلماق: مبارزه، استقلال، ظالم، معلم، موفقیت، مستقل. آشاغیداکی عرب کؤکلو کلمه لر دوغمالاشمیش اولدوغونا گوره

تورکلشمیش املا یلا یازیلماق:

الف - صامتلىرى دېيىش كلمەلەر

دووران	پاليد	پاخيل	قيدا	قادا	حامبال
مۇولا	سۇوق	مۇوق	رۇونق	دوولت	شۇوكت

ب - بىر ھىجاليلار

دوز	سىز	خىس	حاق	موزد	جىلد
		سئل	بئز	طام	خالق

ج - A A قروبو

ساعات	حامام	فايدا	قايدا	قادا	داوا
سالام	ادام	قاتار	واراق	طاماح	صباح
				حامبال	ھاوا

د - A I قروبو

عايب	عاشيق	پاخيل	صاغير	ناغيل	فاغير
			ناخيش	حاصيل	عاغيل

ه - i Ө قروبو

صير	رسيم	شكيل	عصير	نسيل
-----	------	------	------	------

و - i آ قروبو

صنيف	جسيم	ايدين	فيكير
------	------	-------	-------

ز - U Ũ قروبو

مومكوكن	موشكول	ظولوم	شوكور
---------	--------	-------	-------

ح - Ö Ü قروبو

	مۇهور	حۇكوم	عۇمور
--	-------	-------	-------

ط - E İ قروبو

	خىيف	قىيم	بىين
--	------	------	------

ى - Ө Ɔ قروبو

لۇعبت	مۇخت	مۇھلت	حۇرمت	صۇحبت	مۇحكم
-------	------	-------	-------	-------	-------

ك - گونده ليك دانىشىقدا ايشلنن مختلف كلمەلەر

قوھوم	اوسلوب	كىتاب	دوينا
	حېصە	دوعا	بينا

۵۳- نۇوع، شۇوكت، دۇولت، رۇووق، رۇوشن يازيلاجاق.

۵۴- غريب، عزل، يازيلاجاق و قريب، قزل اوخوناجاق.

۵۵- كلمه لرین سونونداكى «ع» هميشه يازيلاجاق: مۇوضوع، مۇوضوعو (مۇوضوعو يانليشدير).

۵۶- عرب كلمه لرین سونونداكى همزه يازيلمايلاجاق: (املا، اتشا، احيا (املاً، اتشاً، احياً، يانليشدير).

۵۷- حتاً، تمناً، مبتدا، منتها، المثنا يازيلاجاق (حتى، تمنى، مبتدى، منتهى و المثنى يانليشدير).

۵۸- بوتون فارس كۇكلو كلمه لر توركلشميش املايلا يازيلاجاق: ورزيش، خياوان، اورديبهشت، جاوان، توخوم، شوخوم، كيليد، ادبيات شوناس.

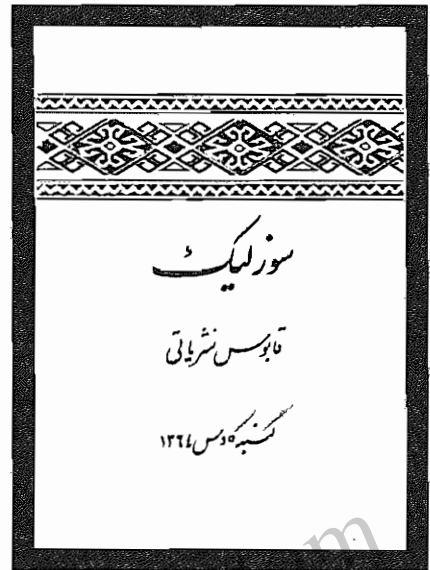
۶۰- «او معدوله» يازيلمايلاجاق: خواهيش (خواهيش يانليشدير).

۶۱- اوزل آدلار اوريژينال املادا يازيلاجاق: جواد، ابولقاسم، عباس، حسين.

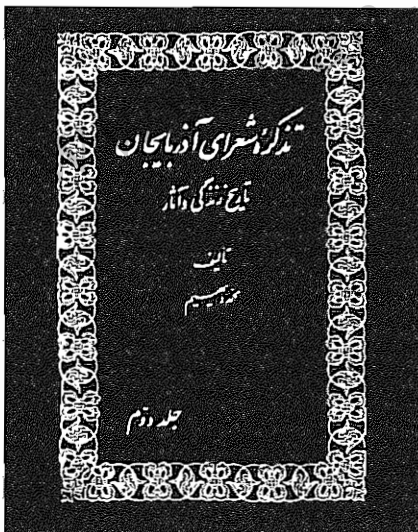
خورداد ۱۳۷۹

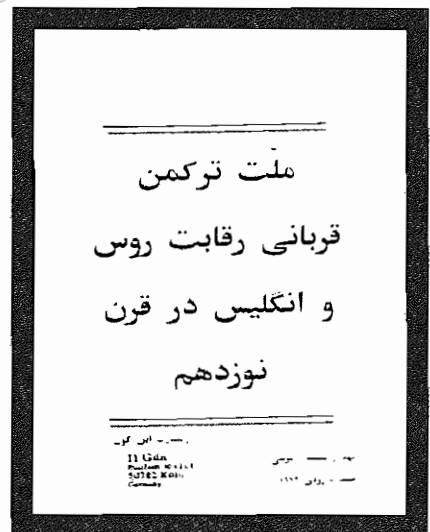
موسی:
ملت ترکمن قربانی رقابت روس و انگلیس...،
انتشارات ایل گون، هلند، ۱۹۹۹،

سوزلیک،
انتشارات گنبد، گنبد کاووس، ۱۳۶۴

محمد دهبیم:
تذکره شعرای آذربایجان
چاپ اذربادگان، تبریز ۱۳۶۷

حسین یاقوتی:
ترکمنها و غیر ترکمنها
انتشارات حاجی طلائی، تهران ۱۳۷۹

Əziz Səlamı

عزيز سلامی

Üç Azərbaycan əfsanəsi **اوچ آذربایجان افسانه سی**

Lalə **لاله**

- Sən nə gözəlsən lalə?! - سən نه گۆزلسن لاله!

Bəlkə sən qırmızı dodaqlarısan بلکه سən قیرمیزی دوداقلاریسان

Bahar küləklərini qucaqlayan باهار کولکلرینی قوجاقلایان

Yaşıl donlu yamacların?! یاşیل دونلو یاماجلارین?!

Mən çiçək deyildim ki, - مən چیچک دئییلدیم کی،

Çiçək oldum sonradan! چیچک اولدوم سونرادان!

- Sən nə gözəlsən lalə?! - سən نه گۆزلسن لاله!

Yoxsa bir quşunmu mahnısısan یوخسا بیر قوشونمو ماهنیسیسان

Qanadınımı bir oxdan?! قانادینیمی بیر اؤخدان?!

- Mən mahını deyildim ki, - من ماهنی دئییلدیم کی،
Qanamadım bir oxdan! قانامادیم بیر اوخدان!

- Sən nə gözəlsən lalə?! - سن نه گۆزلسن لاله!
Nə gözəldir bağrındaki qara! نه گۆزلدیر باغرىنداکی قارا!

- O qara deyildir ki, - او قارا دئییلدیر کی،
O bir yaradır, əski bir yara او بیر یارادیر، اسکی بیر یارا
Alıb aparır məni ey y y... آلیب آپارار منی ای ی ی...
Çox-Çox uzaqlara - چوخ - چوخ اوزاقلارا

- Sən nə gözəlsən lalə?! - سن نه گۆزلسن لاله!
Söylə, sən nəşən lalə? سۆیلە، سن نه سن لاله؟

-Bizim də igidlərimiz - بیزیم دە ایگیدلریمیز
Mənim də sevgilim vardı, - منیم دە سئوگیلیم واردی،
Aldılar əllərindən oraqlarını آلدیلار اللریندن اوراقلارینی
Süngü verdilər سونگولر وئردیلر
Və qalxanlar onlara، و قالخانلار اونلارا،
Sorulan yarpaqlarla سورولان یارپاقلارلا
Səpələndi göz yaşlarımız سپهلندی گۆز یاشلاریمیز
Acı yollara، آجی یوللارا،

Geydim qırmızı donumu گئیدیم قیرمیزی دونومو
 Gözlədim sevgilimin yolunu گۆزلەدیم سئوگیلیمین یولونو،
 Nə gedənlərimizdən bir xəbər نە گئدئنلریمیزدن بیر خبیر
 Nə sevgilimizdən bir əsər! نە سئوگیلیمدن بیر اثر!

Əridi qarlar, əridi buz اریدی قارلار، اریدی یوز
 Əsdi küləklər اسدی کولکلر
 Cəsəd qorxulu uzaqlardan جسد قورخولو اوزاقلاردان،
 Göz yaşları yağdı buludlardan، گۆزیازشلاری یاغدی بولوتلاردان،
 Artıq tükəndi taqətim آرتیق تۆکئدی طاقتیم
 Yandı bağırim qaraldı، یاندی باغیریم قارالدی،
 Tanrım, məni çiçək et! تانریم، منی چیچک ات!
 Ta dərinədən dilədim. تا دریندن دیلەدیم.

-Hər bahar yollar üstündə -هر باهار یوللار اوستوندە
 Qıp-qırmızı dururam، قیپ قیرمیزی دورارام،
 Gələr bir gün sevgilim گلر بیر گون سئوگیلیم
 Gözləməkdən yorulmaram! گۆزلەمکدن یورولمارام!

دامجیلی بولاق Damcılı bulaq

Sevə-seve	سئوه - سئوه
Qorxa-qorxa ötmüşdü illəri	قورخا - قورخا اؤتموشدو ایل لری،
Gizli yerlər olmuşdu	گیزلی یئرلر اولموشدو
Və kimsəsiz dərələr	و کیمسه سیز دیره لر
Görüş yerləri	گؤروش یئرلری
Oğlan	اوغلان
Təkbaşına biçirdi	تک باشینا بیچیردی
Qızıl sünbül zəmiləri	قیزیل سونبول زəmilری،
Yellənirdi kürəyində qızın	یئلله نیردی کوره یینده قیزین
Salxım-salxım hörükləri.	سالخیم - سالخیم هؤروکلری.

Oğlan yoxsuludu اوغلان یوخسولودو
 Qız varlı, قیز وارلی،
 Varlı qızı وارلی قیزی
 Yoxsul oğlana verərlərmi?! یوخسول اوغلانا وئرلر می؟

Qaranlıqlar boğurkən işığı قارانلیق لار بوغورکن ایشیغی
 Sevgilisindən əli üzülən oğlan سئوگیلی سیندن الی اوزولن اوغلان
 Atır bir gün özünü آتیر بیرگون اؤزونو
 Uca bir qayadan! او جا بیر قایادان!

O qaya başında keçir او قایا باشیندا کئچیر
 Ömrü qızın, عؤمرو قیزین،
 Göz yaşları içində açılır səhərləri گؤز yaşları ایچینده آچیلیر سحرلری
 Göz yaşları içində yumulur gecələri گؤز yaşları ایچینده یومولور گئجه لری.

Və bir gün و بیرگون
 Artıq açılmaz olurkən gözləri qızın, آرتیق آچیلماز اولورکن گؤزلری قیزین،
 Bir göz açılır qayanın dibindən او زاواللی سئون قیزین گؤز yaşları
 O zavallı sevən qızın göz yaşları بیر گؤz آچیلیر قایانین دیبیندن،
 Damcı-damcı axıb gedir دامجی - دامجی آخیب گئدیر
 Damcılı bulaq deyirlər o gündən. دامجیلی بولاq دئیرلر او گوندن.

Daş gəlin داش گەلین

Qoynunda körpə balası قوینوندا کۆرپە بالاسی
İndi gəlin ایندی گەلین
Mirov dağıni aşırđı, میروو داغینی آشیردی،
Əsən yellər, narın-narın اسن یئلەر نارین - نارین
Üz-gözündə dolaşırđı. اۆز - گۆزوندە دولاشیردی.

Doğma kəndində ata-anası دوغما کەندیندە آتا - آناسی
Onun yolunu Gözləyirdi, اونون یولونو گۆزلە ییردی،
"Bax bu dağıda aşırsam «بax بو داغی دا آشیرسام
O yoldan da keçirsəm.. ." او یولدان دا کەچیرسەم...»
Özü-özünə söyləyirdi. اۆز - اۆزۈنە سۆیلە ییردی.

Narın-narın əsən yellər نارین - نارین اسن یئلەر
Gör indi nə uğuldayırdı! گۆر ایندی نە اوغولدا ییردی!
Ana kimi öpən yellər آنا کیمی اۆپن یئلەر
Artıq qamçılایırdı آرتیق قامچیلاییردی!

Qorxular sardı içini gənc ananın: قورخولار ساردی ایچینی گنج آنانین:
 "Aman Tanrım qıyma mənə! «آمان تانریم، قییمامنه!
 Daha azğınlaşmasın dəli yellər داها آزغینلاشمیش دلی یئلر
 Toxunmasın körpəmə!" توخونماسین کۆرپەمە!»

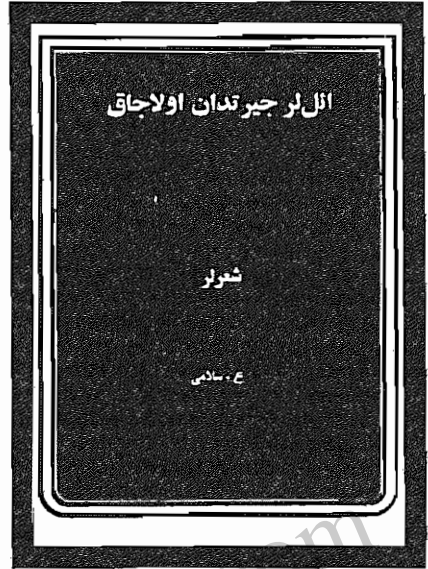
Yellər sovurdu yalvarışlarını havaya, یئلر سووردو یالواریشلرینی هاوایا،
 Yerlə göy bir-birinə qarışdı، یئرله گۆی بیر-بیرلرینە قاریشدی،
 Mınlərlə güclü əllər dartdı onu مینلرله گوجلو اللر دارتدی اونو
 Qollarında güc qalmamışdı: قوللاریندا گوج قالمامیشدی:

"Aman tanrım, balam gedir əlimdən «آمان تانریم بالام گئدیر الیمدن
 Qollarımda güc qalmadı! قوللاریمدا گوج قالمادی!
 Daş et məni, bilməyim!" داش ائت منی، بیلمه ییم!
 Yana-yana ağladı. یانا-یانا آغلادی.

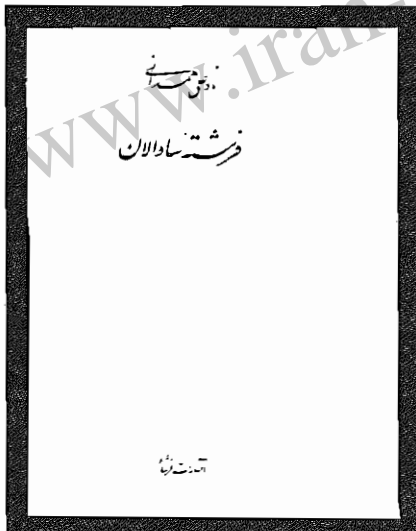
Qucağında körpə balası قوجاغیندا کۆرپە بالاسی
 Yerindəcə daş oldu gəlin! یئریندەجە داش اولدو گلین!
 Yellər harın-harın dartdı onu یئلر هارین-هارین دارتدی اونو
 Durduğu yerdəcə qaldı gəlin! دوردوغو یئردهجە قالدی گلین!

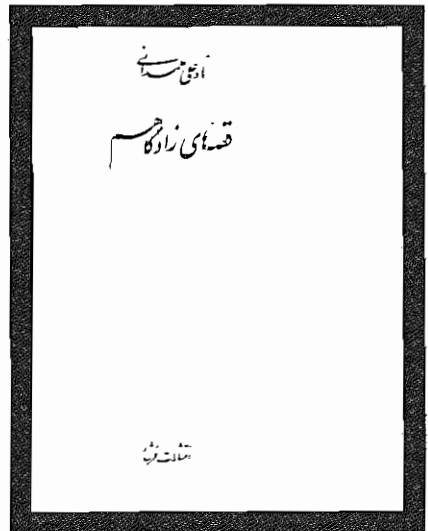
عزیز سلامی:
یول اوستونده آعاج،
 آلمان، بن،

عزیز سلامی:
اتل لرجیر تدان اولاجاق،
 نشر آذر تهران، ۱۳۵۹

نادعلی همدانی:
فرشته ساوالان
 انتشارات فرشاد، تهران ۱۳۷۶

نادعلی همدانی:
قصه‌های زادگاهم
 انتشارات فرشاد، تهران، ۱۳۷۶

منی آپاران ماهنی

عزیز سلامی

«هر بیر انسانین وطنی اولان کیمی، بس منیم وطنیم هارادیر؟ هر بیر انسانین دلیلی اولان کیمی، بس منیم آنا دلیلم هانسی دیلدیر؟ روسجادیر، فارسجادیر، عربجه دیر، یا دا بونلارین هیچ بیر یوخ، منیم اوزوم ده آدینی بیلمه دی ییم بیر دلیلم واردیر؟!»

بیر چوخ وطنداشلاریمی ماراقلاندیران کیمی، منی ده چوخدان ایدی بو کیمی سورغولار دریندن ماراقلاندیریردی.

آنجاک بو سورغولارا جاواب تاپماق اولدوقجا چتین ایدی. نه دن چتین ایدی؟ بونا گوره کی، بو حاقددا چوخ شیلر یازیلیمیشدی کی، اونلاری بیر یشره بیغماق و بیر نتیجه یه چاتماق هیچ ده ساده ایش دئییلدی. بس نه انده بیلردیم؟ بوتون بو یازیلاری آختاریب تاپماق و اوخوماقدان باشقا هیچ بیر چاره م یوخ ایدی.

بودور کی ایشه باشلادیم، کتاب مغزالارینی بیر-بیر گزدیم، باش وورمادیغیم بیر کتاب ماغازاسی قالمادی. کتاب اوخویان دوستلارین و تانیشلارین دا سوراغینا گتدیم، اونلارین دا بو حاقددا بیر کتابلاری، بیر یازیلاری واردیسا آلیب بیر یشره توپلادیم. آرتیق واخت چاتمیشدی، بو قدر کتابی

او خویاندان سونرا دا هارالی اولدوغومو، نه دیلده دانیشدیغیمی بیلیمه جه جکدیمی؟

کتابلاری گؤتوروب اوزاق بیر کنده یوللاندم. آما نه دن اوزاق بیر کنده؟ بونا گؤره کی، بو یولدا چوخ و طنداشلاریم کیمی من ده آز چکمه میشدیم. یادیمدادیر هله مکتبه او خویورکن بیر گون بیر دوستدان صمد بهرنگی نین پاره پاره کتابینی آلیب او خویوردوم. بیر گون بیلیمه دن کتابلاریم آراسیندا اوزومله مکتبه گتیر میشدیم. فاصله زامانی ساکت بیر گوشه یه چکیلیب اونر او خویوردوم. بیر شعر ی او خویورکن بیر دن مکتبین دیرنکتورونو منه دوغرو گلن گوردوم. کتابی تئز گیزلتمک ایسته دیم سه ده آرتیق او منه چاتمیشدی. هنج نه دنمه دن ایلیب او خودوغوم صحیفه یه باخدی. سونرا دا کتابی الیمن آلیب اوستونده کی پاره - پاره یازیسینی او خودو. درین دانلایجی بیر افاده ایله: "بو کتابی کیم و ثریب سنه؟" - سوردو. اونو کوجه ده کؤهنه کتابلار ساتان بیر آدامدان آلدیغیمی بیلدیردیم. او: "بیر داها بنله کتابلاردان آلیب اوخوما، یوخسا پشیمان اولارسان!" - دنیب کتابی الیمن آلیب اوزو ایله آپاردی. صاباحیسی گون آتامی مکتبه چاغیردیلا. آتام انوه قایداندان سونرا حرصله اوزومه باخیب: "سن مکتبه درس اوخوماق اوچون گندير سن دندی، یوخسا فاسد کتابلار اوخوماق اوچون؟ مکتبین دیرنکتورونو سؤز وئردیم کی، بیر ده بنله کتابلاردان اوخوما یا جاقسان، یوخسا مکتبدن چیخاراجاقلار سنی!"

او گوندن بری دانیشدیغیم دیلده کتاب اوخوماقدان چوخ قورخدوم، آما گیزلینده هر زامان اوخودوم.

ایندی ده اوخویاجاغیم کتابلاری اوزاق بیر کنده آپارماغیم دا انله بونا گؤره اییدی. دوزدور، بو کتابلارین هنج بری منیم دیلیمده دنیل، فارس دیلینده ایدی، آما هامیمی منیم یاساق اولان دیلیم حاقدان یازیلیمیشدی. منی توتوب سورسایدیلار کی، ندن یاساق بیر دیل حاقدان بو قدر کتاب اوخوماق ایسته ییر سن؟ نه جاواب وئره بیلردیم؟!

آنجاق او اوزاق کنده چاتاندان سونرا بیر راحت نفس آلابیلدیم. هنج آرابا یولو بنله اولمایان، او داغلار آردیندا گیزلنمیش کنده کیم گلیب منی سورغو - سئولا چکه جکدی؟

"من هارالی یام، نه دیلده دانیشیرام، هانسی بیر ملتین ائولادیام؟" - ایلردن بری ایچیمی یانديران بو سورغولارا آرتیق جاواب تاپا بیله جکدیم.

کیتابلاری بیر - بیر اوخوماغا باشلادیم، او خودوقجا دا چاشباش قالدیم! بیر کتابین ادعاسینا گؤره من کئچمیشده فارس ایلمیشم، نه زامانسا تورک باسقینچیلاری باسقین ائتمیش و منی تورکله شدير میشلر. و من بو باسقین، داها دوغروسو بو تاریخی فاجعه نتیجه سینده اوز دوغماجا دیلیمی، اوز ملی کیملی ییمی ایتیرمیشم!

بیر باشقا کتابین دا ادعاسینا گؤره من چوخ یاخین بیر کئچمیشده نجه اولوبسا، فارس اولارکن

بیردن دؤنوب تورک اولموشام! گنججه یاتیب صباح اویانیرکن خسته لندی ییم کیمی، بیر گون یوخودان اویانیب تورک اولما خسته لی یینه تو توملوشام.

او خودوغوم کتابلارین آیری- آیری گؤروشلری وار ایدی، آما بیر چوخونون اصل سوزو بو کیمی ادعالاردان عبارت ایدی. او اوزاق کندین او ال چاتماز گوشه سینه سیغینیب اوخویوردوم و اوخویوردوم ... او خودوقجا دا باشیمی ایتیردیم! او خودوقجا دا سورغولاریما آلاچاغیم جاوابلار مندن اوزاقلاشیردی. گنججه لیریم نه زامان گوندوز اولوردو، گوندوز لیریم نه زامان قارالیردی، بیلیمدیم. "من هارالی یام، نه دیلده دانیشیرام، هانسی بیر ملتین انولادی یام؟" - سورغولاری هر زامان کیندن داها گوجلو، داها آغریلی قولقلاریمدا سسلنیردی...

قالدیغیم ائوین قارشیسیندا بیر باغ وار ایدی. او یای گونلرینده پنجره دن هر دن باغدا میوه دره ن، قوزو او تاران کیچیک یاشلی اوشاقلاری گؤروردیم. بیر صباح یوخودان دوروب یئنه هر گونکو ایشیمه باشلاییرکن چوخ گؤزل بیر سس ائشیدیم.

بیر قیز سسی ایدی. ماهنی اوخویوردو. اوزومدن آسیلی اولمادان باشیمی او خودوغوم کتابدان قالدیریب دینلمه مه یه باشلادیم: "اوجا داغلار باشیندا سسله رهم سنی / ایکی گوزوم اوستونده بسله رهم سنی ... " بو ماهینی کیم اوخویوردو؟! هانسی زامانلاردان گلیردی بو ماهنی؟! هانسی تورپاقدا بسلنمیشدی بو ماهینی اوخویان دیل؟! اوره بیمن ان درینلریندن بیری دئیردی کی: "بو سنین دیلیندیر، بو سنین وطنیندیر، بو سنین اولو آنالارینین، اولو بابالارینین سسی دیر، بو سنین..."

دوروب پنجره دن باغا دوغرو باخدیم، اوردا کیمسه گوزومه دیمه دی. آما او سسی هله ائشیدیردیم: "آچاج اولایدیم / یولدا دورایدیم / سن گلن یوللارا کؤلگه سالایدیم..."

بوتون او خودوقلاریمی اونو توموشدوم. بو ماهنی، بو ماهنیدا سسلنن دیل، بو دیلده چیرپینان اورک بوتون وارلیغیمی سارمیشدی. آرتیق اوتورا بیلمزدیم، گندیب قاپینی آچدیم، بیر داها باغا دوغرو باخدیم، اوردا هیچ کیمی بیلمه دیم. من آما بو ماهینی اوخویانی تاپماق ایسته ییردیم. من اونا دئمک ایسته ییردیم کی، اونون ماهنیسی منیم آختاردیغیم سورغولاریما ان گوزهل جاواب ایدی. اونا دئمک ایسته ییردیم کی، اونون او خودوغو ماهنی منی ایللر بویو راحاتسیز ائدن اوره بیمندن آغیر بیر یوکو گؤتورموشدو. ماهنی سسلنمکده ایدی، آما اوخویانی گوره بیلیمدیم. باغا دوغرو گئتدیم، ماهنی باغدان دنیل، دره دن گلیردی. دره یه اندیم، اورادان دنیل، دره نین اویانلاریندان باشلایان داغلاردان گلیردی. داغلارا دوغرو قاچدیم، هیچ بیلمه دیم نه زامان داشغین چایلاری آتلادیم، من گئدیکجه ماهنی دا اوزاقلاشیردی... قانادیم می واردی؟ اوچوردومو؟ بیلیمه م، کندلردن، شهرلردن کئچیردیم، انسالار گؤروردوم، هامیسی دا منیم دیلمده دانیشیردی، او ماهنی

گۆر منى ھارالارا آپارمىشدى! بىردە باخديم كى، شكى دەيم، شىرواندايام، بىردە گۆردوم كى، گوى گۆلون كئارىندايام، قوروگۆلون يانيندان كئچىرم، بىردە باخديم كى، تارىمدا بىر نار باغيندايام، سونرا خزر دىزىنين ساحلىندە دايانىب آغ كۆپوكلو دالغالارا گۆز تىكىمىشم. ماھنى كئدىردى... من كئدىردىم... منىم آرتىق ھىچ بىر سورغوم قالمامىشدى. من آرتىق وطنىمدە، دىلىمدە، كئچمىشىمدە، گلەجە يىمدە ياشايدىم. نە وطنىمىن آدى؟ نە ايدى دىلىمىن آدى؟ ھىچ فرقىندە دئىللىدىم. بوتون كئدلردە، شەرلردە، بوتون داغلاردا و چۆللردە سسلەنن و منى اوزو ايله آپاران او ماھنى منىم دىلىم ايدى، و او ماھنىن كئچدىيى يئرلر منىم وطنىم ايدى. باشىمى قالدىريركن پنجرەدە ھاوا قارالىردى، كئارىما يىغىلان كئابلارا باخديم، "من بو كئابلارى نە اوچون بورا گتيرمىشم؟! اوز - اوزومە دوشونوردوم

نگاهی به آثار رضا براهنی

«بخشندگان عمر»

یا

«نجات دهندگان شیشه عمر خود از سنگ قضا»!؟

هیئت تحریریه تریبون

«رضا براهنی در رمان روزگار دوزخی آقای ایاز، از طریق ارائه آمیزه‌ای از شعر و نثر، قدرت و تسلط خود را در فن نگارش به بهترین وجه در برابر دید خواننده قرار داده و تلاش کرده است تا به واسطه ادغام لطافت و خشونت و همچنین زیبایی و شقاوت پرده از روی بسیاری ناگفته‌ها کنار بزند.»

جملات فوق نقل قولی است از مفسر ادبی لوموند که در شماره مخصوص ادبی خود بتاريخ ۲۷ آپریل ۲۰۰۰ طی مقاله مفصلی از روزگار دوزخی آقای ایاز به عنوان بهترین بازتاب تاریخ به معنای عام کلمه یاد کرده است. این رمان که بیش از ۳۰ سال از انتشار آن در ایران می‌گذرد، هنوز اثری نا آشنا برای بسیاری از کتابدوستان ایران است. رویهمرفته دکتر براهنی از چهره‌هایی است که برای هر خواننده ولو علاقه‌مند به آثارش، آثار شناخته نشده‌ای دارد. پدافند بودن فعالیتهای ادبی، سانسور رسمی و برخی ملاحظات ناروا در جامعه ادبی ایران شاید سه دلیل از دلایل متعدد احتمالی برای این توضیح مسئله باشند.

جنبه دیگری از فعالیتهای ادبی استاد براهنی از این هم ناشناخته‌تر مانده است. وی در تمامی طول فعالیتهای ادبی خود، جای ویژه‌ای به ثبت گوشه و زوایای دنیای معنوی آذربایجان داده است. از این

نظر وی در کنار دیگر فارسی نویسان آذربایجانی چون صمد بهرنگی، سید محمد حسین شهریار، غلامحسین ساعدی، مفتون امینی، عمران صلاحی و بسیاری دیگر جای می‌گیرد. یعنی صاحب قلمانی که در عین نوشتن به فارسی و پرداختن به موضوعات عموم بشری، موتیوهای آذربایجانی را در مرکز آفرینش ادبی خود قرار داده‌اند. در آثار این دسته از نویسندگان معاصر، جغرافیا، اسطوره و افسانه، طبیعت، تاریخ معاصر و قدیم، زندگی روزمره، معتقدات، مسائل جامعه معاصر، زندگی روشنفکران و عموم مردم و خلاصه تمامی گوشه و زوایای حیات مادی و معنوی آذربایجان از خامه قلم نویسنده بر دفتر آثار ادبی نقش می‌بندند. این آثار زندگی مردم آذربایجان را از صافی نقد نویسنده و خواننده عبور داده و به نسل‌های آینده هم مجال آشنایی با شادیها و آلام خود را می‌دهند. این صاحب قلمان به کشف، تجزیه تحلیل و ضبط جزئیاتی از زندگی مردم می‌پردازند که از حوصله تاریخنگاری خارج است. این آثار بیشمار که بسیاری از آنها شاهکارهای ماندنی در کتاب ادبیات بشر هستند، تا آنجا «فارسی» هستند که به لفظ و زبان مربوط می‌شوند.

عدم تطابق زبانی در ادبیات

عدم تطابق زبان در کل پروسه آفرینش‌های ادبی پدیده‌ای منحصر به آذربایجان و یا صرفاً محصول عنف و جور حاکمان نیست. نوعی از عدم تطابق زبانی به معنی دو گونه بودن زبان به عنوان قالبی که روح نویسنده و شاعر در آن «تجلی» پیدا می‌کند با زبانی است که این روح با خود نویسنده بدان در معاشقه و ستیز درونی است. بعنوان مثال وقت شاعری روس در باره موضوعی مربوط به طبیعت و مردمان انگلستان به انگلیسی شعر می‌گوید. شاهد چنین عدم تطابقی هستیم. این حالت از عدم تطابق وقتی پیچیده‌تر خواهد شد که شاعر مورد نظر شعری مرتبط با جامعه، طبیعت و آدمهای روسی به انگلیسی سروده باشد. اگر همین شاعر کار اخیر خود را در وطن خود انجام دهد، مواجه با شرایط دیگری می‌شویم: شاعری روس در روسیه، شعری در مورد طبیعت و مردمان روس به انگلیسی می‌سراید. حال اگر فرض کنیم که این عمل وی محصول یک جبر سیاسی از سوی رژیم حاکم بر کشور وی است، منظره‌ای بدست آمده است که برای هر آذربایجانی در ایران آشناست:

نوشتن و سرودن در مورد شادی و آلام مردم خود، اما به زبانی دیگر که محصول جبر یک سیستم سیاسی است.

شاید تأکید بر ارزش اینگونه آثار برآمده از یک عدم تطابق زبانی حاکم بر نویسنده و شاعر آذربایجانی از نظر تاریخ حیات معنوی آذربایجان اشاره‌ای زاید به یک امر بدیهی بنظر برسد. اما اگر دوراهی را که در ۸۰ سال گذشته بر سر راه اهل قلم و روشنفکران آذربایجان بوده است در نظر بگیریم، به اهمیت مسئله پی خواهیم برد. اجباری شدن زبان فارسی، حذف فعال (قدغن کردن مطلق) زبان ترکی از مطبوعات، ادبیات (شعر و نثر)، تئاتر، سیستم آموزشی و بعدها رایو، تلویزیون و سینما، ضربه هولناکی به فرهنگ آذربایجان در ایران زد. این ضربه تنها با نابودی فیزیکی سیستماتیک روشنفکران آذربایجان شمالی از سوی استالین در دهه ۱۹۳۰ قابل مقایسه است. بسیاری از کانونهای فرهنگی آذربایجان برای دهه‌های متعدد و گاه برای همیشه خاموش شدند.

حال جامعه ترک زبان ایران که از سوی (علیرغم کودتای استعماری) آریستوکراسی حاکم بر ایران را در خود جای می‌داد و از سوی دیگر، حامل سنت‌های ترقی خواهانه و تجددطلبانه بود، بر سر یک دوراهی قرار داشت: یا باید به تنها زبان مجاز و اجباری می‌خواند و می‌آفرید یا به سکوت و نابودی معنوی تن می‌داد. غیر از آنهایی که در دور اول از سر ناچاری و اعتراض، به انتخاب اول دست زدند، راه دوم راه انتخابی جامعه روشنفکری آذربایجان بود. تلاش برای حفظ زبان و فرهنگ خود حتی بزبانی دیگر و حتی اگر این انتخاب محصول جبر دولتی است.

فضای ذهنی فرهنگ سازان هر جامعه‌ای دچار تضادها و کشاکش نیروهای متضاد است. این عدم تطابق زبانی از نوع پیچیده‌تر آن نیز، به دنیای فکری پر کشاکش هنرمند و نویسنده آذربایجانی افزوده می‌شود و اینهمه در جای جای تصاویری که محصول این آتلیه‌های آشفته هستند، قابل شناسایی است.

آذربایجان امروز به برکت بسیار آثار ترکان فارسی سرا و فارسی نویسی که پرورده است، می‌تواند ادعا کند که هنوز علیرغم جراحاتی که بر تن دارد، زنده است. کار این اهل فرهنگ در آذربایجان بیشتر مراقبت از هستی مورد تهدید دنیای معنوی آذربایجان بوده است. در این دهه‌هایی که باید شام غربیان زبان ترکی در ایران نامیدشان، کتاب فرهنگ آذربایجان گشوده ماند و هر روز زرین برگی بر خود افزود. این اوراق هم سند تمدن و فرهنگ مردم ما هستند و سند محکومیت کسانی که زبان و فرهنگ ما را چشم دیدن نداشتند و ندارند. آذربایجان با سپاهی از فرهنگ و فرزانی در برابر سپاه جهالت و تنگ چشمی ایستاد و مانع از آن شد که نسل امروز آن صرفاً با یاد گذشته و آنچه زمانی داشته است، دلخوش باشد. امروز گشودن درب هر کتابخانه‌ای می‌تواند نشانی بر این واقعیت باشد که شیشه عمر فرهنگ آذربایجان از ستم روزگار در امان مانده است و خراشی که بر چهره پر ظرافت ترکی اش مانده است، مسلماً با همت نسلی دیگری از سلاله همین آفریدگاران فرهنگ، از بین خواهد رفت.

با این اوصاف معلوم نیست که اگر خواجه شیراز امروز می‌بود، «ترکان پارسی گوی» معاصر را چه می‌نامیدشان، «بخشنندگان عمر» یا «نجات دهندگان شیشه عمر خود از سنگ قضا»؟!

چنانچه پیشتر قول داده بودیم، در این شماره مروری بر آثار دکتر براهنی می‌کنیم. برای اینکار مجموعه کوچکی از آثار ایشان که محصول سالهای متفاوتی از خلاقیت ادبی ایشان هست انتخاب شده است. علاوه بر این چند نوشته دیگر که در رابطه با آثار آقای براهنی است در این مجموعه گنجانیده شده است.

تصمیم گرفته‌ایم حاصل گفتگوی رودررو با استاد براهنی را در مجموعه دیگری منتشر کنیم.

بویلو وولکان

گوؤده لر اوزرینده
قوردوغون قورولوش
سارسیلمادا آرتیق.

بایقوش قونوب سارایی نین اوستونه
قورخو

تیتره دیر
ایرهنج اوره یینی
قبیردهن باشقا
سیغناجاق بیر بئرین یوخ.

اوزون ایللر
منه

حقارت له باخان گۆزلرینی چیخاراجام.

یاساقلارچنی آلتیندا قالان

وولکان

بیر پوسکورتو بویلودور.

اوغورلو اولسون

دوغاجاق بوگون - یارین...

«تورکش - سایین قالا»

شور امیروف را نمی‌گوییم.

در دل نگذارمت، که انگار شوی
در دیده ندارمت که بس خوار شوی
در جان کنمت جای، نه در دیده و دل
تا با نفس بازبسین یار شوی
از مقالات شمس

رضا براهنی - تورنتو

با مهدی جوانفر و شور امیروف

مثل کف دست، مثل خطوط کف دست، آشناست. شور امیروف را نمی‌گوییم. از تبریز تا سیلان را می‌گوییم. از شمس تا زرتشت را. کوه‌های انسانی با هم سخن می‌گویند. من سخن نمی‌گوییم. خاکم، آغشته به عطر و کندر گامهای آنهایی است که گذشته‌اند. دویست کیلومتر بیشتر نیست. از آن بالاتر که دشت مغان موهای طلایش را در برابر باد می‌خواباند، می‌گوییم هیچ خاک دیگری در جهان قلمروی به نام دشت مغان ندارد. اساس جادو هم از همان مغان است. بعد از سیلان تا جاهایی که نفت به روی خاک می‌رسد و سه هزار سال پیشتر آتش می‌گیرد، باز، همان خاکم، آغشته و خیس از عطر پای آنهایی که گذشته‌اند. دزدان آتش آنجایند. و «پاکو» ریشه‌اش بادکوبه نیست گرچه بادهایش هراسان می‌وزند. ریشه‌اش همان «پاکوس»، خدای شراب است، با ریشه «بغ» که به همه زبانهای کهن آسیا خداست. شور امیروف را نمی‌گوییم. از کله و کلالة بادهای بی در و پیکر که بروی، اگر اسیر گیسوان خزر نشده باشی که بعدها در امیروف، تصویر صوتی شده، دوباره به سوی تصویر رجعت خواهد کرد و تو شکافتن سخت، اما دل‌انگیز موجه‌ها را خواهی شنید. اگر همان دویست تا دویست تا سی صد تا سی صد تا بروی، به حضور خونین پیامبر دیگری باریابی، عملاً خونین جگر، که سینه

را به جرم پیش‌بینی و پیش‌گویی، آماج منقار عقاب خدا کرد. بزرگترین دزد آتش عتیق و همهٔ اعصار. شور امیروف رانمی‌گویم. ناگهان خیز برداشتن صدا در حنجره‌های پیش تاریخ را می‌گویم. به خون او که بشویندم نیازی به شستن در هیچ آب زمزم نیست. کوهها با هم عشق می‌ورزند. از آن بالا‌های پرومته‌ای که یکی از مغان ماست، می‌بینی که کوه با کشتی بالای کوه مغازله می‌کند. دو بخش موسیقی از هم می‌شکافد. کشتی نوح می‌رود که بالای آارات بنشیند و در اینجا آن دویست، سیصد، یا چهارصد کیلومتر را باید به طرف غرب رفته باشی و سرازیر شوی. شور امیروف رانمی‌گویم، سرازیر شو به طرف اکباتان و بابل و نینوا، و اگر دوربین به دست بدهم DNAی حضرت آدم را از دور در شنزار بهشت تلف شده شاهد شوی. از گنجه تا بغداد کوه‌های نظامی و فضولی به یکدیگر سلام می‌کنند. بغداد هم نام خدای می‌گسار را دارد، و بهار نام دیگر خضر و باکوس باهم است، چون برسد، فرهاد خل مدنگ کوه را بر سر خود خراب خواهد کرد. زمین و زبانها مثل کف دست، مثل خطوط کف دست، آشنايند. هنوز نمی‌گویم. خمار شکنی از دست معشوق می‌طلبم. شور امیروف رانمی‌گویم.

اوکیم کی ملتین اوره گین بۆلدی نیصفه نیصف
گرچه سودور، ولی ایتی دیر چون قیلش آراز

تاریخه بیز باخاردیک ایکی گوزله دانما
گوزدن گوزی کسب، چنچار دیب اول قیریش، آراز

دۆنیا تمام بهار چیچگیله دولور سادا
قیش دیر تمام ایللریمیز، یای به قیش، آراز

ایستردیک، آه! او تایدا دا بیر بیز قانات چالاق
سیندیردی قول بوداغیمیزی، هم ده قیش، آراز

تختهم ده واردی، میخیم دا، سیریش ده وار
میخلانماز آما اولماسا الهه چکیش، آراز

یۆز ایلدی بیز امیشدیریریک اینقیلابلاری
گۆز نئیلر ار چیخاردا بیزیم کورپه دیش، آراز

حسرتله باخمیشام «قوری چای» دان جهانه من
هاردا آراز، بولا قلا دولو، پرناقیش، آراز؟

بیز اللی ایلدی کی کوسولیدیک وئر آل اله
تا کورپی سالدیراخ، یشنه اولسون باریش، آراز

شور امیروف را نمی‌گویم. شور امیروف را نمی‌گویم. شور امیروف را نمی‌گویم. از همان آغاز آشناست، ملودی آشناست. بعد آدم را درگیر می‌کند. در چنان غمی که نوعی jouissance هم هست، به همان تعبیر که «بارت» هم می‌گوید. «کریستوا» می‌گوید. و «دریدا» می‌گوید: لذت. ولی از آن بالاتر است. نوعی معجزوبی است؛ حیرانی است؛ حیرت است. می‌خواهد اوج بگیرد. نمی‌گیرد. منتظر نگهت می‌دارد. برایت تله می‌گذارد. برت می‌گردند به طرف همان موتیف غم، غمی که همان لذت است. ولی موتیف غم دیگری، از آن زیرمیرها، موتیف قبلی را همراهی می‌کند. با طیف اندوه طرفیم. وحشت اوج با آن غم‌های عجیب حرکت می‌کند. مضامین همه، غم‌ها را دربر می‌گیرند. ترکیب‌های مقامی لحن‌ها را می‌آورند. باید هزار بار بشنوی و هر بار که می‌شنوی، می‌بینی سراسر پائین کوه‌های قفقاز دست کم تا برج بابل کهن با تو حرف می‌زنند. این موسیقی حرف می‌زند و بالاتر از حرف را هم می‌زند. با من که چنین کاری می‌کند. باز هم موتیف، و از ته، موتیف‌های آتش‌بازی درون می‌آیند. آتش آذری که مخصوص روح سرکوب شده توست. دیوانه‌ای که منم، نمی‌دانم که موقع شنیدن این چه کنم. باید گوشم را جر دهم تا همه صداها در آن جا بگیرند. من مرز گوش و چشم و شمال و جنوب را جر می‌دهم. آخر من این تمها را از سینه مادرم، درست از توی چادر، درست از توی دوک نخ ریسی، درست از توی چادر اقوام مهاجر و در بدر، درست از توی اعماق خزر و دریاچه ارومیه و ریشه اصلی کوه که فرات را به سوی جنوب می‌فرستد، درست از توی چهره‌های سفید و برجسته و قهوه‌ای و درخشان و سینه امواج و آدمها، و اسبهایی که هیجان را صدا می‌زنند، شنیده‌ام، باید سینه‌ام را جر دهم تا اینها همه در آن، دوباره، به این شکل ترکیبی و بدیع جا بگیرند و ریتمها که تند می‌شوند من دستهای مردها و پاها و زنها، و آن نازگردن زن آذربایجانی را نمی‌بینم، می‌شنوم. وقتی که می‌چرخند، چهره می‌چرخانند و بعد ناگهان غم همه جا را می‌فشد.

صمدین اؤلوسی چیخدی سویون اوزونه
تیکدی نولی گوزون صمد گونشین قیزیل گوزونه

آرازیم آغلاما آغلاما آغلاما
قوللاریمی باغلاما باغلاما باغلاما
دردلریمی داغلاما داغلاما داغلاما

من خواهر این موسیقی بوده‌ام. جنس دیگر آن بوده‌ام. مرد آن بوده‌ام. از جنس‌های مختلف آن بوده‌ام. با آن وصلت کرده‌ام. خودم را به آن فروخته‌ام.

می‌شمسم از تو پریم شور و شمس مرا شور

بگذار بزنند. تجاوز صدا به روان دردمندی که همیشه این صدا = خدا را می خواسته. زیبایی جهان شانه‌های ما را با لذت گاز گرفته. فراموش کنیم همه چیز را. بچرخ، آری بچرخ، خود آن چرخ را بچرخ، آن گردنها را بچرخ! آن ترکیبها مدام تجزیه می شوند. به غم آواز پدر وقتی که به عشق اولش، یا مرگ پسر سوش می اندیشد. بچه‌های کوچکی که از توی قبرها بیرون می آیند و بعد از بازارهای ثروت عبور داده می شوند، هجوم شبانه زمردهای جهان به درون یکدیگر، قزلباشهای جنسی، رمه‌های سفید و سیاه. بز بزن بز تا بگویم. من آدرس‌ها، نه، نشانی‌ها، نه، خانه‌های این صداها را می شناسم. چند بار از ضیافت این صداها خودم را انباشته‌ام. آشنا مثل بوی چادر سر مادر آدم، و چه لذت و شغف غمگینی دارد. چهره‌ام جغرافیایش را عوض می کند. برگشته‌ام تا پشت سر، تا گذشته را بگیریم. آهسته می رود با این همه قایق، با اینهمه بزه زنگوله به گردن: شمسانه من تمام تیم / شمس شنیدم. مراد گور این موسیقی دفن کنید. همه نشانی‌های دوستان من آنجا هستند. یک بار در باکو زدند. سالن پر. در سالن بزرگ. با آن همه آدم، فقط مخصوص من زدند. حتی سالن در موسیقی شرکت داشت. موسیقی می رود و بعد برمی گردد. ردیف و گوشه‌اش از هوش عاطفی یادهای من سرچشمه گرفته. این موسیقی تصور و توصیفی از نوعی دیگر است. کسی که بچه‌اش بمیرد، در یک لحظه تمام دانش بغل کردن جنازه را می آموزد. در این موسیقی یک ملت زنده شده، مرده، چگونه بغلش نکنم؟ و حالا طوری بغلش کرده‌ام که زنده شده، شور امیروف را نمی گویم. شور امیروف را نمی گویم. وقتی که لحن‌های تغزلی حرکت می کنند، بطرف حماسه می روند آیا با این کلمات وصف آن حالات را می کنیم؟ تنها وصف ناتوانی خود وصف را می گویم. سازها از ظرافت آتش گرفته‌اند. هم از ظرافت و هم از عطفوت. همیشه عاشق بوده‌ام و نمی دانسته‌ام. می بوسمت جوان شوم، از شانه‌های تو رستن می خواهم، سر برکشیدن تا آفتاب، که برگردم، که برگردم، برمی گردم تا بوسگریه، نگو، نه، نگو، خودم، برمی گردم. نمی گویم، شور امیروف را نمی گویم. قهر صدای جهان هستم، قهر بی‌التفاتی دنیا، برگرد پیش من و رحم کن که این همه زیبایی، من جنازه خوشبوی آن نواها، آن سنجهای خشمگین، آن لوله‌های مسین پیچاپیچ، عطر آگین، آن لبها، آن سازها، آن زها، زهاها و آن شیخ درونی عزای عظمای تاریخ هستم. گاهی انگار جنازه رستم را از کابل به زابل می بریم، همه با هم؛ و گاهی انگار ایستاده‌ایم، و شقه شدن جنازه بابک را در بغداد می بینیم و یا قطعه شدن منصور حلاج را. و ناگهان فواره‌های شادی بر ما می باشد.

برگردم بروم برگردم بروم برگردم
برگردم بروم برگردم بروم برگردم
تو بگو من با من چه کنم با خود چه کنم با من با تو با
تو با من چه کنم بر
گردم گردم گردم بر

و بعد قصه این یکی تمام می شود، نه می رود که برگردد. عوض می شود که برگردد. قبلاً باید یک تم از آن تم‌های عالی ساز کند تا من سینه‌ام مالا مال این هوای خان‌ومان برانداز سفر شود. نمی دانیم چطور جنازه عزیزانمان را دم در خانه‌ها مان گذاشتند. حمله بستیم، مویه کردیم، و تازه، از این حمله‌ها چه لذتی برده‌ایم! شانه‌هایمان از لذت گریستن می لرزند. با آتش ترکیب می شویم. با آن رقص پاها

ترکیب می‌شویم. آتشی که انگار نفت زیر پای سراسر آذربایجان آتش گرفته، نفت زیر کف دریای خزر آتش گرفته، تمام مهابت «هفت‌پیکر» و تیشه‌های فرهاد کوه‌شکن آتش گرفته. چقدر از تنهایی حرف می‌زند و چقدر پدر آدم را با زیبایی‌هایش درمی‌آورد. و بعد صدای قدم‌هاشان می‌آید. این شترها، اسب‌ها، قاطرها هستند که عطر عروسی‌ها را می‌برند، زنها را می‌برند، و جرنگ جرنگ می‌برند به بازار.

تا تو نیایی من نتوانم تا تو نیایی من نتوانم
تا تو منی من نمانم نمانم نمانم
تا تو تا تو تا تو نتوانم نتوانم
بدوم از تو بخود خود بدوم از تو به من

سنج قاطع نمی‌تواند مصیبت را قطع کند. انواع ملودی ترکیب می‌شوند. در این ملودی‌ها دو سه، چهار، ده آذربایجان نداریم. هزار آذربایجان داریم که در جهان ترکیب می‌شوند. این فکر امیروف گنجوی چه کرده است! این شور امیروف را نمی‌گویم.

من با پادشاه خوابیده‌ام و به او گفته‌ام که سایه من
باشد روی زمین

اما خدا که سایه ندارد

پرندگان کر و لال برکه‌های جهان را بلعیده‌ام

تا بالهایم از اعماق ظلمت دغدغد نبرندم تا آسمان هشتم

عریان میان شما در لباس چشمهای شما ظاهر شدم که ندیدیم

حالا تنها یک بوسه روی سینه خود می‌نهد

خطش بزنی این می‌نهد را خطش زدم

و شعرها را با یک فرمان از کتابهای جهان می‌شوید

آهوی گوش من از ماه پیغام داوری دریافت می‌کند

خطش بزنی این داوری را خطش زدم

من در اطاعت خود هستم

و زیبایی همچون زنی پاهایش را بر روی میز شاعر برهنه می‌فرازد

میزم شرع می‌کشد اقیانوس با طوطیان پرپر خود می‌خواند

ندیدیدم گفتم که سایه من باشد روی زمین

سایه را خطش بزنی زدم

با بوسه‌ای بانوی خوابها ادبم کرده

دو زانو نشسته‌ام در عرش این شعر را که گفتم می‌گویم

فکرت امیروف گنجوی با من چه کرده است. من پیر می شوم و همه با من اند. می میرم و همه با من اند. راه می روم و جوان می شوم. و همه با من اند. بیچاره ام دیگر نزن. مثل بچه های سیب روی شانه های زنها می رقصم، نمی افتم. در جان کثمت جای، نه در دیده و دل / تا با نفس بازپسین یار شوی.

حالا شما به سوی من از مستقیم میوه می آید
خط با «مودلیانی» و دایره با من چه کرده اند

وقتی لباسهایم را کتدم	دیدم نمرده ام
و بعد پوستم را	دیدم نمرده ام
و بعد گوشتم را	دیدم نمرده ام
و بعد استخوانهایم را	دیدم نمرده ام
غایب شدم	دیدم نمرده ام
مردم	دیدم نمرده ام
صد بار مردم	دیدم نمرده ام
هر کار کردم	دیدم نمرده ام
خطم زدم	دیدم که رو شده ام با هر خطم زدم

باید دوباره ترا می دیدم

آن دایره با من چه کرده است؟ ●

شور امیروف را نمی گویم

شنبه ۷ ماه می ۹۸ - تورنتو

حق تعیین سر نوشت برای خلق های تحت ستم

حقی است انقلابی

رضا براهنی

آیا به انقلاب بصورت جدی می اندیشیم؟ آیا می خواهیم بدانیم که مرکز انقلاب ایران کجاست؟ مرکز انقلاب در جایی است که بر مردم وحشتناک ترین ظلم ها شده باشد و انواع و اقسام وحشیگریها و درنده خویی ها و تبعیضات و تحمیلات در حقشان اعمال شده باشد، و در مقابل مردم علیه این مظلوم و ظالمان عصیان کرده باشند؛ عصیانی اصیل، عظیم، انسانی و انقلابی کرده باشند تا کلیه نهادهای ستم از میان برخیزد، و دموکراسی، آزادی و تساوی حقوقی بین کلیه انسان ها جایگزین ظلم و ظلمت شود.

این درست است که توده های محروم ایران - از کارگر و دهقان بگیرد و بیاید تا به زنان، جوانان و سربازان - در زیر چتر سیاه فقر توأم با خفقان، زندگی کرده اند، ولی فشار واقعی، و یا بهتر است بگوییم فشار چندین برابر و یا دستکم مضاعف، در جایی است که کارگر و دهقان و زن و جوان و سرباز در شمار ملیت های ستمزده باشند. زیرا بقول محققى که در باره بلوچستان تحقیق کرده، «کمتر بلوچی قادر به پرداخت یک تومان پول حمام است»، و بقول محققى کرد که پیرامون اوضاع کردستان ایران مطلب نوشته، «نود و پنج درصد زنان در این منطقه از کشور بیسواد هستند، و اگر کتاب های شهید آذربایجانی، صمد بهرنگی، را خوانده باشید می دانید که یکی از علل عدم علاقه توده های آذربایجانی به باسواد! شدن این است که غرض از آن «بابا نان داد» گفتن بزبانی است غیر از زبان ننه بابای آذربایجانی ها. غرض از باسواد شدن، تن در دادن به تربیت در زبانی است که شونیسیم فارس و

حکومت مرکزی نژادپرست و متعصب بر میلیون‌ها آذربایجانی تحمیل کرده‌است. سلطنت پهلوی با تحمیل زبان حکومت مرکزی بر شصت درصد جمعیت ایران، یعنی مجموعه اقلیت‌هایی که در واقع اکثریت مردم کشور را تشکیل می‌دهند - در واقع اکثریت این شصت درصد را به بی‌زبانی، بی‌فرهنگی و به نداشتن حصه و سهم سالم و متساوی از تعلیم و تربیت، و جهان‌بینی متوازن و متعادل فلسفی، هنری و سیاسی محکوم کرد. حکومت مرکزی مدام به مردم آذربایجان می‌گفت: «آذربایجان سر ایران است»، کسی هرگز نمی‌گفت که این سر بی‌زبان بچه درد می‌خورد! حکومت پهلوی انتظار داشت که کردها مرزدارانی مؤمن به حدود و ثغور ایران و وفادار به تمامیت ارضی مملکت باشند. ولی هرگز نمی‌گفت که با دادن کدام حق انسانی به کردها، با تأمین کدام یک از تساوی‌های دموکراتیک کردها با فارس‌ها، چنین انتظاری را از این مردم ستمزده و به ضرب و زور حکومت مرکزی، عقب مانده و اسیر و بی‌فرهنگ و بی‌زبان و بی‌هنر نگه‌داشته شده، می‌توانست داشته باشد. حکومت مرکزی که فانتوم‌ها و هلیکوپترهایش را به بلوچستان پاکستان می‌فرستاد تا این ملیت ستمزده در آن کشور را بیماران و گلوله باران بکنند، و در عین حال بلوچستان ایران را آنچنان عقب‌مانده نگه می‌داشت که اکثریت توده‌های ستم‌دیده این ملیت حتی نمی‌دانستند و هنوز هم نمی‌دانند که در ایران زندگی می‌کنند و حتی گمان می‌کردند و می‌کنند که برای آمدن به تهران باید از دولت ایران پاسپورت بگیرند، باری آن حکومت ابلیسی شاه، به چه بهانه‌ای می‌توانست امیدوار باشد که این خلق محروم از ابتدایی‌ترین حقوق انسانی، بفکر مرز و حدود و ثغور و تمامیت ارضی و استقلال کشور باشند؟ وقتی که زبان ترک و ترکمن و کرد و عرب و بلوچ بریده شده، وقتی که دستی دژخیمی و ابلیسی و نژادپرست بر کلیه فرهنگ‌های ملل ساکن در داخل مرزهای ایران خط بطلان کشیده، وقتی که استاندار، فرماندار، رئیس فرهنگ، رئیس دانشگاه، رئیس دادگستری، فرمانده قشون، شهرداری و ژاندارمری نقاط متعلق به این ملیت‌ها، از طرف حکومت مرکزی دژخیمی و نژادپرست پهلوی انتخاب می‌شدند، وقتی که کتابی که برای کودک تهرانی نوشته شده بود - و بفارسی - بطور یکسان به ترک ماکوئی، کرد بوکانی، بلوچ بمپوری، عرب خوزستانی و ترکمن شمالی، باید تدریس می‌شد، وقتی که پرونده‌سازی در دادگستری شهرهای ملیت‌های ستم‌زده ایران باید به زبانی خارجی - یعنی زبان فارسی - صورت می‌گرفت، وقتی که نژادپرستان حکومت مرکزی انواع توهین‌ها را به ترکان، کردان، اعراب، و بلوچ و سایر ملیت‌های تحت ستم ایران روا می‌داشتند، آیا گمان نمی‌کنید که در وجود شاه سابق خائن و حکومتی که او نماینده آن بود، با یک «یان اسمیت»، یک «بن گورین» و یا یک «موشه دایان» نیز طرف بوده‌اید؟ چرا که ظلمی که یان اسمیت بر سیاهان آفریقا روا می‌دارد، شاه نیز من غیر مستقیم بر ترک‌ها، کرد‌ها، ترکمن‌ها، اعراب و بلوچ می‌کرد؟ و آیا گمان نمی‌کنید که بهمان صورت که یهودیان عرب و اعراب غیر یهود اسرائیل بترتیب شهر و نژاد درجه دوم و شهر و نژاد درجه سوم این سرزمین غضب شده از فلسطین هستند، و در واقع بیک معنا در حکم اسرای جنگی هستند، ملیت‌های ستم‌زده ایران هم از نظر رژیم نژادپرست و غاصب پهلوی، در شمار ملل اسیراند و بیشتر بی‌شبهت به بازماندگان سرخپوستان آمریکا در اوردوگاه‌های جمعی نیستند که زبان، فرهنگ، آهنگ‌های کلامی، جهان‌بینی‌های بومی و اقلیمشان دور از چشم جهانیان نگه‌داشته شده‌اند؟ و آیا زبان و فرهنگ فارسی سوار شده بر پشت افواج ارتش حکومت مرکزی و سوار شده بر پشت سیل و خیل مأموران بوروکراسی حکومت مرکزی در سرزمین‌های ملیت‌های ستم‌زده، در واقع بدل به زبان و فرهنگ اشغالگر غاصب نشده

است؟ و آیا برآستی اگر مام میهنی بر برای هر ملیتی و ملتی وجود داشته باشد، پدر سابق ملت ایران در واقع با تحمیل یک زبان و یک فرهنگ بر صاحبان سایر زبان ها و فرهنگ ها بر مام میهن کلیه این ملیت ها تجاوز نکرده است؟ و آیا زمان آن نرسیده است که در پرتو دینامیسم کنونی انقلاب ایران، طومار این نوع تجاوزها برای همیشه در نور دیده شود؟ دست این غاصبان برای همیشه بریده شود و برای همیشه مسأله ملیت های ستمزده ایران به یک راه حل انقلابی سپرده شود؟ آیا برآستی زمان حل بحران ملیت های ستمزده ایران نرسیده است؟ می گوئیم نه تنها زمان آن فرارسیده، بلکه حتی از موعد آن سپری هم شده است. ایران زندان ملیت های ستم دیده است. درهای این زندان هارا باز کنید! این چتر شوم ستم مضاعف را از بالای سر شصت درصد جمعیت این کشور بلند کنید! عدل واقعی، تساوی واقعی و انسانیت انقلابی را بر سراسر ایران حاکم کنید! راه حل بحران چیست؟ چگونه می توان مشکل را حل کرد؟

ما، سلطنت و شاه را از کاخ ها بیرون کشیده از ایران رانده ایم. ایل و تبار شاه را در گوشه و کنار جهان پراکنده ایم، و اینان حتی در دورترین نقاط جهان از ترس انقلاب ما مثل شپش در چال هرزهای متعفن گم و گور شده اند. صدای انقلاب ما مو بر اندام کلیه جنایتکاران سابق که بدور شاه حلقه زده بودند راست کرده است.

ما امپریالیسم را - دستکم موقتاً - دچار تزلزل فکری و عدم اعتماد بنفس کرده ایم. از کودک پنج ساله گرفته تا پیرمرد نود ساله، پاکوبان و سرود خوانان، پیغام ضد استعماری و ضد امپریالیستی ما را به گوش جهانیان رسانده است. ما بزرگترین راه پیمانی های تاریخ را در طول همین یک سال گذشته، در سایه انقلابی خودجوش به بشریت تقدیم کرده ایم. دریائی از سرهای پرشور، افواج عظیم انسانی، سیل و خیلی که از مجموع لشکریان خشایار شاه، سزار و چنگیز و تیمور، از نظر عددی افزون تر بود، در راه واژگون کردن استعمار، در طول همین سالی که گذشت براه افتادند. سال گذشته، چهره زیبای توده های خروشان ما بر تارک تاریخ جهان می درخشید. سال گذشته، سال مردم ما بود.

پس بیائید دور از حب و بغض، و غرض و مرض هائیکه مرده ریگ سلطنت پهلوی و استعمار هستند، با چشم باز، و بدون رودریاستی، بزرگترین مسأله داخلی خود را حل کنیم. این بزرگترین مسأله، مشکل ملیت های ستمزده ایران است.

در نامه ای که کمیته مرکزی حزب دموکرات کردستان ایران در تاریخ ۵۷/۱۱/۱۹ به امام خمینی فرستاده، مسأله ملیت های ستم دیده ایران را به روشنی تشریح کرده است. بخشی از این نامه را برای توضیح مطلب نقل می کنیم:

«ما ایمان داریم که هیچ رژیم در ایران واقعاً مردمی، عادلانه و دموکراتیک نخواهد بود اگر قادر به

حل مسأله ملی که از مشکلات اساسی کشور ما است نباشد. واقعیت این است که در ایران خلقهای ستمدیده بیش از نصف جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند. آموزش به زبان مادری، حفظ و توسعه فرهنگ ملی، رفع تبعیضهای اقتصادی و سیاسی و از همه مهمتر تعیین سرنوشت بدست خود، از حقوق مسلم این خلقها است. رفع ستم ملی از خلقها برخلاف آنچه عده‌ای از دشمنان مردم ادعا می‌کنند، تشویق به تجزیه طلبی نیست، برعکس تأمین اتحاد واقعی این خلقها در چارچوب ایرانی دموکراتیک، ضامن حفظ وحدت و استقلال کشور است. مسأله ملی در ایران وجود دارد و هیچگونه تجاهلی از اهمیت آن نمی‌کاهد برعکس راه را برای سواستفاده دشمنان استقلال و آزادی ایران هموار می‌کند.

«حضرت آیت الله، جنابعالی طی یک سال اخیر نشان داده‌اید که قادر هستید با جرأت و شهامت بی‌نظیری با مسائل روبرو شوید. بیانیید این بت را نیز که اتهام تجزیه طلبی نام دارد و از بقایای رژیم شوم پهلوی است، بشکنید و به نام انسانیت و عدالت از حقوق خلقهای ستمدیده ایران دفاع کنید» (کوردستان، شماره ۵۴، اسفند ۵۷)

سه نکته اساسی است که در رابطه با مسأله ملیت های ستمزده ایران باید گفته شود:

بزرگترین وجه مشخصه کشورهای آسیائی و آفریقائی، خواه کشورهای کمونیستی مثل روسیه شوروی و چین کمونیست، و خواه کشورهای غیر کمونیستی، وجود ملیت های مختلف در چارچوب حدود و ثغور یک کشور است. در شرایط حاضر به چین و روسیه شوروی کاری نداریم، فقط این را در گذر می‌گوئیم که در این کشورها نیز ملیت هائی هستند که کمابیش تحت ستم ملی نسبی زندگی می‌کنند. اگرچه ستم ملی تحمیل شده بر این ملیت ها در مقام مقایسه با ستمی که بر ملیت های ستمزده غیر کمونیستی در آسیا و آفریقا تحمیل شده، چندان عمیق نیست، لکن این ستم، با در نظر گرفتن امتیازاتی که روس ها در روسیه و چینی ها در چین از آن برخوردار هستند، باید عمیق خوانده شود. ولی ما فعلاً به آنان کاری نداریم، و تنها به حوزه‌ای از جغرافیا می‌پردازیم که شامل ایران و اطراف ایران باستثنای روسیه شوروی می‌شود؛ غرض آن حوزه از جغرافیاست که دنیای سوم خواندن آن در آسیای جنوبی و خاور میانه بلامانع بنظر می‌رسد. پاکستان و افغانستان در شرق ایران، عراق و ترکیه و لبنان و سوریه و اردن و فلسطین و اسرائیل در غرب، و خود ایران در وسط این کشورها، هرکدام از دو و یا چند ملیت مختلف تشکیل شده‌اند. بطور کلی مرزهای موجود در میان این کشورها، و در مورد ایران، حتی مرزهای موجود با روسیه شوروی، مرزهایی هستند، جملگی کاذب و ساخته و پرداخته استعمار و امپریالیسم بین‌الملل. حدود و ثغور ایران کنونی میراث استعمار است. جنگ‌های عباس میرزای نالایق با روس‌ها به تحریک انگلستان، که در نتیجه آن ایالات شمالی ایران به تصرف روسیه تزاری درآمدند، شکست های بعدی شاهان قاجار از انگلستان هم در مورد افغانستان و سیستان و بلوچستان و هم در مورد خلیج فارس، از دست رفتن بخش اعظم خراسان سابق و تصرف آن بوسیله روسیه تزاری، و قطعه قطعه شدن امپراتوری سابق عثمانی که منجر به ایجاد مرزهای کنونی بین ایران و ترکیه و عراق شد، باری کلیه این حوادث، و حوادث بعدی مشابه آن، سبب پیدایش مرزهای فعلی ایران گردید. دو بار در اوایل قرن بیستم، یکبار روس و

انگلیس باهم، و یکبار انگلیس به تنهائی، توطئه‌ها چیدند تا ایران را به مرزهای محدودتری هم تقلیل بدهند. ولی هوشیاری مردم و نویسندگان و روزنامه‌نگاران و شاعران و سیاستمداران مردمی در هر دو مورد مانع از آن شد که ایران کوچکتر از ابعاد کنونیش شود. لاکن این نکته را نمی‌توان تأکید نکرد که مرزهای کنونی ایران مرزهای استعمار هستند. استعمار سبب شد که در ایران و کشورهای منطقه در رابطه با ایران، دو آذربایجان، دو بلوچستان، پنج گروه کرد (کردستان ایران، کردستان عراق، گروه کردهای ترکیه، گروه کردهای سوریه و گروه کردهای اسرائیل)، دو گروه ترکمن و چند گروه عرب بوجود بیاید. یعنی استعمار سبب شد که مردمان منطقه، بصورت تصنعی، از طریق مرزهای کاذب، بصورت تجزیه شده از یکدیگر زندگی کنند. استعمار، نخستین و اصلی‌ترین تجزیه طلب بود. برای بقای خود، برای ادامه حیات خود، برای ادامه استعمار ننگین خود، استعمار وظیفه اساسی تجزیه طلبی را در منطقه بر عهده داشت.

این اصل تجزیه طلبی به معنای اعم کلمه را استعمار در خاور میانه اساس کار خود قرار داد. استعمار بریتانیا نمی‌خواست که در مورد خرید و فروش و چپاول منافع ایران، یکبار با شیخ خزعل قرار و مدار بگذارد و یکبار دیگر با حکومت مرکزی ایران. بهمین دلیل بهتر آن دید که رضاخان را طوری تقویت کند که خزعل و کلیه قرار و مدارهایش با بریتانیا، اصلاً بحساب نیاید. آنوقت رضاخان، همینکه بتدریج نیروهای خود را متمرکز کرد نه تنها شیخ خزعل دست راستی را کوبید، بلکه میرزا کوچک خان و کلنل پسیان و خیابانی دست چپی را هم که هر کدام نماینده ملیتی در ایران بود، بهمان چماق حکومت مرکزی، که مورد حمایت کامل بریتانیا بود، کوبید، و در نتیجه دوران خفقان سبع و موهن رضاخانی، که در طول آن حقوق کلیه مردم ایران، علی‌الخصوص حقوق ملیت‌های تحت ستم پایمال شده بود، بوجود آمد. پسر رضاخان، یعنی شاه سابق بکمک بریتانیا و آمریکا نهضت‌های دموکراتیک آذربایجان و کردستان را بنام تجزیه طلبی کوبید، پیشه‌وری را بخارج، و بسوی سرنوشت محتومش در دست استالین راند، و قاضی محمد و سران جمهوری کردستان را بر سر دار کرد. و ایران به بهانه و نام داشتن یک حکومت مرکزی نرومند، در واقع بصورت تجزیه شده باقی ماند، ساختی که استعمار و امپریالیسم بمدت سی و دو سال دیگر بر آن تحمیل کرد.

علت اینکه ما از این ساخت بعنوان تجزیه ایران تعبیر می‌کنیم این است که آذربایجانی، زبان فارس، کرد، بلوچ، عرب، لر و گیلک را نمی‌فهمید؛ کرد زبان آذربایجانی، فارس، عرب، لر و گیلک را نمی‌فهمید و عرب زبان بقیه را و بلوچ و لر زبان دیگران را؛ یعنی همه از یکدیگر جدا بودند، همه از یکدیگر تجزیه شده بودند. استعمار تجزیه طلب، از طریق حکومت مرکزی دژخیمی، یک نفر را که مثلاً در ماکو زندگی می‌کرد، و امید داشت که به برادر خود در اردبیل، نامه بنویسد و یا بنویسند بزبان خارجی نسبت به خودش، یعنی زبان فارسی. و از این مضحکتر موقعی بود که یک ترک آذربایجانی نامه‌ای می‌نویسند به یک بلوچ بمپووری. نامه را یکی به فارسی می‌نوشت، و بعد در بمپور یکی از فارسی که زبان مادری نویسنده و گیرنده نامه نبود، ترجمه می‌کرد به بلوچی و بعد او

می فهمید که چه گذشته است و چه نه گذشته است. یعنی نه تنها آذربایجانی از تهرانی، سنندجی، عرب آبادانی و بلوچ بمپوری، بدلیل وجود زبانهای مختلف جداست، بلکه آذربایجانی ماکوئی هم در کوشش خود برای برقراری رابطه با آذربایجانی اردبیلی، باید کلیه سلسله مراتب تجزیه طلبی تحمیل شده بوسیله استعمار را طی می کرد، بجای آنکه به ترکی نامه بنویسد یا بنویسند که زبان مادری هر دوست، به فارسی می نوشت یا می نویسند که زبان مادری یک بابای دیگر بود. بهمین دلیل حکومت مرکزی بنام حفظ وحدت بین ایرانیان، در واقع نه تنها ملیت ها را از یکدیگر جدا نگه می داشت، بلکه مانع رابطه مستقیم افراد یک ملیت و یک خلق هم می شد. و هنوز هم در به همان لولا می چرخد. نه تنها کرد سنندجی با کرد عراقی، بدلیل وجود مرزهای کاذب و تصنعی و تحمیلی استعمار رابطه فرهنگی و زبانی ندارد و نمی تواند داشته باشد، بلکه حتی کرد مهابادی هم با کرد سنندجی بزبان ملی و مادری خود نه مکاتبه می کند و نه چیز می نویسد. آنان بزبانی باهم مکاتبه می کنند که استعمار داخلی، یعنی حکومت مرکزی، بعنوان زبان حکومت مرکزی و بنام زبان رسمی سرتاسری ایران یعنی زبان فارسی، بر همه حاکم کرده است.

جلال آل احمد، آذربایجان را «مستعمره فرهنگی» حکومت مرکزی می دانست. استعمار همین وضع را در ترکیه، عراق و اسرائیل هم کرده. کردستان عراق، مستعمره فرهنگی و اقتصادی عراق است، کردهای ترکیه نیز این استعمار اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را برگزیده خود حس می کنند. از نظر اسرائیل، اعراب داخل آن کشور در واقع استعمار شدگان یهودیان سفید پوست، یعنی استعمارگران صهیونیست هستند. اسرائیل قلعه بی است استعماری. استعمار، یک ملیت را انتخاب می کند، قدرت را بدست او می سپارد و او را حاکم بر مقدرات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی بقیه ملیت های داخل چارچوب آن کشور می کند. یعنی استعمار، ترکیبی از یک تجزیه را بزور بعنوان یک حکومت یکپارچه حفظ می کند. استعمار بدنبال ساختی است که در آن آنارشیم متمرکز، یعنی حکومتی از نوع شاه، از نوع حکومت اسرائیل، وضع موجودهای حاضر را ابقا کند. یعنی اگر نکته اول درباره ماجراجوئی های استعمار این باشد که مرزهای کاذب بین بخش هایی از یک ملت و یا ملل مختلف در یک منطقه ایجاد شود تا در نتیجه آن مردمان مختلف به خود مشغول باشند، از چپاول منابع زمینی و زیرزمینی خود خبر نداشته باشند، و فقط مقروض شوند و اسلحه بخرند. نکته دوم درباره استعمار این است که کلیه رابطه های سالم و انسانی بین ملیت های داخل یک کشور را قطع می کند، مردمان یک کشور را کورکورانه قطعه قطعه می کند، بجای آنکه اجازه دهد تا هرکدام از این ملیت ها بطور یکسان و مساوی از استقلال اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اداری برخوردار باشند و در واقع شخصیتی پیدا کند درست در جهت عکس استعمار، آنها را بعنوان رئیس و مرئوس و حاکم و محکوم در برابر هم قرار می دهد. استعمار ساختی را که از رابطه خود با مورد استعمار قرار گرفته، و یا با حکومت مرکزی دست نشانده، بوجود آورده، رسوخ می دهد در روابط بین ملیت های یک کشور، و آنوقت یک ملیت می شود حاکم و یا نماینده حکومت مرکزی، و ملیت های دیگر می شوند، محکوم. استعمار آن عنصری است که سلسله مراتبی از دست نشاندهگی خلق می کند.

بدین ترتیب می رسیم به نکته سوم: چه چیز می تواند این رابطه را از بین ببرد و بین ملیت های یک

کشور و میان ملیت‌های کشورهای مختلف، رابطه‌ای متساوی، سالم و متعادل برقرار کند. حرکتی که درست در جهت عکس تمرکز قوا در دست حکومت مرکزی دست‌نشانده امپریالیسم، و خود امپریالیسم بوجود آمده باشد. استعمار تمرکز قوا در دست تعداد انگشت‌شمار از بانکها و صاحبان سهام کارخانه‌هاست. چه چیز می‌تواند این انگشت‌ها را از بیخ بکند و دور بیندازد و دیگر اجازه ندهد که انگشتان جدیدی بوجود آید؟ انقلاب. چه چیز می‌تواند بهم‌پیوستگی‌های جدید و انسانی خلق کند؟ انقلاب. از یکسو تمام رگ و پی استعمار و حکومت مرکزی و تمام گوشت و استخوان آن را از هم متلاشی و شقه شقه می‌کند و از طرف دیگر تمام وسایل، تدابیر، تمهیدات و تجهیزات بهم‌پیوستگی را از اعماق غرایز و عواطف و علائق مادی و معنوی اقشار مختلف ملیت‌ها استخراج می‌کند و آنها را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد، آنها را با یکدیگر ممزوج و به علائق مشابه آلوده و آغشته می‌کند و همه را در یکجا در برابر ارتجاع، استعمار، استعمار و امپریالیسم قرار می‌دهد. توحید دقیقاً این معنا دارد که حتی غرائز خفته انسان، آزادی کامل برای انقلاب پیدا کنند. هیچ‌گونه بند و بستی و مانعی و رادعی وجود نداشته باشد و انسانها آنچنان منقلب شوند، آنچنان دگرگون شوند که منافع خود را از نظر عاطفی، حسی و احساسی و فکری و مسلکی و مشربی و اقتصادی و سیاسی بطور مشترک در منافع دیگران ببینند. توحید این معنا را دارد که انسان در کنار دیگران انقلاب بکند، و حقیقت این است که مبارزه ملیت‌های ستمزده ایران در کنار سایر اقشار در طول یک قرن تاریخ انقلاب ایران، نمونه کامل این وحدت و بهم‌پیوستگی گسست‌ناپذیر است. نامش را شما توحید بخوانید.

شیور انقلاب ضد استعماری را در ایران نخست، در یک قرن پیش از این، جنبش تنباکو زد. در این عصیان علیه امتیاز تنباکو، که عصیانی علیه سلطنت و استعمار هم بود، تبریز، بلافاصله پس از شروع جنبش به سایر شهرهای ایران پیوست. این بهم‌پیوستگی آنچنان قوی بود که وزیر مختار انگلیس به ناصرالدین شاه اطلاع داد که چون آذربایجان به نهضت ملحق شده، دیگر سلطنت در خطر است. جنبش تنباکو که جنبشی سراسری بود، فصل بهم‌پیوستگی انقلابی دو ملیت آذربایجان و فارس نیز بود. در آخرین روزهای قیام تنباکو، وقتی که عمال سلطنت به سربازان ترک محافظ قصر شاه دستور دادند که بسوی مردمی که در میدان ارک علیه امتیاز تنباکو و امتیازات دیگر تظاهرات می‌کردند، تیراندازی بکنند، آنان گفتند که هرگز حاضر به تیراندازی به سوی مردم مسلمان نخواهند بود. جرثومه اولیه همبستگی بین کادرهای پائین و زحمتکش ارتش به نیروی مردم نخستین بار در جنبش تنباکو بوجود آمد. (نگاه کنید به قرارداد رژی، تحریم تنباکو، اثر ابراهیم تیموری.)

پیش آمد تبریز به رغم توطئه‌های روسیه و سلطنت ایران و به رغم قشون‌کشی عین‌الدوله به تبریز، با چنان روح همبستگی با انقلاب سراسر ایران بپاخواست که فرزند رشیدش ستارخان ستایش کلیه انقلابیون جهان، منجمله رهبران آینده انقلاب بلشویک را بسوی خویش جلب کرد. وقتی که دیگر تهران چیزی نداشت که به انقلاب بدهد، وقتی که استبداد می‌رفت تا تمام رشته‌ها را پنبه کند، وقتی

که مجلس مثل بید می لرزید، ملت غیور آذربایجان همبستگی خود را با توده‌های محروم شهر تهران نشان دادند، محاصرهٔ خائنانهٔ عین‌الدوله را شکستند و پیروزی انقلاب را قطعیت و حتمیت بخشیدند. نهضت میرزا کوچک خان، عصیان کلنل پسیان و طغیان شیخ محمد خیابانی راهم فقط در پرتو همین حرکت‌های ملیت‌ها در راه اعتلاء انقلاب کل توده‌های ایران باید در مد نظر داشت. (نگاه کنید به هر دو کتاب کسروی: انقلاب مشروطه در ایران و تاریخ هجده سالهٔ آذربایجان.)

بعد از شهریور بیست، نخستین حرکت انقلابی در میان توده‌های آذربایجان و بعد در میان توده‌های کردستان در سال ۱۳۲۴ بوجود آمد. قصد هر دو نهضت نه تنها برقرار کردن روح انقلابی در این دو ایالت، بلکه گسترش انقلاب به بقیهٔ نقاط ایران بود. قصد نه تجزیه طلبی، بلکه برعکس ترکیب طلبی بود. درخواست‌های انقلابی مردم آذربایجان و کردستان باید بر درخواست‌های توده‌های زحمتکش خوزستان، که کارگران و نفتگران آن به قیام علیه استعمار خارجی جامعهٔ تحقق می‌پوشاندند، و بر مجموع درخواست‌های زحمتکشان سایر نقاط کشور در زمان‌های مختلف، علاوه می‌گردید. در مجموع، این همبستگی انقلابی ملیت‌های مختلف ایران، بعنوان مشخصی اصلی سیمای مرکب تاریخ انقلاب ایران، خود را متجلی می‌کرد. اگر این دو ملیت خودمختاری خود را بعنوان اصل اساسی حیات سیاسی خود در سالهای ۲۴-۲۵ پیش نکشیده بودند، و فکر دموکراسی را به سایر نقاط ایران گسترش نداده بودند، هرگز امکان نداشت که نهضت ملی شدن نفت در سالهای بعد بطور جدی شروع شود. و اگر نهضت ملی شدن نفت با شکست مواجه شد، به این دلیل بود که انقلاب دموکراتیک ملیت‌های تحت ستم ایران چند سال پیشتر با شکست مواجه شده بود. سرنوشت شکست و پیروزی کل انقلاب ایران بستگی تام و تمام با شکست و پیروزی انقلاب ملیت‌های تحت ستم ایران دارد. در انقلاب دوم ایران، سه ملیت تحت ستم آذربایجان، کردستان و خوزستان، رهبری انقلاب را به عهده داشتند. شاه، قوام، استالین، سادچیکف، ترومن و آیزنهاور، و برادران دالس، و اشرف پهلوی و جاسوسان آمریکائی، و هر دو حزب بزرگ آن دوره، یعنی حزب توده و جبهی ملی، مسئولان واقعی شکست انقلاب دوم ایران هستند. بحران رهبری توده‌ها، در برابر بحران رهبری حکومت قرار داشت. حزب چپ واقعی وجود نداشت که بحران رهبری توده‌ها را حل کرده، بحران رهبری حکومت را هم با شکست رهبری حل کند. باید حزبی چندین ملیتی و متکی بر جهت‌ها و آمال و نیازهای کلیهٔ ملیت‌های ایران بوجود می‌آمد و زحمتکشان ایران را بسوی فتح نهائی سوق می‌داد.

در انقلاب کنونی ایران، که از آن بعنوان انقلاب سوم ایران تعبیر می‌کنیم، گرچه آغاز حرکت انقلابی از قم بود، لکن چیزی که به این حرکت جهت کلاسیک انقلاب ایران را داد، قیام بیست و نهم بهمن ماه تبریز بود. وقتی که صدها هزار نفر آذربایجانی در خیابان‌های تبریز دست به تظاهرات شورانگیز زدند، دیگر امکان نداشت که انقلاب در جایی متوقف شود. وظیفهٔ ارتجاع، امپریالیسم و ضد انقلاب، منفرد ساختن هسته‌های انقلابی، جدا کردن مراکز بزرگ و کوچک تحرک از یکدیگر، شکستن مفصل‌های پیوند دهندهٔ گروه‌ها و اقشار به یکدیگر، و در واقع، بمعنای راستین کلمه، تجزیه طلبی ضدانقلابی است. وظیفهٔ انقلاب، پل بستن بین نیازهای اصیل اقشار محروم، یک کاسه کردن آنها، و بهم پیوستن آن اقشار به یکدیگر است. بزرگداشت اربعین قم در تبریز، نه تنها قم را به

تبریز، تبریز را به تهران و یزد و سایر شهرستان ها ارتباط داد، بلکه شکل بهم پیوسته و گسست ناپذیر انقلاب ایران را بصورت کلاسیک در برابر تاریخ گذاشت. گرچه بین انقلاب اول و دوم ایران را دوران ضدانقلاب رضا شاهی، و بین انقلاب دوم و سوم را دوران ضدانقلاب محمدرضا شاهی فاصله انداخته بود، لکن شکل ارائه داده شده بوسیله انقلاب سوم، از نظر ساخت و ترکیب نیروها، و نه از نظر شدت و ضعف مشارکت آنان، همان بود که هم در جنبش تنباکو دیده شده بود، هم در انقلاب مشروطیت و هم در نهضت دموکراتیک بعد از شهریور بیست. در این ساخت و ترکیب، ملیت های تحت ستم ایران نقش بسیار اساسی دارند. آنان ستم مضاعفی را متحمل شده اند و بهمین دلیل حرکت انقلابی این ملیت ها رویهم شدیدتر از حرکت انقلابی ملیت فارس بوده است. هرچاکه فشار بیشتر باشد، هرچاکه فاصله بین فقیر و غنی عمیقتر باشد، هرچاکه ظلم و وحشتناکتر باشد، بهمان اندازه، حرکت انقلابی بعدی عمیق تر، غنی تر، کامل تر و شدیدتر خواهد بود بهمین دلیل است که آذربایجان، کردستان، و خوزستان، بصورت کلاسیک، نه تنها مراکز انقلاب ایران را تشکیل می دهند، بلکه با در نظر گرفتن ساخت کلاسیک انقلاب ایران، مراکز کوشش و همت در راه بهم پیوستگی انقلابی با سایر مراکز انقلاب، بویژه تهران را هم، که مجموعه در هم جوشی از کلیه ملیت هاست، تشکیل می دهند.

مسئله را از دیدگاه برخورد انقلاب با قشون و ارتش حکومت مرکزی هم می توان بررسی کرد. در جنبش تنباکو، سرباز ترک - آنهم در تهران حاضر به تیراندازی به سوی مردم نشد. در انقلاب مشروطیت، مرکز غیبی و انجمن ایالتی، مردم را علیه قشون حکومت مرکزی مسلح و بسیج کرد و بعد این قشون در دروازه های تبریز به زانو درآمد. در انقلاب دوم ایران، رهبری فرقه دموکرات در آذربایجان و قاضی محمد در کردستان ارتش را خلع سلاح کردند. در بیست و نهم بهمن ماه، در تبریز سرباز آذربایجانی بجای آنکه بسوی مردم شلیک کند. لوله تفنگش را بسوی افسر فرمانده اش هدفگیری کرد. این طرز برخورد با ارتش و سران و فرماندهان بعدها در انقلاب سوم، بویژه در شورش خونین بهمن ماه، تبدیل به طرح اصلی مبارزه مسلحانه علیه ارتش شد، و یا بخشی مهم از آن طرح اصلی را تشکیل داد. جدا شدن سربازان، همافران و درجه داران ارتش از کل ارتش و پیوستن آنان به جوانان مبارز و مسلح فدائی و مجاهد و سایر گروه های سلاح بدست، در واقع تبعیت کامل از طرح اصلی و کلاسیک مبارزه انقلابی، یعنی طرح مرکب مبارزه بود. صدای سرباز ترک جنبش تنباکو در مقابل ارک در صد سال پیش از این، صدای ستارخان و باقرخان، صدای پیشه وری و قاضی محمد، در میدان ارک، در فرح آباد و عشرت آباد و باغ شاه، و بطور کلی هنگام گرفتن این قلاع حکومت مرکزی ظالم و برج و باروهای سلطنت و امپریالیسم طنین انداز گردید. انقلاب و وسایل و اسباب اساسی آن، طرح کلاسیک خود را در کلیه دقایق و آنات انقلاب رسوخ می دهد. اگر انقلاب ایران را ضدانقلاب ها فاصله گذاری کرده اند، باید دانست که تداوم انقلابی، بصورتی دیگر، یعنی در ظهور شکل کلاسیک انقلاب ایران خود را متجلی کرده است. و هنوز هم می کند و بدون تردید در آینده هم خواهد کرد.

این نکته را هم بگوئیم که ارتش ایران بطور کلی در طول دویست سال گذشته، یعنی از دوران بعد از نادرشاه تا به امروز، نقش اولیه خود را که عبارت از حفظ مرزهای کشور بود، یکسره فراموش کرده، و چه بسا که در مقابل هجوم نیروهای خارجی پا به فرار گذاشته، تنها نقش دوم خود، یعنی سرکوب نهضت های آزادیخواهانه کشور، و بطور کلی مردم ستمدیده ایران اکتفا کرد. این نقش خائنانه را ارتش قاجاریه داشت و ارتش پهلوی هم داشت. روز ارتش از نظر شاه سابق، عبارت بود از روز بیست و یک آذر بیست و پنج، یعنی روز سرکوبی ددمشانه نهضت دموکراتیک آذربایجان، و قتل عام جوانان آزادیخواه و غیرتمند آن ولایت. روز رستاخیز ملی شاه، روزی بود که مأموران طاق و جفت سیا دست به دست ژنرال های طاق و جفت شاه دادند، و از طریق فاجعه شوم بیست و هشت مرداد ماه، نهضت های مربوط به انقلاب دوم ایران را به پایان آوردند. سی و دو سال تمام ارتش ایران، روز خیانت شاه و ارتش به انقلاب آذربایجان و کردستان را بعنوان روز ارتش، روز سرکوبی اجانب و تجزیه طلبان جشن گرفته است. در حالیکه در سراسر ایران تنها یک تجزیه طلب وجود داشت و آن شخص شخیص شاه بود که منابع کشور را تجزیه کرد و به آمریکا سپرد، که جوانانش را از کل ملت تجزیه کرد و بدست مستشاران آمریکائی و ارتش فاسد شاهنشاهی سپرد، که ارتش را از ملت، و ملت را از ارتش تجزیه کرد، و بقیمت این تجزیه، نه تنها زبان کل مملکت را برید و خفقان را بر سراسر کشور حاکم کرد، بلکه بر کل فرهنگ های ملل اسیر ایران بزرگترین و نژادپرستانه ترین خیانت ها را هم کرد. لقب آریامهر، شستن و رفتن زبان فارسی از کلمات و اصطلاحات عربی و ترکی بوسیله فرهنگستان های خائن به فرهنگ ملیت های ایران، و بخشنامه کردن کلمات قلابی و من درآوردی - که همه از عهد بوق احیا می شد و پیوندزده می شد به بدنه زبان فارسی - و بطور کلی تکیه کردن بر آریائی بودن ایرانیان و رسمیت دادن زبان فارسی بر سراسر کشور، باری، همه، همه و همه این قبیل حوادث دوران پهلوی را فقط باید در ارتباط با خیانت آن دودمان، و خیانت استادان و فلاسفه و زبانشناسان حلقه زده بدور آن دودمان به زبان و فرهنگ های ملل اسیر ایران مطالعه کرد. حقیقت صریح و رک و راست این است که چیزی که بنام تمامیت ارضی ایران در آن زمان گفته می شد، جز یک زندان کامل العیار برای کلیه مردم ایران، بویژه خلق های ستمدیده ایران نبود.....

۲۸ اسفند ماه ۱۳۵۷

شرایط نویسندهٔ آذربایجانی

دکتر رضا براهنی

مسائلی که برای یک نویسندهٔ جدی آذربایجانی مطرح می‌شود، سوای مسائلی است که برای یک نویسندهٔ شیرازی، اصفهانی یا تهرانی مطرح می‌شود، در این تردیدی نیست که نویسندگان ایرانی وجوه اشتراک فراوانی با یکدیگر دارند. مثلاً موضوع «شهادت» در کار «سیمین دانشور» شیرازی، «آل احمد» تهرانی، «گلشیری» اصفهانی و من تبریزی یکی از آن اشتراکات است، ولی نویسندهٔ آذربایجانی تصویر خاص خود از آن موضوع را مطرح می‌کند که مقداری از آن مربوط می‌شود به تصور منطقه‌ای و آذربایجانی او از منطقه. این، البته نوعی اختلاف و یا سلیقه و یا ویژگی فکری و تخیلی در چارچوب اشتراک مضمون است. ولی یک نویسندهٔ آذربایجانی، به دلیل تعلق داشتنش به یک حوزهٔ خاص جغرافیائی و «ژئوپولیتیکی» بعلت مرزی بودن منطقه‌اش، محصور بودنش از شمال به جمهوری آذربایجان، از غرب به ترکیه، به دلیل وجود صد سال سابقهٔ نسبتاً فشردهٔ انقلاب و ضدانقلاب در حوزهٔ حافظه، تخیل و تجربه‌اش، به دلیل تحقیر نژادپرستانه که در زمان سلسلهٔ پهلوی، فقط از دیدگاه آن به آذربایجانی نگریسته می‌شد، به دلیل اختلاف زبان مادریش با فارسی زبانان که منشأ بروز حرکات گریز از مرکز خاص شده و نتیجتاً چیزی جز سرکوب عاید آذربایجانی نکرده است، بدلیل هجوم‌های مختلف که تجربه کرده، و مردانی که هر از چندگاهی بالای دار دیده؛ بدلیل شدت و حدت حوادث از رهگذر قرار گرفتن در معبر حوادث جهانی، و سایر علل و موجبات دیگر، با نویسنده‌ای که فرضاً شیرازی یا اصفهانی است فرقه‌های اساسی دارد. از این بابت این نویسنده به تجربهٔ اشغال در زمان جنگ دوم جهانی بصورتی دیگر نگاه می‌کند. ظلم عصر پهلوی اول، در مرحلهٔ بعدی یعنی در اوایل سلطنت پهلوی دوم، در زمان اشغال آذربایجان توسط نیروهای سرخ و حضور فرقهٔ دموکرات در ذهن نویسندهٔ آذربایجانی احساسهای متضادی ایجاد کرد، طوری که هیچکدام از نویسنده‌های مادر طول چهل سال گذشته از منطقهٔ آذربایجان، از داشتن

این احساسهای متضاد - مثلاً حس گریز از مرکز خیلی قوی برای دست یافتن به نوعی هویت - در امان نبوده‌اند! از یکسو مغرور، از سوی دیگر متزلزل، از یکسو صاحب تفکر جدی، و از سوی دیگر، روبرو با تحقیر و حس خودمحموری شوینستی اکثریت قریب به اتفاق نویسندگان فارس. باری. اینها و دهها خصالت دیگر. او را از بقیه نویسندگان و شاعران نه ممتاز بلکه متمایز می‌کند. ولی شوروی برغم اشغال آذربایجان در حال جنگ با دولت ایران و ملت ما نبود. ایران مظلوم واقع شده بود ولی جنگی در کار نبود و همین، احساسهای متضادی را در همه مردم بوجود آورده بود. در نتیجه تجربه ما با تجربه نویسندگان فرانسوی و نویسندگان لهستانی در زمان اشغال فرانسه و لهستان توسط نیروهای نازی کاملاً فرق می‌کرد. همه نویسندگان لهستانی و فرانسوی در تهدید کامل نیروهای اشغالگر زندگی می‌کردند. این تهدید در آن کشورها صورتهای مختلف داشت. در فرانسه «لونی فردیناند سلین» به نهمین دل سپرد. و برغم نبوغ عظیمش مدتی طولانی در بدنامی زیست. دیگران مثل «آندره مالرو» و «ژان پل سارتر» از تجربه اشغال و مبارزه با نازیسم روسفید بیرون آمدند. برخی دیگر مثل «روبر دنوس» جان خود را در بازداشتگاه از دست دادند. ولی سرود زیبا و بلند «دنوس» پیش از مرگ او از رادیوهای متفقین به گوش دنیا رسید. لهستان خرد شده، نویسندگان بالفعل و بالقوه‌اش به چهار گوشه جهان پراکند. «ایزاک بشویس سینگر» نویسنده یهودی از آمریکا سر در آورده و همچنین «یرزی کازینسکی» که در زمان جنگ کودکی بیش نبود و همه زجرهای دوران کودکیش را در کتاب «پرنده رنگین» یا «پرواز را به خاطر بسپار» و بقیه آثارش منعکس کرد. این تجربه‌ها با تجربه‌های ما کاملاً متفاوت بود. از سال ۱۳۲۵ تا ۱۳۳۵، من، جز یکی از شعرا هیچ نویسنده و شاعری را نمی‌شناسم که زندانی متفقین بوده باشد. یعنی در قبل از شروع جنگ هم در کسی همدلی با آلمان بود، بعد از اشغال ایران، لااقل در میان شاعران و نویسندگان چنین چیزی مشهود نبود. تجربه خود شورویها هم با تجربه ما متفاوت بود. از ۱۹۱۷ تا ۱۹۴۵ مضامین مهم بنه اصلی نویسندگان روس، جنگ اول جهانی، انقلاب بلشویک، جنگ داخلی و مبارزه علیه کشورهای امپریالیستی بود. ادبیات استالینی و ادبیات ضداستالینی توامان در حال شکل گرفتن بود، ولی تضادهای اعماق اجتماع، از طریق تداخل مستقیم با آن مضامین مهم، خود را انعکاس می‌داد. از سال چهل به بعد، «جنگ میهنی» که از دیدگاه استالینی، اصلی‌ترین مضمون اجتماعی - تاریخی بود، به پیروی از خنخخط مشی حزب، بر شعر و رمان حاکمیت داشت. تقریباً نوتسنده‌ای در شوروی نمی‌توان یافت که راجع به جنگ دوم شعری نگفته، یا رمانی نوشته باشد. مصیبت جنگ، مصیبت خفقان استالینی را بکلی تحت الشعاع قرار داد. نویسنده سلاح بدست گرفت و به جنگ نازیسم رفت. تجربه مرگ، قتل عام، دم دروازه مسکو بود. دانشجویان مسلح بی تجربه ولی پرشور، سینه سپر کردند، تا مسکو سقوط نکند، مرگ و ایستادگی در برابر مرگ، مرگ به خاطر خاک کشور، آرمان اصلی شعر و رمان شد.

به مناسبت چاپ آثار صمد بهرنگی به زبان ترکی در ترکیه

اسطوره صمد و موضوع زبان

رضا براهنی

از مرگ معلم اول کودکان روستاهای آذربایجان بیش از سی سال فاصله گرفته‌ایم. خود او سی سال بیشتر عمر نکرد، ولی انگار به اندازه صد سال کار کرده است. و جالب اینکه هنوز چنان زنده است که انگار معاصر همین امروز ماست. حالا در ماه درگذشت او بسر می‌بریم و دریغ جوانمرگی او باماه و سال از ما دست بر نمی‌دارد. نوشته‌ای هم که ذیلاً می‌خوانید متعلق به نوزده سال پیش است و در شماره ششم نامه کانون نویسندگان ایران در داخل کشور در اوایل سال شصت چاپ شده است، یعنی آخرین شماره نامه کانون. هر چند صاحب این قلم یاد آن عزیز را به شعر و به نثر فارسی و ترکی در طول این سی و یکی دو سال گذشته گرامی داشته. اما مطلب حاضر طولانی‌ترین مطلبی است که تاکنون در باره صمد نوشته است، بصورت مقاله، چرا که در عالم قصه‌نویسی، حکایت صمد در بخشی از «روزگار دوزخی آقای ابا» نوشته سالهای ۴۵ و ۴۸ آمده است. در اصل مقاله دست نبرده‌ام. فقط دو حاشیه یک سطری، برای روشن شدن یکی دو نکته مهم به آن افزوده‌ام.

۱- به این زودی صمد بهرنگی تبدیل به یک اسطوره ملت ستمدیده خود شده است. ولی چون این اسطوره، شدیداً و عمیقاً بر واقعیت‌ها حیات مردم آذربایجان استوار است، و واقعیت‌های زندگی کلیه ملت‌ها و ملیت‌های ستمدیده، از نظر ساخت، الگوهای معرفتی و بینش‌های هنری با یکدیگر قرابت‌های تردیدناپذیری دارند، اسطوره خوشنام و نشان صمد بهرنگی، در عرض یک دهه پرجوش و خروش که بر میهن ما و بر میهن‌های بسیاری از ملل ستمدیده جهان گذشته، مرز زبانها، فرهنگ‌ها، ایدئولوژیهای سیاسی، دستگاههای فکری و فلسفی و جهان بینی‌های قدیم و جدید را شکافته و مثل اسب‌ها و کبوترهای «افسانه محبت» اش که کوه و بیابان و جنگل و دریا و کلبه و کاخ نمی‌شناسند و تنها از طریق بستن پل‌های عاطفی به دنبال تسخیر قلب‌ها هستند، کودکان جهان

ستم زده را غرق در شور و شادمانی و امیدواری به آینده کرده است.

صمد بهرنگی، این واقعیت‌گراترین قصه گوی زمانه ما، بی تردید، پر شور و حال‌ترین «افسانه محبت» روزگار مانیز هست. ساخت‌هایی که صمد بهرنگی از مجموعه نغز و دل‌ویز، ولی قدغن و قرق فرهنگ بومی خود، یعنی فرهنگ ملیت ستم‌زده آذربایجان استخراج کرده به جهان عرضه داشته است، آنچنان پرنیاد، خیال‌انگیز، و در عین سادگی، شکوهمند است که به جرأت می‌توان گفت که صمد به ساخت عمقی و درونی آمل و آرزوهای انسانها، نه تنها در کوتاه روزگار ما، بل در گستره تاریخ و زمان دست یافته است. از این نظر صمد بهرنگی، سوار بر بالهای آزادیخواه ملیت آذربایجان و سایر مردمان ایران، پروازی چنان جلیل و زیبا و بلند دارد که از آن بالا، دیگر مرزهای ملت‌ها، ملیت‌ها، نژادها و رنگ‌ها، هرگز به چشم نمی‌آیند، و آنچه برآستی به چشم می‌خورد، حشر و نشر راحت، آزادانه و مساوی کلیه مردمان جهان با یکدیگر است. صمد به راستی، جهانی‌ترین قصه گوی ماست.

۲- ولی صمد بهرنگی نیز مثل کلیه نویسندگان معاصر خود، فرزند عصر خویش است. و چه ستمی این عصر بر او و بر مردم نسل او تحمیل کرد! علاوه بر خفقانی که در سراسر حکومت سلسله پلشت پهلوی بر ایران حاکم بود، بر ملیت‌های غیر فارسی ایران، خفقانی دیگر نیز تسلط داشت، و این همان ستم از نوع مضاعف بود. نه تنها بریده شدن زبان فرهنگ و ادب و هنر و روزنامه و سیاست، بل بریده شدن زبان مادر. نویسندگان کلیه ملت‌های ستمدیده ایران باید دو بار متولد می‌شدند، یک بار بوسیله مادر خود و بر زبان مادری خود و بار دیگر به وسیله «دایه‌ای مهربانتر از مادر!»، و بر زبان تحمیل شده بر تمام ملیت‌های تحت ستم، یعنی بر زبان مادری دیگران، یعنی بر فارسی. هر یک از این نویسندگان بر مقتضای شرایط و اوضاع خود، باید، به نوعی، تن درمی‌دادند به تحمیلات عصر خود.

در آذربایجان، نسل صمد جز به مدت یک سال و چند ماه، از شهریور ۲۴ تا آذر ۲۵، ثمره رسمیت یافتن زبان مادری خود را نچشید. و این پانزده ماه، گرچه بسیار کوتاه بود، اما اثری عمیق، شدید و برق‌آسا داشت. نسل صمد شیفته زبان مادری خود شد. سقوط فرقه، در واقع سقوط زبان مردم آذربایجان هم بود. از آن به بعد، تاریخ غدار، چهارراه مختلف در پیش روی نویسندگان آذربایجان گذاشت:

(۱) یا به ترکی بنویسند، و از چشم حکومت نژادپرست، و طبعاً از چشم مردم، نوشته‌ها را پنهان کنند. کاری که شاعران و نویسندگان بردبار و شجاعی چون سهند، حبیب ساحر، محزون، علیرضا نابدل (اوختای) و مرضیه اسکونی (درشعر) و گنجعلی صباحی (در قصه) کردند؛

(۲) یا تن به مهاجرت بدهند و به زبان ترکی آثار خود را بنویسند و دور از مخاطبان اصلی خود، یعنی

مردم آذربایجان، آثار خود را بصورت محدود چاپ کنند که از این نظر سرنوشت م. شبسترلی^(۱) یکی از قوی‌ترین شاعران جدید آذربایجان نمونه است؛

(۳) یابه فارسی و ترکی بنویسند، مثل شهریار و مفتون امینی (در شعر)، که آثار فارسی خود را نسبتاً به راحتی چاپ می‌کردند و اشعار ترکی خود را به زحمت. (از این نظر «حیدربابا»ی شهریار که بارها، هم در ایران و هم در ترکیه و هم در آذربایجان شوروی چاپ شده، یک استثنای باشکوه ولی نادر است. خود شهریار در رژیم گذشته در تلویزیون گله کرد که به او اجازه داده نمی‌شود که شعرهای ترکی خود را چاپ کند؛

(۴) و یا زبان فارسی را برای نگارش کلیه آثار خود انتخاب کنند، حتی اگر چیره‌دستی حرفه‌ای در زبان مادری خود داشتند و گهگاه هم توانستند در آن زبان ذوق آزمایی، در سطح عالی بکنند و حتی با نویسندگان و شاعران حرفه‌ای برابری بکنند (مثل صمد بهرنگی و بهروز دهقانی)، روی هم هر چه می‌نویسند به زبانی باشد که حکومت و تاریخ، به عنوان زبان رسمی بر سراسر ایران حاکم کرده‌اند، یعنی به زبان فارسی. تعداد این قبیل نویسندگان و شاعران به راستی بی‌شمار است و برخی از آنان در تحقیق، نقد ادبی، تاریخ نویسی، شعر و قصه، صاحب سبک و شیوه در زبان فارسی هستند. به یک معنا آنها همان کار را کرده‌اند که تعداد بی‌شماری از نویسندگان گذشته آذربایجان، ترکان ایران و یا نیمه‌ترکان کرده‌اند: نظامی، شمس تبریزی، مولوی، قطران، خاقانی تا پروین اعتصامی و ایرج میرزا و تقی رفعت تا کسروی، صمد بهرنگی، غلامحسین ساعدی، بهروز دهقانی و اشرف دهقانی.

۳- اگر چه سنن مختلف زبانی و بیانی و نحوی، دو گروه نویسنده آذربایجانی یعنی ترکی‌نویس و فارسی‌نویس را از یکدیگر جدا می‌کند، مثلاً سنت پشت‌سر «سازمین سوزو» از سهند قراجورلو که از نظر «فابل» مبتنی بر «دده قورقود»، اثر روایی ترکان آذربایجان و ترکی آذری است و از نظر قالب صوری مبتنی بر وزن هجائی؛ و سنت پشت سر غزل شهریار، و شعر جدید فارسی در آذربایجان، سنت شعر کهن فارسی، شعر جدید نیمائی و حتی شعر بی‌وزن است. لکن دو خصیصه بسیار مهم و اساسی، شعر و نشر آذربایجانی‌ها را رویهم از شعر و نشر ملیت فارس حتی موقعی که آذربایجانی‌ها به فارسی می‌نویسند، متمایز می‌کند: یکی خاصیت قوی روایی این آثار، که از خمسة نظامی به فارسی تا «حیدر بابا»ی شهریار و «سازیمین سوزو»ی سهند به ترکی به چشم می‌خورد و مثل خطی است روشن و دقیق و تقریباً بی‌وقفه که «دده قورقود» ترکی و «مثنوی معنوی» مولوی را به «افسانه محبت» صمد بهرنگی پیوند می‌زند؛ و دیگری مادیت قوی مصالح این آثار است. رویهم، نویسنده و شاعر آذربایجانی و ترک کمتر از نویسنده و شاعر ملیت فارس ذهنی‌گراست. «شرح شطحیات» شیخ روزبهان بقلی شیرازی، در برابر مقالات و مقولات شمس تبریزی و «مثنوی» اثری است ذهنی‌تر. به یک معنا، مولوی سراسر تشبیه، استعاره، مجاز، ... و شخصیت است؛ سراسر ارسال‌المثل است. توصیفی‌ترین شاعر کهن ایران، و مادی‌ترین آنان، نظامی است. هر دو بزرگترین،

۱- م. شبسترلی همان پروفیسور زهتابی است که اخیراً در شبستر به سکنه مشکوکی درگذشت و امکان دارد از نویسندگان و شاعران قربانی قتل‌های زنجیره‌ای سال ۷۷ بوده باشد (یادداشت نویسنده ۱۹ سپتامبر ۹۹)

و یا از بزرگترین، قصه گویان جهان کلاسیک هستند، و این، آن خصیصهٔ روانی است؛ و هر دو از بزرگترین اسطوره‌سازان و شخصیت‌آفرینان کهن فارسی هستند؛ و این آن خصیصهٔ مادی است. اسطوره، استعاره و شخصیت را مصالح مادی و عینی نویسندگان و شاعران بدانیم. مولوی سراسر آدم، اسطوره و استعاره است. هیچ شاعر و نویسنده‌ای در ادبیات کهن فارسی از این دیدگاه قابل قیاس با او نیست. مولوی به رغم آن عرفان همه جا گسترش، که قاعدتاً باید ذهنی باشد، یکی از مادی‌ترین شاعران جهان است. مولوی مافر اشخاص و اشیاء است. و در عین حال، مسافر قصه‌هاست. سفر کرده‌ایست که قصه می‌سراید و پشت سر هم مثل می‌زند و مثال می‌آورد. «حدیث دیگران» مولوی در معنای مادی کردن درونی‌ها در خارج از خود درون و در سیر و سیاحت در عینیات است. صمد، مولوی نیست، نظامی نیست، فضولی نیست، ولی رشته‌ای مستمر و مثرک، این شاعران را به صمد نزدیکتر می‌کند. اگر صمد زندگی طولانی می‌کرد، شاید مثل اینان می‌شد، (آراز، به دو دلیل دشمن ماست، یکی به دلیل اینکه به جبر تاریخ گردن نهاده، نیمهٔ شمالی ما راز ما جدا نگه داشته؛ و دیگر به دلیل اینکه، زندهٔ صمد را تحویل گرفته، مردهٔ او را به ما پس داده است). ولی ساخت آن رشته‌الفت هنری و جهان بینی فکری، با بدهت تمام در برابر ماست. صمد نیز مسافر افسانه است، مسافر اسطوره است. ساخت ذهنی صمد نیز، ساخت سفر است. مسافر، به یک معنا قصه گوست، و بطور کلی ترک‌ها مردمی مسافر هستند. از این نظر نیز ترک‌ها با فارس‌ها فرق می‌کنند.

۴- شاید علت وجودی آن دو خصیصه، یعنی روانی بودن و مادی بودن آثار ترکان در این نکته نهفته باشد که ترکان نژادی در حال گریز از مرکز بوده‌اند و اجداد فارسها در حال رجعت به مرکز. ترک‌ها از بستر میهن آباء و اجدادی خویش به بیرون افکنده شدند و سفر کردند، از کناره‌های دیوار چین در شرق تا شامات، آفریقای شمالی و دانوب در غرب، از جنوب تا اعماق هند و از شمال تا حاکمیت مسکوای روسی. آنان در مسیر و در پیرامون خود چیزها دیدند و تجربه کردند و عجب اینکه قبایل مختلف، پس از ترک بستر میهنی خویش بندرت برگشتند تا دوباره تن به آن بستر بیاورند. برعکس، در عبور از رودها، شهرها و کناره‌های کوهستان‌ها، استپ‌ها و دریاها، گله به گله، از خود میهن به جای گذاشتند و لهجه‌هایی از زبان خود پروراندند که گهگاه شدیداً با یکدیگر اختلاف داشتند. این سفر، این حس گریز از مرکز، حسی از عبور و حرکت در طول زمان به آنان داد. و این یعنی حس قصه، چرا که قصه نیز سیر سلوک و شخصیت در طول زمان است. نثر همیشه در صال باز شدن از درون به سوی خارج از مرکز ثقل زبان است، و شعر در حاض بازگشت از خارج به مرکز ثقل زبان است. ملیت فارس، گرچه به جاهای دیگر رفت، بابل، یونان، بین‌النهرین، ماوراءالنهر، مصر و حبشه، لیکن پس از هر سفر، اشغال، تسخیر و یا شکستی، دوباره به سرزمین آباء و اجدادی برگشت. این سفر و بازگشت فوری از سفر، حسی از وجود یک میهن واحد، حسی از رجعت به مرکز، حسی که اگر در زبان پیاده‌شود، حس شعر تغزلی است - به ملیت فارس داد. ولی ترک چنین تصویری از میهن و بازگشت پس از هر سفر به یک سرزمین خاض نداشت. میهنش بخارا بود؛ قزوین و اصفهان و تبریز بود؛ استانبول، باکو، شام، آفریقای شمالی، اروپای شرقی و کرانه‌های دریای کریمه بود. ترک‌ها بخش‌های عظیم آسیا، شمال آفریقا، شرق اروپا را قرن‌ها میهن خود کردند و در بعضی از این بسترهای غیربومی قرن‌ها ماندند و مانده‌اند. سفر، مسافر را جهانی بار می‌آورد و او را قابل انعطاف

می‌کند. سفر، روان مشترک ترکان است. هر شهری در ایران یک کولونی ترک دارد. شاید نیمی از جمعیت کنونی تهران را کولونی‌های ترک نشین تشکیل داده باشند؛ در حالیکه در تبریز، در سراسر آذربایجان، فارس‌ها حتی یک کولونی فارس تشکیل نداده‌اند. حتی در آمریکا، در شهر «نیوآرک» در چند مایلی نیویورک، یک کولونی آذربایجانی هست، لیکن با وجود تعداد عظیم ایرانیان در آمریکا، حتی یک کولونی فارس‌نشین نیست.^(۱)

حس سفر، روحیهٔ روانی خلق می‌کند. اتفاقاً همین حس سفر، روحیهٔ مادی را هم خلق می‌کند. سفر در حال نقل و روایت سفر، و در اشیاء و با اشیاء صورت می‌گیرد. به همین دلیل، بر نویسندهٔ ترک، از «فاضل حسنو داغلارجا» و «یاشار کمال» (کرد ترک) که شعر و نثر به ترکی می‌نویسند تا شهریار و صمد بهرنگی که شعر و نثر به فارسی می‌نویسند، روایت و مادیت حاکمیت دارد؛ حتی اگر جهان‌بینی، اشرافی و عارفانه به معنای کهن کلام، و یا مادی و دیالکتیکی و ایدئولوژیکی - سیاسی به معنای امروزی کلمه باشد.

۵- صمد فرزند چنین سنت و چنین تاریختی است: سنت روایت، سنت سفر، سنت مادیت، سنت خفقان، سنت آزادیخواهی، سنت پرواز و گریز از مرکز، سنت غریب بودن در وطن و به دنبال وطن واقعی بودن، سنت گله به گله و وطن‌سازی. از این نظر صمد رهاست، دقیقاً و یقیناً مثل مولوی، ولی پایان صمد، بخشی از سرنوشت ادبی قومی اوست. صمد پر باز کرده برای پرواز، اسیر مرز و بوم و حدود و ثغور است. پایش را که در آب می‌گذارد - و شاید خواسته بوده است که عبور کند، این راهیچ بعید نمی‌دانم، تا وطن دیگری بسازد - غرق می‌شود. تناقض را بین که صمد ماهی‌اش را براحتی از میان آب‌ها با هزار خطر سر راه عبور می‌دهد ولی خود صمد در همان آب غرق می‌شود! ولی کشش سفر، برای ترک، یک پس‌گردنی تاریخی است. ناظم حکمت، یک ترک دیگر، چه به راحت از هاوانا تا مسکو تا آفریقا را در می‌نوردد. پس چرا صمد نتواند؟ و صمد غرق می‌شود! و چند روزی در آب می‌ماند، و بعد از کوه و کمر، نعشش به امامیه آورده می‌شود. ولی صمد پیش از این غرق شدن، عاشق استغراق از نوعی دیگر بوده است. چون سفر به خارج از آذربایجان نمی‌کند، و اگر بکند، یا در منجلا ب تهران غرق خواهد شد و یا در گرداب آراز، پس چه بکند! و جب به و جب بر روی خاک آذربایجان سفر می‌کند. ولی این هم فقط کافی نیست. قلم به قلم، استعاره به استعاره، اسطوره به اسطوره، در فرهنگ ملیت خود غرق می‌شود. سفر در تصویر در سنگ، در آب و پری و آدم، سفر در خواب، سفر به صورت استحالته‌ای پی در پی در ماه و ماهی کبوتر و اسب و ستاره؛ و در همه حال، حتی در زمانی که عطوفت و مهربانی صمد یقهٔ آدم را می‌گیرد و اشک چشمش را در می‌آورد، سفر در زمان، صمد رویاهایش را به سوی آینده سرایت می‌دهد. بگذار آینده مبتلا به صمد بشود! از این نظر است که صمد مادیت و روایت را به عنوان عالی‌ترین خصایص نژادی خود از میان خاطرات، گفته‌های کودکان، زبان پیرزنان و پیرمردان، جادو و جنبل، «باباتیلار و قوشماجالار» احیاء می‌کند. سنت یعنی آن چیزی که از گذشته به سوی آینده در تحرک جاری است. از این نظر، صمد، یک

۱- این مقاله در تاریخ ۵۹/۱۲/۱۲ چاپ شده است و در آن زمان از مهاجرت ایرانیان به خارج کشور خبری نبود. (یادداشت نویسنده ۱۹ سپتامبر ۹۹)

انقلابی ستی است. و صمد، این همه را، به دلیل ممنوعیت زبان آذربایجانی، در فارسی عملی می‌کند و این خود سفری دیگر است. سفر از معانی زبان مادری به قوالب زبان آن «دایه» مهربانتر از مادر! یعنی فارسی. سفر از یک زبان به زبان دیگر، به معنای سفر از یک تصویر به تصویری دیگر است. تصاویر، معانی یک زبان را برای زبان دیگر روایت می‌کنند. از ترکی به فارسی دادوستد یکطرفه است. این مکالمه درونی دو زبان یک سویه است. صمد می‌گوید به زبان دیگر که من در زبان خودم هستم.. ولی زبان دیگر، به زبان صمد چیزی نمی‌گوید. صمد اسطوره‌های مدفون مانده نژادی و قومی و ملی خود را از گمنامی نجات می‌دهد. و آنها را در «نام» زبانی دیگر زنده می‌کند. زبان بومی - حقیقتی است تلخ اما باید گفته شود. برغم مظلومیت خود صمد، برغم عصیان صمد و نویسندگان آذربایجانی نسل او علیه ظلم و بیداد، هنوز مظلوم مانده است. آه ای صدای زندانی! ای زبان مادری مظلوم!

عزولی این هم جالب است: صمد به ترکی ترجمه می‌شود. قبلاً بعضی از آثارش به ترکی آذربایجانی ترجمه شده است، و همگی بعد از مرگ او، و بیشتر بعد از انقلاب، و یا در حول و حوش انقلاب. ولی حالا تقریباً مهمترین قصه‌هایش به ترکی ترکیه ترجمه می‌شود. «اولدوز و کلاغها»، «اولدوز و عروسک سخنگو»، «افسانه محبت»، «یک هلو و هزار هلو»، «ماهی سیاه کوچولو»، «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» و «پسرک لبوفروش» مجموعاً هفت کتاب، در ترجمه «ایلدنیز کورتولان» با طرحهای بسیار زیبایی «مصطفی دلی اوغلو» و «امیر ساری‌ار». البته «دلی اوغلو» شش کتاب را طراحی کرده و «ساری‌ار» فقط یکی، یعنی «پسرک لبوفروش» را. و همه را در یک قطع، به صورتی فوق‌العاده زیبا «اودا یابینلاری» یعنی انتشارات «اودا» چاپ کرده است. طرحها فوق‌العاده زیبا هستند، و ایکاش بعضی از آثار صمد در ایران نیز با همین طرح‌ها چاپ شود.

و این جالب است. صمد بسیاری از قصه‌هایش را از فرهنگ آذربایجان که به یک معنا بخشی از کل فرهنگ ترکان جهان است، گرفته، به فارسی برگردانده است و حالا این قصه‌ها به ترکی، نه ترکی خود صمد، بلکه ترکی لهجه‌ای دیگر ترجمه می‌شود. از ترجمه‌هایی که خود صمد از ترکی ترکیه کرده، می‌فهمیم که صمد به این لهجه آشنایی کامل داشت. و در این نیز تردید نداریم که جهان‌بینی صمد به نوعی ادراکهای عمومی و کلی، مسلح بود. مثلاً از برداشت‌های او در مقالاتش، می‌فهمیم که صمد یک سوسیالیست بود. تنها یک سوسیالیست می‌توانست از مشروطیت به آن صورت سخن بگوید. صمد نیز مثل دهها نویسنده سوسیالیست دوران شاه، با یک ادراک عمومی از سوسیالیسم مقاله می‌نوشت. طبیعی بود که در هیچ جای نوشته‌اش صحبت از سوسیالیسم خودش نکند؛ مثل دهها نویسنده دیگر که از این ادراک استفاده می‌کردند، بی‌آنکه از آن حرفی بزنند. در عین حال صمد، در مجموع، در قالب ادراک عمومی از تعهد ادبی می‌گنجد، یعنی تعهدی که گهگاه با نام برخی از نویسندگان خارجی مثل سارتر و کامو و نرودا و شولوخوف و برخی از نویسندگان داخلی مثل نیما، هدایت و آل‌احمد به ذهن متبادر می‌شد. این ادراکهای عام به صمد جهت می‌دهد. در عین حال صمد دو وقوف عام هم با خود دارد: یکی اینکه او در مسیر عمومی فرهنگی از نوعی خاص هم هست که نیما و هدایت و آل‌احمد، در مسیر آن نمی‌توانستند باشند، و آن ادراک کلی از فرهنگ عام ترکان

جهان است که دو تا از شاخه های اصلی آن در مجاورت سرزمین صمد است. یکی فرهنگ آذربایجان شمالی و دیگری فرهنگ ترکیه. از این نظر نیز صمد در مسیر بین‌المللی شدن قرار دارد. به صورتی که نیما و هدایت و آل‌احمد قرار نداشتند و دیگر اینکه صمد غرق در فرهنگ بومی آذربایجان است که در صورت ظاهر فارس زده است، ولی در باطن بسیار قوی، بکر و دست‌نخورده است. و در همه حال فرهنگی است ستم‌زده و مظلوم نگه‌داشته شده. صمد بیش از هر نویسنده آذربایجانی فارسی‌نویس، در فرهنگ بومی و ملی خود تبحر دارد. دانش او در زبان بومی‌اش قابل مقایسه است تنها با دانش محمدعلی فرزانه، که استاد مسلم زبان ترکی است.

باید بگوئیم که ترکی‌ای که آثار صمد به آن ترجمه شده، زبان رسمی یک ملت است، نه زبان مظلوم‌مانده یک ملیت ستم‌زده. از این نظر ترکی ترکیه موقعیتی شبیه موقعیت زبان فارسی در کشور ما دارد. اگر صمد ترک، به زبان فارسی می‌نویسد، یاشار کمال، اگر در ایران بود به فارسی می‌نوشت و صمد اگر در ترکیه بود به زبان یاشار کمال می‌نوشت، و دیگر حتی عضو اقلیت هم نبود. مرزها چه سرنوشت‌های متضاد و رنگینی برای نویسندگان کشورها تعبیه کرده‌اند! ترکی ترکیه هم به دلیل زبان حکومت‌بودنش، به دلیل تعلقش به اکثریت ترک، مثل فارسی، فخر می‌فرشد به زبان اقلیتهای دیگر، از کردی و ارمنی تا یونانی. ولی این اشتباه بزرگی خواهد بود اگر چنین تصور کنیم که زبان و لحنی که صمد بدان ترجمه شده، زبان و لحنی قلدر است. هرگز! مترجم هوشیار و قوی است. گرچه در بعضی جاها، که نشان خواهیم داد، تفسیر می‌کند تا ترجمه. مترجم به صمد و مظلومیت قومی او سمپاتی دارد. پان‌ترکیست و راسیست و معتقد به ترک بالاتر از همه و این قبیل اباطیل نیست. ولی گاهی یک کسروی است که ترکی می‌نویسد، یعنی تا حدودی به دنبال ترکی سره است، و گرچه حتی در این سره‌خواهی و سره‌طلبی، از کلمات ترکی آذربایجان هم استفاده می‌کند، ولی هر چه باشد، این زبان از بعضی جهات، دقیقاً معادل زبان فارسی صمد بهرنگی نیست و این خود مسئله مقایسه سبک و شیوه را پیش می‌کشد، و به نظرم به دو معنا. و من اعتقاد دارم که ضمن ستایش فراوان از مترجم یعنی «ایلدنیز کورتولان» که چنین همت و الایی به خرج داده، صمد را در دسترس مردم ترکیه گذاشته است، و الحق دست مریزاد می‌طلبید، باید این دو نکته حتماً در نظر گرفته شود.

یک: از چندین سال پیش از این که ترکی سره‌نویسی شدیداً مرسوم شده، حتی زبان شعر ترکی نیز دگرگون شده است. مقایسه بین آثار اولیه «فاضل حسنو داغلارجا»، بزرگترین شاعر زنده ترک، و آثار بیست سال اخیرش نشان می‌دهد که فاضل‌بیگ از مخلوطی از ترکی و فارسی و عربی، که رویهم، البته بدون در نظر گرفتن ساخت نحوی و دستوری زبان ترکی، ترکیب لغوی و صوری عام زبان ترکی عثمانی را تشکیل می‌داد، به سوی زبان ترکی‌تر و سره‌تر حرکت کرده است. یادم می‌آید که بیست سال پیش از این در مغازه‌اش در پائین «بابازید» به من گفت: «از تبریز برای من کلمه ترکی ناب، داستان ناب آذری بفرست!» این شیفتگی در او، در اوج بود و حتماً هنوز هم هست. نور ادبیات امروز ترک، بیشتر در معنای استفاده از نوعی ترکی سره است، که به معنای نشان دادن حساسیت شدید علیه کلمات فارسی و عربی است، و نشان دادن عطف بیشتر نسبت به کلمات سایر لهجه‌های ترکی، برای جاننشین کردن بر کلمات زبانهای دیگر. به همین دلیل بود که گفتم معادل

این ترکی، تاحدی، در زبان فارسی، کسروی است تا صمد بهرنگی.

صمد از زبانی بسیار طبیعی استفاده می‌کند. به دنبال متوقف کردن تصنعی رشد زبان نیست. و حتی به دنبال اضافه کردن چیزی از برون بر این زبان هم نیست. زبان صمد با کلمات غیر فارسی رفتاری ملی نمی‌کند. شاید اگر صمد به ترکی مطلب می‌نوشت، برای غنی‌تر کردن ترکی آذری، مقداری از کلمات فارسی و عربی را از زبان ترکی امروز آذربایجان به دور می‌ریخت و به جایش کلمات دیگری، از ریشه‌های ترکی اصیل به کار می‌گرفت. ولی صمد به دلیل علاقه شدیدش به لحن‌های عامیانه هرگز کار کسروی را که بعداً در کار امثال بهروز و مقدم و صادق‌کیا تبدیل به نوعی فارسی خواهی به هر قیمت شد، نمی‌کرد. ولی این ارائه خیالی تاریخ است و نباید آن را با تاریخ عوضی گرفت. صمد به فارسی نوشته است که سره نیست، بلکه معاصر است با تاریخ معاصر ایران. ترجمه ترکی صمد یک قدری ترکی سره است، در واقع ترکی روشنفکرانه است، ترکی پاک‌سازی شده است. و چنین کاری امکان دارد از اقبال عمومی به آثار صمد در ترکیه بکاهد. البته من که در ادبیات ترک، از دور، و آن هم بسیار دور، دستی بر آتش دارم، فقط این را بگویم که در ترجمه انگلیسی، فرانسه و یا ایتالیایی، هرگز این اتفاق نمی‌افتد. اگر خط ترکی با یک فرمان عوض شد، و از این نظر چه بارها، سنت‌ها و سلسله‌یاده‌های عظیم فرهنگی و چه سوابق زبانی و کلامی و صوتی که برای ترک‌ها یکسره مفقود شد، اینک به فرمان روشنفکران و ادبای ترک، زبان ترکی در حال فرو ریختن بار و برگ‌های فرهنگی زبانهای موثر در ترکی است. پیراستن ترکی از تاریخ تأثیرات فارسی و عربی شاید غیرممکن باشد، ولی این فاصله‌گیری از محیط ملموس شرق نزدیک، از مفاهیم مشترک، از لحن‌های سابقه‌دار، از عبارات همسایه با زبانهای دیگر، شاید یک ترکی «ملی» در این عصر حرکت سریع به سوی بین‌المللی شدن بوجود بیاورد، ولی این ترکی «ملی» کلیه محدودیتهای کارهای کسروی، بهروز و مقدم را خواهد داشت. زدودن حافظه‌های مشترک شرقیان بدترین نوع غرب‌زدگی است، به همان صورت که زدودن حافظه مشترک یک قوم بدترین خیانت به ادامه حیات آن قوم است. به گمانم در ترجمه آثار ایرانیان دیگر و با آثار نویسندگان سایر زبانها به ترکی نیز همین معامله خواهد شد و شده است. و صمد استثناء نیست.

دو: مسأله دیگر، موضوع ترجمه است. ترجمه صمد قانداً باید ساده باشد. صمد از کلمات تزئینی هرگز استفاده نمی‌کند. صفتی که برای یک موصوف بکار می‌برد، صفتی است دقیق، و به همین دلیل برغم صفت بودنش نام بهتر یک موصوف است. ولی صمد بندرت دو سه صفت را پشت سر یک کلمه می‌چیند، و اگر بچیند، هرکدام از آن صفات، باز هم نام‌های بهتر آن موصوف خواهد بود. این صناعت ایجاز صمد است. یعنی صمد زبان یک قصه را طوری انتخاب می‌کند که انگار قصه، پیش از آنکه صمد آن را بنویسد، تقریباً به همان صورت، پیش از صمد نوشته شده است. گویا صمد مجری اوامر مصالح مادی و ساخت عمقی قصه است. انگار صمد پلی است که این همه، از روی آن عبور می‌کند. معنای ساده این حرف، احساساتی نبودن صمد است. وقتی نویسنده‌ای در باره شخصیت‌هایش احساساتی می‌شود، نبض نوشته بالا می‌رود، فشار خون هم همانطور. نوشته سرگیجه می‌گیرد و کلمات از حدودی که برای ایراد معانی لازم است تجاوز می‌کنند. این نوع احساساتی شدن، دخالت نامعقول در سرنوشت شخصیتها و اعمال و کردار آنهاست. صمد در همه

حال غیر شخصی، غیر احساساتی و بسیار دقیق است. صمد بیمار روانی نیست، عاشق عطوفت روابط بین آدم‌هاست، ولی خود را خارج از حوزه آن عطوفت نگاه می‌دارد.

یک مختصه دیگر نثر صمد، واقعی بودن آن است. صمد نثر زیبا نمی‌نویسد. اکثریت قریب به اتفاق کتاب‌های چاپ شده بوسیله کانون پرورش فکری کودکان و قصه‌های کودکان دیگر نثر غیر واقعی دارند. نویسندگان این آثار می‌کوشند زبان را زیبا، ادبی، شاعرانه و یا سره بنویسند، و یا به تقلید از ریتم‌های فولکلوریک، می‌کوشند ادای فولکلور را درآورند. اتل مثل توتوله بازی مهمل و سخیفانه، و یا گاهی از یک زبان گنجشکی، نه حتی بچگانه، بلکه نیمه‌حیوانی و نیمه انسان‌نما، استفاده می‌کنند، که مناسبتی با قصه ندارد. و یا آنقدر سبک‌پرداز می‌کنند که قصه زیر بار بالانسهای سبک ناپدید میشود. برعکس صمد هرگز نمی‌کوشد که زیبا بنویسد. هرگز چیزی عوضی، فوق معانی و بیانی، بر اثر تحمیل نمی‌کند. به یک معنا، صمد ساخت درونی زبان را دقیقاً می‌شناسد و اکثراً رساندن بیان به موجزترین شکل را کافی میدانند. گرچه صمد گاهی اشکالاتی در نثر پیدا می‌کند، ولی این اشکالات بیشتر به علت آن است که گاهی تسلط فوق‌العاده بر زبان بیگانه که همان زبان فارسی است، ندارد، و زائیده این نکته است که صمد دهاتی را زیر پا می‌گذارد برای جمع‌آوری مصالح و مواد اولیه قصه‌هایش، که در آنها بندرت کسی فارسی می‌داند، و به زبانی مطلب می‌نویسد که خوانندگان آن یا فارس هستند و یا فارسی می‌دانند و به هر طریق سپردن ماده اولیه یک زبان به زبان دیگری که با آن ماده اولیه بیگانه است، کاری است پیچیده و دشوار، و به همین دلیل، صمد هم دچار دشواری‌هایی می‌شود، و به علت دوگانگی زبانی در فراز و نشیب می‌افتد. ولی از نظر اجرا، صمد فوق‌العاده دقیق است، و آنچنان در این اجرا به ساخت عمومی و عملی کلیه زبانها متکی است که به جرأت می‌توان گفت که صمد، اگر زبانهای دیگری می‌دانست، می‌توانست به آن زبانها آثار خود را اجرا کند. سیر قابل ترجمه بودن آثار صمد در این نکته نهفته است. یک مختصه دیگر نیز زائیده نکته‌ای است بسیار مهم در مورد کسانی که به زبان جز زبان مادری خود می‌نویسند. کلمات و عبارات زبان مادری آغشته به یادهای دوران کودکی است، و به همین دلیل به شدت عاطفی است. وقتی که نویسنده به زبانی جز زبان مادری خود می‌نویسد، حتی اگر خاطره هم بنویسد، در عرصه زبان، آن خاطره، حداقل، آری از «آغستگی خودجوش عاطفی» است. نام این «آغستگی خودجوش عاطفی» در کلام را می‌توان حتی سبک هم گذاشت. وقتی که انسان به زبانی دیگر می‌نویسد، بویژه از کودکان و خطاب به کودکان - که خود بخود قرار است از «آغستگی خودجوش عاطفی» بیشتری بهره‌مند بوده باشند - و بدون آن آغستگی خودجوش عاطفی هم می‌نویسد، در واقع فاقد سبک می‌شود، چرا که از نثری عمومی استفاده می‌کند که واقعیت عام دارد. نثر صمد آنقدر واقعی است که فاقد سبک است، برخلاف نثر آل‌احمد که «آغستگی خودجوش عاطفی» بین کلام و یاد و یادگار آنچنان قوی است که مخمل وجود خود مختار شخصیت‌هاست. سبک خیره‌کننده جلال شخصیت‌ها را کور کرده است. جلال همه را به خود تبدیل می‌کند. صمد از خود چشم می‌پوشد. در ادبیات، کدامیک متعهدتر است؟ بدون شک صمد. تعهد در قصه یعنی چشم از خود پوشیدن و به دیگران حیات مستقل و خودمختار دادن. «من» جلال خیلی قوی است. صمد من ندارد.

همه اوست. صمد بین خود و شخصیت‌های قصه‌اش، فاصله می‌اندازد، تادر نتیجه این فاصله اندازی، شخصیتها و اعمال آنان، و بطور کلی حوادث قصه از خودمختاری بهره بگیرند. از آن هم بالاتر، صمد به دنبال حق تعیین سرنوشت شخصیت‌های قصه است. یک قصه روابط آدم‌ها با یکدیگر است، بدون دخالت سبکی صمد، و با فاصله از صمد، و اگر آغشتگی عاطفی بین آنها باشد، که حتماً هم هست، به دلیل روابط خودمختار خود آنهاست. صمد در بیرون قصه مانده است. این بزرگترین شگرد صمد است. همانطور که یک مجسمه پس از آفریده شدن ربطی به مجسمه‌ساز ندارد و یک پدیده خودمختار است، یک قصه از صمد هم، به صمد ارتباطی ندارد و متعلق به روابط جمعی خود آن اثر است. شاید اگر صمد قصه‌هایش را به زبان مادری خود می‌نوشت، خاطرات کودکی و آغشتگی عاطفی کلام مانع پیدایش قصه‌های خودمختار می‌شد. ولی صمد خود در برابر قصه‌اش بیطرف است. این شخصیت‌های صمد هستند که بیطرف نیستند و جانب فکری، ایدئولوژی، جهتی را گرفته‌اند. از این نظر صمد، جامعه‌ای از آدم‌ها می‌سازد که جدا از صمد باهم طرف می‌شوند، صمد در واقع می‌گوید، این قصه‌ها بودند، هستند و خواهند بود. این ماهی به این صورت بود، هست و خواهد بود. وظیفه من بیان آن «بود، بودن و خواهد بودن» است، نه دخالت از بیرون در بافت آن «بود، بودن، خواهد بودن». صمد ساخت عمومی و عمقی آن حوادث را بیان می‌کند، و یک فرد به چه حقی می‌تواند به آن ساخت عمقی دخالت کند! آن ساخت عمقی قویتر از روانشناسی یک فرد است. بخشی از تک‌تک ما، ساخت‌های فرد فرد ما در آن ماهی سیاه کوچولو، در آن «قوچ علی»، در آن اولدوز است. صمد به عنوان نویسنده آن قصه، با منی که نویسنده آن قصه نیستم، با کسی که حتی نویسنده هم نیستم، فرقی ندارد. زیبایی کار صمد در این است که خیلی راحت در وجود شخصیت‌های مختلف می‌رود بی‌آنکه آن شخصیت‌ها را در خود مستحیل کند (صمد دقیقاً عکس صادق هدایت عمل می‌کند). از این دیدگاه چقدر صمد به «مرغ آمین» نیما نزدیکتر است! و چقدر از روانشناسی گرائی (پسیکولوژیسم) فاصله می‌گیرد!

پیش از آنکه به اشتباهات ترجمه‌ها اشاره کنیم، بگوئیم که به رغم این اشتباهات، ترجمه‌ها خوب هستند. این اشتباهات، شاید به این دلیل اتفاق افتاده که «کورتولان» خود فارسی نمی‌داند، و یا کم می‌داند و از یک مخبر ترجمه (informer) استفاده کرده است. به این معنا که یک ایرانی که فارسی و ترکی بلد بوده، کلمات فارسی را به ترکی برای کورتولان بیان کرده است، و کورتولان بیان نهانی را اجرا کرده است. یعنی تقریر از آن مخبر و تحریر از کورتولان. این نوع ترجمه، یکی از شایع‌ترین شیوه‌های ترجمه در جهان است. چون بندرت اتفاق می‌افتد که یک نفر به هر دو زبان تسلط کامل داشته باشد، کسی که تسلط کامل به زبان اول، و اطلاع کافی از زبان دوم دارد، متن را کلمه به کلمه و جمله به جمله برای کسی که اطلاع کافی یا غیرکافی از زبان اول و تسلط کامل بر زبان دوم دارد بیان می‌کند و نفر دوم اجرای کامل متن را در زبان دوم به عهده می‌گیرد. ولی در این جور موارد، سبک اصلی بطور کامل به گوش نفر دوم نمی‌رسد، و چون نفر اول نمی‌تواند دخالت سبکی در زبان دوم بکند، گرفتاری انتقال سبک پیش می‌آید، حتی در مورد قابل ترجمه‌ترین نویسنده‌ها، از نوع صمد بهرنگی، ایراد دیگر این نوع کاردر این است که گاهی مخبر ترجمه برای روشن کردن موضوع یک جمله با یک کلمه، توضیحات خارج از متن به مجری زبان دوم می‌دهد، و مجری دانسته یا ندانسته، برخی از این توضیحات را وارد متن خود می‌کند. ممکن است چنین فرض کنیم که کورتولان دقیقاً

در چنین وضعی قرار گرفته است. در این صورت او، یکسره در مورد ایرادهای ناچیزی که به ترجمه گرفته‌ایم، بی‌تقصیر است.

با در نظر گرفتن این مسائل که برخی از آنها به ترجمه مربوط می‌شود و برخی دیگر به آن مربوط نمی‌شود، نگاهی کوتاه بیفکنیم به سه تکه از ترجمه‌های «ایلدنیز کورتولان»، صفحه اول «اولدوز و کلاغ‌ها»، صفحه اول «اولدوز و عروسک سخنگو»، و شعری از همین قصه آخر. صفحه اول «اولدوز و کلاغ‌ها» را به عنوان نمونه حرفهای فوق بدهیم و بعد مقایسه‌اش کنیم با متن ترکی:

«اولدوز نشسته بود تو اتاق. تک و تنها بود. بیرون را نگاه می‌کرد. زن باباش رفته بود به حمام. در را قفل کرده بود. به اولدوز گفته بود که از جاش جنب نخورد. اگر نه، پدرش را درمی‌آورد. اولدوز نشسته بود تو اتاق نگاه می‌کرد. مثل آدمهای بزرگ تو فکر بود. جنب نمی‌خورد. از زن باباش خیلی می‌ترسید. تو فکر عروسک گنده‌اش هم بود. عروسکش را تازگی هاگم کرده بود. دلش آنقدر گرفته بود که نگو چند بار انگشت‌هایش را شمرد بعد پشواشکی آمد کنار پنجره. حوصله‌اش سر رفته بود. بکهو دید کلاغ سیاهی نشسته لب حوض، آب می‌خورد. تنهایی‌اش فراموش شد. دلش باز شد. کلاغه سرش را بلند کرد. چشمش افتاد به اولدوز، خواست بپرد. وقتی دید اولدوز کارش ندارد، نرفت. نوکش را کمی باز کرد، اولدوز فکر کرد که کلاغه دارد می‌خندد. شاد شد. گفتش: «آقا کلاغه، آب حوض کثیف است، اگر بخوری مریض می‌شوی.» کلاغه خنده دیگری کرد. بعد جست زد و پیش آمد، گفت: «نه جانم، برای ما کلاغها فرق نمی‌کند. از این بدترش راهم می‌خوریم و چیزی نمی‌شود. یکی هم اینکه به من نگو آقا کلاغه». من زنم، چهار تا هم بچه دارم. به‌ام بگو نه کلاغه»

جملات، «به اولدوز گفته بود که از جاش تکان نخورد، اگر نه، می‌آید پدرش را درمی‌آورد» از نظر نحوی تبدیل شده است به: «موقع رفتن هم، در صورت جنب خوردن، در بازگشت پدرش را درمی‌آورد را گفته بود». سعی کردم دقیقاً جمله ترکی را ترجمه کنم تا بدانید که چطور نجوا قصه صمد، اول این، بعد این، بعد این، و بعد این، تبدیل شده است به یک جمله فکری. صمد اعمال را می‌گوید، مترجم فکر اعمال را بیان می‌کند، و جمله را بسوی نتیجه‌گیری می‌راند. یعنی مترجم مثل روشنفکر عمل می‌کند، صمد مثل قصه‌نویس. ترکیب چند معنادر یک جمله نسبتاً طولانی و پیچیده روشنفکرانه است، نه قصه‌ای. «موقع رفتن» هم در اصل متن نیست. از جمله «تو فکر عروسک گنده‌اش هم بود»، کلمه «هم» افتاده. «تازگی‌ها» به «در گذشته» ترجمه شده که دقیقاً عکس متن است. بعد از «چند دفعه انگشت‌هایش را شمرد»، یک کلمه «نشد» در ترکی اضافه شده. صمد می‌نویسد: «وقتی دید اولدوز کارش ندارد، نرفت». مترجم می‌نویسد، و چه احساساتی: «ولی صمیمیت نگاه اولدوز مانع پرواز کلاغ شد». صمد می‌نویسد: «کلاغه خنده دیگری کرد. بعد جست زد و پیش آمد». مترجم ترجمه می‌کند: «وقتی که کلاغ این را شنید با یک جست جلوی پنجره نشست». پنجره، یک عنصر جدید به ساخت جغرافیایی حرکت اضافه می‌کند که در متن صمد نیست. صمد می‌نویسد: «نه جانم، برای ما کلاغ‌ها فرق نمی‌کند». مترجم ترجمه می‌کند: «برای ما کلاغ‌ها کثیف یا تمیز بودن

آبی که می‌خوریم، فرق نمی‌کند». صمد می‌نویسد: «بهام بگو ننه کلاغه!». مترجم می‌نویسد: «ولی اگر بخواهی می‌توانی به من «ننه کلاغه» بگویی.»^(۱) علاوه بر این دو پاراگراف صمد، به هشت پاراگراف مترجم بخش شده است. هیچکدام از این تغییرات موردی نداشته است. گرچه رویهم، مفاهیم همان مفاهیم صمد است ولی نوشته صمد راحت‌تر، کم واژه‌تر و به روح ساخت عمقی زبان نزدیک‌تر است. علاوه بر این، توصیفات اضافی در متن ترکی آمده، که تقریباً همگی بیجاست. و از آن بالاتر، مطلب به سوی احساساتی شدن رانده شده است.

در صفحه اول و دوم «اولدوز و عروسک سخنگو» جمله «همسایه‌مان می‌گوید»، افتاده. «من تو این خانه تنهام» را ترجمه کرده است به «آنقدر تنهام که نپرس!». اولدوز در باره گاوش که حرف می‌زند، می‌گوید: «من برایش حرف می‌زدم»، مترجم می‌نویسد: «با او حرف می‌زدم». صمد می‌نویسد: «از کوچکی در خانه‌ما بود. نهام خودش زایانده بودش و بزرگش کرده بود»، مترجم ترجمه می‌کند: «ننه خودم زائونده و بزرگش کرده بود. از آن زمان خانه‌ما بود». صمد می‌نویسد: «عروسک گنده، با من حرف بزن، حرف بزن، وگرنه از خشم (یا ناراحتی) می‌ترکم». ایجاز از نوشته صمد تا حدی گرفته شده، بجایش مقداری احساسات وارد کار شده است. صمد می‌گوید: «بیچاره گاو مهربان من»، مترجم می‌نویسد: «آه، گاو بیچاره و دوست‌داشتنی من». صمد می‌نویسد: «دل‌م بهم می‌خورد، دست خودم نیست»، مترجم ترجمه می‌کند: «دل‌م بهم می‌خورد، استفراغ می‌گیرد، دست خودم نیست». علاوه بر این، دو پاراگراف صمد به هشت پاراگراف تقسیم شده است. کلیه تغییرات سبکی در این متن نیز قابل اجتناب بوده است.

و حالا شعری را از اولدوز و عروسک سخنگو نقل کنیم:

«روزی بود، روزگاری بود
لب این آب کیود
گل سرخی روئیده بود
درشت،
زیبا،
پرپر،
باد آمد
باران آمد
بوران شد
طوفان شد
گل سرخ از جا کنده شد

۱- اولدوز و کلاغه، اثر بهرنگی، ترجمه ایلدیز کورتولان و طراحی مصطفی دلی‌اوغلی، انتشارات اودا، سال ۱۹۸۰ استانبول، صفحه ۷. در این مقایسه‌ها از دانش فراوان رضا سید حسینی در زبان ترکی بهره گرفته‌ام. البته هر اشتباهی وجود داشته باشد، من به گردن می‌گیرم.

گلبرگ‌هایش پراکنده شد
 کجا رفتند؟
 مرده‌اند، زنده‌اند؟
 کسی نمی‌داند
 آه چه گل سرخ زیبایی بود؟..

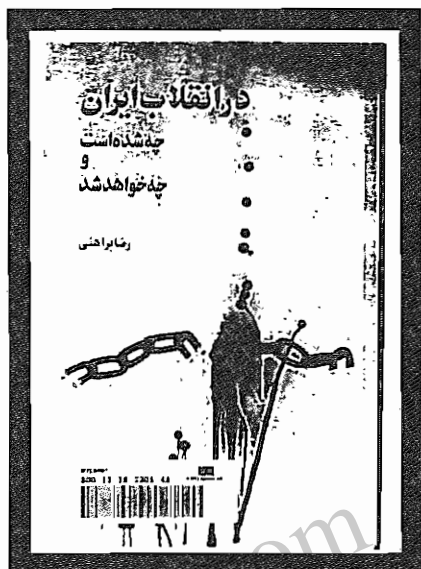
این نوشته به چهارده مصرع هفت هجائی موزون و تقریباً مقفی ترجمه شده، که ترجمه تحت‌اللفظی آن را می‌آوریم:

یکی بود یکی نبود
 لب آب کی‌بود
 گل سرخی رونیده بود
 هم زیبا بود هم درشت
 ناگهان روزی باد وزیده
 سیل و آب راه افتاد
 گردن گل شکسته
 برگ به برگ پرپر شده
 باد آنها را برده
 گل سرخ را نگه داشته
 کشته یا زنده کرده
 کسی نمی‌داند چکار کرده
 دوستان بخاطر این گریه کرده‌اند
 یکی بود یکی نبود

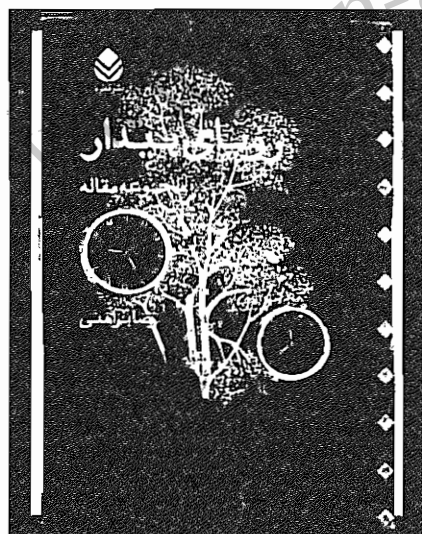
می‌بینیم که ترجمه شدیداً آزاد است. انگار یک شعر الهام‌بخش، شعر دیگری شده و حقیقت این است که نباید اینطور می‌شد. با آرزوی موفقیت‌های بزرگتر برای ناشر، مترجم و طراحان متن‌های ترکی آثار صمد بهرنگی، امیدواریم که صمد پللی باشد برای معرفی آثار سایر نویسندگان ایران به خوانندگان ترک. رابطه بین نویسندگان و روشنفکران ایران و ترکیه، که هدفی جز بالا بردن سطح فرهنگی، ادبی و هنری خلق‌های خویش نمی‌توانند داشته باشند، و جز به دمکراسی و آزادی و تساوی کلیه خلق‌های جهان نمی‌توانند بیندیشند، رابطه‌ای است سالم و انسانی که در راه تحقق آن گام اول بوسیله نویسندگان و مترجمان هر دو کشور برداشته شده است. بلندتر باد گام‌های بعدی!

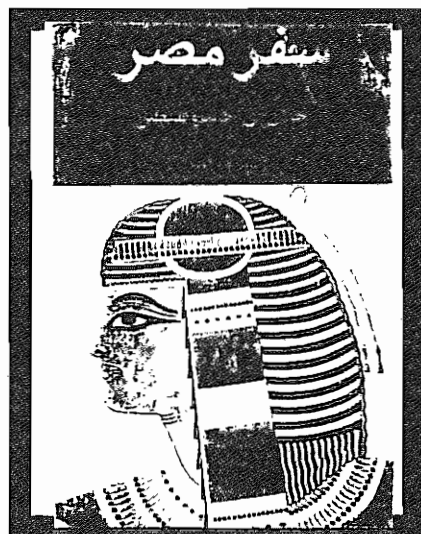
رضا براهنی:
تاریخ مذکر،
نشر اول، تهران، ۱۳۶۳

رضا براهنی:
در انقلاب ایران چه شده است و...
کتاب زمان، تهران، ۱۳۵۸

رضا براهنی:
رویای بیدار
نشر قطره، تهران، ۱۳۷۳

رضا براهنی:
سفر مصر جلال آل احمد و فلسطین...
نشر اول، تهران، ۱۳۶۳

تالان

رضا براهنی

تورکجه یه چئورن: اسماعیل جمیلی

سؤکدولر یئریندن قارمالادیلار قاپینی
آتدیلار بیر آرابا اوستونه آپاردیلار
هوروت هوروت باخیر قایی بوشلوغو
گونش آلتیندا سوسایب
لهله ین یالنیز ایت کیمی

اوتاقلاری آپاردیلار
یالنیز قالیبدیر سینق جاملار
بوش دیوارلار بیرده اودوموش پنجره لر
گوز گوره گوره ائومیزی ده آپاردیلار

ایندیسه، دوغولاریمیز آزعین دوشن آریلار کیمی
بیر-بیر ایتگین پتکلرینی آختاریرلار

سیرا ساوالانا گلدیکجه
بیز اوشاقلار داغین اتگینده
ال اله وئریب سیر اندیردیک
بیزی سایمادان ایشلرینه باشلامیشدیلار

بیتیردیلر، لهله یه لهله یه

ساوالانیدا قارمالادیلار
آرابانین اوستونه آتدیلار

تبریزین اولدوزلارلا دولغون گویونو ده
سؤکوب آتدیلار آرابانین اوستونه
مینلرجه پارلایان تبریزلی گوز
آرابانین اوستونندن هایقریردی
آپاردیلار بیزی
آپاردیلاردا

تبریز کردلرینین چیچکلری
آغلابیردیلار اوندکی
ارکی ده آتدیلار آرابا اوستونه

ایندیسه
گوئشین سراغین آلیریق
کور قاریلاردان
سن ایسه یوخسان
نه دن کی گلیب
سنی ده آرابا اوستونه آتدیلار
آپاردیلار

سنیز
بو توپراق دنیادا
نه ائدیریک بیز؟
اویغودا دا
زمانین اوزاقلاریندان
یوزمینلرجه
آرابانین های کویون ائشیدیریک
بیر گلثیدیلر
بیزی ده آپارئیدیلار!

تهران ۷۰/۷/۲۶

در معنای ساده‌یک عصیان^(۱)

رضا براهنی

بی‌آنکه در اینجا - که جایش نیست - خواسته باشم مسیر و حرکتی از زبان ترکی بسوی فارسی را روشن کنم، خیلی ساده بگویم که من فکر کردم زبان فارسی را که در شرایط بسیار سخت به من تحمیل شده بود، اگر یاد نگیرم و خوب هم یاد نگیرم، کاری از پیش نخواهم برد. من باید از این زبان انتقام می‌گرفتم. پنج شش سال مداوم کار کردم. تسلط بر این زبان، بهترین انتقامی بود که از آن می‌گرفتم. تسلط نسبی که فراهم شد، شعر و قصه در کنارم بودند، و همچنین نقد؛ و اگر من در آغاز کار نقد و انتقاد، اینهمه آدم رازدم، شل و پل کردم، و البته از دیدگاه آن پایگاه فقر و مسکنت و کار، به این دلیل بود که پس از تسلط نسبی بر زبان دیدم این زبان به هیچ وجه من الوجوه آن پایگاه فقر و کار، و آن روحیه عصیان علیه تحمیلات اجتماعی و تاریخی را نشان نمی‌دهد. آنهایی که بوسیله انتقاد شل و پلشان کردم، قربانیان به حق این کوشش من در راه رسیدن به یک هویت بودند. هویت خشن فقر و بدبختی من، باید از راه مبارزه برای بدست آوردن یک زبان خشن و زمخت، و تحمیل این زبان خشن و زمخت بر ارکان کلام معاصر - خواه در شعر و خواه در نقد و انتقاد و حتی در مطبوعات - حاصل می‌شد. برای اینکه خودم را بوسیله خودم تأیید کنم، مجبور شدم زبان تحمیلی را باندازه صاحبان آن زبان یاد بگیرم، مثل آنان حرف بزنم، و برای اینکه نشان دهم که این زبان می‌تواند بدل بوسیله ابراز خشونت شود، آن روحیه عصیان علیه بدبختی و فقر را که از خانواده و اجتماع محیطم به ارث برده بودم، بزبان فارسی که صاحبان پدر مادر دار آن، مدام بآن می‌بایندند تحمیل کردم. کوشیدم نشان دهم که این زبان تنها یک چیز کم دارد و آن خشونت و زمختی و دشنام و فحاشی و طنز و هجوی است که طبقه کارگر، بویژه کارگر خرد شده بوسیله لطافت اشرافی زبان ادبی فارسی در چنته دارد، و اگر این خشونت، علنی شود، تمام ضابطه‌های سنجش زبان عوض می‌شود. زبان انتقاد من و تا حدودی زبان شعر من، عصیانی است علیه لطافت آسمانی نظم و نثر فارسی؛ و همه چیز در این زبان انتقاد و شعر خشن است. پس هویت من در ابراز خشونت و شدت عمل و

۱- براهنی، رضا؛ سفر مصر و جلال احمد و فلسطین، نشر اول، چاپ اول، تهران، تابستان ۱۳۶۳، صص ۱۱۴-۱۱۷.
این تیترا، نام همان فصلی از کتاب مزبور است که این مطلب را در خود جای داده است.

انتقال من نهفته است؛ و برای اینکه حرفم بکرسی بنشیند، کوشیدم پس از تسلط بر زبان فارسی، روحیه خاص قومی‌ام را بر آن تحمیل کنم. اینها زبان مرا بریدند و من هم مقابله بمثل کردم و نشان دادم که اگر زبانشان را عملاً هم نبریده باشم، بر آن زبان، از لحاظ ارائه حساسیت‌ها و حیثیت‌های اکثریت‌های محروم من و امثال من، چنان ایرادهائی وارد است که اگر آن ایرادها از راه خشونت من و امثال من رفع نشود، طرفین سلاحها را بزمین گذاشتند، شلاق من در وسط مطبوعات فارسی، بزرگترین هدیه‌ای است که من به نقد و انتقاد معاصر تقدیم کرده‌ام. این شلاق، رکن اساسی هویت من است، و من می‌توانم برگردم بآن ترکیب حرف سارتر و فروید، و بگویم که انسان هم زندگی می‌کند و هم می‌نویسد. اثر هنری، نه فقط می‌تواند جانشین زندگی باشد، بلکه می‌تواند بدل به یک سلاح برای مبارزه در راه زندگی هم بشود، و این پانزده الی بیست سال گذشته، برای من، نوشتن یک مبارزه دائمی و خستگی‌ناپذیر بوده است.

و ضابطه‌های شعری، هنری و اجتماعی، فکر کردن درباره هستی، تاریخ و زمان، همه بعدها پیدا شدند، موقعی که پس از حمله و بدست آوردن قلاع ناچین، فرصت فکر کردن یافته‌ام، و این حمله اول از کافه‌ها شروع شد و بعد به مطبوعات رسید، و حتی پیش از کافه‌ها، بصورت یک جدال درونی شروع شد.

چه کنم که برسم؟ و بعد از رسیدن چه بکنم که بمانم؟ و بعد از ماندن فرصت تفکر پیدا کردم، فرصت نوشتن، فرصت بخود پرداختن، هویت من در تلاش من است. و فکر میکنم اگر بخواهید قرینه‌ای برای هویت و تلاش من پیدا کنید، میتوانید بزنگی کسانی نگاه کنید از همشهریهای من، که در موقعیت من به نوشتن پرداختند، نمی‌خواهم از کسی نام ببرم، ولی سه خصیصه را اساس هویت نویسندگان آذربایجان می‌دانم: ۱) سر سختی و پیگیری برای یافتن حقیقت و عدول نکردن از آن بهیچ قیمتی (نمونه هایش تقی رفعت و صمد بهرنگی)؛ ۲) داشتن ذهنیتی قصه ساز، حتی اگر شاعر باشند (از نظامی تا ساعدی و شهریار)؛ ۳) مخالفت با دروغ و ریا و خرافات از هر نوع و موافقت با تجزیه و تحلیل منطقی در بحثهای ادبی، سیاسی، تاریخی و اجتماعی (بیشتر سه نفر را در نظر دارم: تقی ارانی، خلیل ملکی و احمد کسروی، برغم اختلاف‌هایی که با هر سه در بسیاری موارد دارم). این سه خصیصه به یک نسبت در همه نویسندگان و شاعران و نامداران آذربایجان دیده نمی‌شود، ولی هر نویسنده آذربایجانی از این سه بر حسب استعداد خود سهم می‌برد.

در بارهٔ «رازهای سرزمین من»

عصارهٔ ورود به تاریخ معاصر ایران

محمد آشنا

«کسی که تفکر دارد برانگیخته است. در هر زمان، متفکر واقعی برانگیخته است. برانگیختگی او ریشه در لبهٔ تیغی دارد که متفکر مدام بر روی آن حرکت میکند. دیده‌اید که بعضی از آدم‌های سرازپا شناس، وقتی که بیعدالتی می‌بینند، اگر نتوانند کاری بکنند، یقهٔ خود را پاره می‌کنند. جهان و عصر ما مبتنی بر جهل، مبتنی بر بیعدالتی است، و متفکر در برابر بیعدالتی یقهٔ خود را پاره می‌کند. خود را بر روی آن لبهٔ تیغ قرار می‌دهد و مشتاق شقه شدن، یعنی تفکر پیدا کردن می‌ماند...» (طلا در مس صفحه ۱۹۱۴ - تهران ۱۳۷۱)

رضابراهنی در تمام آثارش و از جمله در «رازهای سرزمین من» می‌خواهد خواننده تفکر پیدا کند، برانگیخته شود!

من «رازهای سرزمین من» را با درد نوشته‌ام. آن دردها یا من هستند. از من جدا نمی‌شوند. آن نوشته مرا به من شناسانده است. آن نوشته من نویسنده را آفریده است.» (رؤیای بیدار صفحه ۳۴۸)

به جرئت می‌توان گفت که «رازهای سرزمین من» یکی از بزرگترین رمانهای تاریخی است که به زبان فارسی نوشته شده است. تمام حوادث مهم تاریخی - سیاسی ایران معاصر از پیروزی و شکست فرقه دمکرات آذربایجان و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و آمدن مستشاران نظامی آمریکا به ایران و آذربایجان تا فرار شاه و برگشت خمینی و روزهای قیام (انقلاب ۵۷) آنچنان استادانه و جسورانه «درونی» رمان شده است که بقول خود رضابراهنی دربارهٔ «رمان تاریخی»: خواننده رمان،

تاریخی بودن آن حوادث را فرع و قصه‌وی بودن آن حادثه را اصل تلقی میکند.

من درباره ساختار و فرم «رازها...» از خود رضا براهنی کمک می‌گیرم؛ چون بنظر من وی به بهترین وجه ساختار رمان «رازها...» را در «پلمیک ادبی» با گلشیری، در مقاله‌ای تحت عنوان «گلشیری و مشکل رمان» بطور مبسوط تشریح کرده است. من گزیده آن قسمت‌هایی که بطور مشخص مربوط به «رازها...» بوده است، برای آشنایی با ساختار و فرم رمان در اینجا می‌آورم:

«رمان نه تقلیدی از واقعیت است، و نه بازآفرینی واقعیت. رمان یک سیستم ادبی است که با مکانیسمهای بنیادی خود، واقعتهای جدید برای خواننده تعبیه میکند. این واقعیت منبعث از فرم است. اثر من به فرم و ابزارهای فرم به عنوان دگرگون کننده فرمها و محتواهای گذشته می‌نگرد. از این نظر هم محتوا و هم فرم گذشته در اثر من خرد می‌شوند، و هرگز قابلیت رجعت به شکل و محتوای گذشته را پیدا نمی‌کنند. و بعد بین اثر و مخاطب آن ارتباطی برقرار می‌شود که مبتنی بر زیباشناسی شکل اثر است.»

در رازها ترتیب و توالی فصلها، ترتیب و توالی زمانی نیست، ترتیب و توالی فرمی داستان است: فصل اول در حدود سال ۳۳ و ۳۲، اتفاق می‌افتد، فصل دوم در سال ۳۸، فصل سوم، حدود ۲۵ سال بعد از فصل اول، نامه اول «مترجم سابق» تاریخ سپتامبر ۱۹۷۶ را دارد ولی «گزارش اطلاعاتی»، سپتامبر ۱۹۵۹ را. نامه دوم مترجم سابق در مارس ۱۹۷۷ نوشته شده، ولی تاریخ اول «قول بیلتمور» ۲۸-۲۶ ژوئیه ۱۹۵۹ است. در این شکی نیست که وصیت‌نامه سرهنگ جزایری در سال ۳۸ نوشته شده، ولی در کتاب بعد از آخرین یادداشت قول بیلتمور که در تاریخ ۸ ژانویه ۱۹۷۲ نوشته شده، آمده است. تا اینجا کتاب گفته نشده است که وصیت‌نامه چگونه و به دست چه کسی رسیده. در «قول حسین میرزا» معلوم می‌شود که وصیت‌نامه در سال ۵۷ به دست حسین میرزا افتاده. چگونه؟ اول وصیت‌نامه افتاده دست برادر سرهنگ، او آن را در تبریز سپرده دست مادر حسین میرزا، حسین میرزا آن را داخل اسنادش گذاشته، بعد تهمینه که لحظاتی پس از قتل حسین میرزا، وارد آپارتمان او شده، آنها را به بابک پوراصلان داده، و او، وصیت‌نامه را در جایی گذاشته که طرح و توطئه رمان ایجاب می‌کرد آنجا گذاشته شود. حالا اگر به محتویات وصیت‌نامه توجه کنیم، می‌گوییم اغلب حرفهای سرهنگ را می‌دانیم، ولی اگر می‌خواهیم به فرم توجه کنیم، می‌گوییم چرا وصیت‌نامه از خلال اینهمه مکانیسم ادبی رد شده تا ما آن را عملاً بفهمیم. یعنی درک مفهوم آن، به صورت فرمی کش داده شده است تا خواننده گم کند، پیدا کند، و نهایتاً به جهان‌بینی فرم نویسنده پی ببرد، به همان صورت که موسی در مورد خضر عمل می‌کند و خضر در مورد موسی. اشکلفوسکی این مکانیسم را مکانیسم «عقب اندازی» می‌خواند که بخشی از همان برهنه کردن تکنیک است. از دن کیشوت سروانتس تا عشق سالهای وبای مارکز، از رابنسون کروزو تا پاندول فوکو اثر «اکو» از برادران کارامازوف تا سبکی تحمل ناصذیر هستی اثر کوئندرا، ما با این بدیده روبه‌رو هستیم. به قول خراسانیها: «معدونومو، نمی‌گم». این یکی از بنیادهای زیباشناسی فرم رمان است.»

«موضوعی که گفتم دهها بار به صورتهای مختلف در رمان من تکرار شده است. سرهنگ جزایری نامه‌هایش را یقیناً پیش از سال ۳۲ نوشته است. نامه‌ها درست در روزهای بهمن ۵۷ به دست حسین میرزا می‌افتد. این نامه‌ها را «ماهی» به «الی» داده، الی آنها را با خود به همه جا برده، و آخر سر به خانه‌ای آورده در خیابان وزرا، که ممکن است بعداً، فرضاً، دایره منکرات شده باشد. در دستبرد حسین میرزا، مرتضی و رقیه خانم، در روزهای انقلاب به این خانه، نامه‌های سرهنگ جزایری به دست حسین میرزا، از طریق او به دست بابک پوراصلان، و از طریق او به دست خواننده می‌افتد. مثال دیگر: قتل شادان. همسایه شادان اولین اشاره را به نوع قتل شادان می‌کند. بعد گماشته‌ها، بعد روزنامه، بعد «الی» که جنازه را دیده، بعد هوشنگ، بعد تهمینه، ولی تا

آخر همه فکر می‌کنند تهمینه یا پسرش قاتل هستند. کشف قتل کش داده شده، و این وسط دهها چیز دیگر هم با آن کش داده شده‌اند تا برهنه شدن تکنیک صورت بگیرد. به این دلیل رمان من پرفروش می‌شود. و این نکته بستگی به تکنیک دارد. البته بخشی از این کار باید در ذات نویسنده هم باشد. قتل تیمسار یک موتیف از دهها موتیف رمان است. این موتیف با موتیفهای دیگر، هم رابطهٔ خصوصی دارد، و هم با آنها - و در بسیاری موارد از طریق تکرار - در می‌آمیزد تا رمان به صورت سفونی طولانی‌ای درآید که دهها سفونی در جوف آن قرار گرفته است.»

«در رازها تکنیکهای مختلف، آن را به تجلی تاریخ رمان‌نویسی از سویی و تاریخ تئوری رمان از سویی دیگر تبدیل می‌کنند. نظر من این است؛ هر چیز جدی، تعریفی جدید از هستی خود آن چیز و نوع آن چیز هم هست. رازها نه تنها رمان در رمان، بلکه رمان دربارهٔ رمان و تئوری رمان راجع به رمان است. آنچه «باختین» - که من او را بسیار دیر خوانده‌ام - راجع به شخصیت‌های داستایوسکی می‌گوید - بی‌آنکه من خود را انگشت کوچک آن مرد بزرگ روس بدانم - راجع به شخصیت‌های رمان‌های من - از نظر فنی، نه محتوا و بالا و پایین بودن سطح زیباشناختی کار - صادق است.

باختین شخصیت‌های رمان را به «مونولوژیک» Monological و «دیالوژیک» Dialogical قسمت می‌کند. مونولوژیک شخصیتی است که یک گفتار دارد، مثل شخصیت‌های «او» قرار گرفته تولستوی؛ گفت، آمد، دید و غیره. «دیالوژیک» حالتی است که در آن شخصیتها در وجود یک «من» ادغام شده‌اند، حتی اگر این من سوم شخص باشد. مثل شخصیت‌های داستایوسکی. این شخصیت «پولی فونیک» Polyphonic (چند صدایی) است، و نیز «پولی مورفستیک» Polymorphistic (چند شکلی). وقتی که حسین میرزا در اول شخص حرف می‌زند، در وهلهٔ اول بنظر میرسد فقط از منظر خود حرف می‌زند. ولی ساختار رمان به ما غیر از این را می‌گوید. کسی به نام «بابک پور اصلان» هست که درون منظر حسین میرزا قرار دارد، و کسی هم به نام رضا براهنی هست درون منظر «بابک». در وجود حسین میرزا، او، بابک و براهنی با هم دیالوگ درونی و ناگفتنی دارند. ولی حسین میرزا در گفتار به ظاهر تک‌گویانه‌اش با دهها آدم دیگر، مادرش، ابراهیم آقا، رقیه خانم، حاجی فاطمه و دیگران حرف می‌زند. این دیالوگ بیرونی و گفتنی اوست با آدم‌های دیگر. شخصیت، دیالوژیکی است. همین حالت در مورد منظر سایر شخصیتها هم تکرار می‌شود. از بدیهیات بگذریم و بیائیم سر یک حادثه: ورود «ماهی» به سلول سرهنگ جزایری. این حادثه را یکبار بیلتمور - بابک - براهنی، یک بار دیگر حسین - بابک - براهنی، و بار دیگر ماهی - بابک - براهنی تعریف میکنند. یعنی در هر نوبت داده شده، سه صدا در یکدیگر ادغام میشوند. به این حالت، حالت «پولی فونیک» می‌گویند، و چون یک شکل از منظر چند چشم دیده شده و انعکاسهای مختلف پیدا کرده، آن را چند شکلی هم می‌بینیم. این دیدگاه کوپیک بر رازها حاکمیت دارد.» (روای بیدار - مجموعی مقاله - گلشیری و مشکل رمان)

«رازهای سرزمین من» از «قول»ها، «گزارش»ها و «نامه»ها و «اسناد بازجویی» و... تشکیل شده که هر کدام گوشه‌هایی از تاریخ معاصر ایران را بصورت اعجازانگیز و همچون پردهٔ سینما در مقابل چشمان خوانندگان می‌گستراند.

«کینه ازلی» و «سروان آمریکایی و سرهنگ ایرانی» (بخش یکم - کتاب یکم)، مدخل «رازها...» است که پی داستانی رمان «رازهای سرزمین من» در همین کتاب یکم ریخته میشود.

در «کینه ازلی» روانشناسی عمومی حاکم بر جامعه آذربایجان و رابطه آذربایجانیها با آمریکاییها تصویر میشود.

در همین کینه ازلی، تصویر کوچکی از تشیع جنازه‌ای در برف و بوران ارائه می‌شود که شاید در نظر اول ربط مستقیم به ساخت و بافت رمان نداشته باشد، اما وقتی عمیقتر به کلیت «رازها...» نگریده شود، تأثیر این پدرسالاری ریشه‌دار و خرافات حاکم بر روح و روان جامعه در سالهای ۳۳-۳۴ را در انقلاب ۱۳۵۷ می‌شود دید: مترجم و گروهبان آمریکایی که در برف و بوران دامنه سبلان گیر کرده‌اند، شاهد تشیع جنازه‌ای میشوند و مترجم از تشیع کنندگان می‌پرسد:

«شما دارید چکار می‌کنید؟»

از توی بوران یک نفر فریاد زد: «چاره نداریم، باید این کار را بکنیم!»
مترجم دوباره فریاد زد: «می‌توانستید منتظر صبح بشوید. بیابان وحشتناک است. ما موقع آمدن، گرگ دیدیم.»

یک نفر از جمع تشیع کنندگان جدا شد، آمد طرف ماشین. کلاه کپی سرش بود، برف همه جایش را پوشانده بود. سرش را آورد توی ماشین، گفت:

«وصیت کرده پدرمان است. گفته همینکه من مردم، ببرید بگذاریدم توی امامزاده. گفته حتی زلزله هم بیاید، به وصیتم عمل کنید. چاره نداریم. یک پدر بیشتر که نداریم.»
مترجم پرسید: «امامزاده کجاست؟»

«دو فرسخ راه است، آنور قبرستان است.» (صفحه ۳۰-۲۹)

اما تمرکز اصلی این بخش از رمان، روی «گرگ سبلان اجنبی کش» است. در گفتگوی کوتاه مترجم گروهبان آمریکایی و پیرمرد دهاتی، «گرگ اجنبی کش» چنین معرفی میشود:

«انشالله گرگ معمولی است.»

مترجم پرسید: «مگر گرگ، معمولی و غیر معمولی هم دارد؟»

پیرمرد گفت: «انشالله گرگ معمولی است. انشالله گرگ سبلان نیست.»

مترجم احساس کرد که در لحن پیرمرد تلخی چندان زیادی هم نهفته است. انگار پیرمرد دوست داشت که گرگ، گرگ سبلان باشد، ولی عکس ذهن خود را بیان می‌کرد.

مترجم پرسید: «گرگ سبلان با گرگ معمولی چه فرقی دارد؟»

پیرمرد گفت: «بهش می‌گویند: اجنبی کش. گرگ سبلان اجنبی کش است. یک بار قزاق روس را کشت، همین چند سال پیش هم یک سهرنگ انگلیسی را کشت. به مردم محل کاری ندارد، اگر همان گرگ باشد خداوند خودش به آمریکایی رحم کند. این گرگ آدم را بازی می‌دهد، حتی شیطان هم نمی‌تواند از شرش خلاص شود.» (صفحه ۴۳-۴۲)

«لباس نظامی آمریکاییش، تکه پاره شده، دور جسدش ریخته بود. بوتین‌های دیویس پایش بود. بیشتر به آدمی می‌ماند که بهش تجاوز شده باشد. دندانهای وحشی گرگ، گلویش را دو تکه کرده بود...»

مترجم رفت به طرف پیرمرد:

«خوب این همان گرگ است؟»

پیرمرد گفت: «همان است. خودش است. همان اجنبی کش است. می‌دانید آقا مسأله غیرت

است.»

«غیرت؟ یعنی چه؟»

«وقتی ما بیچاره می شویم، کاری از هیچکدامان ساخته نیست، رگ غیرت اجنبی کش می جنبد.»

«شوخی می کنی! گرگ این حرفها سرش می شود؟»

«نگاه کنید به جسد، ببینید سرش می شود یا خیر.» (صفحه ۴۴)

در افسانه‌ها و اساطیر اقوام ترک، گرگ حیوانی است زیرک و جسور که راه نشان می دهد و مردم را از خطرات آگاه می سازد، و به معنای برکت نیز است. این گرگ سبلان همان گرگ اساطیری - افسانه‌ای است که براهنی با توجه به آشنایی عمیق‌اش به اساطیر و افسانه‌های ترکی، بسیار استادانه توانسته است پیوند پر راز و رمزی بین گرگ سبلان و داستان رمان «رازها..» تعبیه کند.

اما از طرف دیگر همین سمبل گرگ، اعتقاد و باور مردم به یک «ناجی» و «رهبر فرهیخته» را نشان می دهد. اگر همین اعتقاد به یک «ناجی» را کنار اعتقادات خرافی و پدر سالارانه قرار دهیم، ظهور خمینی قابل فهم تر خواهد بود.

براهنی در همان بخش یکم - کتاب یکم، فصل «سروان آمریکایی و سرهنگ ایرانی» تصاویری از فضای حاکم بر مناسبات اجتماعی و همچنین از امر و نهی مستشاران آمریکایی در ارتش ایران ارایه می دهد که بدون این تصاویر درک جهت و مضمون انقلاب ۱۳۵۷ امکان پذیر نیست. وقتی این تصاویر در کنار تصاویر دیگر در فصلهای مختلف رمان قرار می گیرد، اجتناب ناپذیری انقلاب ضد سلطنتی و ضدامپریالیستی (ضد آمریکایی) سال ۱۳۵۷ را نشان می دهد.

آمریکائیه‌ها تمام اعمالشان را با «خطر همسایه شمالی» توجیه می کنند. هر حرف و عملی که به نوعی به مزاق آمریکائیه‌ها خوش نیاید، در آن دست «کمونیست» ها را می بینند! ترور سروان کرازلی توسط سرهنگ جزایری و یاراناش به پای اغوای مأمورهای «همسایه شمالی» نوشته می شود، و سرهنگ جزایری فریاد می زند: «... یعنی شما معتقدید ما خودمان حتی نمی توانیم قاتل هم باشیم؟ و برای ارتکاب قتل باید از همسایه شمالی اجازه بگیریم؟» پرنده نگهداشتن سرهنگ جزایری «راز و رمز» تلقی می شود! دیوان حافظ او کتاب رمز ستون پنجم شوروی در ایران، در پرونده ثبت می شود. «دو بیت غزل بیش از سایر بیت‌ها مزاحم سرهنگ بود، یکی: «من آن نگین سلیمان به هیچ نستادم - که گاه گاه بر او دست اهریمن باشد.» و دیگری: «بان سوسن اگر ده زبان شود حافظ - چو غنچه پیش تو باش مهر بر دهن باشد...» از این دو بیت اولی را به حساب مخالفت سرهنگ با سلطنت و همدست بزرگ آن، یعنی آمریکامیگذاشتند و معتقد بودند که اشاره به دست اهریمن در واقع اشاره به دست شاه است و غرض از نگین سلیمان، تاج سلطنت است. و دیگری را به این حساب میگذاشتند که سرهنگ به مأمور رابطش در شوروی پیغام میداد که به سازمان جاسوسی اطلاع دهد که رفقا خیالشان تخت باشد، بند از بندش جدا کنند و زبانش را قاچ قاچ کنند، اعتراف نخواهد کرد و به

عنوان یک مأمور سر سپرده قول میداد که همیشه مهر بر دهن باشد.» و یا آواز خواندن به زبان ترکی، دلیل سمپاتی و جاسوسی به شوروی تلقی میشود: «مادر... اگر سمپات شوروی‌ها نیستی، چرا تصنیف ترکی یاد گرفتی؟»

بخش دوم - کتاب چهارم شامل قول سرهنگ جزایری و قول حسین میرزاست. قول سرهنگ جزایری، وصیت نامه اوست. در این وصیت نامه، ضمن اشاره به تصمیم گروهبانها برای قتل کرازلی و همراهی و هم‌رانی سرهنگ با این تصمیم، نکاتی یادآوری میشود که برای شناخت ارتش شاهنشاهی و رابطه آن با مردم و شخصیت سرهنگ ضروری است.

حالا که این وصیت‌نامه را مینویسم، چند چیز را هم بگویم. من از سالها پیش فهمیدم که ارتش ما ارتشی است خائن، خائن به کسانی که باید از آنها دفاع و حمایت کند.

بعد از رفتن فرقه دموکرات آذربایجان، من هم با ارتش به آذربایجان برگشتم: رفتارمان با مردم شبیه رفتار قهرمانهای فیلمهای کابونی هالیوود با سرخپوستها بود. چهار سال بعد از سقوط فرقه مأمور تپ اردبیل شدم. دو سه ماه قبلش از تبریز زن برده بودم، زنی جوان و زیبا، همان ماهنوش راحلی، همان ماهی، که بعد زندگیم را نابود کرد. در اردبیل هنوز مردم از کشت و کشتار مردم به وسیله حکومت صحبت میکردند. می‌گفتند انگار اردبیل را یک ارتش خارجی اشغال کرده. (صفحه ۳۰۶ - ۳۰۷)

براهنی چه در مقالات و چه در رمانهایش به نوعی به مساله فرقه دموکرات آذربایجان و حکومت یکساله پیشه‌وری اشاراتی دارد. در همین رمان «ارزهای سرزمین من» نیز، از زبان مادر حسین میرزا هم از حکومت ملی آذربایجان یاد میشود و هم به عقب‌ماندگی و تنگ‌نظری مردم و تشخیص ندادن منافع خودشان اشاره میشود:

«یادت نیست؟ آن همه سروصدا، خنده، تظاهرات، شعار، عکس به دست گرفتن، آدمها را روی دوش بلند کردن، کف زدن، هورا کشیدن، سینه چاک کردن؟ تو یک چوب را مثل یک تفنگ تراشیده بودی، گذاشته بودی روی دوش. با بقیه برو بچه‌های همسایه راه می‌افتادید، می‌رفتید تو خیابانها، رژه می‌رفتید. من خودم توی «قبرستان میدانی»^(۳) چادرم را زده بودم دور کمرم، با بقیه زنهای مشق تفنگ می‌کردم. ما همه می‌خواستیم بچنگیم، ولی آزاد باشیم، می‌خواستیم بعیریم. مساله این نبود که همسایه شمالی چه می‌گفت، همسایه جنوبی چه می‌گفت، و آمریکا چه می‌گفت. مساله این بود که من رأی دادم، پدرت رأی داد. زنهای هم نماینده شدند، مردها هم یادت نیست، و بعد، فرقه رفت. باید یادت باشد. تو خودت هم توی خیابانها بودی. ده دوازده ساعت بود، ولی همه جا بودی. قبل از آنکه ارتش وارد شهر بشود، خود مردم به جان هم افتادند. آدمهای فرقه را یک یک به همدیگر نشان میدادند، نشان میکردند، می‌گرفتندشان، و یکی دو دقیقه بعد، می‌بستندشان به گلوله. یادت نیست؟ وسط جمعیت ناگهان یک نفر دستش را بلند میکرد می‌زد توی سر نفر جلویی، و فریاد می‌زد: «بگنیدش فرقه‌چی است.» بعد مشت و لگد و سیلی و چاقو بود که از هر طرف به سر و رو و سینه و پهلو بیچاره می‌بارید. بیچاره حتما فرقه و سیاست هم سرش نمی‌شد، ولی شاید دخترش را به کسی نداده بود، شاید نمره کسی را نداده

۱- میدان قبرستان. محلی بود در شمال «باغ گلستان» تبریز، غرب «گجیل قاپوسی» و «نارچره‌لر»، و جنوب «چوخورلار». فرقه این میدان را میدان مشق کرده بود.

بود، شاید تو صف نان جلوتر از دو نفر دیگر نان گرفته بود، شاید قیافه‌اش خوب بود. چه بگویم، وقتی که دست بالا رفت و روی سر آن بیچاره پائین آمد، دیگر کارش زار بود. ده دقیقه بعد جسدش کنار جوی، وسط میدان، یا پشت یک دیوار مخروبه افتاده بود. یادت نیست؟ پدرت ماها گریه کرد. تو خودت هم گریه کردی. من هم گریه کردم.»

بی سبب نیست که خواننده ترک زبان و آذربایجانی، موقع خواندن «رازهای سرزمین من» متوجه میشود که خودش را می‌خواند، آذربایجان را می‌خواند. و این آن مساله حساسی است که ناسیونالیستهای ایرانی نمی‌توانند تحمل کنند. براهنی... ملت مظلومی را که زبانش را بریده‌اند و در محدوده‌ای بنام کشور ایران که نزدیک به نصف جمعیت‌اش را تشکیل میدهند ولی از تاریخ و اجتماع حذف شده‌اند و در معرض ستم ملی قرار دارند، وارد رمان «رازهای سرزمین من» و دیگر نوشته‌هایش کرده‌است. پان ایرانیستها این «گناه بزرگ» براهنی را نمیتواند بخشند!

سانسور و حذف رضا براهنی توسط بخشی از روشنفکران فارس، اساساً به این برمیگردد که چرا وی درد، مظلومیت و تحقیر و حسرت ملت آذربایجان را می‌نویسد.

قول حسین میرزا که بیشترین حجم رمان را به او اختصاص داده است، مرکز ثقل داستان رمان «رازهای سرزمین من» است. حسین میرزا شخصیتی است متشنت، شقه شده و بحرانی. البته در این رمان تنها حسین میرزا نیست که بحرانی است. بلکه غالب آدمها در این رمان آدم‌هائی هستند بحرانی و شقه شده و بخشا با چاشنی مذهبی - خرافاتی. از مادر حسین میرزا تا ماهی و رقیه خانم و ته‌مین و از حسین میرزا تا هوشنگ و از سرهنگ جزایری و ابراهیم آقا تا تیمسار شادان بحران زدگی شامل ستوان بیلتمور و سروان دوکلاس هم میشود.

در قول بیلتمور و یادداشت‌هایش از تبریز و سایگون و قول هوشنگ و قول ماهی و وصیت‌نامه سرهنگ جزایری این بحران زدگی به نحو درخشان پرداخته شده‌است.

براهنی به نقل از لوکاج می‌نویسد: رمان با شخصیت متشنت سروکار دارد، شخصیتی که بحران بر او حاکم شده، یاد واقع، شخصیتی است که شقه شده است، وی تأکید میکند شخصیت‌های بحران‌زده و متشنت «مناسب‌ترین آدم برای قرار گرفتن در جوف ادبیت رمان است» (روایای بیدار صفحه ۲۲۱)

من قطعاتی از قول حسین میرزا استخراج کرده‌ام تا گوشه‌هایی از بحران زدگی و شقه‌شدگی حسین میرزا را نشان دهم:

حسین میرزا می‌گوید: (علت مترجم شدن من بیش از هر چیز، علاقه شدید من به جادوگری بود.)

علت علاقه حسین میرزا به جادوگری شاید این است که اواز «مرکز جادوی جهان» می‌آید:

«ایکی قالا»^(۱) مرکز جادوی جهان بود، و خانه پدر بزرگ درست در مرکز «ایکی قالا» معروف‌ترین قره‌چیها^(۲)، شکسته‌بندها، بنداندازها، مشاطه‌ها، فالگیرها، رمالها، آواز خوانها قانبازها، دلقکها، تارزن‌ها، کف‌بینها، کیپ‌هم، در خانه‌هایی که یا مشرف به یکدیگر بودند و یا اگر از یک نردبان سه پله بالا می‌رفتی همه چیزشان را می‌دید، در ایکی قالا زندگی می‌کردند. قدیمی‌ترین تریاکبها و شیرهای شهر، بعضی از قوادهای «ناچره‌لر»، و عیاش‌ترین جوانان جاهل مسلک طبقات پائین شهر، از اهالی ایکی قالا بودند. از محلات دیگر می‌آمدند و دلقکها و آوازخوانها، دایره‌زنها و تارزنها را از ایکی قالا برای مجالس عروسی، و مراسم روحوی می‌بردند. هر چند خانواده در یکی از کوچه‌های گود با تمام سروصداها، آوازها، دعواها، فحشها، سر به سر هم گذاشتنها و توطئه‌ها، و بوهای مشمئز کننده مستراحهاشان که همیشه چاههاشان لبال بود و سر چاههاشان هم باز بود، زندگی می‌کردند. این کوچه‌های تنگ از خیابان اصلی ایکی قالا دو سه پله‌ای می‌خوردند و پائین می‌رفتند. صدای آوازهای پای دار قالی از اغلب خانه‌ها شنیده می‌شد. (صفحه ۳۲۸)

از پیش قره سید که می‌آمدیم بیرون، مادرم می‌رفت زیارت حضرت صاحب‌الامر. زیباترین منظره عالم، گنبد و مناره قدمگاه صاحب‌الامر بود که زمستان و تابستان، و بهار و پائیز، کفترها به بدنه آن چسبیده بودند، و گاهی، مخصوصاً در تابستان. در آن صبح زود که پیش قره‌سید می‌رفتیم، کفترها بال می‌زدند، بقیقو می‌کردند، و در حوض کوچک پرآب می‌پلکیدند. بین قره‌سید، کفترها، گنبد و مناره و مسجد مخروبه بالای کوه، و ارک و مسجد کبود رابطه مرموزی وجود داشت. من همه این‌ها را زبان زیبا، قابل فهم و در عین حال بیگانه‌ای می‌دانستم که باید می‌آموختم. باید ترجمه‌اش می‌کردم. ترجمه اسرار خلقت، اسرار کوه و قلعه ارک، و اسرار کفترهای حضرت صاحب‌الامر، به یک زبان خودی، با زبانی که مال شخص خودم باشد، مشغله اصلی مرا تشکیل می‌داد. بعدها این حس درونی برای ترجمه عینات به عینات دیگر، در من ذهنی شد. یعنی من عادت کردم به ترجمه کردن. من همه چیز را باید ترجمه می‌کردم تا می‌فهمیدم. کشتش درونی من، ماجراجویی عمیق من و شیفتگی من به چیزهای نامفهوم با ظرفیتی برای فهمیدن، مرا به سوی مترجم شدن راندند.

«رفتم روی صندلی نشتم. حالا مستقیماً در برابر دید او بودم. از این زاویه، او حجیم‌تر و گوشت‌الوتر مینمود، خصوصاً پائین صورتش، چانه و غبغب و لبهایش. ولی حکومت چشمهایش بر سرتاسر آن تل عظیم گوشت، بلامنازع بود.

«حسین، تو خیلی درد کشیدی؟»

«نه حاجی خانم، من زیاد درد نکشیدم. همه زندانیها که درد نمی‌کنند.»

«نه. از قیافهات معلوم است. تو خیلی درد کشیدی. لازم نیست آدم تمام دردهایش را در زندان بکشد.»

«نه. دردهائی که من کشیدم از مال خیلی‌ها کمتر بود. من یک نفر را می‌شناختم که از همه بیشتر

۱- در ترکی به معنای «دو قلعه» است.

۲- «قره‌چی» در ترکی به معنای «کولی» است.

درد کشیده بود.»

«درد او از چه نوع بود؟»

«درد تحقیر بود. به نظر من درد تحقیر از هر دردی بالاتر است. سهم من از درد تحقیر کم بود.»

«آن آدم چه جور آدمی بود؟»

«یک آدم خوب، که بد جوری تحقیر شده بود.»

«کی تحقیرش کرده بود؟»

«یک زن.»

«فقط یک زن؟»

«اول یک زن، بعد همه آدنهانی که او را می‌شناختند. او بیچاره شده بود. زنش با مردی در رفته بود. مردی که با زن او رفته بود، خیلی پائین‌تر از خود او بود. عاشق زنش بود، زنش خیلی زیبا بود. او انتظار داشت زنش بفهمد که او چقدر دوستش دارد. ولی زن او را از راه بدر برده بودند. این حمله اول تحقیر به او بود و بعد تحقیرهای بعدی آمده بود. بیچاره، وقتی که من دیدمش تحقیر مجسم بود. او درد کشیده بود. دردهای من در مقابل دردهای او کوچک بود. محدود بود. عمیق نبود.»

«دردهای تو چه جوری اند؟»

«نمی‌دانم. سر در نمی‌آرم. من درکمال ناامیدی امیدوارم، و در کمال امیدواری ناامید. دلم میخواهد روزی موفق بشوم تهمنهٔ ناصری را از نزدیک ببینم. دردمن درد امیدواری در کمال ناامیدی است. احساس میکنم همه راهها برویم بسته است. با وجود این باید پیش بروم. می‌دانم که وقتی اینطور حرف می‌زنم حرفهایم منطقی ندارد. ولی این وضع من است. چاره‌ای ندارم.»

«تو خیلی پیر شدی. به نسبت سنت خیلی پیر هستی. ابراهیم می‌گفت تو از او کوچکتری. ولی تو خیلی پیری، حتی از من که مادر ابراهیم هستم پیرتری. چرا؟!»

«هیچ دلیل خاصی نیست، جز اینکه شادی در زندگی من کم بوده، اصلاً نقشی نداشته. تقصیر کسی هم نبوده. تقصیر خود من هم نبوده. سهم من از زندگی، همین بوده. سهم من از دنیا هم همین بوده. کسی را هم نمی‌توانم سرزنش کنم. کسی مرا بدبخت نکرده. کسی شادی را از دست من نگرفته. اصلاً از همان اولش من ظرفیتی برای شادی نداشته‌ام. گاهی احساس کرده‌ام شادی دو قدم آن‌ورتر انتظار مرا می‌کشد. یا نتوانسته‌ام آن دو قدم را بردارم و یا اگر برداشته‌ام، دیده‌ام اشتباه کرده‌ام. شادی همیشه با من فاصله دارد. من در غیاب شادی زندگی کرده‌ام.»

«بیچاره. بی‌ایمان بیچاره. چرا مثل رقیه خانم نیستی که فکر می‌کند حتی اگر بمیرد، باز هم نمرده.

فکر می‌کند که همیشه بوده، هست، خواهد بود. می‌دانی چرا با شادی فاصله داری؟ به این علت که ایمان نداری، و همیشه از آن نزاعاً للثوی و حشنت داری.»

«شما از کجا فهمیدید!»

«پسرم همه چیز را برای من تعریف کرده. وقتی که تو توی آن اتاق، بی‌حال افتاده بودی، ابراهیم ساعتها اینجا می‌نشست و برایم تعریف می‌کرد که چه حوادثی برای تو پیش آمده. نزاعاً للثوی راهم او به من گفت. من هم قرآن را باز کردم، آیه را پیدا کردم، و بعد تفسیرهایی را که همین جا هست در باره آیه خواندم. می‌دانی این آیه درباره چه جور آدمهائی است؟»

«نه.»

«آیه درباره تست.»

«در باره من؟»

«آره.»

«چرا؟»

«به دلیل اینکه پوست سر کسی که به خدا ایمان ندارد کنده خواهد شد. و تو آدم بی‌ایمانی هستی. درد تو درد بی‌ایمانی است.»

«ولی من فکر نمی‌کنم درد من درد بی‌ایمانی باشد. من به ابراهیم آقا گفته‌ام که درد من درد یک جور فاصله است. برای من وضع خاصی از بین رفته، ولی وضع خاصی جای آنرا نگرفته. من در فاصله آنچه از بین رفته و آنچه هنوز نیامده، زندگی می‌کنم. شاید نمی‌توانم آنچه را که احساس می‌کنم بیان بکنم. اگر تهمنیه ناصری پیدا شود، شاید این فاصله از میان برود. من سفر درازی را در زندگی طی کرده‌ام، و آمده‌ام، رسیده‌ام به اینجا. احساس می‌کنم هنوز قسمت مشکل سفر در جلو است. سفر من سفری بوده از شادان به تهمنیه، از فساد روحی شادان به پاکی روحی تهمنیه. وقتی که تهمنیه را پیدا کنم راحت خواهم مرد. می‌دانم که مرگم آسان است. ولی من تهمنیه را می‌خواهم، و هیچ آدم دیگری را به اندازه او نمی‌خواهم.»

«آن مرد تحقیر شده تا آخر همانطور ماند؟ احساس تحقیرش تمام نشد؟»

«فکر می‌کنم تمام شد. به دلیل اینکه بالاخره او توانست قدرت روحی لازم را بدست بیاورد. زندگی‌اش را با مرگش مساوی کرد. به این نتیجه رسید که اگر قرار است زندگی‌اش معنی داشته باشد، فقط با مرگ می‌تواند معنا داشته باشد. بهمین دلیل مرگ معناداری را انتخاب کرد، مرگی مساوی زندگی. در روزهای آخر عمرش، کاملاً از نظر روحی سالم بود. فکر می‌کنم کمترین احساس حقارت در روزهای آخر زندگی‌ش نبود. مرگ سالم او جبران زندگی بیمارش را کرد. او مردی بود مساوی خودش.»

«او به خدا ایمان داشت؟»

«خودش نوشته که به خدا ایمان داشته.»

«منظورم خودش نیست. به نظر تو او به خدا ایمان داشت؟»

«اگر او خودش در وصیت‌نامه‌اش راجع به ایمانش حرفی نزده بود، من می‌گفتم او در روزهای آخر عمرش، بیش از هر چیز دیگری به خودش ایمان داشت. حقارت یک نفر موقعی از بین می‌رود که به خودش اعتقاد داشته باشد. فکر می‌کنم اگر او به خدا ایمان داشت به خودش هم ایمان داشت.»

«پس چرا حقارت تو از بین نمی‌رود؟»

«درد من درد حقارت نیست که اگر به خودم اعتقاد پیدا کردم، از بین برود. درد من از نوع درد زنی است که در جوانیم دیدمش و به محض اینکه دیدمش مرد.» (صفحات ۶۵۶ تا ۶۵۹)

تمام پیچیدگی و تناقضات انقلاب ۵۷ و ناموزونی ساخت و بافت جامعه و جهل و خرافات و بی‌خبری که از همان آغاز دوران معاصر همزاد مردم مین ما بوده، در لابلای صفحات «رازهای سرزمین من» بسیار جاندار و حیرت‌انگیز طرح و تصویر شده است، انقلابی که از همان آغاز نطفه‌های شکست خود را با خود حمل می‌کرد.

بحث‌ها و جدل‌های مردم با همدیگر، تظاهراتها و راهپیمائیه‌ها، قطعنامه‌ها، اعلامیه‌ها و شعارها و دیوارنویسی‌ها و حوادث روزهای قیام، وزن و موقعیت نیروهای شرکت‌کننده در انقلاب و گرایشات و جهت‌گیری آنها را در «رازها...» بطور شگفت‌انگیزی می‌توان مشاهده کرد. درست است که این بخش از «رازها...» پس از انقلاب نوشته شده و طبیعی است که شناخت و ثبت و ضبط پس از حدوث واقعه کار سنگینی نیست، اما نحوهٔ چیدن همان وقایع و حوادث کنار هم و نشان دادن اجتناب‌ناپذیری این «انقلاب» و شکست آن، تسلط براهنی را هم بر مسائل سیاسی-اجتماعی و هم بر تکنیک رمان‌نویسی مدرن نشان می‌دهد.

رفتن شاه با جشن و سرور و شادی زایدالوصف مردم همراه است و براهنی بسیار زیبا و هنرمندانه توانسته است آن فضای شادی و سرور را «درونی» «رازهای سرزمین من» اش کند:

«من بلند شدم، صورت تک تک عاشقها را بوسیدم، و راه افتادیم. یک قاپدی قاشدی گرفتیم. شایع شده بود شاه دارد می‌رود، یا در می‌رود. یکی از عاشقها می‌زد و می‌خواند. چند نفر از بچه‌ها سعی می‌کردند صدادر صدای او بتند. ولی نمی‌شد. عاشق صدای خودش را دارد. تحریر خاص خودش را دارد، هر عاشقی تحریر خاصی دارد، و معمولاً به ندرت، دو عاشق با یک لحن می‌خوانند. ولی صدای ساز، آواز عاشق و همراهی سرنشینهای قاپدی قاشدی، هیجان جمعی دیوانه‌کننده‌ای به وجود آورده بود که وقتی به دانشگاه رسیدیم، ده دوازده قاپدی قاشدی، یک اتوبوس گنده، دهها اتوموبیل شخصی و تاکسی به دنبال ما می‌آمدند. آواز

خونان وارد سالن شدیم. همه می‌زدند، همه می‌خواندند. عاشقها رفتند روی صحنه. جا نبود. ما سه چهار نفر رفتیم بالا روی صحنه، و زیر پای عاشقها نشستیم. همه سکوت کردند، و بعد، عاشق اول زد و خواند. هر عاشق یک چارپاره می‌زد:

سنه دنییم «چنلی بئل» دیر
محبوب خانیم، بیزیم یشرلر!
دلگیری دورنا تئلی،
محبوب خانیم، بیزیم یشرلر!^(۱)

دلگیری قوشا - قوشا،
دوشمن گۆرسه چکر حاشا،
باتا بیلمز سولطان، پاشا
محبوب خانیم، بیزیم یشرلر!^(۲)

و عاشق بعدی چارپاره سوم را می‌خواند:

گولی، نرگیزی بیتنده،
شیدا بولبولر اؤتنده
عاشیق جنون یاز یتنده
محبوب خانیم، بیزیم یشرلر!^(۳)

بزن بکوبی بود آن سرش ناپیدا. همان شب قرار گذاشتند به طرف تهران حرکت کنند. شاه داشت می‌رفت. این دیگر حتمی بود. آیا این بار که می‌رفت، دفعه آخرش بود؟ یا می‌رفت تا همین که سرو صداها خوابید، دوباره برگردد؟ مگر می‌شد این همه بزن بکوب، این همه صدا و نفس و هیجان بیهوده باشد؟ می‌رفت تا برود؟ حتما، حتما. روز بعد سراسر راه را زدیم و خواندیم. زندانی سابق، دانشجو، کارگر، عاشق، و آدمهائی که زن و بچه‌شان را ول کرده بودند و با قاپدی قاشدیهایی که گرفته بودیم، راه افتاده بودند. خیلیها برایمان گازوئیل آورده بودند. معلوم نبود گازوئیل را کجا گذاشته بودند. و راه افتادیم:

قاداسین آلدیغیم، ندن ملول سان!
اگر لال ایسته‌سه، دیل سنه قوربان!

- ۱- به تو بگویم «چنلی بئل» است - محبوب خانم، سرزمین ما - شیر مردهاش درنا گیسو هستند - محبوب خانم، سرزمین ما.
- ۲- شیر مردهاش، دو تا دو تا دشمن اگر ببیند، دشمنی اش را انکار می‌کند - سلطان و پاشا حریفشان نمی‌شوند - محبوب خانم، سرزمین ما.
- ۳- وقتی گل و نرگس می‌شکند - وقتی بلبلهای شیدا نغمه سر می‌دهند - عاشق جنون، وقتی بهار می‌رسد - محبوب خانم، سرزمین ما.

گوموش نشتر ایله تۆکدون قانیمی
نازیک اللرینله سیبل، سنه قوربان!

مال گئدر اوتلایار داغین ایچینده،
پیلته شعله وئرر یاغین ایچینده،
باغبانی دیندیردیم، باغین ایچینده،
دندی سوسن، سونبول، گول، سنه قوربان!

باشینا دؤندویوم گؤزلری خندان
قورونجیلار باش وئریب چیخیب یاخاندان،
دندیم، گؤزل، بیر بوسه وئر او خالندان،
آجیقلاندی، دندی، آل! سنه قوربان!^(۱)

چه شب و چه روزی! حتی دقیقه‌ای کسی نخواهد. در میانه و زنجان، درست از وسط شهر راندم. با چه جرأتی؟ نمیدانم. از هر کدام از این شهرها که بیرون آمدیم، درست مثل روز قبل، که مردم تبریز با اتوبوس و اتومبیل دنبال قاپدی قاشدی راه افتاده بودند، دو سه اتوبوس و اتومبیل به جمعمان پیوستند. بنزین و گازوئیل را از کجا می‌آوردند؟ حتی چندین اتومبیل که در جهت مخالف حرکت می‌کردند، به دیدن قافلهٔ دو سه کیلومتری ما برگشتند و دوباره راه تهران را در پیش گرفتند.

قافله، آواز خوانان، در حال بز بکوب، بوق‌زنان، در تاکستان اتراق کرد. حالا مردم به ترکی، فارسی، کردی و لری آواز می‌خواندند و به چندین زبان با هم صحبت می‌کردند. ولی غذا برای همه کاروان نبود، تصمیم گرفتند راه بیفتیم. خود به خود رهبرهایی پیدا کرده بودیم که همه چیز را به خوبی اداره می‌کردند، و به نظر نمی‌رسید که رهبرها را گروهها و احزاب سیاسی انتخاب کرده‌اند. هر کسی لایق بود و خودش را لایق می‌دید، کار بقیه را به دوش می‌گرفت. نوعی تساوی بین همه بود، و در جمع، فرقی بین فقیر و غنی، ترک و کرد و فارس، و شهری و دهاتی نبود. شادی مردم چنان قوی بود که من بارها گریه کردم، و چون چند نفر از دوستان می‌دانستند قلبم مریض است، بارها روی دوششان بلندم کردند. انگار گریه دستمزد زحمتی بود که همه می‌کشیدند.

۱- فدایت شوم، چرا ملولی؟ - اگر لال هستی، زبان فدای تو! - با بیشتر نقره خونم را ریختی - با دستهای ظریف خون را پاک کن، فدای تو! - حیوان می‌رود وسط کوهها می‌چرد - فتیله توی روغن باشد، شعله مکشد - در باغ از باغبان سراغ تو را گرفتم - گفت، سوسن، سنبل، گل فدای تو! - ای دور سرت بگردم. ای چشم خندان! - لیره‌ها از یقعات سر بر آورده - گفتم ای زیبا، بوسه‌ای از آن خالت به من بده - عتاب کرد و گفت، بگیر! فدای تو!

...بلند شدم، زدم بیرون، پیاده به طرف مرکز شهر راه افتادم. یک حس بیقراری بی پایان، یک تشنگی، حسی از نوعی طلب، اشتیاق برای دویدن، بوسیدن، بوسیده شدن، ولعی برای یک هم‌اغوشی جانانه در من بود. رسیدیم به میدان مجسمه. غوغا بود. جلوی دانشگاه، غوغا بود. دو سه نفر از بچه‌های زندان را دیدم. یکدیگر را بغل کردیم، بوسیدیم. مثل این بود که برای بار دوم از زندان شاه آزاد می‌شدیم. نه، این یکی آزادی از زندان نبود. شاه ما را رها می‌کرد، می‌رفت. شاه رهایمان می‌کرد. چه خوب! و جمعیت بغلمان می‌کرد. جمعیت ما را اسیر بازوهای گرم خودش می‌کرد.

و چه دندانهای سفیدی داشت جمعیت! در زیر سیلهای جوگندمی سیلهای سیاه، در میان ریشهای جوگندمی و ریشهای سیاه، در هاله‌لپهای زیبای زنهای جوان، جمعیت دندانهای سفیدی داشت. اصلا من یادم رفته بود که جمعیت دندان هم دارد، و دندان، سفید است. و دندانها از اعماق خنده‌های شاد جمعیت برق می‌زد، و موج خندان جمعیت، انگار در باد، سوبه سوبه می‌شد.

ساعت دوی بعد از ظهر، در چهارراه پهلوی غوغا شد. پنج شش نفر، روزنامه را بالای سر مردم بلند کردند. نوشته بود: «شاه رفت!» لحظه‌ای تاریخی بود. نه، از آن بالاتر بود. برای فرد فرد مردم، لحظه‌ای خصوصی بود که از یک زمان مرموز عمومی سرچشمه می‌گرفت. یک عده می‌خندیدند. و عده‌ای گریه می‌کردند. یک عده به حال خنده گریه می‌کردند. من گریه‌ام گرفت. کنار جوی آب نشتم. و جمعیت رد می‌شد. سیل عظیمی که هدفی از درون آن را به سوی بیرون منفجر می‌کرد. هابه‌های گریه می‌کردم، بی‌آنکه خجالت بکشم، گریه می‌کردم. و بعد، بلند شدم.

در مقابل اینهمه شادی و سرور، آمدن خمینی علیرغم استقبال بی نظیر از جانب قاطبه مردم، با تشییع جنازه، عزاداری و گورستان و بوی مرگ همراه است. «شکوه» این عکاس انقلاب که وصیت‌نامه‌اش شعر فروغ فرخزاد است در جلو دانشگاه تیر می‌خورد، قلعه شهر نو به آتش کشیده می‌شود و زنان نگون بخت ساکن آنجا در شعله‌های آتش جز غاله می‌شوند و حاجی فاطمه خانم - که آنهمه در انتظار ورود خمینی است - درست موقع ورود خمینی به ایران فوت می‌کند. گوئی تمام این حوادث شوم، غمبار و ناگوار همزاد خمینی بوده است.

«آخرین قبر ۱۱ بهمن» متعلق به مادر رقیه خانم - یکی از همان کسان که در آتش سوزی «شهر نو» جز غاله شده‌اند - است. و شب ۱۱ بهمن حاجی فاطمه خانم که این همه چشم انتظار زیارت خمینی است، یک خواب سحرانگیز می‌بیند. خواب می‌بیند که خضر پیغمبر برای خواستگاری دوست‌اش حضرت سلیمان پیش او آمده و او را به پیش حضرت سلیمان برده و به عقد یکدکتر درآمده‌اند و بخاطر تقاضای شوهرش، حضرت سلیمان، آواز ترکی «ساری بولبول» را می‌خواند. حاجی خانم از خواب بیدار می‌شود و لباس عروسی نیم قرن پیش‌اش را می‌خواهد و شروع به خواندن «ساری بولبول» می‌کند:

بولبول سنین ایشین قاندی،
عاشیقار اودونا یاندی!

ندن هر یانین الواندی،
دوشون آلتی ساری بولبول؟^(۱)

و روز ۱۲ بهمن، حاجی فاطمه خانم می‌میرد. و آهسته - آهسته «رازها» وارد به گزارش لحظه به لحظه روزهای قیام میشود. کوتاه و گویا و عین هم «گزارشی» از «اسم شب» شب بیست و دوم بهمن:

«مرتضی گفت: حسین آقا می‌دانید اسم شب چیه؟»

«نه! مگر اسم شب تعیین کرده‌اند؟»

«آره. اسم شب شهید سلیمان است.»

«چی؟»

«شهید سلیمان.»

«کی تعیین کرده؟»

مرتضی گفت: «خیلی جالب است، نه؟»

«اصلا شهیدی بنام شهید سلیمان هست؟»

«نمی‌دانم.»

«ابراهیم آقا گفت: «میدانم چه فکر میکنی؟ ولی من دست نداشتم. اسم شب را از طرفهای میدان فوزیه انتخاب کردند. فرستادند.»

افسر گفت: «چرا به ما نمی‌گویند جریان شهید سلیمان چیه؟»

«مادرم شب قبل از مرگش خواب دیده بود که حضرت سلیمان و حضرت خضر آمدند بیرندش برای حضرت سلیمان عقدش کنند. روز بعد از این خواب مرد. روز ورود امام مرد. حالا که شهید سلیمان به عنوان اسم شب انتخاب شده، حسین آقا فکر می‌کند من در این قضیه دست داشتم. شوهری را که مادرم خواب دیده بود شهیدش کردم. اسمش را گذاشتم روی این شب بیست و دوم بهمن ماه سال ۵۷.» صفحه ۹۵۳-۹۵۲

بخاطر وسعت و گستردگی داستانِ رمان «رازهای سرزمین من»، این رمان یکی از پر آدم‌ترین رمانهاست که هیچکدام تصادفی به رمان راه نیافته‌اند. نه آن «قره سید» و نه آن «شاعر - دیوانه» و نه آن شوهر زن جوان راسته کوچه‌ای. و حتی شخصیت‌هایی که تنها به نامشان و یا مشخصاتشان در رمان اشاره میشود نیز معنا و مفهوم دارد: نه صفر قهرمانی - صفر خان - که تنها یکی دو جا از وی اسم برده میشود و نه آن زندانی سیاسی نادم و نه «شاه» که در یک صحنهٔ حاشیهای بطور غیر مستقیم حضور پیدا میکنند، نابجا در رمان گنجانیده نشده‌اند. مگر میشود دربارهٔ زندانیان سیاسی دوران شاه سخن گفت و از صفر خان که ۳۲ سال از عمر خود را در زندانهای ستمشاهی گذراند، یاد نکرد و همینطور

۱- (بلبل کار تو خون است - عشاق به آتش تو سوختند - چرا همه جای رنگین است - ولی زیر سینه‌ات زرد است، بلبل؟

به پراوزه‌ترین نادم سیاسی دوران شاه که «بدنش و مغزش تاب تحمل عقایدش را نداشت» بی‌اعتنا بود. مگر میشود دربارهٔ فساد و کثافت کاری «دربار» نوشت اما تصویری هرچند گذرا از عیاشی‌های «شخص اول مملکت» ارائه نداد؟

براهنی در شخصیت‌پردازی در «رازها» بسیار موفق است و تقریباً تمامی شخصیت‌هایش واقعی و زنده‌اند.

براهنی از محدود نویسندگانی است که شخصیت‌های زن در نوشته‌هایش با آگاهی بر فرهنگ مردسالارانه حاکم پی‌ریزی میشود و هم از این روست که درک زنان و همدردی عمیق نسبت به سرنوشت زنان در سرتاسر رمان «رازها» موج‌میزند. تمامی شخصیت‌های زن حتی آنهایی که «نقش منفی» دارند از شعور و شخصیت مستقل برخوردارند. این از ویژگی‌های این رمان است که در این فضای حاکم جایگاه والائی به این رمان بزرگ میدهد.

ظلم و ستمی که بر زنان سرزمین مارفته و می‌رود، در لابلای «رازها» به طرز شگفت‌انگیزی بازتاب می‌یابد: زندگی و تجربه هر کدام از زنهای «رازها»، خود داستان غم‌انگیز و حسرت‌باری است که خواننده را به تفکر و امیدارد و برانگیخته میکند. زندگی مادر حسین میرزا، رقیه خانم، حاجی فاطمه خانم، مادر ابراهیم آقا و ته‌مین ناصری و آن زن جوان راسته کوچهای با همه تفاوت‌هایشان در یک چیز مشترک‌اند: تحقیر میشوند، از طرف جامعه مردسالار زیر فشارند و به دلخواه خود نمی‌توانند زندگی خودشان را رقم بزنند.

براهنی در «رازهای سرزمین من»، از اسطوره‌ها، افسانه‌ها، آیه‌های قرآن، شاهنامه فردوسی، اشعار فروغ فرخزاد و اشعار و تصنیف‌های ترکی فوق‌العاده استادانه و ستایش‌انگیز استفاده کرده و بجای در متن رمان بکار برده که کاملاً با متن همخوانی دارد.

و سخن آخر اینکه، درونمایه رمان «رازهای سرزمین من» عشق به آزادی و رهائی نوع بشر از یوغ بندگی و بردگی و جهل و خرافه و نیک‌بخت شدن انسانهای نگو‌نیک‌بخت و لگدمال شده است.

"جاسوسان خدا"

نام دکتر براهنی در میان نویسندگان بزرگ قرن دکتر علی قراجه‌لو

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<a-ghara@hotmail.com>

آلبرتو مانگول Alberto Manguel، آنالوژیست، نویسنده، ویراستار و منتقد بزرگ ادبی کانادایی (آرژانتین الاصل) با تالیفاتی همچون، "تاریخ خواندن"، "فرهنگ مکانهای خیالی"، "در جای دیگر جنگل" - که به بسیاری از زبانهای دیگر دنیا ترجمه شده - شهرت جهانی دارد. آلبرتو مانگول، آخرین و ماندگارترین مجموعه خود که آنها را از میان برترین و فراموش نشدنی ترین داستانهای کوتاه قرن که گذشت انتخاب کرده با نام "جاسوسان خدا" Gods Spies بچاپ رسانده است. در این مجموعه که با آثاری از ۲۱ نویسنده از سراسر جهان ترتیب داده شده است نام بزرگانی چون، "گابریل گارسیا مارکز" (کلمبیائی)، "ولادیمیر ناباکوف" (روسی-آمریکائی)، "آنا سگرز" (آلمانی)، "هوارد فاست" (آمریکائی)، "ایزاک بابل" (اوکرائینی روسی)، "کنسارو ویوا" (نیجریه‌ای) و دکتر "رضا براهنی" دیده میشوند.

ناشر کتاب، "مک فارلین والتر اندراس" Macfarlane Walter & Ross که از معتبرترین ناشرین کانادایی است در معرفی نویسندگان این مجموعه مینویسد: "همه آنها جنبه‌های مختلف و تاریک فشار و ستم سیاسی را افشاء می‌کنند، داستان‌هایی که نویسندگان آنها تنها بخاطر گفتن حقیقت در مقابل قدرت حاکم تحت پیگرد قرار گرفته، زندانی شده و یا به قتل رسیده‌اند."

مانگول، در این مجموعه ۴۰۸ صفحه‌ای برای هر کدام از نویسندگان مقدمه‌ای شامل زندگی و فعالیت آنها نوشته و در پایان کتاب اشاره‌ای به آثار نویسندگان آن نموده است. اثری که در این مجموعه از دکتر براهنی آورده شده "مثله" نام دارد که ۴۸ صفحه می‌باشد. "مثله" بخشی از کتاب

"روزگار دوزخی آقای ایاز" است که از اولین رمانهای براهنی است و در سال ۱۳۴۸ با تمام رسیده ولی هرگز اجازه چاپ نیافته است و بعلت فوت مترجم انگلیسی آن "کارتر برانیت" در سال ۱۹۸۵ این اثر انتشار نیافته باقی مانده تا اینکه آلبرتو مانگونل به سراغ آن رفته است.

رمان "روزگار دوزخی آقای ایاز" در طول هزاره‌های تاریخ و با استناد به تواریخ کهن و زندگی نامه‌های منصور حلاج، مثله شدن و دار زدن وی میگذرد، ولی در فشرده چند ساعت، رمان از زبان ۱۲ ایاز "برده‌ای که در خدمت به ولی نعمت خود دست به هر قساوتی میزند بازگو میشود. در این رمان رابطه بین صاحبان قدرت (محمود) و فرودستان (منصور) در طول اعصار بیان میشود.

کتاب "جاسوسان خدا" مورد توجه معتبرترین نشریات و محافل ادبی کانادا قرار گرفته و هر کدام در نقد و بررسی آن، نظرات ستایش گونه خود خواندن کتاب توصیه کرده‌اند.

روزنامه "گلوب اند میل" The Globe and Mail بزرگترین روزنامه سراسری کانادا در شماره روز شنبه، ۱۵ ژانویه ۲۰۰۰ در مقاله‌ای که از "تدویت تیکر" مفسر و منتقد ادبی خود چاپ کرده، درباره "مثله" اثر براهنی می‌نویسد: "براهنی نقطه نظر یک برده مقرب درگاه را، در خوشی عبودیت خود از حاکم مستبد و سادیسیت غوطه‌ور است، بیان میکند. برده‌ای که باروشنی خوفناکی قتل عامی که توسط صاحبش ترتیب داده شده را تشریح میکند. نویسنده مقاله خود تحت تأثیر این کتاب بگونه‌های سرزنش وار خطاب به ملت خود (کانادا) چنین مینویسد: "درک آنها چه هدیه‌ای است به ملت بی عاطفه ما، ملتی که به تازگی متوجه خطاهای عمده و متداومی شده که در حق ساکنین بومی سرزمین خود مرتکب شده است، ولی به ندرت آنرا تأیید میکند، بیشتر ما با ضعیف‌ترین حس جهت یابی بسوی آینده‌ای که تصور ناقصی از آن داریم پیش میرویم، در حالیکه بیشتر قربانیان این زشتکاریها (اشاره به جاسوسان خدا) در مقابل قدرت حقیقت را بازگو میکنند."

نشریه "کوویل اند کوایر" Quill and Quire که یک نشریه تخصصی معتبر در زمینه ادبیات و نقد ادبی است در نخستین شماره ژانویه سال ۲۰۰۰ خود مینویسد: آنها سر سخت و مُصرند و نادیده گرفتن شان مشکل. این نه بعلت این است که داستانها ما را به هر گوشه‌ی این جهان لعنت میبرند، بلکه باین علت است که نوشته‌ها استادانه و با مهارت نوشته شده‌اند... "جاسوسان خدا شایسته خواندن است. مردمی که نوشته‌های خوب را تحسین میکنند، مردمی که خواهان کشف دورنمای انسان فرهنگ‌های دور دست هستند و مردمی که وسعت جسارت انسان را فراموش کرده‌اند...". رضا براهنی و داستان و هم‌گونه و حیرت‌انگیز او درباره شکنجه؛ "مثله"، خود به تنهایی دلیلی برای خواندن این کتاب است."

تورنتو، فوریه ۲۰۰۰

تبریز جادویی

م. الف. تبریزی

سال تحصیلی ۴۴-۴۵ بود. محصل کلاس هشتم دبیرستان سعدی تبریز بودم. معلم زبان انگلیسی مان، عظیم پور بود. وی دو ضمن معلم «املاء فارسی» ما نیز بود. عظیم پور در آدینه مه‌آزادی که صمدبهرنگی و رفقاییش در می‌آوردند، چیزهایی می‌نوشت و ترجمه‌هایی میکرد. تا آنجا که یادم است، مقاله «آشنایی من با کتاب» ماکسیم گورکی را در آدینه، وی ترجمه میکرد.

عظیم پور در ساعات «املاء فارسی» که هفته‌ای یک ساعت داشتیم، برخلاف معلمان دیگر این درس که معمولاً از گلستان سعدی و کلیله و دمنه و یا از کتاب درسی فارسی دیکته می‌گفتند، از جنگ‌های ادبی و مقدمه کتابها قطعه‌هایی را جدا میکرد و دیکته می‌گفت. قطعاتی از زندگی لافرتن، گاندی، تاگور، ابراهام لینکلن تا مقدمه فارسی «سازیمین سوزو» و پاییز تبریز.

من چند تایی از این دیکته‌ها را همین طوری نگه داشته بودم تا اینکه در سال ۱۳۵۰ وقتی ساواکی‌ها برای بازداشتن آمدند، این دیکته‌ها را همراه کتابهای غیر درسی که داشتم با خودشان بردند. یکی از آن املاءها قطعه‌ای از مقدمه فارسی «سازیمین سوزو» بود:

«سیمای حقیقی هر قومی بیش از هر چیز، در تمدن و فرهنگ و هنر و آداب و رسوم آن قوم مشخص میشود. میراث مدنی هر دیار در حکم دریچه‌ای است که بسوی روحيات و خلق و خوی و آداب و رسوم گذشته ساکنین آن دیار باز میشود.» (سازیمین سوزو، جلد اول - مقدمه فارسی)

و املاء دیگر با عنوان «پائیز تبریز» بود: «پائیز تبریز، فصلی طوفانی است؛ اگر در کنار باغ گلستان باشید، مینید که برهنگی زودرس بر درختان بلند حکم می‌راند و در غروب، غوغای کلاغها از آنسوی باغ شنیده می‌شود. ولی اگر چند قدمی از باغ دور شوید، در صورتیکه بارانی نیامده باشد و تگرگی گردد و خاک را بر زمین نشانده باشد، باد ذرات ریز خاک را لوله می‌کند و بر سرو صورت و

چشم آدم می‌باشد. تبریز هنوز بمعنای واقعی، خیابان را به خود قبول نکرده، هنوز با آن شکل خانگی نداده‌است. گرچه خیابانهائی در عرض و طول شهر ساخته شده ولی همینکه از خیابانی کمی منحرف شوید، قدم در کوچه‌های تودرتوی طولانی می‌گذارید که به اندازه دهها برابر خیابانها طول دارند. وارد کوچه‌ای می‌شوید و چند دقیقه بعد، به کوچه دیگر می‌پیچید و بعد کوچه‌ای دیگر و پیچیدنی دیگر. تا آخر. در شب، این کوچه‌ها، دالانهای بی‌انتهای ظلمانی هستند که عابر دست بر دیوارهای کاهگلی آنها می‌ساید و اسکندروار در ظلمات پیش می‌رود. با وجود این، تبریز شهر نور و روشنائی هم هست و در تابستانها، گونی آفتابش، در همان خیابان پهلوی که خیابانی شرقی - غربی است، غروب می‌کند و در روز از هر نقطه شهر، مسجد بالای کوه دیده می‌شود و صبح زود ممکن است صدای زنگ شترهارا از خلال اولین بوق ماشین‌ها بشنوید.

در عوض تبریز شهر عزاداران، زنجیر زنان و سینه زنان نیز هست و شاید جنب و جوش در ایام سوگواری، از هر موقع دیگر بیشتر باشد. مردم تبریز بیشتر بازاری هستند یا کارگر. این عده بیشتر، همینکه کارشان تمام شد، دسته دسته، در حالیکه آذوقه شبانه‌شان را بغل زده، سرهاشان را پائین انداخته‌اند، راه خانه را در پیش می‌گیرند. یک ساعت پس از غروب، صدای پا در پس کوچه‌ها قطع می‌شود و ظلمت غلیظ‌تر می‌گردد. اما در وسط شهر، هنوز سینما روها هستند و کافه نشین‌ها و خراباتیان. ولی در دو - سه ساعت بعد از غروب، معمولاً حتی خیابانها هم خلوت می‌شوند. کسی نمی‌ماند جز چند عابر دیر کرده که با عجله حرکت می‌کنند و یا چند مست که چندان عجله‌ای از خود نشان نمی‌دهند و گداه‌ها که کنار دیوارها و زیر درها می‌خوابند و مگس‌ها که زیر باد و باران و برف، به پرسه شبانه خود ادامه می‌دهند. (به نقل از: تاریخ مذکور، صفحات ۱۷۸ - ۱۷۷)

من خودم در تبریز دنیا آمده بودم و تبریزی بودم، ولی این قطعه بالا روی من که محصل پانزده - شانزده ساله بودم تأثیر عجیبی گذاشت

این «پانیز تبریز» قطعه‌ای از مقاله براهنی بود در باره «قندریز» نقاش، با عنوان «از آفتابی به آفتاب دیگر» که من یکی دو سال بعد موقع ورق زدن «انتقاد کتاب» (شماره ۵) متوجه شدم که نویسنده آن قطعه رضا براهنی است.

همین آشنائی باعث شد که بعدها نوشته‌های براهنی را با علاقه و اشتیاق دنبال کنم. تبریز و آذربایجان و آذربایجانیت پیوسته در شعرها، مقالات و نوشته‌های مختلف و بعدها در رمانهای رضا براهنی جایگاه ویژه‌ای دارد.

اواخر سال ۱۳۷۵ توسط دوستی نشریه شهروند چاپ کانادا شماره ۲۹۱ (۲۶ بهمن ۱۳۷۵) بدستم رسید. در این شماره شهروند، «تبریز بعد از دور دنیا» اثر براهنی چاپ شده بود.

رابطه غریب و سحرآمیزی بین سالهای ۱۳۳۸ که دوستی از براهنی می‌خواهد که به دیدن قندریز نقاش در تبریز بروند و براهنی این دیدار را در سال ۱۳۴۴ در انتقاد کتاب می‌نویسد و در آن نوشته

تصویری از تبریز ارائه می‌دهد تا سال ۱۳۷۵ که «تبریز بعد از دور دنیا» را می‌نویسد، وجود دارد و دقیقاً این نوشته ادامه آن تصویر از تبریز است. براهنی هر وقت و در هر کجا که می‌خواهد از تبریز سخن بگوید، نوشته‌اش شگفت‌انگیز، غریب و سحرآمیز می‌شود. حداقل من چنین می‌بایم.

براهنی وقتی از ساعدی و یا شهریار می‌نویسد، تبریز را نیز می‌نویسد، تبریز افسانه‌ای و جادویی را. و یا وقتی شعر «گاری» را که به یاد دوست‌اش، دوست همیشه درکنارش؛ غلامحسین ساعدی می‌سراید، درد و رنج و حسرت ملتی را آنچنان استادانه و زیبا و در عین حال دهشتناک و خوف‌انگیز ترسیم می‌کند که خواننده شعر نفس‌اش بند می‌آید و سنگینی درد و حسرت ملت مظلومی را بردوش هایش احساس می‌کند:

و بعد: هن کنان سیلان را انداختند روی گاری و بردند
و آسنان پرستاره تبریز را کلدند انداختند روی گاری
از روی گاری صدها هزار چشم درخشان تبریزی فریاد می‌زدند:
ما را بردند
و
بردند
گل‌های باغچه‌های تبریز می‌گریستند وقتی که ارک علیشاه را انداختند
روی گاری بردند

براهنی تبریز را در «تبریز بعد از دور دنیا» شهری تصویر می‌کند که هم واقعی و واقعی است و هم تماماً خیالی و جادویی. برای پی بردن به راز و رمز شهر تبریز باید رمان‌ها و کتابهای شعر براهنی را خواند.

در ۱۶-۱۵ سالگی تبریز را در خود تبریز با «پائیز تبریز» کشف کردم و در آستانه پنجاه سالگی و پس از ۱۸-۱۷ سال دوری از تبریز، با خواندن متن «تبریز بعد از دور دنیا» به تبریز پرتاب شدم و در شهر زادگاهم همچون غریبه‌ها و غریب شده به سیر و سیاحت پرداختم: ارک علیشاه، مسجد کیود، باغ گلستان، درب گجیل، شنب غازان، سیدحمزه، صاحب‌الامر، عون بن علی (اینالی)، ششگلان، سرخاب، شتربان، ویجویه، راسته کوچه، قره‌آغاج، میار میار، منجم، امامیه و طوبانیه را دیدم. از «قونقاباشی» تا «وازال» (قونقا یولی) را مثل ۳۰ سال پیش طی کردم و در قهوه‌خانه «نصف راه» خستگی در کردم.

در «گجیل قاپوسی» سر به سر میوه‌فروش‌ها و خشکبارفروش‌ها و دست فروش‌ها گذاشتم و در قهوه‌خانه‌های گجیل کنار روستائیان که از دهات اطراف تبریز آمده‌اند، ترانه‌های عاشقی گوش دادم. سرم گیج می‌رود من کجا هستم؟

پیشه‌وری را می‌بینم قبل از اینکه به دنیا آمده باشم و فریدون ابراهیمی را بالای دار می‌بینم، درست وسط شهر تبریز.

خدایا من کجا هستم! تابستان ۱۳۳۸ است. خبر می‌آورد که «آقا» (پدرم) را در دکان گرفته‌اند. مدتی بود که «آقا» ناراحت و نگران بود. هر روز خبر بازداشت یکی - دوتا از دوستانش را می‌شنید. در انتظار بود... «آبا» موهایش را می‌کند و با صدای بلند گریه می‌کند. خواهرانم در گوشه اتاق کز کرده و نم نم گریه می‌کنند.

این چنین با سیاست آشنا می‌شوم. «آقا» ۵ سال در زندانهای قزل قلعه و قصر پیر می‌شود و «آبا» پشت دار قالی گره می‌اندازد و در تمام طول پنج سال تنها یکبار می‌تواند به تهران برود و «آقا» را ملاقات کند!

سال ۱۳۴۳ است. در دبیرستان سعدی ثبت نام می‌کنم. مهدی آدم نوهی معلم ادبیات ماست. آدم نوهی را با آن لب‌های کلفت و سیاه و عینک ته‌استکانی با هیچ کس نمی‌شود اشتباه گرفت.

روزهائی که از باد و برف و باران خبری نیست، موسی - از فرقه‌چی‌های قدیمی - جلو دبیرستان سعدی، کنار کلیسا، بساط کتاب دست دوم پهن می‌کند. آدم نوهی مرا با او آشنا کرده است. وی کتاب‌های چاپ سالهای قبل ۱۳۳۲ را برای من کنار می‌گذارد. هنوز هم صدای آدم نوهی در گوشم طنین انداز است: بخوانید، کتاب بخوانید!

بزرگترین کتابفروشی کتابهای دست دوم و کهنه در تبریز، در «گجیل قاصوسی» است. صاحب کتابفروشی آقای عزیززاده است. هم محله‌ای احمد کسروی است و به او ارادت خاص دارد. کتاب هم اجاره می‌دهد. هر نوع کتابی در اینجا پیدا میشود، از کتابهای فال و فال‌بینی و جادوگری تا کتابهای تقی ارانی، از کتابهای دستنویس و چاپ سنگی تا هوپ هوپ نامه و دیوان معجز.

معمولاً موقع برگشتن از مدرسه... سر راه با کتابفروشی عزیززاده سر می‌زنم. هر کتابی که فکر می‌کند ممنوعه است برایم کنار می‌گذارد. ممنوعه خوان شده‌ام. در کتابفروشی ابن سینا در بازار شیشه‌گرخانه با رحیم، غلامحسین و ناهید و در کتابفروشی شمس با مناف فلکی، بهروز دهقانی و علیرضا نابدل آشنا می‌شوم.

کاظم سعادت‌تی را که بطور مرتب برای نان بربری خریدن به دکان نانوائی ما می‌آید می‌بینم. صمد بهرنگی را قبلاً در کتابفروشی ابن سینا دیده‌ام. با چند تا از بچه‌های ممقان هم‌کلاس‌م.

صمد و بهروز مدتهاست روی فولکلور آذربایجان کار میکنند. علیرضا نابدل (اوختای) شعر به زبان ترکی آذربایجانی و مقاله به زبان فارسی می‌نویسد. مناف تمرین شاعری میکند. قطعاتی نیز در

مجله «خوشه» بچاپ می‌رساند. شیفته اشعار حبیب ساهر و ناظم حکمت است.

رحیم و ناهید را می‌بینم که روی «دو مبارز مشروطه» کار می‌کنند و غلامحسین را که از لای عینک فوتوکرومیک اش از درس و مشقت می‌پرسد و متین و موقر از شعر فروغ فرخزاد دفاع می‌کند و مشغول ترجمه جزوه‌ای درباره نژادپرستی است و در فکر درآوردن جنگ «ارک» است. چه غوغائی است.

مناف فلکی پس از سالها هنوز یادش آنچنان تر و تازه در خاطرم زنده می‌شود که گویی همین دیروز بود که در مقابل کتابفروشی شمس رمان «نان و شراب» را به من امانت می‌دهد. و یا در دکان نانوائی پدرم در قونقا یولی، روی نیمکت بلند مغازه نشسته و با مشتری‌ها خوش و بش می‌کند و تو گوئی سالهاست که مشتری‌ها را می‌شناسد. پدرم از زنده‌دلی و شادابی مناف کیف می‌کند. باز این مناف فلکی است که در قهوه‌خانه باستان کنار سینما متروپل، مجله آرش را باز می‌کند و با گلایه می‌گوید: جلال آل احمد رابطه بچه‌ها را با صمد لو داده است، از مقاله آل احمد می‌خواند: آهای مناف با توام، صمد نمرده‌است...

از خاطرات آن سالها نمی‌توانم جدا شوم. این اصغر عرب یونسی است، در دخمه‌ای در پرت افتاده‌ترین محله تبریز. از بس در دخمه‌های نیمه تاریک و نمور در پشت دار قالی نشسته، هیچ چیزی از طراوت و شادابی جوانی در او دیده نمی‌شود، لاغر و رنگ پریده با کمر خمیده، ولی با شور و شوق به خواندن کتابها و جزوات سیاسی مشغول است، کینه هزاران ساله خود را به نظام سلطنتی صیقل می‌دهد!

اوایل سال ۱۳۵۰ است. تعدادی از جوانان روشنفکر و انقلابی تبریز به جوخه‌های اعدام سپرده و یا روانه زندانهای شوند. آخ که چه سالهای سرد و بدیمن و خونباری است. بهمن ۱۳۵۷ است: انقلاب و سرنگونی رژیم سلطنتی و بهار آزادی. اما عمر بهار آزادی هم بسیار کوتاه است. مردم گرفتار اختناق سیاه‌تر از دوران سلطنت پهلوی می‌شوند.

من کجا هستم.

این چه نیروئی است که مرا به گذشته‌ها پرتاب می‌کند و در عین حال در میان گذشته و حال و آینده سرگردان می‌سازد! شاید این همان نیروی سحرآمیز و جادویی شهر تبریز است که مرا به سوی خود میکشد. براهتی در «تبریز بعد از دور دنیا» می‌گوید: «پدیده رابی فاصله با خود داشتن یعنی جادو، و حرکات انقلابی شهر هم در همان بی‌فاصلگی انجام می‌شد (میشود)، و تبریز انقلابی‌ترین شهر کشور است.» انقلابی‌ترین شهر کشور مرا به خود فرا می‌خواند.

علی اکبر ترابی نین شعر لری

م.ع. فرزانه: حورمتلی عالیم و قلم دوستوموز آقای دوکتور علی اکبر ترابی تبریز دانشگاهینن جامعه شناسی و مردم شناسی، اوستادی و بیر چوخ عنلمی - تحقیقی اثرلرین مؤلیفی، وارلیغین تحریریه سیندن آقای دوکتور جواد هینت، آقای دوکتور حمید نطقی و م.ع. فرزانه یه گونده ردیگی سؤنمز محبت و ایناملا دولو نامه لرده وارلیغین آذربایجان خلقینن فرهنگی، دیلی و میلی وارلیغی باره ده گؤتوردوگو آدیمالاری و بو رابطه ده نشر اندیلیمیش کیتابلاری قیمتلندیردیگی و بونلاردان حورمتله آد آپاردیغی حالدا، ایلر اوزونو یازدیغی شعرلریندن وارلیغا ارمغان گؤندر میشدیر.

آقای دوکتورون وارلیغا و اونون یازیچیلارینا بسله دیگی درین محبت و لطف لریندن تشکور لریمیزی بیلدیرمکله، وارلیغین شاعیر لر آرشیونده یتر وئردیگیمیز بو شعرلردن نچه سینی آشاغیدا گتیریریکن. دوکتور ترابی شعرده تبریزین مشهور عیارلاریندان حلاج اوغنونون خاطره سینی دیریمک اوچون اوزونه حلاج اوغلو تخلصی سچمیشدیر.

آخان بولاق

حلاج اوغلو

گولر اوزلو بولاق آخیر
شاققیلدا اییب، جوشور، داشیر
یول اوزونو چیر پیناراق
چیمخار یندان اوزاقلاشیر

دره لرده دغه دؤیور
گول - چیچکلی خالی توخور
سرخوش گمچیر باغ - بوستاندان
چمنلرده ماهنی اوخور

بویون اگمیخ بنفشه نی
اؤز دبليله سلاملا ییر
اوج - اوج اوپوش سپیر
اتک - اتک حیات یاییر...

آیاغینا کول ایلیشیر
بیر آن اونونلا دئییشیر
آنجاق یشنه دایانماییر
آخدیقجا هر شی دگیشیر

ینی او فوقلره چیخیر
اونون یولو ایشیقلا نیر
گؤرور باشی قارلی داغین
سینه سینده لاله یانیر

سلام ونریر... دوزه ینتیر
پارلاق دونون یشره سریر
گول - چیچکله مجلس قورور
قونچه لردن اوپوش دریر

آخار بولاق دىنجه لرمى؟
سانكى خومار لانيب ياتير!
دايانمادان گرنشەرك
يوخلا ماغين داشين آتير

داغا باخير گولور گنجير
گولوشو بير آينا اولور
پار يلدايير ياتاغيندا
سانكى گوزو ياشلا دولور

گوزون ياشين سيلير گنجير
دايانمادان آخير - آخير
قوناچى سى قار داش - آنا
(دالغا - دنيز) دن ياد اندير

بىزيم انلار

بو منيم شانلى انلىمدير، اورادا قايدا بودور:
هر وطنداش اوزونو خالق يولوندا اونودور
تئشەسى الله بو فرهاد، داغى - داشى چاپاراق
بىر شيرين خاطيرينا مين آجىنى دىنمز اودور.

يئرين اوزو گولمز

اورگيمين آغلار گوزون كيمسه گوروب سيلتمز،
قلىمىن گوز ياشلارين كيمسه سنجيب بيلنمز.
سوواريلسين گوز ياشيملا قوى شئعرلر گولشنى،
گزيون گوزو آغلاماسا، يئرين اوزو گولنمز.

سئرحه و قارانقوش

بو وانفسا مئیدانیندا
بیر قارانقوش یورقون - آرقین
آیری دوشموش کوچهلردن
بلکه ده بیر یولدان آرقین

بیر بو داقدایانارکن
سولان گولزاره گوز سالیر
باشادیفی خوش آنلاری
بو سولموش گوزکمدن آلیر

باخارکن دیوار اوستونه
بیر سئرحه نی اوردا گوردوم
سئرحه خبرسیز هر نه دن
یوواسینا تاووان هورور

دیمدیگینده لئلکلی
بو یووادان اونا داشیر
قارانقوشون باخیشیندا
خاملیق اونا نه یاراشیر!

ظرافت آختاران بو قوش
دینمه دن اگلشیب باخدی
سئرحه نین بوش چالیشماسی
نهایت اوره گین یاخدی

باغیردی آی سئرحه قارداش
نه دیر سبب، نه دیر تلاش
گورمه بیرسن بوران گلیر
هامی قاجیر سنده قوی قاچ

سون باهارین سون گونلری
دؤنوب گونون رنگی سؤنوب
آیریلیغین وای خبری
آغاچ یارباغلارین یوولب

چیمنلیکدن هیچ اثر یوخ
بیر لاله ده پاریلدایمیر
چشمه آخیر یورقون - یورقون
یاناغیندان یاشلار دامیر

گون سورونور آددیم - آددیم
دیوارلاری آشیر گئدیر
بنلی بوکوک چیگنی یورقون
گنجمیش یوکون داشیر گئدیر

نه باغ، نه بوستان، نه چیمن
نه بنوشه، نرگیز یا شیر
حیات قورقوسون بیلمه یین
بو دیدرگین حالدان چاشیر

اینانماق اولمور کی، آیا
او تارلالار بوردا بیتمیش
انسان بو یوندا بو داقلار
یای - یاز گونو بوردا ایتیمیش

آخشامین سرین نفسی
دوندوروری گولوشلری
داغ باشینا اؤتن قیرو
تلسدیری کو چلری

خوش چاغىندا يولداش اولوب
ائلىم ايله دولانمىشام
نه سن كىمى قيش چاغىندا
اونون وارىنى دانمىشام

يازدا، باھاردا، يا قيشدا
من بو ائلىله يولداشام
عۇمور دگير مانىندا بيل
قىيىم كۇرونن ديب داتشام

گندىن سىزلىر خوش ياشايىن
من ائلىم ايله سرخوشام
يوردم قالسىن منە بىر گون
اونون عشقىيله سۇز قوشام.

نەدن بو بالا يىوانى
بو شلامىر سان ال چكىمىر سن
صاباح قارا قيش گلندە
بو دياردا سن تكمىسن؟

گۇزى اوزوندە كۇچن قوشلار
نەدن سنە اۇيود اولمور؟
نە يىوہ بسلە مك چاغى
سنىن بوش بىنىن هنج دولمور؟

سزچە بىر آنى دا يانيب
درىندن بىر نفس آلدى
بوش سورونو سوران قوشون
قافاسىنا كۇر نە سالدى:

دندى سنىن تىك كۇچرى
اورىك ياندىر ماز يو وايا
بۇلوشدورون سىز دونيانى
من راضىيام دۇرد ديوارا

من بو ائلىن باھارىندا
گونلىر كۇروب شن لنمىش
اوچورتموشام بالالارى
بو بهرەدن انلنمىش

من بو يوردون ياغىشىندان
دامجى - دكمجى داد آلمىشام
اونون اگىلمز داغىندان
اۇز ائلىمە آد آلمىشام

بمناسبت یازدهمین سالگرد کشتار مردم باکو از سوی ارتش روسیه شوروی سابق

تأثیرات ماندگار ژانویه سیاه باکو بر نیروهای چپ ایرانی

علی رضا اردبیلی

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<alirza@tribun.com>

یک رود دو ساحل جدا مانده را هم به هم پیوند می‌زند و هم از یکدیگر جدا می‌کند. سرنوشت ارس در ۲۵۰ سال اخیر هم گاهی این و گاهی آن بوده است. در این مدت حتی رودها و کوههای آذربایجان مقهور اراده امپراطوران، شاهان، ارتش‌ها و مرزبانان عبوس قهر کرده با مردم هر دو سو بوده است. آنچه چون جنگل، کوه، رود و دره در شرایط معمولی نشان مهربانی طبیعت و رفاه مردمان است، در شرایط خاص آذربایجان بخشی از آن «پرده آهنین» بود که وظیفه داشت نه تنها آذربایجان را از آذربایجان، بلکه جهانی سیاسی را از جهان سیاسی متخاصم دیگر جدا نگه دارد. بدینسان مردم آذربایجان یک دیوار برلین «خصوصی» در حریم خرم باغ خود داشتند. دیواری طولانی‌تر و مهم‌تر از همه، گذرناپذیرتر از دیوار برلین. بنحوی که دیوار برلین با همه معرفیت رعب‌آوری که پیدا کرده بود، در مقایسه با دیوار «خصوصی» ما شبیه یک شوخی یا بازی بود. در دوران ۴۳ سال حیات منحوس این دیوار، تعداد کسانی که قادر به گذار از این دیوار شدند کمتر از یک نفر در سال بود. تنها پرندگان بودند که در مقابل نگاههای رشک‌آلود آذربایجانی‌ها و با به سخره گرفتن نگاههای عبوس

نگاهبانان مرزی از فراز این دیوار در حال آمد و شد بودند. مثل اینکه اساساً نه در سال ۱۹۴۵ و نه در تواریخی پیش یا بعد از آن، کسی آنها را از ساختمان این سد مهیب، خبردار نکرده بود! این دیوار واقعی محسوس در همه‌جای آذربایجان بود. در مدرسه و کوچه، گاه و بیگاه صحبت از عموها و خاله‌هایی بود که تنها یک نام آغشته به ابهام و پیچیده در پرنیانی از خاطره و حسرت، دلیلی بر افسانه نبودنشان بود. اصلاً معلوم نبود که خود پدر و مادرهایی که این نامه‌های پراز راز و گریه‌آور را به کودکان آموخته بودند، چقدر نسبت به واقعی بودن تصاویر ذهنی‌شان مطمئن بودند.

از این زنده‌بگورانی که بسیاری هیچگاه هم برنگشتند که بگذریم، پارهٔ شمالی آذربایجان که در صحبت‌های عوامانه به نام پر راز و رمز «اوتای» یاد می‌شد، حضوری همه‌جاگیر داشت. «اوتای» یعنی لنگهٔ دیگر؛ لنگهٔ دیگر دستکش، در، پنجره و هر چیز دیگری که جفت و مکمل هم هستند و یکی بدون دیگری معنی ندارد. نیمهٔ دیگر «اوتای»، «بوتای» است. وقتی یعقوب ظروفچی خوانندهٔ تبریزی کنسرتهای تاریخی ملیونی خود در میدان آزادی باکو را برگزار می‌کرد، مهمترین ترانهٔ او احساسات عمیق مردم و نگرانی عمیق‌تر مسکو را سبب می‌شد با این مصراع شروع می‌شد:

«وطن آزادوار اولماز اوتای اولماز، بوتای اولماز»^(۱)

زیباترین کاسه و بشقابهای که هرگز بکار گرفته نمی‌شدند، اطوها و سماورهایی که مدتها بود آتشی در دلشان نیفرورخته شده بود، چراغهای «قوشا پیلته» که تنها بازماندگان جهاز مادرزکها بودند، شالهای پراز گل سرخ در زمینه‌های آبی تند و سیاه و بسیاری دیگر از تزئیناتی که زیبایی‌شان ابدی بود، همه از یادگارهای «اوتای» بودند. یادگارهایی از مکانی مقدس، که یادآور آن زمانی دیگرگون، زمانی بدون دیوار، زمانی بدون هراس، زمانی که عموها و دایی‌های مانده در آنسو، شبه نبودند و یاد آنها اشک در چشمان کسی جاری نمی‌کرد.

گفتم که این حضور همه‌جانبه بود و طبعاً به اشیاء منحصر نبود. راز موفقیت ماهرترین خیاط شهر ما در این بود که زمانی شاگرد یک استاد از باکو آمده بوده است. قلب هنر نمایش در شهر ما از برکت هنر «آرتس حسن»^(۲) هیچوقت از طیندگی نیافتاد. هنرمندی بزرگ با دانش وسیع در زمینهٔ تئاتر که فارسی نمی‌دانست. او نه تنها تحصیلات خود را در باکو دیده بود که هنگام بازگشت، امکانات فنی اولین سینمای شهر ما را با خود به ارمغان آورده بود.^(۳) زیباترین ترانه‌های آذربایجان در عین ممنوعیت در ایران، از رادیوی باکو شنیده می‌شدند. ترانه‌هایی که بسیاری از آنها محصول آفریدگاران با نام و گمتام اینسوی دیوار بود، بطریق امواج رادیویی و بعدها تلویزیونی از فراز این

۱- در درون وطن نه می‌شود دیوار کشید و نه می‌شود آنرا به «اوتای»، «بوتای» تقسیم کرد.
۲- زنده یاد حاجی حسن نجفلی بیگمان از نوادر عالم تئاتر آذربایجان بود. وی هنر خود را علاوه بر دانش تئوریک خود، مدیون استعداد شگرف خود بود. وی امروز از طریق شاگردان زیادی که تربیت کرده و آثار ضبط شدهٔ صوتی و تصویری و فرزندان هنر مندی از خود به یادگار گذاشته است و از این رهگذار بخش مهمی از فرهنگ نمایشی در منطقهٔ اردبیل را مدیون خودش ساخته است.
۳- این سینما بنام «سینما ایران» با همان دستگاهها تا چند سال بعد از انقلاب نیز دایر بود.

دیوار از آنسو به اینسو پر می‌کشیدند. بدینسان «خان شوشینسکی»، «رشید بهبوداوف»، «حاجی بابا حسین اوف»، «شوکت علی اکبراوا»، «هابیل علی اوف» و بسیاری دیگر در اینسو معروف‌تر از آنسو بودند، شاید با این فرق مهم‌تر که در اینسو هم معروف بودند و هم نوعی در زمان حیات‌شان تبدیل به افسانه و اسطوره شده بودند. شهر مابطور سستی دو نوع مهمانان فصلی داشت: مهمانانی که در تابستان برای استراحت می‌آمدند و همشهریان مقیم شهرهای دیگر که در ماه محرم برای شرکت در مراسم سستی عزاداری ماه محرم می‌آمدند. بمرور نوع جدیدی از مهمانان فصلی هم بوجود آمده بود: مهمانانی که برای تماشای مراسم شب ژانویه از کانال تلویزیونی باکو به شهرها و روستاهای مرزی می‌آمدند.

این تصویر از آن سالها مربوط به عمومی‌ترین لایه‌های مردم است و مطلقاً علاقه ویژه جوانان چپ‌گرا که رنگ ایدئولوژی داشت و به قشر بسته کوچکی محدود می‌شد، در آن منظور نشده است. احوال و روحیه این قشر کوچک اجتماعی و مناسبت آنان نسبت به آن سوی ارس نمی‌توانست از تعصبات ایدئولوژیک بدور باشد. اما مسئله پیچیده‌تر از این بود.

اولین پیچیدگی در توضیح علت اقبال و وسع جوانان و روشنفکران آذربایجان از افکار چپ پدیدار می‌شود. این مسئله چندین علت تاریخی دارد. آذربایجان دریچه ایران به جهان مدرن بود. سه پیغام آور اندیشه‌های جدید که به انقلاب مشروطیت منجر شد، یعنی میرزا فتحعلی آخوندزاده، میرزا عبدالرحیم طالبوف تبریزی و حاجی‌زین‌العابدین مراغه‌ای هر سه آذربایجانی بودند. مهم‌ترین ارگان مطبوعاتی رنسانس فکری در ایران روزنامه «اختر» چاپ استانبول بود که هم مدیر آن «میرزا ظاهر تبریزی» و هم اکثر نویسندگان آن آذربایجانی بودند. تا تشکیل حزب توده در سالهای بعد از شهریور ۱۳۲۵، «حزب کمونیست ایران» و دیگر جریانات چپ در ایران منحصر از سوی آذربایجانیها تشکیل و اداره می‌شدند. اگر ستارخان رهبر عملی انقلاب مشروطه بود، شخصیتهایی چون حیدرخان عمواغلو و علی‌مسیو با دانش وسیع و تجربه انقلابی‌شان رهبری نظری این انقلاب را بعهده داشتند. شیخ محمد خیابانی با وجود روحانی بودنش از هواداران افکار سوسیالیستی و انقلاب اکتبر روسیه بود، آذربایجانیها در انقلاب گیلان نیز نقش برجسته‌ای داشتند، قیام افسران خراسان را رهبری کردند و... اما مسئله به اینجا ختم نمی‌شود. این تنها آن زمینه تاریخی بود. بعد از شکست حکومت ملی آذربایجان به رهبری سید جعفر پیشه‌وری و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، جریانات جدید چپ شروع به رشد کردند. آذربایجان در این موج چپ‌گرایی هم دست بالا را داشت. بیژن جزنی بارها گفته است که زبان رسمی زندانهای ایران ترکی است. شهرنوش پارس‌پور چند سال قبل در اشاره‌ای به زنده‌یاد غلامحسین ساعدی می‌گوید: مثل دیگر آذربایجانیها چپ بود! در سالهای بعد از انقلاب نیز این مسئله چشم‌گیر بود. آستارا تنها شهر ایران بود که کاندیدای چپ (فرامز شکوری از جریان فدایی) اکثریت آرا را از آن خود کرد. در اردبیل در سال ۱۳۵۸ فروش روزنامه سازمانی فداییها (کار) از روزنامه‌های رسمی کشور بیشتر بود. در شهر

تبریز تنها سازمان فدایی ۲۵ هزار نفر نیروی تشکیلاتی داشت و ۶۰ شورای کارگری مهم و از طریق آنها بخش مهمی از صنایع استانی را کنترل می‌کرد و الی آخر. تا اینجا یک اشاره ناگزیر به اقبال و سعید آذربایجان نسبت به افکار چپ در ادوار تاریخی مختلف بود. اما پیچیدگی این اقبال موضوعی است که من می‌خواهم از طریق اشاره به آن، بستری را که فاجعه ۲۰ ژانویه ۱۹۹۰ واقع شد، توضیح دهم.

عوامل متعددی ذهنیت جوانان، روشنفکران و مردم آذربایجان نسبت به پاره شمالی خودشان را تحت تأثیر قرار می‌داد. با اینکه در سطور بالا به برخی از آنها اشاره شد، ارائه لیستی از این عوامل مادی و ذهنی، برای ادامه بحث ضروری است:

- ۱- مسائل تاریخی
- ۲- پیوندهای خویشتاوندی
- ۳- پیوندهای فرهنگی
- ۴- سیستم سیاسی و ایدئولوژی حاکم در آنسوی ارس
- ۵- نفی دست نیافتنی بودن آنسوی مرزهای رسمی،
- ۶- آزادیهای فرهنگی برای گسترش زبان و فرهنگ آذربایجان که در اینسو وجود نداشتند،
- ۷- اعتقاد عوامانه به وجود یک جامعه ایده‌آل (حداقل از نظر رفع نیازهای مادی شهروندان) در آنسو،

عامل آخر چیزی بکلی متفاوت با تبلیغات چپ‌گرایانه است. حتی محافظه‌کاران ضد کمونیست فکر می‌کردند که در آنسویک سیستم اجتماعی ملهم از عدالت اجتماعی با سطح بالایی از استاندارد زندگی حاکم است و انتقاد آنها به آن سیستم صرفاً بخاطر این تصور بود که اعتقادات مذهبی در آنجا بکلی ممنوع است. تنها کسانی که سالهای وحشت استالینی را خودشان تجربه کرده و شانس جان سالم به در بردن از آن را یافته بودند، دید دیگری (واقع‌بینانه‌تری) نسبت به اوضاع آنطرف داشتند. من به ذکر یک مثال از هزاران نمونه‌ای که شخصاً بیاد دارم اکتفا می‌کنم. در دوره راهنمایی دبیر ریاضی ما شخصی بود کاملاً به دور از سیاست و بیگانه با افکار چپ، بنام آقای علومی. وی نقل می‌کرد که کتاب ریاضیات کلاس اول دبیرستان شوروی را به تبریز آورده‌اند و علیرغم تلاشهای اساتید فن مربوطه در دانشگاه تبریز، تنها بخش کوچکی از مسائل این کتاب گشوده شده است! از اینها گذشته، عوام‌ترین مردمان از استالین بعنوان شخصی تصور می‌کردند که همچون شاهان افسانه‌ای، عدالت مطلق را با قساوت مطلق (اما قابل درک و حتی ستودنی) جاری می‌ساخته است! بدینسان وحشت و شیفتگی توأم نسبت به «اوتای» در میان مردم عادی همه‌جا و در بین تمامی اقشار قابل مشاهده بود. حتی تبلیغات روحانیت ضد کمونیستی مملو از اینگونه تصور مبالغه‌آمیز در مورد امکانات مادی و بتانیس علمی و فنی موجود در آنسو بود.

دست نیافتنی بودن جامعه بسته‌ای که در آنسو بود، اجازه نمی‌داد تا تفکیکی بین عناصر مختلف موجود در آن دیار به عمل آید. یک بقال تبریزی یا یک کشاورز دشت مغان و یا دانشجوی دانشگاه تبریز از مسکو، باکو، کمونیسم، استالین، حیدر علی‌اوف، تیم فوتبال نفتچی، گاسپاروف (باکوئی) و قهرمان جهانی شطرنج، برژنف، حاجی‌بابا حنین اوف و هزاران شخصیت دیگر، سیستم،

ایده‌نولوژی، ساختار اجتماعی و سیاسی و اقوامی که در آنسو بودند، تصویری در هم ریخته، مبهم و آغشته به رنگهای درهم داشتند. جالب است اشاره کنم که حتی فراریان از دست رژیم استالینی، که اصولاً جزو ضد کمونیست‌ترین افراد جامعه بودند، لقب «بلشویک» داشتند! این لقب حتی بعد از چندین دهه، تمکن مالی و سفر حج نیز، پیشوند تجزیه‌ناپذیر اسامی آنان بود: «بلشویک حاجی فلانی!» بدینسان تصویر رایج نسبت به آسوی راس در سواحل جنوبی آن، علیرغم آنکه یک‌دست نبود اما نقاط اشتراکی داشت که نظرات سرسخت‌ترین دشمنان شوروی با طرفداران وی را شبیه هم جلوه می‌داد. لذا امکان تفکیکی بین روسها و آذربایجانی‌ها و دیدن تضادهای قدیم و جدید در درون جامعه شوروی امری دشوار بود. از این جهت تبلیغات کمونیستی و ضد کمونیستی دچار اشتراک نظر زیادی بودند.

در چنین حال و هوایی نیروی بزرگی از جوانان آذربایجان که جذب ایده‌آلهای چپ‌گرایانه شده بودند، تصویری ایده‌آل از جامعه شوروی برای خود می‌ساختند و تصاویر مبالغه‌آمیز موجود در تبلیغات خود شوروی و بخشی از چپ ایرانی در مورد آن را بدون هیچ سوءظنی می‌پذیرفتند. در این تصویر نه تنها همه فرهنگ آذربایجانی در شمال نشانه سخاوتمندی روسها تلقی می‌شد، حتی طرح این سؤال که فلان دستاورد جمهوری آذربایجان مرحون تلاش مردم آن دیار است یا جزو معجزات ایدئولوژی کمونیستی یا اساساً موردی از موارد بیشمار بزرگواری بردار بزرگتر، محلی از اعراب در ذهن آنروزی آذربایجانی‌های چپ‌گرا نداشت. مسلماً کسی که این سؤال را مطرح می‌کرد به ارتداد مسلکی متهم می‌شد.

آنچه یک چپ آذربایجانی را از هم مسلک غیر آذربایجانی‌اش متمایز می‌کرد این نکته بود که وی جواب ساده‌ای به این سؤال که قبل از هر چیز طرفدار ایده‌آلهای کمونیستی است یا طرفدار آذربایجان شوروی، جواب ساده‌ای نداشت و شاید اصلاً این سؤال را بیمعنی می‌یافت. حتی امروز بسیاری از آذربایجانی‌هایی که طی دورانی از عمر خود، جزو انبوه طرفداران سوسیالیسم روسی و غیر روسی در ایران بوده‌اند، پاسخ روشنی به این سؤال نمی‌توانند بدهند که چه چیزی بیش از همه در این گرایش فکری آنها مؤثرتر از بقیه عوامل محتمل بوده است.

جالب است که نسل قدیمی‌تر آذربایجان، هنوز قساوت‌های ارتش روسیه در جریان جنگ جهانی اول و انقلاب مشروطه را در کوله‌بار خاطرات خود و مادران و پدران‌شان داشتند. این خاطرات برای نسلی که جذب ایده‌آلهای کمونیستی شده بود نیز، نقل می‌شد و برای بسیاری از جوانانی که علاقه به مطالعه منابع تاریخی داشتند در آثار احمد کسروی و دیگران قابل معرفت‌یابی بود. اما بُعد زمانی از سویی و واقعیت تغییر رژیم تزاری به رژیم بلشویکی از سویی دیگر باعث می‌شد که اعمال روسها در آذربایجان قبل از انقلاب کمونیستی ۱۹۱۷، مزاحم تصویر ایده‌آلیزه شده از کلیت رژیم شوروی نشود.

دستگیری رهبران حزب توده و شوهای تلویزیونی متعاقب آن، تا حدودی تصویر فوق را خدشه‌دار کرده بود، اما در آغاز فروپاشی اتحاد شوروی و جنبش استقلال‌طلبی در آذربایجان شمالی، هنوز این تصویر در ابعاد اصلی گذشته باقی‌مانده بود.

از سال ۱۹۸۸ که آذربایجان به همراه دیگر خلقهای اسیر مسکو برای رهایی از این اسارت طولانی به پا خاست، تا ژانویه ۱۹۹۰، تجربه‌ای کاملاً جدید برای چپ آذربایجانی در ایران و خارج از ایران بود. اینبار موجودیت آذربایجان شمالی دیگر مرعون سخاوتمندی مسکو نبود. مسکو اینبار در همان لباسی ظاهر شده بود که تا آن موقع چپ ایرانی استعمارگران اروپایی را در آن دیده بود. آذربایجان شمالی یکپارچه در برابر مسکو خواهان استقلال بود. یعقوب طروفچی هنرمند تبریزی در جریان این جنبش در باکو بود و کنسرت‌های ملیونی تاریخی در میدان سابق لنین برگزار کرد. انقلاب آذربایجان برای رهایی از چنگال توتالیتریسم و سلطه استعماری مسکو در آغاز با موسیقی و شادی همراه بود.

سپیده دم آزادی در حال شکفتن بود. برای آذربایجانی‌های جنوب ارس، امید به بازیابی خویشان بازیامده از سفر شمال، به واقعیت نزدیک می‌شد. موانع مرزی آذربایجان - آذربایجان در برابر دوربین‌های تلویزیونهای جهان به آتش کشیده شد. در تمامی شهرهای آذربایجان در جنوب ارس، «کمیت‌های پذیرایی از مهمانان جمهوری آذربایجان» در مدت کوتاهی تشکیل شد. زائران «غیرقانونی» زیادی برای دیدار شهرهای شمال ارس «خود را به آب زدند». در خارج از ایران در کشورهای غربی نیز آذربایجانی‌ها اکثرأ برای اولین بار در عمر خود، در این سالها شانس شرکت در کنسرت‌هایی با شرکت هنرمندان آذربایجان (از شمال) را یافتند. امکان سفر به جمهوری آذربایجان نیز برای اولین بار برای آذربایجانی‌های ساکن کشورهای غربی فراهم شد.

آذربایجانی‌ها در داخل و خارج ایران این حوادث را با خوشبینی تعقیب می‌کردند. اروپای شرقی از چنگال مسکو رهیده بود و تعجبی نداشت آذربایجان شمالی نیز خوشبختی مشابهی را از آن خود بکند. کسی از نیت گورباچف و سیاست یک بام و دو هوای حاکم بر مناسبات روسیه با ملل اسیر خود نداشت. اگر استقلال‌طلبی مردم جمهوریهای کرانه بالتیک از سوی مسکو کم و بیش تحمل می‌شد، چرا در مورد آذربایجان چنین نباشد.

بنا به دلایلی که در چارچوب بحث این مقاله نیست، مسکو تصمیم دیگری علیه آذربایجان گرفته بود. شب مابین ۱۹ و ۲۰ ژانویه، یگانهای زرهی ارتش روسیه برای برپا کردن جهنمی خونین وارد باکو شدند.

این تهاجم از شمال باکو از جاده تفلیس، از همان مسیری که ارتش یازدهم سرخ در ۲۷ آوریل سال ۱۹۲۰ باکو را اشغال کرده بود، صورت گرفت.

باکو شهر بزرگی است. در طی جنگ جهانی دوم علیرغم استراتژی هیتلری، به اشغال آلمانی‌ها در نیامده بود و تا آن تاریخ مهمترین خونریزی بود که در این شرح صورت گرفته بود. کشتار مردم غیر نظامی، معروف به «حوادث مارس» به ۷۲ سال قبل از آن بود. در ماه مارس ۱۹۱۸ قتل عام بزرگی از سوی دانشناکها و بلشویکها بطور مشترک سازمانیابی و اجرا شده بود. لذا مردم عادت به ناآرامی و مهمتر از آن تهاجم نظامی تمام عیار با تانک و مسلسل به مردم نداشتند. حمله به باکو در شرایط محاصره کامل مطبوعاتی آذربایجان انجام می‌گرفت. یک هفته قبل از آن طی تهاجم بسیار مختصرتری، سه تن از اهالی ویلنیوس از سوی سربازان روسی به قتل رسیده بودند. این حادثه در تمام جهان منعکس شد. اما کشتاری که از ابتدا تصور می‌شد بیش از هزار نفر قربانی دارد، در شرایط بی‌خبری جهانیان انجام یافته بود و اخبار مربوط به آن با تأخیر و بطور ناقص به خارج درز کرد.

برای اولین بار اجزایی از تصویر مشابهی که در ذهن عامه آذربایجانی‌های ایران و روشنفکران چپ آذربایجان بود، به هم ریخت و در برابر هم قرار گرفت. پیش از قتل عام ۲۰ ژانویه ۱۹۹۰ در جریان دیدارهایی که در بالا بدانها اشاره شد، مردم امکان خبر گرفتن از حال و روز آنطرفی‌ها را یافته بودند. این تصور غلط که در آنسو مردمانی عجیب و غریب با تواناییهای فوق‌العاده و در عوض لادین و مذهب جمع شده باشند، از همان اولین برخوردها در هم شکسته بود. مردمان شمال ارس سالها بعد از زندگی در دوسوی دیواری بلند و جدای از یکدیگر، هنوز هم بیشتر شبیه همدیگر بودند تا شبیه یک اوکرنینی و حتی گرجی و ارمنی همسایه. برای مردم عادی، دیگر یک کلیت یکپارچه لادین و مذهب دیگر وجود نداشت. توهم تاریخی چپ آذربایجانی ایران در مورد مراهم مسکو نسبت به باکو هم در هم شکسته بود. انگار حیابی که سیستم رسمی شوروی در طی ۷۰ سال مشغول چاغ و چله کردنش بودند در همان ۲۰ ژانویه در خیابانهای باکو دچار یک انفجار خونین شده بود. در خارج از کشور آذربایجانی‌های ایران به اعتراض علیه اعمال حکومت مسکو دست زدند. فهم این اعتراض برحق که شاید امروز بسیار بدیهی بنماید برای چپ غیر آذربایجانی در آن سالها دشوار بود. اعتراض به «قبله‌گاه پرولتاریای جهانی» کاری در شأن هیچ طرفدار اندیشه چپ به حساب نمی‌آمد، حتی اگر این قبله‌گاه دچار یک جنایت مهیب شده بود. برپایی نمایشات اعتراضی در برابر نمایندگی‌های دیپلماتیک شوروی در اروپا و آمریکا در نظر این نیروی چپ ایرانی غیر آذربایجانی کاری بود در حد تف انداختن در مسجد یا فحش دادن در کلیسا.

رضا دقتی در شرح دقیقی که از روحیه حاکم بر جامعه آذربایجان شمالی در اولین روزهای بعد از فاجعه ژانویه ۱۹۹۰ و فرق آن با ماههای قبل می‌دهد، چنین می‌نویسد:

«در تظاهرات اولیه، آذربایجانی‌ها در جستجوی روابط بهتر و عادلانه‌تری با شوروی بودند، زیرا به این روابط اعتقاد داشتند. بعد از حوادث ژانویه آن‌ها فهمیدند که این روابط دیگر به سر آمده است.»

در نگاه به حوادث آنروز می‌شود دید که در مورد مناسبات چپ‌های آذربایجانی ایرانی، دیگر آن مورد گذار که در جملات فوق بدان اشاره می‌شود یعنی دورانی که «جستجوی روابط بهتر و عادلانه‌تری با شوروی» در دستور کار بود، وجود نداشت. این بخش از زمانی از تنش خشونت بار میان باکو و مسکو خیردار شد که دیگر راه تفاهم بسته شده بود. شتاب حوادث در روابط مسکو-باکو چنان بوده است که نیروی مورد نظر ما نتوانسته بود در دورانی که باکو خواستار «بهبود» روابط بوده است، خود را در جریان حوادث قرار دهد و صرفاً در نتیجه دراماتیزم ناشی از قتل عام ۲۰ ژانویه ۱۹۹۰ و توجه (هر چند دیر هنگام) رسانه‌های جهانی بطور جدی در جریان امر قرار می‌گیرد. این ناگهانی بودن چرخش در اوضاع، از عواملی بود که بر شدت شوک ناشی از فاجعه افزود. از دید نیروی چپ آذربایجانی، حوادث ژانویه ۱۹۹۰ در باکو چون رعد و برق در یک هوای آفتابی، ناگهانی و غیرمنتظره بود. این نکته‌ای است که گزارش رضا دقتی از حوادث آنروز به چشم نمی‌خورد و این کاملاً طبیعی است. چرا که تجربه او از سالهایی خبرنگاری در میان چریک‌های افغانستان، جایی برای توهم نسبت به ماهیت انترناسیونالیسم ادعایی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی نگذاشته بود. جالب است اشاره کنم که در تمامی مدتی که جنبش استقلال طلبانه مردم آذربایجان تا قبل از فاجعه ۲۰ ژانویه جریان داشت، دانشجویان افغانی مقیم باکو دائماً مردم را به احتیاط فرا می‌خواندند و اظهار اطمینان می‌کردند که روسها در مقابل مردم، از هیچ سببعیتی فروگذار نخواهند کرد.

چپ ایرانی تا آنروز هم بارها از جنایات مسکو در پراگ، بوداپست، افغانستان و غیره دفاع کرده بود. اما در هیچ یک از این موارد بخشی از نیروی چپ ایران به موضع‌گیری از طرف مظلوم کشیده نشده بود. اینبار اختلاف نظر در درون صاحبان ایده‌آلهای چپ بود. در آن روزها من بر مبنای اخباری که از شاهدان عینی قضایا بدست آورده بودم، جزوه مختصری منتشر کردم.^(۱) این جزوه نوشته‌ای بود که ضمن شرح وقایع بطور طبیعی انتقاد رقیقی را متوجه حاکمیت مسکو می‌کرد. برخورد دوستان چپ غیر آذربایجانی نسبت این مسئله برای من شوک‌آور بود. خود آنها هم از خواندن مطالب این جزوه دچار ناباوری و بهت شده بودند. جالب است که این بُهت نه نسبت به اعمال ارتش شوروی بلکه نسبت به مضمون اعتراضی نهفته در لابلای جملات جزوه مزبور بود. سکوت معنی‌دار بسیاری از نیروهای چپ از این هم عجیب‌تر و آزاردهنده‌تر بود. یکی از جریانات چپ حتی در آن تاریخ اعلامیه‌ای با تیترا «ناسیونالیسم دشمن کارگران است» داد. محکوم کردن جنایات مسکو در فرهنگ چپهای آنروز معادل ناسیونالیسم بود. اما فهم اینکه حمله با تانک و زرهپوش به مردم بی‌دفاع در آن فرهنگ چه نامیده می‌شد، چندان راحت نبود. خواندن اعلامیه مزبور امروز می‌تواند بسیار عبرت‌آمیز باشد. سکوت در برابر جنایات مسکو مربوط به چپ طرفدار مسکو نبود. متأسفانه آنچه از چپ برجای مانده بود و بر جای مانده است، در جنایات ارامنه علیه آذربایجان، روسها علیه چنچستان و جنایات صربها در بوسنی و کرواسی هم همین شیوه را پیش گرفتند: سکوت به عنوان قاعده و محکوم کردن ناسیونالیسم بورژوایی و امپریالیسم، یا محکوم کردن همه با یک خطاب،

۱- «روایت گونه‌ای از جنبش مردم آذربایجان در آن سوی ارس» با امضای «بهرام آذرنگ» به تاریخ ژانویه ۱۹۹۰

یعنی هرکاری جز محکوم کردن صریح بزرگترین جنایات بشری که در پایان قرن گذشته از سوی سه قدرت وحشی ارتدوکس، ارمنستان، روسیه و صربستان علیه بشریت انجام شده است. یکی از رفقای سابق در دفاع از هجوم نظامی روسها به باکو می‌گفت: «خیابان خودش بوده و تانکهای خودش!» بخش بزرگی از آذربایجانیهایی که سالها به آرمانهای چپ باور داشتند، برداشتی از حادثه ۲۰ ژانویه داشتند که رفقای غیر آذربایجانی آنها نمی‌توانستند آنرا قبول کنند. نتیجه این بود که ماها که سالها در برابر سفارتخانه‌های کشورهای متعدد به اعمال بی‌عدالتی علیه مردمان کشورهای مختلف اعتراض کرده بودیم، همه‌جا در جریان اعتراض به جنایات مسکو نه حمایت چپ‌های غیر آذربایجانی را داشتیم و نه حتی همدردی ظاهری آنها را. مطبوعات آنروز بخش تشکیلاتی نیروهای چپ در آن روزها، شاهد خوبی برای این مدعاست.

بدینسان حوادث ۲۰ ژانویه در خیابانهای باکو، بر تلقی آذربایجانیها در شمال، جنوب و خارج، تأثیری عمیق برجای گذاشت. در سالهایی که جنبش استقلال‌طلبی در آذربایجان شمالی در جریان بود، گروهی از آذربایجانی‌های طرفدار مسکو به عنوان پناهنده در باکو زندگی می‌کردند. آنها بصورتی فعال و کارساز در جنبش آزادیخواهی مردم شرکت کردند. از انقلاب بهمین در آن تاریخ تنها یک دهه گذشته بود و تجربه این گروه از آذربایجانی‌های چپ ایرانی ارزش بزرگی برای هدایت حرکت مردم باکو و سایر شهرهای آذربایجان داشت. این افراد بعنوان مشاورین باارزش رهبری تشکیلات عظیم «جبهه خلق» عمل می‌کردند.

برخورد رهبران سازمان فدایی به سرکردگی فرخ نگهدار نسبت به این مسئله حیرت‌آور است. کا.گ. ب. از همان ابتدا از شرکت آذربایجانی‌هایی عضو تشکیلات اکثریت و حزب توده که بعنوان پناهنده در باکو زندگی می‌کردند، خبر داشت. در سال اول شروع تحولات آزادیخواهانه مردم آذربایجان در ماه نوامبر ۱۹۸۸، مسکو تصمیم به یک سرکوب خشن جنبش می‌گیرد. عده زیادی دستگیر می‌شوند. مقامات روسی ضمن تماس با رهبری اکثریت در تاشکند خواهان همکاری آنان برای تعقیب قانونی و محاکمه آن عده از اعضای تشکیلات اکثریت که با جبهه خلق همکاری می‌کردند، می‌شوند. فرخ نگهدار یکی از مقربین درگاه خود بنام «اکبر صنایع دوستدار» را برای نظارت بر اجرای خواست روسها یعنی اخراج افرادی که با جبهه خلق همکاری می‌کردند و تحویل آنها به مقامات نظامی به باکو می‌فرستد. در این زمان یکی از رهبرانی آذربایجانی اکثریت که بنام «مجید» شناخته شده است، بنوبه خود در یک اقدام «غیرتشکیلاتی» حمزه فراهتی را در جریان تصمیمات فرخ نگهدار قرار می‌دهد. آنها تصمیم می‌گیرند تا حمزه فراهتی به باکو رفت و مانع اجرای این نقشه فرخ نگهدار بشوند. بالاخره حمزه فراهتی خود را به باکو می‌رساند و بعد از کشافوس زیاد مانع صدور حکم اخراج و تحویل آنها به فرمانداری نظامی روسها در باکو میشود.^(۱)

۱- مداخله مؤثر گروهی از جوانان وابسته به چپ طرفدار مسکو، که در آن سالها در حوادث باکو حضور داشتند، از آردی گلن صحیفه‌ده

بعد از تجربه ۲۰ ژانویه ۱۹۹۰ باور معصومانه نیروهای چپ آذربایجانی به بسیاری از توهامات خود ساخته رایج در بین چپ ایران نیز از بین رفت. مردم آذربایجان صرف نظر از آنکه در کدام سوی مرزهای رسمی زندگی می کنند یا پیرو کدام نحله فکری بودند، در سهای گرانمایی از حمله نظامی مسکو به مردم باکو اخذ کردند. دیگر نه قربانیان این تجاوز و وحشیانه را بازگشتی به زندگی خواهد بود و نه هیچ آذربایجانی به دنیای پراز توهم و خوش باوری قبل از ۲۰ ژانویه ۱۹۹۰ باز خواهد گشت.

در اینجا باید اشاره ای به مشابهت سرنوشت چپهای آذربایجان جنوبی با کمونیستهای «جمهوری شوروی آذربایجان» هم بکنم. رویهمرفته چپ و کمونیست در کشورهایی که به قدرت نرسیده بودند، با هم مسلکان خود در کشورهایی که کمونیستها در قدرت بودند، تافته های جدا بافته نسبت به همدیگر بودند. از جهات بسیاری (و مطلقاً نه از تمام جهات) کمونیستهای جهان سومی به نیروهای ناراضی (لیبرال و ضد کمونیست) در کشورهای کمونیستی شبیه بودند تا احزاب حاکم بر این کشورها. اما از نظر تأثیری که تهاجم نظامی ارتش شوروی سابق به باکو داشت، این دو نوع متفاوت از کمونیستها درس واحدی از تجربه خونین ۲۰ ژانویه گرفتند.

کمونیستهای «رسمی» آذربایجان شمالی اگر از اعتقادات ایده نولوژیکی حزبی به تمامی خالی بودند، ولی در مقایسه با مردم غیر حزبی از درجه وفاداری و خوش بینی بیشتری نسبت به «برادران روس» برخوردار بودند. فاجعه ۲۰ ژانویه ۱۹۹۰ به این خوش بینی و وفاداری پایان داد و این درست همان درسی بود که چپهای آذربایجان جنوبی از این حادثه آموخته بودند. این تجربه وقتی که در آگوست سال ۱۹۹۱ در جریان کودتای مشترک ارتش و کمونیستها علیه گورباچف و حوادث خنونت بار دیگر، روسها در استفاده از اسلحه برای کشتن مخالفان (اینبار روس) خود، خودداری بر مراتب بیشتری نشان دادند، تشدید شد. معلوم شد که استفاده از اسلحه برای حل اختلافات سیاسی تنها در مورد آذربایجانیها و بعد چچن ها اعمال می شود و...

این اولین باری نبود که آذربایجانیهای مقتد به آرمانهای سوسیالیستی در برخورد به واقعتهای مهم سیاسی به تردید در بنیان باورهای خود می رسیدند. محمد امین رسولزاده، دوست و هم‌رزم استالین بود و وی را سه بار از زندان فراری داده بود. وی در جریات تکوین مبارزات آزادی خواهانه مردم آذربایجان شمالی راه مستقل از ترزیستها و بلشویکها را برگزید. نریمان نریمانف دوست لنین و اولین رهبر حزب کمونیست حاکم بر آذربایجان بعد از اشغال آن از سوی ارتش سرخ، در تقابل با واقعیت قدرت بلشویکی (روسی) به انتقاد و تقابل با لنین و استالین کشیده شد و جان خود را بر سر این مخالفت باخت. سید جعفر پیشه‌وری از قدیمی ترین و اولین کمونیستهای ایران که زمانی به احسان طبری و دیگران درس ماتریالیسم دیالکتیک آموخته بود، اولین برنامه حزب توده را نوشته بود و... از همان زندان رضاشاه استقلال فکر و عمل خود را داشت، از عضویت حزب توده که برنامه

اوتن صحیفه‌نین آردی فصول مهم روابط مردم دوسوی ارس در قرن گذشته است. یکی از این دوستان بنام «صمد نیکنام» که در تمامی این حوادث حضور داشته است، قول داده است که خاطرات خودش برای چاپ آمده کند.

و اساسنامه‌اش را خودش نوشته بود، خود داری کرد، در تقابل آشکار با رهبری حزب توده، فرقه دمکرات آذربایجان را تأسیس کرد، در برابر استالین در تبریز و حتی در شوروی ایستاد و جان خود را در راه دفاع از آرمان و استقلال شخصیت خود باخت. بدینسان سه رهبر بزرگ آذربایجان (در شمال و جنوب) راهی را طی کردند که با ایمانی راسخ به آزادی و برابری انسانها و اعتقادی معصومانه به شعارهای سوسیالیستی شروع شده بود اما هر کدام از آنها در برهه حساسی از زندگی سیاسی خود شاهد تقابل آرمانهای آزادی و برابری با شعارهای حزبی و دولتی شدند. هر سه آنها بدون تردید دفاع از آرمانهای انسانی را به حفظ موقعیت خود ترجیح دادند. محمد امین رسولزاده به پاداش کمکهایی که برای نجات جان استالین کرده بود، با کمک استالین از مرگ حتمی نجات یافت و بدور از دسترس وی در غربت جان باخت اما دو رهبر دیگر آذربایجان (یکی از شمال و یکی از جنوب) مقهور پنجه خونین این «رفیق» شدند. اگر به سرنوشت این دو رهبر آذربایجان از منظر بحث «اوتای» که در صفحات پیشین مطرح شد، نگاه کنیم، می‌بینیم که سرنوشت حتی در شومترین بازیهای خود، فجایع مشابهی بر سر هر پاره آذربایجان آورده است.

رضادقتی کیست؟

مقاله‌ای که در صفحات بعد می‌آید بقلم جهانی‌ترین خبرنگار - عکاس آذربایجان، رضادقت است. در اینجا معرفی کوتاهی و تقدیم خوانندگان می‌شود:

رضادقتی یک خبرنگار عکاس آذربایجانی (ایرانی) است که نزد جهانیان بیشتر شناخته است تا هموطنان ایرانی. در حرفه‌ی عکاس خبری برادران دقتی، هم رضا و هم منوچهر از معروفترین خبرنگاران عکاس دنیا هستند. منوچهر دقتی به علت حادثه‌ای که در یکی از صحنه‌های جنگ خاورمیانه برای او پیش آمد از فعالیت متحرک دست کشید و اکنون مدیر یکی از آژانس‌های فتوژورنالیزم بین‌المللی در فرانسه است. وی امسال به عنوان بهترین عکاس - خبرنگار سال فرانسه انتخاب شد. رضادقتی در سال ۱۹۵۲ در تبریز بدنیا آمده، تحصیلاتش در رشته‌ی معماری است. اما بیست سال سابقه‌ی حرفه‌ای در فتوژورنالیزم او را به استادی برجسته در این رشته تبدیل کرده است. او نمایشگاه‌های بسیاری در کشورهای مختلف و در بزرگترین مراکز هنری جهان - نظیر موزه‌ی لوور فرانسه - از تصاویری که در آفریقای جنوبی، لبنان، سارابوو و پوشش جنگ ایران و عراق و شوروی با افغانستان تهیه کرده، ترتیب داده است. کارهای رضا توسط همکارانش با جایزه‌هایی که از سازمان جهانی عکس خبری و دریافت کرده مورد شناسایی و تقدیر قرار گرفته است. هر جا که رضادقتی نمایشگاهی از تصاویر خود برپا کرده یا آن‌ها را نمایش داده تلنگری به وجدان‌ها زده و به نسبت حساسیت تماشاگران شوک‌هائی وارد کرده، چون آثار رضا همه نمایشگر دردهای بشر امروز است. گزارش رضادقتی از سفرش در ماه ژانویه سال ۱۹۹۰ به باکو در صفحات بعدی آمده است.

کهکشانشاندا ألما قوردونون سنوداسی

عباسعلی جوادی

بیر کهکشان دوشون،
 کهکشانشاندا بیر دونیا،
 دونیادا بیر اؤلکه،
 اؤلکهده بیر باغچا،
 باغچادا بیر آغاج،
 آغاجدا بیر ألما،
 ألمادا بیر قورد،
 قورددا بیر سنودا،
 اوز ألمای کشف ائتدیم،
 باشقالارینا ال آتاجام.
 سونرا دا علمیمله
 آلاهی تاپاجام.

انتظار

«بیر گون» بوخ، ایندی،
 ایندی ایتردیم سنی یانیمدا.
 نه گوزله مه گه فرصتیم قالیب،
 نه آختارماغا طاقتم.
 بیر یانداندا اولدوزلار،
 اولدوزلار آخیر
 آسمانیمدا.

بشینیجی اون ایلیکده

دورد دفعه دلیجه عاشیق اولموشام.
 یعنی وورسان یاشیما،
 هر اون ایلده بیر دفعه
 کونلوم منی بیر هوسه ساتیدیر.
 ایندی یاشیم قیرخ ایکی.
 دنمک کی،

بشینیجی عشقیمین واختی گلیب چاتیدیر. ☐

چشم‌انداز یک خبرنگار عکاس "ژانویه سیاه" - باکو

رضا دقتی - بتی بلر

ترجمه از انگلیسی: دکتر علی قره‌جه‌لو

بتی بلیر سردبیر مجلهٔ «آذربایجان اینترناشنال»: آذربایجانی‌ها آن را ژانویه سیاه می‌نامند و آن زمانی بود که تانک‌ها و نیروهای شوروی خیابان‌های باکو را درنوردیدند. هدف عملیات "ضربه‌ای نیروهای شوروی، سرکوب جنبش استقلال طلبانه در آذربایجان بود. به دنبال این عملیات، قتل عام مردم عادی توسط نیروهای شوروی در ۲۰-۱۹ ژانویه ۱۹۹۰ به وقوع پیوست. آمار حداقل ۳۰۰ و حتی خیلی بیشتر را نشان می‌داد. امروز باگذشت بیش از ۸ سال هنوز حقایق نامعلوم و در پرده مانده است. زمانی که آشکار شد که اتحاد شوروی در استانه‌ی فروپاشی است. بیشتر مدارک و اسناد مربوط به این عملیات - حدود ۲۰۰ جعبه - مهر و موم شده و توسط ارتش شوروی به مسکو فرستاده شد.

ژانویه سیاه آغاز پایان حکومت شوروی در آذربایجان بود. اعضای حزب کمونیست که زندگی خود را وقف خدمت به منافع اتحاد شوروی کرده بودند، با دیدن دگرگونی اوضاع بیمناک شدند. داستان‌هایی که اعضای حزب کارت‌های عضویت خود را آتش می‌زدند فراوان بود. رئیس جمهور فعلی آذربایجان، حیدر علی‌اوف عضو سابق پولیت بورو، به گورباچف حمله کرده و او را متهم نمود که معمار اصلی این جنایت شنیع می‌باشد. در میان این همه آشوب و اغتشاش مقامات شوروی تمام کوشش خود را بکار بردند تا از انتشار اخبار این جنایت در نزد جامعه‌ی بین‌المللی جلوگیری نمایند.

اما دو استثنای قابل توجه در این میان وجود داشت: "میرزا خزر" و گروه کوچک وی در "رادیو آزادی" که اخبار روزانه را در باره‌ی باکو پخش می‌کرد، و کوشش‌های خبرنگار عکاس معروف دنیا رضا دقتی.

مقاله‌ی زیر شرح کوشش‌های رضا در آن روزهای پر آشوب برای رفتن مخفیانه به باکو و رساندن حقایق به گوش جهانیان است. داستان او مانند یک رمان و حتی نمایشنامه‌ی هالیوود است، ولی با ستاریوی حقیقی. رضا همه این تب و هيجان و لحظه‌های تاریخی را در زیر شرح داده می‌شود، زندگی کرده است. (۱)

مسکو- ۲۲ ژانویه ۱۹۹۵: آن روزها را هرگز فراموش نخواهم کرد. بیش از ۵۰ روزنامه نگار و عکاس معروف دنیا از سی‌ان‌ان، ای-بی-سی، سی-بی-اس، ان-بی-سی، رویتر، ای-پی، به "هتل مسکو" رسیده بودند. من و همکار دیگرم تازه از پاریس رسیده بودیم. اتفاقاتی در باکو می افتاد. ما دقیقاً نمی دانستیم چه چیز شنیده بودیم که تظاهرات در خیابان‌های باکو جریان دارد و نیروهای شوروی وارد باکو شده‌اند. به غیر از آن هر چه بود حدس و گمان بود.

شوروی از جنبش استقلال طلبانه‌ای که در آذربایجان جریان داشت بیمناک بود. آنها تصمیم داشتند قبل از اینکه این جنبش اوج بگیرد آن را در هم بشکنند. فراموش نباید کرد که آن روزها روزهای گورباچف و پروستریکا بود. تنها چند ماه قبل دنیا شاهد تأثیر فزاینده اروپای مرکزی بود که آزادی خود را باز یافته بود. دیوار برلین، سپس لهستان، معارستان، چکسلواکی و شوروی با داشتن بزرگترین زرادخانه جهان در مقابل چریک‌های افغان مجبور به ترک افغانستان گردیده بود.

خبرهای جسته گریخته‌ای از طریق خبرنگارها در پاریس می‌رسید. عکاس بودن بعنوان بخشی از کارم بدین معنی است که باید در تحولات ناگهانی و زرد خوردها قبل و یا حین رخ دادن شرکت نمایم. چه حسنی دارد که بعد از خاتمه حوادث بررسی. معنی خبرنگار عکاس بودن در همین است. خبرنگار می‌تواند دنباله حوادث در صحنه را بگیرد و منابع تحلیلی زیادی نیز بکار گیرد، ولی یک عکاس بایستی سیر خود بخودی آن لحظه را بگیرد.

وقتی از طریق خبرنگاری‌ها شروع به پیگیری آشوبها در باکو کردم، به دوستم "احمد سل" که خبرنگار عکاس ترک بود و برای شرکت تلویزیونی فرانسوی کار می‌کرد تلفن کردم. ازش پرسیدم: «می‌خواهی به باکو بروی؟» جواب داد: «مگر دیوانه‌ای!» ولی احمد بالاخره قبول کرد که فیلم برداری بکند و من نیز عکس بگیرم. فکر کردم خیلی بهتر خواهد بود که اگر یک آذربایجانی را نیز همراه خود ببریم. از خانم «شیرین ملک او» دعوت کردم که ما را همراهی نماید. آن روزها برای رفتن به باکو بایستی به مسکو می‌رفتی و جز این راه دیگری نبود. مقامات شوروی همچنین از تو می‌خواستند اجازه ورود به شهری که قرار بود آن جا بروی، قبلاً تهیه نمائی. از آنجائی که می‌دانستیم هرگز اجازه‌ی ورود به باکو را نخواهند داد لذا همچنین درخواستی نیز نکردیم.

می‌خواستیم تا ۲۰ ژانویه ویزاهایمان دستان باشد و آن روزی بود که در آذربایجان جهنمی پیا شده

بود، ولی مادر آن زمان چیزی در این مورد نمی دانستیم. بنظر می رسید مقامات روسی علیرغم این که مادو روز قبل تقاضای ویزا کرده بودیم هیچگونه اقدامی در این مورد نکرده بودند. آنها می دانستند که من خبرنگار عکاس ام، به آنها گفته بودم می روم تا از مسکو عکس هائی بگیرم. این اولین دروغ از سری دروغ هائی بود که گفتم تا بتوانم حقایق تراژدی ژانویه سیاه باکو را منعکس نمایم.

در سال ۱۹۸۸ در جشن ۱۵۰مین سال تولد نمایشنامه نویس بزرگ آذربایجان «میرزا فتحعلی آخوندوف» در باکو شرکت کرده بودم و در آنجا با بسیاری از هنرمندان و نویسندگان معروف آشنا شده بودم. یکی از این نویسندگان معروف «رستم ابراهیم بی اوف» بود. نویسنده ی معروفی که سناریوی فیلم «سوخته در آفتاب» را نوشته بود، که برنده ی جایزه ی اسکار سال ۱۹۹۵ برای «بهترین فیلم خارجی» (فیلم روسی) شد.

وقتی دیدم نمی توانم به موقع خود را به باکو برسانم، به رستم در مسکو تلفن کردم. او شک و تردید مرا تأیید کرد که وضعیت در باکو جدی است. او دفعات متعدد به شکل محتاطانه و مرموزی به آذری به من گفت: «اوضاع می تواند بسیار وخیم باشد». مجبور شدم دوبار دیگر در زمان های مختلف در شماره تلفن های متفاوت با او تماس بگیرم.

بعد از این ویزاهای مان را گرفتیم دوباره با رستم تماس گرفتیم: «با دو دوست دیگر می آیم. دوست دارم ترا ببینم و با هم شام بخوریم». جواب داد: «برای آمدن زمان خوبی است زیرا دوستان مان قبلا وارد شده اند!» (یعنی نیروهای شوروی قبلا وارد باکو شده اند).

گروه کوچک مادر ۲۱ ژانویه به مسکو رسید. رستم مات و مبهوت بود. او چاره ای برای رفتن به باکو پیدا نکرده بود. حال که نیروهای شوروی در باکو بودند، کلیه جاده ها بسته و مسافرت کردن نیز بسیار خطرناک می نمود.

آن روزها عصر در هتل شایع شد که مقامات خبرگزاری شوروی صبح روز بعد، پروازی برای بردن خبرنگاران به باکو ترتیب داده اند. به ما گفتند صبح روز بعد ساعت ۹ در لابی هتل منتظر باشیم (۲۳ ژانویه) از خبرنگاران پرسیدم: «آیا مطمئن هستید که آنها قصد دارند ما را به باکو ببرند؟» آنها مطمئن بودند، ولی من نیز به همان اندازه مطمئن بودم که آنها همچون قصدی ندارند. صرف بیش از ۵ سال (۸۸-۱۹۸۳) بعنوان خبرنگار «مجله تایمز» در میان چریک های افغان در کوه های پاکستان و افغانستان اگر یک چیز به من آموخته باشد این بود: «اگر مقامات شوروی پیشنهاد غیر قابل مقابله ای کردند هیچ وقت آن را باور نکن!»

قطار محلی بسوی باکو: روز بعد احمد و شیرین و من تا آنجائی که می توانستیم دورتر از لابی هتل بودیم. به جای همراهی کردن سایر خبرنگاران

در پرواز ۴ ساعته به باکو، تصمیم گرفتیم سوار قطار محلی شویم. قطاریکه در هر آبادی توقف می‌کرد. مسافرت ۴۸ ساعت طول می‌کشید، ولی بازرسی امنیتی کمتری داشت.

دوست رستم، کمال ما را در قطار همراهی می‌کرد. اولین وظیفه ما یاد گرفتن چند عبارت روسی بود. «روسی نمی‌دانم»، «من آذربایجانی‌ام». روسی ندانستن مرا نگران می‌کرد، ولی کمال اطمینان داد که نگران نباشیم، زیرا خیلی از آذربایجانی‌های غیر شهری نیز روسی نمی‌دانند. اما اگر کسی از ما مدارک بخواهد چی. آن وقت دیگر می‌دانستم که به پایان سفر رسیده‌ایم.

خیلی سعی کرده بودیم که مانند اهالی محل لباس بپوشیم تا مثل آنها عادی بنظر آئیم و کسی متوجه خارجی بودن ما نشود.

شیرین، روسی و آذری و فرانسه را بدون لهجه صحبت می‌کرد. لهجه ترکی احمد کاملاً معلوم بود، ولی روس‌ها تفاوت آن با آذربایجانی را تشخیص نمی‌دادند.

سفری طولانی بود. خوشبختانه ما کوبه‌ی خود را داشتیم و هر وقت مأمور کوبه می‌آمد، کمال ما را خیر می‌کرد و ما سعی می‌کردیم خود را در میان چمدانها و از چشم آن‌ها پنهان نماییم. بعضی مواقع وقتی ما در خواب بودیم او به مأمور چیزی می‌داد و ردش می‌کرد. یکی از بزرگترین موانع توالی رفتن بود که در قسمت اصلی قطار قرار داشت، ما نمی‌خواستیم خود را در وضعیتی قرار دهیم تا مجبور به صحبت با کسی شویم، لذا کمال بیرون کوبه می‌ایستاد و علامت می‌داد، اگر کسی نبود ما از کریدور رد شده به توالی می‌رفتیم.

بالاخره باکو: بالاخره در ۲۴ ژانویه به باکو رسیدیم. خسته و کوفته، ولی پرانتظار. وقتی به ترمینال قطار رسیدیم با تعجب صف طولانی سربازان را از پشت پنجره مشاهده کردم. هرگز این صحنه را فراموش نمی‌کنم. درست مثل یک فیلم جاسوسی دوران جنگ سرد بود. با این تفاوت که، این زندگی واقعی و من در میان صحنه بودم. سربازان قد بلند و خشن روس با کاپشن‌های بلند و کلاه‌های خز ایستاده و مسلسل‌های خود را در مقابل تاریکی شب تکان می‌دادند آن‌ها خیلی عظیم، ترسناک و تهدید کننده به نظر می‌آمدند. به خاطر می‌آورم با چشمان وحشت زده به شیرین و احمد نگاه کردم: «فکر می‌کنم آن‌ها ما را دستگیر خواهند کرد. ما باید از میان این دیوار عبور نماییم!»

ترس من از دستگیر شدن نبود، وقتی خیرنگار عکاسی این چیزها هم همیشه با تو هستند و تو می‌دانی که اتفاق می‌افتد. آنچه بیش از همه ترس داشتیم این بود که توانم حوادث را بگیرم، بویژه از آنجائی که خودم هم آذربایجانی بودم و می‌خواستم بخشی از داستانی باشم که به دنیا می‌گویم.

قطار متوقف شد. امیدوار بودم که رستم کسی را برای تحویل گرفتن ما فرستاده باشد. ناگهان در میان جمعیت «النورا حسین اوا» (اکنون سفیر آذربایجان در فرانسه است) را همراه دو دوست دخترش

دیدم. پریدند به داخل قطار، بازوانشان پر گل بود - گل سرخ - نه گل میخک سرخ که آن روزها در مراسم سوگواری به کار می‌رفت. مرا بغل کرده در گوشم زمزمه کرد: «دوربین و جمدان‌هایت را در کوبه بگذار و با من بیرون بیا و چیزی با خودت حمل نکن».

ما این کار را کردیم. او بازویش را از بازوی من رد کرد و خانم‌های دیگر میز بازویشان را به احمد و شیرین دادند. با بازوانی پر از گل مثل عشاقی که به هم رسیده‌اند از قطار پیاده شده و از میان صف طولانی سربازان رد شدیم. بعضی‌ها سر خود را به علامت اینکه شما را درک می‌کنیم تکان می‌دادند، مثل اینکه بگویند «هی بچه‌ها، عاشق‌ها، وقت خوبی داشته باشید مزاحم شما نخواهیم شد، خوش باشید».

علی رغم این که آن تجربه اعصاب شکن بود ولی باور نکردنی نیز بود وقتی که فهمیدیم که بسیاری از آن سربازان با قطار ما مسافرت می‌کردند! وقتی آن‌ها از قطار پیاده شدند کارت‌های هویت خود را به سربازان نشان داده و شروع به کنار زدن بعضی از مسافران کردند. حرکتی کاملاً از پیش ترتیب یافته برای ایجاد رعب و وحشت.

ماشین منتظر ما بود و ما برای شام خانه‌آشنائی رفتیم. غذا عالی بود، بویژه بعد از چند روز مسافرت که به اندازه کافی نیز غذا برای خوردن نداشتیم.

با دوستان "رامیز ابوطالب اوف" (اکنون برای وزارت خارجه کار می‌کند) و "النورا" آن شب دور هم جمع شدیم. احمد می‌خواست از آن‌ها فیلم بگیرد که آن‌ها جواب دادند: "غیر ممکن است، ما را دستگیر می‌کنند، نمی‌توانی فیلم ما را بکشی، ما اینجا هستیم تا با تو این چیزها را صحبت کرده و ترا جای دیگری ببریم." آن‌ها می‌دانستند که مأموریت ما چقدر مهم است و متعهد بودند که این داستان را به گوش جهانیان برسانند. نقشه‌ای از شهر به ما نشان داده و مشخص کردند که دقیقاً همه چیز کجا اتفاق می‌افتد و نیروها و تانک‌ها کجا مستقر هستند.

تلویزیون داشت می‌ترکید! فرمانده حکومت نظامی که یک روس بود یکنواخت سخنرانی می‌کرد و سعی می‌کرد همه را قانع کند که همه چیز تحت کنترل است و چیزی اتفاق نمی‌افتد. ما خود بهتر می‌دانستیم و کسی به حرف‌های بی‌مورد او توجهی نمی‌کرد. آن شب فقط توانستیم ۲-۳ ساعت بخوابیم. تمام عصر صحبت کرده و طرح‌ها ریختیم.

فراموش نمی‌کنم که چگونه همه غمگین بودند. در عمرم بیش از ۸۵ کشور را دیده بودم ولی قبول می‌کنم که آن روزها باکو غمگین‌ترین شهری بود که در تمام عمرم دیده بودم. مردم گیج و مبهوت بودند. آن‌ها تماماً شوکه شده و جهت خود را گم کرده بودند. برای آنها باور نکردنی بود که روس‌ها به آن‌ها حمله کرده و مردم بی‌گناه را کشته باشند، و این در حالی بود که ۷۰ سال برادری بزرگ مردم اتحاد شوروی را به آن‌ها موعظه کرده بودند!

درست مانند یک طلاق: اما در میان این همه غم و اندوه، متوجه پدیده‌ی دیگری شدم. به نظر می‌رسید که مردم تشخیص داده بودند که اتحاد شوروی در حال از هم پاشیدن است. این را می‌توان تشبیه به زندگی زناشویی کرد و بالاخره رسیدن به این تصمیم که وقت طلاق فرا رسیده است. این احساس جدائی و اشتیاق به استقلال به طریقی در میان یأس و ناامیدی از دست دادن دوستان و اعضای خانواده، به مردم نوعی وقار و اعتماد به نفس می‌داد. مثل اینکه آذربایجانی‌ها تصمیم خود را به ادامه دادن گرفته بودند. برای اینکه آنها می‌دانستند چه می‌کنند، به خاطر اینکه تصمیمشان را گرفته بودند. در تظاهرات اولیه آذربایجانی‌ها در جستجوی روابط بهتر و عادلانه‌تری با شوروی بودند، زیرا آن‌ها به این روابط اعتقاد داشتند. بعد از حوادث ژانویه آن‌ها فهمیدند که این روابط دیگر به سر آمده است.

به دنبال ماموریت: روز بعد دو ماشین آمد یکی برای من و دیگری برای احمد. ما از هم جدا شدیم که اگر یکی مان دستگیر شدیم دیگری به کار خود ادامه دهد. گذشته از این پنهان کردن دوربین و کار کردن در یک ماشین کوچک سخت بود. احمد یک دوربین کوچک ام‌بی‌اس سونی داشت که به اندازه‌ی کافی کوچک بود تا حتی در دستش جا بگیرد. من دو تا دوربین داشتم یکی کوچک و دیگری بزرگ. برای احتیاط همیشه یکی را در خانه می‌گذاشتم که اگر یکی توقیف شد شکست و یا دزدیده شد بتوانم با دیگری کار کنم.

ابتدا به سوی بیمارستان رفتیم. هرگز آن وحشتی که بیمارستان‌ها را پر کرده بود فراموش نخواهم کرد. اطاق‌ها مملو از انسان بود، زخمی‌ها و آن‌هائی که در حال مرگ بودند، بدون اینکه کسی بهشان برسد، روی زمین در کریدورها دراز کشیده بودند. کلیه درهای ورودی بیمارستان‌ها توسط پلیس کنترل می‌شد و می‌دانستیم بدون اینکه مورد بازرسی قرار بگیریم داخل رفتن مان سخت خواهد بود. به یکی از پرسنل بیمارستان گفتم، دارم دنبال دوستی می‌گردم که چند روز پیش مورد عمل جراحی قرار گرفته، او "زخمی" نیست و با این حوادث ارتباطی ندارد.

جرات نمی‌کردیم با دوربین عکاسی وارد بیمارستان بشویم، لذا یکی از به اصطلاح "پیشاهنگان" ما زودتر می‌رفت و چشم و گوشه‌ی آب می‌داد. آن‌ها بعضی زن‌های مسن و دهاتی را ترغیب می‌کردند تا بیرون آمده تا ما بتوانیم کیف‌های کوچک خود را در کیسه‌های بزرگ آنها جا بدهیم، تا آن‌ها بتوانند کیف‌های ما را با خود به داخل بیمارستان ببرند. در بیمارستان امن‌ترین جا برای عکس گرفتن، اطاق‌های عمل بود. "پیشاهنگان" قبل از وارد شدن ما به اطاق عمل آن را چک می‌کردند و سپس مادر را از پشت می‌بستیم. یکی از جراحان می‌گفت: "بیش از ۳۰۰ نفر کشته و بیش از ۱۰۰۰ نفر دیگر نیز زخمی شده‌اند و متأسفانه بیشتر آن‌هائی که زخمی شده‌اند خواهند مرد."

بعد از چند ساعت تصمیم گرفتیم بیرون رفته دنبال تانک‌ها بگردیم. آن‌ها را در یک زمین خالی وسیع پیدا کردیم، ولی امکان گرفتن آنها وجود نداشت. به فکرمان رسید که از آپارتمان‌های روبروی محل پارک تانک‌ها بهتر می‌شود عکس برداشت. باز یکی از "پیشاهنگان" وضعیت را

بررسی کرده خبر داد. به طبقه هشتم آپارتمان رفتیم و به دنبال ما کسی دوربین‌ها را آورد. علی رغم این که منظره از آن بالا بسیار صاف بود، ولی گرفتن عکس نیز بسیار خطرناک می‌نمود، زیرا سربازان به آسانی می‌توانستند محل ما را تعیین کنند.

پیشنهاد کردم خانم خانه به بالکن رفته و وانمود نماید که دارد پنجره را می‌شوید، سپس با هر بلند کردن دست وی ما تلسکوپ‌های دوربین را بسوی سربازان و تانک‌ها هدف‌گیری نمائیم. وجود آن خانم مانع دیده شدن ما می‌شد. او قبول کرد این کار را به خاطر ما انجام دهد. بالاخره عکس‌هایی را که می‌خواستیم گرفتیم.

خانم نظافتچی کاملاً از این کار لذت می‌برد و مرتب می‌پرسید: «من هم تو فیلم هستم، من هم تو اون فیلم بازی می‌کنم» و این خیلی خنده‌دار بود. شوهرش می‌ترسید که سربازان متوجه شده و سلاح‌های خود را به سوی ما نشانه‌گیری کنند و یا کسی بالا آمده ما را دستگیر نماید.

دوباره به خیابان آمدیم. برای اینکه سبک باشم بیش ۷-۸ حلقه فیلم با خود نیاورده بودم، لذا با هر عکسی که می‌گرفتم آن را می‌شمردم. سربازان در خیابانها کشیک می‌دادند و تانک‌ها از کنار ما رد می‌شدند. به بالا به آپارتمان‌ها که نگاه می‌کردیم، پارچه‌های سیاه را می‌دیدیم که آویزان بودند. پارچه‌های سیاه سمبل همدردی با آن‌هائی بود که کشته شده بودند. آن‌ها همه جا بودند. بنظر می‌آمد که آذربایجانی‌ها از نشان دادن این اعتراض سمبولیک هراسی نداشتند. برای من این یکی دیگر از نشانه‌های تجزیه اتحاد شوروی بود. همه احساس می‌کردند که پایان کار فرا رسیده. به نظر من آن روزی که آن تانک‌ها وارد باکو شدند حکم مرگ دوران شوروی را امضاء کردند. البته دو سال دیگر طول کشید تا آن بت بزرگ فرو غلطد، ولی پایه‌هایش شروع به تخریب کرده بودند.

بعدش به مورگ [محل نگهداری اجساد] رفتیم. باز در ورودی را بسته و کارت‌های شناسائی را کنترل می‌کردند. نام کسانی را که برای تشخیص کشته‌ها می‌آمدند کنترل می‌کردند. به هر طریقی بود وارد یکی از اتاق‌های مورگ شدیم. در وسط اتاق روی یک میز عکس جسدها قرار داشت. مردم تو می‌آمدند عکس‌ها را برداشته نگاه می‌کردند و ناامیدانه به دنبال عزیزانشان می‌گشتند و امیدوار بودند که آن‌ها را در آن جا پیدا نکنند.

فردای آن روز قرار بود گردهمائی عظیمی در "قبرستان شهدا" برگزار شود و این فرصتی به ما می‌داد تا در میان مردم شاهد احساسات آن‌ها باشیم. این بار می‌توانستیم آزادانه فیلمبرداری بکنیم. برایمان مسئله‌ای نبود که شخصی که در بغل دستمان ایستاده مأمور کا.گ.ب است یا نه، از ترس حمله مردم جرأت نمی‌کردند مشکلی ایجاد کنند. نمی‌بایستی ریسک می‌کردیم و باید قبل از اینکه جمعیت پراکنده شوند می‌زدیم به چاک تا کسی نتواند ما را تعقیب کند. حتی سناریوی کوچکی نیز برای فرارمان ترتیب داده بودیم.

بعد از صحنه گورستان فکر کردیم عکس کافی گرفته‌ایم. ۳ روز و ۲ شب در باکو گذرانده بودیم. وقتش بود که باکو را ترک می‌کردیم. بزودی توسط دوستانم ویزاهای ورودی تقلبی به آذربایجان با بلیت پرواز به مسکو در دستمان بود. به خاطر بیاورید که ما رسماً وارد آذربایجان نشده بودیم.

همچنان که در باکو اتفاق افتاد ما می‌بایستی تمام تکیه‌مان را روی دوستانمان می‌گذاشتیم تا بتوانیم از شوروی خارج شویم. مانند قبل جرأت حمل دوربین عکاسی‌مان را نداشتیم. فیلم و نئدیو و دوربین‌ها در هواپیما همراهمان بود، به ما گفته شده بود کسی که با ما در همان هواپیما پرواز می‌کند وسایل ما را نیز حمل خواهد کرد، ولی ما او را نمی‌شناختیم. در راه دو دختر روس پیش آمده با ما شروع به صحبت کردند. ما خیلی مشکوک بودیم، زیرا درباره‌ی دختران بلوند روسی داستان‌های زیادی شنیده بودیم. فکر می‌کردیم آنها مأمور کا.گ.ب هستند. آنها بالاخره به حرف آمدند. یکی از دختران به زبان آذری به فیلم‌ها اشاره کرد. ما کاملاً از این که در این مورد چیزی می‌دانیم انکار کردیم: "چه فیلمی؟" عاقبت فهمیدیم این‌ها همان مسافرانی بودند که قرار بود به ما خوبی کرده وسایل ما را با خود حمل نمایند. واقعاً ما را ترسانده بودند.

در بازگشت به هتل، از دخترها فیلم‌ها را گرفته و مستقیماً به سوی فرودگاه راه افتادیم. همچنین در هتل فهمیدیم که چه اتفاقی برای روزنامه‌نگارانی که برای پرواز به قصد باکو برده شده بودند افتاده بود. همانطوری که مشکوک بودم، هیچ کدام از روزنامه‌نگاران نتوانستند به باکو برسند. در میانه پرواز، خلبان اعلام می‌کند که متأسفانه فرودگاه باکو بسته است و آن‌ها مجبورند در نزدیکترین فرودگاه فرود بیایند! چقدر راحت بود که این فرودگاه "ابروان" (ارمنستان) باشد. جایی که خبرگزاری شوروی از قبل تدارک همه چیز را دیده بود تا پناهندگان ارمنی را که از آذربایجان می‌گریختند به خبرگزاری‌ها و مطبوعات بین‌المللی نشان داده تا آن‌ها نظر خود را درباره‌ی بیرحمی آذربایجانی‌ها به جهانیان بازگو نمایند! بار دیگر روس‌ها خبرگزاری‌های بین‌المللی را قریب داده بودند تنها داستانی که خبرنگاران می‌توانستند با آن به خانه بازگردند دقیقاً همان بود که روس‌ها می‌خواستند به افکار عمومی جهان بگویند، که نیاز برای در هم شکستن متمدن آذربایجانی توسط ارتش سرخ را بیشتر توجیه می‌کرد. شناخت حقیقت تدریجاً به جهت روشنگری گروه کوچک ما امکان پذیر گردید. زیرا هیچ روزنامه‌نگاری به غیر از ما نتوانست پایش به باکو برسد.

وقتی به آن روزها در باکو می‌نگرم، علیرغم این که سال‌ها در کشورهای گوناگون و در جاهای خیلی سخت کار کرده بودم، ولی در آذربایجان خیلی می‌ترسیدم تا برایم اتفاقی بیافتد که به نحوی ناپدید شوم. ما شاهد حوادث باکو بودیم و اطلاعات مستندی جمع‌آوری کرده بودیم که کل امپراطوری شوروی آن را انکار می‌کرد. اطلاعاتی که تمام دنیا منتظر شنیدن آن بود. ما تنها انسانهایی بودیم که داستان واقعی را به دنیا فریاد می‌زدیم.

وقتی هواپیما از مسکو بلند شد، همگی به هم نگاه کردیم. هرگز آرامش غیر قابل وصفی که در چشمانمان بود، فراموش نخواهم کرد. ۷ روز بسیار سختی بود و بالاخره ما به سوی پاریس در حال پرواز بودیم. باور نمی‌کردم که موفق شده‌ایم.

بازگشت به پاریس: ساعت ۴:۵ بعد از ظهر هواپیما در پاریس به زمین نشست. احمد و من هر دو با عجله برای ظاهر کردن فیلم‌ها و بازبینی وئیدیو پیاده شدیم. خبرها ساعت ۸ پخش میشدند. هنوز می‌ترسیدم که فیلم‌های مان اشعه ایکس خورده باشند یا وئیدیوها "دیگکتایز" شده باشند. شوروی‌ها در این کارها معروف بودند. تو فکر می‌کنی همه چیز عالی است، به خانه که می‌رسی متوجه می‌شوی که همه چیز خالی است! داستان دردناکی از یک گروه فرانسوی که به مدت ۳ هفته در قزاقستان فیلم‌برداری کرده بودند، شنیده بودم. وقتی برگشته بودند، متوجه شده بودند که ضبط‌شان "دیگکتایز" شده و آن‌ها چیزی برای عرضه کردن ندارند.

وقتی در لابر اتوار شروع ظاهر کردن فیلم‌ها کردم تلویزیون روشن بود. سپس صدائی شنیدم که اعلام می‌کرد، در ساعت ۸ اخبار بسیار مهمی پخش خواهد شد. اشک در چشمانم جمع شد. این بدین معنی بود که ویدئوی احمد سالم بود. آن شب اخبار با حوادث تراژیک که در باکو اتفاق افتاده بود به عنوان اولین خبر شروع شد. آن‌ها ۵:۶ دقیقه به این اخبار اختصاص داده بودند، این مدت با استانداردهای غرب به طور باور نکردنی طولانی بود، چرا که معمولاً بیش از ۳۰ ثانیه یا ۱ دقیقه به این اخبار اختصاص نمی‌دهند. فیلم‌های من هم خوب در آمدند. حدود ۴۰ تایی آن‌ها را انتخاب کردم تا برای پخش تکثیر شوند. آن‌ها را به آژانسی دادم که آنها می‌توانستند آنرا به حدود ۲۰۰۰ مجله و روزنامه در سراسر جهان مخابره نمایند.

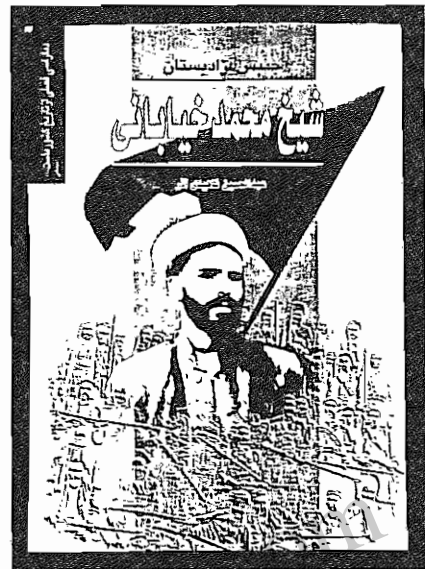
بعد از ۲۴ ساعت که ما به خانه برگشتیم، داستان تراژیک «ژانویه سیاه» آذربایجان در سراسر جهان پخش شده بود. بیش از ۱۸ کانال تلویزیونی و ده‌ها ایستگاه رادیویی به ما تلفن کرده درخواست فیلم می‌کردند. مأموریت‌مان خاتمه یافته بود. ژانویه سیاه دیگر یک راز نبود و دنیا نگاهش می‌کرد.

بتی بلیر سردبیر مجلهٔ بین‌المللی «آذربایجان اینترناشنال» در مورد رضا دقتی:

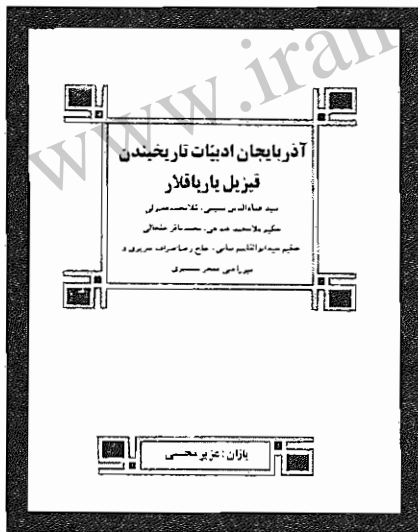
رضا افتخار می‌کند که در ۲۰ سال گذشته در هر جنگ و کشمکش اصلی در خاور میانه به غیر از "چچنیا" را پوشش داده است. کارهای رضا در معروف‌ترین آژانس‌های خبری و مجلات دنیا چاپ شده است از جمله نیوزویک، تایم، یاری ماچ، اشترن، و نشنال جئوگرافی. روزی که ما این شماره را چاپ می‌کردیم (اوپل اوریل) رضا برای یک مسافرت ۱۰ روزه عازم افغانستان همد، پاکستان، سری لانکا و تایلند بود. او "بیل ریچاردسون" سفیر امریکا در سازمان ملل را همراهی می‌کرد. مجله‌ی «نیویورک تایمز» مأموریت پوشش دادن حوادث در این کشورها را به رضا محول کرده بود.

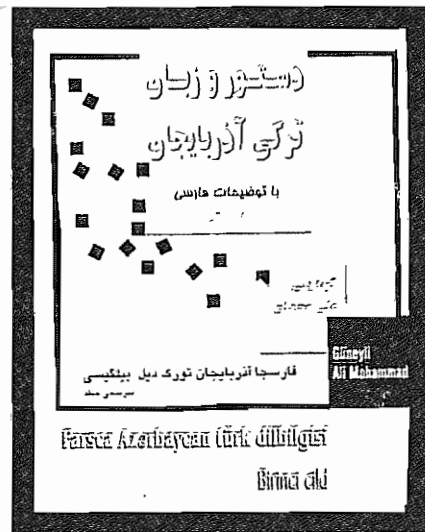
حمید ملازاده:
سیری در کوچه‌های خاطرات،
انتشارات ارک، تبریز، ۱۳۷۴

عبدالحسین ناهیدی از:
جنابش ازادیستان شیخ محمد خیابانی،
نشر اختر، تبریز، ۱۳۷۹

عزیز محسنی:
آذربایجان ادبیات تاریخیندن
انتشارات مینا، تبریز، ۱۳۷۴

علی محمدی ثونهیلی:
دستور زبان ترکی آذربایجان
انتشارات ناژین، ۱۳۷۷

حمید نطقی ایله مصاحبه

مصاحبه ائدن: علی شامل

تربییون: علی شامل شمالی آذربایجانین تانیمیش زورنالیستی و عین حالدا آذربایجان جمهوریتی نین انسکلوپدیارندا کییاسی نین امکداشی دیر. علی شامل جنوبی آذربایجان لا باغلی اولان ادبیات و مدنی حیات لا خصوصیه ماراخلایر و بو ساحه ده اونون معلومات ساحه سینین گنیشلیگی ائله بوردا مرحوم استاد نطقی ایله اپاردیقی مصاحبه دن ایدین گزرونور. مصاحبه نین اصل متنی جوخ اوزون ایلی او جمله دن دانیشیق اوزون گیریش دن (مقدمه دن) سونرا باشلایردی. بیز بوردا بالیز دانیشیق حیصه سین اویخو جولارا تقدیم اندیریک.

ع. شاملین: میلادی تقویمله ۱۹۲۵ - جی ایل سستیایر آیینین ۱۱ - ده تبریز شهرینده آنادان اولدوغوندان، اورادا «رشدیه»، «فردوسی» ادلی مکتبلرده اوخودوغونوزدان، سونرا تهران اونیورسیتیه سینین حقوق فاکولته سینین بیتیردیگینیزدن خبرداریق. بو سایدیقلا ریم قورو ترجمه حال دیر. سیز اوزونوز اوشاقلیق و گنجلیگی نیزی نجه خاطر لایر سینیز؟

ح. نطقی: انسان باشادیقجا خاطره لری چوخالیر. یاشاماغین بیر خصوصیتی وار، دونن نه یئدیگینیزی اونودوسوز. أمما آلتیمیش ایل اول اولانلاری جزئیتی ایله شرح وئیر سینیز. بلکه شرحین بیر مقداری حافظه نین خیاللا قوردوغو بیر قورغودور. آدم بونو اوزونه کئچمیش خاطره سی اولاراق قبول اندر. بو حقیقتدن ده او قدر اوزاق اولماز. بو خیاللار حقیقت اوستونده قورولموشدور. من تبریزده آنادان اولموشام. تبریزی چوخ سنویرم. نییه سنویرسن؟ - دیتنه دیرم: - «حیسی شئی لرین، دو یغوسال شئی لرین جاوابی یوخدور.» بونو سوروشان آدمین

اؤزو و عجایب آدمدیر. انسان آناسینی سنور. اما اونو ایضاح انده بیلمز نییه سئویر!

تبریزین هر محله سینده، هر کوچه سینده بیر خاطریم یاتیر. یاخشینی دان، پیسدن. آجی خاطر ده گنت - گنده آجیلغینی ایتیرر، مونس له شر، ظرافته دؤنر. آتام آپتکچی [داواخانچی] ایدی. انومیزین اندرونو و بیرونو اوصولوندا ایکی حییه طی، گئیش زئرزه میسی وار ایدی. او زمان درمانلار ایندیکی کیمی حاضر گلמידی. زئرزیمیزده بیزیم گؤزلریمیز قاریشیدنا، بعضا اشتراکیمیزلا حاضر لانیردی. عابله میز بؤیوک ایدی. سککیز اوشاق ایدیک. اقتصادی ضربه لر، باجیلاریمین اره گئتمه سی، بؤیوک انودن ال چکمه میز عینی واختا دوشدو. انو کیچیلدی. کیچیک انوی ده سئویدیم. انومیز اولکی تک بؤیوک قالسایدی، گذرانیمیز همیشه یاخشی کئچسه بدی، ایندی دئمه به سؤزوم قالمازی.

آستارایا کؤچدوک. آتام اورادا آپتک آچمیشدی. اورادا بیر ایل قالدیق. آستارا منیم شعرلریمین الهام منبعی اولدو. اورا کؤچنه دک چوخ بؤیوک سو گؤرمه میشدیم. گوردویوم ان بؤیوک سو تبریزده کی انی - اوزونو یوز متر اولان شاهگؤلوییدی. آستارانین ایسه بیر طرفی اوجو بو جاغی گورومنه من خزر دیزی، او بیر طرفی ده داغلار و سیخ اورمانلارلا احاطه اولونموشدو. اورمانلاردا کی رنگ برنگ قوشلار، اولارین سسی، دیزده کی جوربه جور بالیقارمنه انله گوجلو تأثیر ائتدی کی، بوگون یازدیغیم شعرلرده کی طبیعت لؤوحه لری همین ایللردن گلمه دیر.

ع. شامیل: سیز استانبولدا دوکتورلوق دنسرتاسیاسینی ۱۹۴۸ - جی ایلده مدافعه اندیسینین. همین اختادک ادبی فعالیتله ده مشغول اولوبسونوز. خاهش اندیرم، بو فعالیتله نجه باشلادیغینیزدان صؤحبت آچاسینیز.

ح. نطق: مکتبه اوخودوغوم ایللرده کتابیمیزدا درسلیگه دوشن شاعیرین بیر شعری اولوردوسا، من همین شاعیرین ۲۰ - ۳۰ شعرینی اوخویوب اؤزوم محاکمه یورومتک ایسته ییردیم. ۷ - جی صنیفده اوخویاندا ۱۹۴۵ - جی ایلده تبریزده فارسجا چیخان «شاهین» قزئتنده ایلک شعریم چاپ اولوندو. رندا کتور شعریمین اولینه بیر نچه سطر ده خوش سؤز یازمیشدی. بو منی داها دا هوسلندیردی. «فردوسی» مدرسه سینده اوخویاندا حبیب ساهیر بیزه جغرافیادان درس دئیردی. شعره هوس گؤستر مگیمده گورونور اونون دا تأثیری اولوب. ایستر تهراندا حقوق فاکولته سینده اوخویاندا، ایستر استانبولدا دوکتورلوق یازاندا شعر دن اوزاقلشما دیم.

استانبول منیم گؤزلریم قارشیسیندا بئنی دنیا آچدی. تهراندا آدی چکیلیمین شاعیرلرین اثرلرینی اوخودوم، ساغ اولانلارلا شخصتا تانیش اولدوم. دئیرسیز تهراندا آدی چکیلیمین کیملر ایدی؟ مثلا، اولارین بیرى محمد فضولی. استانبولدا گونون بیر یاریسینی حقوق اوخویوردوسا، او بیرى یاریسینی ادبیات اوخویوردوم. مثلا، من اجازه سیز قاپینی اچیب خالده ادرسدن ایسته دیگیمی سوروشا دیم. ان چوخ عثمانلی ادبیاتی فنیدن درس دین علی نهات ترلان ایله دانیشیب صحبتله شدیم. او منه اوخوماغا چوخلی کتابلار وئردی. اونون ادبیاتا بیر باخشی واریدی. من

اونون ضد طرفینی تاپدیم. عبدالباقی گۆلپینارلی نین ادبیاتا باخیشی علی نهیات ترلاندان تامام فرقلیدی. بلکه ده دئییرم، اونون عکسی ایدی.

ادبیاتچی حیدر بیگ دیری اؤز ایاصوفیانین مدیر لیگینی یاباردی. اورانین زئرزمی سینده زنگین کتابخانا واردی. چوخلارینی اورا بوراخمیر دیلار. آما من او کتابخانادان همیشه استفاده اندهردیم. ح. دیری اؤزله برابر گزر دیک. بو شکیلده ادبیات اولدو منیم بیر طرفیم. ۱۹۴۸ - جی ایلده استانبولدا احمد جعفر اوغلونو تانیدیم. باجمین خوجاسی ایدی. صادق آرانلی تانیدیم، چوخ - چوخ قیمتلی آدام ایدی. منه دندی: «چوخ داغیلما». منه بیر پروقرام وئردی. او پروقراما «کتاب دده قورقود» دا، اورخون آیدهلری ده، «قوتادقو بیلیک» ده، تورکجه یازیلیمیش چوخ کیتاب داخل ایدی. «قوتادقو بیلیک» له اونون واسطه سیله تانیش اولدوم. آذربایجان میلیتی، اونون انکشافی، دلیلی و دینی حاققیندا چوخ صحبتلرینی دینله دیم. استانبولدا تانیش اولوب دوستلاشدیغیم ادبیاتچیلاردان صحبت آچاندا چوخلاری منه حسد و حیرتله باخیردی. «او... او... او... سیز اونلارلا گوروشوسونوز؟! - دیر دیلر.

ع. شامیل: عمومیتله، شعر سیزین اوچون ندیر؟ بیر آیلنجه، حسلرینیزی چاتدیرماق واسطه سی، معنوی طلبات، بوخسا؟

ح. نطقی: شعر دنمک منده بیر نوع احتیاج دیر. شعرلریمین چوخو ایتیب باتیب. بیر خیلی اول دوکتور فروغ یانیم گلمیشدی. بیر نچه شعریمی ازیب دئدی. اونون حافظه سی چوخ یاخشیدیر. ایندی او شعرلر هنج یرده یوخدور. من اونلاری ۴۷ - ۱۹۴۶ - جی ایللرده یاز میاشم. همیشه یازدیغیم شعر ییتیرنده هر شیین قور تولدوغونو سانمیاشم. اونلاری توپلاماغا، بیر یره ییغماغا سعی گؤستر مه میشم.

ژان ژاک روسوباشقالارینا اوشاقلارینی نئجه تربیه ائتمه لرینه دایر نصیحتلر وئردی. اؤز اوشاقلارینی ایسه کیلیسه قاییلاریندا قویاردی. گورونور، شعریمه مونا سبتده من ده ائله اولموشام. اودور کی، شعرلریمین چوخونو یئللر آپاردی.

خانیمیم آیتن منی مجبور ائتمه سه یدی یقین کی، بو گون اوخودوغونوز شعرلرین چوخو نه یاز ییلار، نه ده بیر یره توپلاناردی.

«وارلیق» ژورنالی چاپ اولوندوقدان سونرا، چاره سیز شعرلریم بیر یره توپلانندی. یعنی ژورنال صحیفه لرینده چاپ اولر نالار قالدی. اونون دا بیر قصوری واردی. آمیش ایللدیر تورکجه اوخو مایان آداملار یازدیقلاریمیزی باشا دو شمور دولر. شعر ی شعر کیمی یازاندا زنگ گلیردی: «بو ندیر؟ بونون وزنی، قافیه سی هانی؟ بس شعر ی هاردادیر بونون؟»

عروضا عادت انتمیش آدمالارا «شعری بوردادیر» - دئمک چوخ اوزون سوروردو. مجبور دوق یازیلیمیش شعره ال گزدریب اندک بسیط بیر شنی. بیر زامان عاصی اولدوم. «ایستر آنلا سینلار، ایستر آنلاما سینلار». ایراندا بیر شاعر واردی، حالت آدیندا. بیر یسی یئنی لیکچی حرکتین اؤنچولو نیمانین بیر شعرینی اونا کتیریب مسخره ایله خبر آلیر: «بو نه دئمکدیر؟» حالت دئیر: «من نه بلیم؟ سوادین یوخدور، گئت اؤیرن!» حاققین یوخدور باخین موسیقی سینی ائشیدسن و دئه سن: «بو نه دئمک دیر؟» گئت سن معمولی کند هاوالارینی چال. دوشوندوم کی، فدا کارلیق ائتمیه جگم. شعر نه جور گلیر، انله جه ده یازاجام. ایچیمده اولان شیئری آچیق دئمک عادتیم دئییل. دئسم، باش مقاله یه بنزر. شعر گلینین اوزونه سالیان تول - تور کیمی اولمالی دیر. تول گلینین نهجه گوزل، سیرلی گؤستریرسه، شعر ده انله اولمالیدی. بیگ تولون آرخاسیندا اولانی آیدین گؤرمور. تولو آچاندا بعضا پیس سورپریزله - چیرکین بیر قادیلار راستلاشا بیلر.

منیم سلیقه مه گوره شعر گرک دوغولو اولسون. بیرینجی پرده فالخسین بیر سیر آچیلین... هر پرده نین آلتیندا بیر شنی ساخلانمیش اولسون. اونون دا آچاری وئرلیمه میش اولسون. هر کس اوز فیکرلری ایله آچماغا چالیشین او پرده نی. یعنی شعر شاعیرین یازماسی، سؤیله مه سیله قورتار ماسین. شعر او خوبانین فیکریله قورتار سین!

بعضا مندن سوروشورلار: «شعر ده دئمک ایسته دیگین فیکر بودور مو؟» چوخ عجایب سوال دیر. بئله سواللار آدامین مرحم شنیلرینه ال اوزاتماق کیمی دیر. دئییرم: «نهنجه باشا دوشوبسونوز انله دیر».

ع. شامیل: ایرمینجی یوز ایلین ۲۰ - جی ایللریندن، یئنی سووتلر حاکیمته گلندن سونرا سربست شعر بیر یئنی لیک، بیر انقلاب کیمی تقدیم اولوندو. عروضا، هنجایا قارشى آز قالا ساواش اعلان ائدیلدی. بعضا افراطا واریلاراق سربست شعری دنیا ادبیاتینا چیخماغین، انکشافین یئگانه یولو اولدوغونو سؤیله دیلر. حالبوکی «کتاب دده قورقود» دا سربست شعر نمونه لرینه راست گلمک اولور.

سیز ایستر شرق، ایستر غرب ادبیاتینا یاخشی بلد سینیز. تاریخی ده گوزل بیلیر سینیز. ایراندا عروضون مئیدان سولادیغی، حاکم - مطلق اولدوغو بیر زاماندا نهنجه اولدو شعرلرینیزی سربست وزنده یازماغی قرارا آلدینیز؟ بو آوروپایا مثیل لیک دن، یئنی لیک آختاریشیندان گلدی، یوخسا...؟

ح. نطق: دوغرو سؤیله دینیز. سربست شعر یئنی دئییل. اینگیلیسلرده بونون چوخلو نمونه لرینه راست گلمک اولار. و شکسپیرین نه قدر شعری سربست وزنده دیر. «کتاب دده قورقود» داکی شعر سربست خالق شعرینه یاخیندی، ریمی وار. من ایرمینجی یوز ایبلده یاشادیغیم، «کیتاب دده قورقود» و، کئچمیشده سربست وزنده یازیلیمیش باشقا شعرلری او خودوغوم اوچون ساحه نی بیر آز دیشدیم. دئییرلر معین قورخودان، مثلا، ایراندا شاه رژیمین قورخوسوندان سیمولیک یازی رلار.

من هر هانسی بیر تهلهکه دن، قورخودان بو اوسلوبو سئچمه دیم. یئددی پرده نین آلتیندا گلینیمی گیزله مه دیم. بو پرده لری قورودوم. بو قورخو دئییل! بو عشقی عومومی لشدیرمک دیر!

فرانساین بیر بویوک قبرستانی وار: ایسته بییلر اورادا انله بیر عابیده اوجالتینلار کی، اسیر دوشرگه لرینده اولموش آلتی میلیون آدمی اوزونده عکس ائتدیرسین. اودور کی، سیموولیک، رمزی بیر شئی دوزلدیلر. انله بیل فوتوگراف ما کیناسی ایله اوست - اوسته شکیل چکیلر.

منیم نئی سیمی آنلایان یوخدور.
هر کس اوز باخیشیلا منی سئویر.

ع. شامیل: بیر حالدا کی، صؤحبتی مولانا یا - جلال الدین محمد رومی یه گتیردینیز، اوندا من شمس تبریزی حاقدان سیزدن خبر آلمادان کئچه بیلمیه حکم. شمس تبریزین الیمیزده نه دیوانی وار، نه مثنویسی، نه رباعیسی، نه ده تیوغو. آما شرق ادبیاتیندان فلسفه سیندن آز - چوخ بیلگیسی اولان هر بیر شخص شمسدن حئیرانلیقلا صؤحبت آچیر.

ح. نطق: دئییرسینیز شمس تبریزدن بیر شئی اوخوما ییب سینیز؟! عیسی پیغمبردن نه اوخویوبسونوز؟ سقراطین اوزونون یازدیقلاریندان نه یی اوخویوبسونوز؟ زمانه میزده آتوم بومباسی کشف ائندن، اینیشتینین شاگردی، اوروپادان آمریکایا قاچدی. اودا هئچ بیر شئی یازماییب. سقراطدان نه بیلیرک سه، اونو شاگردلرینین یازدیقلاریندان بیلیریک. عیسی پیغمبرده انله....

بو بیر نوع یاشام طریزی دیر. بعضیلری بازار، بعضیلری حیاتلاریندا ایشله در. شمس ده بئله بیر آدم دی. قونیا شهرینین قاضیلار قاضی سینی، جلال الدین رومونو بیر نئچه گونلوک صؤحبت ایله تمام دیشدیردی. عیسی ایله «اینجیل» ی یازان دورد حواری آراسیندا مسافه ایل باخیمیندان شمس ایله مولانا آراسیندان چوخ - چوخدور. مولانانین دیوان کبیرین آدی «دیوان شمس» دیر. سائیرسان مولانا یوخدور. شعرین دبیینه تخلص یئرینده مولانا یازاجاغی حالدا شمس یازیب. جلال الدین تورکوستاندان آنادولویا گلنده تبریزدن کئچیب - کئچمه دیگینی بیلیرم. آما شعرلریندن بیرینده تبریز کلمه سی ایشلدننده همین دقیقه شمسی خاطر لایر. مثنوی لرینین بیرینده دئییر:

ائنی دوه ساروانی دوه لردن یوکلی ائندیر.

چون تبریزه یتیشدیک - سئوگیلیرین محله سینه یتیشدیک.

حتی مولانا شعرلرینین بیرینده دئییر:

«شمسین آدینین درینلیگینده گؤیده کی شمس، یعنی گونش او تانیر». شمس
بنله بیر شخصیت دیر!..

ع. شاملیل: حبیب ساهیرین معلمینیز اولدوغونو سؤیله دینیز. انون دا شعرلرینین دلیلی چوخ صاف و تمیز دیر. روحآینیلیکچی اولان حبیب ساهیر ایستر او تاید، ایستر سه بو تاید نه دنسه آز تانیدیلیم. یادداشینیز دا حبیب بیگ نجه قالب؟

ح. نطقی: طبیعت سنور انسان کیمی. تبریزده اولاندا آز قالا هرگون عئینالی داغینا چیخاردی. ائویمیز اونون یولونون اوستونده اولدوغونان خاطریمده قالب. سونرا بیز تهرانا کؤچدوک. محله میزده کیچیک بیر پارک وار ایدی. ح. ساهیر ده تهرانا کؤچدو. تعطیل گونلرینده گلردی محله میزده کی پارکدا اوتوراردی. او قدر اوتوراردی کی، هامی چیخیب گنده ردی. سونرا گلردی بیزیم قاپنین زنگینی چالاردی. منیم شعریمده بو وار. بیر جای گتیره ردیم. خشیلی صؤحتلشردیک. او دفترینی آچاردی. هنج کسه اوخومادینی (یعنی احتیاط ائتدیگی) شعرلرینی بیزه اوخویاردی. چوخ هفته لر بونو ائتدی. سونرا ح. ساهیرین قولاغی توتولدو. چوخ ایستردیم اونولا خوشانلاشیم. دئییردیم، ائشیتمیردی. بیر دفتر وئردی کی، سوآلاریمی، صؤحتیمی اورایا یازیم.

من طلبه لریمه دئییردیم: فیکیرلشمه دن دانیشما، تحقیق ائتمه دن یازما. ایش یازماغا گلینجه صؤحتیمیز کیلدی. سونرا اولومونو ائشیتدیم. حاققیندا «وارلیق» ژورنالینا گئیش بیر مقاله یازدیم. شعر باخچاسینی گزدیم. اوخوجویا اونو تقدیم ائتمه یه چالیشدیم.

ع. شاملیل: بس سهند - بولود قارا چورلو؟...

ح. نطقی: تنز - تنز تهرانا گلردی. آیلارلا جواد هئیتین قوناغی اولاردی. هنج کیمه اوخوماغا جسارت ائتمه دیگی شعرلرینی اوخویاردی. چوخدا متواضع ایدی. دئییردی، شعرلریمی تصحیح ائدین. اولدو کدن سونرا ورته لری آراسیندا قاریشقیق دوشدو. سهندین اوخودوغو همین شعرله هنج یرده راست گلمدیم. شعرلر گون اوزو گورمه دی. چوخ گوزل شعرلر اوخوردو. اوندان ممنونام کی، اونلاردان داددیق. چوخ گوزل شاعیر ایدی. شاعیر سوسیال آدمدیر، هر دؤوره باخارسینیز بیر شاعیر مشخصدیر. حتما اطرافیندا یاری بؤیوک شاعیرلر وار. او اندازه شاعیرلر وار. شاعیر کول ایچینده منشه کیمی بؤیویور. بیر - ایکیمی داها بؤیوک اولور. چؤلده بیتن تک نهنگ آعاج کیمی شاعیر گورمز سینیز. نظامی لره بیر قوروبون ایچینده مشخص اولور. اورادا خاقانی لر، ابوالعلا، فلکی لر، بیلقانی لر و باشقالاری وار. هامیسی دا بیر - بیرینه یاخیندیر.

ع. شاملیل: بیر حالدا کی نظامی لردن، خاقانی لردن، فلکی لردن سوز آجدینیز، بیر سوآل وئیریم. نجه اولدو تورکلر تاریخده حؤکمرانلیق ائتدیگی حالدا، سارایلاریندا کی شاعیرلر

آنا دېلنده دئيل فارسجا يازيب - ياراتديلار؟

ج. نطقى: بو چوخ اوزون سؤجبتين كونوسودور. ياشار قارايشف منه سؤيلهدى كى، توركلوكله ايليشگىلى بير انىسكلو پنديا حاضيرلايريق. اونا اؤن سؤز ياز. آذربايجانليلارين تعبيرى ايله دئسك: دابانلاريمى چكدى. منده يازديم. باشلانغىچ قويدوم. توركون باشلانغىچيدير. بيليرسىز، اساس توركلوك آذربايجاندا دير. شعريمده بير كاچ مقصديم وار. بونلاردان بيرى ده اورخون عابيدهلىرى دير. او داشلارا خطاب انديب دئيرم:

ائى سويومون صبير داشى،
ائى ائليمين، اولوسومون
صبير داشى، سير داشى،

باشيميزين اوستوندن چوخ يئلر گليب گئتميش. ظن ائتميرم بيزيم كيمي چوخ ميلت اولسون. آز ميلت وار باشينا بو قدر بلاگله.

بوزه تواضع اؤيرتميشلر، افتخار اؤيرتميشلر. ظن انديرديك سون نفسميزى چكيريك. اوميد ياواش - ياواش چورويوردو. و او گونلر يانليش دوشونوردوك. نه گوزل گونلر گلدى. دونيا نه اندير - اتسين، توركو انكار انده بيلميه جك. تاريخين حؤكمو اولماسادا، تاريخه حؤكم اندن قؤوم قدرتلى دير. بو حؤكمو هارادان آير قؤوم؟ وجود قدرتى كيچيك - كيچيك ذره لردن آير. بو قوتى قؤوم انسانلاريندان آير:

من توركلر كيمي
يارى قايناتديم، يارى چيى يئديم.

يوخسول و زنگين بيزيك. وارليغيميزين صاحبي چيخميريق. صاحب چيخساق چوخ شيئيميز وار. مملكتلر قورموشوق. ادبىاتلار ياراتميشيق. فارسجا بى دوغورموشوق. بيز بئلى بيك. اؤزگه نى بزر، اؤزولوت گزر. تاريخ بويو توركلرين قدريني (طالعيني) آيرى تصور ائتميشيك. بو ان بويوك يانليشليغى ميز اولوب. آذربايجانين كندينه گلمه سى قاقاووزا دا، قوموغا دا، نوقايا دا، توركيه يه ده تاثير انده جك.

تاريخده دفعه لرله آلدانميشيق. بو دا عقلميزدن دئيل، حسن نيتيمزدن اولوب. هر كسى كنديميز بيلميشيك، اليميزده بير شنى اولدوقدا هامى ايله پايلاشميشيق. آروپا ايسه بيزى ترسینه تانيديب، «تورك بير تيجيدير» - دئيه يوز ايللر بويو هراى چكيب. اصلينده توركلر چوخ مدنى اولوبلار. ايندى ده، كئچميشده ده.

ایراندا ۲۶ سلاله حاکمیته گلمیش و گتمیش. نه واخت کی، حاکمیته تورکلر گلمیش باشقا خالقار زورلانمیش. مراغادا اوج مزار گوردوم. هولاکو خانین، انه سینین و خانیمین مزارلاری. بیرى مسلمان، بیرى بودایی، بیرى کریستیان. هر بیرى اوز قایداسینجا دفن ائدیلب. بو گونه دک ده قورونوب ساخلاتیلب.

اشکانیلر دؤورونه باخاق، بیز سا کالار دؤورو دئییریک. تاریخده اونلارین آدینی ائللرین سلطنتی قوموشلار. چونکو هر ائل ائله دیگنده، گنیدیگنده، دندیگنده سربست ایدی. اوروپا تورک کونفدراسیونونا اییرمی یوزایلده گلیب چیخیر. بیر مدت بیزی او یوتدولار. بو دا کندی کندیمیزی ضعیف دوشورمه گیمیزدن اولدو. ایکی بویوک قهرمان: [سلطان] سلیم کیمی انسان! شعر ده یازار. [شاه] اسماعیل کیمی انسان! او دا شعر یازار. قارشی - قارشیا دوروب بیر - بیرینی ازدی. نه آپاردیلار؟ یا خود امیر تیمور، نه گزیرسن آنکارانین یانیندا؟! فاتح کیمی علم سئور آدم! بیلیم، اونا کیمی ائله فاتح اولوبمو شهری آلسین، عالیینه حؤرمت ائتسین، آدامینا حؤرمت ائتسین! حتی اسپانیا دئسین: «نییه آدمالارینی اؤلدورورسن؟ اؤلدورمه، گؤندر گلکسین بورایا».

بیزی آلداتمادیلار، اؤزوموز امکان یاراتدیق کی، بیزی آلداتیلار. بیز بو یانلیشلیغی اؤنوموزده کی مین ایلیکده آرادان قالدیراجاغیق.

ع. شامیل: چوخ نیکیین دانیشیر سیز. نیکیین لیگینیز بوگونکو مشاهدله رینیزین نتیجه سیدیر، یوخسا نظریه نین؟

ح. نطقی: ۱۹۸۷ - ده تورک دلی قورومونا گلدیم. باشقانی آیدین پاشا ایدی. منه چوخ حؤرمت ائتدی. گوردوکلری ایشلرله تانیش ائتدی. خبر ائدی.

- نتیجه دیر؟

دئدیم: - شاشیر دیم.

دئدی: - نییه؟

دئدیم: - من بورایی بئله بیلمز دیم. دوشونوردوم بورادا ۲۵ - ۱۹ کاتبه وار. آتا تورکون گنجلیکه اتحافی قازاخجا، قیرغیزجا، اوغورجا و باشقا دیلرده چاپ اولونوب. گؤزل سؤزلوکلر یازیر سینیز: آذربایجاندا شوئا دا شو دئییر لر. سیز عرب کیمی بیر دئییل سینیز. عرب اییرمی ایکی میلته بیر دیلده مراجعت ائدیر.

بیزیم ده یازی دیلیمیز بیر اولمالیدیر. گرک بیرسی دوشرگه، او بیرسی دوراق دنمه سین. یا دوشرگه دنه لیم یا دوراق. هئج اولماسا، هله لیک اوغوزلارین یازی دیلینی بیر ائله مک گرکدیر. بونا هر جور امکان دا وار. چونکو دیلیمیز اولدوقجا زنگین دیر. کئچمیشلرده سککیز قبيله گؤندر دیلر کی، گؤندر دیکلری قبيله تورکلشیب. بو دیلیمیزین یوخ، اورگیمیزین ساده لیگی و زنگینلیگی سایه سینده اولوب. بئله زنگین ثروتین هله صاحبی دئییلیک. هله خبریمیز یوخدور هانسی تورک ائلینده هانسی رسام نه جیزیر، هانسی عالیم نه یازیر؟ دونیا دیشیر. من اینانمیرام کندیلیگیندن دونیا

دیشه. دونیانی، تاریخی انسانلار دیشیر. بوگون دونیادا بیر لاخلاما گئدیر. کیچیک - کیچیک مبارزه لرله هئج نه یه نایل اولماق اولماز. تورک خالققلاری بیرگه مبارزه یه آتیلما لیدیر. بسدیر مودایا اویدوغوموز. او زامان مودا عربجه، فارسجا ایدی. بیر زامان چینجه، نه بیلیم نجه! بو اونا بنزه بیر کی، بیری النده کی ساز آلتی بوراخیب باشقاسینین النده کی سینق سازی آیر، دئییر: - وئر چالیم.

نه چالاجاق، بیلیمیرم! تاریخین دیشمه دؤورونده ییک. نه موتلو انسانلاریق کی، دیشمه دؤورونده یاشاییریق، نه بدبخت آدمالاریق کی، بو دؤورده یاشاییریق. دیشمه نین آغریلاری، آجیلاری چوخ اولور. بوتون بو آغری - آجیلاردان رئنسانسیمیز دوغاجاق. حیله لی آدمالار، یالانچیلار اولاجاق، آما رئنسانس یاپیلاجاق. تاریخ دیرمانینی کیم اویرتدی؟! بو دیرمانین سووی زاماندى. سو ایله فیرلادیر داشینی. آما بیر آز قان دا قاتیر.

ع. شامیل: بایاق سیز ساکلارا، اونلارین کونفندراسیا دؤولت قورولوشونا اشاره ائتدیز. بس اونلارین دیلی نجه دیر؟ عمومیتله، قدیم شرق دؤولت رینده یاشایان خالققلارین میلیتی، دیلی بوگون ده مباحثه اوبینکتی دیر. بو مسأله یه سیزین مناسبتینیز نجه دیر؟

ح. نطق: بش مین ایل اؤنجه شرقده باشامیش قبیله لرین بیر چوخو آری ایمیش. آما بو او دئمک دئیل کی، شرقده یالئیز آریلر یاشاییرمیش. بونلار بیر قبیله دئیلیمیش. ایچری سینده آری ده واریمیش، سامی ده، تورک ده. حا کمتده کیم اولوردو ساقووم ده اونلارین ادیله تانینیرمیش. میدیالیلار ۷ طایفایدی. اونلارین دا دوردو تورک، اوچو آریدیر. آیری طرفدن باخانلار میدیالیلاری آری، تورک طرفدن باخانلار تورک گزورولر. آما بیری کی، مشوپو تامیادان ایرانا یاخین اراضیلر ده آری اولمایان دیل و طایفا دا وار. بو سامی ده دئیل. آککادلار وار، شومرلر وار. شومرلرین غیر - آری اولدوغونو قبول ائدیرلر. سامی اولمادیغینی دا سؤیله ییرلر. تورک اولدوغونو دئیهنده ایسه های - کوی سالیلار.

جعفر اوغلونون گؤزل بیر سؤزو واردی: دئییردی: «اوج مین ایلدی او سس کسيلمیشدی. ۱۰۰۰ ایله دیل دیشیر. او کی قالا اوزون بیر مسافه اول». آراشدیریجیلاریمیز کسيلمیش، او سسی اوج مین ایلین بوخ، لاپ بش مین ایلین آرخاسیندان دا اولسا تاپیب برپا ائنده جکلر. مودرن علم ده اونلار بو ایشده یاردیمچی اولاجاق.

ع. شامیل: علمدن، پوئز یادان دانیشدیق. ایراندان گنتمه یینیزین، بویوک بریتانیادا یاشامانیزین سببینی سؤیله مه دینیز.

ح. نطق: بونون ائله بیر اجتماعی - سیاسی سببی یوخدور. اوغلووم اورادا یاشاییر. تو یونا گنتمیشدیم. اوزومو پیس حیس ائتدیم. ائله بیلدیم سو یوق دیم وار. حکیمه مراجعت ائتدیم. اوه... او. خسته لیگیمی معین لشدیردیلر. قالدیم حکیملرین نظارتی آلتیندا. ایندی

ده اداره ده چاليشان بير آدم هاراسا گنتمك ايسته ين كيي، من ده بير نيره گندهنده حكيمدن ۱۵ - ۱۰ گونلوگه اجازه آليرام.

ع. شاميل: بير آز دا عايله عضولرينيز باره ده...

ح. نطقى: اوه... او. بورادا منيم سوزوم قورتاردى.

عايله عضولرى حاققندا بيلگيني آيتن خانيمدان آليرىق. حميد بيگ استانبولدا اوخوياندا ايتن خانيملا تائيش اولوب، ائولنيب. شعرلرينده كي آيتن آدى دا بورادان دير. بۇيوك اوغوللارى آتيلانكارادا، اورتانجيل آلپ اندينبورقدا (بريتانيا)، آرمان بئرلنده ياشاير. هر اوچو علملر دوكتورودور. قيزلارى آسيا و آسيمان ايسه توركيه ده اره گنديلر و استانبولدا ياشايرلار.

۱۵ دكاير ۱۹۹۷

على شاميل دن سؤز آردى: مصاحبه آپاريلان تاريخدن بير زامان سونرا، حميد نطقينين اولومو خبريني آلدیق. ۱۹۹۹- جى ايلين ايولون ۱۶ - دا بۇيوك بريتانيانين ناتينگهام (سون ايللر ياشادىغي يئر) شهرينده گؤزلريني ابدى يومان بۇيوك انسانى وصيتينه اويغون اولاراق ۱۹۹۹ - جى ايلين ۲۳ ده استانبولداكى «زنجيرلى قوبو» قبرستانليغيندا تورباغا تاپشيرديلار. جومعه شيشلى جامع سينده اولو نامازينا يوزلرله انسان قاتيلميشدى.

رابطه علوم انسانی با تحولات اجتماعی

همراه با معرفی کتاب دوازده قرن سکوت!

رابطه علوم نظری با تحولات اجتماعی
بازسازی تاریخ ایران باستان
تولید موازی

جنبه زمانی

جنبه پرسشی

اهمیت موازی بودن تولید

جایگاه هخامنشیان در روایت آریمحورانه تاریخ ایران باستان

بازسازی تاریخ قدیم

معرفی کتاب «دوازده قرن سکوت!»

نکات ضعف کار ناصر پورپیرار

رابطه علوم نظری با تحولات اجتماعی

رابطه علوم نظری با تحولات اجتماعی بمراتب از نقش علوم تجربی در پروسه تولید صنعتی پیچیده تر است. غیردقیق بودن علوم نظری راه را برای ارائه فرضیات رنگارنگ بر اساس داده‌های اندک و انواع تفسیر و تأویل در اطراف یک پدیده یا یک حادثه تاریخی باز می‌گذارد و...

تأثیر یک نظریه علوم اجتماعی در زندگی سیاسی ممکن است بسیار دورتر از زمان ارائه تئوریک آن بوقوع بیوندد و زندگی نسل‌های متعددی از یک ملت را تحت تأثیر قرار دهد.

بعنوان یک مثال کلاسیک از تأثیر نظریات اجتماعی در عمل اجتماعی، می‌توان از ظهور فاشیسم در اروپای غربی در نیمه اول قرن بیستم یاد کرد. در این مورد مجموعه‌ای از عوامل نظری زیر،

زمینه‌های فکری ظهور و قدرت‌گیری فاشیسم را فراهم کردند:

- اعتقاد به برتری تبار خودی چون یکی از قدیمی‌ترین و جهانی‌ترین اعتقاد نوع بشر،
- اختلافات مذهبی (بین یهودیت و مسیحیت) که در تمامی طول تاریخ بویژه در میان ادیان مشابه از نظر اصول اعتقادی و همسایه بلحاظ جغرافیای زیستی معتقدان، امری شایع بوده است،
- عادت و نیاز قدیمی جوامع (ستی و مدرن) بشری به پیدا کردن عده‌ای که گویا عامل همه بدبختیها و فلاکتها هستند. نوعی از حسد و کین نسبت به یهودیان ثروتمند، در اروپای قرون وسطی شیوع داشت.
- تقسیم بشر به نژادهای گوناگون و طرح «داروینسم اجتماعی» تحت تأثیر نظرات داروین در علم زیست‌شناسی. این ایسم تنازع بقا را از عالم حیوانات به انسان متفکر نیز تسری می‌داد.
- پاره‌ای نظریات و مکاتب فلسفی چون نظرات نیچه در مورد «ابر مرد».

نازیسم آلمان با تکیه بر این پشتوانه نظری در زمینه بحرانهای بعد از جنگ جهانی اول در جمهوری وایمار، شکل گرفت.

اگر حزب «ناسیونال سوسیالیست» آلمان به رهبری هیتلر به قدرت رسید و جهان را در یک جهنم واقعی درگیر کرد. حال بررسی نقش هر یک از این عوامل در برپایی این جهنم زمینی کار ساده‌ای نیست. از قدیمی‌ترین و جهانی‌ترین اعتقادات خرافی بشر در مورد برتری تبار خودی که در عقب‌مانده‌ترین جوامع انسانی نیز وجود داشته و دارد تا سربازی که تیر خلاص شلیک می‌کرد و یهودیانی که در کشتار همکیشان خود با ماشین مرگ هیتلری همکاری می‌کردند، سلسله‌ای طولانی از زمینه‌ها، زمینه‌سازان، آمران و عاملان می‌توان یافت. آیا هیتلر به تنهایی می‌تواند مسئول یک جنایت جهانی علیه بشریت به مقیاس جنگ جهانی دوم باشد؟ آیا تدوین کنندگان تئوری‌های مبتنی بر برتری نژادی در پست کرسی‌های استادی معتبرترین دانشگاه‌های اروپا مسئولیتی در این پروسه نداشتند؟ تا جایی که میدانیم هیچکدام از اساتید دانشگاه اوپسالای سوئد که مهمترین مرکز «تحقیقات نژادشناسانه» در سطح جهان بود به دادگاه نورنبرگ جلب نشدند، ولی آیا آنها مسئولیتی در برپایی محشر جنگ جهانی دوم نداشتند؟

بازسازی تاریخ ایران باستان

هر حکومتی، حتی دیکتاتورترین و ناحق‌ترین آنها، محتاج توجیه سیاستهای خود برای اهالی است. منتخبان مردم در حکومتی دمکراتیک، خواست انتخاب کنندگان (شهروندان) را انگیزه خود برای اتخاذ این یا آن سیاست، مطرح می‌کنند. اما سیاستمدارانی که در نظامهای غیردمکراتیک بر علیه اراده مردم بر مسند قدرت تکیه زده‌اند، مجبورند خود را در پشت اراده و خواست ادعایی قدرتهای باستانی یا آسمانی پنهان کنند. این حاکمان برای توجیه سیاستهای خود به روایت‌هایی از تاریخ متوسل می‌شوند که توجیه‌گر سیاست امروزی آنان باشد و از آنجایی مردمان در صدها و هزاران

سال قبل از سیاستهای حاکمان امروزی بی‌خبر بودند، چنین روایت‌هایی به سختی در اسناد تاریخی در شکل مطلوب هستند. از اینجاست که کارگاه جعل و بازسازی تاریخ، نوع مورد نیاز «تاریخ» را در فورم، بسته‌بندی و محتوای مورد نیاز در مقیاس وسیع تولید می‌کند. این تولید با تکرار و همه‌جانگی و ظواهر آکادمیک خود، مثل همبرگر مک دونالد نوعی استاندارد ایجاد می‌کند. در نتیجه تولید کنندگان خرید غیر دولتی نیز برای اینکه بتوانند برای کالای خود بازاری پیدا کنند (یا ناخودآگاه) سعی داشته‌اند محصولشان از مدل استاندارد مک دونالدی زیاد متفاوت نباشد.

بدینسان محافلی که چیزی بنام «ایران نوین» را طراحی کرده بودند، احتیاج داشتند که نشان دهند که گویا «ایران باستان» هم چیزی کم و بیش شبیه این مدل خاص بوده است و نوزاد نامشروع محصول کودتای ۱۲۹۹، چیزی جز احیای آن مدل نیست. البته جعل تاریخ شرق در همه ابعاد و ادوار آن به استادی «شرق‌شناسان» غربی و مباشرت شاگردان و عمال «شرقی‌شان»، پیش از آن سالها در غرب و شرق در جریان بود، اما آنچه در مورد ایران ویژگی داشت، تولید همزمان یک سیستم حکومتی بطور موازی با فعالیت نظری این کارگاه تاریخ‌سازی بود.

تولید موازی

اشاره شد که تولید مزبور در عرصه نظری، محض رضای خدا نبوده و اهداف سیاسی مشخص دارد. در مورد ایران و بسیاری از کشورهای خاورمیانه، این اهداف سیاسی شامل ساخت یک سلسله دولتهای صد درصد قابل کنترل چون عروسکهای یک بازی خیمه‌شب بازی بود. در مورد ایران کار نظری (تولید تاریخ ایران باستان و...) نسبت به تولید دولت مطلوب مذکور، بصورت تولید موازی پیش می‌رفت. این موازی بودن دو جنبه داشت:

جنبهٔ زمانی: از نظر زمانی کار تولید تاریخ ایران باستان با کار ساخت و ساز دولت پهلوی بطور موازی پیش می‌رفت. تشکیل انجمن «میهن پرستان» ایران، انتشار مجلات کاوه و ایرانشهر، تأسیس مدرسه علوم سیاسی تهران، ایجاد انجمن ایران جوان و مجله آینده، انتشار کتاب «تاریخ ایران باستان» از سوی پیرنیا و کارهای دیگر از این سلسله با اقدامات عملی ناظر بر ایجاد حکومت پهلوی چون تدارک کودتای ۱۲۹۹، تغییر قانون اساسی انقلاب مشروطیت، انتقال تاج و تخت قاجار به رضاخان و رسمی کردن زبان فارسی، در یک فاصلهٔ زمانی کوتاه و بطور موازی صورت گرفتند.

جنبهٔ پرسنلی: پروسه‌های تولید فوق (در عرصه نظر و عمل) بلحاظ طراحان و مجریان نیز از سوی مهره‌های واحدی پیش رفتند. «قهرمان» این اثر، یعنی سرجاسوس عالیرتبه بریتانیا، اردشیر جی ریپورتر، هم در کارهای نظری چون تأسیس مدرسه علوم سیاسی و عهده‌داری کرسی «تاریخ ایران باستان» حضور داشت و هم در آماده کردن رضاخان برای ایفای نقشی که در نمایش پهلوی برایش در نظر گرفته شده بود، شخصاً مصدر امورات بود. همینطور

چهره‌هایی چون محمدعلی فروغی هم در امر پروسه تولیدات نظری و هم در امور اجرایی نمایش پهلوی در رأس امور بود.

موازی بودن این دو پروسه تولیدی، البته الزامی نبود. یعنی هم بلحاظ زمانی این دو نوع تولید، می‌توانستند دچار تقدم و تاخر باشند و هم مهره‌های متفاوتی عهده‌دار نقش‌های متفاوت این نمایش شوند.

اهمیت موازی بودن تولید در آن است که تردیدی در نیت طراحان و ماهیت واقعی نمایش برای یک ناظر نمی‌گذارد.

جایگاه هخامنشیان در روایت آریامحورانه تاریخ ایران باستان

پروژه نابودی تمامی فرهنگ‌های غیرفارس در ایران، ساده‌تر از داستان تراژیک مربوط به آلمان هیتلری است. خوشبختانه امروز در سایه کشف سندی که باید آنرا مهمترین سند تاریخ معاصر ایران نامید، یعنی وصیتنامه اردشیر جی ریپورتر، از طراحی پروژه فوق از سوی استعمار بریتانیا باخیریم. خود این پروژه نیز بر زمینه دکترین‌های معماری قرن نوزدهم در اروپا و با استفاده از عصاره تجربیات حاصل از استعمار هند، طراحی و اجرا شد. در مورد جزئیات این پروژه به کرات در صفحات شماره‌های تاکنونی تربیون بحث شده است. در اینجا من قصد دارم تا با نقل قسمتهایی از کتاب جدیدالانتشار «دوازده قرن سکوت» از ناصر پورپیرار، توجه خوانندگان را به دروغین بودن مهمترین مبانی ادعایی تاریخ ایران، جلب کنم. هرکسی که با مکتب تاریخ نگاری دولتی و غیردولتی در ایران آشنا باشد، نیک می‌داند که داستانسرایی در باب «دوران پر عظمت» هخامنشیان و ساسانیان و برتری «نژاد آریا»، شاه بیت تمامی غزلهای این مکتب مشکوک است. و علیرغم آنکه این افسانه‌ها از سوی مراکز تولید آنها در اروپا به فراموشی سپرده شده، تنها دریچه موجود به تاریخ گذشته ایران، همچنان بر پاشنه صادراتی از فرنگ، می‌چرخد. لذا طرح نظرات ناهمخوان با جریان انحرافی حاکم بر تاریخنگاری ایران و به میدان آمدن محققینی که بدون واهمه از تکفیر از سوی اهل رمل و اسطرلاب با نگاهی مستقل به گذشته‌ی اهالی مختلف مملکت می‌پردازند، امری بسیار ضروری است. از این نظر، خواندن کتاب «دوازده قرن سکوت» به قلم ناصر پور پیرار، برای هرکسی جالب خواهد بود بویژه آنکه این کتاب در حول مسئله نحوه قدرت یابی و ماهیت هخامنشیان به بحث می‌پردازد.

بازسازی تاریخ قدیم

تکنیکی که پورپیرار برای نزدیک شدن به مسئله مورد بررسی خود بکار می‌برد، از یک نظر جالب است. وی عمده اسناد خود را از لایبلی آثار کسانی انتخاب می‌کند که سازندگان و مبلغان تئوری‌های آریاباورانه هستند. اینکار امکان سفسطه از طریق بحث پیرامون ارزش علمی اسناد مورد استفاده و ادعای «سنی بودن راویان اخبار» را از میان می‌برد. نبود اسناد تاریخی قابل اعتنا در

باب اکثر ادعاهای تاریخنگاران آریا به هیچوجه مسئله‌ای قابل چشم پوشی نیست. پوربیرار در مورد هیاهوی کرکننده مکتب شرقشناسی در باب سلسله هخامنشی چنین قضاوت می‌کند:

«اگر مورخی بخواهد به تاریخ متعهد باشد، اوهام را به جای حقیقت نگیرد، نسبت به شجره‌نامه‌ی هخامنشیان سخت‌گیری و فقط اسناد مطمئن قابل دفاع را گزینش کند، آن‌گاه نه فقط هخامنش، یعنی بنیان‌گذار سلسله در تاریخ ناپدید می‌شود، بل ناگزیر می‌شویم تاریخ هخامنشیان را فقط از کوروش و آن هم پس از حضور او در بابل آغاز کنیم.» (ص ۱۷۴)

کمبود و نبود اسناد مربوط به مدعاهای بیشتر شرقشناسان در مورد تاریخ شرق، پدیده‌ای منحصر به ایران و هخامنشیان نیست. اما جالب است بدانیم که این این اهل خبره در تاریخ شرق، چگونه در قید نگهداری از اسناد اندک بدست آمده بوده‌اند. یکی از این قوم پرشمار شرقشناسان، به نام «ژان دیالافوآ» در خاطرات خود چنین نقل می‌کند:

«دیروز گاو سنگی بزرگی را در روزهای اخیر پیدا شده است با تأسف تماشا می‌کردم در حدود ۱۲۵۰۰ کیلو وزن دارد! تکان دان (و بردن) چنین توده عظیمی غیرممکن است. بالاخره نتوانستم بر خشم خود مسلط شوم، بتکی به دست گرفتم و به جان حیوان سنگی افتادم. ضرباتی وحشیانه به او زدم. سرستون در نتیجه ضربات پتک، چون میوه رسیده از هم شکافت.» (ص ۱۳۵)

مطالعه کتاب «دوازده قرن سکوت!» بکبار دیگر هم خلاء ناشی از کمبود اسناد روشن در باره هزاره‌های پیشین تاریخ و هم میزان فعالیت‌های «تاریخ سازانه» برای پرکردن این خلاء از سوی صاحبان قدرت را افشا می‌کند. در همین خلاصه‌ای که در سطور بالا از کتاب مورد بحث نقل شده است، دیدیم که در هیچ سند مربوط به دوران قبل از اسلام، نامی از زردشت پیامبر وجود ندارد. یا مثلاً بریان در اثر خود اعتراف دارد که «تنها نمایش شاهانه‌ی پارسی قبل از داریوش یک "مهر" است...» (ص ۱۷۵) حال به نمونه تاریخنگاری آریامحورانه و «دقت» آن در ارائه (=جمل) واقعیتهای تاریخی از زبان ع. شاپور شهبازی که قادر می‌شود بی‌اهمیت‌ترین جزئیات در عادات غذایی هخامنشیان را بی‌دغدغه شرح دهد، توجه کنید:

«غذای روزانه جوانان، بعد از ورزش و مدرسه (!!)، نان و شیرینی همراه با باشاهی آب و نمک و انگبین جوشانده بود. غذای اصلی مردم نان بود که به دست زنان، که گندم را آرد می‌کردند، پخته می‌شد. گوشت گوسفند و بز و خر نیز مصرف میشد، که از آنها آبگوشت و یا کباب درست می‌کردند. گاهی کبک و کوفته‌ی گوشت را با نمک و تخم مرغ تره تیزک کوبیده، که به جای خردل به کار می‌رفت، خوش مزه می‌کردند» (ص ۱۵۸، علامتهای تعجب در متن از ناصر پوربیرار هستند)

ملاحظه می‌کنید که منوی فوق از قیدهایی چون «شاید»، «بنظر می‌رسد»، «لابد»، «طبق قرائن

۱- ژان دیالافوآ، سفرنامه، ص ۲۸۰، انتشارات دانشانه تهران،

۲- ع. شاپور شهبازی، ماد و هخامنش، جزوه‌ی درس تاریخ دانشگاه آزاد ایران، سال ۱۳۵۴، ص ۵۵،

موجوده و امثالهم هم خالی است. تاریخ نویس معتبر ما حتی از نحوه مصرف تیره‌بزرگ هم خبر دارد. این از کرامات شاگرد بود. اجتناب از تردید، بی‌نیازی از استاد به شواهد، دقت و اطمینان در آثار اساتید هم دست کمی از شاگرد، ندارد:

«او [کوروش] اتباع خویش را مانند فرزندان خود گرامی می‌داشت و مراقب حال آن‌ها بود؛ و آنان نیز به نوبه خود کوروش را مانند پدر دوست می‌داشتند و حرمت می‌نهادند.»^(۱۱) (ص ۱۶۳)

هم‌آهنگی، تک‌روایتی بودن محصولات شرقشناسانه در مورد تاریخ ایران، به زیر سؤال نبودن بدیهی‌ترین اشکالات موجود در این محصولات، تلاش برای مستند جلوه‌دادن عجیب‌ترین مدعیات از طریق نقل قول‌های همکارانه متعدد و مکرر و حاکم نبودن روح انتقادی بر مکتب تاریخنگاری مود بحث، این جمع هم‌رنگ را شایسته یک لقب می‌کند: «مافیای تاریخ ایران نگاری» (ص ۱۵۶)

این نوشته را با سؤال تردیدانگیز نویسنده کتاب «دوازده قرن سکوت!» به پایان می‌برم. تردید پورپیرار در اصل مسئله کاملاً بجاست:

«به حقیقت کسی باید این معمای تاریخ ایران را، که خاورشناسان طرح می‌کنند، بگشاید که چرا ما نام پیامبر دین کهن، نام سرزمین و سلسله نسب بزرگترین امپراتوران و بسیاری دیگر از اطلاعات مربوط به تاریخ مان را، که به تلقین خاورشناسان بدیهی فرض کرده‌ایم، باید در اسناد دیگران جستجو کنیم؟ آیا ممکن نیست که تصویر تاریخ ایران از قطعاتی ساخته شده باشد که این خاورشناسان و پیروان داخلی آن‌ها، با دست بریده و در هم جفت کرده‌اند؟» (ص ۱۳۲)

معرفی کتاب «دوازده قرن سکوت!»

بالبط جملات اندکی که در اینجا از یک کتاب ۲۶۴ صفحه‌ای نقل می‌شود، صرفاً به قصد معرفی کتاب است. برای قضاوت در مورد کتاب مزبور حتماً باید به متن اصلی خود کتاب مراجعه کرد. از آنجا که زمان زیادی از نشر این کتاب نمی‌گذرد، من به معرفی این کتاب بسنده می‌کنم. طرح نظرات انتقادی و تأییدی در باب مضمون کتاب در صفحات تریبون، زمانی مفید خواهد بود که جمع بزرگتری از خوانندگان مجله، با خود کتاب مستقیماً آشنا شده باشند.

ناصر پورپیرار در مقدمه اعلام می‌کند که این کتاب، مجلد اول از یک مجموعه ۴ جلدی تحت عنوان کلی «تأملی بر بنیان تاریخ ایران» است. ایشان در همین مقدمه با «پان ترک‌ها»، «پان ایران‌ها»، «پان کردها»، «پان عرب‌ها»، «پان اسلام‌ها» و «پان‌های دیگر مرزبندی می‌کنند.

روش کار مؤلف مراجعه دائمی به ۲ منبع اصلی در مورد تاریخ ایران باستان، مقایسه آنها با یکدیگر و

مقایسه آنها با منابع دیگر در صورت لزوم است. از این دو منبع یکی «ایران از آغاز تا اسلام» اثر ر. گیرشمن است. وی آوازه‌ای جهانی و قدیم در این زمینه دارد و از تألیف کتاب مذکور، ۵۰ سال می‌گذرد. منبع دیگر بنام *تاریخ امپراطوری هخامنشیان* کار بزرگ پروفیسور بریان است که انتشار آن در پاریس مربوط به ۵ سال پیش است. تألیف ۷۰ ساله «مرحوم پیرنیا» بنام «ایران باستان» و «کتاب سفارشی ولی قابل استفاده آقای ع. شاپور شهبازی با عنوان «کوروش بزرگ»، که اینک ۳۰ سال از تألیف آن می‌گذرد»، دو منبع دیگر ناصر پورپیرار در تدوین این کتاب بوده است.

وی مهمترین حوادث تاریخی دوره مورد بررسی را انتخاب کرده، در هر مورد به طرح سوالات اساسی در اصلی‌ترین موارد ابهامی می‌پردازد. جوابها را از منابع انتخاب شده استخراج کرده و با یکدیگر مقایسه می‌کند. از جمله سدیت کتاب اوستا به عنوان منبعی که در قرون پنجم و ششم هجری (یازدهم و دوازدهم میلادی) در بین پارسیان هند تدوین شده، مورد سوال قرار گرفته و رد می‌شود. در این تردید، ریچارد ن. فرای نیز با مؤلف شریک است. (ص ۵۲) استدلال جالب دیگری در این مورد آمده است. خاورشناسان و شاگردان وطنی آنها در توجیه علت نبود اسنادی دال بر وجود زردشت پیامبر، ادعا میکنند که گویا این اسناد در حمله مقدونیان و اعراب از بین رفته است. مؤلف کتاب با توجه به اینکه سنگ‌نوشته‌های متعددی از دوران مربوط به زمان حیات ادعایی زردشت پیامبر باقی مانده است، می‌گوید:

گروه «پس شاید همان مقدونیان و عرب [ها] بوده‌اند که دست این همه سنگ‌تراش را از عهد هخامنشیان تا پایان ساسانیان گرفته‌اند و مانع شده‌اند که حتی یک بار نام زردشت پیامبر را بر یکی از چند ده کتیبه‌ای که برخی از آنها صرفاً تبلیغاتی - مذهبی بوده است، بنگارند؟!» (ص ۱۳۱)

نویسنده در «مدخل» کتاب به توضیح یکی از نظریه‌های موجود در مورد توصیح علت عقب ماندگی و پیشرفت کشورها و تمدن‌ها می‌پردازد. این نظریه، عامل جغرافیایی را در سرنوشتی که هر یک از جوامع بشری داشته‌اند، برجسته می‌کند. این نظریه در سالهای اخیر در غرب و بویژه در آمریکای شمالی بسیار مورد بحث واقع شده است. مؤلف بدون اشاره به بازتاب جهانی این بحث‌ها، به سه نوع اقلیم جغرافیایی اشاره می‌کند. این بحث جالب و مهم است که خوانندگان علاقه‌مند می‌توانند در متن کتاب و منابع دیگر با آن آشنا شوند.^(۱) پورپیرار در معرفی کتاب خود نوشته است:

«این کتاب می‌گوید که در ۱۲۰۰ سال تسلط اقوام بیگانه بر ایران کهن، یعنی سه سلسله‌ی غیر ایرانی هخامنشی، اشکانی و ساسانی، رشد ملی در این سرزمین متوقف است... ایرانیان تا سده‌ی دوم پس از حمله اعراب، از معرفی حتی یک چهره‌ی جهانی، در تمامی رده‌های حکمت باستان عاجز می‌مانند و اسناد فرهنگی جهان حتی یک برگ مکتوب را، که از سوی ایرانیان به

۱- از جمله دو سال پیش اثر حجیمی از سوی داوید لانس بنام «رفاه و فقر ملت‌ها» منتشر شد. این کتاب علیرغم انتقاداتی که با آن مواجه شد، در مدت زمان کوتاهی مورد توجه زیادی در سراسر دنیا واقع شد.

مؤلف کتاب، هخامنشیان را علاوه بر نابودی تمدن غیر «آریایی» قبل از ظهور کوروش در سرزمین کنونی ایران، مسئول نابودی تمدن شرق و انتقال خرد بشری به مبنای غرب نیز می‌شناسد:

«بی‌تردید در صورتی که مدنیت بین‌النهرین باستان، که فرهنگ و تمدن جهان به آنها مدیون است، به وسیله‌ی هخامنشیان برچیده نمی‌شد، این تمدن که ۵۰۰ سال پیش [از ظهور کوروش] قوانین اجتماعی را مدون کرده بود، بی‌شک در رشد بعدی خود، فلسفه، حکمت و علوم را نیز پایه می‌ریخت و خرد بشری به مبنای غرب منتقل نمی‌شد.» (ص ص ۴۳، ۴۴)

پورپریر، ایران^(۱) پیش از هخامنشی را سرزمین همزیستی اقوام، عادات، زبانها و سنن بسیار متنوع معرفی می‌کند. این همزیستی هارمونیک با آمدن هخامنشیان دچار یک عقبگرد زبانبار تاریخی می‌شود که تا دو قرن پس از اسلام ادامه می‌یابد.

عدم تعلق پارسیها به اقوام بومی ایران و وجود مبهم اولین نشانه حضور این پارسی‌های بعدی فقط در ۸ قرن پیش از میلاد بعد از پیش‌گفتار کتاب مورد بحث واقع می‌شود. تنها منبعی که از وجود پارسیان قبل از کتیبه‌های کوروش و داریوش یاد می‌کند، سالنامه‌های آشوری است که نه از پارسیها بلکه از «پارسوا» و «پارسواش» نام می‌برد. چیزی که تنها «بدون هیچ دلیل مشخص و کافی، اشاره‌ای به پارسیان و هخامنشیان بعدی دارد،» (ص ۶۸) وی می‌نویسد:

«شگفت‌انگیز است که تا صدسال پیش، در هیچ دوره‌ای از تاریخ ایران، یا در هیچ سند کتبی و غیرکتبی ملی و حتی در شاهنامه، نامی از این امپراطوری برده نمی‌شود و هیچ ایرانی، این به گمان خاورشناسان [،] بنیان‌گذاران تاریخ ایران را نمی‌شناسد. آیا عجب نیست که «این بلخی» در قرن پنجم هجری، در «فارس‌نامه»، مطلقاً چیزی از هخامنشیان نمی‌داند و ذکری از آنان ندارد؟» (ص ۶۸)

پورپریر در مورد بی‌نامی هخامنشیان و در انتقاد به گیرشمن می‌نویسد:

«در حالی که دیگر اقوام همراه و همزمان با هخامنشیان گنجینه‌های متعددی از زیورآلات، نقوش، وسایل نظامی، طرح‌های البسه‌ی قومی، سفال‌ها و لوازم مصرفی و هزاران نشانه، که یک هویت ملی هر قوم و قبیله‌ی را [در] هر نقطه از جهان معرفی می‌کند، با خود داشته‌اند، چه‌گونه است که تا پیش از تبدیل این مهاجرین بدون نام، به امپراطوران هخامنشی، علی‌رغم حضوری چنین طولانی، آن هم در منطقه‌ای چنان پربرکت، که گیرشمن برمی‌شمارد، حتی یک سنگ نگاره، عبادتگاه و یا یک جام شراب خوری سفالی از آنان نیافته‌ایم که بر آن نشانه‌ای مشخص از

۱- سرزمینی که امروز «ایران» نامیده می‌شود، در ادوار مختلف تاریخی نامهای گوناگون داشته است. از اینرو وقتی در مورد مقاطع مختلف تاریخی صحبت می‌کنیم، اصولاً باید از نامهایی استفاده کرد که در دوره مورد نظر مورد استفاده بوده است. از جمله تا قبل از ظهور هخامنشی‌ها، دولتهای عیلام، ماننا، ماد و اورارتو بر بخشهای مختلف این سرزمین حکومت می‌کردند. لذا نام «ایران» در مورد آن ساختارهای سیاسی، نظامی و سرزمینی در آن دوران را باید بطور مشروط بکار برد.

حیات و تمدن مخصوص هخامنشیان حکم باشد و این در حالی است که به نظر آقای گیرشمن گویا آن‌ها قومی چندان پشرفته بوده‌اند، که در همان زمان بر الواحی زرین شرح حال می‌انگاشته‌اند؟!» (ص ۸۰)

الواح زرین مزبور داستانی است که جعلی بودن آنها در ادامه کتاب آشکار می‌شود. در پایان بخشی از کتاب تحت عنوان «در جست و جوی سرزمین» هخامنشیان «از نظر تاریخی ناشناس و از نظر جغرافیایی سرگردان، قریب یک قرن پیش از ظهور کوروش، از سوی یکی از چهار قدرت آشور، بابل، ماد و عیلام به عنوان مزدوران شمشیر زن، از استپ‌های میانی روسیه اجیر شده‌اند و با استفاده از فرصت آشوب در منطقه و با بکارگیری نهایت خشونت در مزدوری‌های نظامی، بالاخره پس از پایان ستیزها، در جغرافیای نامعینی، حوالی جنوب ایران، احتمالاً باز هم با اجازه‌ی عیلامیان مستقر شده‌اند.» (ص ۸۳)

فصل بعدی کتاب «دوازده قرن سکوت!» در جستجوی هویت، نام دارد. این بخش در آغاز اشاره‌ای به نژاد موهوم آریا دارد. وی در پس از اشاره به شک و تردیدهای موجود در باره وجود احتمالی اقوام آریایی می‌گوید:

«چنین اقوامی در صورت وجود هم فاقد زیرساخت فرهنگی لازم برای گسترش تمدن بوده‌اند و بالاخره نشان می‌دهد که سرزمین‌های شمالی هند، نجد ایران، بین‌النهرین و مرکز و جنوب اروپا، از دیرزمان ساکنین بومی متمرکز و پیشرفته‌ای داشته است، که مهاجرین فرضی آریایی نمی‌توانسته‌اند به سهولت جای آنان را بگیرند و تمدن بدون نشانه‌ی خود را جانشین تمدن پر هیاهوی آنها کنند.» (ص ص ۸۸، ۸۹)

صفحات ۹۲ الی ۱۰۰ به نقل روایات مختلف پیرامون خاستگاه این قوم بی‌نشان اختصاص دارد. بعد از ۹ صفحه نقل اقوال متضاد و ناسخ و منسوخ، معلوم می‌شود که نظریات مربوط به خاستگاه این موجودات مرغوب نژاد «نژاده!» در بخش بزرگی از کره زمین سرگردان هستند. به لیست خاستگاههای ادعایی این سرگردانان ساخته و پرداخته «تاریخ دانان» (سیاست سازان) از زبان مؤلفین و مصنفین داستانهای آریاباورانه، توجه کنید:

دریای شمال، کشمیر، کوه‌های مونتگ، فلات پامیر، آسیای میانه، هند، اسکاندیناوی، «محللی در آسیا» (!)، بین‌النهرین، المان، قطب شمال، کناره‌های رود ولگا، مجارستان، آسیای صغیر، شمال آفریقا، اروپای میانه، قفقاز، شمال یا شمال شرقی اروپا، مرکز اروپا، «شرق» (!)، سیرری، فنلاند، لیتونی، جکسلوواکی، حواشی دریای خزر، کرانه‌ها در بای سیاه و ..

ملاحظه می‌کنید که با چه موضوع کنکرت و مستندی سر کار داریم! داستانهای جن و پری و افسانه‌پردازی‌های هالیوودی در مورد موجودات هوشمند فضایی در مقایسه با موجودیت شیخ گونه این اقوام مبهم آریایی، بسیار قابل باورتر مینمایند. اینهمه ظن و گمان در حالی است که تمدن‌های بسیار کهن تر از این موجودات معمایی، موجودیت خود را با هزاران نشان و یادگار

غیر قابل تردید و از جمله نوشته، به ما و نسل‌های آتی بشر اعلام کرده‌اند. پورپیرار به هدف سازندگان این افسانه چنین اشاره می‌کند:

«بیا هووی عظیم اروپائیان بر سر این واژه بی‌هویت را می‌توان چنین تفسیر کرد که آنها در دوران استعمار این واژه را چون پرچم ارجحیت نژاد خویش برای توجیه هجوم به جهان برافراشتند و متأسفانه در کشور ما هنوز هم با بهره‌گیری از گمانه‌های بسیار ضعیف زبان‌شناسی، احکامی صادر می‌شود که تئوری عقب افتاده‌ی آریایی را تازه نگه می‌دارد.» (ص ۱۰۱)

پورپیرار توجه دارد که این ستون آریایی همان ستون فقراتی است که بدون آن کل محصولات (=مجموعات) تاریخ نگاران پدید آورنده آن از ارزش می‌افتد:

«فرو ریختن ذهنیات تاریخی «آریا» پذیر، به معنای فرو ریزی و ابطال تألیفات مورخینی است که از مبدأ «آریا انگاری» در باره‌ی ایران، هند، شرق میانه، اروپا و هر اقلیم دیگر تاریخ نوشته‌اند.» (ص ۱۰۳)

در مورد مشابهت‌های زبانی موجود در میان مللی که گفته شده است، نوادگان اقوام آریایی هستند، چنین می‌خوانیم:

«بی‌شک در کودکی بشر، که هنوز زبان مشخص اقوام به قوام فرهنگی نرسیده بود و مجموع واژه‌های کاربردی بیش از چند صد نبود، تماس و تبادل‌های ساده انسانی، اقتصادی و جغرافیایی نیز می‌توانست بر یکسانی ریشه‌ی واژه‌ها، در میان مردمی از نظر نژاد و خاستگاه به کلی متفاوت، اثر بگذارد.» (ص ۱۱۰)

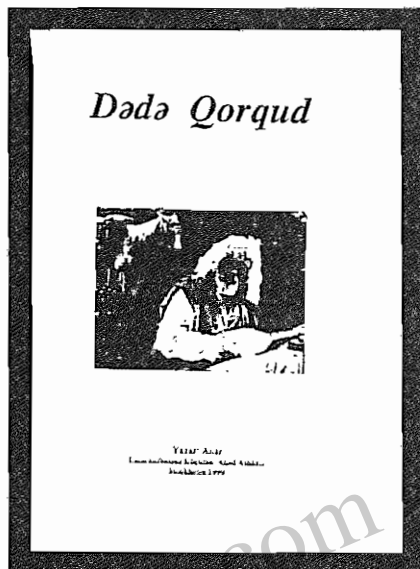
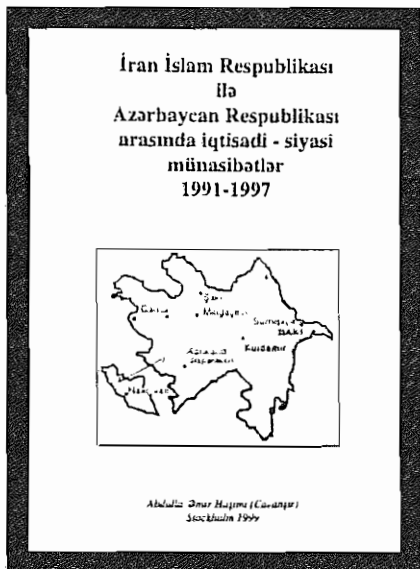
دوران اقتدار هخامنشیان در جاهای مختلف کتاب بعنوان بی‌بارترین دوره تاریخ ایران و دوران ایستایی و فلاکت فرهنگی یاد شده است. آثار تاریخی بیجا مانده از این دوران با ذکر دلایل متعددی بعنوان کارهای هنری هنرمندان ملل مغلوب بومی چون عیلامیان و بابلیان معرفی می‌شود. نویسنده حتی یک منحنی به یادگار مانده از خود هخامنشیان پیدا نمی‌کند.

نکات ضعف کار ناصر پورپیرار

نقاط ضعف کتاب نیز کم نیستند. از جمله نویسنده بحق تاریخ نویسی متکی بر یقین از سوی شرقشناسان و شاگردان ایرانی آنها را بزیر سوال می‌کشد. اما خود وی نیز دچار همین یقین می‌شود و در موارد متعددی با یقین شک برانگیزی اظهار نظر می‌کند. برداشت اثباتی وی از جامعه بشری و حقوق شهروندی تک تک احاد بشر دچار همان عیبی است که آریاپرستان و شرقشنان بدان دچارند. یکی از موارد اتکای وی در حمله به هخامنشیان و فارسها این واقعیت است که آنها دیرتر از عیلامی‌ها و دیگر اهالی غیر آریایی به این سرزمین گسیل شده‌اند. این طرز تلقی در عین حال با

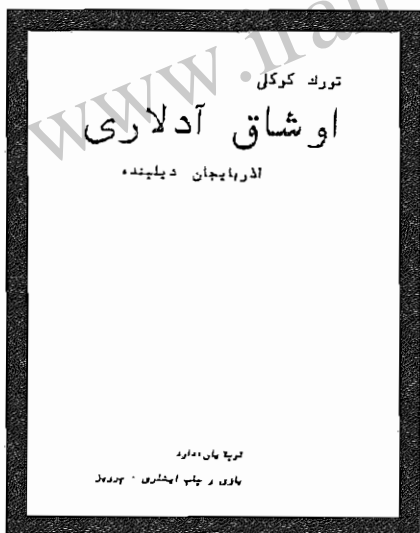
بخشی از سیستم ایدئولوژیکی آریاپرستانه در تشابه و تضاد است^(۱) و صرفنظر از ارتباط با آن ایدئولوژی، مغایر با یک درک مدرن از تاریخ و حقوق بشر است. با این منطق تقریباً همه آحاد بشر «بیگانه» و «اشغالگر» محسوب می‌شوند. تاریخ تک-یک مهاجرت‌های متعدد بشر از آفریقا به چهار قاره دیگر با دقت علمی زیادی در دست است و در خود همین قاره نیز حیوانات نسبت به انسانها ساکنین متقدم‌تری بوده‌اند. ناصر پورپیرار در جای دیگری ادعا می‌کند که اعراب مسلمان، «عرب» نیستند و در اصل بقایای صاحبان تمدنهای بین‌النهرینی هستند. معنی این ادعا در واقع تسلیم شدن به تلقی پیرنایی از تاریخ هست. گویا اگر معلوم شد که میلیونها مردم عرب نسبتی با تمدنهای بین‌النهرینی ندارند، ارزش انسانی کمتری خواهند داشت!

علیرغم این کاستی‌های مهم که می‌تواند تمامی امتیازات کتاب را مورد سؤال قرار دهد، باید کتاب دوازده قرن سکوت را بخاطر نوع جدیدی از بررسی حوادث تاریخی نسبت به آنچه در ایران مرسوم است، مورد توجه قرار داد. اصولاً تاریخنگاری ایران در ۸۰ سال اخیر بخاطر آنکه هیچگونه تفاوت اساسی در تزه‌های اساسی آن بین مدعیان این رشته وجود ندارد، مشکوک و غیر قابل اعتناست و فرقی با بیانیه سیاسی یک تفکر مشخص ندارد. وقتی تاریخنگاری ایرانی در یک پررود زمانی طولانی تزهایی صادر می‌کند که مشابهت در اساس آنها بیشتر مناسب یکی از رشته‌های علوم دقیقه است تا موضوعی چون تاریخ، خود را در کلیت خود بی‌اعتبار می‌کند. لذا بیشتر شدن تلاشهایی از این دست که به تکرار کلیشه‌های ۸۰ ساله نمی‌پردازد، می‌تواند راهگشای رهایی تاریخنگاری ایران از بختک ساخته و پرداخته «مدرسه علوم سیاسی تهران» به مرشد اعظمی اردشیر ریپورترو و دستیاری اصحابی چون پیرنیا باشد.

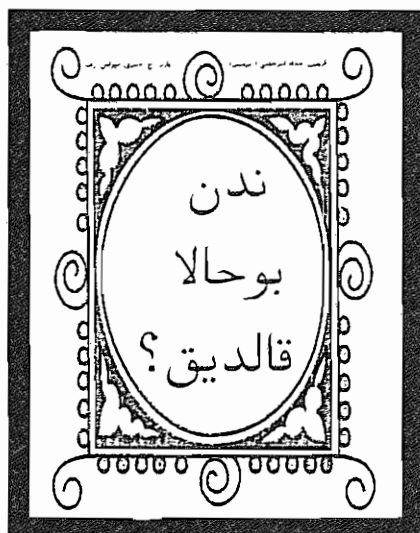

عبدالله امیر هاشمی:
ایران لآذربایجان رسپوبلیکاسی
دورنا درگی سی، استکهلم، ۱۹۹۹

آنار رضا / احد اشکریز:
دده قورقود،
دورنا درگی سی، استکهلم، ۱۹۹۹

داوود پرویز:
تورک کؤکل اوشاق آدلاری
دورنا درگی سی استکهلم

صبری عیوض اوف / عبدالله، هاشمی:
ندن بو حاللا قالدیق؟
دورنا درگی سی، استکهلم، ۲۰۰۰

بابک قهرمان ملی آذربایجان در یادها زنده شد^(۱)

ن. خیابانی

قلعه بابک و شهرستان کلیدر در سالروز میلاد بابک خرم‌دین، رهبر نهضت سرخ‌جامگان پذیرای نزدیک به ۴۰۰ هزار نفر از علاقه‌مندان به این شخصیت تاریخ ساز ایران و آذربایجان بود.

گزارش خبرنگار اعزامی ما حاکی است که آذربایجانی‌های علاقه‌مند از اقصی نقاط کشورمان از روز پنجشنبه ۹ تیر در محل اردوگاه تفریحی قلعه بابک و آبادی‌های اطراف تجمع کرده و در همان شب مراسم تجلیل از بابک قهرمان و سلحشور را به اجرا درآوردند. در این مراسم که در بعضی نقاط تا پاسی از شب و نزدیکی‌های سحر ادامه داشت، هنرمندان آذربایجان در قالب گروه‌های چند نفری به جشن و پایکوبی پرداخته و در این اثنا با ذکر سخنانی پرده از زندگی جوانمردانه و غیورانه بابک برمی‌داشتند.

بابک خرم‌دین بنا به نظر بسیاری از محققین حدود سال ۲۰۰ هجری قمری در آذربایجان زاده شد. او از همان سالهای جوانی بدلیل مبارزات بی‌امانش با استیلای اعراب و سپاه متجاوز خلیفه عباسی به فرماندهی سپاه مردمی برگزیده شد و ۲۲ سال با آنان به مقابله پرداخت. بابک در نهایت به دلیل خیانت یکی از یاران بدست افشین اسیر شده و بدستور خلیفه عباسی با قساوت و وحشیانه‌ای کشته شد. از همان زمان تاکنون نام بابک توأم با تکریم و احترام ذکر می‌شود و مردم او را یک قهرمان ملی و اسطوره می‌دانند.

گزارش خبرنگار ما حاکی است که مراسم تجلیل از این قهرمان ملی آذربایجان روز جمعه با صعود هماهنگ و بی‌نظیر صدها هزار نفر از مردم اعم از پیر و جوان و زن و مرد به قلعه پرشکوه بابک ادامه

یافت و تعدادی از عاشیق‌های هنرمند آذربایجان با حضور در فراز قلعه با سرودن اشعار زیبای خود، یاد و خاطره دل‌آورها و جانفشانی‌های او را گرامی داشتند. شایان ذکر است که میهمانانی از جمهوری آذربایجان و ترکیه نیز با حضور در بین مردم و قلعه بابک مراتب همراهی خود را با علاقه‌مندان به این شخصیت تاریخی اعلام داشتند.

در حاشیه مراسم تجلیل از بابک

□ با توجه به ازدحام بیش از حد جمعیت که به گفته اهالی بومی منطقه برای اولین بار در تاریخ معاصر با تظنن تعداد جمعیتی مواجه شده بودند، امکانات موجود در محل اردوگاه قلعه بابک جوایگوی دستداران و علاقه‌مندان نبود بطوریکه برای تهیه یک ظرف آب نزدیک به یک ساعت وقت صرف می‌شد.

شایسته است که مسئولین شهرستان کلبر با عنایت به بزرگی و عظمت شخصیت بابک و یادگار جاویدان او، قلعه بابک، شرایط لازم برای تهیه امکانات مکفی را فراهم آورند تا هم دستداران تاریخ آذربایجان و هم توریست‌ها برای استفاده از طبیعت زیبای این منطقه بدان روی آورند. آنچه که مسلم است این کار در رشد اقتصاد کلبر و مناطق اطراف آن تأثیر بسزایی خواهد داشت.

□ نیروی انتظامی مستقر در کلبر ضمن بازرسی خودروهای شخصی و عمومی از اقصی نقاط کشور برای شرکت در مراسم به آنجا می‌آمدند، آلات موسیقی آنها را ضبط می‌کردند که این کار مردم و هنرمندان آذربایجانی را سخت آزرده بود و در برگزاری در مراسم تجلیل از بابک مشکلاتی به بار آورد.

علیرغم تجسس نیروی انتظامی منطقه، تعدادی از گروه‌های هنری با استقرار در نقاط مختلف منطقه جنگی قلعه بابک، قطعه‌های ادبی از موسیقی اصیل آذربایجانی را به اجرا درآوردند که بسیار مورد توجه شرکت‌کنندگان در برنامه قرار گرفت.

□ همکاری اهالی محلی و بومی منطقه کلبر با میهمانان قلعه بابک خیلی صمیمانه بود و حضور فراوان مردم در آنجا، آنان را نیز به شرکت در مراسم ترغیب کرده بود بطوریکه شهرستان کلبر در روز جمعه خالی از سکنه بود و اکثر مغازه‌ها تعطیل بود.

□ فراوانی خودروهای شخصی و عمومی و اتوبوس‌های اداری در جاده منتهی به قلعه بابک باعث شده بود که ترافیک سنگینی که در نوع خود بی‌نظیر بود، ایجاد شود. در نتیجه این ترافیک علاقه‌مندان و شرکت‌کنندگان در مراسم تجلیل از بابک با تأخیری در حدود ۳ تا ۴ ساعت توانستند از جاده مزبور حوالی ظهر روز جمعه که از طرف پلیس کلبر یکطرفه اعلام شده بود، عبور کرده و خود را به کلبر برسانند.

«به مناسبت دهم تیر ماه مناسبت سالگرد تولد بابک»^(۱)

حسن ارک

بابک تبلوری از مقاومت و استقامت ملت آذربایجان در برابر ظلم و ستم متجاوزین در روزهای سخت تاریخ است.

دهم تیرماه سالگرد تولد چنین اسطوره‌ای از مقاومت و ایثار ملت آذربایجان در یادها حک شد و در خاطر ماندگار بشریت نقش بست.

کسی خبر نداشت. از هیچ رسانه ملی در ایران اعلام نگردید که دهم تیرماه روز تولد بابک گرامی داشته خواهد شد. روزنامه‌های سراسری و پرتیراژ در این رابطه مطلبی یا مقاله‌ای و هیچ دعوتی را چاپ نکردند. رادیو و تلویزیون هیچوقت مردم را تهییج نکرد که به قره‌داغ آذربایجان مسافرت کنند و خود را به قلعه بابک برسانند. رادیو تلویزیون ایران هیچوقت یادش نیامد که قهرمان ملی مردم آذربایجان، بابک دلاور، روز تولدی نیز دارد. او حتی موجودیت بابک را فراموش کرده است. چنانکه هرگز ستارخان و باقرخان و شیخ محمد خیابانی و سایرین را یادش نمی‌آید. انگار ستارخان سردار ملی و باقرخان سالار ملی نیست. اما برای میرزا کوچک خان جنگلی هم جشن تولد می‌گیرند و هم سریال تلویزیونی می‌سازند. و البته سریالی که در آن نقش آذربایجانی‌ها به عمد حذف شده است.

از طرف مسئولین و ارگان‌ها و حتی اداره کل ارشاد نیز هیچ دعوتی از مردم برای شرکت در مراسم جشن تولد بابک به عمل نیامد. هیچ اعلامیه‌ای، بیانیه‌ای، تراکتی چاپ نشد و صادر نگردید. انگار در تاریخ این ملت هیچ بابکی وجود نداشته است.

ولی باینهمه مردم آذربایجان خانه به خانه و گوش در گوش هم در سراسر ایران به هم خبر دادند. بگذار متولیان خبر کشور خود را به بی خبری بزنند. مردم به هم خبر دادند که قرار است در دهم تیر

جشن تولد بابک گرفته شود. در فرصت اندکی همه بسیج شدند. هرکس توانست و یا وسیله مسافرتی گیر آورد، خود را به قلعه رساند و آنان که نتوانستند خود را به میعادگاه برسانند دل را به آنجا سپردند و منتظر دریافت خبر از مراسم ماندند. حرکت ملی آذربایجان در یک لحظه در قلعه بابک متبلور گردید. بنا به گفته اخبار سیمای تبریز نزدیک به دویست هزار نفر در قلعه جمع شده بودند و البته که جمعیت حاضر در قلعه آمارای فراتر از این داشت. شور و اشتیاق جماعت آن چنان بود که قلم همچون منی از نگارش آن ناتوان است. هیچکس بر خستگی تسلیم نشد. رسیدن به قلعه با آن راه سخت و کوهستانی و صخره‌ای تبدیل به یک آرمان گردید. در دل کوچک و بزرگ، پیرو جوان، زن و مرد، دختر و پسر، فارغ از هرگونه بی‌نظمی رسیدن به قلعه و سلام بر بابک تبدیل به عشقی آتشین شد. تک به تک مردم گرمی خون بابک را در رگ‌های خود احساس می‌کردند. مسلم می‌دانم شاعران و نویسندگان آذربایجان خواهند سرود و خواهند نوشت و هنرمندان این ملک آن را به هنر خواهند کشید. و این کمترین قدردانی از مردمی است که در پی احقاق حقوق ملی از دست رفته خود به پا خاسته‌اند و با صعود به قلعه نشان دادند که تمام سختی‌ها را در مسیر حرکت ملی آذربایجان با دل و جان پذیرا هستند و در ضمن اینکه عزیزان هنرمند آذربایجان را دعوت به پرداخت این حماسه ملی باید کرد و خود نیز از زاویه‌ای دیگر مطالبی برای گفتن دارم.

۱- اکثر مردمی که روز دهم تیرماه در قلعه بابک جمع شدند، کوهنورد نبودند. شاید به جرأت بتوان گفت که قریب باتفاق شرکت کنندگان در مراسم برای اولین بار این مسیر سخت و کوهستانی را طی می‌کردند. لباسها و کفش‌ها خود گویای چنین وضعی بود. کسانی که به فرهنگ کوهنوردی آشنا هستند در این مورد بهتر می‌توانند قضاوت کنند. این مسئله انگیزه‌ای فراتر از کوهنوردی و گردش در طبیعت را نشان می‌دهد. با بررسی و تلفیق سرگذشت مبارزاتی بابک و وضعیت امروزی ملت آذربایجان براحتی می‌توان این انگیزه را تشخیص داد.

علاوه بر آن اکثر شرکت کنندگان از خانواده‌های کم‌درآمد و قشر متوسط جامعه بودند. اگر به یاد آوریم که همزمان با دهم تیرماه سال ۷۹ وضع زندگی مردم ما از نظر معیشتی و اقتصادی چگونه است و چه فشار طاقت فرسانی را متحمل می‌شوند و مردمی که برای تأمین هزینه‌های خوراک و پوشاک و اسکان خود با این همه مشکل مواجه هستند با چه فشار و سختی هزینه مسافرت خانوادگی به قلعه بابک را تقبل کردند. و در اینگونه نگرش است که درک انگیزه اصلی ملت آذربایجان برای شرکت در مراسم جشن تولد بابک ارزشی مضاعفی پیدا می‌کند چرا که به قلعه رفتن با هزینه شخصی با آن راه سخت و طاقت‌فرسا فرق دارد با اتوبوس و یا قطار آنها با بلیط رایگان همراه با امکانات فوق‌العاده رفاهی و تشویقی و گاه‌با اضافه کار به فلان مراسم رسمی رفتن. تازه آنها با هزینه بیت‌المال، عواملی که این انگیزه را در مردم ایجاد کرده است تا در قلعه بابک گرد هم آیند و سالگرد تولد بابک را گرامی بدارند بسیار قابل تأمل است و ماندن حرکت ملی آذربایجان باید در نظر بگیرند که بی‌احترامی به این خواستها عواقب سخت و پرهزینه‌ای را در پی خواهد داشت.

باآنکه بسیاری از چهره‌های شاخص به دلایل متفاوت و گرفتاری نتوانستند در این مراسم حضور

یابند و یاد و خاطره آنها در میان مردم زنده بود و همه از آنها یاد می‌کردند و آرزوی حضور آنان در جمع خود را داشتند.

با تمام ازدحام جمعیتی که بوجود آمده بود در اثر روحیه همکاری و گذشتی که مردم از خود نسبت به همدیگر نشان می‌دادند نظم فوق‌العاده خوبی را بوجود آورده بود.

کسانی که می‌توانستند به آنانی که خسته بودند در کار صعود کمک می‌کردند و این در جای جای مسیر به چشم می‌خورد. مردم از امکانات شخصی که با خود آورده بودند به همدیگر یاری می‌رساندند. در ترافیک سختی که بوجود آمده بود و لاجرم تصادفاتی انجام می‌گرفت. گذشت و مهربانی فضایی آکنده از دوستی و تقدس را حاکم کرده بود. مردم بشدت همدیگر را رعایت می‌کردند و کسانی که از بابک و حماسه وی اطلاع بیشتری داشتند به کسانی که مشتاق دانستن بودند سخن می‌گفتند و هرگز کسی بر دیگری فضل فروشی نکرد. این همه بسیار مقدس و مبارک است و توان و عمق خواست ملی ملت آذربایجان را نشان می‌دهد. ذات این خواست‌ها وحدت‌آفرین و مهربانگیز است. مردم به ما یاد دادند که باید با همدیگر تعاون داشت و یکدیگر را یاری رساند. کمک به همدیگر را ارجح‌تر از همه اتفاقات و تصادفات دانست.

۲- فشار سختی که بر کارکنان و مسئولین راه و ترابری محور تبریز- کلیبر و مسئولین شهرستان کلیبر در این رابطه وارد آمد قابل توجه بود. همکاری حسنگی ناپذیری این عزیزان در خدمت‌رسانی به این حماسه ملی بسیار چشمگیر بود.

اما در ورودی کلیبر بازرسی بارهای شرکت‌کنندگان حالتی ویژه داشت. آن بازرسی چه معنایی داشت؟ گرفتن آلات هنری هنرمندان و بازداشت آن آلات چه مفهومی داشت؟ سیاست‌گذاران چنین اقدامی چگونه اندیشیده‌اند و چه فکری در سر دارند؟ آیا بغیر از این است که در سراسر ایران هم اکنون در تمام جشنها و مراسم که برگزار می‌شود حتی در مراسم و جشن‌هایی که از طرف ارگانها و نهادهای دولتی چه جناح راست و چه جناح چپ انجام می‌گیرد از همان آلات هنری که در ورودی شهر کلیبر توقیف می‌شوند، استفاده می‌شود. این چه تبعیض تلخی است که از مشابه همان آلات در مراسم سالگرد و بزرگداشت فردوسی استفاده می‌شود ولی در مراسم سالگرد تولد بابک استفاده از آنها ممنوع می‌گردد. توقیف آلات هنری نمی‌تواند رابطه‌ای با امنیت داشته باشد بلکه بذریعۀ اعتمادی را می‌افشاند و سیاست یک بام و دو هوا را نشان می‌دهد. سیاست‌گذاران چنین عملکردی نشان دادند که قهرمان ملی آذربایجان را شایسته جشن و سرور نمی‌دانند ولی آگاه نیستند که هویت این ملت مدیون دلاورانی همچون بابک است. مگر یک ساز عاشق آذربایجانی چه اقدام غیرامینیتی می‌توانست در کوههای قره‌داغ ایجاد کند که آن را توقیف می‌کردند؟ امید است که سیاست‌گذاران چنین اقداماتی به نتایج عملکرد خود اندیشیده باشند. اینگونه سیاست‌ها نشانگر کینه و دشمنی با خواسته‌های ملی ملت مظلوم آذربایجان است و در یادها می‌ماند.

۳- بیشتر از دویست هزار مردمی که به قلعه آمدند تبعیض سیاستهای متولیان آثار باستانی را متوجه شدند. قلعه بابک یکی از بزرگترین و مهمترین آثار باستانی نه تنها آذربایجان بلکه ایران و خاورمیانه محسوب می‌شود و از طرف سازمانهای بین‌المللی در این مورد مدارک فراوانی وجود دارد. جمعیتی که آمدند به نحوی شاهد بودند که در صرف بودجه‌های اعتباری که به حفظ و نگهداری اینگونه آثار تخصیص داده می‌شود عدالت رعایت نگردیده است. باینکه ترمیمی نسبتاً قابل قبول از تخریب عمدی قلعه توسط ناشناسان معلوم‌العقیده بعمل آمده است، ولی هیچگونه اقدام دیگری انجام نگرفته است. اولین مسئله‌ای که در ذهنها حادث می‌گردید این بود که چرا بابک این همه مظلوم است؟ سرویس بهداشتی در حد صفر است. متولیان رسیدگی به امورات آثار باستانی نخواهند توانست در مقابل چشمان تیزبین شرکت‌کنندگان آذربایجان خود را پنهان کنند و مطمئن باشند که این اتفاق در سینه دویست هزار نفری که آمده بودند زندانی نخواهد شد، بلکه سینه به سینه منتقل خواهد گردید.

۴- اگر عرف عادی و معقول و عادلانه در پوشش خبری اتفاقات اجتماعی از طرف خبرگزاریها در کشور و صدا و سیما رعایت شود. برای جمعیتی که اینگونه خودجوش جمع شدند و آن حماسه را آفریدند باید ساعت‌ها برنامه تولید شود و از صدا و سیما مرکز برای کل ایران پخش گردد ولی تا به حال هیچ برنامه‌ای در این رابطه پخش نشده است. باور کنید که این حماسه یک اتفاق ساده و مربوط به شهر کوچک و تاریخی کلبر نیست. این یک حماسه ملی است و در سطح ملی باید مطرح شود. سیاستی که می‌خواهد این حماسه را اتفاقی کوچک در شهری کوچک و دور افتاده معرفی کند و به زعم خود آن را در آنجا خفه کند سیاستی غلط و مغرضانه است. شرکت‌گرفته مردم در این جشن تولد نشانگر احترامی است که مردم به راه و روش بابک قائل هستند، بر صدا و سیما است به خاطر احترام به مردم بابک را بهتر بشناساند. اعتباری جهت تهیه فیلم و سریال از بابک و حماسه تاریخی وی در اختیار هنرمندان ملی قرار دهد و علاوه بر پوشش خبری و گزارش این جشن تولد، آمده تهیه گزارش و خبر از مراسمی اینچنین را داشته باشد. بی‌توجهی به این امر و عدم پوشش خبری مناسب در این رابطه دثانی‌گر بی‌اعتنایی مسئولین صدا و سیما به این حرکت مقدس هویت‌یابی آذربایجان است.

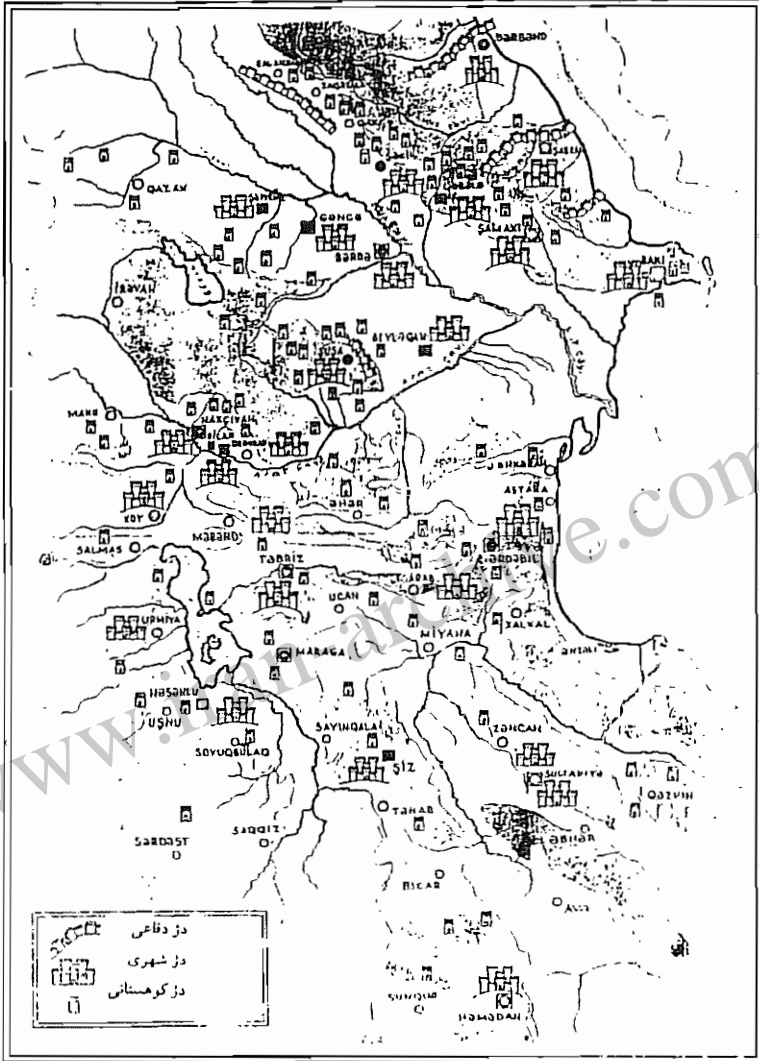
۵- عده زیادی از کاندیدهای نمایندگی در مجلس ششم شعارهای ملی آذربایجان را در تبلیغات خود بکار می‌بردند و تنی چند از آنان نیز اکنون از طرف مردم انتخاب شدند. بجای بود که این عزیزان صداقت خود در طرح اینگونه شعارها را با شرکت در این مراسم و یاری رساندن به اجرای هر چه باشکوه‌تر این مراسم نشان می‌دادند و این شبهه را که گفته می‌شود که بعضی از مطرح‌کنندگان شعارهای ملی صرفاً انگیزه‌های انتخاباتی داشته‌اند و نه انگیزه خدمت به آذربایجان را، برطرف می‌کردند، کمک رسانی جهت برگزاری اینگونه مراسم خود نشانگر صداقت در گفته را نشان می‌دهد. بهتر بود مسئولین طراز اول استان حداقل بصورت بیانیه و اعلامیه نیز شده بود در برگزاری این مراسم اعلام حمایت و توجه می‌کردند.

۶- شرکت چشمگیر آذربایجانی‌های روشنفکری که هنوز در اولویت طرح شعارهای ملی

آذربایجان یقین حاصل نکردند قابل تأمل بود. بسیاری از صاحبزنان و فعالین سیاسی آذربایجان در قلعه جمع شدند و با دیدۀ احترام و تقدیر از مبارزات بابک یاد کردند. این دوستان هرچند هنوز نتوانستند در تجزیه و تحلیل های سیاسی خود بازنگری کرده و نقش اساسی و محوری حل مسائل ملی در ایران و روند دمکراسی را متوجه نیستند ولی با شرکت قابل تقدیر خود نشان دادند که دشمن این خواستها نیز نیستند و این خط بطلانی است بر نظراتی که این عزیزان را رو در روی حرکت ملی آذربایجان جلوه می دهند. عدم درک صحیح از چگونگی وضعیت حرکتی آذربایجان است که دشمن تراشی های بی مورد را انجام می دهد و به جای یادگیری از نیروهای صدیق آذربایجان سیاست طرد و رد را پیشه می کند. آنگونه که سرگذشت سیاسی ملت آذربایجان در طول تاریخ نشان می دهد این عمل در نهایت می تواند ضربات جبران ناپذیری را بر جنبش ملی آذربایجان وارد سازد.

۷- و اما سخنی با علاقه مندان و فعالین حرکت ملی آذربایجان که با استقبال گسترده مردم همه را غافلگیر کرد. این استقبال به قدری گسترده بود که عملاً همه چیز زیر حضور فعال جمعیت گم شد. یک یا دیگر مردم آذربایجان به فعالین و علاقه مندان و دلسوزان حرکت ملی یاد دادند که خواست های ملی عمیق تر و آتشین تر از آن است که جلوه می کند. مردم با حضور گسترده یادآور شدند که کسی حق ندارد این همه عشق و علاقه گسترده مردم را به بازی بگیرد.

برای پوشش دادن اینهمه اشتیاق روحیه همکاری و تحمل نظرات متفاوت نیاز مبرم و ضروری است و از تعاون و اتحاد توانائی های نظرات و تفکرات متفاوت است که نیروی عظیمی متولد می گردد و آن عظمت است که می تواند با ابراز وجود دشمنان حرکت ملی آذربایجان را بر سر عقل آورد و آنان را مجبور به احترام نسبت به حرکت ملی کند. و در آن صورت است که سیاست انزوا- حذف کارآیی خود را از دست خواهد داد. تنها و تنها با همکاری آگاهانه و مطمئن است که می توان این همه استقبال را پوشش داد.

نقشه سدهای دفاعی، دژهای شهری و کوهستانی ... آذربایجان

نقشه سدهای دفاعی، دژهای شهری و کوهستانی ... آذربایجان
 نقل از کتاب «آذربایجان در سیر تاریخ ایران» جلد سوم، ص ۱۵۴ اثر رحیم رئیس‌نیا

ساعدی و زبان مادری (به مناسبت ۶۴مین زادروزش)

رحیم رئیس‌نیا

غلامحسین ساعدی ۶۴ سال پیش، در «چوپور میدانی»، میان محلات خیابان و «مارالان» تبریز، بقول خودش «در یک خانواده کارمند اندکی بدحال، مثلاً فقیر... روی حُثت افتاد». در سال ۱۳۲۲ به دبستان بدر رفت. در سال‌های نخست تحصیل او، آذربایجان تحت اشغال ارتش سرخ بود و وقتی در کلاس سۆم بود حکومت فرقه دمکرات بر سر کار آمد و او نیز مثل همه دانش آموزان آن دوره در آذربایجان به زبان ترکی آذربایجانی درس خواند. او بعدها یک سال و اندی پیش از درگذشتش در ۲ آذرماه ۶۴، از آن سالها چنین یاد کرده است:

«مثلاً یک سال فرض بفرمائید بنده ترکی خوانده‌ام و آن موقع زمان حکومت پیشه‌وری بود. کلاس چهارم ابتدائی قصه ماکسیم گورکی توی کتاب ما بود، قصه چخوف توی کتاب ما بود، مثالهای ترکی و شعر صابر، شعر میرزا علی معجز... همه اینها توی کتاب ما بود و آن وقت تنها موقعی که من کیف کردم که آدم هستم، بچه هستم، یا دارم درس می‌خوانم همان سال بود. من از آنها دفاع نمی‌کنم، می‌خواهم احساس خودم را بگویم».

و در همان سالها چنین پرسش و پاسخی بین مصاحبه‌گر رادیو بی.بی.سی. و او چهره می‌بندد:

- به زبان مادری خودتان، ترکی هم چیزی نوشته‌اید؟
- نه، برای اینکه اونقدر توی سر من زدند.
- متأسفم.

- نه، متأسف نباشید، آنقدر تو سر من زدند که مجبور شدم به فارسی بنویسم. ولی چرا یک نمایشنامه به ترکی نوشتم.
- که اجرا شد؟
- نه. نمایشنامه گرگها در کتاب ماه شماره ۲ چاپ شد و مأمورین سانور ریختن همان شماره (را) تعطیل کردند».

و همان نمایشنامه ترکی با نام «قوردلار» در کتاب «پرندگان در طویلله» که همان پنج نمایشنامه از انقلاب مشروطیت چاپ شده در سال ۱۳۴۵، بعلاوه متن ترکی گرگهاست، اخیراً بی هیچ توضیحی که نویسنده یا مترجم این متن ترکی شخص ساعدی است، به چاپ رسیده است. نام کتاب هم اگر همان پنج نمایشنامه... باقی می ماند به گمان نویسنده این سطور به جاتر می بود. محل وقوع هر پنج نمایش هم تبریز زمان انقلاب مشروطه است؛ بویژه سال فاجعه بار ۱۳۳۰ هجری قمری، سالی که با حماسه جنگ های چهار روزه که به کشته شدن بیش از ۸۰۰ تن از افراد نیروی متجاوز و اشغالگر روسیه تزاری شروع شد و با اعدام ده ها مبارز آذربایجانی ادامه یافت.
او در نامه ای که در شهریور ۴۱ از تهران به یک دوست تبریزی نوشته، خاطر نشان ساخته است که:

«از کارهایی که کرده ام، همان نمایشنامه گرگها را در «کتاب ماه» (کیهان) چاپ می کند و با اصرار جلال آل احمد و پرویز داریوش مجبور شدم گرگها را به ترکی تبریزی هم بنویسم».

گفتنی آنکه گرگها در سال ۱۳۴۵ به کارگردانی جعفر والی در تلویزیون اجرا شد. صاحب این قلم، اجرای تلویزیونی نمایشنامه مذکور را ندیده، اما اجرایی از آن را که به همت صمد بهرنگی و یارانش در دبیرستان ممقان در همان سال یا سال بعد از آن به روی صحنه آمد، دیده و بعد هم خود به یاری دانش آموزان دبیرستان بوستان بستان آباد آن را به روی صحنه آورده و از استقبالی که در ممقان و بستان آباد از آن اجراهای غیرفنی مشاهده کرده، هنوز هم شگفت زده است.

ساعدی تحصیلات دبستانی، دبیرستانی و دانشگاهی خود را در تبریز گذرانده و نخستین آثار قلمی خود را در این شهر به چاپ رسانده است. خودش در همان مصاحبه دانشگاه هاروارد گفته است که در آستانه کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ مسئول روزنامه به نام های «فریاد»، «صعود» و «جوانان آذربایجان»، که همه با سازمان جوانان فرقه دمکرات ارتباط داشته اند بوده و همه مطالب آنها از بای بسم الله تا تای تمت از زیر قلم او درمی آمده است. به همین مناسبت هم پس از کودتای ۲۸ مرداد در حالیکه بیش از ۱۸ سال نداشت به همین مناسبت چند ماهی مخفی بوده است. در نامه ای که در تاریخ ۱۰ شهریور ۱۳۳۲، احیاناً از مخفیگاه خود به دوستی نوشته، از حال و هوای خفقان آلود بعد از کودتا سخن رفته است:

«دیو و دد با چهره پر از غضب و درندگی، با پنجه های خون آشام و نگاه های خیره، روی وطن عزیز چادر کشید! ببین چقدر سیاهی نفرت انگیز از زمین و آسمان، از زیر سنگ و لایلای شاخه ها تراوش می کند. قلب آدم از دیدن این همه منظره های جوربجور، اینهمه جسد، اینهمه

لاشه های متعفن، دست و پای بریده، اینهمه صداهای شوم و خوفناک، همچون ناله مرغ حق پر از درد می‌شود».

و بااین‌همه نویسنده جوان نوמיד نیست و به‌دوست خود اطمینان می‌دهد که:

«یک روز خواهد رسید پر از شادی و عشق، پر از عشق و لطف و صفا، یک روز خواهد رسید که نواهای شوم بوم خفه خواهد شد. یک روز خواهد رسید که زمین و زمان، از مارش طرب‌انگیز بشریت نو به نشئه کیف خواهد رفت...»

شخصیت نویسنده‌ای که همین سطرها خبر از ولادت زودرسش را می‌دهد، در زادگاه خویش شکل گرفت و اندوخته‌های ذهنی‌اش در دوره کودکی و جوانی در آثاری که در سالهای بعدی پیاپی جوشیدند و رویدادند، منعکس شده است. رضا اغنمی، دایی زاده و همبازی دوران کودکی‌اش به بعضی از دیده‌ها و شنیده‌های دوران کودکی او که در آثار بعدی‌اش بازسازی شده‌اند، اشاره کرده است. او می‌گوید که نمایشنامه «از پانفتاده»، که ملهم از رویدادهای مشروطیت است، داستانی است که از حسن خان، پدر بزرگ مادری‌اش شنیده بود. حسن خان و خواهرش در انقلاب شرکت داشته‌اند؛ حسن خان در سنگرها می‌رزمیده و خواهرش در بالاخانه منزل تفنگ‌های مشروطه‌چی‌ها را پر می‌کرده است. همین حوادث در بام‌ها و زیر بام‌ها و نمایشنامه‌های دیگر مربوط به انقلاب مشروطه بازتاب دارند.^(۱)

در اینجا فرصت پرداختن به دیگر آثار نویسنده خلاقمان که بطور مستقیم و غیرمستقیم با آذربایجان و مردم آن پیوند دارند، نیست. همانا ناطق در مقاله‌ای که به تصویر روزهای واپسین زندگی ساعدی در غربت نشسته، نشان میدهد که او گذشته از آنکه از یاد گرفتن زبان کشور میزبان، به جهت اینکه پایبند نشود، چراکه هر آن دلش هوای وطن می‌کرده عنودانه سر باز می‌زده، همه‌اش می‌گفته است که: «دو نیا بنله گنسه بیز قیریللوخ» (اگر دنیا اینجوری پیش برود ما نابود می‌شویم)، «گده بورا هارادی، من بوردانه قئیریریم؟» (آخه باباجان اینجا کجاست، من اینجا چه می‌کنم؟) و مرگ را با ترنم و زمزمه بایاتی‌ها استقبال می‌کرده است:

عزیزم، کوههای بلند	عزیزیم اوجا داغلار
باغهای پر سایه و میوه	کۆلگه‌لی بارلی باغلار
اگر در غربت بمریم	دوشسم، غربتده اؤلم
کیست که برایم گریه کند، کوه‌ها!	منه کیم اغلار، داغلار!

پنجره را باز بگذار	آجیق قوی پنجره‌نی
تا ببینم که می‌آید	گۆزوم گۆرسون گلنی

ننجه قبره قویارلار عشق اوستونده اولنی!
چطور به قبر می گذارند
آنرا که کشته عشق باشد!

آداغلار اوجا داغلار کوه‌ها، ای کوه‌های بلند
هامیدان فوجا داغلار کوه‌هایی که سالخورده‌تر از همگان هستید
غربت‌انلده یاد یترده در غربت و در جای بیگانه
من دوزوم ننجه داغلار! من چگونه دوام بیاورم، کوه‌ها!

خبر مرگ صمد را هم که در شهریور ۱۳۴۷ شنید، فریاد برآورد:

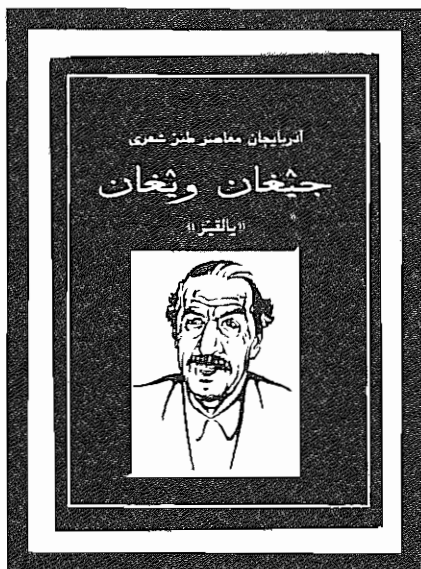
هرایلار های هرایلار ای دادو ای فریاد
هر اولدوزلار هرایلار هر ستاره و هر ماه
چمن ده بیرگول بیتیب گلی در چمن روییده است که
سوسوزندان هرایلار (۱) از تشنگی هوار می کشد

و این بیایاتی را که صمد از غلامحسین یاد گرفته بود، روزی برایمان خواند:

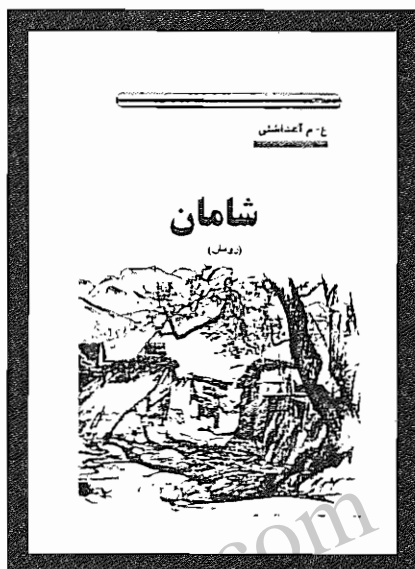
قارادیر قاشلارین گوزلرین آلماس ابروانت سیاه است و چشمانت الماس
سئوگی سئوگیسینی بو درده سالماز یار یارش را اگر فتار چنین دردی نمی کند
گئدر او گوزللیک سنده قالماز آن زیبایی از دستت می رود و برایت نمی ماند
یادیللا اشنالیق از انله باری! بایگانه اشنایی کمتر کن آخر!

ساعدی که همچنان به زبان مادری خودش عشق می ورزید، زبان فارسی را نیز به عنوان زبان پیوند خلق‌های ایران، ارج می نهاد و ضمن آنکه خود را و امدار آن می دانست به نوبه خود در تعالی اش می کوشید. چنانکه خودش به مصاحبه گری که گفته بود: «در داستان هاتان و در نوشته های دیگر تان از فارسی خشک کتابی استفاده می کنید» چنین پاسخ داده است:

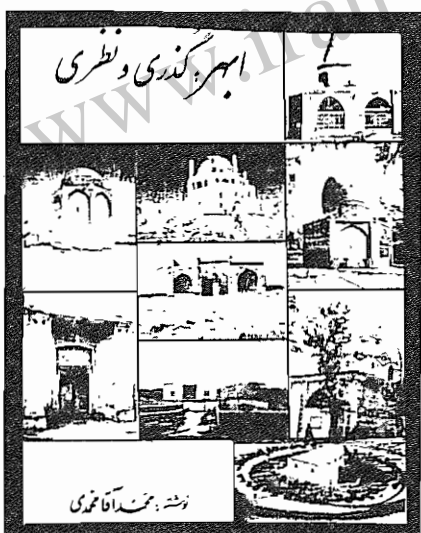
«...نثری که من انتخاب کرده ام خشک نیست. من به زبان فارسی می پردازم. من می خوام بارش بیارم. من ترک حتماً باید این کار را بکنم. اینو اسمشو خشک نذارین. من می خوام این زبان حد اقل هرچی از بین بره، زبان بمونه. زبان ستون فقرات فرهنگی یک ملت عظیمه، نمیشه از اون صرف نظر کرد».

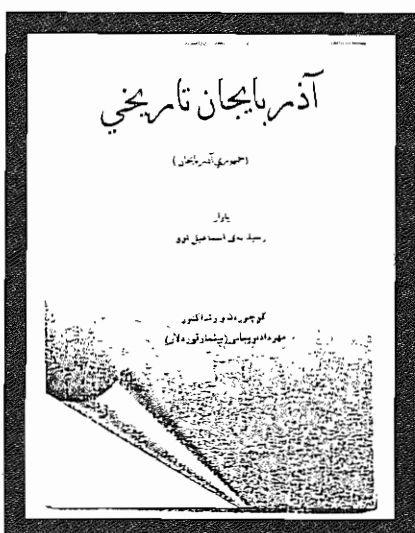
مجدید صباغ ایرانی:
جیغان و یغان،
نشر آذران، تبریز، ۱۳۷۶

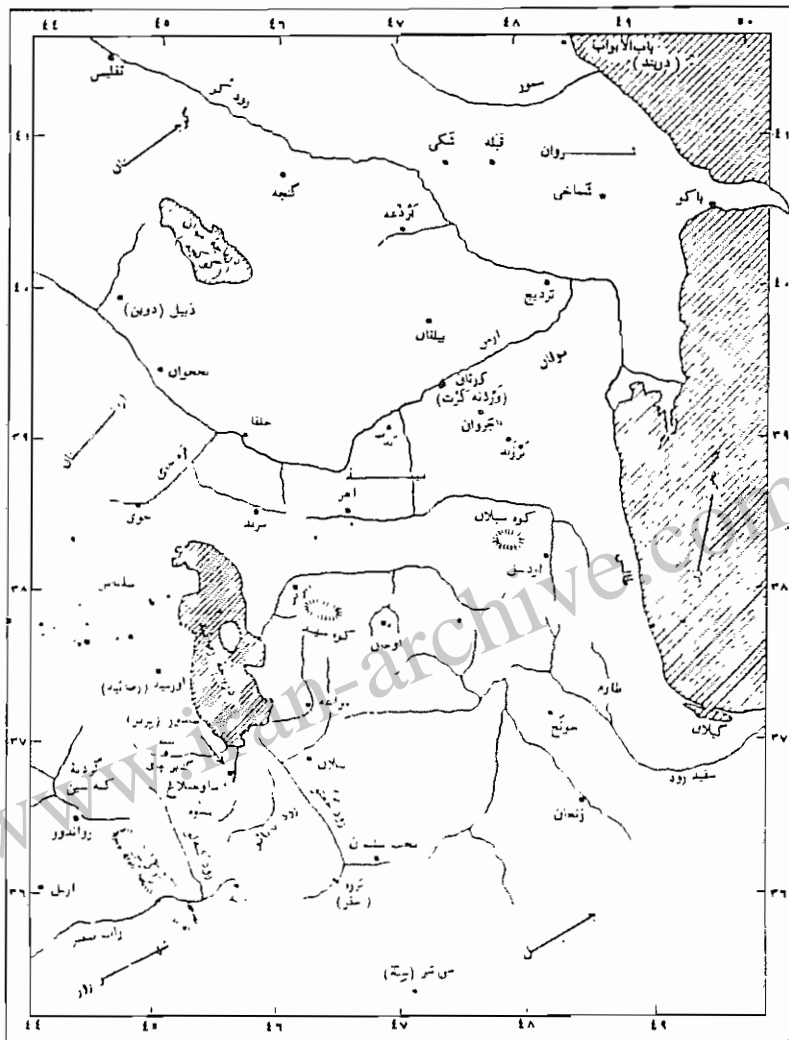
ع. م. آغداشلو:
شامان
انتشارات استاندارد، ۱۳۷۹

محمد آقا محمدی:
ابهـر، گذری و نظری
انتشاری زنگان، زنجان، ۱۳۷۷

رشیدبهدی اسماعیل اوو:
آذربایجان تاریخی
نشر اختر، تبریز، ۱۳۷۹

آذربایجان

یک نقشه تاریخی آذربایجان

نقل از کتاب «آذربایجان در سیر تاریخ ایران» جلد سوم، ص ۱۲ اثر رحیم رئیس نیا

مکاتبه با ایران

یونس شاملی

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<jones.scham@telia.com>

دوست عزیز!

بالاخره ... نامه نسبتاً طولانی شما را که حاکی از دردمندی و در عین حال علاقه‌مندیتان نسبت به مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران بود را دریافت کردم و با اشتیاق آن را خواندم و از محتوی آن که در عین حال نشانگر نوع نگرش شما نسبت به مسائل پیرامونی نیز بود مطلع شدم. [...]

بخش دیگر نامه‌تان که مربوط می‌شد به تاریخ، فرهنگ و سیاست جالب توجه و بی‌نهایت بحث‌برانگیز است. اما قبل از ورود به مسائل مطروحه در آن می‌خواستم خوشحالی خودم را نسبت به اینکه شما کار قلمی می‌کنید کتمان نداشته و در این کارتان به شما تبریک گفته و آرزوی موفقیت بکنم. حتماً متوجه هستید که این تبریک یک واکنش احساسی است و از آن صمیمیتی برمی‌خیزد که من نسبت به شما دارم. اما آنچه برای ما مهمتر است نوع قلم و جهتی است که قلم در آن رابطه مورد استفاده قرار می‌گیرد. البته نوشتن خود عزیزترین ارمغانی است که یک انسان می‌تواند از بودنش دریافت کند. اما اگر قلم‌نگار با آگاهی وارد گود قلم‌زنی نگردد نه تنها کلاهش پس‌معرکه است، بلکه قلم‌زنی‌اش می‌تواند بلای جان دیگران باشد. [...]

راستش را بخواهید دوست دارم شما با دستهای پُر، یعنی پخته و با اندیشه‌هایی تازه، انسانی و تمدن‌پسندانه وارد گود مطبوعات ایران گردید. این هم از نظر انسانی ارزشمند است و هم از نظر تاریخی. وگرنه خیلی‌ها دست به قلم دارند. قلم زدن فی‌نفسه حامل ارزشی نیست، بلکه آنچه ارزش می‌آفریند نوشته و جهتی است که قلم در جهت آن فرسائیده می‌شود. این مطلب را بیشتر بخاطر ضرورتی که احساس می‌کنم برایتان می‌نویسم. از متن نامه‌تان و بررسی‌هایی که از بعضی از مسائل

به عمل آوردید نشان می‌دهد که آنچنانکه باید و شاید در گود اندیشه‌ورزی و روشنگری ایران امروز قرار ندارید و همچنان تفکرات سنتی روشنفکران ایرانی را با خود به یدک می‌کشید. طبیعی است که بخاطر این گستاخی از شما که بزرگتر هستید عذرخواهی نکنم. اما حرفهای گفتنی را باید گفت. مطمئنم که در این مورد آخری با بنده موافق باشید. من در ادامه نامه‌ام به بخشهایی از نامه‌تان اشاره خواهم کرد و نشان خواهم داد که چه خطاهای بزرگ تحلیلی و ترمینولوژیک در متن نامه شما، که برخاسته از ذهنیت شماسنت نهفته است. خطاهایی که در تعارض کامل با مطالبات انسانی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مردم ایران در شرایط کنونی قرار دارد. حالا بهتر است برویم سراغ متن نامه‌تان و کنکاش بعضی از ترم‌هایی که شما از آن در متن نوشته‌تان استفاده کرده‌اید.

- در جایی از نامه‌تان به تاریخ ایران و عظمت آن اشاره می‌کنید و می‌نویسید: "چرا چنین شد؟ کشوری که حدود هزار سال بیکه‌تاز جهان شناخته شده بود. ملتی که وارث بزرگترین و عظیمترین تاریخ بشری بودند. بنیان اولین امپراتوری..." و بعد در جای دیگر ادامه می‌دهید که: "بقول یکی از اساتید بزرگ تاریخ که در محضرشان بودم تاریخ ۲۵۰۰ ساله ایران کف دستم هست."

اولاً بایستی دانسته باشید که تاریخ ایران یک تاریخ ۲۵۰۰ ساله نیست. برای روشن شدن این موضوع رجوع کنید به کتاب "در تاریکی هزاره‌ها" نوشته ایرج اسکندری و دهها کتاب تاریخی معتبر دیگر. تاریخ ایران نه از کوروش کبیر، آنچنانکه شونیس‌های فارس و در صدر آنها سلطنت منحوس پهلوی، برای دست و پا کردن یک پشتوانه تاریخی برای سلطنت خود، درصدد تلقین و تحمیل آن به مردم ایران بودند، بلکه تاریخ ایران به اولین تمدن جهان یعنی به تمدن ایلام باز می‌گردد که بیش از ۶۰۰۰ سال سابقه دارد...

اما به فرض مثال اگر تاریخ ایران را به روایت کج‌اندیشان هواخواه سلطنت پهلوی ۲۵۰۰ سال در نظر بگیریم، هزار سال آخر از این ۲۵۰۰ سال نورانی!!!؟ یعنی از هجوم اعراب تا به تاج و تخت رسیدن رضا میرپنج این نوجه اردشیر ریورتر، جز دوره های کوتاهی ترک زبانان در ایران حاکم بوده‌اند، که از جمله می‌توان سلجوقیان، افشاریان، صفویان و قاجار را نام برد.

در عین حال باز یافتن شکوه و عظمت ایران به هیچ وجه با دخیل بستن به کوروش کبیر و سخن گفتن از ملتی! که بزرگترین امپراطوریه‌ها را بنا کرد، حاصل نمی‌شود. بلکه این تنها از طریق تلاش برای ثبات سیاسی در ایران که آن هم وابستگی مطلق به حضور دمکراسی سیاسی و در بطن آن پلورالیسم فرهنگی، همان چیزی که ما در نامه قبلی از آن سخن به میان آوردیم، دارد. دمکراسی و نتیجه آن ثبات سیاسی این امکان را فراهم می‌سازد که برای رشد و توسعه اقتصادی ایران کاری کرد و آن را در جهت یک کشور صنعتی سمت و سو داد. این تنها راه نجات یک کشور از منجلاب فقر اقتصادی و دیکتاتوری سیاسی است. و گر نه احیاء عظمت کوروش کبیر معنایی جز احیاء یک حاکمیت ایلاتی که خانها و پادشاهان سفاک بر صدر آن تکیه زده باشند معنی دیگری ندارد.

- در جای دیگر نامه‌تان به مضمون بخشی از نامه بنده در خصوص چند فرهنگی بودن جامعه ایران

اشاره می‌کنید و ضمن اشاره به موقعیت کشورهای مثل سوئد و کانادا نتیجه می‌گیرید که ایران وضعیت کاملاً متفاوت تری دارد و می‌نویسید: "ترکمن‌ها را داریم که با اهالی ترکمنستان هم‌نژاد، هم زبان و حتی قوم و خویش‌اند و بلوچها و کردها و عربها و ... اینها با آن طرف مرزها هم نژاد، هم‌زبان و همه از یک رگ و ریشه‌اند و ... و در کنار همه این‌ها پائین بودن سطح فرهنگ عامه مردم ... تصدیق کن که ایران مثل سوئد و کانادا نمی‌شود."

خواندن این جملات مرا سخت به تعجب انداخت. چون اینگونه افکار سخت فرسوده و در سطح یک آدم کتاب‌خوان نیز قابل قبول نیست چه رسد به کسی که صفت روشنفکر را نیز با خود به یدک بکشد. در عین حال شما می‌دانید که یکی از دلایل سرنگونی حاکمیت سلطنت در ایران قیم مآبی آن در قبال سرنوشت مردم بود. همان فاشیست‌های وطنی بودند که با استدلالاتی از این دست در صدد محو و نابودی فرهنگ و زبانهای موجود در ایران برآمدند. و حالا بعد از آن همه سال هنوز عادات ذهنی حتی کتابخوان‌های ما از آثار حاکمیت سلاطین گذشته پاک نشده است.

خودتان فکورش را بکنید که با چه استدلالاتی می‌خواهید مردم را از ابتدائی‌ترین حقوق شناخته شده در اسناد بین‌المللی یعنی تحصیل و استفاده از زبان مادری در زندگی اجتماعی (مدارس، دانشگاهها، دادگاهها، محیط کار و زندگی) محروم بکنید؛

۱- "هم‌نژاد بودن مرزنیسان ما با مردم کشورهای همسایه"؛ فکر کنید که مردم مرزنیسان ایران چه گناه عظیمی را مرتکب شده‌اند که مستوجب محرومیت از استفاده از فرهنگ و زبان مادری خود هستند! استفاده از ترم نژاد مبهم‌ترین، زشت‌ترین و ناهنجارترین ترمی است که می‌توان در تفاوت بین مردمان مختلف بکار برد. چرا که دانش علمی در این خصوص نتوانسته اظهار نظری بکند. مردمان تنها با فرهنگ و زبان از همدیگر تفکیک می‌شوند. و همچنانکه می‌دانید فرهنگ و زبان یک امر اکتسابی است و نه بیولوژیک. لذا کسانی که به تفاوت‌های نژادی تکیه می‌کنند دانسته یا نادانسته آب به آسیاب کسانی می‌ریزند که نژاد برایشان از انسان مهمتر است. آنها هم کسانی غیر از نژادپرستان و فاشیست‌ها کسان دیگری نمی‌توانند باشند.

شایان ذکر است که بدانیم محرومیت از فرهنگ خویش از آن همه مرزنیسان ما نیست بلکه مسئله آن بخش از مرزنیسانی است که زبانی غیر از زبان فارسی دارند. وگرنه مرزنیسان ما در خراسان که زبان فارسی دارند چنین مشکلی ندارند؟!

از اینها که بگذریم بر اساس آمارهای مستقل مردمان غیرفاسی زبان ایران یعنی آذربایجانی‌ها، کردها، بلوچها و ... اکثریت مردم ایران را تشکیل می‌دهند. بر اساس گزارشهای آماری مختلف، ایران کشور اقلیتهاست و فارس زبانان تنها یک سوم جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند. آمارهای ارائه شده در مطبوعات روشنفکری داخلی و حتی خارجی نیز حکایت از صحت این آمار دارد. با این وصف شما می‌توانید فکورش را بکنید که زبان یک اقلیت در کشور به زبان تحمیلی و اجباری اکثریت مردم تبدیل شده است. این پدیده چه معنی غیر از یک شونیسم عربیان دارد؟ شونیسمی که تحت عنوان

ایران پرستی بزرگترین خیانت‌ها را به اکثریت مردم ایران روا داشته است. از این نوع سیاست و البته در شکل خیلی وسیع‌ترش در آلمان دهه ۲۰ بوقوع پیوست و هیتلر سرکرده جنایتکار آلمان برای تفهیم جهان در برتری نژاد ژرمن هولناکترین جنایات را مرتکب شد. جناب رضا میرپنج و پسرش نیز می‌خواستند با هر خیانت و جنایتی ثابت کنند که آریایی‌ها از دیگران برترند. من نمی‌دانم افکار کتابخوان‌ها حتی بعضی از روشنفکران ما چه زمانی از تفکرات فاشیستی فارغ خواهد شد؟

۲- پائین بودن سطح فرهنگ مردم^۲ دلیل دیگر شما برای محروم شدن ملیونها انسان از حقوق فرهنگی خویش است. این هم گناه بزرگی است که آدمی سطح فرهنگش پائین باشد! اما ببینیم عامل عقب ماندگی فرهنگی مردم کیست؟ خود مردم یا سیستم حاکم؟ حالا فکرش را بکنید که چه کسی سطح فرهنگش پائین است. آنانکه حقوق فرهنگی مردم را پایمال کرده و آن را نادیده می‌گیرند یا آنها که مظلومانه زندگی مشقت‌بار اجتماعی خود را دنبال می‌کنند و استمرار حیات کشور از قبل کار و تلاش آنان می‌گذرد؟ برای من ثقیل است که بتوانم افکار ظالمانه موجود در بین بخشی از کتابخوانهایمان را در پذیرش و حتی تئوریزه کردن محرومیت ملیونها انسان از زبان و فرهنگ خویش در کشورمان را فرهنگ دوستی و داشتن سطح بالای فرهنگی تلقی کنم!

اما بگذارید برای نادرستی استدلال مطرح شده به کشورهای همسایه خودمان در عراق و پاکستان و حتی ترکیه سری بزنیم ببینیم دولت‌های موجود در آن کشورها با مرز نشین‌های خود چه نوع برخوردی دارند؟ آیا آنها نیز سیاست عقب مانده، ضد انسانی و ضد فرهنگی دولت‌های ایران را دنبال کرده‌اند و یا وضعیت بهتری حداقل در این رابطه (مسئله فرهنگی و ملی) دارند؟

شما احتمالاً، تصور کرده‌اید که تنها کشور کانادا و یا سوئیس و یا دیگر کشورهای معظم سرمایه‌داری هستند که توانسته‌اند به حقوق فرهنگی و بویژه زبانی مردم پاسخ مثبت دهند. اما در همین همسایگی خودمان کشور پاکستان قرار دارد. در این کشور چهار ایالت و چهار زبان مختلف وجود دارد. زبان رسمی هر ایالت زبان مردم آن ایالت است. یکی از ایالت‌ها بلوچستان است که در مرز ایران قرار دارد. اما آنها بخاطر اینکه در آن سوی مرز یعنی ایران هم‌زبانانشان زندگی می‌کنند از بهره‌مندی فرهنگی خویش محروم نشده‌اند. در پاکستان زبان مشترک زبان انگلیسی است. این زبان هم کاربرد بین‌المللی دارد و هم برای تمام اتباع پاکستان یادگیری یک زبان بیگانه عادلانه‌تر به نظر می‌رسد.

در کشور عراق یعنی کشور صدام حسین (یزید)، عرب‌زبانان و کردزبانان زندگی می‌کنند. در این کشور قبل و بعد از جنگ خلیج، زبان مورد استفاده در مدارس و دانشگاه‌های کردستان، زبان کردی بوده است. اتفاقاً کردستان نیز در مرزهای ایران قرار دارد اما بهره‌مندی مردم کردستان عراق از فرهنگ خویش سبب نگردیده است که آنها بخاطر قرار گرفتن در همسایگی ایران بخواهند تمامیت ارضی عراق را برهم بزنند. بلکه آنچه که در کردستان زمینه‌های تخاصم نظامی را پدید آورده مشکلات سیاسی و اقتصادی موجود در کردستان است و نه استفاده کردزبانان از زبان کردی.

نمونه دیگر ترکیه است. ترکیه نیز خود درس آموزنده‌ایست برای کسانی که گوش شنوا ندارند. آنها می‌توانند نمونه ترکیه را ببینند و از تکرار فجایعی که در جوامع اینچنینی رخ می‌دهد ممانعت بعمل آورند. ترکیه بعد از ایران یکی از کشورهاییست که پلورالیسم فرهنگی را برسمیت شناخته است. کردها در آن کشور از تمامی حقوق فرهنگی و سیاسی خود محروم هستند. همین محرومیت دهه‌های گذشته امروز ترکیه را درگیر یک جنگ نظامی و روانی هولناکی نموده و حیثیت این کشور را در مبادلات خارجی زیر سؤال برده است. دیر یا زود ترکیه مجبور خواهد شد این واقعیت را برسمیت بشناسد. اما این اقدام بعد از چه صدمات جبران‌ناپذیر و ائتلاف نیروی انسانی و اقتصادی و تحلیل رفتن روحیات مردم انجام خواهد پذیرفت، بحث دیگری است. این در حالی است که در ترکیه، پلورالیسم سیاسی نسبی وجود دارد. یعنی اگر احزاب مَهر کردی نداشته باشند حضورشان در هر حال قابل تحمل است.

اما در ایران، ستم فرهنگی و ملی، خیلی وسیع‌تر از این حرف‌هاست. چون فقط کردها نیستند که از حقوق فرهنگی خود محروم هستند. بلکه آذربایجانی‌ها، که تمام هستی خود را در راه اعتلای ایران مصروف داشته‌اند، بلوچها، عرب‌زبانان و دیگر مردم یران یعنی اکثریت مردم ایران از عذاب ضد فرهنگی و ضد انسانی در رنجند. اگر به این فاجعه فرهنگی پاسخ مناسبی داده نشود نباید تصور رود که وضع بهتر از ترکیه خواهد شد. این در حالی است که کردزبانان در ترکیه یک اقلیت را تشکیل می‌دهند در صورتیکه در ایران فارس‌زبانان یک اقلیت در ایران هستند و اقلیتهای غیرفارسی زبان مجموعاً اکثریت مردم ایران را تشکیل می‌دهند. باین حساب می‌توان به عمق فاجعه پی برد.

شاید اشاره به یک جنبه دیگر مرزنشینان خالی از فایده نباشد. من علیرغم باور شما و مشکوک بودن شما به مرزنشینان ایران و همزیان بودن آنها با مردمان آن سوی مرزها را، نه تنها منفی نمی‌بینم بلکه در عمق این وضعیت پدیده‌های مثبتی می‌بینم. چرا که اولاً، در شرایط نزدیکی تمام مردم جهان به همدیگر بعلت دانش انفورماتیک و ارتباطات وسیع بین جوامع مختلف همزیان بودن مرزنشینان ما با آن سوی مرز خود امکان ارتباطات وسیع بین اینسوی مرز با آن سوی مرز را فراهم آورده و نطفه و حلقه‌های دوستی میان مردم از کشورهای مختلف را بشدت افزایش می‌دهد. بزرگترین سود چنین نزدیک میان مناطق مرزی با مرزنشینان کشور همسایه کاهش تصادفات و بویژه درگیریهای نظامی است. چرا که نزدیکی مرزنشینان امکان تردد و فعالیت‌های نظامی تحریک‌کننده در هر دو سوی مرز را علیه یکدیگر کاهش می‌دهد. چرا که دوستی مردمان جهان و نزدیکی و شناخت آنها از همدیگر مانع از بروز تصادفات سیاسی و بویژه نظامی می‌گردد. و این امر بشدت به نفع مردمان در هر دو سوی مرزهاست. چون تخاصمات نظامی نه تنها به نفع هیچ کشوری نیست بلکه نتایجش برای مردمان هر دو کشور هولناک و ویرانگر است.

می‌بینید که با نیم‌نگاهی به وضعیت مرزنشینان کشورهای همسایه در ارتباط با مسئله فرهنگی و ملی کاملاً با نمونه ایران متفاوت است. علت تفاوت را بایستی در چه چیزی جستجو کرد؟ من علت آن را تنها در یک چیز می‌بینم؛ سیطره بیش از حد ناسیونالیسم افراطی (شونیسیم فارس) و برتری

جویی قومی در سیستم و سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، که سردمداران آن سلطنت منحوس پهلوی است. و گرنه در هزار سال اخیر (از هجوم اعراب تا به تخت و تاج رسیدن رضا میرپنج) زبان ترکی و زبان فارسی زبانهای رسمی ایران بوده است. چرا که زبان ترکی زبان رسمی و درباری پادشاهان ایران در این دوره هزار ساله بوده است. در این دوره هزار ساله زبان فارسی از سوی پادشاهان ترک زبان نه تنها مورد تعرض قرار نگرفته بلکه حتی قدمهای مؤثری در پیشرفت زبان فارسی و انکشاف آن برداشته شده است. اما با به سریر قدرت رسیدن تفاله‌ای چون رضا میرپنج نتیجه عکسی از خود برجای گذاشت. در آن زمان مثنی شونیست و بر تروجو که بخشاً از قلم بدستان آن دوره نیز بودند تفکر بر ترجویانه آریاپرستی را جزء برنامه‌های وی برای ایران چند فرهنگی قرار دادند و ما امروز نتایج شوم آن سیاست را به عینه مشاهده می‌کنیم. در این کشور بخشی خود را برتر از دیگران می‌دانند و بخشی دیگر برای گریز از حقارت خود را آسیمیله کرده و به رنگ اولی‌ها در می‌آورند و بخش عظیمی از مردم نیز شلاق تحقیر را بر پیکر نحیف خود احساس می‌کنند. حالا شنیده‌ام حتی در آذربایجان نیز تعدادی از خانواده‌ها برای فرار از تحقیر زبانی و فرهنگی با فرزندان دلبند خود به زبان فارسی سخن می‌گویند. من کسانی که تصور می‌کنند مسئله‌ای به این وسعت را می‌توان با این حرکتها و سیاست‌های کوتاه‌نظرانه حل و فصل کرد، نمی‌توانم بفهمم. اینگونه مسائل با نیرنگ و خیانت به مردم حل نمی‌شود، بلکه تنها با یک برخورد انسانی و برابری حقوقی میان تمامی شهروندان کشور در تمامی زمینه‌ها قابل حل است و بس.

در اینجا یک توضیح کوتاه را ضروری می‌دانم. اشاره فوق به وضعیت سیاست‌گذاری در کشورهای همسایه تنها و تنها دیدن وضعیت موجود مدنظر بوده است. و گرنه من نیک از وضعیت سیاسی و اقتصادی موجود در کشورهای همسایه ایران آگاهی دارم و می‌دانم که در آن کشورها چه هیولاهایی بر اریکه قدرت تکیه زده‌اند...

برگردیم سراغ نامه شما. چون اگر بخواهیم توضیحات زیادتری بدهیم این نامه پایانی نخواهد داشت. نامه‌تان در قبال مسائل ایران چنین ادامه می‌یابد: "آنچه در درجه اول برای کشوری چون ایران ما لازم است حفظ یکپارچگی و انسجام ملی است که در درجه اول با محکم و غیرقابل نفوذ کردن مرزهایمان امکان‌پذیر است."

"انسجام ملی" و "غیرقابل نفوذ کردن مرزها" از نظر شما دو کار اساسی است که برای پیشرفت ایران لازم و ضروری است. اما هرگز در نامه‌تان اشاره نمی‌کنید که چگونه می‌توان ایران را به انسجام ملی نزدیکتر کرد و از چه راهی می‌توان مرزهای ایران را غیرقابل نفوذ نمود. اما باید اعتراف کنم که استفاده شما از ترم "غیرقابل نفوذ کردن مرزها" بیشتر یک ترم نظامی است. بنظر میرسد شما هنوز روحیات نظامی‌گری را از ذهن و روح خود پاک نکرده‌اید. تحلیل و بررسی مسائل مبرم اجتماعی باید مطلقاً از تفکرات و روحیات نظامی بدور باشد. روشن است که یک نظامی حل مسائل دنیا را در گرو استفاده از زور و خشونت می‌بیند. اما یک تحلیلگر سیاسی ابداً به این پارامترها تکیه نمی‌کند. مگر اینکه موضوعیت دفاع از کشور در مقابل تعرض خارجی مدنظر باشد. حالا و همین جا بهتر است از خودمان بپرسیم که "غیرقابل نفوذ کردن مرزهای کشور ایران به چه منظور و غرضی

می خواهد صورت گیرد؟ از نوشته های شما چنین برمی آید که عدم کنترل مرزها ممکن است تمامیت ارضی ایران را برهم بزند!! این تنها و تنها می تواند تصور یک ژنرال خیالپرداز باشد. هرگز انتظار نداشتم که شما این نتیجه را از غیر قابل نفوذ کردن مرزهای ایران بگیرید. چون کنترل مرزها معمولاً بخاطر جلوگیری از ورود و یا خروج مواد مخدر و یا تجارت کلان و سیاه اقتصادی و غیر قانونی صورت می گیرد. اولی در هر صورت و دومی در صورت حاکمیت یک سیستم دمکراتیک صدمات قابل توجهی بر جامعه می زند و بایستی از آن ممانعت بعمل آورد. وگرنه جنگ عراق و ایران نشان داد که تا دندان مسلح شدن رژیم های کشورهای عقب مانده نتیجه ای جز تمرکز درآمد و امکانات مالی کشور بر دفاع نظامی و دشمن تراشی با همسایگان خود ندارد. کاری که کشورهای استعماری و بویژه کارخانه های عظیم اسلحه سازی حتی با دادن رشوه به رهبران خود فروخته کشورهای عقب مانده آنها را به خریدهای کلان نظامی ترغیب می کنند. اما همچنانکه گفتم غیر قابل نفوذ کردن یک کشور در مقابل یک تعرض خارجی، که لزوماً یک تعرض نظامی نیست بلکه می تواند یک تعرض اقتصادی و یا اجتماعی باشد. سرمایه گذاری روی ارتش و نظام و پادگان و پاسبان نیست بلکه انتقال مسئولیت کشور از قدرت متمرکز استبدادی به آحاد مردم و واگذاری تعیین سرنوشت و سیاست کشور به مردم و احزاب دمکراتیک سیاسی است که می تواند روحیه احساس مسئولیت را در مردم بیدار کرده و آنها را در مقابل با هر تعرض ضد انسانی خارجی مقاوم سازد. چون در چنین شرایطی مردم احساس خواهند کرد که ایران به آنها تعلق دارد و عدم مقاومت در مقابل تعرض خارجی صدمات جبران ناپذیری به خود آنها وارد خواهند کرد. اما در یک سیستم متمرکز نه تنها به مردم بهائی داده نمی شود بلکه آنها اغلب خود را خارج از گود به حساب آورده و در مقابل رویدادهای اجتماعی و اکتشافی قابل توجهی از خودشان نشان نمی دهند. در این شرایط یعنی زمانی که مردم روحیات خود را باخته اند و از جریان امور اطلاعی ندارند، مسلح کردن ارتش چیزی جز مصروف درآمد کشور به امور غیر ضروری نبوده و هیچ نتیجه مثبتی از آن عاید مردم و کشور نخواهد شد. لذا مناسب می نماید که برای اصلاح کشور به امورات داخلی و استحکام بنای سیاسی و اقتصادی کشور اندیشه شود. بررسی تاریخ آنها نشان میدهد که استحکام مرزها رابطه مستقیم با استحکام سیاسی (وجود دمکراسی) و استحکام اقتصادی (رشد و توسعه اقتصادی) دارد. وگرنه چهار انسان فقیر منطقه که با تردد به اینسو و آنسوی مرز و خرید و فروش اجناس منطقه ای که امرار معاش آنها از آن طریق می گذرد به تقویت ارتش و پادگان و پاسبان نیاز ندارد.

از طرف دیگر شما حتماً در جریان ارتباطات وسیع و رشد دانش انفورماتیک، شبکه اینترنت و وسایل ارتباط جمعی و غیره هستید. باید دانسته باشید که در ارتباط با اندیشه و تجربه، مرزی بین کشورهای مختلف وجود ندارد. به مراتبی که دانش انفورماتیک پیش می رود مرزها بتدریج از میان برداشته می شود. هر کسی از خانه خود به می تواند با آسانترین وسیله با تمامی جهان و در ارتباط با هر موضوعی اطلاع حاصل نماید. از سوی دیگر اتفاقاً مرزهای سیاسی به نفع اتحادیه های بزرگ و از آن جمله اتحادیه اروپا، اتحادیه کشورهای آمریکایی و اتحادیه کشورهای آسیای جنوب شرقی و ... در حال دگرگونی هستند. لذا تأکید و دل بستن به داشتن مرزهای غیر قابل نفوذ بتدریج به یک فکر کهنه فئودالی تبدیل شده و یا تنها ناسیونالیست های افراطی را به وجد می آورد. اتفاقاً یکی از

مناسبت‌ترین اَلترناتیوهای موجود میان کشورهای خاورمیانه برپای یک اتحادیهٔ سیاسی - اقتصادی از نوع اتحادیهٔ اروپاست.

و اما در مورد "انسجام ملی" که شما در نامهٔ‌تان به آن تأکید کرده بودید. من نفهمیدم شما از کدام انسجام ملی سخن می‌گویند؟ انسجام ملی که سلطنت با تکیه بر ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی که در واقع چیزی جز شونیسم فارس نبود، برپا شده بود. و یا انسجام ملی که بر پایهٔ اسلام در دورهٔ جمهوری اسلامی درست شده است؟ شما احتمالاً نیک می‌دانید که به علت سیاست‌های غلط این دو دولت، تحقق انسجام ملی امر غیرممکنی است. چرا که انسجام ملی زمانی عملی است که مردم با اختیار و اختیار و علاقه‌مندی خود بخواهد به آن تن دهند. کجا و چگونه می‌توان سرنیزه را بر سر مردم گذاشت و از آنها خواست که انسجام ملی داشته باشند. سیاست رژیم سلطنتی که بر برتری قومی استوار شده و برای امحاء فرهنگ مردم غیر فارسی زبان ایران هر کاری توانست انجام داد، چگونه می‌تواند از انسجام ملی مردم ایران سخن بگوید؟ کدام مردم؟ معلوم است که به دنبال انسجام ملی رفتن در شرایطی که تبعیض میان مردم ایران بعلت زبان متفاوت تا مغز استخوان جامعه رسوخ کرده سخت کودکانه می‌نماید. اول بایستی به رأی مردم آن سرزمین احترام گذاشت و سپس از آنها خواست که متحدانه برای رفع مشکلات کشور گامی بردارند. لذا بعد از هرگونه بی‌احترامی به مردم، گشتن دنبال انسجام ملی سنگ در هاون کوبیدن است.

می‌بینید که "کار به درازا کشید. تقصیر من نبود تو انگشت در لانهٔ زنبور کردی"، با وجود این تا دربارهٔ یک مسئلهٔ بشدت حساس یعنی زبان مادری من، که در نامه‌ات نوشته بودی و مرا با این نوشته جریحه‌دار کرده و به یک نقطهٔ حساس تیری شلیک کرده بودی نویسم آرام نمی‌گیرم. جالبتر اینکه شما از ایل و تبار خود هستید و به همین علت خیلی راحت تر می‌توانم حرف دلم را بزنم... هر چند که بر این باور نیز هستم که انسان می‌تواند چنان از خود بیگانه شود که حتی خود را نیز نتواند چه برسد محیط را...

در نامهٔ‌تان می‌نویسید: "می‌دانم تعجب می‌کنید که چرا از زبان ترکی بقول شما و آذری به تعبیر من ... نام نبردم. زیرا می‌خواستم در این مورد جداگانه حرف بزنم که به نظر من لازم است به این زبان نگاه عمیقتری بشود. نه تنها به این دلیل که زبان مادری من و توست بلکه الان در این کشور بیش از بیست میلیون نفر به این زبان حرف می‌زنند و به این زبان به ما لالایی گفته‌اند و می‌گویند... زبان مردم آذربایجان در این دوره آذری بود که خود لهجه‌ای از فارسی می‌باشد... شعرا و گویندگان این مرز و بوم همچون نظامی گنجوی، خاقانی شیروانی، قطران تبریزی... بفارسی گفته و نوشته‌اند... در هر حال زبانی که مادران ما با آن به ما لالایی خوانده‌اند مخلوطی است از ترکی، فارسی، مخصوصاً لهجهٔ آذری"

دوست عزیز، این هیولای پان‌ترکیسم که در ایران چنان هولناک می‌نماید گرفتاری اساسیش جنگ داخلی است. واقعیتش را بخواهید و اگر بتوانید ذهنتان را از مدار تبلیغات دولتی رها سازید آشکارا متوجه می‌شوید که این لولو خُرخره برای توجیه دو هدف عمده دنبال می‌شود. اول: بی‌حقوق کردن

من و شما یعنی بی حقوق کردن نزدیک به نیمی از مردم ایران (ترک‌زبانان ایران) از فرهنگ و زبانشان است. دوم: سرپوش گذاشتن به سیاست پان‌ایرانیستی است که در واقع چیزی جز پان‌فارسیسم نیست. والا ما را چه کاری با ترکیه است که مثلاً در آنجا پان‌ترکیسم است و غیره. مسئله ما مقابله با ستم فرهنگی و ملی است که علیه مردم غیرفارسی زبان ایران در این دوره ۷۰۸۰ ساله روا رفته است. در واقع جنگ زرگری برای سرپوش گذاشتن به سیاست برتری قومی است که در ایران اعمال می‌شود. وگرنه از نظر ما هر حرکت برتری جوینانه چه بنام ترک چه بنام فارس و یا آلمانی و روسی و غیره انجام گیرد محکوم بوده و مطرود است. لذا بهتر است که ما به مشکلات ایران فکر کنیم که خانه از پای بست ویران است.

بنده هم نوشته مرحوم پاکدل کسروی و عنایت‌الله رضا (بقول شما پروفیسور) و سعید نفیسی و دیگران را خوانده‌ام. اما این کتابها برای خلق یک بینش در حوزه مسئله زبان مردم آذربایجان ابدأ کافی نیست. به عبارت دیگر تعدادی بر این نظرند که مردم آذربایجان در هزار سال پیش به گویشی غیر از گویش ترکی صحبت می‌کردند. مرحوم کسروی می‌گوید این زبان زبان آذری نام داشته و گویشی از گویشهای فارسی است. ما می‌گوییم دست این مرد پاکدل درد نکند که در تاریخ مردم آذربایجان تحقیق کرده است. اما این چه مشکل از مشکلات مردم آذربایجان را در باب اینکه آنها از همان هزار سال پیش به این سو به زبان ترکی تکلم می‌کنند را حل می‌کند؟ حالا اگر آدم برود در هر جای آذربایجان به آنها بگوید که شما فارس زبان هستید به ریش آدم می‌خندند. این درست مثل آن می‌ماند که بروید به مردم مصر بگویید که شما قبطی زبان هستید و نه عرب زبان. طبیعی است که آنها هم از مسخرگی این سخن به خنده خواهند افتاد. یا اینکه به مردم آمریکا بگویند که زبان مردمان بومی آمریکا زبان سرخپوستان است پس همه بایستی در آمریکا زبان سرخپوستی را بیاموزند و حرف بزنند. می‌بینید که اینچنین استدلالاتی چقدر سطحی است. بگذارید یک منبع برای آشنایی با تاریخ آذربایجان معرفی کنم که به زبان فارسی نوشته شده است و حداقل امکان را برای هر خواننده منصفی فراهم می‌کند که با خود و تاریخ خویش بیشتر آشنا شود. این کتاب "سیر تاریخ آذربایجان در ایران" نام دارد و توسط رحیم رئیس‌نیا به رشته تحریر درآمده است. این دومین کتابی است که برایتان معرفی می‌شود. یکی درباره تاریخ باستان ایران و دیگری درباره تاریخ باستان آذربایجان تا دوره ساسانیان.

باری، مواردیکه شما در نامه‌تان به آنها اشاره کرده‌اید و مسئولیتش را انداخته‌اید گردن کسروی و عنایت‌الله رضا (این یکی پدیده بحث برانگیزی است) و یا سعید نفیسی پدیده بسیار کهنه‌ای است یعنی طرح مسئله از این زاویه اساساً کهنه است. برای اینکه شما به کهنگی این مسئله پی ببرید من بخشی از نوشته جعفر پیشه‌وری را در این خصوص برایتان می‌آورم که به زبان ترکی آذربایجانی است. امیدوارم شما بتوانید آن را بخوانید و البته مطمئنم که می‌توانید آن را بخوانید. توضیح دیگر اینکه ترکی آذربایجانی ابدأ یک لهجه نبوده و مخلوطی از فارسی و ترکی نیست. چیزی که من تنها از شما می‌شنوم. زبان آذربایجان، زبان ترکی است که به علت داشتن لهجه خاص ترکی به ترکی آذربایجانی معروف شده است. اگر استفاده از بعضی کلمات فارسی در ترکی شما را به چنین

نتیجه‌ای نزدیک کرده است بایستی بدانید که بیش از ۷۰ درصد واژگان زبان فارسی از عربی شده و ۱۰ درصد آنها نیز از زبان ترکی گرفته شده است. اما این هرگز به معنی نفی و یا تلفیق این زبان با زبانهای دیگر نیست. لذا التقاط مفاهیم در خصوص زبان بیشتر از سر کم‌اطلاعی و یا حب و بغض‌های کودکانه است.

در سالهای ۱۳۲۴ جعفر پیشه‌وری در مقابل ادعاهای از این دست می‌نویسد: "... بیرنجی نوبده بیر مسئله نی گرک آشکار صورتده بیان ائتمک، اودا آذربایجانین فارس دیلینه اولان نیسبت و رایبته سیدیر. موعصیب فارس یازیچی و مورخلری آغیزلاری کوپوک‌لنمیش حالدا داد و فریاد سالیب بیزیم فارس اولدوغوموزی، ایندی دانیش دیغیمیز دیلین مغول‌لار واسیطه‌سیله بیزه تحمیل ائدیلمیش ایشات ائتمک ایسته‌رلر. بیز مغول‌لار و باشقا فاتح ملت‌لرین بارسینده بحث ائتمک ایسته‌سک بؤیوک بیر کیتاب یازماغا مجبور اولاریق. بورادا فقط بو قدر دئمک لازیم‌دیرکی، آذربایجان مغول ایستیلای زمانین دا مترقی و متمدن بیر ملت اولدیغی ایچون قطعاً آسانلیق ایله وحشی قبیله‌لردن عیبارت اولان او جماعتین ناقیص دیلینی قبول ائتمزدی و آز بیر زاماندا یابانچی (بیگانه) بیر دیل بیر ملتین ایچری سینده ائله ریشه سالایلمزدی کی اونون افرادیندان بیر نفرده اولسا قدیم دیله آشنا اولماسین و یا او بدلدن تازا دیلده هنج بیر اثر و علامت گؤرولمه‌سین...

کسروی ... فارس چیلیق تبلیغاتی آپاردیقلاری حالدا آذربایجانین خصوصیتی نی اعتراف ائتمک مجبوریتینده قالب آذربایجاندا فارس دیلین شاخه‌سی اولان آذری دیلی نین مرسوم اولدوغونی ایدیعا ائتمکده دیرلر. بیز بو آذری دیلینی ده رد ائتمیریک. دئمک قدیم زمانلاردا بئله آذربایجانلی، دیل جهتیندن خصوصیته مالیک ایمیش... فارس‌لار بعضی آذربایجان شاعیرلرینین فارسجا شعر یازدیقلارینی بیزیم فارس اولدوغوموزا دلیل گؤستریرلر. بو گولونج (خنده‌دار) و کودکانه بیر ایشدیر. اگر بو ایدیعیانی قبول ائتمیش اولساق، بوتون ایرانلی لارین عرب اولدوغونی قبول ائتمه‌لی‌یک. چونکی عرب ایستیلایندان سونرا مینلرجه فارس ادیب، شاعیر و متفکرلری اؤز اثرلرینی عرب دیلینده یازیب، ایتیشار و ثرمیشلر. حتی عصر... باشلانقی جین‌دا (شروع قرن) بئله عربجه یازیب اوخویا بیلمه‌ین ایرانلی، ساوادسیز حساب اولوناردی... بو حقیقتی گؤره گؤره بئش - اوج آذربایجان شاعیری نین فارسجا شعر یازماسینی دلیل گؤستریب آذربایجانلی لارین فارس اولدوقلازینی ثبوت ائتمه‌یه چالیشانلار حقیقتاً مغرض و جاهیل آدمالاردیر. نظامی نین فارس دیلینده شعر یازماسین، اونون فارس لیغینا دلیل گؤسترنلر ابن مقفع، ابن سینا و سایر فارس فیلسوف لارینین عربجه یازدیغینا عجبانه معنی و ثره بیلرلر؟ عثمانلی سلطان لارینین یازدیقلاری فارس شعرلرینی کیمین حیاسینا یازماق لازیم‌دیر؟ بو آدمالار بیر آزجا گؤزلرینی آچیب موضوعه دیقت ایله باخسالار، بو سؤزلری آغیزلارینا آلیب دانیشماغی بئله مسخره حساب ائده‌رلر. (قیزیل صحیفه‌لر، مقدمه ص ۳،۲)

قله ادبیات شعری ایران را احمد شاملو اشغال می‌کند. شکی نیست که وی در یک خانواده ترک زبان به دنیا آمده است. چیزی که خود وی در اشعار مختلف به آن اذعان دارد. احمد شاملو در مقابل این پرسش که در باره فرهنگ ایران از وی سؤال شده بود می‌گوید: "ما فرهنگ ایران نداریم بلکه فرهنگ

فدراتیو ملل ساکن در ایران را داریم". (از مصاحبه وی با یکی از اولین شماره‌های آدینه، به نقل از حافظه) اگر زبان را رکن اساسی یک فرهنگ به حساب آوریم، فرهنگ ملل ساکن در ایران بیشتر قابل فهم تر است. نفر بعد رضا براهنی است. وی بعد از شاملو در قله ادبیات فارسی قرار دارد و پدر نقد ادبی فارسی شناخته شده است. شاعر، رمان‌نویس و نقاد ادبی در زبان فارسی است. وی در یک جزوه کوتاهی که قبل از سخنرانی وی در استکهلم منتشر کرد اذعان داشته است که زبان فارسی زبان تحمیلی برای وی است و بازبان مادری وی بیگانه است. اما به علت اینکه وی بتواند مدارج ترقی در جامعه ایران را طی کند مجبور بود این زبان را تا آنجا که ممکن است خوب فراگیرد. وی در نامه تقدیرآمیزی به مناسبت تولد دکتر جواد هیئت مدیر مجله وارلیق که در تهران منتشر می‌شود وی را بخاطر بها دادن به زبان مادری یعنی ترکی آذربایجانی می‌ستاید و بهترین احترامات فائقه را به دکتر هیئت ارزانی می‌دارد. نفر بعدی غلامحسین ساعدی پدر داستان‌نویسی مدرن در ایران است که چند سال پیش بعد از زندگی مشقت‌بار که سنی نیز از وی نگذشته بود در پاریس وفات کرد. وی نیز از جمله فارسی‌نویسان برجسته آذربایجانی است که هرگز نه تنها اصلیت خویش را فراموش نکرد بلکه از هر فرصتی برای احیای حقوق فرهنگی مردم فروگذاری نکرد. آخرین کار وی چنانکه از نقل قولها برمی‌آید تلاش برای انتشار یک نشریه به زبان ترکی آذربایجانی بوده است که عمر کفاف و فرصت این کار را به وی نداد. اگر بخواهیم از این برجستگان در ادبیات فارسی بشماریم سخن به درازا می‌کشد. تصورش را بکنید که بعد از چند نسل مثنوی فرصت طلب و نان به نرخ روزخور بخواهند از همین مسئله استفاده کرده فارسی‌نویسی آنان را حمل بر فارس بودن آنان کنند. لذا فارسی‌نویسی نظامی گنجوی و دیگران نیز از همین مقوله است...

دوست عزیز، سخن در این حوزه پایانی ندارد. ما باید که جایی به این نامه نقطه پایانی بگذاریم و حرفهای دیگر را بگذاریم برای بعد. اما لازم می‌دانم توصیه‌ای برادرانه از برادر کوچک به برادر بزرگ داشته باشم و آن هم چیزی نیست جز احتیاط، احتیاط و هزار بار احتیاط که نه خود را فراموش کنیم و نه فریب مظاهر و سیطره روانی را بخوریم. زندگی ارزش این را ندارد که نان را به نرخ روز بخوریم. بالاخره خواهد گذشت، بگذار نام نیک از خود بر جای بگذاریم و برای انسانیت توشه‌ای بیاندوزیم. این از هر تحفه‌ای برای انسان باارزش تر است. البته من شما را می‌فهمم چون فضای مسموم و پهلوی زده ایران را می‌شناسم. من شما را می‌فهمم. چون جوی که شما در آن تنفس می‌کنید را لمس کرده‌ام. تأسف می‌خورم که تا حدودی موفق شده‌اند بقول شما ایمان ما به خودمان را از ما بگیرند. یعنی اعتماد به نفس اغلب ما را ربوده‌اند. اما برای اهل دانش، برای اهل فرهنگ، برای اهل علم و برای کسانی که تنها یک جو غیرت در رگهایشان جریان دارد، فهم تمامی این قضایا ابداً مشکل نیست. می‌دانم زمان می‌برد، می‌دانم سخت می‌نماید، می‌دانم به انتقاد از خود نیاز دارد، می‌دانم تعصبات کهنه را برمی‌انگیزد، می‌دانم که انسان را ذوب می‌کند، میدانم که عرق بر جبین آدمی جاری می‌سازد، می‌دانم که تحول در اندیشه و روحیات بشدت سخت و طاقت فرساست، می‌دانم که شجاعت می‌خواهد، می‌دانم که شهامت می‌خواهد و می‌دانم که اگر بخواهیم بنا به آنچه که هستیم، هستیم هستن می‌شود و من آنگاه می‌گویم هستم ... من هستم چون هستم.. بدآ به حال آنانکه ره گم کردند و خاک به چشم دیگران پاشیدند...

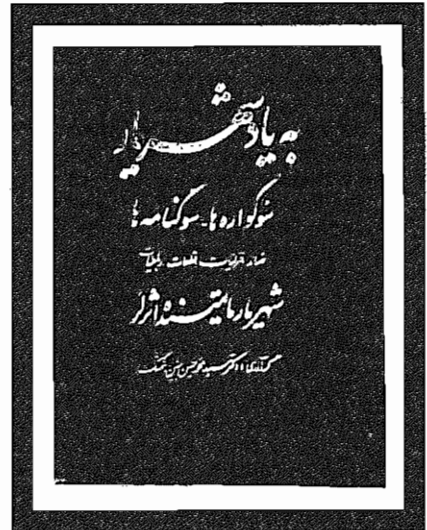
قاسم ترکان:
گامی در راستای
شهریار شناسی،

محمد رضا اصلانی:
سیموغ سهند،
دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷

حسن فرهنگگی:
ترسای شهریار
انتشارات ندای دوست، ۱۳۷۹

دکتر سید محمد حسین مین:
شهریار مایتمینده اثرلر
انتشارات ارک، تبریز، ۱۳۶۸

ستم ملی و ستم جنسی در ایران یک بررسی مقایسه‌ای

علی‌رضا اردبیلی

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:

<alirza@tribun.com>

جامعه ایران از بیماریها و کاستیهایی متعددی در رنج است. بیگمان آزادیهای سیاسی، عدالت اجتماعی، برابری جنسی و تساوی فرهنگی، آن چهار ستون اصلی هستند که کاخ مردم‌سالاری بدون آنها در هم فرو می‌ریزند. من ارتباط این چهار جنبش عدالت‌طلب اجتماعی با یکدیگر را در جای دیگری توضیح داده‌ام.^(۱) در این مقاله قصد من انگشت گذاشتن روی نکات اختلاف و اشتراکات مابین جنبش آزادی زنان و حرکت آذربایجانها برای دست‌یابی به دموکراسی فرهنگی است. برای اینکار من موارد مختلف اشتراک و افتراق را بصورت تیترا آورده در هر مورد به مقایسه لازم پرداخته‌ام.

به لحاظ تفاوت‌هایی که میان وضعیت ترکان، کردان، بلوچها، اعراب و دیگر اقلیتهای ملی در ایران وجود دارد، مقایسه تمامی جنبش تساوی‌طلبی فرهنگی و ملی به دلیل وجود استثنائات متعدد هر دم پیچیده خواهد شد. لذا در اینجا نمونه آذربایجانی این جنبش را به عنوان مبنا انتخاب می‌کنم و هر جا که ممکن یا ضروری بود موارد دیگر را در مقایسه‌ها دخیل خواهم نمود.

۱- این موضوع بصورت مقاله‌ای تحت عنوان «سبعرغ» و سی «مرغ» منتظر فرصتی برای چاپ در صفحات تریبون است.

دو جنبش انتخاب شده برای مقایسه یک اشتراک به معنی فیزیکی کلمه دارند و آن از طرفی بخش آذربایجانی فعالین جامعه زنان ایرانی و از طرف دیگر زنان فعال در جنبش ملی آذربایجان است. این جنبه مسئله نیز برای سهولت در مقایسه، در نظر گرفته نخواهد شد. همیتقدر باید گفت که یک زن فقیر آذربایجانی در ایران امروز را باید جزو محرومترین موجودات به حساب آورد. این انسان در چارچوب قوانین جمهوری اسلامی از حقوق دمکراتیک خود محروم است، بعنوان زن دچار یک جامعه مردسالار است، همچون یک فرد فقیر دچار بی عدالتی طبقاتی است و بالاخره چون یک آذربایجانی فرهنگ و زبان خود را تنها در چارچوب خانه و کوچه و بازار می تواند حفظ کند.

۱- موطن

زن ستیزی پدیده‌ای صرفاً ایرانی نیست. این پدیده امروزه تقریباً در تمامی جهان به درجات مختلف وجود دارد. هر چند برخی از ایرانیان دوست دارند این مسئله را پدیده‌ای اسلامی یا عربی بدانند اما زنان در ایران قبل از اسلام یکی از سیاهترین دوران تاریخ را داشته‌اند که تنها با بدترین روزگار آنان در تاریخ بعد از اسلام قابل مقایسه است. غرب مسیحی نیز به لحاظ ستم بر زنان کمی از شرق اسلامی نداشته است و کلاً باید کل جهان را (از تاریخ معینی به اینسو) موطن زن ستیزی و جامعه مبتنی بر ستم جنسی علیه زنان دانست.

ترک ستیزی نیز به هیچ وجه یک محصول ایرانی نیست. اروپا از دوران امپراطوری روم چشم دیدن دیگر مردمان جز در هیبت اسرا و اهالی کشورهای مفتوحه خود نداشت. در قرون وسطی این نفرت از غیر خودی پیرایه‌ای مذهبی داشت تا اینکه با رنسانس و دوران روشنگری رنگی مادی گرفت. در این میان دوران شراکت شانه به شانه دین خدایپرستان و سودجویان در قتل و غارت‌های مهیب نیز کوتاه نبود. بعنوان مثال جنایاتی که اروپائیان مسیحی در آمریکای لاتین مرتکب شدند مشترکاً از سوی نمایندگان آسمان (کلیسا) و زمین (ماجر اجویانی چون کریستف کلمب) پیش برده می شد.

ترکان مهمترین نیروی تاریخ هزار ساله اخیر هستند که در اوج «فتوحات» و «تمدن سازی» های اروپائیان مسیحی در آسیا مزاحم زیاده طلبی های جنون آسای این تشنگان مقدیس خون، زمین، ثروت و قدرت بودند. ترکان، شرق اروپا را در زیر کنترل خود گرفتند و با شکست نهایی امپراطوری روم شرقی مانع رخنه اروپائیان به بخش بزرگی از جهان شرقی شدند. امپراطوری های متعدد ترکان مسلمان سرزمینهای بزرگی چون ترکستان شرقی و غربی، روسیه کنونی، بخش اعظم مناطق جنوبی و شرقی اروپا، ایران، هندوستان، مصر و بقیه جهان عربی را در کنترل خود داشتند. این کنترل مانع رخنه جنگجویان خدایپرست مسیحی به این مناطق شد. اروپائیان پیوسته استفاده از شرق بر علیه شرق را مقرون به صرفه می دانستند هر چند در این راه موفقیت چندانی نداشتند...

با این اوضاع، شرق ستیزی و اسلام ستیزی معادلی برای ترک ستیزی بودند و در دورانی طولانی و در اکثر موارد پیدا کردن خط فاصلی روشن بین این ۳ پدیده در نزد اروپائیان بسیار دشوار بود.

اگر چه زن ستیزی یک پدیده جهانی بوده و هست، ترک ستیزی یک بیماری مبتلابه اروپائیان مسیحی بوده است. بیماری اولی (زن ستیزی) نیازی به از خارج صدور به ایران نداشته است اما ترک - ستیزی طی صد سال اخیر و بویژه در سالهای اول قرن بیستم به ایران وارد شده است.^(۱) و در دوران پهلوی و جمهوری اسلامی به حیات خود ادامه می دهد.

۲- سابقه تاریخی

آثار تبعیض جنسی در سرزمینی که امروز ایران نام دارد، با ورود اقوام گله دار آریایی زبان ظاهر می شود. پیش از آن زنان در تمدن عیلامی از منزلتی کم و بیش قابل مقایسه با مردان برخوردار بودند. این تبعیض در همان دوره ساسانی به اوج خود می رسد، در دوره اسلامی هر چند تخفیف می یابد اما موفق می شود خود را با شرایط جدید تطبیق داده و با پیرایه های اسلامی به حیات خود ادامه دهد. ارتباط تاریخی اقوام آریایی زبان با ستم جنسی علیه زنان بویژه از یک جهت باید مورد مطالعه بیشتر قرار گیرد: واقعیت این است که امروز سه کشوری که با زبانهای آریایی فارسی، دری و تاجیکی، خواه بعنوان سه زبان یا سه لهجه از یک زبان واحد - یعنی ایران، افغانستان و تاجیکستان، پیوند تنگاتنگی دارند، از نظر شرایط زندگی شهروندان زن، این جوامع در مقایسه با همسایگان و دیگر کشورهای قابل مقایسه در وضعیت ناگوارتری قرار دارند. آیا ارتباطی بین این دو مسئله وجود دارد؟ اگر آری این ارتباط چگونه است؟

شناخته شده ترین سابقه اعمال تبعیض علیه اهالی بر مبنای تعلقات فرهنگی آنها به دوران ساسانی می رسد. در این دوران اهالی بر مبنای اعتقادات دینی شان به حاکم و محکوم تبدیل می شوند. با اعلام دین زرتشت بعنوان دین رسمی، معتقدان سایر ادیان مورد تبعیض قرار می گیرند. از این لحاظ کشتار مزدکیان توسط انوشیروان ساسانی. هر چند خونین ترین مورد از اعمال تبعیض دینی (و سیاسی) علیه مردم آن روز است اما تنها حادثه و تنها نمونه از این گونه موارد نیست.

حادثه مهم دیگری که فرهنگ بخشی از مردم را غیر رسمی کرد، اعلام زبان فارسی به عنوان زبان رسمی و غیر رسمی کردن دیگر زبانهای موجود در ایران است. این ننگ تاریخی از آن طراحان رژیم پهلوی است.

سالهای انقلاب مشروطه هم برای زنان و هم برای آذربایجانیها سالهای جنب و جوش بود. آذربایجان (اکثرآبه تنهایی) رهبر فکری و عملی انقلاب مشروطه بود. اما در پرتو یافته های تاریخی

۱- شرح جزئیات این پرسه با ارائه مدارک کافی در بخش اول دادنامه آذربایجان آمده است که تریبون ۴ (ص ص ۳۴۷-۲۱۱) به چاپ رسیده است.

جدید ما می‌دانیم که در همان سالها طرح همه‌جانبه‌ای در عرصه فکر و عمل برای تبدیل «ممالک محروسه ایران» به «ایران نوین» در دست اقدام بود.

تحکیم پایه‌های قدرت رضاخان که اجرای نقش «پدر ایران نوین» در این مضحکه - تراژدی را عهده‌دار بازم زن و آذربایجانیها را در موقعیت مشابهی قرار می‌دهد. زنان از آزادیهای تشکل و حق داشتن مطبوعات مستقل خود محروم شدند و کشف حجاب اجباری همراه با چیزی بنام «سازمان زنان» سمبل خاموشی جوش و خروش زنانه شروع شده از دوران مشروطیت شدند.

آذربایجان نیز به بختک فرهنگ رسمی و غیررسمی گرفتار آمد. فرهنگ هزارساله آن ممنوع اعلام شد. تئاتر، مطبوعات، صنعت چاپ و انتشار کتاب، مدارس ترکی و هر پدیده دیگری که نشان از معنویت و فرهنگ داشت از سوی کارگردانان دانا و مجریان نادان سناریوی ساختن «ایران نوین» به مسلخ فرستاده شدند.

تا آن تاریخ نوعی از همبستگی منطقه‌ای بین فرهنگ‌ها و زبانهای مختلف حاکم بود. مردم قاهره و نجف به حوادث تبریز عکس‌العمل نشان می‌دادند، تبریز جنبش تنباکوی شروع شده در شیراز را پی‌گیری می‌کرد، مطبوعات استانبول و باکو حوادث انقلاب مشروطه را در صدر مسائل خود قرار می‌دادند، کردها در مقابل تجاوز آسوری - ارمنی همراه با نیروهای عثمانی به کمک آذربایجان می‌شتافتند، دولت قاجار (غیراسلامی از نظر حاکمان اسلامی امروز ایران) بعنوان اولین کشور استقلال جمهوری آذربایجان از روسیه را برسمیت می‌شناخت، هزینه مالی و تسلیحات انقلاب مشروطه در آذربایجان از سوی ملیونر فرهنگ دوست باکوئی حاجی‌زین‌العابدین تقی‌یف ارسال می‌شد، یا همان شخصیت هزینه تمامی کانونهای تدریس مدرن در آذربایجان ایران و حتی تهران را بعهده می‌گرفت، و مهمتر از همه اینکه در آن روزگار نبود ارتباطات و بی‌خبری که هنوز خبری از اینترنت نشده بود، مردم منطقه ما اطلاعات زیادی از حال و روز هم داشتند. در داخل ایران هم کسی بفکر نابودی زبان و آسیملاسیون ملل دیگر نبود و حتی در متن قانون اساسی انقلاب مشروطیت نیز با آنکه دین و مذهب رسمی انتخاب شد و با آنکه انتخاب زبان رسمی در کشورهای دیگر بی‌سابقه نبود، چیزی بنام «زبان رسمی» گنجانیده نشد.

از آنچه در فوق گذشت برمی‌آید که اگر زن ستیزی تاریخی چند هزارساله دارد، ترک ستیزی در ایران پدیده‌ای معاصر است. صد سال اخیر در تاریخ ایران، -علیرغم همه افت و خیزهایش - زمان بیداری و پیشرفت بوده است. اما ۸ دهه از همین دور تاریخی دوران طراحی و اجرای قتل عام فرهنگی ترکان ایران بوده است. هرچند زن ستیزی تاریخی باستانی دارد، اما مبارزه متشکل زنان علیه این پدیده تاریخی هم عمر با ترک ستیزی و مقاومت فرهنگی - سیاسی ترکان بر علیه آن است.

در اینجا ما شاهد یک فرق آشکار بین دو ستم مورد مقایسه در این مقاله هستیم، یعنی شروع یکی (ستم ملی) بطور تاریخی در مقطعی اتفاق می‌افتد که دیگری (ستم جنسی) در حال زیر سوال رفتن از سوی زنان و آزادخواهان بود.

بررسی ریشه‌های تاریخی زن‌ستیزی و فرهنگ‌گشی (یکسان‌سازی فرهنگی) در ایران و مقایسه آنها باید موشکافانه به جزئیات و ظرافتهای مسئله بپردازد. این مسئله خود به تنهایی می‌تواند موضوع تحقیقات دامنه‌داری باشد و بایستی از سوی جنبش فمینیستی و روشنفکران متعلق به ملل تحت ستم در ایران به جد گرفته شود.

۳- جنبش‌های اصلاح طلب شهری

هم جنبش تساوی طلبی جنسی از سوی زنان و هم جنبش خواهان برابری فرهنگی از سوی آذربایجانیها، هر دو جنبش‌های شهری اصلاح طلب هستند. خصوصیت «شهری و اصلاح طلب» بودن، صرفاً به این معنی نیست که این جنبش‌ها اساساً در شهرها جریان دارند، بلکه این خصوصیت را ناشی از وابستگی این حرکت‌های اجتماعی به نهادهای فرهنگی و مدنی موجود در شهرهاست. محیط‌های دانشگاهی و مراکز تحصیل، مطبوعات، کانونهای هنری، محافل ادبی، تشکل‌های مستقل و نیمه مستقل فرهنگی، مراکزی هستند که مبارزه آذربایجانیها و زنان برای رسیدن به حقوق شهروندی‌شان در آنها جریان دارد.

جنبش اصلاح طلب هر چند بویژه در روزگار ما یک خصوصیت شهری دارد، اما این ویژگی آن را از نیروی موجود در مناطق غیر شهری بی‌نیاز نمی‌کند. اما بطور عمده این محیط شهری و نهادهای موجود در شهرهاست که می‌توانند به کانون جنب و جوشهای زنان و ترکان ایران بدل شوند. بعنوان مقایسه یک جنبش «دهقانی آزادی‌بخش»، «جنبش‌های دهقانی ضد فئودالی» یا «جنبش‌های دهقانی-ملی» در مراکز روستایی پا گرفته و از آن طریق به شهرها «نفوذ» می‌کنند. چنین جنبش‌هایی در شرایط مناسب خصوصیت نظامی پیدا کرده و کنترل مراکز کوچک و دوراز مراکز استقرار سیاسی و نظامی دولتی را در اختیار می‌گیرند. نه جنبش زنان و نه جنبش ملی آذربایجان هیچکدام قابل مقایسه با جنبش‌های روستایی فوق نیستند. صدور بیانیه، طومارنویسی، برگزاری جلسات فرهنگی، استفاده از امکانات (هر چند بسیار محدود) در انتخابات برای ارگانهای مختلف، فعالیت مطبوعات و رسانه‌ای، تظاهرات اعتراضی و کارهایی از این قبیل ابزار این دو جنبش برای پیشبرد اهدافشان است. گرایش به خشونت و توسل به سلاح در این جنبشها بمراتب پایین‌تر از جنبشهای جوامع کوچک و شورشهای محلات فقیرنشین حاشیه شهرهای بزرگ است. این جنبشها بویژه در سالهای اخیر بجای انتخاب یکی از دو آلترناتیو تسلیم یا توسل به خشونت، تاکتیک «نافرمانی مدنی» را پیش گرفته‌اند. خودداری از وسوسه توسل به خشونت، امکان شرکت و وسیع‌ترین لایه‌های مردم در مبارزه مدنی را فراهم می‌سازد و همین شرکت وسیع مردم بنوبه خود امکان حاکمان برای سرکوب مردم معترض را محدود می‌کند. بنظر می‌رسد که جنبش عدالت خواهانه آذربایجان و هم حرکت تساوی طلبی زنان ایران در این مورد آگاهانه عمل می‌کنند.

۴- نیروی پیش برنده

این بخش از مسئله در ارتباط نزدیک با میحث قبلی است. بطور خلاصه هر دو جنبش مورد مقایسه از سوی روشنفکران و بخش مدرن جامعه سازمان می‌یابند. دانشگاهها، نیروی عظیم جوانان و فعالین فرهنگی در رشته‌های مختلف را باید دو نیروی پیش برنده دو جنبش دانست. از این جهت وضع با جنبش ملی بلوچها و عربها که حضور متمرکز و قابل توجهی در دانشگاههای کشور ندارند، متفاوت است. حضور آذربایجانیها در اکثر دانشگاههای مهم کشور چشمگیر است و با توجه به نقش مراکز آموزشی در تحولات سیاسی ۵۰ سال اخیر ایران، این نکته جالب توجه است. حضور زنان نیز در سالهای بعد از انقلاب ۱۳۵۷ در اکثر مراکز آموزشی کشور وسیع تر، فعال تر و مهمتر از همه خود آگاهانه تر شده است.

۵- نیروی حمایتگر در بین جریانات چپ

در بالا اشاره شد که مبارزه با ستم ملی و نابرابری مسائل مدرن هستند که در جامعه سنتی حداقل در اشکال و ابعاد امروزی ناشناخته بودند. تفکر و نیروی چپ نیز جزو پدیده‌های مدرن تاریخ جهان و ایران هستند و از اینرو تعجبی ندارد که مسائل مدرنی چون حقوق ملیتها و زنان از سوی این نیرو در جامعه مطرح شده باشند. از این جهت تا سالهای اخیر، تشابه زیادی بین دو جنبش مورد مقایسه در این بخش موجود بود. حداقل تا مقطع انقلاب ۱۳۵۷ نیروی چپ در کلیت خود موافق و حامی جنبش‌های برابری طلبی جنسی و فرهنگی زنان و ملل تحت ستم ایران بود. باید اضافه نمود که در آن دوران طبق سیستم ارزشی حاکم بر تفکر چپ ایرانی، هر حرکت اعتراضی علیه رژیم حاکم، باید بخودی خود موقی بود و باید مورد حمایت قرار می‌گرفت.

اولین تغییرات مهم در این روابط، بعد از پیروزی انقلاب رخ داد. نیروی چپ ایران با رژیم پهلوی از بدو تولید آن مخالف بود. تاریخ رژیم پهلوی در عین حال تاریخ سرکوب‌های ادواری چپ هم بود. این نکته بعنوان مثال در مورد افغانستان همسایه مصداق نداشت. در افغانستان تا مقطع کودتای داوودخان هم، چپ‌ها در پارلمان این کشور نمایندگانی داشتند. با سرنگونی رژیم پهلوی، اینکه بزرگترین دشمن چپ ایران از صحنه خارج شده بود و نیرویی که بیشترین قربانیها را برای مبارزه با آن داده بود، خود را اگر در موضع قدرت هم نمی‌دید، بنوعی محق به شرکت در قدرت می‌دانست. از سوی دیگر نیروی چپ در ایران یک نیروی براندازی بود و آلترناتیو روشن اثباتی نداشت. بزرگترین سازمان جبهه‌ای چپ ایران یعنی «کنفدراسیون دانشجویان و محصلین ایرانی در خارج از کشور»، برنامه کار خود را «تا سرنگونی رژیم شاه» تعریف می‌کرد. نتیجه این سردرگمی و بی‌برنامگی برای چپ ایران فاجعه‌بار بود. این نیروی عظیم و متشکل سیاسی در آن تاریخ در دفاع از آزادی مطبوعات، آزادی زنان، آزادی ملل تحت ستم از قید ستم ملی و موارد دیگر دچار خطاهای بیشمار شد.

در مورد دو جنبش مورد مقایسه در این مقاله، چپ از سویی در کنار طرفداران «یا روسری یا توسری» قرار گرفت و جنبش مستقل (از چپ) زنان را «جنبش زنان بورژوا» نامید. از سوی دیگر با سرهم کردن فرمولبندی‌هایی که ریشه در ایدئولوژی چپ داشت، آزادی‌های فردی و سیاسی زنان در تقابل با سهم آنان از تولید اجتماعی (عدالت اجتماعی) نهاده شد تا تقدم دومی بر اولی و تنها گذاشتن زنان مخالف حجاب اجباری در مقابل رژیم جدید، استنتاج شود.

شانس چپ برای درک مسئله، در مورد خواست آذربایجان برای احقاق حقوق ملی خود از این هم کمتر بود. مهمترین جنبش آذربایجانی‌ها بر علیه رژیم جدید از سوی چپ هدایت نمی‌شد و در ارتباط تنگاتنگ با روحانیت ضد ولایت فقیه و بازار آذربایجان به پیش می‌رفت. چنانچه اتفاق افتاد چپ ایران یکپارچه روحانیت حاکم طرفدار ولایت فقیه را به روحانیت آذربایجان که مخالف این اصل بود، ترجیح داد و یکی از معماهای تاریخ چپ را آفرید: چگونه شد که میلیونها مردم، رهبران روحانی و نیروهای سنتی آذربایجان به مخالفت با یک اصل قرون وسطایی در قانون اساسی پیشنهادی، برخاستند و تمامی نیروهای چپ ایرانی بجای دفاع از این جنبش فعالانه در کنار طرفداران ولایت مطلقه فقیه ایستاد و حتی در موارد بسیاری آتش بیار معرکه شد؟!

بدینسان هم تا مقطع انقلاب که چپ ایران مدافع تمامی جنبشهای دمکراتیک در ایران بود و هم بعد از پیروزی انقلاب که چپ مرتکب اشتباهات جبران‌ناپذیر در خیانت به این جنبشها شد، جنبش مخالفان ستم ملی (بویژه در آذربایجان) و ستم جنسی به یک اندازه از عدم حمایت و بی‌مهری چپ ایران برخوردار بود. ^(۱) این تشابه در طی ۱۵ سال اخیر دچار تغییر شده است. عمده این تحولات را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱- در این سالها چپ بخش بزرگی از اتوریته معنوی و قدرت تشکیلاتی خود در جهان و ایران را از دست داده است.

۲- چپ همچون یک عکس العمل طبیعی برای مقابله با بحران، به تجدیدنظرهای متعدد در سیستم‌های ارزشی، شعارها، تاکتیک‌ها و بویژه اتحادهای خود دست زده است.

۳- چپ و حداقل انواعی بخصوصی از آن بخشی از گناه فروپاشی کشورهای سوسیالیستی سابق را متوجه ملت‌هایی می‌دانند که تحت زعامت مسکو و بلگراد بودند و

۱- برخورد چپ ایران با جنبش عدالت‌طلبی ترکمن‌ها، اعراب خوزستان، کردها، ترکان قشقایی در مرکز ایران و بلوچها، همه شایسته بررسی‌های همه‌جانبه‌اند. کاری که برگردن نیروهای روشنفکری و سیاسی این ملت‌ها و بقایای نیروهای چپ سنگینی می‌کند. در مورد آذربایجان اثر ارزشمند ماشالله رزمی بنام «آذربایجان و جنبش طرفداران آیت‌الله شریعتمداری در سال ۱۳۵۸» آغاز شایسته‌ای برای چنین کاری است.

درست همزمان با این فروپاشی به آزادی رسیدند. هرکسی می‌داند که این همزمانی، الزامی نبود و دو حادثهٔ مورد بحث (فروپاشی سوسیالیسم و آزادی مستعمرات مسکو و بلگراد) می‌توانستند با فواصل زمانی طولانی رخ دهند. اما صرف معرفت به این واقعیت، نتوانسته است مانع شکل‌گیری نوعی احساس منفی نیروهای چپ نسبت به هر آنچه‌ای شود که مربوط به حق طلبی ملل محکوم به تحمل ستم ملی هستند.

۴- بخشی از چپ برای برون رفت از بحران، حلقه بر درِ کلوب طرفداران «تمامیت ارضی» صرف نظر از آرای مردم و به هر قیمت و با هر وسیله‌ای، کوفتند. (بخشی از بقایای حزب توده به رهبری بابک امیر خسروی و سازمان اکثریت و چندین جریان کوچک دیگر، هر چند این آخری‌ها اکثراً «لشکر یکنفره» ای بیش نیستند)

۵- تمامی نیروهای چپ که زمانی زنان مخالف حجاب اجباری را تنها گذاشته و در کنار طرفداران شعار «یا روسری یا توسری»! قرار گرفته بودند، به سرعت با جنبش مستقل از چپ زنان و جنبش فمینیستی در حال رشد در میان زنان ایران، آشتی کردند. این تحول بر خلاف تحول فوق مثبت بود. (حتی اگر بتوان آنرا در مواردی فرصت طلبانه نامید)

۶- ارتباط با بخش سنتی جامعه

جنبش ملی آذربایجان بطور سنتی با بخش سنتی جامعهٔ آذربایجانی در ارتباط بوده است. مصادیق این ادعا را خواه در دوران تجربهٔ یکسالهٔ حکومت ملی و خواه در سال ۱۳۵۸ در جریان مخالفت با ولایت فقیه به رهبری حزب خلق مسلمان، میتوان دید. برای مقایسه می‌شود اشاره کرد که جنبش چپ و حتی جنبش سندیکایی از چنین حمایت و ارتباطی هیچگاه برخوردار نبوده‌اند. اخیراً در دو حرکت تاریخی که امسال از سوی آذربایجانی‌ها در تجمع چند صد هزار نفری در قلعهٔ بابک و امضای نامهٔ نمایندگان مجلس به آقای خاتمی نیز، این ارتباط آشکار شد. آنچه در چند سال اخیر هم در مورد جنبش زنان و هم در مورد جنبش ملی آذربایجان قابل مشاهده است، پیوستن لایه‌های هر چند نازک جامعهٔ رسمی چون وزرای سابق، نمایندگان مجلس و مسئولین مراکز دانشگاهی و دوایر دولتی یا برخی مطبوعات رسمی به این جنبش‌ها می‌باشد.

جهت روشنتر شدن مسئله باید اشاره کرد که ارتباط جنبش ملی آذربایجان با بخش سنتی جامعه، قابل مقایسه با جنبش‌های ملی ملل اهل تسنن که بطور طبیعی و دائمی از حمایت و همدلی (گاه حتی رهبری) روحانیت خودی نیز برخوردارند، نبوده است. وضع جنبش زنان از این جهت دشوارتر از آذربایجانی‌هاست که هم روحانیت سنتی و هم تفکر سنتی و روزمره‌گی جامعه را در برابر خود و بر علیه خود دارد.

۷- نیروهای بازدارندهٔ درونی

بیگمان مهمترین مشابهت بین نیروهای زن ستیز و ضد ترک در ایران وجود عناصری از جنس و ملیت خودی در میان آنان است. زنانی که توجیه گر سیستم مبتنی بر مردسالاری هستند و آذربایجانی هایی که قلم و قدم خود را در اجرای پروژه یکسان سازی فرهنگی در ایران در خدمت شیطان در آورده اند. از این جهت هم جنبش زنان و هم جنبش ملی آذربایجان مثلاً با اقلیت های مذهبی تفاوت فاحش دارند. اینکه بخشهایی از یک اقلیت مذهبی در پروژه های ناظر بر تبعیض علیه فرقه خود همکاری کند، پدیده شناخته شده ای نیست. هیچ بهایی حتی اگر به دلایلی به مذهب اکثریت حاکم گرائیده باشد به بهایی ستیزی دامن نمی زند، اما خیل قانونگذاران، «روشنفکران»، عوامل دستگاه اجرایی دولت و مردم عامه را می توان یافت که در عین زن بودن یا آذربایجانی بودن یا در خدمت سیستم های مبتنی بر زن ستیزی و ترک ستیزی هستند و یا توجیه گر این سیستمها شده اند.

علت مسئله آن است که خود آگاهی نسبت به هویت دینی، پدیده ای است قدیمی و هر چه از دوران معاصر به قرون وسطی عقب تر برویم، حساسیت نسبت به هویت دینی پررنگ تر و برجسته تر می شود. اما خود آگاهی نسبت به موقعیت انسانی خود چون زن یا حساسیت به مسائل هویتی چون زبان و دیگر ویژگیهای فرهنگی مسئله ای مدرن است، هر چند هم تبعیض جنسی و هم تبعیض فرهنگی (همچون تبعیض مذهبی) سابقه ای بس طولانی تر دارند. در قبال لیست بی پایان جنگ هایی که برای تحمیل دین و مذهب (و در برابر این تحمیل) صورت گرفته، نمی توان جنگی را نشان داد که صرفاً به قصد تحمیل یک زبان یا تحمیل حقوق کمتر به زنان صورت گرفته باشد. عواقب امروزی این سنت (یا نبود سنت) تاریخی آن وضعیت است که در سطور بالا بدان اشاره شد: زنان و ترکانی که نسبت به موقعیت خود به عنوان شهروندان درجه ۲ در ایران آگاهی لازم را ندارند. آنان بجای همزنجیران خود با ستمگران برخورد، احساس همدردی می کنند.

مقاومت در برابر ستم فرهنگی و جنسی پدیده ای مدرن است به طرف ظالم نیز این شانس را می دهد که اعتراض را نامشروع و معترضین را به عنوان عوامل بیگانه و منحرف معرفی کند. طبق این «منطق» ظلم اگر از جنس گرسنگی و عقب ماندگی مادی نباشد، پس اساساً وجود ندارد! اگر «نان و سرپناه» زن از سوی شوهر تأمین می شود و حق دارد «بسیاری» (نه همه) مشاغل اجتماعی را تصاحب کند، دیگری دلیلی برای «نق زدن» باقی نمی ماند. اگر ترکها از گرسنگی نمی میرند و بخصوص اگر در بازار تهران دارای بابهای متعددی دکان هستند (!) دیگر چه جای «ناشکری» است. صاحبان این منطق تصویری از انسان ارائه می دهند که باید گفت شایسته خودشان است. طبق این تصویر فقط خواست «نان و سرپناه» از سوی آدمیان مشروعیت دارد. برابری زن و مرد یعنی مساعی مشترک برای حفظ سنت هایی که زن را برده مرد اعلام می کند. برابری فرهنگی یعنی برابری در استفاده همگانی و اجباری از زبان و فرهنگ حاکم و...

از نکات اشتراک برجسته موجود بین جنبش بیداری زنان و جنبش ملی آذربایجان باید به پتانسیل عظیم نهفته درون دو جامعه مربوطه اشاره کرد. هم زنان و هم آذربایجانی‌ها به تعداد کافی از کادرهای تربیت شده در تمامی سطوح مملکت برخوردارند. این وضعیت شاید به تنهایی طبیعی و کم اهمیت به نظر آید اما در هر مقایسه‌ای قادر به نشان دادن اهمیت خود است. مثلاً در مقایسه با جنبش سندیکایی، می‌توان نبود کادرهای تحصیلکرده و مجرب در میان کارگران ایران و سازمانهای صنفی آنها را مورد دقت قرار داد. در کشوری مثل سوئد، سازمانهای سندیکایی مکتب تربیت کادرهای سیاسی عالی‌رتبه نیز بشمار می‌آیند. وزیران و نخست‌وزیرانی که فعالیت سیاسی خود را از سازمانهای کوچک سندیکایی شروع کرده باشند، در سوئد قانده بحساب می‌آیند نه استثنا. اما در میان کارگران ایران چنین نیست. نمونه هموطنان بلوچ بهتر از این نیست. در بلوچستان ایران در صد دانشجویان بلوچ در مراکز تحصیل عالی بین یک و صفر درصد در نوسان است.^(۱)

اما نیروهای متخصص و متفقد زنان و آذربایجانی‌ها بیشتر جنبه بالقوه دارند تا بالفعل. نیروی عظیم آذربایجانی‌ها و زنان وقتی آزاد می‌شود که آنها نسبت به موقعیت خود و جامعه خود به خود آگاهی لازم برسند.

۹- همانند سازی با ستمگر

قربانیان بسیاری از هر دو پدیده مورد مقایسه در بخش، سیستم مبتنی بر ستم جنسی و یا ملی را «طبیعی» و «عادی» می‌بینند. تداوم طولانی و همه جانبه بودن این دو ستم قربانیان انبوه و مطیع برای خود تربیت کرده است. این قربانیان بیشتر مهوران نیروی سحرآمیز «عادت» هستند تا تسلیم شدگان به یک تبلیغات سیاسی یا ایده‌نولوژی خاص. آنان در مقام جدل و بحث متوجه غیرعادی بودن شرایط حاکم بر آنها می‌شوند اما فقر مادی و معنوی آنها را متقاعد می‌سازد تا بجای اینکه به فکر رهایی از ستم حاکم بر خود برآیند یا با شرایط مسلط به کنار آیند و یا هم خود را مصروف «مسائل مهمتر» بکنند. یک زن که در بیرون و خانه اسیر قوانین و سنتهای مردسالار است ممکن است برای رسیدن به «جامعه بی طبقه توحیدی» تلاش و فداکاریهای زیادی بکند اما از موقعیت محکوم خود به عنوان جنس دوم یا بی‌خبر باشد و یا دچار این توهم باشد که در فردای آفتابی برقراری «جامعه...» اینگونه مسائل «کم اهمیت» به خودی خود حل خواهند شد. به همین ترتیب یک آذربایجانی که از نام فرزندان تا سنگ قبرش حق ندارد به زبان خودش باشد، ممکن است غرق در حل مسائل مردم هند و چین یا آزاد کردن پرولتاریای جهان از زنجیر اسارت باشد اما نسبت به حال و روز فرهنگ و هویت خودش حساس نباشد.

وجود اینگونه قربانیان ستم جنسی و ملی از نظر ستمگران دلیلی بر نبود ستم است. در صورتی که در

۱- این مسئله خود جنبشی دولتی در حق ملت بلوچ است که من در جاهای متعدد بدان اشاره کرده‌ام.

اینجا با پدیدهٔ ظلم متدوام و سیستماتیک سرو کار داریم که در اثر استمرار و همه‌جانبگی‌اش، قربانی را به همدلی با خود گرایش می‌دهد. این در واقع همان پدیدهٔ همانندسازی با ستمگر است.

این همدردی ذبوانه به قربانیان، آرامش و اطمینان می‌بخشد. همدردی با ظالم، آنان را از رنج احساس ضعف در برابر ظلم غالب می‌رهاند. تسلیم شدن به ظلم انکارِ متظاهرانهٔ اعمال ظلم بیش از آنکه یک کُش تهاجمی علیهٔ همزنجیران باشد، واکنشی دفاعی در برابر شدت و حدت ظلم است.

۱۰- همانندسازی با ستم‌دیدگان

برای موفقیت در لوٲ کردن مسئله، همانند سازی با ستم‌دیدگان از پدیدهٔ قبلی مؤثرتر است. هر کسی از زنی زاده شده است و زنان بسیاری در میان بستگان و دوستان خود دارد. هینطور در ایران به دلیل نسبت بالای جمعیت ترک، تقریباً هر کسی همسایه، قوم و خویش، دوست و همکار ترک دارد. لذا همانطور که هر مرد زن ستیز حداقل یک زن (مادر) نزدیک به خود دارد، تقریباً هر فرد ضد ترکی بدون اینکه مجبور به دروغ‌گویی باشد بی‌رابطه با مردم ترک ایران نیست. این دو واقعیت (بدیهی) پایهٔ واقعی پدیدهٔ همانندسازی با ستم‌دیدگان را تشکیل می‌دهند. عبارت آشنای «ما ترک و فارس نداریم، همه ایرانی هستیم» عادی‌ترین شیوهٔ ابراز این همانندسازی است.

۱۱- ارزش بخشی به خود از راه تحقیر دیگران

زن ستیزی سستی (و نوع مدرن آن نیز) از راه تحقیر زن به جنس غالب مردانه، ارزش و جایگاهی مسلط می‌بخشد. نژادپرستی فارسی در ایران نیز از طریق تحقیر عرب و ترک در صدد ارزش بخشی به خود است. با تثبیت ناتوانی مظلوم، طرف مسلط خود را آزاد می‌یابد که در باب برتری خود خیال‌پردازی کند

۱۲- جورکش حاضر دم دست و حاضر و آماده

مردی که در بیرون از خانه باید مطیع قوانین و مقررات جامعه، دولت و کارفرما باشد، در خانه اعتماد بنفس عجیبی حس می‌کند. گویی زن اسیرِ کت بسته‌ای است که جامعه در ازای کاستی‌های خود برای جبران مافات به مرد هدیه کرده است.

هم ترک و عرب و هم زنان، برای طرف مسلط، جورکش‌هایی دم دست و حاضر آمده حساب می‌شوند. لذتِ برخوردارِی از اعمال سلطه بر اسیرانی که تظلم خواهی‌شان به گوش کسی نخواهد رسید، به ظالم اعتماد بنفس و احساس حقانیت می‌بخشد.

ایران مدتهاست که از غافله پیشرفت جهانی باز مانده است. استعمار اروپایی که دولت مرکزی دست نشاندۀ خود در ایران را مأموریت نابودی فرهنگ‌های غیر فارسی را به عمال ایرانی‌شان سپرده‌اند، همانهایی هستند که سرشار از نفرت نسبت به شرق اسلامی هستند. در چنین بساطی وجود یک جورکش دم دست برای تفکری که ادعای برتری دارد اما خود را در برابر واقعیات دنیا عاجز می‌یابد، التیام بخش و مغتنم است.

۱۳- نوعی از اتحاد

هم مردان زن کُش و هم طرفداران نابودی فرهنگ‌های غیر فارسی در ایران، از طرفداران «یگانگی» و «اتحاد» هستند. اتفاقاً مردان هر چه نسبت به استقلال شخصیت و آزادی عمل زن بیگانه‌تر باشند، به همان نسبت خواهان «وحدت» سفت و سخت‌تری هستند. همینطور هموطنانی که در برابر خواست برابری فرهنگی ملل ساکن ایران، بی‌تاب‌تر از همه هستند، نسبت به این وحدت مقدس نیز، حساس‌تر و متعصب‌تر هستند.

در یک نگاه به واقعیت امر آشکار می‌شود که این نه صرف امر یگانگی، بلکه کیفیت و ماهیت امر است که مسئله آفرین می‌شود. همینکه «غیرت»، و «عرق ملی» در یک طرف مورد بحث، به یک شعار ارزشی تبدیل می‌شود، خود سوال برانگیز است. چرا که اگر مراد از این وحدت، وحدتی بر مبنای اختیار و برابری طرفین است، چرا تنها یک طرف قضیه نسبت به آن اینهمه غیرتی می‌شود؟ چرا یک طرف قضیه خود را مجبور می‌بیند که همیشه مقدس بودن این وحدت را متذکر شود و مدام نسبت به آینده دوام و بقای آن هشدار دهد. گویی همیشه دستان توطئه‌گری در صدد ربودن این کیمیای خوشبختی هستند و طرفی از قضیه در این توطئه مظنون به همکاری با دشمن می‌شود! همچنانکه مردان زن کُش خودشان را به پُست نگاهبانی دائمی «ناموس» و «ثبات» خانواده منصوب کرده‌اند، طرفداران تبدیل ایران به یک کشور با یک زبان هم طرفداری از «وحدت ملی» و «یکپارچگی کشور» را وظیفه انحصاری خود می‌دانند.

اما هر چه از سطح شعارها و رجز خوانیهای مرسوم به مضمون استدالات و مواضع طرفین بحث توجه کنیم، تصویر دیگری از اوضاع بدست می‌آید. بنظر میرسد که نه اصل وحدت، بلکه نوع این وحدت مورد اختلاف است. اصل وحدت در هر دو مسئله مورد مقایسه در این مقاله از سوی کسی مورد مورد سوال قرار نگرفته است. بلکه کسانی که استواری اساس خانواده و یکپارچگی کشور و ملت را شعار خود قرار داده‌اند، نوع ویژه‌ای از این یکپارچگی را مد نظر دارند. آگاهی از این «ویژه بودن» باعث می‌شود که آنان هم این شعار را بنحو معنی‌داری «از آن خود» بدانند و هم طرف مقابل به سستی در دفاع از آن و حتی همکاری با توطئه‌های دشمن برای برهم زدن یکپارچگی مورد نظر، متهم کنند. بعنوان مثال یکی از دو شریک یک معامله که هر دو بطور مساوی در کار مشترک خودشان منفعی دارند، نمی‌تواند تصور (یا ادعا) کند که طرف دیگر بر علیه منافع خود با کس دیگری همکاری می‌کند!

زن‌نجیر و حلقه‌های آن در تمامی فرهنگ‌های جهان، سمبل وحدت هستند. حلقه‌هایی که هم‌زمان منفصل از هم و متصل به هم هستند و در همکاری با یکدیگر عملکرد جدیدی می‌یابند. حال اگر شعار وحدت‌طلبی مورد بحث را با این سمبل وحدت مقایسه کنیم باید ادعا کرد که نظریات وحدت‌طلبانه مورد انتقاد در این مقاله، وحدتی زن‌نجیروار نمی‌خواهند. مردان زن‌ستیز استحکام خانواده بر مبنای تمکین زن می‌خواهند و نه استحکامی که حاصل استقلال شخصیت و تضمین حقوق انسانی هر دو طرف باشد. ایران یکپارچه مورد علاقه ترک‌ستیزان و عرب‌ستیزان وطنی نیز، ایرانی است که قبرستانی از زبانها و فرهنگ‌های غیر فارسی آن را «آباد» کرده باشد. اگر به مثال سمبلیک زن‌نجیر باز کردیم باید گفت که «زن‌نجیر وحدت» زن‌ستیزان و ترک‌ستیزان یک زن‌نجیر متعارف نیست. در این زن‌نجیر تحمیلی حلقه‌ها بجای اینکه مرتبط و متحد باشند، تو در تو و وابسته‌اند. در زن‌نجیر تحمیلی، حلقه‌ها تو در تو و متحد‌المرکز هستند. مردان و فارسها، حلقه‌های مرکزی این زن‌نجیر را تشکیل می‌دهند و زنان و ملل غیر فارس، حلقه‌های پیرامونی و وابسته هستند. نحوه عملکرد زن‌نجیر تحمیلی حاصل اراده حلقه مرکزی است و حلقه‌های پیرامونی مطیع و منقاد این حلقه‌اند در صورتی که در زن‌نجیر معمولی هیچ حلقه‌ای بر تراز حلقه دیگر نیست و حتی ضرب المثلی معروف می‌گوید: هیچ زن‌نجیری قوی تر از ضعیف‌ترین حلقه آن نیست. در این ضرب‌المثل بنحو ظریفی به نقش تعیین‌کننده ضعیف‌ترین حلقه در یک زن‌نجیر اشاره می‌شود. در زن‌نجیر وحدت تحمیلی ما، این تنها حلقه حاکم است که صاحب حقوق هستند، بقیه تنها مسئولیت‌هایی تحمیلی برای سوختن و ساختن برعهده دارند. این زن‌نجیر چیزی جز زن‌نجیر اسارت بر گردن زنان و ترکان ایران نیست.

۱۴- حضور در مرکز و حضور سراسری

نمود دیگری از شباهت میان این دو جنبش را باید در حضور (هرچند طبیعی) زنان و آذربایجانی‌ها در تهران دید. بعنوان مثال دور بودن قشر دهقانان از مرکز جغرافیایی قدرت و یا حضور نامحسوس هموطنان بلوچ و عرب در تهران، اهمیت این حضور در مرکز را نشان می‌دهد.

حضور طبیعی زنان در سرتاسر مملکت نیز با پراکندگی ترکان در سرتاسر ایران قابل مقایسه است. بخشی از این پراکندگی نتیجه مهاجرت از آذربایجان است و بخشی دیگر از استمرار تاریخی برخوردار است. مثلاً قشقایی‌ها، ترکمن‌ها، ترکان خراسان، ترکان ساوه و همدان و دهها و صدها جزیره کوچک و بزرگ ترک‌نشین در سراسر ایران. از این جهت ترکان ایران حتی با فارسها قابل مقایسه نیستند. حتی جنبش دانشجویی که در سالهای اخیر از طریق گسترش دانشگاهها و مراکز آموزش عالی حضوری بمراتب وسیع‌تر از روزگار پادشاهی دارد، هنوز از این جهت با گستردگی زنان و ترکان ایران قابل مقایسه نیست. این گستردگی در پهنه ایران و حضور توأم در مرکز برای یک جنبش مدنی که خواستار حقوق انسانی خود هستند، اهمیت بسزایی دارد.

در کنار این مسئله باید به نقش تبریز بعنوان دومین شهر دانشگاهی ایران و حامل قدیمی ترین سنت‌های شهرنشینی و خاطره‌های جمعی مردم این شهر نسبت به موقعیت آن در تاریخ قدیم و جدید منطقه اشاره کرد.

۱۵- در پایان این بخش

من در اینجا سعی کردم برخی از نقاط اشتراک و تفاوت‌های موجود در موجودیت جنبش ملی آذربایجان و جنبش تساوی طلبی زنان ایران را از طریق یک بررسی مقایسه‌ای نشان دهم. چنین بررسی‌هایی به شناخت تک تک این پدیده‌ها کمک می‌کند. اما آنچه این دو جنبش را از بنیان به هم نزدیک می‌کند، ماهیت عدالت طلبی آنهاست. در ابتدای این بخش من به اشتراک فیزیکی دو مجموعه مورد مقایسه یعنی «بخش آذربایجانی جنبش تساوی طلبی سراسری در میان زنان ایران» و «زنان آذربایجانی در جنبش ملی آذربایجان» اشاره کردم. بیگمان روشنفکران و فرهیختگان بسیاری در این مجموعه‌ها متوجه این اشتراک ماهیت و اهمیت آن هستند.

www.iran-archive.com

تبریزی قويدون گلدین

بالاش آذر اوغلو

(م. ا. اوچون یادیکار)

سن محمد، او آنا تبریزی قويدون گلدین
نییه او کیمسه سیزی، بخت سیزی قويدون گلدین؟!
سنه تاپشیر میش ایدیم من اونو قیرخ ایل اول
سن ده چیخدین وفاسیز، منسیزی قويدون گلدین.

یانیرام حسرتینه، آنجاق هله چاتمیر الیم
او منی شاعیر اندیدیر دوزو، قويدون گلدین.
تبریز آذر ائلین شعله چکن اولدوزودور،
سن او پارلاق، او ایشیق اولدوزو قويدون گلدین.

هر کسین وار وطنی، وار سوزونده کسری
سن او اووخارلی قیلینجی، سوزو قويدون گلدین.
جیهده قالدی یترین، تک یونا تبریزدی یانان،
یوخدو سنسیز نه گنجه - گوندوزو، قويدون گلدین.

باری دؤنسن اونا بو شعریمی سن سووقات آبار،
سؤیله: - بیرگون کله جکدیر اؤزی، قويدون گلدین.
آذر اوغلو دی: - آغار دیب ساچینی، ساققالینی،
یولا حسرتله تیکلمیش گۆزی، قويدون گلدین!

حسرتدن حسرتنه

سندن آیریلانی نئچه زماندی
اود آلدی باغریمین لاپ باشی یاندی
سنین حسریله شهلی سحرلر
توستو دو مان ایچره یانان چهرلر
کوسکون اولدوز کیمی بولود دا قالمیش
نیشانلی قیز کیمی خیاله دالمیش
سنوله یادیندای هر آخشام چاغی
اوتوروب باخاردیق عینالیدان بیز
بعضا توتولاندا آیین قاباغی
بولوددان چیخاردی بیر یینی اولدوز
سوزوب فیغلیجیم تک ایشیق ساچاردی
باشقا اولدوزلاردان ییین ساچاردی
الینده بیر قزنت گوله گوله سن
چیخاردین غفلتدن قارشیمایا بیردن
گوزله بیرم سنی اولدوز چیخاندا
قیزلار پنجره دن سوزگون باخاندا
اوشاق تک اوشویور اورگیم بوردا
انله بیل قوش کیمی چیرینیر داردا
الینده بیر قزنت گوله گوله سن
بیزیم قاپیمیزدان بیره گله سن
دوداغینا گولوش اورگین تمیز
سنی آرزولاییر حسرت آنامیز
گل چلنگ باغلاب گولویستان باغی
حسرتدن ساریلب گولون یارباغی
اوسیلدیریم داغلار قالین منشه لر
بوینو بوکوک قالان تر بنوشه لر
باهارین انلهچیزی هر گول هر چیچک
محبت دوشگونو هر سینیق اورک
سنین حسرتینده هجرانیندایر
یقین بیلیرم کی، سن گله جکسن
اورک محبتین فرمانیندایر

نگاهی گذرابه گسترش و رواج زبان فارسی دری و ترکی آذری در ایران

دکتر م.ع. فرزانه

آنچه در صفحات زیر از نظر خوانندگان می‌گذرد، چکیده سخنرانی دکتر فرزانه در دانشگاه اویسالای (سوند) است. این گفتار که می‌بایست مفصلتر از این می‌بود، بدلیل عدم دسترسی به ماخذ خلاصه شده است و حتی به دلیل همین عدم دسترسی به ماخذ، در مواردی امکان اشاره به جای-جای اثرهای مورد استناد نبوده است. با همه این، با توجه و عنایتی که به گفتار مبذول گردیده و قولی که در همان جلسه نسبت به چاپ متن این سخنرانی به شرکت کنندگان در مراسم داده بودیم، فعلاً به همین صورت در «تربیون» چاپ می‌شود.

موضوع رواج و گسترش تاریخی زبانی که از آن به زبان دری، پارسی دری و پارسی نو نام برده می‌شود و زبانی که در همین راستا بنام زبان ترکی آذری و آذربایجانی اساساً در زبان عامه، تورکو یا تورکی شهرت یافته و زبان امروزه ترک تباران ایرانی را شامل می‌گردد، به دلیل حاکمیت تک بعدی و جابرا نه رژیم پهلوی، در مسئله زبان و توسل این رژیم به شیوه سیاست استیلاگرانه آسیمیلیسیون، در تمام این دوران پراختناق و ناهنجاری، نه تنها مجالی برای بررسی و کاوش مسئله گسترش و رواج این دو زبان، به عنوان یک مقوله اتنیک بجای نگذاشته، حتی امکان ورود به دیالوگ و گفت و شنود در این مقوله را مخدوش و ممنوع ساخته است.

از این دو زبان، که قرنهای متمادی هر کدام با فرایند و کاربرد خود در گستره ایران زمین عامل حشر و نشر و بیانگر و ترجمان احساس ها، اندیشه ها، آرزوها و حسرتهای میلیونها و میلیونها مردم ساده دل و انبوه بی شماری از شاعران و نویسندگان و سخن پردازان و صاحبان قلم بوده‌اند، این یکی، یعنی پارسی دری یا پارسی نو، با دریافت روایت یگانه زبان رسمی و مجاز در ایران بر اریکه اقتدار نشسته و آن دیگری، یعنی ترکی آذری، وسیله قلم بدستان «پرورش افکار و ناسیونالیستهای فاشیست مآب و پردازندگان» و وحدت ملی تنها در سایه وحدت زبانی «مردود و تحمیلی و مُسَخَل

شناسانده شده است و این فاجعه بطور عمده، در دوره سلطنت رژیم پهلوی رخ داده است. البته این دو زبان که امروزه در پهن دشت ایران با همه حمایتها که از زبان فارسی دری به کار رفته و با همه تحقیرها و تهدیدها و تنگناها که نصیب زبان ترکی آذری گشته، شمار تکلم‌کنندگان همسانی را دارند و حتی به موجب ارقام و آمار رسمی شمار ترکی‌تباران بر دری‌گویان فزونی داشته و روزبروز نیز فزوتر می‌شود، ضمن اینکه هر یک از این دو زبان در گروه‌بندی اتنیک و ساختاری، در رده‌بندیهای متفاوت و ناهمگون جای می‌گیرند، در یک مقطع تاریخی که از قرن سوم تا پنجم و ششم هجری را دربر می‌گیرد، هر دو شرایط و پروسس تحول تاریخی و مدنی خود را در ماوراءالنهر آنروز گذرانده و هر کدام در جای - جای ایران، زبان گفتار و نگارش اجتماعات پارسی‌گوی و ترکی‌گوی گردیده‌اند.

سرزمین ماوراءالنهر آنروز، به اقتضای شرایط ژئوپلیتیکی و سوق‌الجیشی و تمرکز علوم و اندیشه و برخورد تمدنهای شرق و غرب، در شرایط بسیار مساعد و استثنائی قرار داشت و آستن دانش و جهان‌نگریهائی بود که بعداً بوسیله دانشمندان بزرگی چون البیرونی، الخوارزمی و ابوعلی سینا و دیگران به گنجینه دانش و فرهنگ جهانی افزوده می‌شد. در این روزگاران یعنی در دوران دو قرن سکوت، مسلماً انبوهی از آثار نوشتاری، اعم از متون دینی و تاریخی، به آتش کشیده شده بود و متولیان آنها، یعنی طبقه ممتاز روحانیون و دبیران در رفته بودند. لکن صنعتگران و کشاورزان بی‌نصیب از نعمت خواندن و نوشتن بودند و در لهجه‌های گفتار گپ می‌زدند و حتی ترانه و سرود می‌سروند.

این پیشرفت و هم‌آوایی، در شرایط تاریخی و مدنی آن روز، تأثیر خود را در لهجه‌های دری آن منطقه و بخصوص مناطق سغد و خوارزم امکان ارتقالهجه‌های این نواحی را به سطح زبان نگارش و شعر و ادب فراهم می‌آورد.

زبان فارسی دری، نخستین تظاهر خود را در اشعار شاعرانی که در تاریخ ادب فارسی دری به پیشگامان شعر فارسی شهرت یافته‌اند که اکثریت قریب به اتفاق آنان مانند رودکی سمرقندی، شهید بلخی، ابوشکور بلخی، حنظله بادغیسی، کسائی مروزی، منجیک ترمذی، ابوشعب هروی، مسعود مروزی، ابواسحاق جویباری و دیگران همگی از ماوراءالنهر بودند. در این مرحله، که لهجه‌های سغد و خوارزم بستر زایش زبان فارسی دری می‌گردند، در منابع گوناگون اشاره‌ها رفته است و ماینجا تنها با آوردن اشاره‌هائی از مقدمه فرهنگ فارسی دکتر محمد معین بسنده می‌کنیم.

«سغدی - این زبان در کشور سغد - که سمرقند و بخارا از مراکز آن بودند - رایج بوده است... زبان سغدی در برابر نفوذ زبان فارسی و ترکی بتدریج از میان رفت. ظاهراً این زبان تا قرن ششم هجری نیز باقی بوده است.» (فرهنگ فارسی معین، جلد اول - مقدمه، صفحه ۱۵).

«خوارزمی - زبان خوارزمی معمول خوارزم قدیم و واحه‌های مسیر سفلی رود سیحون بوده و ظاهراً تا حدود قرن هشتم هجری رواج داشته است و پس از آن جای خود را به زبان فارسی و زبان

ترکی سپرده» (فرهنگ فارسی معین - همانجا).

در همین دوران، مهاجرت قبایل ترک تبار، از آسیای مرکزی به سوی غرب فزونی می‌یابد. اویماق‌ها (طویف، دودمان، عشیره‌های ترک با اوبه‌ها و خیمه‌های بی‌شمار بدلیل ازدیاد جمعیت در سرزمین بومی و فشاری که از سوی قبایل مغول به آنان وارد می‌شد، آنها را به سوی غرب می‌راند و ماوراءالنهر به جولانگاه زنان و مردان تیره‌های مختلف ترک مبدل می‌گردد. این قبایل در جریان این کوچ‌ها و اسکان‌ها به هدایت یکی از خانهای بزرگ (خان خانان) نه به قهر شمشیر، بلکه داوطلبانه اسلام را پذیرفته‌اند منتها اسلام مورد پذیرش آنها نه شامل مسائل پیچیده فقهی و نه حتی انجام واجبات روزمره است. اینان از اسلام به موارد ملموسی عمل می‌کنند که برای پیشبرد آن لازم دارند. آنها وقتی با دشمن روبرو می‌گردند (که غالباً کافرین بد آئین هستند، از آب پاک وضوع می‌گیرند و بی‌پروا بر دشمن می‌تازند. وقتی پیروزی حاصل می‌شود، مجلس جشن و سرور ترتیب می‌دهند، خنیاگران می‌نوازند و دختران سیه چشم می‌چرخند و شور به پا می‌کنند.

در جنب ارتقاء زبان فارسی دری به مرحله یک زبان ادبی و نگارشی و آغاز کار شاهنامه‌پردازی، اینان نیز داستانهای حماسی و پهلوانی خود را به همراه دارند. با ادبیات شفاهی گسترده و کتابهایی از نوع «قوتادقو بلیک» (دانش مقدس) و «عنه الحقایق» (دو کتاب دیداکتیک در مراتب اخلاق و سجایا).

بعلاوه از دیرباز یک آرزوی بلند پروازانه تشکیل امپراتوری ترک اسلامی و گسترش آن تا آنجا که جرقه نعل اسب و جلای شمشیر جنگاوران ترک بدرخشد، در دل آنان جانداخته بود. مقدمات این مهم در دربارهای آن روز فراهم بود و زیارویان بی‌بدیل و فرمانروایان بی‌باک که سال‌ها پیش و در طول زمان وسیله سپاهیان مغولی ربوده شده و بوسیله سوادگران در دربارها و خانواده‌های اشرافی به خدمت گمارده شده بودند، آن برازندگی را داشتند که به تشکیل چنین حکومت‌های مقتدری اقدام کنند. انوشترکین غرجه مؤسس سلسله خوارزمشاهیان، آلپتکین و سبکتکین سر سلسله غزنویان، سلجوق ابن دقاق و طغرل بانی سلسله سلجوقیان و فرمانروایانی چون ملکشاه سلجوقی که محدوده ایران را از انطاکیه شام تا رود سند گسترش داد و همچنین دودمانهای بعدی که هزار سال بر ایران زمین حکومت راندند.

زبان فارسی دری در قرن سوم هجری تحت چتر حمایت سامانیان به گسترش و غنای خود ادامه می‌دهد و تنها در قرن چهارم و پنجم است که به خراسان امروزی رسوخ می‌کند و یکی از مظاهر چشمگیر این رسوخ، فرمانروائی سلاطین غزنوی و بخصوص سلطان محمود است که خود بزرگترین مروج و مشوق شعر فارسی دری است. دربار محمود، ملجاء و مأوای سخن پردازان و قصیده سرایانی چون عنصری، عسجدی، فرخی، منوچهری و بسیاری سخنسرایان دیگر است که از

صله‌های بی دریغ این فرمانروای اهل بزم و رزم برخوردارند، از نقره‌دیگدان می‌زنند و آلات خان از زر می‌سازند.

شعر و نثر سلیس فارسی دری، در سوخ به سرزمین خراسان و هرات امروزی، سلسله داستانهای اساطیری و باستانی ایران را به همراه می‌آورد و این داستانها خمیرمایهٔ پردازش شاهنامه‌هایی می‌گردد که با شاهنامهٔ ابومؤید بلخی آغاز و به کار عظیم سرودن شاهنامه و سیلهٔ سخن‌پرداز طوس منجر می‌شود. با انقراض سلسلهٔ غزنوی و به قدرت رسیدن فرمانروایان دیگر ترک‌تبار، یعنی سلجوقیان، حمایت و هواداری از زبان فارسی دری را به عهده می‌گیرند و آن را در بهترین شکل ممکن پیش می‌برند. این تصادفی نیست که انبوهی از آثار کلاسیک نظم و نثر فارسی دری به نام فرمانروایان ترک‌تبار توشیح شده است.

این مسئله، که فرمانروایان ترک چرا و با چه انگیزه‌های مشوق زبان ادبی فارسی دری بوده‌اند بخودی خود مسئلهٔ بحث‌انگیزی است. ولی ترکه‌ها نه به قصد ایجاد یک زبان سرتاسری، بلکه، به قصد ایجاد یک امپراتوری سراسری با محتوی و مضمون یک امپراطوری عظیم ترک اسلامی را داشتند و سلاجقه با کفایت و قدرت تمام از عهدهٔ این کار برآمده بودند. آنها زبان و هنر و هر دست‌آورد بدیعی مادی و معنوی را در راه اشاعهٔ اسلام می‌خواستند و این خواست حتی بعد از رسیدن خلفای آل عثمان به فرمانروائی همچنان ادامه داشت...

در راستای فرمانروائی سلجوقیان، کوچ قبایل ترک‌تبار به ایران و گسترش آنها در نواحی مختلف که از دورانهای خیلی پیش آغاز شده بود، با گروههای انبوه و با خدم و حشم و مواشی انجام می‌شود. اینان «این مردان و زنان دلیر... به همراه چادرهای الوان، گله‌های احشام، اسبان تیزیای، ساز و برگ رزمی، آداب و رسوم و معتقدات، سجایای قومی و اساطیر و افسانه‌های خود را نیز به همراه دارند. اینان بعد از استیلا و سکونت در سرزمینهای جدید، به فراخور تأثیر شرایط ویژه‌ای که در آن قرار گرفته‌اند، دگرگونیها و تبدلاتی را در زندگی اجتماعی و اقتصادی و عقیدتی و بالطبع در آداب و رسوم، در باورها و روابط خود می‌پذیرند.

داستانهای دده‌قورقود، حماسه‌ها و ماجراهای شکوهمندی است که این اقوام در شرایط و عوامل تاریخی و اقلیمی جدید - در شرایط آذربایجان و دیگر مناطق ترک‌نشین ایران آفریده‌اند و از این رهگذر، این دست‌آوردهای بدیع و زیبا، با تاریخ و زبان و تاریخ و فولکلور آذربایجان پیوند خورده است. این پیوستگی و آمیختگی تا آنجا پیش رفته که این داستانها از نظر آرایش و اسلوب و زبان و رخدادها و روابط، از داستانها و اغوزنامه‌های اقوام آسیایی مرکزی بکلی متمایز گشته و آنچه آن خصلت و بافت ملی و بومی به خود پذیرفته که در ادوار بعدی و پایپای سیر و تحول فولکلور آذربایجان، سرمنشا و سنگ بنای داستانهای ملی و حماسی و غنائی این دیار گشته است. بطوریکه با یک بررسی و سنجش اجمالی، همانندیاها و همگونیهای بسیاری را مابین شیوهٔ قالب‌بندی، اسلوب سیماها و دیدگاههای داستانهای دده‌قورقود با داستانهای رزمی و غنائی فولکلوریک مردم آذربایجان که متعلق به ادوار متفاوت بعدی هستند، می‌توان پیدا کرد.» (دده قورقود کیتابی - کتاب دده

موضوع جالبی که بعد از جایگزینی فارسی دری در خراسان امروزی و گسترش آن بصورت شعر و نثر میان ساکنان نقاط دیگر ایران پیش می‌آید، اینست که، این گسترش بدلیل مغایرت‌هایی که زبان فارسی دری با لهجه‌های رایج در بین اقوام ایرانی داشته، در یک فاصله زمانی محدود و به سادگی انجام پذیرفته، بلکه در یک دوره طولانی یک قرن و دو قرن سامان می‌گیرد. بطوریکه این شعر و نثر در خراسان در قرن چهارم و پنجم اشاعه می‌یابد، امواج آن به شیراز که همواره مهد شعر و ادب بوده، فارسی دری تنها در قرن ششم و هفتم و حتی هشتم در آثار سعدی و حافظ خودنمایی می‌کند و یا مثلاً در کرمان در شعر خواجوی کرمانی در محدوده همین قرن‌ها نمایان می‌گردد و فراتر از آن سبک عراقی در غرب ایران قریب دو قرن و چه بسا سه قرن دیرتر از سبک خراسانی در شرق رسالت اشاعه فارسی دری را بعهد می‌گیرد.

ناصرخسرو در سفرنامه خود اشاره صریح دارد بر اینکه در تبریز قطران نام شاعری را دیده که شعر نیکو می‌سروده ولی زبان فارسی نیک نمی‌دانسته و دیوان منجیق پیش او آورده و برخوانده و ناصرخسرو ندانسته‌های قطران را بر او مکشوف ساخته است و مردم اصفهان بعد از تدوین مثنوی «ویس و رامین» در قرن پنجم از سراینده آن فخرالدین اسعد گرگانی درخواست می‌کنند که این داستان دلنشین به زبان اصفهانی ترجمه شود، تا آنها بهتر بتوانند از آن بهره جویند.

ولی مستندتر از همه اینها، وجود دو کتاب لغت که یکی مقارن با اشاعه زبان فارسی دری در سایر نقاط ایران و دیگری در آستانه کوچ و سکونت مردم ترک‌تبار نوشته شده است، می‌باشد.

یکی از این دو کتاب لغت‌نامه اسدی طوسی شاعر و ادیب قرن پنجم هجری است که به نام فرهنگ اسدی طوسی یا لغت فرس است. فرهنگ اسدی که یک فرهنگ فارسی به فارسی است، در اصل برای تفهیم و توجیه لغاتی که به همراه فارسی دری وارد ایران گشته و همسانهای آنها در لهجه‌های ایرانی وجود نداشته، تدوین شده است. این کتاب لغت، که مؤلف برای هر یک از لغات گردآوری شده در آن معمولاً مثالهای منظوم از شعرای دری‌گوی ماوراءالنهر نقل کرده است، بفقوای نخستین ویراستار آن عباس اقبال، همچنانکه اشاره رفت، بمنظور تفهیم معانی کلمات دری که در لهجه‌های آنروزی رایج در ایران موجود نبوده تألیف شده است. کتاب دیگر «دیوان لغات‌الترک» تألیف محمود کاشغری است که در همان قرن پنجم هجری تألیف شده و در نوع خود یک فقه‌اللغه بی‌همتای دو زبانه (ترکی به عربی) است که لغات و کلمات رایج در زبانها و لهجه‌های آنروزی اقوام و جوامع مختلف ترک‌تبار را در خود گرد آورده است. در کتاب علاوه بر نقل معانی عربی کلمات، جایجا نحوه کاربرد آنها را با آوردن مثال و شاهد نشان داده و اشکال و اسلوب تلفظ لغات را در زبانها و لهجه‌های ترکی آن دوره مشخص کرده است. کتاب به عربی نوشته شده و قصد مؤلف از تدوین آن

فراهم ساختن کتاب جامعی در فراگیری زبان ترکی، به عربی زبانان بوده است. در همین رابطه، مؤلف ضمن تدوین فرهنگ، دانستیهای گرامری جالبی نیز ارائه می‌دهد که در شناخت ویژگیهای آوائی ترکی بی‌نظیر است.

در دیوان لغات‌الترک کاشغری، جابجا و بکرات به شیوه‌های قبیله‌ای اوغوز استناد می‌شود و ضمن اینکه از شیوه کاشغری بعنوان فصیح‌ترین شیوه نام برده می‌شود، شیوه اوغوز نیز رایج‌ترین شیوه متداول آن زمان معرفی می‌گردد. از این نظر، کتاب در بررسی واژه‌شناسی تاریخی و اتنیک زبان ترکی آذری از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

به این ترتیب زبان فارسی دری و زبان ترکی آذری با پتانسیل و کاربرد همان در یک مقطع تاریخی وارد سرزمین امروزی ایران گشته و قرنهاي متعددی ضمن اینکه بار ادبی و بدیهی این یکی و یا نقش دیوانی و حکومتی آن دیگری در اولویت قرار می‌گیرد، هر دو زبان در ارائه آثار جاویدانی بر جهان اندیشه و کلام نقش هماهنگ و مشترکی را انجام می‌دهند و حتی گروهی از ترکان «پارسی‌گوی» در دیدگاه حافظ بخشندگان عمر به قلم می‌روند...

قرنها سپری می‌شود و این دو زبان در پهن‌دشت ایران با نظم و نثر آهنگین کلاسیک و ادبیات عامیانه در آثار سخنسرایان و متون فولکلور منادی اندیشه‌ها و جهان‌نگریهای انسانی عرفانی سخن‌پردازان و بیانگر رازها و نیازها و اندوهها و شادیهای نسلها می‌گردد. البته در این قرون متعددی، پردازشهای هر دو زبان نشیب و فرازها و ناکامی‌ها و کامیابی‌هایی را از سر می‌گذرانند. بعنوان مثال، آثار کلاسیک هر دو زبان در مراحل بالغات و ترکیبات عربی آمیخته می‌گردند یا مثلاً شعر فارسی بدلیل هم‌آوائی ساختار فونتیک این زبان با وزن عروض (وزنهای هجاهای ناهمگون) جولانگاه فراتری در اختیار دارد در حالیکه زبان ترکی آذری به اتکای ساختار هجائی آن (وزن هجاهای همگون) در محدودیت قرار دارد و در عوض چون ادبیات شفاهی منظوم آن با وزن هجا همساز است، بطور وسیعی گسترده می‌شود و نشید زیبا و سحرانگیز حافظ، نظامی، سعدی، مولوی، نسیمی و فضولی با نوای دلسوختگان به هم می‌آمیزد و سحر سخن حلال کام سوت‌ه دلان را شفا می‌بخشد.

با ایجاد صنعت چاپ در ایران، که این فن برای نخستین بار در تبریز راه می‌افتد، اگر گلستان سعدی و دیوان حافظ با اسلوب تمیز یک بار چاپ می‌شود، دیوان فضولی و نباتی و دلسوز، با همان نفاست بارها چاپ می‌گردد. تناثر زبان ترکی آذری، خیلی زودتر از تناثر فارسی جان می‌گیرد و معارف جدید وسیله منادی نام آور بزرگ حاج محمدحسن رشدیه نخستین بار در تبریز بارور می‌شود و ندای رسای میرزا علی‌اکبر صابر در نشریه ملانصرالدین در ترویج اندیشه‌های آزادی و مشروطیت فراتر از همه شنیده می‌شود و به ژرفای جامعه نفوذ می‌کند و سیداشرف‌الدین حسینی صاحب نشریه نسیم شمال را شیدای خود می‌سازد و تاریخ ادبیات مشروطه ایران با بانک رسا می‌توفد که میرزا علی‌اکبر صابر بزرگترین سخن پرداز مشروطیت است و همچنان نیز خواهد ماند. داشتن و خواندن این اثر بزرگ در تمام دوران حاکمیت رژیم پهلوی ممنوع می‌گردد، لکن مردم عادی محروم

از درس و کتاب، شعر صابر را مانند مثل سایره از حفظ می خوانند.

ولی، پایان جنگ اول جهانی و دگرگونی‌هایی که در سیاست استراتژیک و ژئوپولیتیک منطقه پیش می آید، سناریوی جدیدی وسیله ساحل‌نشینان تایمز نوشته می شود و اجرای آن بعهده رضاخان میرپنج که ظاهراً برخاسته از میان مردم است زیر چتر حمایت و هدایت اردشیرجی رپورترها وارد گود می شود تا ایران مترقی آریایی را بدست «توانا» ی خود پایه گذاری کند. با وقوع کودتای سوم اسفند و انتشار اعلامیه معروف «من حکم می کنم» آثار دمکراسی بجای مانده از انقلاب مشروطیت برجیده می شود، قلم‌ها می شکند، آزادی بیان و اجتماعات از میان برمی خیزد، زندانها و سیاهچالها از آزادیخواهان و خوانین عشایر که سر به انقیاد ندارند انباشته می گردد و بالاتر از همه، حقوق قومی خلقها و آداب و رسوم آنها به حساب ایجاد وحدت ملی و زبان واحد و کشف حجاب به شیوه خشن و به زور باتوم، این رفورم تازه از راه رسیده را تکمیل می کند و درست در همین راستاست که زبان ترکی آذری و دیگر زبانهای قومی به همراه همه آداب و سنن این اقوام زیر ضربات تهدید و تحقیر قرار می گیرد. از چاپ و نشر کتاب به ترکی آذری که حالا دیگر بازار رایجی برای خود دارد، جلوگیری می شود. کتابهای موجود و نمایشنامه ها جمع آوری و معدوم می گردند. در مدارس و ادارات نه تنها از خواندن و نوشتن، حتی سخن گفتن به شدت جلوگیری می شود و ایادی رنگارنگ از نوع عمادالملک محسنی‌ها، عبدالله مستوفی‌ها، سرتیپ آیرم‌ها، ذوقی‌ها، یزدایندها، دکتر خانبابائیان‌ها و ماهیار نوابی‌ها برای برگرداندن زبان مادری و قومی مردم و تغییر هویت قومی خلق اسب می تازند. سید احمد کسروی، بخاطر نوشتن رساله «آذری یا زبان باستان آذربادگان» به دریافت نشان از انجمن سلطنتی تاریخ انگلستان مفتخر می شود و پژوهندگان و علامه‌ها در مورد این رساله کوچک که هیچگونه مبنای علمی سوسیال‌لینگیستیک ندارد، داد سخن می دهند و آن را قباله قومی مردم آذربایجان و دیگر ترک‌تباران ایرانی می‌شمارند ولی با همه پافشاری در مورد این جزوه کوچک، در مورد کتاب مفصل او، یعنی در پیرامون ادبیات، که در آن زیراب ادبیات فارسی را می‌کشد، سکوت اختیار می‌کنند و دم بر نمی‌آورند. یکسونگری و انکار واقعیت زبان و فرهنگ قومی تا آنجا رواج می‌یابد که «تئورسین‌های» راسیت فارسی، زحمت این دردسر را خیلی راحت از دوش خود برمی‌دارند و به دوش آذری نماهای خواب‌نما شده از نوع عبدالعلی کارنگ، دکتر منوچهر مرتضوی، ناصح ناطق و امثالهم می‌گذارند و خود باد درغیب می‌اندازند و می‌گویند: ببینید که ما نمی‌گوئیم که ترکی رایج در آذربایجان لهجه است، این را هم‌زمان «با صلاحیت» خودتان می‌گویند...

ما در این قسمت، از فاکتها و شواهد فراوانی که وجود دارد، صحبت نخواهیم داشت و تنها به نقل یک نمونه از طرز داوری یکی از این باصلاحیت‌ها در مورد زبان ترکی آذری و شرحی نیز از نحوه عملکرد دو نفر دیگر از آنها در ایجاد تنگناها و سمپاشی به ترکی آذری و گرامی‌داشت لهجه تاتی در شرف موت خواهیم آورد.

و اما، نخست اظهار نظر «عالمانه و زبان‌شناسانه» آقای باصلاحیت اولی، در مورد مبانی ساختاری

«در زبان ترکی، نه مانند فارسی ظریف‌کاری و تقید(!) به قواعد سهولت و انسجام و زیبایی موجود است و نه مانند عربی اغلال(!) و اعراب مشکل قواعد صرفی و نحوی پیچیده. زبان ترکی ادبیات و قواعد نحوی مدوونی نداشت و در قبول الفاظ و لغات بیگانه هم هیچ زبانی به قدر ترکی دارای سعه صدر و سهل‌انگاری نیست. زیرا اگر یک رشته لغات مختلف را از دری و آذری و عربی و غیره را پهلوی هم چیده و در آخر جمله فعل (است) یا (نیست) به ترکی گفته شود جمله ترکی سلیسی ایراد شده و گوینده هرگز مورد خرده‌گیری و انتقاد واقع نخواهد شد. نسبت به طرز تلفظ و ادای کلمات گوینده هم، همه‌گونه گذست و بزرگ‌منشی موجود است و بقولی ترکی هر جور تلفظ شود باز به قدر خودش خوب است» (آذربایجان و وحدت ملی ایران ص ۴۳ و ۴۲، نگارش ناصر ناطق، تهران ۱۳۵۸، بنیاد موقوفات محمود افشار).

و دوم، تحصیل حاصل دو آقای باصلاحیت دیگر، در مورد احیای زبان یا لهجه تاتی که ظهور آثار افول عنقریب آفتاب درخشان این یادگار بر ارج ایران باستان می‌باشد و دیری نخواهد کشید که این نور ایرانی یکباره از این سرزمین رخت برخواهد بست و هم امروز نسل جدید و کودکان این روستاها از زبان پدران خود بکلی بیگانه‌اند و پدران نیز تحت تأثیر علل و عوامل «مجهول!» اندک اندک «لهجه آذری ترکی» را جانشین زبان خود کرده و زبان دیرین خود را بدست فراموشی می‌سپارند...»

ملتیمین فرزانه‌سی

اسماعیل جمیلی

یام یاشیل مشه‌لر
هوندور قایالار
ماوی گؤیلر - آینا بولاقلار
بزه‌یب دونیانی الوان بویالار
انسانلار توخ - یوخسوللوق یوخ
جیلر دولو، گئیملر تمیز
رنال بیر جتتهه یابانجیق بیز
سویوق قوزئی دیر، هر شئی بیرووز
غربت - حسرت، دیز به دیز
اومود بویدا دوست ائوینده
گونش کیمی گزیر بیر جان
آنلی آچیق باشی اوجا
بیر یاراشیق
دونیمدن سباحیما توتان ایشیق
دانیشان بیر دده قورقود
جان ائوینین جانانه‌سی.

باغمشه‌دن اوزاقلاردا
یازدان ایراق سازاقلاردا
گونه حسرت بیر دیاردا
یاز نفسلی
حزین سسلی

اومود پایلیر

ایشیق یاییر

داغ داغ درده دؤزه دؤزه

غریبلرین دوردانه‌سی

سه‌ند آدلی بیر ولکانین

آخار اودو

صمد آدلی بیر نیسگیلین

گرایلیسی

ساهر آدلی بیر نغمه‌نین

بایاتیسی

شهریارلی بیر شهرین

توکمه‌نین خزینه‌سی.

دویوله‌نین قاشلارینین آرخاسیندا

قارانلیقلا باریشمایان

دان اولدوزو

باخیشلاری ایپک - ایپک

آرزوموزون گؤرن گؤزو

یاشیل یوردون

سوسوز قالان دوداغیندا

سویا حسرت بیر اورگین

یازا دوشگون بیر چیچگین

سارسیلمایان بیر ایلقارین

بیر سنودانین

بیر اورگین

مین بیر سؤزو

عشقیقین، وفانین، امگین

دولوب داشان پشمانه‌سی.

گنجه‌لری اولدوز اولان

چیراغ اولان
 کشیگینده اویاق اولان
 دیلیم دیلیم اولان دیله
 دایاق اولان
 ایکی نسلین باغ باغ سولان
 باغچاسینین تالانلارا سینہ گرن
 چیچگینین
 ان گوزلی

فضولونون سوز دونیاسی
 شهر یارین سون غزلی
 آغیل - اویود صحراسینین
 وورغون اولان دیوانه سی.
 گیللی لال کیتابلارین
 اونودولان سون باهارین
 سورگون آدلی
 غربت دادلی
 یاراسینین شاهانه سی.

یتیم قالان سنگاھلارین
 بمی - زیلی
 سنودامیزین یازار الی
 ائلیمیزین شیرین دلی
 بویوک صائین یوردداشی
 بهزادین تایماز ناخیشی
 باغری یارالی تبریزین بیر داناسی
 ارک وقارلی یاشایان بیر افسانه سی
 باغچه بانلار، رشدیله لر، تربیتلر نیشانه سی
 میللتیمین فرزانه سی

اسماعیل جمیلی

کۆنلومده قالدی

دوغما بیر سئودانین درین حسرتی
 دلی کیمی سئون کۆنلومده قالدی
 وطن ایچره وطنسیزلیک محنتی
 غربت آدلی درده بلایا سالدی

توپراقدان یارانمیش اولماسامدا من
 وار اولان وارلیغیم توپراغیمدادیر
 کیم لیگیم. من لیگیم، تملمیم، سانیم
 انلیمین قوردوغو اوجاغیمدادیر

هر انلین اؤز یوردو اؤز دیلی گؤزل
 شیرین دیلیم گؤزل یوردوم وار منیم
 آنا کیمی عزیز، دوغما، مهربان
 تورکی دیلیم، آذربایجان وطنیم

www.iran-archive.com

مین ایلدن بری تورک سۆزلری

محمود کاشغری

اسماعیل هادی

قایناق:

وارلیق درگیسی باهار ۱۳۷۵

وارلیق درگیسی یای ۱۳۷۵

وارلیق درگیسی پاییز ۱۳۷۵

۱۹۲۴ ایل بوندان اؤنجه (۴۵۱ هـ ۱۰۷۲ م.) کاشغری محمود «دیوان لغات الترک» ادلی قاموسونو قلمه آلمیشدی. آتاسی بارسیقان شهریندن اولان، «دوغو تورکستان» (بوگونکو چین اولکسه سی نین «سین کیانگ» ایالتی) نین وقتیه مرکزی اولان «بالا ساغون» و کاشغر شهرلرینده هابشله اوگونون اسلام خلافت مرکزی اولان باغداد دا تحصیل آلمیش محمود، هم عرب هم تورک دیللی ایله درین تانیس ایکن، بوتون تورک ائل - اوبالارینی گزیب، آغیزلارداکی سۆزلری گوجلو ذهنی داغار جیغینا دولدوردوقدان سونرا اونلاری الک - قلیبر اندیب، عرب نحوی ایله توتوشدوراراق اولمز اثری، نوعی یؤندن ایلک دیلچیلیک، انسانشناسلیق، فولکلوریک خزینه سی اولان «دیوان لغات الترک» (دیوانی) یاراتمیشدیر. او تورکلرین یالنینز دیلی دنیل، فرهنگی، فولکلوری، دبلری، آغی لاری و یاشایش طرز لری... ایله ده درین تانیس اولدوغو اوچون کتابیندا بونلاری سرگیله میشدیر. بوندان علاوه تورکلرین ۲۲ ائلینین یاشادیق لاری یشلرینین جغرافی خریطه سینی ده چکمیشدی.

عرب و اسلام دونیاسینا تورک انلی و دیلینی تانیتماق و تورکجهنی اؤیرتمک اوچون یازیلیمیش بو تاییسیز قاموس، قیرامتر باخیمیندان بوگونون یشی دیلدچیلیک و یشنی قیرامتر یازما شیوهسی (نیعام چامسکی نین مکتبی) ایله یاناشی گئدیر، چيگین - چيگینه دورور. چونکی دیوان اؤنجه دن اورتایا آتیلیمیش قیرامتر اؤلچولری و دستورلاریندان چوخ، خلقین دیلی و سؤیله نیش لرینه دایانیر، هر بیر سؤز ایشلندیگی سؤیلم و آغیزدا سؤیلندیگی جمله و دنییم لرین اؤرنک لريله یاناشی گلیر.

بیز بوردا اوچ - دؤرد سطرده تورک دیلینین بو بویوک خزینه سینین بوتون یۇنلرینی آراشدیریب، گؤستره بیلمریک. ذاتاً بئله بیر آماجیمیز دا یوخدور. بونا گؤره کاشغرلی نین اثری ایله تانیش اولماغی بوباره ده یازیلیمیش باشقا یازی و کتابلارا بوراخارق، اؤزک هدیفیمیز اولان، دیوانداکی بیر گزیشمه یه باشلایریق. بونون اوچون دیوانی اوچ جیلیده عربجه دن تورکجه یه چشویریب، اونا الفبا ترتیبی ایله «دیزین» (دوزون) حاضیر لایان رحمتلیک بیسم آتالاین «دیوان لغات الترک دیزینی» (آنکارا - ۱۹۷۲) اثرینی اله آلاراق، کاشغرلی نین درین خزینه سینه باش ووروب، اورداکی اینجیلری بوگونکی دیلیمیزده یایغین اولان سؤزلر ایله توتوشدوروروق. آما اؤنجه بیر نچچه توضیح:

۱- بوندان قاباق دوکتور حمید نطقی بگ وارلیغین اؤتن سایى لارینین بیرینده بونا تایی بیر ایش گؤرموشدو. بورادا او بویوک بیلگیندن - حفظه الله! - بو ایشده اؤنجه لیک حقى اولدوغو اوچون تشکوروموزو بیلدیریب، سایقی لاریمیزی دیله گتیریریک.

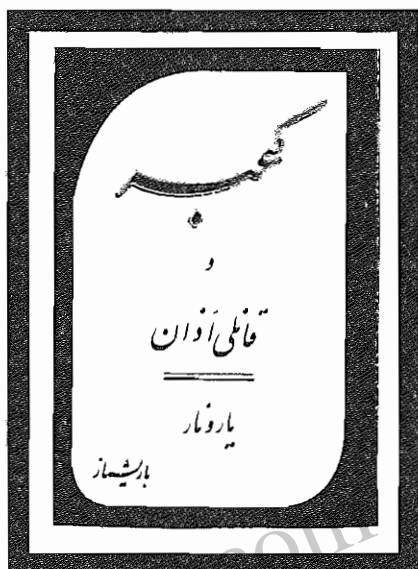
۲- کاشغرلی و اونون دیوانی ایله آرتیق تانیش اولماق اوچون، فارسجا یازیلیمیش کتابلاردان آشاغیدا کیلارا باش وورماق اولار:

دکتر جواد هینت: تاریخ زبان و لهجه های ترکی - تهران، نشر نو ۱۳۶۵، ص ۵۵.
رحیم رئیس نیا: کور اوغلو در افسانه و تاریخ - تبریز، انتشارات نیما ۱۳۶۶ (بخش یادداشت ها، ص ۴۶۸).

۳- کاشغرلی نین یوردو «بالاساغون» سؤزو، بیلم ندن، بیزیم «بیله سوار» شهرینی منیم یادیماسالیر! بونلارین بزرلیگی و ارمی؟ اساساً «سووار» اسگی بیر تورک ائلینین آدی دیر، «فیل» مینمک ایله هئچ بیر ایلگیسی یوخدورکی اوندان «بیله سوار» آدی دوزلمیش اول! بیلیرسیز موغاندا دوه بولدور آما «فیل / پیل» موغاندا دئیل، هندوستاندا اولور! (یازیق بو آد دگیشلر بیر یشر آدینی دگیشمک اوچون چوخ گوجنمیش اولمالیدیرلار) ائله جه ده «باریسقان» دقیقاً بیزیم «واریزقان» (اهر بؤلگه سینده بیر قصبه آدی، همده میانایا یاخین بیر کند آدی) دنمکدیر. (آشاغیدا اشاره انده جگیک کی «و» × «ب» اولور. باریسقان × واریسقان - واریزقان). نجه کی دوغو تورکوستانداکی اورومغی / اورومچی، بیزیم «اورومی» (ارومیه) شهری، اورداکی «بشگک» بیزیم «بشک» (اهر - واریزقان آرا بیر کند آدی) سؤزلریله عینی دیر. بورادا تشدید بیر حرف (گ) نین دوشمه نشانی دیر.

حکیم محمد فضولی:
«دیوان ترکی فضولی»
کنگره بزرگداشت حکیم محمد فضولی، ۱۳۷۴

باریشماز:
کعبه و قانلی آذان،
نشر ما ۱۳۷۹

اسد بهرنگی:
برادرم صمد بهرنگی
انتشارات بهرنگی، تبریز، ۱۳۷۸

محمد حافظ زاده:
ارسیاران در حماسه و تاریخ
انتشارات مهد آزادی، تبریز، ۱۳۷۶

و آشاغيدا گله جک سۆزلرين دگيشمه لريله تانيش اولماق اوچون ده اۇنجه نچه ديل قايداسي ايله تانيش اولماق گرکير:

۱- اسکيدن برى ت × د حرفى ايله دگيشيلمکده دير: تاش × داش، داشکند × تاشکند، دوشمک × توشمک، تیکان × دیکن...

۲- م × ب ايله دگيشيله بيلير. (باغبان × باغمان، بيته × مئشه و...) تورکيه ده داها يايغين دير: من × بن، مينمک × بينمک و...

۳- ايلک هيچادا (باشلانغيجدا) ا × ه حرفينه چئوريله بيلر: آچا × هاچا، اورکومک × هورکومک، اۇروش (هنده ور، حوالى) × هۇروش، اۇرمک × هۇرمک و... ديوانين اوزونده: آتا × هاتا، آنا × هانا، و...

۴- اورتا تورکجه ده کى داماق سس سيزى اولان «ق - گ» حرفلىرى، مختلف «اک» لرده (پسوندلرده) بوگون سور تولوب، گتميش و يا گتمکده دير: سۇگوت × سۇيود، سورقوجو × سوروجو، آشقينماق × آشينماق، امگک × امک، چاليشقان × چاليشان، و... (سون مثالدا - «قان» اکى مبالغه معناسى نى افاده ائده رک هله ده ايشلک دير).

۵- ب × و حرفينه چئوريلير و بالعکس. بوگونکو مثال لاردان: وفا × بافا، وفات × بافات، وبال × بابال، و... مبال × موال، باغبان × باغوان و...

۶- اسكى تورکجه اورتا تورکجه يه دۇنرکن بعضى لهجه لرده کلمه اورتاسيندا کى «ز» حرفى «ى» اولموشدو: آزاق × آياق، سترک × سترک، و...

۷- بوگون اذرى تورکجه سينده بعضاً بير حرف دوشمه سى نشانى دير: اولسون × اوسسون، قيسقا × قيسا، باشقاق × باشاق و...

۸- اسگى و اورتا تورکجه ده کى «نون غنه» (عينگ - اينق ing) فرقى بوگون دشمک اولار بوتون دوشموشدو. بونونلا بئله، هله ده بعضى لهجه و بعضى کلمه لرده اونون اوزو و يا ايزى قالير: بانق (فارسجا: بانگ) بوگون بان (خوروز سسى، بانلاماق و...) اولموشسادا بانقيرماق × باغيرماق سۇزونده ing ايزى دورور. انله جه ده کۇنگول / گۇنگول / گۇيول / کۇنول (کۇنول اييه، گنجى × کنجى ده اولدوغو کيمى، ک × گ چئوريلمه سى دير) و... گئنه ده مثال اولاراق بيزه کى يون (قويون يونو) اۇن (قارشى، اوز به اوز) بنزه مک، گئن... سۇزلىرى ساوه يۇره سينده: يونگ (بيزه «يونگول» سۇزونه دقت!) اۇنگ، بنگزه مک، گئنگ... اولور. خوراسان، قاشقاي تورکلرينده اييه، نون غنه فعل اکلرينده واردير (آلديق - آلديتق) آشاغيدا کى گله جک اۇرنکلرده هارادا (نغ) يازميشيق نون غنه يه اشاره دير.

۹- بعضاً سسلی ایله باشلانان سۆزلره بیر «ی» سس سیزی آرتیلیر. بودا دیواندا یایغین دیر، لهجه فرقیته دلالت دیر. بوگونکو سۆزلردن نمونه وئرسک: انمک × بتمک، ایید (قهرمان) × بیید، انو × یئو، آلوو × یالوو، ایرمی × بیرمی و... آذری: ایل، اپریمک، ایلان و... تورکیه: ییل، بییراماق، ییلان، ییلدیریم و...

۱۰- باشلانغیجدا گیرده (یوورالاق) سس لرین دوز سهه دگیشلیمه سی گۆزه دگیر و بالعکس. بوز (دنوموش سو) × بیز، بوغ × بیغ، بوغدا × بیغدا، بوله مک × بیله مک، پوا × پیل، اون (سس) × این (اینله مک، اینیلتی) سسودوک × سیدیک و... دیوانداکی سۆزلری بوگونکی سۆزلر ایله توتوشدورارکن بونو دا گۆزدن قاچیرماماق گرکدیر.

بونودا سۆیله مک گرکدیرکی بو دگیشیک لیکلر، کاشغرلی دۇرونده ده ایندیکی کیمی لهجه (آغیز) اختلافیدان تۇرنمیش دیر. مثال اوچون، جاغاتای تورکجه سینده کی «ذ» (عربی) اوغوز لهجه سینده «ی» سووار، قیپچاق لهجه سینده «ز» اولموشدو.

بورادا آرتیق توضیح وئرمدکن واز گنجیب، اصل مطلبه باشلاییریق و دیوانداکی بیر سیرا سۆزلری بوگونکی آذری تورکجه سینده کی سۆزلریمیز ایله توتوشدوروروق. بو آچیدان دیوانین سۆزلرینی اوچ دسته یه بۆلمک اولار:

الف: دیواندا یئر آلان، بوگونکو دیلیمیزدن سیلینمیش سۆزلر. بونلار یا اول باشدان هنج دیلیمیز، آذری تورکجه سینده گیرمه میش، باشقا لهجه لرده یاشامیشدیرلار. نئجه کاشغرلی نین اؤز دۇرونده ده بعضی دیوانداکی سۆزلر بیزیم گنجیمیش اوغوز لهجه سی ایله علاقه سی اولمامیشدی. بعضیلری ایسه دیلیمیزده گنجیمیش ده وار ایکن بوگون تامامله سیلینمیش دیر. بیز بورادا بونلاردان واز گنجیریک.

ب: بعضی دیوانداکی سۆزلر اولدوغو کیمی، یا آزاجیق فرقلی اولاراق، دیلیمیزده دورور. بو قسیم سۆزلره ده بورادا ائله توخونمایاجاغیق. دنمیرم، بو توخونمادا اۆزل بیر فایدا گۆرک. اوندا اشارت ائدیپ سوو شاجاغیق.

ج: بعضی سۆزلر دیواندا وار ایکن بوگون یا آزاراق قالمیش، چوخ ایشلک اولمادا سیلینمک اوزره دیرلر، یا کلمه نین اؤزو سیلینمیش ایکن اونون توره مه سی قالمیش، و یا کلمه نین معناسی و یا شکلی دگیشلیمیش دیر... بیزیم اصیل آماجیمیز بو سۆزلری ایزله مک دیر. بونودا آرتیریم کی البته بیزیم بو یازیمیز بو باره ده مکمل بیر ایش ساییلماز. ان شالله گله جکده عالیم لریمیز بو دوغرولتودا آرتیق چالیشاجاق لار.

آ

آبا: آنا، بابا. بو سۆز هله ده تیریزده ایشلک دیر. آنا، خان ننه معناسینا ایشله نیر.

آخور: آخیر، مال آخیری، فارسجادا اولدوغو کیمی قالمیش.

آرماق: یورولماق. بوگون بو کۆکدن: **آرقین** (یورقون) قالیر: یورقون - آرقین ائوه گلدی.

آریماق: تمیزله مک، بوگون: **آرینماق** (تمیزلنمک) مثال: یویوندوم، آریندیم = تمیزلندیم.

آرتماق... هابئله **آری** (تمیز). **دنییم آئی دان آری، گون دن دوروا**

آرقار: بویونزوندان بیچاق قایریلان دیشی داغ گنجی سی. بوگون: **آرقالی / ارقه لی** = بویونزولو

گنجی، داغ گنجی سی

آزوق: (غذا، یشمک، یولچونون گۆتوردوگو تدارک) آذوقه، فارسجایا دا گنتمیش

آزراق: آزاراق، آزاراق، تک - توک (-راق تفضیل اکی دیر: یاخشیراق، کؤهنه راق... سۆزلرینده

اولدوغو کیمی) بوگون ده همین دیر.

آش: آش، یشمک. بو سۆزدن دیواندا: **آشلیق:** آشپازخانا. **آشاج:** قاب، آش قابی. **آشماق:** یشمک.

بوگون همین کۆکدن یازی دلیتده. **آشیلماق:** یندیرمک، تزیق اتمک، آغاجی پیوند وورماق،

فکری باشقاسینا یایماق.

آست: آلت، اوستون ترسی. همدان یۆره سینده: **آلت اوست** = **آست اوست**. همین کۆکدن: **آستار**

(پالتارین ایچ اوزو)

آشماق: داغین تپه سیندن او اوزونه گنچمک

آشوماق: قاچماق، (آت) چاپماق. بو ایکی کۆکدن بوگون: **آشماق:** داغ آشماق، آیاغ اوستن بویرو

اوسته ییخیلماق، آشیب داشماق، و... **آشیریم:** داغین یالی، **آشیری:** افراطچی. **گون آشیری:** یک روز

در میان. **ایش آشیران:** کاردان، وارد. **چۆره گی آشیردی:** یندی گنتدی. ائلجه ده آشیری هاشاری =

جنسل ایسته گی آشیب داشان، هوسباز. تورکیه ده: **آشاما** = مرحله، مقطع زمانی

آشوق: توپوق سوموگو. بوگون: حیوانین قولو بوکومونده کی سوموک، اوشاقلار اونلا «آشیق

آتدی» اویناییرلار. **آشیق:** **آشیقی آلچی** دورودو = کئفی سازالدی.

آلیق: پیس، یاوا، قولای. بوگون: **آلیز:** مثال: **ناخوشون حالی آلیزدی / آلیزلاشیب دیر** (حالی قولای

دیر. اۆلمک اوزره دیر)

آمول: یوموشاق خویلو آدام، ساکن، راحت، یاواش. بوگون: **همیل** = آرام، ائوجیل حیوان، باشی

آشاغا آدام (آمول × هامول × همیل)، بونو عربجه حمیل سانماق یانلیش دیر (ننجه کی قنیم = ضد،

سۆزونو غنیم یازماق!).

آماج: ۱- هدف ۲- بویوندوروق، خخش و اۆکوز کیمی جوتجو آلتلری. بوگون: فارسجادا، ائلجه ده

تورکجه ده «آماج» هدف معناسینا دیر. آما ایکی معنادا ایشلک اولماسادا «دیزمار» کندلرینده همین

معنادا «خخش - امراز» سۆزو واردیر. بورادا «آمراز» همین آماج سۆزونون تۆره مه سی و یا

دگیشیلیمیشی دنمک دیر. مثال: **جوتجو خخش امرازی داغا آپاردی.**

آناج: آناجیق. کیچیک ایکن بویوکلوک گۆسترن قیز. بوگون: **آناج تویوق:** اکه، یومورتایان تویوق

آیاق: ۱- آیاق، بدنین اوستونده دوردوغو عضو. ۲- چاناق، بارداق، قدح. بو معنا، هم تورکجه ده هم ده فارسجادا یاشاماقدadır. (شعرده ایشلمیش). فارسجادا: ایاق اولموش

ایمک: چۆرک. بوگون اوشاغا چۆرک یئرینه «ایمه» دئرلر. هابئله: قوش ایمه گی، بیر نوع بیتگی دیر. ار: آدم، کیشی خایلاغی، بوگون: ائولنمیش ارکک. کیشی. اروادین اری. یازی دیلینده: ایگیت، قوچاق

ارکج: ارکک گنجی، تکه نین جوانی. بوگون هله ده عینی معنا ایشله نیر. «اوشودوم ها اوشودوم» ناغیلیندا: درین قویو، بئش گنجی - هانی یونون ارکجی؟
ارمقو: ارینگن، تنبل - بوگون همین کۆکدن: ارتمک، ارینجک... مثل: اریندیگیندن اثرمنیه دایس دئیر.

ازه - اچه - اکه: اوچوده «بو یوک باجی» معنا سیندا دیر. «ازه» بعضی کندلرده ایشلک دیر، خان ننه یه ده دئیرلر. «ازت ننه» سۆزو واردیر. «اکه» بوگون داها چوخ بۆیوک، یشگین، بالغ معنا سینا دیر. اکه اوکوز، اکه قیز... بعضی کندلرده بۆیوک قارداشا احترام اوچون «اکه م» دئرلر. اکه، یشکهنین باشقا دئییشی اولابیلیر. (باخ توضیح ۳)

ارته / اثرته: تتر، زمانیندان قاباق - **اثرته لمک:** قایاغا سالماق، تتر باشلاماق. بوگون: اثرته لی گلدی. تتر گلدی. صبح تتردن گلدی (تورکجه ده، بیزیم و دیوانین ترسینه اولاراق: اثرته: گنج، اثرته لمک = یوباندیرماق، تاخیره سالماق!). ارکن = هیره باش سۆزلرینده ده «ار» سۆزو دورور.

اس: عایب، پیس = **اسیرگه مک:** آجیماق، اورک یاندیرماق، تأسفلنمک... بوگون: اسیرگه مک: قیزیرقانماق، مضایقه ائتمک. «اسگیک» سۆزونون ده بو کۆکدن اولماسینی دوشونوروک. اسگیک x اسگیک، اولماسینا ساغلام دلیل یوخدور.

اممک: اممک - **امورمک / اموزمک** (ز - تعدی اکی دیر) = امدیرمک، امیشدیرمک، امیزمک، سود وئرمک. **امیک:** امجک، ممه، امزیک، **امیکدش:** سود باجی، سود قارداشی. امیکدش سۆزونون بوگون ایشلمه سینین چوخ اویغون گۆروروک. - دش، یولدشلیق اکی دیر (یولدش، وطنداش و...) **امک:** امک. زحمت. امک. بوگون: **امک قویماق:** زحمت چکمک، چالیشماق، **امگی ایتیرمک:**

زحمتی پوچا چیخارماق

انگک: آغزین یانلاری، آوت. بوگون: انگ. (فارسجا: فک) ایشلک دیر. **انگی بوش / انگی بهی:** یانشاق، دانیشقان، چوخ دانیشان. **انگی آلتدا سالدی:** دنگ ائله دی، چوخ دانیشدی، یوردو **انوک:** بیرتیجی لارین بالاسی، کوچوک. بوگون: کوچوک، ایت بالاسی، سود امر ایت، مثل: **انیک کوچوک قوردا برک تپیلر** (تجربه سیزلیگینه گۆره!)

ائنه مک: قولقدان بیرپارچاسینی کسمکله نشانلاماق. بوگون: **ائن وورماق / ائنه مک:** قویونون قولاغینی کسمک یا داغلاماق ایله علامت وورماق.

اؤدیمک: اله گنجیرمک. توپلاماق. بوگون قارداغین دیزمار کندلرینده: **اؤدیرمک:** داغیلیمش دنه لری توپلاماق. نوخودون داشلارینی اؤدیردی: بیغدی، آریتی

ای

ایرقاماق: بوگون عیناً همین معنادا: **ایرقاماق / بیرقالاماق.** نازلا یئریمک، ساللاناق، بولایا-بولایا یئریمک (باخ: توضیح ۹)

ایزی: صاحب، ارباب، تانری. بوگون: **اییه / اییه / اییه =** صاحب، مالک. همین سوزون باشقا اوزودور. (ز x ی اولموش) **اییه سیز مال =** صاحب سیز مال. اسکی تورکجه **ایدی** ■ **ایدی قوت** (مقتدر) اویغورلارین خانی

ایسیق: ایستی، حرارتلی. (ق - دوشرکن تشدید گلمیش) بونو «ایستی» یازماق دوغرو دگیل. همین کؤکدن: ایسینمک. بوگونده ایشلیک دیر.

ایشقونماق: عربجه نین «ریباس» فارسجادا «ریواس» دنیلن، یازدا بعضی داغلاردا بیتن تورش یشمیلی بیر بیتگی دیر. بوگون: «**اوشقون**» دنرلر و چوخ یایغین بیر سوز دور.

ایمله مک: گؤزله اشارت اتمک - **ایملشمک:** بیر - بیرینه گؤز اندیب، بیر مطلبی آندیرماق. بوگون: **میم وئرمک:** گؤز باسماق، اورتولو تأیید اتمک، یاشیل ایشیق گؤستریمک. **هیملشمک:** سوزبیر اولماق، موضوع نو بحثه قویمدان توافقه گلمک، بیر - بیرینه گؤز باسماق، گیزلی توافقی. (ا x ه اولموش)

اینچیمک: هوشدان گتتمک، بایلماق، بوزوشمک، تیره مک، بوگون: **اینچیمک:** اذیت چکمک، آغریماق، گؤینه مک، بیریندن بیر چیرکین سوز و یا یاش اوجوندان اینجیک دوشمک، ناراحات اولماق

او

اوبراماق / اوپراماق: اسکیمک، کؤهنه لمک. بوگون: **اپریمک:** پارچانین کؤهنه لیب، چورومه سی، آدامین قوجالماسی. **اپریتمک:** چوروتمک (تورکیه: **بیراتماق**)

اوتماق: اودماق، اویوندا قازانماق. بوگون تبریزده هله ده «اودماق» یئرینه، **اوتماق** دنرلر: ننجه کی دیواندا اولدوغو کیمی اوت (آتش) سؤیله نیر، اود یوخ.

اوخشاماق: اوخشاماق، بنزه مک، قودوروشماق. بوگون: **اوخشاماق،** بنزه مک. الله مک، نوازش اتمک. **بویونا اوخشادی:** اونا چوخ دیل تۆکدو، تعریف سؤیله دی. یوموشالتماق اوجون اونسو تعریفله دی. **هابنله، اوخشاماق:** آغی سؤیله مک، مرثیه بایاتی سی دنمک. مثل: **اوخشاماسینی** **باشارمایان اولوسونو تونبه تین سالارا!** (تونبه تین: ملعون، گورباگور)

اوچورماق: اوچورتماق، دوشورمک. بوگون همین معنایا یاخین: **اوچوروم:** مال کئچمز بیر داغ یاریغی، مال اوچان یئر، پرتگاه. **قاتیر اوچدو:** دیغیرلاندى دره یه دوشدو. **دوه اوچان** (یئر آدی) دوه دره یه دوشن یئر

اوز: ماهر، اوستا (بوگون تورکیه ده: **اوزمان =** متخصص). **اوزلوق =** هنر (سانیرام بو سوز بوگون اینجه صنعت یئرینه قویولسا چوخ اویغون اولور). **فاربی نین جدی آدی دیر.**

اورک / اوروک: ایپ، اؤرکن (اؤمک / هورمک کؤکوندن اولاییلر) بوگون: **اؤرکن:** پالانی اولاغین

بئىلنە باغلایان ایپ، مثل: **آخیردا اۆرکن دوغاناقدان گئچر.**

اوزیماق: او یوماق، یوخلاماق (ز × ی اولموش)

اوزا: گئچمیش، ماضی. **اوزاق:** اسکی، ایراق، اوزاق. **اوزون:** اوزون، طویل

اوزاتماق: یوباندیرماق (بوگون: **اوزاتماق** = یوباندیرماق، اوزاغا یؤتمک. الینی منه اوزالتدی. ایش اوزالتدی = مثلاً کلیم دزگامی آجدی و...) عیناً دیواندا اولدوغو کیمی ایشلک دیر.

اورماق: وورماق، کسمک. **اوروم:** کسیم، بؤلگه. بیر اوراق آغزی اکین یثری. **اورقاق:** اوراق، کسر. بوگون: **وورماق، اوراق** سۆزلری قالیر.

اوردو: خانلیق، خاقان اگله شن شهر، پایتخت. بوگون: **اوردو** = قوشون (فارسجا یادا گتمیش)

اوس: خیر. شری آیریدانتیمک. بوگون یازی دیلینده **اوس** = عقل، **اوسلو:** عاغیللی. **آغیزدا:** **اوسلو** =

اوسلولو ایش = عاغیللی ایش (عربجه نین اصول - اوصوللو = اصولی سۆزوندن دگیل!)

اوسال کیشی: غافل، ایش بیلمه ین آدم. بوگون: قارداغ کندلرینده: **اوسال** = تنبل، **اوساللاشماق:**

تنبلشمک (تورکیه ده: **اوسال** = عاغیللی)

اوسوقلاماق: حيله ایله قیفیل آچماق. بوگون: **اوسماقلاماق** = دیل ایله توولاماق، خامسیتماق،

حيله ایله رام ائتیمک

اوشاق: اوفاق، خیردا، بوگون: **اوشاق** = بالا. مثل: **یوز ایل گزدیک اوشاق سیز** - **بیر اوغول تاپدیق**

داشا...

اولوق: بؤیوک، اوجا - بوگون: **اولوق بگ** (آد). **اولو** (کند، قادین آدی) و یازی دیلینده: **اولو تانری:**

بؤیوک آله

اومماق: اومماق، توقع، انتظار، آرزو... ائتیمک. **اومدی:** (تاری وئردی کیمی بورادا فعل اسم

معناسیندا دیر) طمع، توقع، دیلک. بوگون: عیناً همین معنادا: **اومان یئردن کوسرلر، قوناق اومدوغونو**

یئیه نمه دی... همین کۆکدن: **اوموت / اومود** - امید

اوقور: ۱- برکت، ۲- کۆند، فرصت، ۳- زمان، وقت. بوگون: **اوغورلو ایش** = برکتلی ایش. **اوغورما**

یامان چیخدی: **شانسیما** (کۆندومه) پیس آدم چیخدی. او چونجو معنادا فارسجادا قالمیش: **اوغور**

بخیر = وقت بخیر

اونیتماق: اونو تماق، یاددان چیخارتماق. **اونیتقان:** اونو تقان = کوراذهن، تتر یاددان چیخاردان.

بوگون عیناً همین معنادا ایشلک دیر.

اووماق: ازیلمک، خیردالانماق. بوگون: **قندی اوودو:** ازدی، نارین لاتدی. (اوغمغق یانلیش اولور)

اووماج: الله اولوب اریشته اولان خمیر. **اوماج آشی:** اریشته آشی. مثل: **اؤزونه اوماج اووانمیر،**

اؤزگه یه اریشته کسیر!

اویا: قوش یوواسی (کۆک: **اویماق** = قازماق، یووا قاییرماق). تبریز آغزیندا: **یووا یثرینه «اویا»**

دئیلیر. **بودا سۆزون** قدیم سؤیله نیشینده **داها یاخین دیر** (باخ. توضیح ۹)

او

اوتمک: توکو یاندیرماق. بوگون همین معنادا: **سوتول اوتمک:** تاخیل سوتول ایکن باشاغینی اودا

توتوب قوورماق. مجازاً: بىر زادا ھوس ائىمك. ھىمىن كۆكۈن: اوتوق = پالتار اوتولوپن آلت
اوجوكە: ھىجا، سىلاب، ھۇججۇ (ھۇجۇ)

اوجوكلەمكە: ھىجالاماق. بوگون: ھۇججولەمك = ھىجالاماق (اۋ × ھو - باخ توضيح ۳) بودا
ھۇججۇ سۇزونون توركجە اولدوغونو گۇستىرير.
اورمكە: ھورمك، مثل: ايت ھورر - كروان كئىچر.

اورمكە: ھوركمك، قورخماق - اوركوش: ھوركوشمك، ترمك، وحشتلە قاچىشماق
اومكوكە: امگيك / امزىك، كۆريەننن تپە سىندە كى بركىمەمىش سوموك. (فارسجا. ملاج)
اون: اون / اين، سس. بوگون: نە اينىر نە دىنىر = سس سىز اوتورموش. اينىلتى / ھنىلتى = زمزمە،
الچاق سس

اوقرە / اوقرە: ارىشتە. بوگون: اوغراقلىق: خمير مايه، سرمايه، ياشايش اوچون ان گرەكن زادلار.
اوغراقلىقىمى داغىستىدى = منى محو ائتدى، ھر نەبى اليمدن آلدى. مثل: ائىونىدە يوخ
اوغراقلىق (خمير مايه)، گۇنلوندن كئىچىر كەخداللىق!

اۋ

اۋيگە / اۋيگە: ۱ - عىبانىت ۲ - آغ جىيەر (چونكو دۈە قىزاندا اغزىندان آغ جىيەر كىمى بىر شى
چىخاردىر) بوگون: اۋككەلرېم اغزىما گلدى: اۋرە گىم يامان بولاندى، برک قوسدوم.

اۋچ: اۋچ، كىن، انتقام
اۋچشمكە: يارىش اپارماق، دوروشماق، مرج لشمك (مىش لشمك) مسابقە قويماق. بوگون:
اۋچشمك / اۋچشمك: دولاشماق، ساتاشماق، بند اولماق، مزاحم اولماق

اۋچورمكە: سۇندورمك، خفەلەمك. بوغماق. بوگون توركمىنچە: چىراغى اۋچورتىدى: سۇندوردو
اۋزمكە: ھۇرمك / توخوماق، ساچ ھۇرمك. بوگون: ھۇروك = ھۇرولموش ساچ. قار - قابىنى
ھۇردو = قالاندى باغلادى. ھۇرومچكە: تور آتان (توركيە دە بو كۆكۈن: اۋرگو: بافت، اۋرگوت:
سازمان، تشكىلات)

اۋردكە: اۋردك، سوقوشو (فارسجا يادا گىتمىش). مثل: اۋردك قاز يىرىشى گىتسە جرجەنك اولار.
اۋز: جان، روح، نفس، ايچ، اورگ ايچى

اۋزكە: بىلنن ايچ يانيندا دامار. بوگون: دامار، ايچ دامار، رىشە، كۆك، اصل، ايچ. ياراننن اۋزە گى: مغزى
اۋگمكە: تحىن ائىمك، اۋگمك، گۈزللەمك. اۋگود: اۋبود، وعظ، نصيحت. اۋگىدى: تحىن،
آلقىش. اۋگسوز: عاغىل سىز. بوگون ھىمىن معنادا ايشلەنير. بىر عاشىق شىرىندن نمونە: گىلدىن دىيىن

آناسىنا - اۋگود وترسىن سوناسىنا. (اۋگ: آنا معناسىنا دا گلير. اۋگسوز: يتىم. اۋگىنى = ناننى)
اۋنگە: (نغ) اۋن، قاباق، قارشى. بوگون: اۋنلوك = دۇشلوك، پىش بند. كۆرپە دۇشلويو

ب

بار: وار، دۇلت (ب × و اولموش)
بارماق: ابرماق، گىتمك. بوگون: وار - گل ائلەمك = گنت - گل ائلەمك. آسلى - كرم (اصلى دگىل.

آس = ائل آدی (آسلی) شعریندن: کرم ارزومون داغینا واراندا (گنندنه) - گۆردو بیرم - بیرم قار گلی (باریشماق دا همن کۆکدن دیر: باریشان لار بیر - بیر نه وار - گل ائدیرلر!)
باراق: تولکو کۆپک. بوگون: ایت - پیشیگین چوخ بوللو توکو اولانی. مثل: **ایت اۆلر، پارق قالارا!** (یاخشی گئدر، یامان قالارا)

بارت: بارداق، قدح، کاسه. بوگون: **بارتاق = بارداق = قدح**، لیوان، چۆلمک
باداماق: گولشده حریره بادالاق آتماق، قیچی - قیچینا دولاشدیر اراق بیخماق (فارسجا: قیچی کردن حریره در کشتی) بوگون: **باداماق = حیوانین آیاغینی باغلاماق. باداق = چاتاق.** باداماق اوچون ایشله نیلن ایپ. **باداقلاماق = باداماق. بادالاق = گولشده آتیلان بادالاق**
بازرام / بئزرام: بایرام، شنلیک، (ز × ی اولموش)
باشماق: آیاق قابی، باشماق. بوگون عیناً ایشلکدیر. **ایکی آیاغی بیر باشماغا دیره مک = اصرار اتمک**

بال: بال، دنییم: نه بالینی یییرم، نه بالاسینی چکیرم.
بالچیق: پالچیق، سویوق چۆمور. دنییم: مکهدن گۆزو **بالچیقلی گلیب = چوخ ادعاسی وار دیر.**
بالدیر: بوگون: قیچین دیزدن آشاغیسی و اونون یوموشاق اترلی (دیوانداکی معنالاری ایله هنج بیر توتاری یوخدور!)

بالا: قوش، حیوان بالاسی. بوگون: اوشاق، خیردا زاد، کیچیک. سنوگیلی، ایستکلی. بالا - بالا = یواش - یواش. بالا جا: خیر داجا. بالا - بولا = اوشاق موشاق
بالدو: بالتا، ناجاق، چاپاجاق. بوز بالئاسی = ساغلام آدم، شاققاواتلی
بالدیز: آروادین کیچیک باجیسی، بوگون تقریباً همن دیر.

باق: باغ، چاتی، ایپ، بند. اودون باغی. بوگون: **بیر باغ بوغدا، بویون باغی = گردنبند**
باغداماق: باداماق (بوخاریدا وئردیک) باغلاماق. بوگون: **باغداش. باغداش قورماق، باغداشا** اوتورماق: آیاقلاری قوشدوروب اوتورماق (بارداش، دگیل!)

باقیر: میس. بوگون تورکیه ده همن دیر: **باقیر = باکیر. بیزده: پاخیر = پاس باسمیش میس، اوکسیده** اولان میس و اونون اوزه رینده کی گۆی پاس. **پاخیر قاب = پاخیر باسمیش میس قاب**
باقیشلاماق: باغیشلاماق، احسان وئرمک، عفو اتمک. سانیرام فارسجا: «بخش، بخشش، بخش» بو سۆزدن اولسون. باغیش / بغیش - بخشش - بخش. بونلارین آراسیندا هم سۆز هم معنا باخیمیندان بئزریک وار دیر.

بانق: (نغ) سس. بوگون بان، **بانلاماق، بانقیرماق - باغیرماق... فارسجا: «بانگ»** عیناً دورور.
بایا: آز اۆنجه، بیر آزجا بوندان قاباق. بوگون: **بایاق. مثل: بایاقدان بیر باتمان تتبکی یانیب، ایندی سوروشور کیمین تعزیه سی دیر!؟**

بئرمک: وئرمک (ب × و) **بئرقو:** بورج، وئرگی. **بئریم:** وئریم، بورج. **بئریمجی:** وئریمجی، بورجلو. بوگون: **وئرگی = ۱- الهام، وحی، ۲- مالیات. وئریملی:** یاخشی زمی، بهره وئرن زمی، چیخارلی یش. **وئریمسیز:** قیسیر یش. بهره سیز.

بئل: بئل. بوگون: **بئل،** ایکی داغ آراسیندا کی آشیریم. **گۆیجه بئل، چنلی بئل... تورباغی آشیرماق** اوچون ایشله دیلن یارق. بیرینه بئل باغلاماق: اعتماد اتمک

بئلمەك: بلەمەك. اوشاغى قونداقلاماق. بوگون عىنى معنادا دىر. **بلك** = قونداق
بئشىك: بئشىك، ننى. بوگون: **سون بئشىك** = سون اوشاق، بىر آتا - آنانىن سون بالاسى
بزه مك: بزىمك، بزك. بوگون هر اوچو ايشلك دىر. «بزهك» فارسجادا دا دورور.

بزوگ: بۇيوك. **بزوتمك:** بۇيوتمك (ز × ي اولموش) «بزوگ» سۇزونو فارسجانين «بزرگ» ايله
 تو توشدور ساق بونلار ين بىزلىكلرىنى گۇرەجه يىك.

بلەمك: ملەمك. قويون ملشمەسى. (ب × م)

بىنگ: ۱ - دانە، دنە. ۲ - مىس پول. بوگون: **بىنگ** = لكە، نطقە. بىنگ - بىنگ = خال - خال، چىل - چىل.
 ياشىل چىمىندە قىر مىزى گول لر بىنگ - بىنگ.

بوته: دگرلى ابرى فىروزە. بوگون: بۇلوشمەدە، ابرى پاي بۇلوشدوك من بود چىخدىم = منىم پايىم
 جوخ اولدو.

بودىماق: بوداماق. دۇيمك، بوگون: بوداماق، بودارلاماق: ازىمك، قول - قانادىنى سىندىرماق،
 دۇيمك.

بوچقان: بوچاق، گوشە

بوتورقان: پىتىراق. (توپوزونون تىكان لارى كئىشىن بىر قىسم بىتگى دىر).

بوز: بوز. دونموش سو

بوزوماق: دونماق، برک اوشومك، بويوماق (بوز = بوى - بوزوماق - بويوماق / بويوماق. ز × ي
 اولموش) بوگون: **كئىچى سويوقدان بويوخدو** = برک اوشودو، دوندو، بوزلادى. (دقت:
 آجماق - آچىقماق كىمى، بويوماق - بويوقماق)

بوز: بوى، قامت (ز × ي)

بوزلاماق: سس و نرەمك. بوگون: آغلاماق، آغى سۇيلەمك، هابىلە: گوبلاماق، يانشاماق

بوزاقى: بىزوو، اينك بالاسى

بودورسون: بىلدىرچىن

بوغا / بوغرا: بوغا، حيوان آقىرى. بوگون: بوغا = جۇنگە، كلە، جوان اؤكوز

بوغ: بوغچا، هنىيە، چىمدان. بوگون: **بوغچا / بوخچا**. هم بىزدە هم فارسجادا ايشلك دىر (بىقچە). بو
 كۆكدن دىواندا: **بوغماق (بوغماق) بوغماق (دوگمە)** و... سۇزون باشقا تۇرەمەلرىندە دە بئله نظره
 گلير كى بو كۆك بىر نوع سىخماق، باغلاماق معناسىنى داشىير. **بوغوم / بوغوم:** بوغوم، مفصل،
 قىمىش كىمى لردە: بند. بوگون دە همىن معنادا ايشلەنير. «قىرخ بوغوم» بىر نوع بىتگى دىر، بوغوم -
 بوغوم اولور.

بۇگ: آشىغىن ياتاركن دونبالاق اوزو. «جىك» بونون ترسى دىر. دئىيم: جىك - بۇكونه بىلدم = اونو
 ياخشى تانىرام. دباغخانادا گۇنونو تانىرام.

بۇق / بۇي: بىر قسم تور آتان، بۇو، (رطيل) مثل: بوخسولو توه اوسته بۇو وورار.

بۇقور: بۇيرك. بوگون. بۇيور، بۇيركلر اولان يئر، قارىنين ساغ - سولر

بۇلدور - بۇلدور: اوجادان دنىمك. بوگون: بىلدىر - بىلدىر سۇيلەدى، بولبول كىمى دئدى، فصاحتلە
 دئدى.

بوتمك: ۱ - دوغماق، گۇيرەمك، بىتمك ۲ - يارا قاپانماق، ساغلاماق ۳ - بوخ اولماق، اجلى گلەمك...
بوتون: دوغرو، صحىح، بوتون. بوگون: تقرىبا همىن معنالاردا ايشلەنير. بوتمك × بىتمك اولموش،

تکجه: بوتون، بوتؤو اؤز اصل سس لری ایله قالمیش. اودا بعضی آغیزلاردا: «بیته» اولور.
بؤرگه: بیره. کورکونه بیره **سالدی** = فیکره سالدی.

بیتمک: یازماق - **بیتیک:** کتاب، نامه، یازی، یازیلی دوعا، جادی. بوگون: **بیتیک:** کاغیذ پارا، الله یازما سند، یازیلی دوعا. فارسجادا: پته / فته = مدرک. پته اش را به آب انداختن = مدرکینی پوزماق، الینی بوشا چیخارماق.

بیبلنی: فلغل. بوگون: **بیبر،** ایستی اوت

بیچمک: کسمک - **بیچقو:** کسر. **بیچک:** بیچاق. **بیچیم:** کسیم، دیلیم. بوگون: **بیچقو** - بوچقو - بوشقو: اره. **بیچک** - **بیچاق.** **بیچاق.** **بیچین:** تاخیل - اوت **بیجمه سی.** **بیچینچی:** تاخیل - اوت **بیچن...**
بیبرله / بیله: ایله، باهم، بیرلیکده، برابر. بوگون قاراداغدا: **بیله گئدین، بیله گلین** = باهم گئدین، باهم گلین. «بیله» یازی دیلینده «حتی» معناسی وئریر. اؤلسم بیله ال گؤتورمه رم = حتی اؤلسم ده...
 بونونلایله = حتی با وجود این. (دقت: بونو اشارت علامتی اولان «بیله» ایله قاریشدير مالمالی)
بیله زوک: بیلرزیک، قول باغی. سانیرام بیلک + اوزوک سؤزلری نین قووشماسیندان گلیر.

بیلمک: بیلک: **بیلگه:** بیلجی، بیلگین، عالم، حکیم. **بیلیق:** بیلک. عشم، حنکمت. **بیلیقسیزلیق:** بیلکسیزلیک، جهالت...

پ

پارتو: اوستن گئیلن خرقة، آرخالیق، پالتو. بوگون: پالتار = گنیم
پاموق: پامنیق. بوگون: **پامنیق آتان** = آتیجی، حلاج. **پامنیغینی آتماق:** بیر مطلبی یاخشی آجیب، سؤیله مک. بیر یسینی بحث ائتمکده مغلوب ائتمک.

پرچم: بایراق، علامت، سند. (فارسجا یا گنتمیش اورادا قالیر) **گول پرچیم:** چیمین اوتلاریندا، اوچ بایراقلی، آجیق قیرمیزی گوللو اوت

پیشیک: پیشمش. **پیشیکه کرییچ** = پیشمش کرییچ

پیس: قولای، یاوا، قاب دیینده قالان چؤکوتو، تورتا. بوگون تقریباً همین دیر... **پیسلیک** = گؤزم (جرام) خسته لیگی (فارسجادا «پیس» همان معنادا تورکجه دن گنتمیش) **پیس / پیسلیک**
توتماق: گؤزم خسته لیگی توتماق

پورسوق: پورسوق، بیر نوع چؤل حیوانی دیر.

پوسماق: پوسماق، کمین ائتمک. **پوسوق:** پوسو، کمین. بوگون: **پوسماق / بوسماق / میسماق:** بره ده یاتماق، کمین ائتمک، یاتیب اوو گودمک. **پوسقو / بوسقو / بوسقو:** بره: **کمیگاه. میسا - میسا**
یتریمک: سس سیزدن (پاورچین) یتریمک.

پورچک: بیرچک، کاکیل، زلف. بوگون: **آغ بیرچک:** قاری، یاشلی آراد

ت

تاپماق: ۱- خیدمت، عبادت ائتمک (بو معنادا بوگون تورکیه ده ایشله نیر. **تاپاناق:** معبد) ۲- کشف

اڻتمڪ، اله گتيرمڪ (بو معنادا ايندي آذري ده ايشله نير) - **تاپوزماق**: تاپماجا سوروشماق. تاپديرماق

تاپشورماق / تاپچورماق: يتيرمڪ، تسليم اڻتمڪ، تاپشيرماق. بوگون: تاپشيرماق: سفارش اڻتمڪ، توصيه اڻتمڪ. جان تاپشيردي: جان وئردى. تاپشيريق: سفارش، وصيت
تاتقانماق: دادلى گورمڪ. داد آماق. بوگون: **دادانماق**: يسيب عادت اڻتمڪ. **دادانان**: اوڙنيميش، معتاد. مثل: **دادانميسان دولمايا** - بلڪه بيرگون اولمايا.
تات: غير مسلمان، عجم. بوگون: **تاجيڪ**، غير تورڪ (اوشودوم ناغيليندا: آلمانى وئرديم تاتا، تات منه داري وئردى).

تار: دار = **تاريخماق**: دارالماق. بوگون: **داريخماق** = داريلماق، سيخيلماق، اوره گي سيخيلماق
تاراماق: داراماق، داغيديلماق = **تارقان**: داراق (توكلرى داغيديرا!). مثل: **دوزهلدى هر بير ياراغيم** - **قالدى بير ساققال داراغيم** = بو كؤكدن: **تاراماق / تالاماق**: داغيتماق، غارت اڻتمڪ، **تالان**: غارت (فارسجادا «تاراج» همن كؤكدن دير. تارانن = تاراماق)
تاريماق: اڻتمڪ = **تاريق**. اكين. **تاريقچى**: جوتجو. بوگون: **تارلا** = زمى. **تاريقدان (تارچيقدان)** چيخماق = نوبار زاددان دويونجا يىمڪ.

تاريم: ۱- بگزه، خانزاده، پيرنس، ۲- قوملوق و يا گؤل لره توكولن چاي. بوگون: **زنجان** - گيلان آراسيندا بير بؤلگه ادى دير. **تاريم / طارم**
تارتماق: چككم. بوگون: **دارتماق**: چككم، دارتيشماق: چكيشمڪ، مشاجره اڻتمڪ، بحث اڻتمڪ، بحثه قويماق، مناظره، مناقشه اڻتمڪ، هابله، دارتماق: اون اڻتمڪ. **دگيرماندا دارتماق تاز**: داز، دازلاق، كنجل (فارسجايا گنتميش: **طاس**)
تادون: دانا، جؤنگه، بير ياشار اوکوز: بوگون: **دانا باشى بير چاتى اولماز** = **هاميا هر نه يتيشمز تاش**: داش

تاش: ديش، اڻشيك - **تاشماق**: داشماق، قابدان ديشارى توكولمڪ. **تاشوماق**: داشيماق، باشقاينره آپارماق، **تاشورماق**: داشيرماق، داشيتماق، داشديرماق. **تاشوق**: داشينار مال، منقول... بوگون: تقريبا همن معنادا ايشله نير: **داشقا**: يئلينكا، داشيما وسيله سى، (فارسجا: گارى) ال داشقاسى: فورغون. اوکوز داشقاسى = **قانلى**. **داشلانماق**: سيچراماق، يثريندن آتيلماق. **داشقين**: داشان، جوشغون و...

تاغار: تاغار، خارال، چووال. بوگون: **تاغار**، **تاغارچيق** - **داغارچيقتى** (فارسجادا: **تغار** - بورادان گنتميش)

تاقوق / تاكاقو: تويوق، تويوق

تالاق: دالاق (طحال)

تالقاق: قار دالقاسى، شپه، **تالقورماق**: شپه گللمڪ. بوگون: **دالقا / دالغا**، لپه، **موج** (كؤك: **دالماق** = سويا جومماق)

تالبيتماق: دالبيتماق، قاناد چالماق، چيرينماق، اضطرابدا اولماق

تام: دووار، قالا. بوگون: **دام**: اوستو اورتولو يئر. تاوان، سقف. **دامداش** = ائو - اڻشيك

تامغا: دامقا، موهور. (فارسجادا: **تمغا**)

تامدورماق: يانديرماق - **تامو** = **جهنم**. **تامدو / تامدوق**: آلاو، گوجلوشعله. بوگون همن كؤكدن:

تندیر (عربجه نین: تنور سۇزو ایله ایلگسی یوخدور!)

تامماق: قاناماق، دامماق. **تاموزماق:** دامیزماق. دامدیرماق. **تامور / تامیر / تامار:** دامار. (قان بوروسو)

تانوماق: دانیشماق، اشارت ائتمک، توصیه ائتمک. **تانوشماق:** دانیشماق. بوگون: تانیماق = تانیش اولماق

تانماق: دانماق. انکار ائتمک

تانلاماق: (نغ) دانلاماق، قینماق. پریله مک. دنیم: **دانلاماقدان** دیلیمده توک بیتدی: چوخ دانیشیب قینادیم.

تانچیماق / تینچیماق: چورومک، داغیلماق، پوزولماق. بوگون: اتی تینچیلیدیردی (تینچیلیدیردی) = ازدی، پیس دۇگدو، یاوازه رک قهر ائله دی. تینجیق - تینجیق ائله دی.

تاوار: مال - داوار، دۇلت، حشم. بوگون: **داوار** قویون قیسمی. **داوار** اوتاران = چوبان **تاویشقان:** دووشان. مثل: **دووشانا دئییر قاچ - تازیبا دئییر توت!** (تازی: اوو ایتی) - هر ایکی طرفی اوینادیر.

تاوراتماق: عیجله ائتدیرمک. قیوراتماق، اگیرمک. بوگون: **توو وئردی** = بوردو، ایچی اگیردی. **تاولاماق / توولاماق:** جهره نی یولاماق، دولاندیرماق، آل ائلمک، آلداتماق. **توولاما** = اود توولایان (آتش گردان)

تای: دای، قولون، آت بالاسی، دایچا

تایاماق: دایاماق، دیرک وورماق. **تایاق:** دیرک، دایاق، ستون، تکیه گاه

تر: تر (عربجه: عرق) **ترچی:** فهله، موزدور (چونکی اودا تر تۇکور!)

ترس: چتین. بوگون تقریباً همن معنادا: ایشین ترس دوشمه سی = چتین اولماسی، دوزگلمه مه سی. **آنادان** اوشاق ترس گلدی. **اؤنجه** آیاقلاری گلدی. **بوگردش ایام ترسینه (برعکس) دووان ائدیر ایمدی (صابر).** لباسین ترس اوزو = ایچ اوزو (ترسین، ترسی = آواند / اوواند)

تری: دری، جلد. دنیم: **دریوه سامان تپهره م** = ددهوی یاندیرارام، اولدوره م **تزمک:** قاچماق. **تزقی:** دوشمن گلدیگینه گۇره هورکونتو، قورخوشماق. **تزیکه:** ایشدن قاچان. بوگون: **تزمک / تزمک:** قاچماق، هورکمک. **تزیقماق / تزیکمک:** قاچماق، قورخوب قاچماق. **دانا تزدی** = قاچدی، اوروشدن چیخدی.

تزک: تزک، آت گوبره سی. بوگون: تزک حیوانین قوروموش فضلہ سی (تس = آت گوبره سی. آت تسله دی = تغو ط ائتدی - تس / تز - تزک)

تکه: بویوزلو اوو. **تکه ساققال** = کوسا. بوگون: **تکه، گنچی نین ارکگی.** مثل: **چوبانین مثیلی اولسا، تکه دن سود ساغار!**

تقیمره: گیرده، دگیرمان داشی، دگیرمی (دایره وی). بوگون: **دگیرمان، تکر (چرخ)** **تکنه:** قاییق، گمی. بوگون: **تورکیده:** گمی. **آذریجه تکنه / تهنه:** نوو فورماسیندا آغاجدان خمیر و چورک قابی. **بئلی تهنه لی** = قوز آدام. **تهنه مده چورگیم بیر دیر** = بیرجه اوشاغیم واردیر.

تمور: دیمیر، **تمورچی:** دیمیرچی

تمن: بۇیوک ایگنه، سوسو ایگنه سی، قییق. بوگون: **تهنه** = قییق، چوالدیز

تەن: وجود، بدن. بوگون فارسجادا و توركيهده همن دير. آذربجه اينك و گاميش ديشليك بئرى دنمكدير!

تەنقەمە: (نغ) هاوالانماق، گۇيه اوچماق

تەنقىرى: (نغ) گۇگ، سما، اولو، هيتلى، خان، تانرى، تارى، آله. بوگون: تانرى / تارى (نون غنه دوشموش). تار يورئردى، تارقىلو... ماھنى: **آي اوغلان سنى تارى - دولان گل بيزه سارى!**

توپىق: توپوق، توپ. دئىيم: **توپوغونادا چاتماز = اوندان چوخ دالى دير.** (فارسجادا: تپق - تپق زدن) **توپراماق:** قوروماق، توزارماق - توپراشماق: قورويوب توزلاشماق - **توپراق.** بوگون توپراق سۇزو انلەجه دورور. گۇرونوركى بو سۇز داھا چوخ «توز» معناسىنى داشىير.

توپوز: يووارلاق. بوگون: **توپوز = قانقال و خاشخاش كىمى لرین باشىنداكى گىرده گول.** چوماق باشى (كۆك: توپ)

توروق: آيدىن رنگ. بوگون: دورو = زلال

تورماق: دورماق. **توروشماق:** دوروشماق. بوگون: **دوروشماق،** فارسى دورماق، مقابله انتمك، مسابقه قويماق

توش: قارشى. **توشماق:** قاوشماق. **توشلاماق:** راسلاماق، توشلاماق. بوگون: توش گلمك: راست گلمك. اوز - اوزه گلمك

توزاق: دوزاق، تله

توزماق: دويماق. **توپورماق / توپورماق:** دوپورماق (ز خى)

توقماق: دوغماق. دونبايه گلمك، ميدانا چيخماق، هاوالانماق، اوزه چيخماق.

توقراماق: دوغراماق

توقىماق: وورماق، تاپداماق، توخماقلاماق - **توقوش:** ساوش، توققوش. بوگون: **توخونماق = دگمك.** **توقوشماق = ووروشماق،** چارپماق، باش باشا دگمك، تصادف، **توخماق:** دۇبىج، از مگ

ياراغى، ات ازن (فارسجادا: تخماق)

توقو: توققا، قايش توققاسى

تولقاماق: دولاماق، آغرى توتماق. بوگون: **دولاماق:** سارماق. **دولاشيق = بوروشوق.** **دولاشماق:** گرمك، دولانماق، سارسيلماق، ساتاشماق، مزاحم اولماق. بارماغى دولاما اولدو = شىشيب

آغرىدى

تولماق: گيرمك. **تولو:** دولو. **تولون:** دولموش آي، دولون، بدر. بوگون: **دولماق.** سيلاحا دولماق = سيلاحلانماق. **دولو = ايچى بوش اولمايان زاد، كۆك آدم.** **آي دولدو = ۱۴ گنجه ليك اولدو.**

تولوق = مotal (فارسجا: خيگ). آيران تولوغو = آيران دولدورولموش درى

تومان: دومان، توستو

تومشوكە: قوش بيشى (فارسجادا تمشك اولموش)

تون / تونق: (نغ) دون، پالتار. **توناتماق:** دوناتماق، پالتار گئيديرمك، مجهز انتمك. **تونلوق:** دونلوق، پارچا

تونقا: (نغ) بابير، بيبير (ببر). كيشى آدى. آلپ ارتونقا = فراسيايىن توركجه آدى دير (آلپ - ار = هر ايكىسى ايگيد معناسىندا دير). بوگون: **دونقا = ابرى اشيق،** دوه - اؤكوز كىمى بۇيوك حيوانلارين

اشيغى! سانيرام دونبا (دونبا گۇز) ده همن كۆكدن اولسون.

تونقماق: (نخ) دونماق، بوز باغلاماق

تونقوز: دوغوز / دونوز (نون غتە دوشموش). مثل: **يالوارماقلا دوغوز داريدان چيخمازا!**
تويلى: اوو دال قوشو اوچون چاليتان طيبلى. **دوول، دوهرول (تئومىك) = دئومىك / دئومىك كؤكوندن**
اولا بىلى).

توي: اوردو قوراغى، اوردونون تويلانتيسى (شوراي نظامى). بوگون: دوگون، انولنمە شنليگى.
مثل: **تويدا دونونوتانير = پيس يترده باشا دوشموش.**

تۇرو: نظام، دب، سەنت. بوگون يازيدا: **تۇره = سەنت، قانون.** آغيزدا: **تۇرهلى ايش، اوسلو ايش، ونجه**
گلن ايش، قايدا اوزو ايله گۇرولموش ايش. **تۇرهلى اوغول:** فايدالى اوغول
تۇرومكە: يارانماق. بوگون: **تۇرتمك:** يارانماق. **تۇره مە:** نسل، سلالە. مثل: **اوددان كول تۇرر، كولدن**
اود (ياخشى دده دن، پيس اوغول اولاييلير و بالعكس)

تۇشەمكە: دۇشەمك. **تۇشكە:** دوشك (فارسجادا همن اصل سس سيز ايله دورور)
تۇقمكە: دؤيمك

تۇل: دۇل، سوي، بالا. بوگون: **دۇل آتى = دۇل توتماق** اوچون ساخلا نيلان اصل آت
توپ / توب: ديب، اصل، كؤك. مثل: **سيچان اولماميش داغارچيق ديبى دلير!**

توپورمكە: يئل اسركن تورباغى سوورماق. بوگون: **توپورمك:** آغيز سويو توپورمك (همن
كؤكدن: **توپى:** توركيە دە: **تپپى:** قارگولە گى، شپە)

توتكە: آفتافا - لولئين كيمي زادلارين سو تۇكولن لولەسى. بوگون: **توتك = ننى**
توتمك: توستولەمك. يانماق. **توتون:** توستو. **دئيم:** توتونوم تپەمدن چيخدى! = **ددهم ياندى (دود**
از كلەم برخاست). بوگون فارسجادا: **توتون = تنبكى**

تورتولمكە: سورتوشمك. بوگون: **دورتولمك:** سوخولماق، تپيلمك
تورمك: ۱- دورمك، لولەليركن باغلاماق، ۲- دورمك، بللە، سانديوچ. بوگون: **آغيزدا ايكنجى**
معنادا ايشلك دير. **چوبان دورمە گى:** يئكە بللە. **دورگە:** شوش پاپاق (كلاه بوقى)
توش: دوش، رۇيا، احتلام. بوگون همن كؤكدن: **دوشونمك = فيكرە دالماق، آنلاماق. دوشونن =**
دوشونر، آنلاقلى

توشمكە: دوشمك، انمك. بوگون همن كؤكدن: **دوشرگە = منزل.** اۇتەرى استراحت اوچون منزل
انديلميش يئر. اوردوگاە. **دوشگون:** جانسيز، مريض. **دوشوك اوشاق = سقط اولموش جين**
توشورمكە: دوشورمك، انديرمك. بوكو مالين بئليندن يترە انديرمك (عيناً ايشلك دير). **پيشيردى =**
دوشوردو = **حاضرلادى.**

توكنمكە: توكنمك. قورتارماق. بوگون ايشلك دير. **صبريم توكندى = قورتاردى**
تولەمكە: توكونو توكمك. بوگون ايشلك دير. **تولە قارقا = توكونو توكموش قارقا**
تومن: چوخ چوخ. كورول. بوگون پولدا دئييلير.

تومروكە: قوال. بوگون: «دونبك» اولموش

توكە: دوگە، دويه، بير ياشار اينك. (بوگون دە همن ايشلك دير)

تون: گنجە، دون. بوگون: **دون / دونن:** اۇتن گون

تيرەمكە: ديرەمك، داياماق. **تيركە:** ديرك، داياق، ستون. **تيرە قو:** دامدا آغاجلارين باشى اونون

اوستونە قويولان آغاچ (بوگون: تير، دام تيرى). بوگون دئىم لرده: دام تير سالدى. گوزونو منه ديره دى. دامين ديره گى سيندى... (فارسجادا: تيرك = چاديرين سوتونو). ديسرنمك / ديسرنيش: مقاومت. مثل: اوز گوزونده تيرى گورمور، اوزگه گوزونده چوپو گورور.

تير ماشماق: دير ماشماق، قاشينماق. بوگون: دير ماشماق. پيشك دوو ارا دير ماشدى.
تير سقك: دير سك، ارپاجيق. بوگون: دير سك: قولون بوگو مو، تپه، آلچاق داغ، ايت ديسر سگى = ارپاجيق. گوزده چيخان چيپانا بنزر يارا
تير يىناق: (نغ) تير ناق - دير ناق
نيز: ۱- ديز، ۲- اوجا يئر. (كند آدلار يندا «ديزه» بو معنانى داشيير. احتمالاً فارسجادا: «دز / دژ» (قالا اولموش)

تير مك: دوز مك. **تيرى:** (چيزيق) صف
تيشه مك: دئشمك، ديشه مك. اوزدن قازماق. همن كؤكدن: تئشه: دئشه مه ياراغى. (فارسجادا «تيشه» اولموش). دگير مانجى دگير مان داشيني ديشه دى: اوزدن قازدى.
تيقينماق: اغيزا تپهرك يشمك، دولدورماق، چوخ يشمك، تيخماق / تيخماق. بوگون: تيخماق = تپمك، دلسوو يشمك، دلسينه يشمك. **تيخناشماق:** چوخ يشمكدن چتين نفس الماق!
تينوق: (نغ) ديك. بوگون: تينگ: تزه اكيليش آغاچ (نهال)، فيدان. ديسنگ = ديك. ديسنگالان: اوجالان، ميل. آغاچ ديكمك - تيكمك: آغاچ اكمك. ديسنگيلده مك: ديك - ديك يتريمك.
تينمك: دينمك، سوسماق. **تينديرماق:** دينديرمك، ساكت ائتمك. بوگون: همن كؤكدن: دينج: ساكت، سس سيز، خلوت يئر (فارسجا يادا مشرف اولموش!) دينجلمك: استراحت ائتمك. دينج اوتور / دينج دور - ديش دور: ساكت اول (اوشاغا دنرلر) حالوكى (توركيه نين و ديوانين تام ترسيه اولاراق): دينمك = ديلنمك، دانيشماق. دينديرمك: دانيشديرماق!

چ

چققير: چاغير، شراب. بوگون: چاخير ايچن: شراب ايچن، چاخير چى: چاخير ساتان، ميخانه چى، چاخير تيكانى: بير تيكانلى بيتگى دير. قوراق چيمن لرده اولور. بلكه ده اوزوم قايناديب چاخير دوزلتمك اوچون ايشلنديگينه گوره بئله آدلانميش!

چاقير: دار يول. بوگون: جيغير. داغدا حيوانين سالدېغى ايز، دار يول، يولاق

چاقورى: چاغرى، چاخير قوشو، قره قوش

چاقريشماق: چاغريشماق، سلسشمك. بوگون: چاغيرماق = دعوت ائتمك. سسله چاغيرماق، هايلاماق. چيغيرماق، چيغيرتى...

چاقماق: يانديرما آلتى. بوگون: فنديك. يانديرماق، كييرت كييمي لرايله آليشديرماق. هابئله: چاخماق داشى. همن كؤكدن: چاققيشماق. قيلينج دؤيوشدورمك (بورادا قيلينج دان اود پارلاير) آغاچلا ووروشماق. شاخماق / شاخيماق: ايلديريم شاخيماسى... (چ x ش)

چال: آلاجا، يارى آغ يارى قارا. بوگون: چال ساقتال، چال باش = ياريم ياشلى

چالماق: يتره چالماق، وورماق، سوزو قولغا چكمك. بوگون: وورماق، ضربه ائنديرمك، اوغورلاماق، قالماق، موسيقى سازلاريني سسلنديرمك. چالديرماق: موسيقى سازى چالديرماق.

چالغی: موزیک. و...

چالیش: گولش. بوگون: فارسجادا = مبارزه، تلاش، تورکجهده: چابالاماق
چالپاشماق: ووروشماق، مجادله، چارپیشماق. بوگون: چالپالاماق. قابی سیلکه لهیب سویونو
دائیرماق. چارپیشماق / چیرپیشماق. دؤیوشمک، ساواشماق. چارپیش: ملیک کندی
یاخینلیغینداکی کند آدی.

چاناق: قاب - قاجاق، چاناق، پیمانه. بوگونده همین دیر. **قان چاناغی** = شر داغار جیغی، داوا - داوا
دنیه.

چانتورماق: جایدیرماق، فیکرینی منحرف ائتمک. بوگون: **عاغلی جاییب** = عاغلینی الدن
وئریدیر.

چاپماق: اوزمک، کسمک. بوگون: آتین قاچماسی، تالاماق، غارت ائتمک، یارماق، قازماق. آتی
چاپدیدر - فرهاد داغی چاپدی و... (فارسجایا گندهرکن: چاپیدن، چپاول) **چپوو** = غارت.
چاپغینچی = تالانچی...

جارلاماق: آغلاماق، باغیرماق. بوگون: **جارلاماق** = سله مک، بیر مطلبی اوجادان سؤیله ییب
آندیرماق، جار حکمک. **جارچی (جارلایان)** - چارچی - چرجسی: مالینی جارلایان ساتان آل -
وئرچی، کن - کن گزیب، قیویر - زیویر ساتان (فارسجادا: جار، جارکشدن)

چات: قویو. بوگون: **یارا چاتی، یاریق، چاتلاق**

چاتیر. چادیر. بوگون: **چادیر - چتیر** (فارسجادا = چادر، چتر اولموش) **چاتماق**

چاتماق: قوزونو قویونا قاتماق. بوگون: **یئتشمک، قوشماق، قوشدورماق، تایلاری**
قوشدوراراق حیوانا یوکلهمک و... همین کؤکدن: **چاتاق / چاتی:** یوک چاتان ایپ. مثل: **ایلان**
وران آلا چای دان قورخارا (فارسجادا: چاتمه)

چازان: عقرب. بوگون: **چایان، سملی ایلان (ز x ی)**

چاو: سس، شان، شهرت. بوگون: **چاووش، چوغون** (گؤیدن سسله گلن بلا، صائقه)، **چوللاماق**
(سعایت، قولای تبلیغ) **فارسجادا:** چاوش، چقلی کردن، چو انداختن
چپیش: آلتی آیلیق گنجی بالاسی. اولواق. (فارسجادا: چپش)

چر: زمان، وقت. بوگون: **چار:** بیر چار (بیر زمان) یاخشوی اوخودو، آما ایندی قوجالمیش.

چریق: سرباز، سرباز صفی، آلی، اوردو، دوزون. بوگون: **چشری** (عثمانلی نین «ینی چشری»
اوردوسو). **فارسجادا:** «چیریک» اولموش. **هابئله: چرگه / چرگه = صف، ردیف، دوزون. چره که:**
قیسا یری دانالی تسبیح (سپا دوزولدوگونه گوره بو آدی آلمیش)، **قارا چشری** = ارتش خلقی - قارا
چورلو (اتل آدی)

چرلمک: خسته له مک. بوگون: **سویوقدان خسته له مک.** حیواندا چوخ ایشله نیر (فارسجا: چاپیدن).
آت چرله دی: سویوقدان خسته له دی.

چرلمک: بیر زادین قیراقلاری بوکولمک. بوگون: **چیرمالاماق:** شالوار آغیزلارینی بوکومک،
آرخالیغین قوللارینی بوکومک (بیر ایشه گیرمه دن بئله ائتمک). **چیرمالانماق:** بیر ایش اوچون
حاضیرلانماق (آستین هارا بالا زدن)

چرتلمک: یوخ اولماق، اوزاقلاشماق، الدن چیخماق. بوگون: **چرتمک:** سارپماق، منحرف

اولماق، دامداكى آغاچلار كىمى زادلار يىرىدىن او ياناماسى: تىرىن باشى دووار اوستەن چىرتدى.
چوپان: كىدخدان يانچىسى. گىزىر. بوگون: چوبان: داوار اوتاران.

چوزىن: مىس، كهنە مىس. بوگون: چودان = بىر ك دىمىر (د x ز اولموش - چوزىن x چودىن - چودان)
چوقماق: چۇكمك، سوزولوب انىمك، دىزە چۇكمك. قونماق. بوگون: چۇكمك = اوتورماق، يىرە
 بايماق (قالىن سىلى ايله: چوخور = چۇكمك، باتمىش يىر) دىزە چۇكدو = دىزى اوستە اوتوردو.
چۇكوتتو: قاين دىيىنە اوتوران زادلار (تە نشىن)

چوماق: آغاچ، چلىك، دە گەنك، چوماق (فارسجادا: چماق) مثل: دلى دلىنى گۇرەندە چوماغىنى
 يان توتار (گىزلەر)

چومماق: سويا باتماق، دالماق، جومماق. **چومورماق:** جومدورماق، سويا باتىرماق. **چونماق:**
 يوونماق. بوگون: جومماق = سويا باتماق. **چومور** (چامىر = پالچىق). چىنمك - چىممك: سويا
 باتاركن يوونماق، حمام انىمك، يوونماق. **چىمىزمك / چىمىدىرمك** = يوونماق
چۇپ: تورنا، چۇكوتتو، قاين دىيىنە قالان زادلار. بوگون: آغاچ نارىنى، چۇر - چۇپ = زىر - زىبىل
 (خس و خاشاك)

چۇقن: توپ وورماق اوچون اوچو اگرى آغاچ (فارسجادا: چوكان اولموش)
چۇمچە: فازاندا آش قارىشىدىران بۇيوك قاشىق، كىگىر. مثل: قازان دىلى: دىيىم قىزىلدا نىدىر.
چۇمچە دىلى: دولانىب چىخىشام (ذاتىنى تانىرام)

چۇمگن: چىمن، چىمىلىك (چومماق - چىم سۇزلىرى ايله توتوشدورون. هامىيىندا «سو» واردىر)
چىچلاق: ان كىچىك بارماق، جولو بارماق، بوگون: چوچەلە بارماق

چىبىق: ياش بوداق، چوبوق. بوگون: چوبوق = نازىك اوزون ال آغاچى. يون چوبوغو. انلەجە دە:
 موشلوك. سىغار چكمك اوچون امزىك (فارسجادا: چىق اولموش)

چىت: آلاجا ناخىشلى چىن دن گلن ايىك پارچا. بوگون: چىت پارچاسى.
چىق: قامىش قىسمىدىن بىر اوت. بوگون دە همىن معنادا دىر. بو اوتدان بىر چىشيت اۇرتو توخونور،
 انلاتلار يىن چادىر دۇورەسىنە چكىلىر. بونا گۇرە دە كۇچرى لىرىن انولرىنە «آلاچىق» دنلر.

چىل: چىل، درى دە لكە. بوگون: چىل - چىل = خال - خال، چىل تويوق، چىلە بولبول...
چىلەمك: ياشارتماق. بوگون: سو سەلەمك. گۇز ياشى تۇكمك.

چىقنەمك: تىكمك، سىرىماق، قىزىل ساپلا ايىك اوزونە ناخىش تىكمك. بوگون: چىشەنەمك =
 گومك، گوەلەمك، دىشلەمك، دىشلەيىب ىشمك

چىقىت: پامىق دنەسى، چىت.
چىم: بىر نوع اوت. بوگون: وريانى باغلايان بىر بىل آغزى قدرى اوتلو پالچىق. وريان آغزى. سن
 اونون وريانى نىن چىمى دگىلسن = اونا حريف اولانماسان.

چىر: ياغ. بوگون: «يى، قوى جانىوا جىرگ اولسون!» (قدرت و نرسىن) «سىخىدى جىرگىن
 چىخارتدى»... كىمى سۇزلردە اىزى قالمىش.

س

ساتقاشماق: توش گلمك، قوشماق. بوگون: ساتاشماق، گۇزوم گۇزونه ساتاشدى = قارشى

چىخىدىق

ساچ: ساچ، تاوا

ساچ: ساچ، تىل - ساچماق: داغىتماق، سېمك، سېلەمك. افشان ائىتمك. بوگون: ساچاق = توک و
اىپ دستەسى، ايشىق تىل لرى، شعاع. (فارسجادا: ساچمه = ساچما: قىرماق، نارىن گوللە جىكلر)
ساچلى = هوروكلو. اوزون توكلو.

ساچراماق: سىچراماق، آتىلماق. آتىن بىلىنە قوش كىمى سىچرادى و...

سارسال: سووسار، كىچىك بىر چۆل حيوانى، درىسى گۈزل اولور.

ساق: ساغ، سالم، شىرىن، ساغلام، جىلغا، تمىز، خالص، درك آنلايش، عقل

ساقديچ: ساغديش، دوست

ساسىماق: قوخوماق. بوگون: ساسىماق = يىشىتى لردە قوخوماق، قالىب دادى دگىشىلمك،
اىلىنمك

ساقىز: ساغمال، ساغىن، سود وئرن حثيون

ساقىنماق: سانماق، ظن ائىتمك. بوگون: يازى دىلىندە: ساغىنماق: چكىنمك، يان دورماق. ساغىن:
دقت ائت، حذرائت!

ساقىز: پالتارا بولاشان زادلار. ساقىز. بوگون دە ھىمن دىر: ساقىزىنى اوغورلاماق = محبتىنى
چكىمك، اوزونە مايلى ائىتمك، تولوماق، باشدان چىخارتماق

ساقناقوو: قوروموش قابىق. بوگون: ساغناق: الك - قلىير كىمى لرین آغاچى. يارانين قوروموش
قاپاغى، كۈزمە

ساعرى: درى، قابىق. بوگون فارسجادا: بىر نوع درى. توركجەدە: اوبيا اوستو، كفل (مالدا ايشلەنير)،
درى معناسىندا دا گلمىش دىر. مثل: ائشكىن قولاغى ساغرىچىيا (گۈنچوبە) قازانچ دىر!

ساقورماق: سو اىچىرمك، سوزدوروب قوروتماق. توپورمك. عاشىق عىلگىرىن شەرىندە
«سېمك» معناسىنا گلمىش:

عسگر، سن دل مرغونە (گۈنول قوشونا) ساغىر، دن (سپ)

مۇلام محبتىن كىسمز، ساغ اردن (دوز انساندان)

ساک (ساق): سايىق، آيىق، هوشيار

ساک - ساک: كئشىكىچىيە «آيىق اول - آيىق اول» دئىمك افادەسىنى وئرن بىر سۆز. (بوگون فارس
اوشاقلارى نىن گىزلىناچ اويونوندا «شوابە» يىرىنە دئىدىكلرى سۆز دور. ساقىنماق، ساخلاماق
سۆزلىرى نىن كۆكۈ دئىمك دىر.

ساقلاشماق: گىزلىمك، بوگون ھىمن كۆكدن: ساخلاماق: حفظ ائىتمك (توركيەدە: گىزلىمك). مثل:
ساخلا سامانى - گلر زامانى.

ساقاق: چنە، ساقال = ساققال

سال: قايىق، كلک، بوگون كلک قايىغى، ھر بىر تاختا زاد، لحد داشى. سالىق: تاختا داشى بول اولان
يىر. سال آلتىنا گىنتى = اولدر، قىيرە قويولدر. كرەمنى سال - سال (تاختا - تاختا) كىسدى. «كوروو

قوروتدو، سالى ياندىردى موغام (وھابزادە). كور = كور چايى

سام (سم، ام): درمان، داوا - ساملاماق: ساغاتماق، درمان ائىتمك. بوگون: دىزمار كىندلرىندە:

سامالماق = قالخیزماق، دیریتمک، جانلاندىرماق

سامسىتتماق: اینجیتمک. بوگون: سىنسىماق = ایجیمک، سىنسىتتماق = اینجیتمک

سان: سایی، تعداد، اعتبار. بوگون: آدلی - سانلی = مشهور، معتبر. (فارسجا یا گنتمیش: سان = رژه، سان دادن = رژه رفتن)

ساناماق: (ساماق، ساناق، ساقماق): سايماق، حسابلاماق. بوگون ده «ساناماق / سايماق» هر ايکيسي ايشلک دیر. سايماق، هم ساناماق، هم ده احترام ائتمک معناسينا گلیر - سايقى: حرمت سانچماق: دورتمک، تاخماق. بوگون: ایلان سانجدی. بايراغی داغین باشینا سانجدی... انله جه ده: سانجی، سانچاق سؤزلری (سانچاق - فارسجادا: سنجاق اولموش)

ساو: سؤز، اسکی تورکجه ده = ساب (بوگون: سس - سوو، سؤز - سوو کیمی دنییم لر ده ایشله نیر) ساوچی: خبر آپاران، ائلچى، يالاواج = پیغمبر. «ساو» سؤزو ایله ساوا (شهر) ساوالان (داغ) سؤزلرینی توتوشدورماق اولور. بو داغین پیغمبر لر یوردو اولدوغو روایتلر ده واردیر. «ساو» اسکی تورکجه ده «ساب» اولماسی دا ساوالانین فارسجا «سبلان» سؤیله نیشینه اشارت دیر. بوگون: ساوماق / سووماق = دفع ائتمک، مدافعه ائتمک کؤکوندن تورکجه ده: ساوچی = دادستان (اودا جامعه نین حقیقی مدافعه اندیر) دوزلمیش، او ساوچی ایله بو ساوچی بیر دگیل! گؤردوگونوز کیمی کؤکلری فرقلی دیر.

ساوورماق: سوورماق، گۆیه سهله مک. بوگون ده همین دیر. تاخیلی یشلله ییب، دینی آیرماق. سووروق آتماق = تاخیلی سوورماق.

ساولماق: اولدوغو یردن آیرلماق. سوولماق، بوگون: سووماق = دفع ائتمک، باشقا یره یونتمک: قالخان قیلیجی باشدان سووور. باشدان سووماق = رد انله مک. سووشماق = گنچمک. گنجه گۆیده اولدوز سووشور...

سایرماق: هذیان دئمک (سایرو = مریض، سؤزوندن اولاییلیر). بوگون: سا یا قلاماق = یو خودا دانیشماق

سزیمک: سزیمک، حس ائتمک. بوگون: سزیمک / سزیرگنمک = حدس وورماق، شکه دوشمک، حس ائتمک

سقریمک / سگریمک: قاچماق، چاپماق. بوگون: سگریمک / سکیمک. کهلیک کیمی سکیر: سوزه رک قاچیر. آتی سه بیر تی (سگریندی) = چاپدیردی. گؤزوم سه بیریر = قاپاغی ارتعاش اندیر سکو: سککی، توکان (فارسجادا سکو اولموش)

سمریمک: کؤکلیمک، یاغلانماق. سمیز: یاغلی، دولو. بوگون هر ایکی سؤز ایشلکدیر.

سوچ: جرم، گونا، سوچ

سورماق: ۱- سومورماق، اممک، ۲- سوروشماق، سؤال ائتمک. بوگون هر ایکی معنادا ایشلکدیر. همین کؤکلن فارسجادا: سراغ = سوراغ

سوویق: سوویق / سبیق، سولو. بوگون: سوویق / سیوی = مایع، رقیق، دورو، بوش. مثل: «آشسین سییغی، دنین یوخلوغوندان دیر» (الی بوشلوقدان ایشیم دالی دیر!»، مجازاً: سوویو بوش آرواد. سییلماق / سییقلانماق / سوویلماق: ازیلمک، هلله نمک، قیرجانماق

سوگمک: سؤیمک، سؤیوش وئریمک، یامان دئمک (تبریز لهجه سینده: سزومک - سزومک - سؤیمک، سؤزلری ایله قاریشمالی دیر)

سۆگۈت: سۇيۇد آغاچى

سۆگە: دىزە چۆمك. سۆكمك / سۆگە اولتورماق = دىز اوستە اوتورماق. بوگون: سۆوكنمك / سۆيكنمك = داينماق، بىر زادا دايناراق اوتورماق. سۆيكەمك: داينماق

سۆكمك: سۆمك، بىر تىماق. سۆگمىن: ايگىت، قهرمان، ھالاي پوزان، صفلر داغيدان. بوگون: كۆھنە پالان ايچى سۆمك = چىركىن گنجمىش لردن سۆز آچماق. دان يىشى سۆكۈلدۈ: صبح آچىلدى. قارىنىنى سۆكۈدۈ...

سۆمۈرمكە: سۆمۈرمك / سومورماق. عىنا ايشلەنير. سومورقان: قارا مالين قانىنى سوموران چىيىن سو: سرباز. بوگون: سوباي (تۈركىيەدە: امير، افسر). آذرىجە: ائولنمەمىش. (باى = بگ) سوجىمكە: شىرىن اولماق، گۆزلىشمك - سوجىكە: شىرىن، شربت. بوگون: سوجوق = بىر نوع شىرنى، چرشنە يىمىش لرىدىن بىرىسى.

سوكول / سىقىل: زىگىل، زىيل. (فارسجايدا گنتمىش) - سوكنەمك: زىگىلە درمان ائتمك.

سونگو (نغ): سونگو، نىزە. بوگون: سونگو يە چكمك = ھر نە يى اليندىن آلماق، يازىق ائلەمك.

سونگوك (نغ): سوموك

سورچمك: زوومك. سوروشمك / سوروشمك. بىر ماھنى دان: سوروشر باشىندەن شال، ياواش يىرى! (فارسجادا: سرىلدىن، سىر خوردىن، سۆزلىرى بوندىن گلەمىش)

سورمكە: قوماق، مالى سورمك، تىبەد ائتمك، دوام ائتمك. بوگون عىنا ايشلك دىر: سورگون = تىبەدى. سورە: زمان. اوچ آى سوردو (اوچ آى چكەدى). سوروجو: شوfer (فارسجادا: سورچى).

قوج - قويونو سوردو: آتلىدى. سورمە (فارسجادا: سرمە). سورو (قويون دستەسى). سورونمك و...

سىپە: ايكى ياشار داى. بوگون: سىپا / سويا = ايكى ياشار قودوق، جوان ايششك

سىپرچقا: سىرچە

سىدۈكە: سۈدۈك / سىدىك. سىتمكە / سىزمكە: سۈدۈكلەمك، ايشەمك

سىرىماق: نارىن تىكمك. بوگون: يورقان سىرىماق = تىكمك. مجازاً: بىر زادى باھا ساتماق.

سىرىق چكمك: سىرىماق = تىكمك: مجازاً دەسەنى ياندىرماق، باغىش عنوانى ايلە ھى بىر زاد آلماق.

سىنماق: دنەمك، امتحان ائتمك، دىشە وورماق

سىرکە: ۱- اوزوم سىرکەسى، ۲- بىت توخومو. بوگون دە ھەمن دىر: منىم سىرکەم او سولارى

گۆتۈرمز = مەن بىلە ايشلرى سۆمەرم (بورادا اوزوم سىرکەسى مەناسىندا دىر). باشىنى بىت - سىرکە باسىمىش.

سىماق: قىرماق، سىندىرماق

سىنماق: سىنماق، قىرىلماق. سىنىق = سىنىق. بوگون: سىنىقچى: سىنىق باغلايان. سىنىق

چىخماق. ورشكست اولماق. سىندىرماق: ۱- قىرماق، ۲- اوينماق

سىنقىمك (نغ): سىنمك، ھىم اولماق، گىزلىنمك. (سىنماق ايلە سىنمك فرقلى دىر). بوگون: جانا

سىنىرىدى، جانىما سىندى. سىندىرە يىلمىرم (ھىم ائندىمىرم). سىگرە سىندى (ياتدى، گىزلىدى).

سىقىت: آغلاماق.

سىقتاماق / سىقتاماق: آغلاماق. بوگون: يالورماق - سىقتاماق: يالوار - ياخار ائتمك. آغلادى -

سیتقادی = یالواردی

سیقییر: سیغیر، قارامال. **سیقییرچیگک:** سیغیرچین قوشو
سیقینماق: سیغینماق، پناه آپارماق، دالداالناماق. بوگون ده همین دیر. **سیغیناجاق:** داداناجاق، پناهگاه

ق

قاپاق: قاپاق، حالواکدوسو

قاپارماق: قاپارماق، دیکلمک، شیشمک، قاپار چالماق

قاپاق: گۆز قاپاغی، بکارت

قایماق: چالماق، آلماق، قایماق. (فارجادا: قاپیدن). **قاپساماق:** ایسته مک، اطرافینی سارماق

قات: طبقه، لایه، قات. بوگون: **یئدی قات** = قورساق (معدده)نین بیر قسمی (هزارلا)

قاتماق: قاتماق، قاریشdırماق، محنته دؤز مگ. **قاتیر:** قاتیر. **قاتینماق:** قاتار گؤرونمک. **قاتیق:**

یئمگه قاتیلان، یاوانلیق. **قاتق:** برک، شدید، قاتی. بوگون: **قاتلانماق / قاتلاشماق:** دؤز مگ، تحمل

ااتمک. **قاتیق** = یوغورت. **قاتیلماق:** قوشولماق، آیاق اولماق، یولداش اولماق، توافق ااتمک... و

فارسجادا: قاتار، قاطر (آت ایله اولاغین قاتماسیندان دوغولور)، قاتق... کیمی سؤزلر.

قاز قانماق: قازانماق. **قاز قانچ:** قازانچ، منفعت

قازین: قازین، قوھوم (ز × ی اولموش). بوگون: ائشین قارداشی. ار - یا آرواد قارداشی

قازیش: قازیش (ز × ی)

قارباش: ینگه، قوللو قچو قادین. کنیز. بوگون: **قار اواش** = کلفت، آياقچی آرواد

قارچی: قایی گزن دیلنچی. بوگون ده همین دیر.

قازقو / قازقو: قایغی (د × ز × ی اولموش). **قاز قولانماق:** قایغیلانماق: بیرینین فیکرینه قالماق.

قاراق: بیک. **قاراقسیز:** کور. بوگون: **گؤزون قاراسی.** بیک (باشیل گؤز آداما دئیلمه سی گؤستریر

کی قارا «سیاه» معنا سیندان آیری دیر). **گؤزوم قاراسی گئتدی** = کور اولدوم. **گؤزوم یورولدو.**

قارالاماق: قارالاماق، پیلمه مک

قارانقو (نغ): قارانقو، قارانقولوق، قارانلیق

قارچاماق: قارت اولماق، برکیمک. بوگون: **قارت** = تزه لگینی الدن وئرن، یاشادولان. قارت آغاچ،

قارت آدام. **قارتیماق:** یاشلانماق، میوه نین تزه لگینی ایتیرمه سی

قارقاماق: لعنت ااتمک. بوگون: **قارقیماق، قارغیش ااتمک.** **قارغیش (نفرین)**

قاری: قوجا، یاشلی. (بوگون تورکیه ده = آرواد. آذریجه: قوجا آرواد). **قاریماق:** قوجالماق،

قاریتماق

قارمالاماق: قایماق، تالاماق. **قارماشماق / قارمالاشماق:** قایشماق، یغمالاشماق. **قارما:** یغما،

تالان بوگون: **قارماق / قاهارماق:** زورلا الیندن آلماق. قولونو بوروب آلماق. **قارمالاماق:** قایب

آلماق

قارینچقا: قارشقا

قاج: دیلم، قاج، سایب اوچون سورغو اداتی، نچه

قاچا: قاب. بوگون: «قاب - قاجاق» (ظروفات) سۆزونده دورور

قاچاق: نه وقت. بوگون: هاچان، هاچاق

قاشقا آت: باشی آغ، گۆز چنوره سی قارا آت. **قاشقا قوی:** باشی آغ بدنی قارا قویون. بوگون: **قاشقا:**

آلنی آغ حیوان. قاشقا گنجیه «ساققار» دئیر لر. فارسجادا: قشغه

قاشوق / قاشیق: قاشیق (کوک: قاشیماق). فارسجادا: قاشق

قاق: اریک، شافتالی کیمی میوه لرین قوروسو. بوگون: قاق. اریک قاجی، شافتالی قاجی

قالاماق: بیغماق، صانديغا قویماق، بوگون: بیر - بیر اوسته بیغیب، دیکلتمک. **قالاق:** داش - کرمه

توپلانمیشی. **قالا:** حصار، حصارلی فوشون بیغناغی... (عربجه دگیل. تورک سۆزودور)

قالیماق: سیجراماق. **قالخان:** فالخان، سپر

قالینقولاماق (نخ): سویون اوزونه چیخماق. بوگون: بو ایکی کۆکدن: **قاسخماق، قالخدیрмаق /**

قالدیрмаق

قاماماق / قاماشماق: ایشیقدان گۆزون قاماشماسی، کال یشمکدن دیشین قاماشماسی. عیناً

ایشلکدیر. مثل: **آیدان ایلدن بیر تاماشا - اونودا گۆز قاماشا!**

قامچی: قامچی، قمچی، شاللاق، حیوانین ارککلیگی (بلکه ده: قامماق = دویمک کۆکوندن).

بوگون: **همن دیر. مثل: بورج ایگیلین قامچیسی دیر!**

قاندا: هاردا، هاندا

قانچوق: قانچیق، دیشی ایت. سۆیوش اوچون آروادا دا دئرلر میس. بوگون: تقریباً همن دیر. هابئله:

دیشی اولاق: مجازاً غیرت سیز، یالتاق

قانماق: سودان دویماق. **قاندیрмаق:** سودان دویورماق. بوگون: بوندان علاوه، بیر مطلبی یاخشیجا

آندیрмаق، باشا سالماق. **همن کۆکدن:** سومه قانیق و نرهمدی = دویورماق. **قانماز =** آنلاماز

قانتارماق: باشا چکمک، بیر نفسه ایچمک

قاووق: قورق. سودوکلوک، مئانه

قاویق: کپک. بوگون: **قوواق =** باشین کپگی

قاووت: قووت (فارسجادا: قاوت دورور. کۆکو قاوورماق اولاییلیر)

قاووشماق: قووشماق، چاتماق، یشتمک. بوگون: **قووشوق** (یئر آدی دیر) ایکی داغین قووشان

یشری.

قایتارماق: دؤندرمک، قایتارماق (عیناً آذربجه ده دورور). فعلین مجردی: **قایماق** (جایماق،

زوومک، میل ائتمک) تورکیه ده ایشله نیر. **همن کۆکدن: قاییق، قایاق** (کایاک) بوگون ایشلکدیر.

بیزده کی «قایماق» (خاما، سود اوزو) دیواندا بوخدور. **آنچاق همن معنادا «قایاق»** سۆزو واردیر.

بونا یاخین قاراداغدا «**قایساق**» = سیویق (مایع) زادلارین اوزونده کی قایماق معنا سینا واردیر.

قوته: اوغور، اقبال، سعادت. قوت. **قوتسوز:** ایشی ترس گئدن

قوتماق: بوراخماق، بوشلاماق. **قوتتارماق:** قورتارماق، نجات و نرتمک. **قوتتورماق:** قودورماق،

حیدیندن آشماق. **قوتتوزایت:** هار ایت، قودوز **قوتتوروشماق:** اویینماق،

قودوروشماق... **قودوروموش:** نوختا قیرمیش... بونلارین هامیسی بوگون دیلده ایشلک ایکن، بیز

هامیسینی بیر کۆکدن (قوتماق) یازدیق. معنا بنزریلیگی ده واردیر. **آما هامیسینی بیر کۆکدن سانماق**

آسان دگیل.

قوچماق: قوچماق، قوچاقلاماق

قورشاماق: قورشاماق، قورشاق باغلاماق. بوگون همن معنادا، هابئله: تحریک ائتمک، دابانینی چکمک، قورشالاماق (تورکیه: قوشاتماق: محاصره ائتمک. ر - دوشموش)

قوروت: قوروت (کۆک: قوروماق). فارسجادا: قُرت اولموش.

قوروقساق: قورساق، معده. مثل: **ایت قورساغی ساری یاغ گۆتورمز** بیس آدم یاخشی لیغی آنلاماز.
قوروماق: قوروماق، مدافعه ائتمک. **قوروق:** قوروق، خصوصی مولک، اوتارماسینا، گیرمه سینه اجازه و ثریلمه یین یش. (فارسجا: قرق اولموش)

قورقماق: قورخماق. **قورقونج:** قورخونج، مخوف

قوز: گوش گۆرمه یین یش. بوگون: «قوزئی» - داغین دالی، گون گۆرمز، شمال

قوزوقون: قوزوقون، قجیل (جمدک یئین قوش. دنییم: **قوزوقون کیمی قانادینا باخیب** (روحو خبردار اولموش، ینمک ایگینه گلمیش. عادی وقته قوزوقون گۆرونمه دیگی، جمدک دوشن کیمی تاپیلدیغینا گۆره، عوام بئله ییلیر کی قوزوقون قانادینا باخیب، جمدگین اولدوغوندان خبردار اولور! البته اونون گۆزونون کوجونه باغلی دیر)

قوش: جوت، قوشا. **قوشماق:** قاتماق، شعر قوشماق. **قوشا:** جوت. بوگون: تقریباً همن معنادا ایشله نیر. بو کۆکدن قوشون (فارسجا: قشون یازیلیر)

قوقماق: ایلمک، بیس قوخوماق. بوگون: قوخوموش ات = فاسدات.

قونماق: گۆیدن یشره اوتورماق، قونماق. **قونوق:** قوناق. **قونوم:** یورد، دوشرگه. **قونوقلاماق:** قوناقلاماق، قوناق ائتمک (اولماق). **قونش:** قونشو... گۆروندوگو کیمی بونلار هامیسی بوگون ایشلک دیرلر.

قویماق: بیر جور یاغلی چۆرک. بوگون: **قویماق = قورولموش** آوندان بیر قسم یاغلی ینمک **قیزیل:** آل، قیرمیزی رنگ. بوگون: همن دیر. هابئله: آلتین. **قیزیل گول = قیرمیزی گول، قیزیلجا** (خسته لیک) و...

قیسماق: سیخماق، قیسماق. **قیسقا:** قیسا، گوده. **قیسییر:** دوغماز، قیسییر. **قیسییر قانماق:** قیزیرقانماق، اسیرگه مک. مضایقه ائتمک. **قیسقاچ:** سیخما آلتی، منگنه قیسقاچ، قیستی. **قیستورماق:** شکنجه و ثریب مجازات ائتمک، قیسدیرماق، قیسیلماسینا امر ائتمک. **قیسیلماق:** سیخیلماق، میدان تاپماق، ارادا قالماق. ال - قولو آچیلماماق. بوگون: آز - چوخ معنا فرقی ایله هامیسی ایشلکدیر.

قیشور: کۆک، هویج. بوگون آراز قیراغی کندلرینده (مثلاً دوزال کندینده) کئشیر = هویج، کۆک

قیلیق: اخلاق، رفتار، قیلیق. (فارسجا یا گنتمیش = قلق). کۆک: **قیلماق = ائتمک**

قیلینج: عمل، رفتار، اخلاق، غزه. **قیلینجلانماق:** نازلانماق. بوگون: **قیریشما، قیرجانماق، قیریشمال...** فارسجا یا گنده رک: **قیریشمه - گرشمه - کرشمه**

ک

کپز: پامبیق. بوگون آذربایجان دا بیر داغ آدی دیر. «کپز» داغی. فارسجانین «کرباس»، بیزده «بئز»

کۆنگول (نغ): کۆنول / گۆیول / گۆنول، قلب (بورادا نون غنه نین دگیشلمه سینه دقت گرکیر).
کۆنگولدهش: گۆنولدهش. جان یولداشی. **کۆنگورمک:** دوغرو سؤیله مک، اورکدن دئمک
کۆیمک: یانديرماق (کۆز - کۆزومک - کۆیمک «ز × ی» اولموش).

کۆنگلک (نغ): کۆینک (تورکیه: گۆملک)

کۆممک: گۆممک. قویلاماق. **کۆمچ:** کوله قویلانیب، پیشیریلن چۆرک. بوگون: کۆممه جه - کۆبیجه.
 (فارسجا: کوماچ). **کۆمور:** کۆمور (اودا یترده قویلارکن پیشیریلیر). **کۆموچ:** گۆمو، دفينه.
 کو: اون، شان، سس. بوگون: های - کوی. های - کوی سالماق...

کوبومک: نارین تیکمک. بوگون: پالتارین کۆبه سی = قاتلانیب تیکیلن یتری. (فارسجا: سجاف)

کوج: گوج. **گوجنمک:** گوجه دوشمک، گوجدن دوشمک (بوگون: زور وئرکم)

کوزه قو - کویه: گووه، میر قوردو. میریانا

کوریمک: انشیمک، هاشاریلیق انتمک. بوگون: کورسک: ایتین ارککیمه سی. قانجیق
 کورسکده دیر = ارکک آختاریر، جوتلشمک ایسته ییر

کورهمک: گولشمک

کورگک: کورک

کوز: پاییز، گوز. بوگون: گوزلوک بوغدا. گوزم: پاییزدا قیرخیلان یون

کونی: گونو...

کیرشن: بیر نوع اوز یاغی. بوگون همن معنادا: اننیک - کیرشان

گنتو: چولاق، توپال. بوگون: کمتی = ال - آیاقیز، باجاریقسیز. الندن بیر ایش گلمه ین.

م

مانقا (نغ): منه

مایاق: حیوان گوبره سی. حیوان فضله سی. بوگون. ملیک کندی - ماراغا کندلرینده: «ماییز» = پیین،
 گوبره

مونقوز (نغ): بوینوز

مینقار (نغ): بولاغ، چشمه. (تورکیه ده: پینار). ملیک کندی یانیندا «آغ مینار / آغ مینر = آغ چشمه»
 بیر کند آدی دیر. (مینار / بینار - پینار)

مونچوق: مونجوق / مینجیق. دگرلی داش لارین دنه لری. (تورکیه: بونچوک). فارسجا: منجق

موندا: بوندا (هله ده چوخ آغیزلاردا: موندا / دئرلر).

موش: پیشیک. (فارسجادا تام عکسینه: «سیچان» معناسینا گلیر.

ی

مطلبه گیرمه دن اؤنجه، بیر دؤنه ده باشلانغیجدا دئیگیگیمیز نوکته نی تکرار خاطیرلادیرام: سؤزون
 باشلانغیجیندا بعضاً بیر «ی» آرتیریلیر: اوز × یوز، انمک × ینمک... آشاغیدا بئله سؤزلره چوخ توش
 گله جگیک.

یات: یاد، اوزگه. بوگون. **یادیر قاماق** = یادلاشماق، بیر هنری یا آدمی یاددان چیخارماق. مثل: یادا یلاق (یالتاق)، قوموما ظالم = اوز اتلینی اونودان آدم.

یایماق: قایبرماق، قورماق، اورتتمک، یایماق، انله مک. **یایورماق:** گیزله مک - **یایورقاق:** یاپراق (اودا آغاجی اورتور). **یایوشقاق:** یایشقان (چسب)

یاراقلیق: یاراقلی. مسلح. بوگون: **یاراق** = سیلاح، ابزار (کۆک: یاراماق = درده دگمک، یاراشماق)

یارپوز: یارپوز، داغ نعناسی

یارماق: یاریب ایکیه بۆلمک.

یارماق: بول (بوگون ایشلک دگیل. یالیز کیتابلاردا قالمیش)

یارماقان - آرماقان. هدیه. آرماقان (فارسجادا: ارمغان)

یازماق: ۱- یازماق، ۲- چوزمک، یارماق، ۳- آزماق. بوگون: **اتی یازدی** = نازیک یاردی. **ی + آزماق** = یازماق. منحرف اولماق - **یوزماق:** جایماق، آزماق. **یوزدورماق** = آزدیرماق

یازاق: یایاق، یایان. پیاده

دقت: بورادا یایاق سوزوندن ایلک هجادا «ی» حذف اولسا، همن «آیاق» قالیر. نشه کی اسگی تورکجه ده آیاق × آزاق سؤیله نیرمیش (ز × ی) اولموش. بونا گۆره: **ی + آزاق** = یازاق!... بونلارین هامیسی دا «آیاق» معناسینی داشیر، همن سوز دور.

انله همن ز × ی اولما او جوندان یاز = یای دئمک دیر. بونون او چون دورکی بوگون بیزده «یاز» ایلک باهار ایکن، تورکیه ده یای (ایلین ایکینجی فصلی) معناسینی ونریر. چونکی اصلینده هر ایکیسی بیر سوز دئمکدیر!

یاس: ضرر. بوگون: **یاس** = ماتم

یاس: یاسی. انلی، مسطح. **یاسول:** یاسیل. یاسی و مسطح اولان هر شئی، یاسی سینا

یاقا: یاخا، پالتار یاخاسی. (فارسجادا یقه اولموش). بوگون: **یاخالماق** = توتماق. **یاخالاشماق** = ال به یاخا اولماق.

یاقماق: ساواشماق. ال به یاخا اولماق. (فارسجا: گلو آویز - گلاویز). یاخینلاشماق، یاندریماق. بوگون: **یاخماق:** ۱- سیوی زادلاری بیر زادا سورتتمک. مثلاً: خینا یاخماق. ۲- **یاندیرماق**

یاقوماق: یاخینلاشماق. **یاقوشماق:** بیر-بیرینه یاخینلاشماق. **یاقوق:** یاخین، یاووق. بوگون: **یاووماق / یووماق:** یاخینلاشماق. آداما یووماییر = آدامدان قاجیر، اولفت تاپمیر. تهران کرجه یاووق دور = یاخین دیر. یاقون - یاخون - یاخین

یال: آتین یالکاسی. بوگون یال: ۱- آت یالی (فارسجا یادا گنتمیش)، ۲- داغین یالی، آخار - باخار، آشیریم، ۳- ایت ییمی. یال قابی: ایتین غذا قابی

یاللاواج: ائلجی، تارینین ائلجیسی، پیغمبر

یالقماق: یالاماق

یالقان: یالان

يالماق: يانماق، يالين؛ آلاو. بوگون ھمن كۆكدن «ى» دوشەرك: **آليشماق** = يانماق، يالاو / آلوو / آلاو = شعلە (فارسجا يادا گنتميش).

يالينقوس (نغ): يالقيز / يالينز. بوگون: **يالقيز**، كيمسە سيز يالقيزك جانانوار = تك گزن قورد. (فارسجادا: يالقوز). نون غنە نين دوشمە سىنە دقت!

يالينچىقا: دادى - دوزو، ياغى اولمايان يىمك. بوگون: يالين = ھرنەدن بوش. **يالينچاق:** چىپلاق، لوت

ياماق: پالتارين يىرتىغى يىرتىنە سالىنان پارچا تىكەسى، ياماق.

يامان: پىس، يامان. بوگون: **يامان** = سۇيوش، بتر، آرتىق. يامان دىدى = سۇيدو. يامان ياخشى اوغلاندى = چوخ ياخشى اوغلاندى. گۇزو يامان / يامان گوز = بدنظر. يامان آدمادى = بتر آدمادى. **يان:** يان، قىراق، كئار. بوگون: **يان** = كئار. **يانچاق:** مقعد. **يانلىماق** = منحرف اولماق، يانا گنتمك، اشتباھ انتمك، ھدەفە دگمە مەك. **ياناشماق** = يان - يانا گنتمك، ياخىنلاشماق، رفتار انتمك. **ياناشى** = چىگىن - چىگىنە، يىر - يىرىن يانيندا اولاراق. **يانلىش / يانلىش** = اشتباھ، سەھو. **ياناو** = قاپىن يان

آغاچلارى، چرچىوھ دەكى ساغ - سول آغاچلار... **يانال** = جنى

يانقاق (نغ): يان، كئار. **ياناو:** انگ سوموكلرى. بوگون: **ياناق / يايىق.** اوزون ايكى ياناقلارى

يانقشاق (نغ): ياناشاق، ياناشيان، دانىشقان، انگى بوش

يانقكو (نغ): عكس صدا، يان سس. يان قو (قو = سس)، دۇنر سس (پژواك)

ياز / ياي: ايلك باھار، ياز (باخ «يازاق» سۇزوندىكى تۇضيحە)

يايلاق: يازى دوشرگە اندىلن يىر.

يايقالاماق: چالخانماق، ھر شىئە منىل گۇسترمك. بوگون: **يايقالاماق / يايقاماق / ييشخاماق** = يوماق اوچون قاپين ايچىنە سو دلدوروب، چالخالاماق. قابى سويلاچكمك (توركيە دە: يكاماك / يخاماق = يوماق)

ياواش: ياواش، بوموشاق آدم. **ياواماق:** ياواشماق. (فارسجادا «ياوش» اولموش).

ياولاق: پىس، قولاي، يامان. بوگون: **ياوا** (فارسجادا «ياوھ» اولموش) = پىس

ياووز: پىس، ياوا. (يامان - يوز = سۇيوش، قابا سۇز).

يو باماق: باشىنا بوراخماق

يوبانماق: بوراخماق. بوگون: **يوبانماق** = گنجىكمك، تلىسمە مەك. يوباندىرماق: تاخىرە سالماق

يورماق: تەبىر انتمك. يورماق. مىل: كارائىشتمز يان يورار!

يورىماق: يورومك، يىرىمك. **يورونچقا:** يونجا. **يورىقا:** يورقا، يورغا آت، يورين آت (فارسجادا بو كۆكدن آلنىمىشلار: يورغە، يورش، يونجە)

يوققا / يوقا: اينجە، ظريف، اوجوز. بوگون: **يوخا** = ساج چۇرگى (گەورك اولور). اورگى يوخا = مرھمتلى

يوقلاماق: اوجالماق (احتمالاً = يوك سۇزوندىن گلير). بوكسە لمك - **يوقارو:** يوخارى. **يوقق يىر** = يوخوش، اوز يوخارى

يوقماق: يوماق، گىردە. بوگون: **يون يوماغى** = كلف. ال لرى يوماق = گىردە - يومورو. ھمن كۆكدن: **يوماق، يوموروق، يومورتا...**

يولاق: جىغىر، دار يول. يول - يول زاد. بوگون دە ھمن معنادا ايشلەنير.

يولدراماق: (جواهر) پارلاماق. ھمن كۆكدن: **يولدوز / ييلدیز = اولدوز**
يۆرە: اطراف، يۆرە، يان - يۆرە، ھندەور، اۇرۇش، چۆرە
يوگورمكە: قاچماق، يوگورمك. مثل: **اوشاغا ايش بويور - داليسيچا يوگور** (بىرىنە يىتىنمىز، اۇزون گىتمەلى اولورسان).

يوگوروكە: يوگوروك، قاچان. مثل: **يوگوروك آت آرياسيني آرتيرار** (زحمت قازانچ گتيرير).

يوسوكە: درزى بارماقلىغى. بوگون: **اوسگوك**

يوليمكە: قيرخماق. بوگون ھمن كۆكدن: **اولگوج = باش قيرخان بېچاق. اولگو =** نىمونه اوچون كىلىمىش زاد. (فارسجايا گىتمىش).

يۇردش: ھم يىرلى، ھمشھرى. (دش يولداشلىق اكى دىر. يولداش، آدداش - آدداش...)

يىر: قوشما، ماھنى. بوگون: ساوا اطرافىندا: **يىرلاتماق:** اوخوتماق. ماھنى سۇيىلەتمك. اۇزىگىلر دە: **جىرچى:** يىرچى، اوخويان، آواز اوخويان. آذرى دە: **جىرناماق:** آجىغا دولماق، آجىقدان سۇيىلەمك

يىراق: ايراق، اوزاق. اوزدن ايراق! = دور از حضور

يىز: ايبى، قوخو (ز × ي). **يىزلانماق:** ايبىلىمك، قوخولانماق. **يىز اونو / يوزرلىكە:** اوزرلىك (يوزر = يىزر / يوزلە: ايبى وئرن دىمك دىر).

يىژنە: بۇيوك باجى نىن ارى. بوگون: كورەكن، داماد

يىلىن: حىيران مەھسى، حىوان امجگى. **يىلىنەمكە:** دوغمادان آز اۇنچە يىلىنى شىشمك، سوتە دولماق. عىنا ايشلك دىر.

يىلىق: اىلىق. آز حرارتلى سو

يىلقى: اىلىخى، آت سوروسو. (فارسجايا دا گىتمىش).

يىنگە: اوستون. داھا ياخشى. بوگون: سندن يى **اولماسين!** اودا ياخشى اوغلان دىر. يىزدن يى لر = اجنەلر (از ما بھتران). **يى راق =** ياخشى راق.

يىم: يىمك، طعام. بوگون داھا چوخ حيواندا ايشلەنير. **يىملەمك =** مالا يىم وئرمك. (كۆك: يىمك -

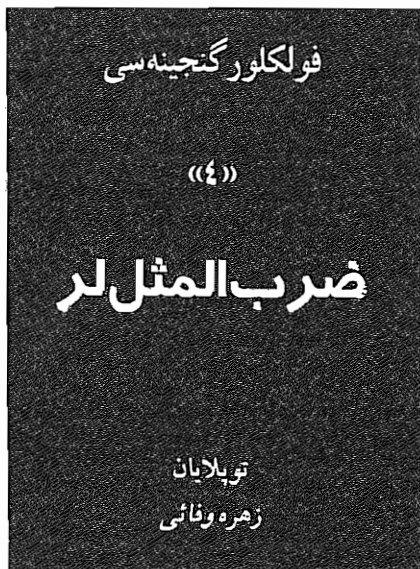
يىمىم - يىم)

يىمىش: ميوە

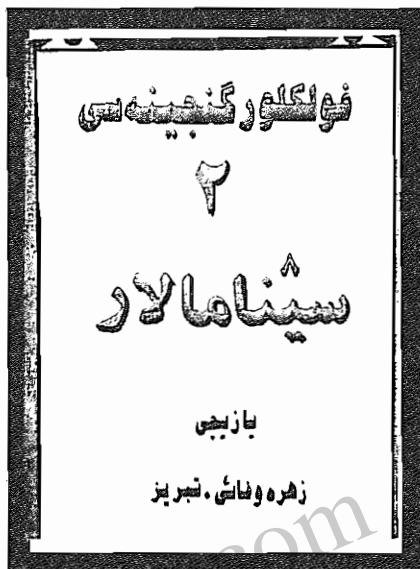
يىمىشان: داغدا بيتن بىر نۇع معروف چۆل يىمىشى دىر.

يىنچىمكە: آياقلازمك. بوگون: باشىنى يىنجدى = ازدى. **يىنچىك =** ازىك

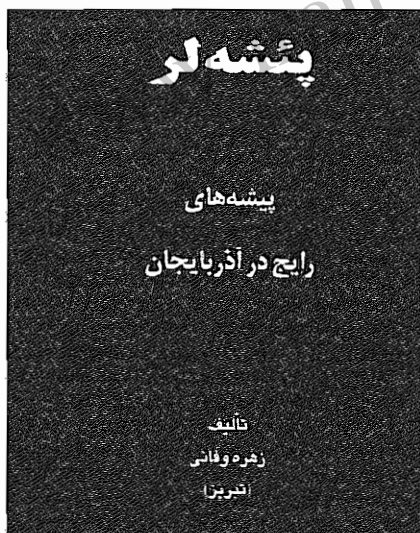
يىنگىن: يىنى، تزە. بوگون: **يىنگى ايل =** گلن ايل. **يىنگى موسولمان =** تزە مسلمان اولموش (فارسجا دا: يىنگە دنيا)

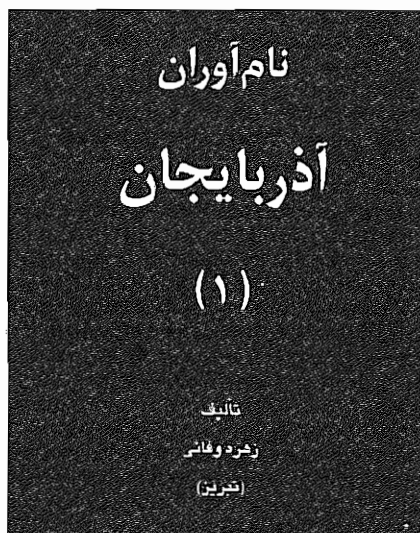
زهره وفائی:
ضرب المثل لر،
انتشارات طاهرزاده، تبریز، ۱۳۷۴

زهره وفائی:
سینامالار،
تبریز،؟؟؟.

زهره وفائی:
پیشه لر
انتشارات زینب پاشا، ۱۳۷۸

زهره وفائی:
نام آوران آذربایجان
انتشارات زینب پاشا، تبریز، ۱۳۷۶

دوكتور حميد نطقى نين خاطير لاما تۇره نېندە
- تېھران شېھريور ۷۸ - شفق فرھنگىراسىندا اندىلېن مەروضە

غۇربەتدە سۆنمۈشى اولدوزلار

زەرھە فائى

اۈنچە ژورناللاردا بىر بالاچا خېر غونايندا كىلدى: دوكتور حميد نطقى اللالھين رحمتينە گىتىدى. اوخويانلار بىلەر - بىلمىز تاسفلىندىلەر. آرتىق تاسف اوندا ياراندى كى، اوخويانلار و يا ائشىدنلرین يوزدە سىكسن فايضى سوروشدولار: دوكتور نطقى كىمدى؟

آيا دوكتور نطقى ايتگىن يازىچى ايدى؟ بو سوالين سىبى نەدير؟ و باشقا بىر سورى: آيا دوكتور نطقى ايلك يارادىجىدير كى، ايتگىن حالدا ياشايىب و اللالھين رحمتينە گىتدير و يا اوندان اۈنچە و اوندان سونرا بو سايق ياشايانلار اولاجاقلار؟

«آذربايجانين آدليم سيمالارى» آديله يىغدىغيم كتابلاردا بو گونه كىمى دوققوز يوزدن آرتىق بو انسانلارين ياشايىشىنى و يارادىجىلىغىنى نى يىغا بىلمىشم. بونلار يا يازىب - يارادان ديرلار، يا شاعير، يارسام، يا خطاط، يا سياست انسانلارى، يا اقتصاد و يا تارىخ عالميندە و يا باشقا ساحەلردە اۈزلرينە آدليم انسانلار ايچىندە بىر يتر آچمىشلار. بونلار قادين يا كىشى، گنج يا ياشلى، تىرىزلى يا زىنجانلى، وارلى يا بوخسول، سوادلى يا سوادسىز و هر حالدا اولاي بىلرلر. بىر پاراسى انسانان يارادىجى دوغولموشلار و بىر پاراسى زمانە اتگىندە يارادىجى اولموشلار. بونو دىمكىدن ايستەيرىم بىر سۆزو يىتىرم كى، بو دوققوز يوزدن آرتىق آدليم انسانلار هاموسى آذربايجان اۈلكەسىندە انسانان اولوبلار آصما بىر سۆز وار كى، بونلارين يوزدە دوخسان بىشى آذربايجانندان اوزاق اۈلكەلردە وفات ائتمىشلر.

بو نە دىمكىدير؟ بىز و بىزىم توپراغىمىز دوغدوغو ائولادلارينا صاحىب دورا بىلمىر؟ سىب نەدير كى هر كىم آياق توتور و قاچماغا امكان تاپير، اۈنچە اۈز يوردوندان باش گۆتوروب قاچير؟ بو بدعتى

کیم قویبودور؟ یا بله دئیک بو بدعتی کیمدیر قورویان؟ آیا آباق توتوب قاچانلار بیر یئره چاتمیشلار و یا قالانلار هر نهدن قالمیشلار؟ آیا عؤمورلرده بیر ائيله فرصت وار کی، دؤنه - دؤنه ایل به ایل، گون به گون هر طهر یاشاماغی سینایاق؟ نهدن هر نهیی اوزوموز سیناماق ایسته ییریک؟ بس گنچمیشلرین یاشایشی نئجه بیزه اویود اولا بیلمه لیدیر؟

داها دوکتور حمید نطقیه المیز چاتمیر کی، اوندان سوروشاق بو کؤچمکلرده، یئر به یئر اولماقلاردا، آیا ایسته دېگینه چاتدین؟ اوندان سوروشماق اولمور کی، یورقونلوغون نهدن اولدو؟

بیر قوجا و ناساز آنا زاریا- زاریا اوغولنا دئییردی: اوغول آلاهی منیم اوزومون اؤرتویون وئرسین، سیزین ده جانیز منیم الیمدن دینجلیسین. اوغول نه دئسه یاخشیدیر؟ او دئدی: آناجان! سنین بو زاریماغین دا، آخ - و این دا بیزه خوش گلیر! آنجاق سن یاشا!

دوغرو ایستک بله دیر. آناسین سئون اونون آه - زاریا دا دؤزر، هئچ نه یه ده الی چاتماسا، گونده بیر دؤنه اونو گولر اوزیله قارشیلایار. نه اولاردی قوجا تیریزین ده دیلی اولایدی دانیشماغا. و بیزلره دوغروسونو سؤیله ییدی کی: آیا بیزلر کیمی اولدو وار، دؤندو یوخ دئیلری آرتیق ایسته ییر یا خوش گون، بش گون دئیلری؟

بو آنانین خسته لیگی آیا بوندان دئیل کی، دوغدوغو بشجرتدیگی بالالار، بهره وئرن زامانلاردا، باشقالارینین قوجاغینا سیغینب لار؟ خسته لیگی بوندان دئیل کی، چکدیگی زحمتلرین و قویدوغو امکلرین چوخو بهره سیز قالب و یوخسوللوغو بوندان دئیل کی وار - یوخونو بالالارینا باغیشلا یب آما بالالار اونون قدرینی بیلمه ییلر؟ بیر آنا کی، بیزیم اونون آتکینده آدیم آتماغا و تکجه قورو - قورو دولنماغا راضیدیر، گونده بیر دؤنه گولر اوزیله قارشیلانماغا راضیدیر، نه سایاق اورگیمیزدن گلیر کی، اونون بونون چیگنینه قویاق و گؤزلرین بوللاردا؟ تکجه بوندان اؤترو کی بیزلره دوکتور، پروفوسور، دوچنت و نه بیلم نه لر و نه لر دئیلر؟ بس باشقا باغلیلیقلار نه اولسون؟

گنچمیش گونلرده پیام اردیل نشریه سینده بیر یازی مندن گنتمیشدی (آذربایجان - سرزمین همیشه آبی) عنوانیندا. اوندان کؤچوب گئندلردن ایسته میشدیم بیزلره یوخ، آما اوز اورکلرینده سالیب چیخسینلار کی، آیا بو کؤچمک اولناری بیر یئر یئیریب یا یوخ؟

دقت وئرسه نیز، بو سون آدلار کی، بیزلرین اوستوموزده واردیر حقیقتده ده سون آد دیر. نهدن کی، بیزلرین آدیمیز گنچمیشده بله آدلار نامیش: حسن علی اوغلو، سلیمان صفر اوغلو... دئسک کی، بیزلری آتا بابالاریمیز یله تانیارمیشلار. امگه و ایشه حؤرمت قایل اولمادان بیر پارا دمیرچی، پاپریزچی، شالچی، نه چی و نه چی ده آدلار دیق. آما اوندان کی آنادان بابادان ال اوزوب و باشقا یئرلرده باش قالدیردیق، حقیقتده بیر گؤبلک کیمی اونا - بونا آسلانا - آسلانا حیات سورمگه باشلادیق.

بئله حالدا او سگسن فايض كى سورشودولار: دوكتور نطقى كيمدير، اصلا گوناهاكار دئييلر، بو سگسن فايض هله ده ياشاياجاقلار، بونو بيلمه دن كى، هله ده دوكتور نطقيلر وار كى بيزيم عشقميز يله ياشايرلار.

آنجاق ياشاييش عالمينده گزروب - گؤتورمك وار، گؤرسنيب سؤيله مك وار، پالازا بورونوب ائليله سورونمك وار و دئمك گنجميشلرين اؤيودلري وار كى هر بيريسى بير عؤمور ياشاييشين تجروبه سيدير. نه دن فايدالانماق؟ گلين غريب چيليكده ياشايان نطقى لرى آختاريب تاپاق. انسان دئديگين، چيى سود امميش دير. عالمي ده گون اولار كى يولون ايتيرر، خطاسيز اولماز، آنجاق اينجيكلى اولاييلر. بو كدرى - بيزلره بورجدور كى اونلارين اوركلريندن چيخارداق، ائل ايچينه آپاريب، ائل ايله ياشاداق. ياراتديغي اثرلري و ياشاتديغي يوللاري بيلمه ينلره بيلديرك. چتئليك بو ساياق انسانلارا دئئما وار. ايتاليا ديلينده بير مثل وار كى دئئير: گمي يارانيب دالغالاريله چيرپيشماخدان اؤترو، نه كى ليماندا دئنجلمكدن اؤترو. اونا گؤره دئنجليك يوخ آنجاق قدير بيلمك آختاراق. قدير بيلن لردن اولاق. ياشايان دوكتور نطقيلري آختاريب تاپاق، اونلاري آنالارين قوجاغينا، باجيلاري - قارداشلاري ياشاديفي دؤرد ديوارا آپاريب و باريشديراق. آنادان اوزاق قوردون دا بالاسي ياشايا بيلمز، قالسين كى، بيزيم تك عاجيز انسانلار!

شهر يور ۷۸ تهران

زھرہ وفايی نین شعرلری

کروانیم گنت

گنچمیشین گوزو سنده
گلهجک سوزو سنده
قورتولوش اوزو سنده
دایانما کروانیم گنت
ایاقلاریندا قاپار
یورماسین سنی پادار
کؤکسونده بیر ائل آپار
دایانما کروانیم گنت

بیلمه ینلر هنی سورسون
یول آلدیق نئجه اولسون
آلقیشلار سنه اولسون
دایانما کروانیم گنت

یورقونلوق سنه گلمز
ایگیت قولدورا اگمز
حرامی سنه دگمز
دایانما کروانیم گنت

اوزاق یوللار اؤنونده
دایانما کروانیم گنت
قوردلار اولور دؤنومه
دایانما کروانیم گنت

گلهجک گوزلور بیزی
یوللارا وور گریزی
یاراتماق کرک ایزی
دایانما کروانیم گنت

اویما فعله قالارسان
یول سنیندیر آلارسان
اییلنرسن دایانسان
دایانما کروانیم گنت

یولچولار بوران گؤرر
قار گؤرر، دومان گؤرر
آخار چای عَمَان گؤرر
دایانما کروانیم گنت

نفرته - كينه قارشى
ظالم - بيدينه قارشى
چالاركن ظفر مارشى
دايانما كروانيم گنت

قوشما پشينه نادان
دوستلارا گلسين قادان
خالقيني اونوتما دان
دايانما كروانيم گنت

اينام وار اولدو يوخدو
يانماق وار سۇندو يوخدو
اولدو وار دۇندو يوخدو
دايانما كروانيم گنت

تبريز ۷۷

هر دۇنومده فيرتينا
آل يولو قانا - قانا
قورد قالسين يانا - يانا
دايانما كروانيم گنت

ساغين - سولوندا يولداش
قولوم قولوندا يولداش
دوستلار يولوندا يولداش
دايانما كروانيم گنت

يورولورسا آياغين
قلم سنين داياغين
قاراتما ائل ساياغين
دايانما كروانيم گنت

گون اورتادا دير هله
چكيمينه وئر ال اله
اوغرونا خشير گله
دايانما كروانيم گنت

زھرە وفاقى

گىجىگىم گلىرى كۆيدە اولدوزا
 او گۇرور ھارداسان من گۇرنمىرم
 آجىغىم توتورى اسن كۆلكدن
 او اۆپور ياناغىن من اۆپنمىرم

دئسم البت يئنە گولرسن منە
 دئمە يىم نئىلە يىم يانىب ياخىرام
 تىنئدە باغلانان دويمە كۆيىنگە
 آرتىق كىچىكلنىب آجىقلانىرام

اينانارسان دئسم ھەممىم نەدىر؟
 سنين او ايچدىگىن چايىن بارداقى
 او ياناشدى سنە يئنە من قالدىم
 بارداقجا اولمادىم
 كۆنلومون داغى؟

«مکتوب»

زهره وفائی

مکتوب يازمىشدين - آلدېم - اوخودوم. ساغ اول كى، اوز گونلريوى منهده آرزولاييرسان. منه گل دئيرسن... اولار... اوندا اولاركى، من بير قوش قاناديندان قيريلمىش لهلك اولام، يا تارلالاردان قيريلان بيرسامان چوپو. اوندا هر يئل مى قالدېريب ايسته ديگى يئره آپاراييلر، هر كس منى يئرىمدن قوزاييب و هر ايسته ديگى بو جاقا آتاييلر. بئله حالدا بير قوش منى ديمديگينه آليب و يوواسينا اورتوك ائيلهسه دئهرم چوخ اوغورلو اولموشام. آما اوندا آرخايين ديليم... قوشلار سويوق - ايستى يئر آختاران حالدا، داها يووا نهرينه گركدير؟ اوزومه باخيرام: لهلك ياسامان چوپو ديليم... درين باخيرام... اوزومو آغاج گورورم بارلى - بوتاقلى، كؤتوكلى - ريشه لى آغاج. نئجه قيريم بو كؤكلرى؟ يا اوزوميله گؤتوروم؟ ائيله حالدا اونون يوش يئرى نئجه اولار؟ بار - بوتاغىمدا يووا قوران قوشلار - كولگمده يورقونلوق آلان يولچولار - بس بونلار نئجه اولسون؟ من تئجه بير آغيز دانىشماق ايچون يا بير قارين يئمك ايچون ديليم. منيم ايناملاريم - آندلاريم وار. من موغان چؤلونده آت چاپدېرىشام، آرازين سويوندان ايچيب اونون آخارليغينا آند ايچمىش، خالخالين دوم - دورو هاواسيندان آلمىشام، خزر سويوندا دستماز آليب اردبيلين آدين اوزوننه قايتارماق ايچون آند ايچمىش، طاليش داغلاريندا قورولان كومالارا باش اوزاديب، بير بير ياشايانلارينا سلام دئمىش، من كلئيرين دومانلى منشلرينده بايكة هاى وئرمىش، قارداغ ائلاتلارينا «بوردايام» دئمىش، يوردومون منشلرينده اولان کوتان آغاجلاردا يادگار قازمىشام، ميانانين دوگى زمى لرينده سارى بوليول كيمي اوچموشام، زنجانين اكينچى سينه يورولما قارداشىم دئمىش، قزوينده ايتن - باتان قارداشىما، دايان! ايتمه! دئمىش، من كؤتوگومله بو يوردون قاريش - قاريشينا باش چكمىش، سلام وئرمىش، سلام آلمىشام، بو تائيش اوزلرى هاردا قويوم قالسينلار؟ من اولماسام آتالاريميزين مزارىنى خزل باسار، توز باسار، من اونلارى سيليب آيدين لاتماليام، من بير گوزگوكيمي گئچمىش ايله گله جك آراسيندا دايانماليام؟ آخى گئچمىشى گله جكه گوسترن لازمدير. آرخايينام اوردا اولانلارين بير چوخوسو بوردا يوخدور. آما بوردا اولانلارين هئچ بيرىسى اوردا يوخدور. نئجه دئيرسن كى: (هر جا كه روى آسمان همين رنگ است؟) سن هئچ

تېرىزىن گۆيون ياغىش ياغاندان سونرا گۆروبىن؟ اونون يويولان اولدوزلارينا باخيسان؟ بورانين قارانقوش لارين قوشولوب اوچوبىسان؟ باشماق تيكن لرى آلما يارباغيندا چىمىندە گوروبىن؟ بوبى قوشونون سىيە يوخودان دوروبىسان؟ اذان سىيىنى ائشيتمەدن نە سىياق ياشايبىسان؟ مەندى گوروم آنانين چادراسىنى نەدن آپارىيسان؟ ئمرى نەدىر؟ زمان اۋتندن سونرا داھا او آنانين عطيرين وئرميە جىك دىر. آنانين چادىراسى عطيرلى و ايسى اولان حالدا گۆزلىدىر، آنانين باشيندا گۆزلىدىر، آنانين گولر اوزو اونون قارشىيندان باخاندا گۆزلىدىر. اتانين قاپودان گىرمگى، آلدىغى آلچا- آرموت... مینلرجه مترويا- تراموايا دىيشمىم. داھا سن مرحمت نەنى گۆرمورسن، أمما سن هله دە بىزە گلندە چرقدىنين بوجاغينا باخىرام كى، مەنە نە گىرىب.

مەنە گل دىيىرسن. ساغ اول: أمما بوردا بىلمىرم نەلر واركى بىر قىيىم زنجىر كىمى مەنى بورايا باغلايب، بىر ائىلە قىيىم كى هنج ترېنمگە فېكىر وئرمىرم، مەنە گل دىيىرسن، مەنە قىر دىيىرسن، مەنە اۋل دىيىرسن، بوخ... هله قالمالىيام، هله دايانماليام!

بهار ۷۹ تېرىزىن

www.iran-archive.com

«انجمن کتاب دوستان آذربایجان»

در آستانه سال دو هزار، در حالی که در جهان به علم و تکنیک پیوسته است و برای آگاهی هر چه بیشتر مشتاقانه در تلاش است، اصل اطلاع رسانی در تمامی اصول علمی، اجتماعی و فنی از اولویت اول برخوردار می‌باشد. این اصل با بکارگیری رادیو، تلویزیون، ماهواره، روزنامه، کتاب، اینترنت، تلفن و کامپیوتر و ... صدها نوع وسیله دیگر، به سرعت تمام راه می‌پیماید و ما با انتخاب یک وسیله از میان این وسایل ارتباطی می‌خواهیم به جمع پویندگان علم و آگاهی بیونندیم.

«انجمن کتاب دوستان آذربایجان»

همچنانکه از نامش پیداست کتاب را به عنوان یک وسیله معتمد و مطمئن و امکان‌پذیر در منطقه، در میان اصول اطلاع رسانی فوق اولویت داده و اقداماتی را مدنظر قرار داده‌ایم. شعار ما این است: «هر ال ده بیر کتاب». در این راستا چه می‌کنیم؟

- ۱ - علاقمندان به امر ترویج و چاپ و نشر کتاب در این امر ما را یاری می‌دهند.
- ۲ - اعضاء داوطلب لیستی از کتابهای آماده چاپ را که خود مؤلف آن هستند و یا به مؤلف آن دسترسی دارند تهیه می‌نمایند.
- ۳ - هر ماه یا کتاب به عنوان اولویت اول با نظر کلیه اعضاء و یا با رأی اکثریت برگزیده می‌شود.
- ۴ - هزینه چاپ آن دقیقاً برآورد می‌گردد.
- ۵ - هزینه چاپ به نسبت مساوی میان اعضاء تقسیم می‌شود.
- ۶ - کتاب چاپ و آماده پخش می‌گردد.
- ۷ - اعضاء مشترک در چاپ به همان نسبت تقسیم هزینه، از وجه کل فروش و یا خود کتاب برخوردار می‌گردند.
- ۸ - بدین ترتیب اعضاء علاوه بر دریافت وجه پرداختی خود در ابتدای کار، سودی هم از بابت فروش کتاب به دست می‌آورند.

آیا شما هم علاقمندید به این انجمن بیوندید؟

توضیح:

- * هیچگونه حق عضویت از اعضاء دریافت نمی‌گردد.
- * شرکت در چاپ هر کتاب برای اعضاء اجباری نمی‌باشد.

نشانی تبریز ص. پ ۳۳۶۹ - ۵۱۳۳۵ انتشارات زینب پاشا
تلفن ۰۴۱ - ۸۷۱۰۰۶

چاپدان بوراخیلان کتاب لاردان هر نه سایی ایسته‌سز سیزه گوندره بیله‌ریک. دنمه‌لیه‌م کی کتاب لار
تماماً آذربایجان تاریخی - فرهنگی - فولکلوری - ادبیاتی و باشقا ساحه‌لرینده‌دیر.

www.iran-archive.com

بازهم پیرامون

«گوشه و زوایای تاریخ ترکان»^(۱)

دکتر ضیاء صدرالاشرفی

آدرس پست الکترونیکی بری تماس با نویسنده این مقاله:
<alpar0@hotmail.com>

بعد از خواندن «بخشی از گوشه و زوایای تاریخ ترکان» نوشته دوست گرامی آقای دکتر جواد هیئت (تربیون ۴ صفحه ۱۵۴-۱۴۹)، به سبب اهمیت مسئله که به نکات تاریک اسطوره و تاریخ ترکان مربوط بود، توضیح مفصلی در مورد مطالب «اقوام اسرائیل و تاریخ ترکان» و در جواب ایشان نوشتم که از حوصله فصلنامه گرامی تربیون فراتر می‌رود و لذا به کوتاهی و فهرست وار به توضیح و باصطلاح به جواب ایشان می‌پردازم. در صفحه ۱۵۵ تربیون ۴):

۱- دوست گرامی آقای دکتر هیئت، نظر «بار-هبر یوس» اسقف مسیحی یهودی الاصل قرن سیزدهم میلادی را قبول ندارند که من به عنوان یکی از منابع «یهودی مذهب بودن ترکان سلجوقی»، پیش از تشریفشان به اسلام بآن استناد جسته‌ام. متأسفانه آقای دکتر هیئت دلایل خود را در رد سندیت نوشته «بار-هبر یوس» ذکر نکرده‌اند. در توضیح و جواب مفصل خود، بحثی را در باره نحوه تحقیق اسناد تاریخی و یار د ادعاهای تاریخی آورده‌ام که به «وقت دگر» شرح آن را موقوف می‌کنم.

ایشان پس از ذکر این نکته که اوغوزهای خزر بین دریاچه آرال و دریای خزر زندگی می‌کردند و «به همین جهت اوغوزهای خزر نامیده می‌شوند» و در رأس آنها «یابقو» قرار داشت که البته «نایب

۱- اصل این مقاله چندی بعد از چاپ تربیون شماره ۴ بدست ما رسیده بود ولی بخاطر حجم زیاد آن قادر به گنجاندن آن در شماره ۵ تربیون نشدیم. در نتیجه هم مثل برخی مطالب دیگر چاپ آن به شماره حاضر موقوف شد و هم استاد صدر در این فرصت اقدام به خلاصه کردن متن اصلی کردند. لذا اگر چنانچه مباحث مفصل مورد بحث در جایی به اختصار مورد اشاره قرار گرفته باشند، گناه مربوطه برگردن تربیون است که حجیم تر از آنچه هست، نمی‌توانست بشود.

خاقان خزر بود» و فرمانده ارتش نیز عنوان «سوباشی» داشت، نظر خود را چنین بیان می‌کنند:

«ابتدا دقاق پدر سلجوق که تازه مسلمان شده بود با «یاقو» اختلاف پیدا کرد. بعد پسرش سلجوق به عنوان «سوباشی» در اثر تحریکات «خاتون» همسر «یاقو»، اختلافش با «یاقو» شدیدتر می‌شود و با صد سوار و ایل و تبارش به «جند» که شهر مسلمان‌نشین کنار سیحون بود کوچ می‌کند. در همین دوران دو سه گروه دیگر از اوغوزها در آسیای میانه زندگی می‌کردند. بعد از جدائی سلجوقیان از «یاقو»، دولت «یاقو» از شمال مورد حمله قبچاق‌ها قرار گرفته و منقرض می‌شود و اکثریت اوغوزها بجز ترکمانان «مان قشلاق» بطرف غرب و جنوب مهاجرت می‌کنند».

آقای دکتر هیث پس از آن از این مقدمات نتیجه‌گیری می‌کنند که من (ضیاء صدر):

«یاقوی اوغوزهای خزر را که در شرق دریای خزر می‌زیستند با خاقان خزر که پایتختش در شمال غربی دریای خزر در شهر ایتیل - خان‌بالیق بود اشتباه گرفته‌ام» هم‌چنانکه اوغوزهای سلجوقی را با اوغوزها (اوزها) جزو مجموعه اقوام امپراتوری خزر بودند، یکی دانسته‌ام. ضمناً مؤلف (صدر)، عنوان «سوباشی» سلجوق را که به معنی فرمانده ارتش می‌باشد اشتباهاً سلجوق «سرآبی» ترجمه کرده است».

توضیح کوتاه اشکالات فوق چنین است:

الف - در مورد محل زندگی اوغوزها که اوزها و سلجوقیان در جوار خود امپراتوری خزر و در پایتخت آن زندگی می‌کردند، می‌توان باستناد جغرافیا نویسان مسلمان (ابن فضلان: سفرنامه + حدودالعالم و غیره تا برسد به نقشه مردمشناسی لغات‌الترک محمود کاشغری که ضمیمه این نوشته است)، آن را مستند ساخت.

در ضمن من صراحتاً سلجوقیان را از اوزها جدا کرده‌ام و خود شما هم آن را در صفحه اول (۱۴۹) تریبون شماره ۴) مقاله‌تان آورده و نقل کرده‌اید. مهاجرت اوغوزهای سلجوقی بطرف جند در سال (۹۸۵ میلادی) و جدائی اوغوزها (اوزها) از خزران به سال ۱۰۵۴ میلادی واقع شده است. معلوم نیست به چه علتی این شبهه حاصل شده است.

ب - نوشته مورخین عهد سلجوقی را در مورد مسلمان بودن اجداد سلاجقه باید با احتیاط مورد بررسی و پذیرش قرار داد. لازم است داده‌ها و اسناد تاریخی قبل از حکومت و حتی ظهور سلجوقیان را در کنار نوشته‌های دشمنان آنها (مانند بیهقی مورخ غزنویان) و نیز مورخین و نویسندگان بعد از انقراض سلاجقه بزرگ مثل «بار هیریوس» بصورت تطبیقی و مقایسه‌ای بررسی کرده و آنگاه نوشته‌های مورخین عصر سلاجقه را با نتایج آنها مورد سنجش قرار داد. از این راه است که می‌توان ادعاهای مورخین عصر سلجوقی و استنباط‌های بعدی از آنها را روشن ساخت:

اگر دقاق پدر سلجوق مسلمان شده بود، دلیلی نمی‌توان ارائه کرد که چرا طغرل و جانشینانش خود

را به سلجوق منسوب کرده و سلسله را سلجوقیان نامیده‌اند و نه «دقاقیان». مگر شاهنشاهی در یک جامعه سستی و مسلمان، هر چه تفاخر و تظاهر به اسلام در آن قدیمی تر باشد، بهتر و مورد قبول تر نیست؟ آن هم برای امپراتوران مسلمانی که مشروعیت را از خلفای عباسی و شمشیر و لیاقت و سیاست فدرال: (اتابکی و ملکان شاهی) خود اخذ کرده بودند.

ب - نوشته «بار هبریوس» با ادعای وجود «یاقو» رد نمی‌شود چنانچه خود آقای هیئت هم نوشته‌اند، یاقو به معنی ملک و عنوان کلی بعضی از امرای ترک بوده است، احتمالاً مُحَرَّفِ فغفور (بغ‌پور) لقب پادشاهان چین برای ترکان و تاجیکها بوده است و درست مترادف و ازه: شاه، فرعون، قیصر و خاقان است و این عنوان هیچ فرد تاریخی مشخصی را در زمان و مکان معین تاریخی روشن نمی‌کند همچنانکه خاتون نیز یک نام و لغت کلی و عنوان ملکه یا شهبانوی ترکان بوده است و مانند «یاقو = یبقو» نمی‌توان شخص معینی را از آن فهمید و لذا هر دو فاقد جنبه تاریخی مشخصی هستند.

در ضمن بارهبریوس معاصر هلاکو خان بوده و چهارده سال بعد از انقراض سلاجقه بزرگ (۱۲۱۲ میلادی = ۵۹۰ هجری) و در سایه سلاجقه حَلَب و همسایگی سلاجقه روم زیسته است: (متولد ۱۲۲۶ متوفی ۱۲۸۶ میلادی). لذا نسل اول بعد از عصر سلاجقه بزرگ بوده و باصطلاح از رعایای مسیحی سلاجقه حلب محسوب می‌شده است و بدین سبب و بعثت یهودی نسب بودن و مسیحی شدن او سخنانش از حَب و بغض عاری است یعنی تمایلات دینی (اسلام و یهودیت) در آن دخالت ندارد و چون دارای تبار یهودی و در قلمرو سلجوقی متولد شده و اجدادش در آن فضا زیسته‌اند (مدت ۲۰۰ سال) لذا از درون مسائل تباری نیز مطلع بوده است انهم به عنوان یک اسقف که مرکز تلاقی اطلاعات خانوادگی و اعتقادی است و بالاخره به سبب انقراض سلاجقه بزرگ و انقراض کامل امپراتوری خزر و نیز استقرار حکومت مغول (بی تفاوت به مسئله مذهب و نیز زبان) و تقرب و نزدیکی او به هلاکو خان، کتاب وی عاری از ترس (سیاسی یا تباری و حتی شخصی) نوشته شده و قضاوتش تا سند مخالف ارائه نشود از اعتبار تاریخی قابل توجهی برای آشنایان به روش تاریخ علمی برخوردار است.

ت - در مورد «سوباشی» که تلفظ درست آن در ترکی شرقی است **SÜ BAŞI** (BASHI) خود من هم متوجه مطلب شدم ولی تصحیح آن در تریبون ۳ ممکن نشد و لذا در همان تریبون ۴ مقاله دوست گرامیم آقای دکتر هیئت چاپ شده در صفحه ۱۶۶ زیرنویس شماره ۵ می‌توان تصحیح و توضیح کوتاه آن را ملاحظه کرد. تغییر تلفظ (از **SÜ** به **SU**) و محل استقرار سلجوق در شهر جند و کنار سیحون علیا، باعث این تسامح و عدم دقت شده و این انتقال ذهنی به سبب عجله در نوشتن و ارسال مقاله مانع آن شد که در باره آن جستجو و تمرکز لازم انجام شود و لذا این اشتباه بوجود آمد. بهر حال از تذکر آقای دکتر هیئت و پیش از ایشان از آقای محمد علی حسینی صمیمانه ممنونم. در تاریخ بیهقی همسوباشی مرتب آمده است.

۲- در صفحه ۱۵۱ تربون ۴، آقای دکتر هیئت اشکالات چندی را مطرح کرده‌اند که ضمن توضیح کوتاه مطلب ایشان را نیز نقل می‌کنم:

الف - ایراد کرده‌اند که چرا من نام «آلپ ارسلان» سلطان دوم سلجوقی را مرکب از سه کلمه ترکی: (آلپ+ار+اصلان) دانسته و شیر مرد آزاده: (ایگید) ترجمه کرده‌ام در حالیکه به نظر آقای دکتر هیئت: «آلپ به معنی قهرمان (ایگید) و ارسلان به معنی شیر بوده و مجموعاً شیر قهرمان معنی می‌دهد». همچنین آلپ تکین (جدّ مادری سلطان محمود و مؤسس سلسله غزنوی) را به امیر آزاده ترجمه کرده‌ام (آلپ: آزاده و قهرمان + تکین = امیر) مورد اعتراض ایشان قرار گرفته که به نظر ایشان: «تکین و یا تکین در ترکی قدیم به معنای شاهزاده و پرنس بوده و آلپ تکین به معنی شاهزاده قهرمان است».

جواب: از تقطیع کلمه بصورت «آلپ+ار+اصلان» معنی تک تک واژه‌ها در ترکی روشن است:

آلپ به معنی قهرمان، راد، آزاده و به عربی مترادف فتی می‌باشد. قهرمان و ایگید تنها مفهوم جسمانی و زور بدنی ندارد، جنبه اخلاقی و روحی را نیز دارا می‌باشد. امروزه نیز در مفهوم «ایگید اعلان» و «ایگید کیشی» معنی آزادگی و رادمردی مستتر است. لذا معنی آزادگی و رادی از مفهوم قهرمانی جدائی ناپذیر است و ترجمه شیر مرد آزاده یا شیر مرد قهرمان کاملاً منطبق با معنی کلمات سه گانه این نام زیبا است.

(آلپ = قهرمان و آزاده و راد+ار = نر و مرد+اصلان = شیر) در حالیکه در تقطیع آلپ - ارسلان چنین تفسیری ممتنع است. ارسلان را نمی‌توان به «ار = مرد و نر + سلان» تقطیع کرد. سلان بی معنی است. جزء اول، همان «ار» به معنی مرد و نر است. به نظر می‌رسد (آلپ ار اصلان) در عربی بصورت مُعَرَّبِ مَحذُوفِ: (آلپ ارسلان) درآمده است: آلپ مبدل به آل شده و «ار اصلان» بصورت مخفف یا درست‌تر بگوییم بصورت محذوف «ارسلان» درآمده است و سپس خود ارسلان به معنی شیر نر و مترادف ار اصلان مجدداً از عربی وارد ترکی و فارسی شده است. به احتمال قوی در ترکی دو شخصیت یکی اسطوره‌ای و دیگری تاریخی ملقب به لقب «آلپ - ار» به معنی رادمرد و قهرمان مرد و آزاده مرد شده‌اند:

اول جد اسطوره‌ای ترکان است که بنام «آلپ - ار - تُنگا» مشهور است و معنی آن نیز بیر + مرد + قهرمان یا آزاده است.

دوم «آلپ - ار - اصلان»، سلطان سلجوقی و فاتح بزرگ بعد از اسلام تاریخ ایران و ترکان است که معنی آن شرح شد، به نظر می‌رسد (با مرجوع دانستن اشتباه) نام اصلی این دو «تنگا» و «اصلان» بوده و پس از آنکه «چون شیر بخود سپه‌شکن شده و فرزند حضال خویشتن گشتند» لقب «آلپ ار» به نام اصلی آنها اضافه شده است. آلپ ارتنگا بعدها با اسطوره زرتشتی و یشت‌هائی - اوستائی افراسیاب مخلوط شده است چنانکه مرثیه «آلپ ارتنگا» به خطا به «مرثیه افراسیاب» مشهور شده است. (جلد اول لغات الترمک محمود کاشغری صفحه ۴۱ چاپ آنکارا دیده شود). در ضمن وجود نام

آلپ - آر - تنگا نیز مؤید دیگری بر صحت نظر من در مورد آلپ - ار - اصلان است.

در مورد آلپ تکین: به نظر من ترجمه امیر آزاده: (آلپ = قهرمان و آزاده + تکین = امیر) بطور قطع بر (شاهزاده قهرمان) ترجیح داد: بنابه واقعیت تاریخی نه آلپ تکین و نه سبک تکین پرنس و شاهزاده نبودند. هر چند لغت تکین و یا تیگین در اصل به معنی شاهزاده و پرنس بوده است اما لغات بنا به تغییرات اجتماعی و بر حسب زمان و مکان محتوی و معنی شان نظیر تلفظ شان دچار دگرگونی و تغییر می شود با توجه به اینکه «آلپ تکین» مزدور یا برده خریداری شده نظامی امیر (شاه) سامانی بوده که به سبب لیاقت، به فرماندهی کل لشکر سامانی در خراسان رسیده بود و تاریخ بیهقی که مورخ دربار غزنویان است به صراحت و دقت سرگذشت جانشین و داماد آلپ تکین یعنی سبک تکین (امیر خُست و چالاک) و پدر سلطان محمود را نیز نوشته است (صفحه ۲۰۲ - ۲۰۳) که او نیز غلامی بوده که وی را «سبک تکین دراز» می گفتند. خداوند: (صاحب برده) او چون نتوانسته بود وی را مثل سایر بردگانش بفروشد به سختی او را می زده و آزارش می داده است «تا آلپ تکین به نیشابور بود بر سپاه سالاری سامانیان با حشمتی بزرگ و مرابادو یارم بد و بفروخت و قصه پس از آن دراز است تا بدین درجه رسیدم که می بیند»: لذا اطلاق امیر که به معنی فرمانده قشون و نیز شاه هم هست: (امیر اسماعیل و امیر نوح سامانی) در ترجمه معنی تکین یا تیگین برای عده ای از بردگان نظامی مزدور مسلماً بر معنی لغوی و تاریخی آن به معنی شاهزاده و پرنس ارجح است، تا مصداق: «برعکس نهند نام زنگی کافور» قرار نگیریم و برده مزدور را پرنس و شاهزاده نخوانیم. آنان فرزند خِصال خویشان بودند و از فضل پدر، هیچکس حاصلی نبرده است. معنی القاب و لغات در آن عصر چنان دچار تحولات شده بود که خواجه نظام الملک یعنی مقتدرترین و لایق ترین نخست وزیر تمام تاریخ ایران در سیاستنامه از آن شکایت می کند. امروزه نیز به عنوان مثال ما واژه «کشور» را به معنی مملکت بکار می بریم نه جائیکه اهالی آن به «کیش» (دین) دانماً «ور» می روند و آداب دینی را بجا می آورند، همچنین واژه «ملت» را نه به معنی قرآنی و تاریخی آن که پیروان یک پیامبر یا دین است بلکه به مفهوم مدرن آن، یعنی مردمی که در سرزمین مشترک به عنوان شهر و ندان برابر و آزاد زندگی می کنند و دارای دولت مستقل و پرچم و پول معلومی هستند بکار می بریم. در مورد تکین نیز همین قاعده جاری است.

پ - راجع به جنگ دندانتان مرو، آقای دکتر هیئت به درستی اشاره کرده اند که در سال ۱۰۴۰ میلادی و نه ۱۰۳۷ میلادی رخ داده است. من با وجود آنکه صراحتاً در آن مقاله که توسط آقای دکتر هیئت هم نقل شده (مقاله ایشان صفحه ۱۴۹ تریبون ۴) نوشتم که تأسیس سلسله سلجوقی (تاجگذاری طغرل در نیشابور) در سال (۱۰۳۷ میلادی = ۴۲۹ ه.ق) بوده است اما به خطا جنگ دندانتان را که در (۱۰۴۰ میلادی = ۴۳۱ هجری قمری) اتفاق افتاد و بیهقی خود در آن حضور داشت در همان سال نوشته ام. این تنها اشتباه اساسی است که من داشته ام و باین سبب از ایشان بسیار ممنونم هر چند به اساس مطلب ارتباطی ندارد و به خاطر عدم مراجعه به تواریخ و به سبب استناد به یک نوشته دست دوم این خطا رخ داد با آنکه اشتباه برای همه مرجوع است آنهم در مقوله تاریخ که آخرین علم از علوم انسانی است و از علوم دقیقه (فیزیک، شیمی و زیست شناسی) و علوم تجربی (ریاضیات و منطق) فاصله

زیادی دارد. اما این خطا کاملاً اجتناب‌پذیر بوده و خود را مسئول می‌دانم و از ایشان صمیمانه متشکرم.

پ- راجع به چاکان و سپس سلطان بیرس (بای بارس) تذکر درستی داده‌اند. اما اگر دقت می‌کردند که من بصورت تلگرافی در نتیجه گیری مطلب، با حداکثر تجرید و به اشاره از این مطالب گذشته‌ام، شاید از طرح آن صرف‌نظر می‌کردند اما چون گفته شده باید به توضیح آن نیز پرداخت:

آقای دکتر هیئت راجع به اصل و نسب چاکان به درستی نوشته‌اند که: وی از اوغوزها (اوزها)ی شمال دریای خزر بود که به بالکان رفت و «در قرن دهم با بحریه قوی به بعضی از جزایر اژه حاکم شده بود. چاکان امیر «ازمیر» برای ضبط استانبول با پیچنگ‌ها به توافق رسیده بود. پیچنگ‌ها در (این) موقع در «کوچک چکمه‌جه» اطراف استانبول بوده و تراکیا را گرفته بودند. در این موقع سلجوق‌ها هم در ساحل مرمره، بیزانس و استانبول را به محاصره درآورده بودند (۹۱م). در این هنگام امپراتوری بیزانس از اروپائینها کمک خواست تا جنگهای صلیبی را شروع کند (کنند) ولی بوسیله ترکان قپچاق نجات یافت زیرا کومانها (قپچاق‌ها) با ۴۰ هزار سوار به پیچنگ‌ها حمله کردند و آنها را از پای درآوردند. (۹۱م)

من بر این موضوع کاملاً آگاه بودم و اصل و نسب چاکان را که از (اوزها= اوغوزها)ی شمال بوده می‌دانستم اما بحث من آن هم به کوتاهی اشاره جنگ و فتح آسیای صغیر و پیامدهای پیروزی ملازگرد برای ترکان، ایران و دنیای اسلام در آن زمان بود که قبایل ترک در نتیجه این پیروزی و در زیر سایه و به پیروی از استراتژی سلجوقیان مشغول فتح و تحکیم خود در آسیای صغیر بوده و به سبب اشتراک قومی با اوغوزهای شمال نیز به سرعت متحد شده و آنها را نیز به استراتژی خود جهت ساقط کردن حکومت بیزانس کشاندند. در مقابل پادشاه بیزانس نیز علاوه بر درخواست کمک از پاپ و کشورهای مسیحی اروپا سعی داشت در میان ترکان اختلاف انداخته خود را نجات دهد چنانکه الکسیس پادشاه وقت بیزانس میان قلیچ ارسلان و همین چاکان مورد اشاره آقای دکتر هیئت اختلاف انداخت و متأسفانه چاکان در ضیافت قلیچ ارسلان به قتل رسید که یادآور مهمان‌کشی هوخشر پادشاه ماد از سران قبایل سکانی است. در ضمن میان ملکشاه و ابولقاسم نیز اختلاف انداخت و آن سردار بزرگ در بازگشت از اصفهان به قتل رسید. اگر مرور دیگری به این بخش از مقاله شود کاملاً روشن است که تیر وار به مطالب اشاره شده و به ریزه‌کاری‌های صحیح، بعلت تجرید مطلب، نظیر اصل و نسب سرداران طبیعتاً اشاره نمی‌توانست بشود و نشده است. هدف اشاره بیک استراتژی و ادامه و تداوم آن تا رسیدن به نتیجه قطعی بود: (از فتح ملازگرد تا فتح قسطنطنیه: ۱۴۵۳ - ۱۰۷۱).^(۱)

۱- دنیای مسیحیت که در آن انقلاب سرمایه‌داری صنعتی رخ داده بود در قرن نوزدهم که وارد مرحله استعمار از تکامل خود شد و در آغاز قرن بیستم تصمیم گرفت تا دنیای ترک را از نقشه جغرافیایی بعنوان دشمن دیرین محو نماید. بخش اعظم آن زیر چکمه روسیه تزاری به تباهی کشیده شد. ایران را با رضاشاه و در افغانستان با ابادی خود همان سیاست را تعقیب کردند. قرار بود بعد از جنگ اول روسیه سنت ارتدکس را در خاک ترکیه کنونی علم کند که آردی گلن صحیفه‌ده

ت- در همان صفحه ۱۵۱ دوست گرامی آقای دکتر هیئت پس از نقل نوشته من در باره ابراهیم ینال (آینال)، خود دو روایت متضاد با هم یکی از دانشمندان نامدار «زکی ولید توغان» و دیگری از «عثمان اوز تونا» نقل کرده‌اند و پدر ابراهیم ینال یعنی یوسف را پسر سلجوق و برادر میکائیل بیغو قلمداد کرده و لقب یابغو (بیغو) را برای یوسف پدر ابراهیم ینال هم ذکر کرده‌اند و ابراهیم را پسر عمو و برادر ناتنی طغرل و داود (چغری) نوشته‌اند و معتقدند که ترکان سلجوقی پیش از تشریف به اسلام، به دین اجدادی یعنی شامانیزم بودند و «نام فرزندان سلجوق: میکائیل، اسرائیل، یوسف و موسی به علت مسلمان شدن سلجوق و پدرش دقاق می‌باشد نه بعلمت یهودی مذهب بودن آنها...» عقیده‌ای که رنه گروسه نیز مثل همه آن را تکرار کرده است زیرا کسی توجه به یهودی مذهب بودن ترکان سلجوقی نکرده بود.

جواب: اولاً فرزندان سلجوق را میکائیل، اسرائیل و موسی ذکر کرده‌اند یوسف نظیر پسرش ابراهیم رئیس طایفه ینالیان بود که از طریق مادر طغرل با سلجوقیان فامیل و متحد طبیعی آنها بشمار می‌رفت. اگر سخن «رنه گروسه» را در مورد اینکه ینال یا آینال عنوان و لقب شاهی است فاقد دقت تلقی کنیم (که بعید است که در چنین مواردی خطا کند هر چند اشتباه برای همه از جمله دانشمندان غربی و ترکیه و ایران و هر بشری مرجوح است آنهم در زمینه تاریخ) و آن را از عناوین خانواده یابغو (ملک) به قول آقای دکتر هیئت به حساب آوریم: (صفحه ۱۵۳ تریبون ۴) اما از تاریخ بیهقی کاملاً آشکار است که ینالیان به سرکردگی ابراهیم، جدا از سلجوقیان به رهبری طغرل، چغری و عمویشان موسی بیغو (بیغو) بوده است / موسی را بجای بیغو به خطا بیغو نوشته است: تاریخ بیهقی صفحه ۵۵۳/ و گاه تنها از ینالیان اسم می‌برد به عنوان مثال:

صفحه ۴۷۵: سلجوقیان و ینالیان سواری ده‌هزار از «مرو» به «نساء» آمدند.

صفحه ۴۷۷: هر روزی سلجوقیان و ینالیان بر پشت اسب باشند از بامداد تا چاشتگاه فراخ بر بالائی ایستاده و پوشیده تدبیر می‌کنند.

صفحه ۶۱۶: روز چهارشنبه هفتم ماه رمضان (۴۳۱ هج) چون برداشتم چاشتگاه، سواری هزار

اوتن صحیفه‌نین آردی خوشبختانه از نظر ما جهان سومی‌ها، انقلاب اکتبر که بعد از سبجیت بزرگترین دروغ موفق تاریخ است اتفاق افتاد و استراتژی اشغال عثمانی بوسیله روسیه تزاری و برپائی آئین ارتدکس در سرزمین بیزانس نقش برآب شد اما نقشه انقراض عثمانی به تقسیم خود «آسیای صغیر» میان یونان، ارمنستان و... مطرح شد که مبارزه جانانه ترکان و کردان آنادولی برهبری آتاترک مانع تحقق این نقشه شد و یک پرچم ولو در گرایش افراطی به غرب باقی ماند (تعبیر خط به لاتین و تاریخ کشور مسلمان به میلادی). بپهر حال انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه و پیروزی آتاترک نقش تعیین کننده‌ای در بهم خوردن این استراتژی داشتند. انگلیس در قرن نوزدهم آخرین بقایای امپراتوری گورکانی را که بنام حکومت مغولی هند (بخطا) مشهور است منقرض کرد و از همانجا برچیدن سلطنت ترکان را آغاز کرد که خاتمه آن جنگ جهانی اول با بالکانیزاسیون عثمانی و خواست نابودی آن بود. با متلاشی شدن متأسفانه ناقص «زندان ملل» یعنی روسیه شوروی، امروز پنج جمهوری ترک زبان از آن زندان اسما و یا رسماً آزاد شده است ولی هنوز اقوام و ملل فراوانی زیر ستم ملی‌گرایی قومی یعنی توحش و بیداد (زبانی: اسلاویزاسیون) و (دینی: ارندوکس) روسها در حال احتضار و یا مبارزه بی‌امان هستند (چچن‌ها).

صفحه ۶۱۹-۶۱۸: در بیان نظر جفری (داوود) برای جنگ با سلطان مسعود، بیهقی می نویسد: بیغو: (موسی، عموی طغرل و جفری) و طغرل و ینالیان و همه مقدمان گفتند این رأی درست است... اگر ابراهیم پسر یوسف پسر سلجوق بود، از نظر جامعه شناسی و منطقاً جزو سلجوقیان به حساب می آمد و علتی برای نام ینال و ینالیان به عنوان قوم جدا از سلجوقیان و متحد آنها باقی نمی ماند به نظر می رسد تا اقامه دلایل دیگر این نظر بر نقل قولهایی که آقای دکتر هیئت بنابر آنها خواسته اند تشکیکی در نظر من بوجود آورند ترجیح مسلم داشته و مستند به مورخ دشمن است که خود ناظر جنگ دندانتان بوده و در سری ترین جلسات و مکاتبات غزنویان با سلاجقه حضور داشته است: (بیهقی) (۱)

بعلاوه مسلمین هرگز نام اسرائیل بر فرزندان خود نمی گذارند. سؤال متقابل من از دوست عزیزم آقای دکتر هیئت اینست که: اگر بعد از مسلمان شدن دقاق و پسرش سلجوق، نامهای فرزندان سلجوق را برگزیده اند؟ آیا برای نمونه حتی یک نام غیر یهودی و اسلامی مثل «محمد، ابوبکر، عمر، عثمان، علی، حمزه و...» در میان نامهای «همه یهودی» سلجوقیان می تواند ارائه بدهند در حالیکه پس از تأسیس امپراتوری سلجوقی بدست باکفایت طغرل، نامها، القاب و کنیه های اسلامی در کنار نامهای ترکی ظاهر می شود که خلفای عباسی آنها را نظیر لقب سلطان به سلاطین سلجوقی اهدا و عطا می کردند:

- رکن الدین ابوطالب طغرل بن میکائیل بن سلجوق
- عضدالدوله محمد آلپ ارسلان بن داوود (جفری) بن میکائیل بن سلجوق
- جلال الدین ابوالفتح حسن ملکشاه بن (پسر) آلپ ارسلان و پسرانش
- رکن الدین ابوالمظفر برکیارق / محمد پسر دیگر ملکشاه / معز الدین ابوالحارث احمد سنجر و ...

در مورد واژه «ینال» بایستی تحقیقات بیشتری کرد. وقتی خود آقای دکتر هیئت هم قبول دارند که ترکان ینی سنی شاهانشان را ینال یا آینال می گفتند دیگر عدم صحت نظر «رنه گروسه» در مورد اینکه قیرقیزها هم شاهان خود را ینال یا آینال می گفتند یا نه، در اصل مسئله تغییری نمی دهد. بایستی به کتب متعدد رجوع کرد در این نوع موارد مستشرقین معمولاً تحقیق نکرده حرف نمی زنند که امکانات تحقیق هم برایشان فراهم است ولی اشتباه هم می کنند. بهرحال اینکه قیرقیزها شاهانشان را ینال می نامیدند در اصل قضیه که جدائی سلجوقیان و ینالیان است تغییر نمی دهد. به نظر می رسد سلاجقه نظیر صفویه ناچار به جعل تاریخ خودشان بوده اند:

= سلجوقیان می خواستند اجداد یهودی مذهب خود را برای جامعه سنی مذهب امپراتوری وسیع

۱- جالب آنستکه بعنوان نمونه دیگری از تناقض و عدم دقت مورخین می توان یادآور شد که بطروشفسکی و همکارانش در تاریخ ایران ترجمه کریم کشاورز، صفحه ۶۲۸ بخطا مدعی است که: «خراسان به دست سرداران سلجوقی افتاد... طغرل بیک و عموی او ابراهیم ینال سرداران سپاه سلجوقی بودند. جفری بیک به سمت «سلطان شرق» در خراسان باقی ماند.» وی نیز نه به سلجوق و ینال که دو طایفه مختلف و متحدند، توجه دارد و نه به متن بیهقی

خود مسلمان جلوه دهند بخصوص در ایران که معمولاً کاتبان آنها از مردمان شهرها و روستاهای ایران بودند و هر سه پایتخت آنها در ایران قرار داشت: (ری، نیشابور، اصفهان)

صوفیه نیز سعی داشتند اجداد سنی خود را نه تنها شیعه دوازده امامی بلکه فرزندان امام کونین (حضرت علی) قلمداد کنند. هر دو سیاست نیز موفق شد و تعصبی که سلجوقیان در مورد سنی‌گری و اسلام و صوفیه در مورد شیعی‌گری و سید بودن خود بروز می‌دهند حکایت از یک سیر مکتوم و سعی در مخفی کردن و پوشاندن آن دارد که همانا یهودی مذهب بودن اجدادشان در مورد سلاجقه و سنی و ناسید بودن اجداد صوفیه است.

۳- در صفحه ۱۵۳: آقای دکتر هیئت می‌نویسند:

الف - «در مورد یهودی تبار بودن میرزا ابراهیم کلانتر، نخست‌وزیر زندیه و آقامحمدخان قاجار (صفحه ۱۰ مقاله ضیاء صدر) نیز مؤلف (صدر) به خطا رفته است. چون اصل و نسب قاجار همچنانکه از قیافه‌ها یشان هم مشهود است از اوغوزهای آذربایجانی می‌باشد که به استرآباد کوچ داده شده‌اند. اگر هم اجداد آنها در زمان حکومت خزران یهودی مذهب بوده باشد تبارشان ترک بوده است».

جواب: ابراهیم و بعد حاجی ابراهیم کلانتر محله و سپس کل شهر شیراز، که بعد نخست‌وزیر کریمخان زند و سپس آقامحمدخان قاجار شد. بنا به یک روایت اجدادش یهودی بوده‌اند اما خود او مسلمان متظاهر به اسلام بود. او را پیشکسوت قائم مقام دوم و مصلدق شمرده‌اند. نسب او ربطی به ایل لُر زند و ایل ترک قاجار هم طبیعتاً ندارد. من هم چنین خلط مبحث یا ادعایی نکرده‌ام. حالا این سوء تفاهم از کجا برخاسته نمی‌دانم. قاجارها نظیر افشارها از ایلات ترکی هستند که به انادولی رفته و سپس توسط امیر تیمور بعد از شکست ایلدرم بایزید در جنگ آنکارا به عنوان اسیران جنگی در اردبیل به درخواست جد شاه اسماعیل صفوی آزاد شدند و جزو شش ایل قزلباش، شاه اسماعیل را به سلطنت ایران رساندند. نام افشارها در لیست (۲۴) گمانه قبایل اوغوز (به روایت خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی) و در فهرست (۲۲) تائی لغات الترمک محمود کاشغری بنام «اوشار» آمده است. در تاریخ وصاف بخش دوم عبدالله بن فضل الله شیرازی در رابطه با اتابکان فارس مربوط به حوادث اوائل قرن ششم هجری می‌نویسد: «چون سلطنت سلجوقیان سپری خواست شد و معشوقه بیوفاملک از ایشان سپری نمود افواج تراکمه (ترکمن‌ها: سلاجقه را چنین می‌نامند شاید بدان سبب که آنان از طریق ترکمنستان به خراسان ایران آمدند بهر حال سلاجقه از اقوام غز هستند و به اقوام ترکمن واقعی متعلق نیستند) چون امواج بحر زاخر از نواحی قیچاق مُنحدر (سرازیر) شدند. یعقوب بن ارسلان الافشری با قومی انبوه قصبه خوزستان را اختیار کردند» که افشر همان افشار است.

در ضمن از عبارات پایانی دوست گرامی آقای دکتر هیئت که «اگر اجداد آنها در موقع حکومت خزران یهودی مذهب بوده باشد تبارشان ترک بوده است» در واقع تأیید ضمنی نظریه یهودی

مذهب بودن ترکان سلجوقی و اسلاف آنها در کنار خاقان ترک و یهودی مذهب خزر است که سخن تاکنون ناکفته و اصلی مقاله من می‌باشد و به نوشته آرتور کستلر در کتاب خزران (سبط یا قبیله سیزدهم: صفحه ۲۵۴) اکثریت یهودیان دنیا دارای تبار ترک خزری هستند خود وی نیز از یهودیان مجارستانی (خزری اصل) مقیم آمریکا است. ظاهر آ کسی تاکنون عنایتی به یهودی مذهب بودن ترکان سلجوقی نداشته است.

در ضمن قیافه ظاهری چندان بیانگر اوغوز، آریایی و سامی و ... نیست بخصوص که تمام اقوام فاتح از جمله ترکان به سرعت با مردمان مغلوب هم مذهب درمی‌آمیزند. هونها (ترکان سفید) همانقدر از لحاظ ظاهر با ترکمن‌های ترکمنستان متفاوتند که قیرقیزها با بلغارها یا اوغوزها، همچنانکه هندی‌ها یا آلمانی‌ها و ایرانیان زرتشتی با ایرلندیها که هر دو نام قوم اسطوره‌ای و غیر تاریخی «ایر» را دارا می‌باشند و هر دو کشور ایران و ایرلند نیز بنام آن قوم اسطوره‌ای نامیده می‌شود از لحاظ ظاهر و قیافه به هم شباهتی ندارند. به هر حال هدف و نتیجه مقاله‌ام اثبات یهودی مذهب بودن ترکان سلجوقی پیش از تشریفشان به اسلام بود و در حاشیه به ترک تبار بودن اغلب یهودیان دنیا هم اشاره شد. یهودیان و اعراب خود را به سام پسر نوح منتسب می‌کنند که در بی‌معنایی نظیر انتساب به قوم اسطوره‌ای «آریا» یا «ایر» است. تاریخ نه قوم خیالی ایر و نه سام و نوح اسطوره‌ای و نه اوغوزخان افسانه‌ای را می‌شناسد و نه تبار یا نژاد ادعائی آنها را شناسائی کرده است و اقوام (آکد، بابل، آسور) که سده‌ها پیش از ظهور موسی و تورات و هزاره‌ها پیش از ظهور اسلام وجود داشتند در اسطوره‌های خود اسمی از سام نمی‌برند! با توجه به آماری که در متن تورات راجع به یهودیان (بنی سام) استخراج کردم تأیید کاملی بر سخن آرتور کستلر تواند بود که اکثریت یهودیان دنیا از تبار ترکان خزر هستند و نه از فرزندان ابراهیم و اسحاق اسطوره‌ای.

پ - در مورد سلطان بیرس (بای = بیک + بارس): مسلم است «مملوکها» در مصر و سوریه وقتی حکومت می‌کردند سلاجقه بزرگ منقرض شده بودند اما باز اشکالی که در مورد چاکان طرح شد اینجا نیز مطرح است: استراتژی سلجوقی در تصرف آنادولی و در دفاع و تحکیم از متصرفات خود در مقابل هجوم مسیحیان (جنگهای صلیبی) بدست مملوکها و از جمله سلطان بیرس ادامه یافت.

هر چند جنگ صلیبی یوسیله بیرس تمام نشد اما او چنان شکستی در نزدیکی منصوره به مسیحیان وارد کرد که دیگر قدر راست نکردند. «بیرس»، هلاکوخان را نیز شکست داد و به اسطوره شکست ناپذیر مغولی نکته پایان گذاشت. اصل مملوکها نیز نظیر غزنویان از مزدوران نظامی و از قبایل مختلف ترک بود. خود بیرس از ترکان کریمه بود و قیافه ظاهریش یادآور پطر کبیر در قرنهای بعد است و به عنوان برده و مزدور نظامی خریده شده بود و به سلطنت مصر و سوریه رسید و اسلام و شرق را در برابر هجوم وحشیان مسیحی و مغول نجات داد.

پ - آقای دکتر هیئت اشاره کرده‌اند:

«جنگهای صلیبی در حدود ۲۰۰ سال طول کشید نه چهار صد سال (۱۲۷۳-۱۰۹۶)»

جواب: ضمن تشکر، من بخوبی باز هم آگاه بودم. جنگ صلیبی که به تحریک پاپها برای دفاع از مسیحیت و کشتار مسلمین جهت بازپس گرفتن اورشلیم از یک سو و بازپس گرفتن اسپانیای مسلمان و بالاخره کشتار کاتارها صورت گرفت و مسیحیان همگی را آنها جنگ‌های صلیبی محسوب می‌کنند: (که اخیراً پاپ ژان پل دوم از بابت آن جنایات از مسلمین عذرخواهی کرد و مورد اعتراض بعضی محافل کاتولیک قرار گرفت!)

۱- جنگ صلیبی اصلی از (۱۲۹۱ - ۱۰۹۵) بر علیه مسلمین ادامه داشت و ۹ جنگ اتفاق افتاد که در نهایت مسیحیان شکست خوردند.

۲- جنگ صلیبی علیه اسپانیای مسلمان پیروز شد و اسپانیا را که در ۷۱۱ توسط طارق سردار ولید بن عبدالملک فتح شده بود بتدریج بازپس گرفتند: از ۱۲۳۶ (قرطبه) تا ۱۴۹۲ قرطبه.

۳- جنگ با کاتارهای مانوی در جنوب فرانسه (۱۲۵۰-۱۲۰۵) که به نابودی کامل آنها منجر شد. امانیت من از ذکر جنگ صلیبی چهار صد ساله در واقع ارجاع به نوشته رنه گروسه در کتاب جنگ‌های صلیبی بود (صفحه ۱۲-۴) وی آغاز واقعی جنگ صلیبی را چنین توضیح می‌دهد:

«پاپ آینده، اوربن دوم (۱۰۹۹-۱۰۸۸) شاهد شکست ملازگرد (۱۰۷۱) بود، و اخراج همیشگی یونانیان که عامل عمده مسیحیت بودند... حدود سال ۱۰۹۰ ترکها تقریباً همه بیزانسی‌ها را از آسیا بیرون رانده بودند و آماده حرکت به سوی اروپا بودند... فاجعه سال ۱۴۵۳ (تسخیر قسطنطنیه) نزدیک بود در سال ۱۰۹۰ رخ دهد و سه قرن و نیم به عقب افتاد. همه اینها نتیجه اراده و بیش اوربن دوم بود». هر چند جنگ اصلی صلیبی دو بیست ساله بود اما جنگ ترکان مسلمان با مسیحیان در واقع از پیروزی ملازگرد آغاز شد و با فتح قسطنطنیه پایان یافت و به هدف اصلی خود رسید. (۱۴۵۳-۱۰۷۱) توضیح مفصل آن را به مقاله اصلی حواله می‌کنم.

ت آخرین نکته‌ای که دوست گرامیم آقای دکتر هیئت نوشته‌اند به قرار زیر است:
«برخلاف نوشته مؤلف (ضیاء صدر) خزرها هرگز در میان مغولها و تاتارهایی که طبق نوشته مؤلف بوسیله چنگیز و باتواز حد فاصل مغولستان و منچوری آورده شده بودند مستحیل شدند زیرا زبانشان مغولی نشد بلکه خود مغولها هم در میان ترکان قپچاق که اکثریت مردم امپراتوری آلتین آوردور تشکیل می‌دادند مستحیل شده و زبانشان هم ترکی گردید».

جواب - بحث من از تحلیل «خزران ترک زبان یهودی مذهب» در میان تاتارها و مغولها نه راجع به زبان که مربوط به انتساب به قوم خزر بود. آنها به عنوان قوم خزر ناپدید شدند یعنی سخن من ناظر به هویت تباری و انتساب قومی آنهاست نه تحلیل زبانی شان در اقوام دیگر، برعکس سادات در ایران که زبانشان مربوط به محل سکونتشان قابل تبیین است اما تبارشان «سید» مانده است. خزرها به عنوان قوم خزر از میان رفتند: یا به اروپای شرقی و ایران و عراق مهاجرت کردند یا آنانکه **در سرزمین خود** باقی ماندند در سایه حکومت مغولها و میان تاتارها مستحیل شدند. تاتارهایی که

پدر چنگیز راکشته بودند و اولین دولت مغولی را نیز پیش از چنگیز منقرض ساخته بودند به عنوان خطر دائمی و دشمن دیرین مغولها تلقی می‌شدند. پس از تحکیم قدرت مغول آنها را از حد فاصل مغولستان و منچوری به شمال خزر کوچانیدند. روسها به علت همسایگی و کثرت آنها همه ترکان را به خطا تاتار می‌گویند. مغولها چون تعداد اندکی بودند که بزرگترین امپراتوری تمام تاریخ بشری را تأسیس کردند، لذا در تمام ممالک متصرفی خود در میان اقوام ساکن تحلیل رفتند اما تا حکومت در دست آنها بود زبان دربار مغولی بود هر چند به سبب آزادی دین و زبان در قلمرو امپراتوری مغول به قول جهانگشای جوینی (جلد سوم صفحه ۸۹) «از همه کتبه مُلازمند از کُتاب پارسی و اویغوری و ختائی و تبتی و تنکوت و غیر آن تا هرگه که به موضعی مثالی نویسد به زبان و خط آن جماعت اِصدار افتد». اگر بخشی از اشکالات نوشته من به قول آقای دکتر هیئت به دلیل اختلاف نظر مورخین است در ضمن بخشی نیز به علت فشرده بودن مطلب و به اشاره گذشتن از موضوعات و تجرید مطالب است که ناچار سوء تعبیر و یا برداشت های متضادی را سبب می‌شود و امیدوارم که در چاپ های بعدی مرتفع گردد. صمیمانه از دوست گرامیم آقای دکتر جواد هیئت و مسئولین محترم تربون متشکرم. تاریخ یاد و هوش ملت‌هاست. بنا به شهادت تاریخ آنانکه تاریخ خود را نشانند، آن را بناچار تکرار خواهند کرد و تکرار تاریخ بصورت زنجیره‌ای از تراژدی و کم‌دی در می‌آید و تنها با ساختن خلاق و آگاهانه تاریخ است که می‌توان به این دور باطل نقطه پایان انسانی و مناسب قرن متحول و پویای کنونی را گذاشت. جامعه‌ای آزاد و برابر از لحاظ حقوق فردی - سیاسی - اجتماعی و فرهنگی (زبان و دین). در چنین صورتی است که میتوان امیدوار بود شاید بخش مهم تحصیل کردگان ملت ایران از سندروم Syndrome قادسیه و کمپلکس اسارت در گذشته نامطلوب (که بیشتر محصول فرهنگ پان فارسیستی دوران جعل و تزویر پهلوی و شکست اخیر از عراق است)، نجات یافته و برای ساختن آینده خود در آزادی و برابری همه اقوام (زبانی، دینی) ساکن در ایران، با آگاهی و اراده جمعی، «طرحی نو در اندازیم».

پاریس ۱۹/۳/۲۰۰۰

ظهور و افول افسانه هند و اروپایی

علی رضا اردبیلی

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<alirza@tribun.com>

دو سؤال: «چه می‌گوید؟»، «چرا می‌جوید؟»

جواب دو سؤال بالا برای درک هر فکر و ایده جدیدی که از سویی مطرح می‌شود، مهم است. اما بنظر می‌رسد که در مورد «هند و اروپائیسیم» در تاریخ حیات ۲۰۰ ساله آن، جواب سؤال دومی هم مهمتر از اولی است و هم راهگشاتر. علت این مسئله آن است که جواب سؤال اول بسته به تاریخ و مکان طرح سلسله تئوریهای هند و اروپائیتی و طراح این تئوریه‌ها، بسیار متفاوت است. اما جواب سؤال دوم («چرا می‌جوید؟») از تنوع بمراتب کمتری برخوردار است. جواب این سؤال در ساده‌ترین فورم آن به شرح زیر است: ذیحق جلوه دادن هرگونه تعدی به سرزمینها و مردم متعلق به طبقات نامرغوب‌تر از خود (طبق یک طبقه‌بندی دلخواهانه از انواع مختلف ادعایی نوع بشر)

فردریش موللر یکی از پیامبران الولعظم ایدنولوژی هند و اروپائیتی، ابایی نداشت که آشکارا هدف از ساخت و پرداخت این معجون «هند و اروپایی» را با صدای بلند بیان کند: «پیوند دوباره دو پاره هند و اروپائی [بریتانیا و هندوستان] که از طریق امپریالیسم [بریتانیا] میسر شده است، از نشانه‌های لطف خداوند» است!^(۱)

مسئله از آنجا شروع شد که اروپا از خواب قروخ وسطایی‌اش بیدار شده و بواسطه دانش، فن و کار مردمان خود، جای شایسته‌ای در جهان آن زمان برای خود دست و پا کرده بود که از هر جهت هم

1- Stefan Arvidsson: *Ariska Idoler*, Brurus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 2000, pp96-97

بخاطر پیشاهنگی در توسعه علم، تکنولوژی و اقتصاد جهانی، شایسته هر احترامی از سوی جهانیان بود.

اما مسئله بدینجا ختم نشد و حرص و آز بشری اروپا را وا می‌داشت تا بدانچه دارد قانع نباشد. اروپا بلافاصله بعد از تکمیل تکنولوژی نظامی که کشتار نامحدود مردمان جهان غیراروپایی بدون تلفات خودی را ممکن ساخت، به اشغال سرزمینهای دیگران، صید مردمان آنها و تبدیشان به برده، دسترسی به مواد اولیه و بازار فروش محصولات صنعتی خود، پرداخت. این مسئله یک انگیزه اقتصادی داشت. اما بشر همچنانکه حریص است، بعنوان موجودی متفکر احتیاج به توجیه اعمال خود را هم دارد. این احتیاج بشر مستعمره‌گر اروپایی از طریق احکام کلیسا، تئوریهای «شرقشناسانه»، تئوریهای هند و اروپائیتی و حتی نظرات «انقلابی» مارکس و انگلس تأمین می‌شد. زمانی افسانه‌های تورات در مورد «هام»، «سام» و «یافت»، زمانی ادیان هندی، چند صباحی اندازهٔ مجمله و فورم بینی و هزار عامل با ربط و بی‌ربط دیگر در کارزار، بکار گرفته می‌شد. پاسخ سوال «چه می‌گوید؟» هر دم پیچیده‌تر و سفسطه‌آمیزتر می‌شد. اما با هر سفسطه و ترفند جدیدی پاسخ سوال «چرا می‌گوید؟» ساده‌تر و قابل فهم‌تر شده است. کثرت و تنوع تئوریهای نژادپرستانه و ناسخ و منسوخ بودن این تئوریها، خود نیز برای هر عارف و عامی اشارتی گوئیاست.

آنچه در رنگارنگی تئوریهای نژادی، یک رنگی خود را حفظ می‌کند، اصل تقسیم نوع بشر به چندین «نژاد»، برتر و پست‌تر بودن این «نژادها» و از این طریق ادعای تعلق اروپای صاحب قدرت و مکتب به نوع «عالی» و قربانیان این دولتها به انواع درجه ۲ و ۳ در این سیستم طبقه‌بندی انسانها.

با در نظر گرفت این اصل نسبتاً ثابت می‌توان این تاریخ ۲۰۰ ساله از جهالت و بد طبیعتی انسانی را ورق زد و در هر صفحه آن با ادعایی جدید، با تئوریهای بشدت متناقض و لیستی دراز از نام «نویسنده»، «محقق»، «آکادمیسین» و «روشنفکر» از سرتاسر اروپا روبرو شد.

من در این مقاله خلاصه‌ای از این داستان شرم آور را می‌آورم. در شماره‌های بعدی تریبون این داستان از ابتدا تا انتها با شرح جزئیات بیشتر معرفی خواهد شد..

آریاپرستی در شکل افراطی آن، شامل یک فرض نادرست، یک واقعیت، یک فرضیه و یک «اعتقاد» به شرح زیر است:

الف: فرض نادرست: بشریت محصول آفرینش‌های متفاوت در تاریخ‌ها و/یا^(۱) مکانهای متفاوت است. هر گروه قومی یا مجموعه‌های از ترکیب چند گروه، محصول یکی از دفعات متعدد آفرینش‌های است در تاریخ‌ها و مکانهای متعدد صورت گرفته است. محصول هر یک از این دفعات آفرینش یک «نژاد» خاص با

۱ - استفاده از حرف ربط «و» و «یا» با علامت معیز در وسط به اینصورت در زبان سوندی مرسوم است. بعنوان مثال عبارت فوق به این مفهوم است که آفرینش‌های مورد بحث ممکن است در «تاریخ‌ها و زمانهای مختلف» یا در تنها یکی از دو مورد زیر اتفاق افتاده باشد: «تاریخ‌های مختلف» «زمانهای مختلف» اتفاق افتاده باشد.

زبان، فرهنگ و خصوصیات فیزیولوژیکی (رنگ پوست، موی سر و چشم، شکل جمجمه، بینی، پیشانی و...) است. این ادعا که با افسانه‌های آفرینش در ادیان بزرگ جهانی چون مسیحیت و اسلام نیز در تضاد کامل است، بطور قطعی از سوی علم ژنتیک رد شده است.^(۱)

ب: یک واقعیت: زبانهای سانسکریت، فارسی و اکثر زبانهای اروپایی دارای مشابهتهائی در افعال و کلمات هستند که نمی توان آنها را محصول تصادف دانست. این تشابه می تواند محصول نوعی ارتباط بین متکلمین به این زبانها، در گذشته‌های دور باشد. اما الزاماً به معنی این نیست که متکلمین زبانهای موسوم به گروه هند و اروپایی بقایای پراکنده شده یک گروه قومی واحد هستند.

ج: فرضیه: تشابه مزبور به معنی وجود قومی واحد با زبان و فرهنگی مشترک (آریایی) در تاریخ است که در هند، ایران و اروپا پراکنده شده‌اند.

د: اعتقاد نژادپرستانه: «نژاد»های فوق هر کدام دارای استعدادهای ذاتی، کیفیت‌ها و بی‌استعدادی‌های مخصوص بخود است. جهان دائماً صحنه نزع هر یک از این نژادها برای بقای خود بوده است. در این میان بویژه بر عهده نوع مرغوب‌تر از این نژادها یعنی «نژاد آریایی» است که با غلبه بر دیگر «نژاد»ها، علاوه بر نجات خود، تمدن بشری را نیز از تسلط بربریت و توحش نجات دهد.

در تعقیب داستان ظهور، قدرت‌گیری و افول سیستم‌های فکری متکی بر چهار نکته فوق یا نسخه‌های رقیق‌تری از ترکیب آنها نامهای زیادی به میان می‌آید. برخی از این نامها بیش از دیگران تکرار می‌شوند. نام ۹ شخصیت علمی و سیاسی زیر جزو نامهای تکرار شونده است:

- ۱- ویلیام جونز: انگلیسی
- ۲ و ۳- فردریش شلگر و آگوست ویللم شلگر: دو برادر آلمانی
- ۴- فردریش ماکس مولر: آلمانی - انگلیسی،
- ۵- گوستاو کوسینا: آلمانی
- ۶- آلفرد روزنبرگ: آلمانی تبار بالتیکی
- ۷- دیتریش اکارت: آلمانی
- ۸- آلفرد هیتلر: آلمانی
- ۹- ژورژ دومزیل: فرانسوی

از میان این جمع همه دارای انگیزه و افکار نژادپرستانه نبودند. نفر پنجم (گوستاو کوسینا) از کسانی است که در گذار از تلاش‌های نظری عالمانه به عرصه نژادپرستی مؤثر بودند. نفرات ششم و هفتم معلمان و مرشدان مستقیم هیتلر بودند. بالاخره هیتلر هم معمار بزرگ بنای آریاپرستانه نازیستی

۱- در این زمینه مقاله‌ای در همین شمارهٔ تریبون چاپ شده است که حکایت از قطعی بودن وحدت منشأ انسانی دارد.

بود اما هرگز نه آرشیکت این بنای شیطانی بود و نه در کار احداث آن تنها وی یار و یاور بود. ژورژ دومزیل هم بعنوان متولی این پروژه در دوران بعداز جنگ جهانی دوم مشغول «خدمت» بود.

داستان با سفر سر ویلیام جونز sir William Jones به هندوستان آغاز می‌شود. وی تحصیلات خود در رشته حقوق را بتازگی تمام کرده بود و امیدوار بود که با چند سال کار در کلکته، مکتبی به هم بزند که بعداً بتواند مخارج ادامه تحصیل در باره زبانهای یونانی و لاتین را متحمل شود. وی که بخاطر دفاع از مبارزات استقلال طلبانه مستعمرات آمریکایی و علیه استعمار بریتانیا، در لندن احساس امنیت نمی‌کرد، هندوستان را جایی امن تر برای اقامت خود می‌دید. لذا او علاقه‌ای به فرهنگ و تمدن هند نداشت.

ویلیام جونز در سال ۱۷۸۳ قدم به خاک هند نهاد و در همان سال اول با زبان مرده سانسکریت که در طول تاریخی طولانی از سوی کاست روحانیت دین هندو یعنی برهمن‌ها حفظ شده بود، آشنا شد. مشابهت‌های موجود بین این زبان و زبانهای یونانی و لاتین توجه وی را بیش از هر چیزی جلب کرده بود. او در واقع مشغول تحقیقاتی بود که امروزه «زبان‌شناسی تطبیقی» نامیده می‌شود. وی برای اولین بار در دوم ماه فوریه سال ۱۷۸۶ در محل انجمن آسیایی بنگالی کلکته، حاصل تحقیقات سه سال اول از اقامت در هندوستان را در اختیار عموم گذاشت. این اقدام ویلیام جونز در آن روزگار بلحاظ سیاسی شبیه این بود که برای فرد فقیری امکان یک نسبت دور با طرفی ثروتمند (بریتانیا)، فراهم شده باشد. کمالینکه هم برخی از طرفداران سیستم استعماری و هم بعضی از نمایندگان کلیسا در دوره‌های متفاوت به تئوری‌های داتر بر خویشاوندی هندیان و دین هندو با اروپائیان و مسیحیت اعتراض می‌کردند. اهمیت کار جونز در ارائه آکادمیک مسئله بود، و الا این مشابهت‌ها پیش از وی نیز بارها مورد توجه این و آن واقع شده بود. مسئله به مشابهت رقم‌ها، ریشه برخی از افعال و کلماتی چون پدر، مادر، خواهر و برادر، ختم نمی‌شد. مشابهت هرچند ضعیف‌تری نیز در بین اسامی خدایان دین هندو و خدایان یونانی-رومی قابل مشاهده بود. تحقیقات جونز از سوی بسیاری از معاصران وی با استقبال روبرو شد. علت این اقبال وسیع را باید در حال و هوای آن روز اروپا جست و جو کرد.

زمینه‌های مادی و فکری رشد اندیشه آریامحورانه

حضور جونز در هندوستان هرچند به قصد تولید یک نظریه نژادپرستانه نبود، اما در زمینه حضور استعماری بریتانیا در هندوستان صورت می‌گرفت. پدیده استعمار و نیاز قدرتهای استعماری به توجیه این پدیده نه چندان شرافتمندانه، بازاری برای تئوریهایی که انسانها را (به طبقات مرغوب و نامرغوب!) طبقه‌بندی می‌کرد، فراهم ساخته بود. اعتقاد به معجزه صنعت و ماشین جای اعتقاد به نیروهای ماورالطبیعه در قرون وسطی را گرفته بود. اعتقاد به ماشین هم چون اعتقاد به آخرت در اروپای قرون وسطی، انسان را وسیله‌ای در خدمت خود می‌خواست. رادیکال‌ترین روشنفکران غربی نه در مقابل استعمار که در میان تئوری‌پردازان آن بودند. دعای خیر این روشنفکران پیوسته مشوق نیروی نظامی غرب برای سرکوب ملل مستعمرات بود. کسانی چون مارکس و انگلس که در

مخالفتشان با کاپیتالیسم و استثمار طبقاتی، نباید شکی داشت، علیه ملل شرق چون چین، هند، الجزایر، ایران و روسیه و تاریخ گذشته و حال آنها، سخنرانی می‌کردند.^(۱)

استعمار هنوز قبل از اینکه به نقطه اوج خود در طی قرن نوزدهم برسد، دچار تلاشی ناشی از جنبش‌های آزادی طلبانه مستعمرات شد. استقلال آمریکای شمالی در پایان قرن هیجدهم و پایان دادن به استعمار اسپانیا و پرتغال در آمریکای مرکزی در دو دهه اول قرن نوزدهم صورت گرفت.

از نظر فکری، سالهای اقامت ویلیام جونز در هندوستان، سالهای گذار از عقاید دوران روشنگری به رومانیسم آغاز قرن نوزدهم بود. افسانه آفرینش در دوران روشنگری مبتنی بر روایت موجود در کتاب مقدس بود که منشأ واحدی با ریشه در بهشت عدن، برای تمامی بشریت قائل بود. اما مکتب رومانیسم بار دین اعتقادات دینی، به انواع گوناگونی از بشر که «خلق» نامیده می‌شد، معتقد بود. هر یک از این «خلق»ها هم محصول آفرینش‌های متفاوت بودند و هم با یک زبان مرتبط بودند.

در آن روزگار که اروپا بخش بزرگی از جهان را به تصرف در آورده بود و در صدد گسترش و ابدی ساختن این متصرفات بود. لذا قائل شدن یک منشأ نژادی مشترک برای تمامی اروپائیان، ادعای برتری این منشأ و محتوم بودن سرنوشت ملل مستعمرات، بلحاظ سیاسی، بسیار باب طبع مراکز قدرت اروپایی بود. یان هوف این منطق توجیه‌گر استعمار را اینگونه معرفی می‌کند: «همانگونه که جنگجویان مسلط به اربابه‌های جنگی زمانی اروپا و هند را تصرف کردند، نوادگان به همان اندازه برترشان، در قرون ۱۶ و ۱۷ با کمک تکنولوژی ساخت کشتی، بوروکراسی و سلاح آتشین، دنیای جدید را فتح کردند».

تئوری تقسیم نژادی و افسانه «هند و اروپائیستی» در مورد آلمان مصرف داخلی هم داشت. آلمان تا سال ۱۸۷۱ مجموعه‌ای از صدها ایالت و منطقه آلمانی زبان در محاصره کشورهای قدرتمند اروپایی با تاریخ و دیگر سمبولهای متحد کننده بود. آلمانی زبان‌ها از میان عناصری که برای تشکیل

۱- مارکس در مورد ملل شرق: «جامعه هند به هیچ وجه تاریخی ندارد، یا لاقال تاریخ شناخته شده‌ای ندارد. آنچه را تاریخ هند می‌نامند فقط تاریخ مهاجمانی است که از پی یکدیگر هند را تسخیر کرده‌اند... انگلیسی‌ها با در هم شکستن جمعتهای بومی و انهدام صنایع دستی آنان و با خاک یکسان کردن آنچه در جامعه هند عظمت داشت و الای بود، تمدن هند را نابود کردند.» و در مورد مردم هندوستان می‌گوید: «حیات این جمعتهای کوچک عبارت از زندگی محقر، راکد و گیاه‌وار بوده است. ولی همین حیات منفعلانه در جای دیگر فعال و پر جنب و جوش می‌شود یعنی در نیروهای ویرانگر، معارض، وحشی، بیهدف و لگام گسیخته. در هندوستان همین شیوه زندگی منفعلانه، آدمکشی را از مناسک دینی می‌داند.» وی با ادعای اینکه انگلستان در عمل در راه تحقق انقلاب اجتماعی است، جنایات انگلستان را نیز محق می‌داند: «... جنایات انگلستان هرچه می‌خواهد بوده باشد، انگلستان ابزار ناگاه تاریخ برای تحقق انقلاب اجتماعی در آسیا بوده است.» دو نقل فوق از کتاب «زبان، اندیشه و فرهنگ» از بدالله موفن، انتشارات هرمس، تهران ۱۳۷۸، صص ۱۹۴-۱۹۸. برای منبع اصلی به همانجا رجوع کنید. نظرات انگلس در دفاع از استعمار دست کمی از دوست خودش مارکس نداشت و بعنوان مثال اشغال الجزایر از سوی فرانسه را «امری مهم و تحشوند کننده برای پیشرفت تمدن» نامید. همان منبع صص ۲۵۴.

یک اتحاد دولتی نیرومند لازم داشتند، خودشان را نسبت به این همسایگان، دچار کمبودهای جدی می‌یافتند. آنها از جمله تاریخ مشترک نداشتند. وجود افسانه‌هایی که اروپایی‌ها و در رأس آنها، آلمانی‌ها را از جنسی واحد و حتی برتر از دیگران اعلام می‌کرد، برای استحکام این ساخت جدید و شکننده در دولتی متشکل از مناطق متعدد آلمانی زبان، حکم یک مانده آسمانی را داشت. لذا استقبال بیش از حد از این تئوری در آلمان تصادفی نبود.

دو برادر آلمانی بنامهای فردریش شلیگل Frerish Shlegel و آگوست ویلهلم شلیگل August Wilhelm Shlegel از پیشگامان آلمانی تحقیقات هندو اروپاییستی بودند. آنها به هیچوجه تمایلات نژادپرستانه نداشتند و حتی از طرفداران و فعالین حقوق مدنی یهودیان در اروپا بشمار می‌رفتند.

عقاید و فعالیت‌های یک باستانشناس آلمانی بنام گوستاو کوسینا Gustaf Kossinna را باید نقطه عطف تحولات فکری و سیاسی پیرامون افسانه هندو اروپاییستی نامید. وی همکاران دیگر خود را به نداشتن روحیه میهن پرستی آلمانی و عرق ملی متهم کرد. وی معتقد به باستانشناسی و علوم نظری «جهت دار» بود. وی بسادگی اختراع الفبا را بجای خاورمیانه به اسکاندیناوی نسبت داد و دانشمندان قبل از خود را که نتوانسته بودند این «حقیقت ساده» را کشف کنند به حماقت متهم کرد!

در اینمدت هیستری هند و اروپاییستی همه اروپا را فرا گرفته بود. در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ قرن ۱۹، شاگردان مدارس در همه اروپا به پدران آسیایی (آریایی) خود افتخار می‌کردند.

کنت دو گوینو روشنفکر فرانسوی در به افتضاح کشیدن مفهوم جدیدالاختراع هند و اروپایی گام «جسورانه»تری برداشت. وی اعلام کرد که نسل مرغوبتر بشر (که همام نژاد هند اروپایی باشد!) از طریق اختلاط نژادی رو به اضمحلال است و یهودی‌ها را در این «فاجعه تمدن بشری» متهم دانست. بدینسان یهودی‌ها که تا آن تاریخ دشمن دینی مسیحیت شمرده می‌شدند، به مقام دشمنان نژادی اروپائیان آریایی نژاد، تغییر مقام یافتند!^(۱)

هیستری هند و اروپاییستی لشکری از دانشمندان و عالمان طراز اول دانشگاه‌های اروپایی را برانگیخته بود. تحقیقات هند و اروپایی دیگر محدود به زبانشناسی و اسطوره‌شناسی نبود. به گفته بیان هوف:

«تقریباً در نیمه قرن نوزدهم، باستانشناسان و پزشکان از طریق اندازه‌گیری جسمه مردگان و افراد زنده، می‌خواستند خالصترین هند و اروپایی بلحاظ نژادی را شناسایی

۱- در ایران محافلی در «پس پرده‌های جدیدی از این نمایش آرپاستانه، در این جهت آریایی کردن تورانیان به رمل و اسطراب «آریانشاسی» خودشان متوسل شده‌اند. کاوه بیات در این کارها با دعای خیر محمد جواد مشکوة، برخی امورات اینچنینی را سامان داده است. از بساط ضد آریایی بودن تورانیان چیزهای خوبی نسبت ترکان ایران نشد، حال خدا می‌داند که این قوم «آریاچی»، آریاساز و ضدآریاتراش، اینبار چه خوابی برای ما دیده‌اند!

بکنند. در آن زمان بسادگی یک «بازار» برای جواب سریع بوجود آمده بود، جوابی که بتوان بکار بست، منجمله در سیاست بعنوان مثال در مسائل مربوط به ادعاهای ارضی و دیگر مطالبات ناسیونالیستی منجمله در آلمان.»

معمای اساسی تئوری‌های هند و اروپاییستی کشف علت مشابهت‌های زبانی موجود در گروه زبانهایی که به این نام خوانده می‌شدند، بود. ادعای رایج این مشابهت‌ها را محصول وجود یک زبان «پیش هند و اروپایی» می‌نامید که در دورانی نامعلوم در مکانی نامعلوم‌تر در کنار هم می‌زیستند و در تاریخی بازهم نامعلوم در مکانهای استقرار کنونی‌شان پراکنده شده‌اند. این ادعا برای اثبات خود محتاج یافته‌های باستان‌شناسانه بود. باید آثاری از این سکونت مشترک، زبان مشترک و کوچ وسیع در جایی یافت می‌شد. توسل به مجموعه‌های زندگان و مردگان و اختراع تئوری‌های رنگارنگ و متضاد، در واقع تلاشی برای رفع این کمبود بود. مسئله منشأ قوم و فرهنگ ادعایی پیش اروپایی جوابی به تعداد جواب دهندگان به این معما یافت. به گلچینی از این جواب‌ها که به هیچوجه شامل تمامی آنها هم نیست، توجه کنید:

دریای شمال، کشمیر، کوه‌های موستاگ، فلات پامیر، آسیای میانه، هند، اسکانندیناوی، «محلّی در آسیا» (!)، بین‌النهرین، آلمان، قطب شمال، کناره‌های رود ولگا، مجارستان، آسیای صغیر، شمال آفریقا، اروپای میانه، قفقاز، شمال یا شمال شرق اروپا، مرکز اروپا، «شرق» (!)، سیبری، فنلاند، لیتونی، چکسلواکی، حواشی دریای خزر، کرانه‌ها دریای سیاه و...^(۱)

هیستری هند و اروپاییستی عمری طولانی داشت اما مثل هر موج دیگری نمی‌توانست ابدی باشد. در پایان قرن نوزدهم این موضوع برای مراکز علمی، دیگر جذبه چندانی نداشت. در این زمان در آلمان سکان این ناوگان نژادپرستانه بدست یک جریان سیاسی بی‌اهمیت در آلمان افتاد. جریان Völkischer Erbeisen در آلمان، «دوران طلانی طبیعت قبل از ظهور تکنیک جدید» را ایده‌آلزه می‌کرد. این جریان علامت سواستیکا Svastika (همان صلیب شکسته) را که در فرهنگ‌های مختلف سمبل خورشید بود، بعنوان سمبل خود انتخاب کرد. این جریان بشدت ضد یهودی و نژادپرست بود.

در ریگاکه تحت حاکمیت روسیه بود یک آلمانی تبار بنام آلفرد روزنبرگ Alfred Rosenberg با جریان فوق، فعالیت‌های گوستاو کوسینا و مطبوعات ناسیونالیستی آلمانی آشنا می‌شود. وی بعدها هم هیتلر را بشدت تحت تأثیر قرار می‌دهد و هم بعنوان رئیس دایره ایدئولوژی دولت نازیستی، در قدرت‌گیری و اعمال قدرت نازیها نقش بزرگی بازی می‌کند.

شکست فاجعه‌بار آلمان در جنگ جهانی اول زمینه توده‌ای شدن عقاید فاشیستی را فراهم می‌سازد.

۱- لیست مفصلتری از این در کتاب ناصر پورپیرا بنام «دوازده قرن سکوت» آمده در صفحات ۹۲ الی ۱۰۱ است.

دیتریش اکارت Dietrich Eckart در تئوریهای خود کمونیسم جهانی به رهبری استار شده یهودی‌ها را مسبب بدبختی‌های آلمان اعلام می‌کند.

در دوران قدرت‌گیری نازیها و فاشیستها در اروپا، نیروی آکادمیک باز هم عظیم‌تری در خدمت تئوری‌های نژادپرستانه و هند و اروپائیتی درمی‌آیند. با این فرق که اینبار سفارش‌ها و فشارهای دولتی بجای کنجکاو‌ی‌های علمی و انگیزه‌های بلندپروازانه عمل می‌کنند.

شکست آلمان در جنگ جهانی دوم، شکست افسانه‌هند و اروپائیتی بود، هر چند به معنی مرگ آن نبود. اما آخرین میخ تابوت این تئوری از سوی یافته‌های علم ژنتیک بر آن کوبیده شد. تمامی تحقیقات روی ژنهای انسانی، بر وحدت منشأ و گوهر انسانی صحنه گذاشته است. مشابهت بین سیاهان آفریقا با سفیدترین اروپایی‌ها، بیش از مشابهت گونه‌های مختلف مردم سیاه آفریقا با یکدیگر است و...

امواج این هیستری آریا پرستانه به ایران نه بصورت تلاشهای محافل علمی بلکه بصورت یک ایدئولوژی آماده از دو سوی انگلیسی و آلمانی رسید و دکتترین حکومت رضاشاهی شده که تا با امروز علیرغم تردیدها و سردرگمی‌هایی که در یکی دو سال اول بعد از انقلاب ۱۳۵۷ بوجود آمد، اساس دکتترین دولتی را تشکیل می‌دهد. این دکتترین با شدت و حدتی متفاوت از سوی روشنفکران غیر دولتی نیز حمایت می‌شود. در ده سال اخیر بخش بزرگی از نیروهای سابق چپ با یا بدون دست کشیدن از عقاید سیاسی خود، به پذیرش اساس این ایدئولوژی آریا پرستانه روی آورده‌اند.

امروز موضع روشنفکران غربی در قبال احتجاجات هند و اروپائیتی شرمگینانه است و از این خط بزرگ محافل علمی اروپا بعنوان نمونه‌ای از اشتباه‌پذیر بودن دانشمندان علوم نظری و منجر شدن آن اشتباهات به جنایاتی هولناک، یاد می‌شود. معمای بزرگ این مسئله یعنی علت مشابهت‌های زبانی بین گروه زبانهای هند و اروپائی، هنوز لاینحل مانده است و جز با نظریه‌های غیر قابل اثبات به روش دیگری پاسخ نیافته است. برعکس تحقیقات ژنتیک نشان می‌دهد که متکلمین به زبانهای هند و اروپایی در گروه‌های مختلف ژنتیکی شناسائی شده، وجود دارند و نه فقط در یک یا دو گروه نزدیک به هم.

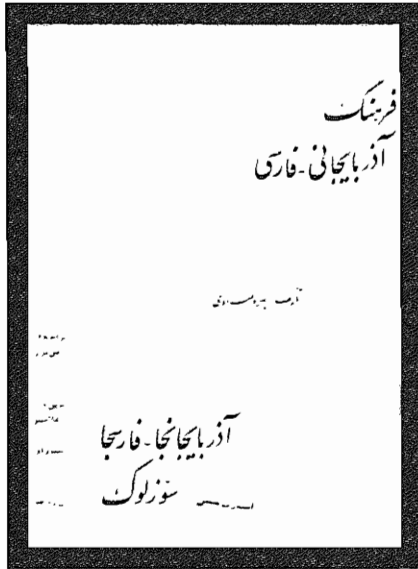
با توجه به نکته فوق و یافته نشدن هیچ گونه آثار باستانشناسانه از وجود تاریخی یک قوم واحد «هند و اروپایی مقدم» در هیچ نقطه از جهان، بعضی‌ها گمان می‌کنند که مشابهت‌های زبانی مورد نظر می‌تواند حاصل گسترش کشاورزی از آناتولی به سراسر جهان باشد. یعنی ممکن است که که یک سری کلمات و اصطلاحات زبانی بعنوان محمل فرهنگی همراه با دانش کشت زمین به اقصی نقاط آسیا و اروپا راه یافته باشد، بدون اینکه این اقوام در کنار هم زیسته باشند یا حاصل پراکندگی و مهاجرت یک قوم واحد باشند.

یان هوف وجود اساطیر ویژه هند و اروپایی را رد می‌کند و وجود مشابهت در بین اساطیر هند و

اروپایی و غربی هند اروپایی را شاهد این مدعا می‌آورد. وی معتقد است که مشابهت‌های موجود با توجه به منشأ واحد و آفریقایی مردم جهان قابل توضیح است:

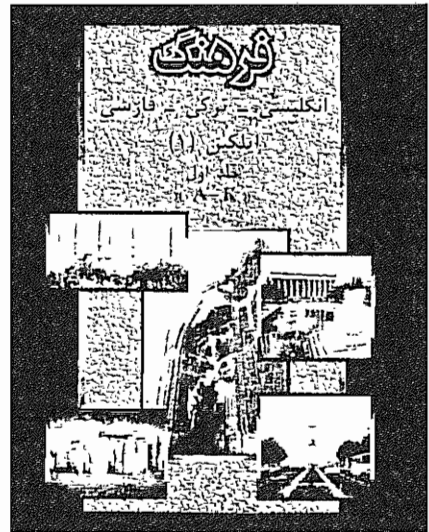
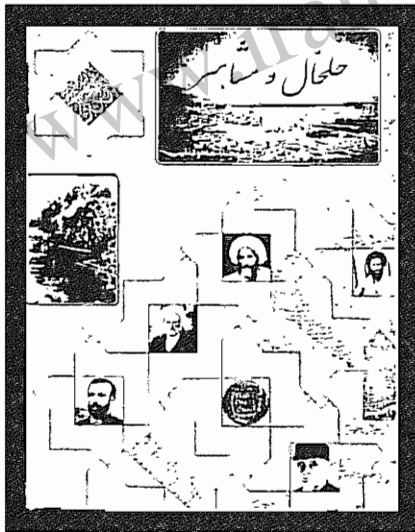
«شاید اصلاً صحبت کردن از اساطیر مخصوص هند و اروپایی اشتباه است. هرودوت گفته است که خدایان یونان از مصر آمده‌اند. در عصر ما از جمله مارتین برنال Martin Bernal در کتاب «آتن سیاه» برای نظر مشابهی استدلال می‌کند. مشابهت‌های (اساطیر هند و اروپایی یا) حماسه بین‌النهرینی «گیلگامیش» و داستان‌های انجیل که منشأ سامی و آفروآسیایی دارند، نیز نشان داده شده‌اند. با توجه به اینکه پیشینیان شبه انسان هومو ساپینس ابتدا در نقاطی از شرق آفریقا می‌زیسته‌اند، تمامی فعالیت‌های فرهنگی بایستی از ابتدا یک منشأ آفریقایی داشته باشند.»^(۱)

۱- در صفحات فوق خلاصه‌ای از مطلب بلندی در این موضوع به اطلاع شما رسید. این مطلب بصورت مفصل با ارائه منابع و شواهد، از شماره بعدی در تریبون چاپ خواهد شد.

بهزاد بهزادی:
 آذربایجانجا - فارسجا سۆزلوک،
 نشر شمس تبریز - دنیا، ۱۳۶۹

میانالی علیرضا:
 یاشاتماق یاراتماقدیر،
 نشر دنیا، تهران ۱۳۶۹

سید مسعود نقیب:
 خلخال و مشاهیر
 انتشارات مهد آزادی، تبریز ۱۳۷۶

علی حسین زاده (داشقین):
 فرهنگ انگلیسی - ترکی - فارسی
 نشر آشینا، تهران، ۱۳۷۸

تبریزین دوبه لری

س. سید اوالی

عزیز دوستلاریم م.ع.ح.و.س.م.یه! اؤزلری دوبه اولماسالار دا دوبه لره چوخ حؤرمتلری واردیر.

آلاه اولنلریزه رحمت ائله سین، قالانلاریزا ساغلیق و سلامتیق عطا ائله سین! (دوبه دوستلاریمدان بیرری همیشه دئییر کی: «آلاه اولنلریزه صحت بدن وئرسین!» رحمتلیک آتام، تبریزین بورانلی، شاختالی گونلرینده - تبریزن معاصیر دوبه لریندن «رسول راه آهن» دئییر کی: «تبریزده یابین چیلله سینده اریبین اوستونه قار یاغار!!» - قوجالدیغی اوچون کوچه یه چیخا بیلمزدی و اونون اوچون انوده او توروب، پنجره دن حیطه باخا - باخا هر دن دریندن بیر آه چکیب، دیل - دوداغی آراسیندا میز یلداردی: «بو کوپک اوغلونون شهرینن هاواسی دا، جاماعاتی کیمی دلدیر!!». عکسینه کئفی ساز اولان گونلرده دوستلاریله دئییب - گولنده شاققا چکیب گولردی: «بو شهرین جاماعاتینن یاریسی دلدیر، یاریسی دا دلی باز.»

کیمدیر کی تبریزه یولو دوشسون، تبریزین دوبه لری حاقدا بیر شی ایشیمه میش اولسون. شاه دوورونده، تبریزین انشکلر قهوه خاناسی (حؤرمتلی ماشالله رزمی نین تریبون درگی سینده چاپ اولونموش «قهوه خانه های تبریز» ادلی اؤزل مقاله سینده بو یئر «دوبه لر قهوه خاناسی» آدلانیر) کی لاپ مشهور خاص و عام ایدی. چوخلارینا بو قهوه ده بئله «سپ باغلامیشدی لار!!»، رحمتلیک جلال آل احمد، اؤزو بیر عالمه سپ باغلامیشدیسا دا، انشکلر قهوه سینده اونا سپ باغلا دیلار. یا مرحوم ساعدینن بو قهوه خانادا قورخودان دیل - دوداغی قوروموشدور. ^(۱) کیمسه ده دئییردی کی

۱-بو سطرلری یازان انقلابدان سونرا تبریزین زیندانیندا بو دوبه لیکلرین بیرینه شاهد اولموشدور. خبرگان مجلسی نین سنجگی لرینده بو دوبه لرین بیرری ماللارین آدی عوضنه شاه دؤورونون خواننده لری اولان گوگوش، هایده و گلپایگانی نین آدلارینی یازیب صاندیغا آتمیشدیر. بو بیوانی توتوب زیندانا کتیر میشدیلر. هرگون سحر تنزدن زنانین ریسی محمد علی یزدانی کی، اؤزو شاه دؤورونده انشکلر قهوه سینن تای باشی دوبه لریندن بیرری اولموشدور، گلیب بندین قاپی سیندن چاغیراردی: «بالام حجج اسلام گوگوش، هایده و آیت الله گلپایگانی یه رای وئرنه ی کتیرین بیزی بیراز شاد ائله سین.» بو اونون هرگونکی ایشی اولموشدور. بیر نچه هفته بو آداملا اگله نیب مزاح آردی گلن صحیفه ده

بو قهوه خانانی ساواک یولا سالیب کی، جماعتی سیاستدن اوزاق ساخالاسین!! نه بیلیم. آلاه اوزو یاخشی بیلر. آما تبریزین او دوبه لرینی کی من تانییرام، بونلار لاپ ساواکین اوزونه ده «ساپ باغلار دیلار». هر حالدا اونلارین بیر چوخو دوغرودان دا سیاستدن بیر شئی آنلاما دیلار. ساده جه دوبه ایدیلر.

دندیسمیمی هر غریب آدمین یولو تبریزدن دوشوبه، حتما بو شهرین دوبه لرینه قیسا اولسادا اشاره اتمیشدیر. تبریزدن یولو دوشن سیاحلار، تاریخچیلر و سیاست آدمالارینین بیر چوخو بو شهرین دوبه لری حاقدا مختلف روایتلر یازمیشدیلار. مشهور «دومانی تبریز» رومانین مؤلفی، محمد سعید اوردوبادی باکی دان گلیب، جولفادان تبریزه گشدنده، آجی کورپوسوندن کسچر - کسچمز بو دوبه لرین بیرینه راسلاشمیشدیر. اوزو ده نه دوبه. اون یاشی اول - اولمایا. اجازه و نرین یازیچینین اوز دلی و قلمی ایله بو احوالاتا اشاره اندک:

«..بیر اوشاق «واکس» چاغیرارق باشماق تمیزله ییردی... چکمه سیلن دینمز - سؤیله مز دوروب قاباغیما دوشدو... بیر آز گتدیکن سونرا او منه یئنه ده تاپشیردی:

- هرگاه ائششگین وارسا، پالانیندان متوجه اول. تبریزه ائششک پالانی چوخ باهادیر.
من تبریزلیرین آدم الله سالماسینی و اؤجشمه سینی ائشتمیشدیم... یولو موزا دوام ائتدی. چکمه سیلین مندن ال چکدیگینه تعجب اندیردیم. بیر قدر گتدیکن سونرا، یئنه ده منه باناشدی:
- بیلیرسن نه وار؟ - دییه سوروشدو.

خیر بیلیرم!

من قورخورام آخی...

- نه دن قورخورسان؟

- قورخورام کی سیزین یادینیزدان چیخسین.

- نه یادیمدان چیخسین؟

- ائششگین پالانینی گیزلتمک! چونکو تبریز چوخ حرامزادا ینردیر. بورایا گلن پالانسیز گندر.

- قورخما اونو تمارام.

یئنه یولو موزا دوام ائتدی...

(اوشاقدان ایریلارکن) منه مراجعت ائتدی:

- ...خاهیش اندیرم کی پالانی گوزدن قویما!

من یئنه گولدم. اونون اومیدی کسیلدی، چونکو تبریزلیر انسانی آجیقلاندرماق و اونو سؤیوشه مجبور اتمکدن چوخ نشئه لیرلر.»

من اوزوم دوبه اولماسامدا دوبه لری چوخ سئورم. تبریزین مشهور دوبه لریندن مرحوم

اؤتن صحیفه نین آردی ائتدیکن سونرا اوزو دوبه اولدوغو اوچون او شخصین قانینن آراسینا گیریب زنداندان مرخص ائتدی.

«مستجاب الدعوه» کیمی، منیم ده شعاریم «میرت» دیر. گنج - گوندوز، اللریم گویده دیر: بار پروردگارا منه مال و دولت یوخ، یالنیز «میرت» عطا نله! البته بو او دنمک دنیبل کی منیم بو جماعات ایله آلیب - ونره جگیم اولموشدور. خیر. آما تبریزده یاشایسان و بو دوبه لردن هرگون بیر سوز انشیمه یه سن، اولاسی دنیبل. اجازه و نرین بو دوبه لر حاققیندا بیر باشقا مثال عرض اندیم:

تبریزلیلرین بیر چوخو «احمدیان»-ی تانیبلار. بو آدم اوزو اوزونو حتی «پروفور احمدیان» آدلاندیریب، البته تبریزده لاپ دلی باشینا «دوکتور» دنیبلر. ^(۱) البته بو «دوکتورون» او «دوکتور» ایله علاقه سی یوخدور. یعنی دنمک ایسته بیرم کی بو «دوکتور» حکیم دنمک اولماز. نه او چون تبریزلیلر، بالاخاناسینی اجاره و نرن آداما «دوکتور» دنیبلر، منه آیدین دنیبل. آنجاق مرحوم آتام، قونشولاریمیزین هر هانکی سینی کوچه - باجادا گورنده چوخ ماراقلادوروب، اونلارلا صؤحبت اندردی. انله کی آرخالیعین اتگیندن چکمه سه بدیم ایسه گنج قالدیغینی اونواردی. یالنیز قونشوموز رحمتلیک «قولی بنا»نی گورن کیمی سیچان دیگینی ساتین آلاردی. قولی بنا آدامی گورن ساعات، جیزیلیمیش قرامافون صحیفه سی کیمی، بیر سوزو اوتوز دفعه تکرار ائتمکدن یسورولمازدی. آتام قولی بنا دان یاخاسینی قورتاران کیمی آلسینی اوغا - اوغا دوداغی آراسیندا میلداردی: «الله! بو آداما یا بیر آز عاغیل یادا بیر اوجوز اولوم و نر!». آتامین قاش - قباغینی گورن کیمی، اونون توکان شریکی فتحعلی مزاح لاسوروشاردی: «هه میرزا! ینه «دوکتور» راست گلیمشیدین؟» رحمتلی آتام جاواب و نر مه دن یالنیز باشینی تولاردی. هر حالدا «احمدیان» اوز آدینی «پروفور احمدیان» قویموشدور. یانی «دوکتور» دان دا بنله بیر پیله یوخاری. حتی بورونجهه بیر پلاکاتدا قازدیریب، سینه سینه تاخمیشدیر. گون او گون اولدو کی او زامانا کیمی تانیما دیغیم احمدیان منه ده راست گلدی. بیر آنلاشیلماز لیق اساسیندا اونونلا آتیشدیم. او ایسه حرصدن گوزلرینی چیرپا - چیرپا آرخالیعین یاخاسینی چنوریب، پلاکی منه گؤستره - گؤستره: «سیز ایله انشالله سونرا گوروشریک»، دنیب منی هدهله دی. بو احوالاتا شاهد اولان دوستلارین بییری، سونرالار بو «پروفور» ون کیم اولدوغونو منه تعریف ائتدی:

«..احمدیان سوادلی و متدین بیر آدم ایمیش. بیر گون عادت اساسیندا کوچه ده باشی آشاغی کیتاب اوخویا - اوخویا گئدیرمیش. اونون هرگون کئچدیگی یولدان خبری اولان «ساری قولی خان»، کلاتر کوچه سینین قارشى طرفینده یترلشن هوندور و نهنگ «قار آغا جلالی» نین بییرین بوداقلاری آراسیندا گیزلیر. احمدیان گلیب اورادان کنچن زامان، «خان آغا» بوداقلارین آراسیندا سسله نیر:

- «احمدیان! احمدیان!»

هر یتردن خبر سیز اولان بیچاره احمدیان او یان - بویانینا باخیر بیر شئی گورمور. یولونا دوام ائتمک

حزومتلی اوخوجولار بیلمه لیدیلر کی، مثلده مناقشه اولماز دئمیشدیلر. سوزون گلیشی بنله دیر. یوخسا بو سطرلرین یازارینن حزمتمی دوکتور و پروفور تیتلی وطنداشلارا سونسوزدور.

ایسته بن کیمی، «خان آغا» بیر ده سسلنیر:

- «سنله تم احمدیان! احمدیان!»

یشنه اطرافینا باخان احمدیانا «خان آغا» دئییر:

- «بو شوئا آختارما! سن منی گۆره بیلمه سن. چونکو دانیشان سنین «رب» یندیر.»

یازیق ساده لوح احمدیان در حال دیزه چؤکور:

- «پروردگارا بو گوناھکار بنده وه نه امرین واردیر؟» «خان آغا» گور و ملکوتی بیر سس ایله او نا امر ائدیر:

- «دور آیغا! سنین قارشیندا گرگ منیم ملک لیریم دیزه چؤکسونلر. سن امام زمانان. غیب اولمشدون، ایندی ایسه ظهور ائتمه لی سن! هؤنکور - هؤنکور آغلایان احمدیان سوروشور:

- «پروردگارا! من هارا امام زمان هارا. من سنین ساده بیر بنده تم. من هارادان معصوم اولدوم؟» خان آغا حرصلنیر:

- «اوزاتما! دور آیغا! گئت ائوینه! صاباح سحر تزدن سنین ظهور زمانین دیر!» احمدیان التماس ائدیر:

- «اوندا هنج اولماسا بیر اشاره و یا بیر نشان منه گؤستر! یوخسا منه جماعت اینانماز کی.»

- (دور آیغا! چوخ دانیشما! یاددان چیخار تما کی، سن ایله دانیشان قادر متعال دیر. او سنین ظهورون اوچون هر بیر اسبابی مهیا ائدر!»

«خان آغا» بونلاری دیندن سونرا ساکیت اولور. احمدیان هر نه قدر آغلاییب، اصرار و الحاح ائدیر، داها بیر سس و جاواب گلمیر کی گلمیر.

افکارلی و نیگران احمدیان گلیب ائوه چاتاندان سونرا، آناسی و یگانه باجی سینا بیر شئی دئمه دن، اوتاغینین قاپیسینی آرخادان باغلاییب، سحره کیمی یاتمادان عبادت و مناجات ائدیر. اونون آلاھا یالورمالارینی و آغلاماق سینی ائشیدن آنا - باجیسی نه قدر قاپینی چالیرلار فایدا وئر میر. احمدیان قاپینی آچمیر کی آچمیر. گنجهنی یاتماییب سحره کیمی آلاھا یالواریب - آغلایان احمدیانین رنگی سارالمیش، گؤزلری شیشیب قیزارمیش، سحر تزدن حیط قاپیسی دؤیونن کیمی، باشی آجیق و آیاغی یالین قاچیب قاپینی آچیر. نه گؤرور؟ یاشیل عمامه لی بیر سید، النده اوستونه قیرمیزی تیرمه چکیلیمش بیر خونچا قارشیندا هیکل کیمی دایانیب. احمدیان ال - آیاغینی ایتیریب «سید» ین آیاقلارینی اوپمک ایسته ییر. «سید» ایسه هراسان دالی سیچراییب اعتراض ائدیر: «آغا قوربانین اولوم، یوخ! من سیزین آیاغینیزی اوپمه لیم.» سونرا خونچانی احمدیانا وئریب، آرادان چیخیر. احمدیان اوتاغینا قاییدیب، بوهای - کویه یوخودان او یانان آناسینین سؤال لارینا جاواب وئر مه دن اوتاغینا گریب قاپینی یشنه کلیدله ییر. سونرا قورخا - قورخا تیرمه نی خونچانین اوستوندن گؤتورور. نه گؤرور؟ بیر دست یاشیل عبا و عمامه و پاریلتی سیندان گؤز قاماشان بیر میصری قیلینج. تنز عبا و عمامه نی گئییب، قیلینجی بئلینه حمایل ائدیب دهلیزه چیخیر. بو صحنه نی گورون و قورخودان غش ائله ییب، دهلیزه یره سرهلنن آناسینا و اونون باشی اوسته ساچلارینی یولوب یشله وئرن باجی سینا اعتنا ائتمه دن حیطین قاپیسیندان چؤله چیخیر.

ایندی احمدیانی ائوینین قاپی سیندا بوراخیب، «ساری قولو خان آغا» ین سوراغینا گئدک. بونلارین

هامیسین بوتون جزییاتی ایله پلان لایان «خان آغا»، دیگر طرفدن باشقا دووبه لری و گجیل قاپی سیندا هر نه لوت وارسا خبردار اندیر کی: «بالام گلین گندک! بوگون خییاواندا دووبه لیک واردیر.» سحر تزدن یوز - یوزللی یه یاخین دلی - دولو احمدیانین یاشادیغی کوچه نین آغزیندا دوروب، گلیب گئندی ده بیر جور اورادا بند اندیرلر.

بونلارین هامیسیندان خبرسیز احمدیان کوجه آغزینا چیخان کیمی، ییغیشان جاماعاتی «امتی» سانیر و در حال قیلینجینی قیندان چیخاریب، باغیریر: «ای امت، منم.» «خان آغا» و اونون حاضرلادیغی پلان دان خبردار اولان میندانین قاییق گمیرنلری بونو گورن کیمی بیچاره احمدیانین اوستونه هجوم اندیب، اونون اینینده کی پالتارلاری پارچالاماغا باشلا بیرلار کی: «بو پالتارلار تبروک دیرلر!» بیر نجه دقیقه دن سونرا هیجاندان دلی اولموش جاماعتین الیندا جان قورتاریب، قاچان احمدیان قیلینج الینده خییاواندا اوزو آشای آنادان گلمه لوت قاچیر و اونون آرخاسیندا ایکی یوزه یاخین «امتی» هره سی نین الینده «تبرک» پالتارلاریندان بیر تیکه باغیریلار: «قویمایین قاچیری!!»

بئله لیکله او گوندن یازیق احمدیان بیر آز «اوچودور» و گت گئده تبریزین دووبه لرینین همتمی سایه سینده اؤنجه «دوکتور» و سونرالار «پروفور» تیتیلی آلماعا نایل اولور.

اسلام جمهوریتی قورولان گوندن بری بو دووبه لیکلر یئنی مضمونلارا صاحب اولموشلار. چونکو تبریز ماللارلارینین بیر چوخو رحمتلیک زین العابدین مراعه ای دنمیشکن هر زمان اهل «دوبه» اولموشلار. تبریزده میرزا مسلم آغا اؤزو و شخصلاپ او تئای باشی لاردان بیر ی اولموشدور. مثلا خلیفه گری ده اسلامی انجمن یاراتماق ایسته میشدیر!! انله بو اهل دووبه لردن بیر ی قیشین سویوق گونلرینین بیرینده تبریزین ناماز میندانیندا شاختادان کیرییب بیر یئره ییغیشان مؤنلره دنمیشدیر: «دوعرواندا ایمانلی سینیز! بو هاوادا ایتین باشینا وورسان بئله یوواسیندان چوله چیخماز!» هر حالدا بیزیم بو ماللارلارین هر هفته و یا هر آی مخصوص «دوره» لری اولار. اونلار بو دوره لرده توپلانیب یالنیز دووبه لیک اندیرلر. انله اونا گوره ده بو روحانی دووبه لرین، قارا یاخا دووبه لرله همیشه حسنه رابطه لری اولموشدور.

یوخاریندا آدی چکیلن «ساری قولی خان آغا» تبریزین آدلیم و عارف دووبه لریندن بیر ی اولموشدور. خان آغا بونلارین بیرینه «پاتوق» ایمیش. اونون وعظ مجلسلرینین بیرینی ده الدن وئرمه یین «ساری قولی خان آغا» همیشه منبرین آشای طرفینده ثابت یئری وارا ییمیش. انله کی مسجدین معبوداری، منبرین آشای طرفینه ساری قولو خان آغانین یئری دئیر میس. ماللادا منبره چیخان کیمی، بیر آجی سؤز دنمک ایسته ینده اوزونو خان آغایا توتوب: «قیزیم سنه دئیریم، گلنیم سنه آندیریرام»، سؤزلرینی جاماعاتا چاتدیرار میس. بیرگون ماللانی منبر گؤتورور و حضرتلرینین

ده «ایبینی چکن»^(۱) اولمادیغی اوچون «آتی داشلیغا سورور» و ساری قولو خان آغایا خطابا دئییر: «ایچمه یین او زهرماری (منظور و چاخیر ایمیش)! بو زقونون شیشه سینه بیر تومن وئر بپ اوزونوزو زهرلهمه یین!» قولو خان آغا دا بو سوزلردن حیر صلسنه ده اوزونو ایترمه ییب و متاتله دئییر: «آغا! گورونور کی سیزین ناظرخر جینیز حسابیزا سوخوبدور. ییز او زهرمارین قاینا یندی قیران وئریریک.» پیس اولماز کی مرحوم «زین العابدین مراغای» نین «سفرنامه ابراهیم بیک» کتاییندا تبریزین دوبه لری حاقدایازدیغی احوالاتا دا بیر اشاره ائدک. آما یادیمدان چیخماش آتام رحمتلیگین یوخاریدا ذکر خیری اولان ماللا حاقدایازدیغی بیر اشاره سی داها وارایدی کی نقل ائتم پیس اولماز: بو آخوند آغا ات اوسته (فولکس واقون و مرسدسن قبابق) کؤهنه خییاواندان چیخب، کریم خان میندانیدان قبابکی پهلوی خییاوانینا گیرمک ایسته ییر. هر حالدا سونراکی منصور چاراهی و او زمانکی کریم خان میندانیدا دوران آژان (پاسبان) ماللاین قبابغین آلیر کی: «آخوند آغا اولماز! پهلوی خییاوانینا داها ات ائشک گیره بیلمز! آخوندون مرته سی گنجه قالدیغی اوچون سوروشور: «نیه بالام؟» جاوا بیدنا پاسبان دئییر: «گورمورسن آغا، خیوانی تازا آسفالت ائله ییلر.» ماللا آژانیا بیر آز دیل آغیز ائدیر، فایدا وئر میر. گورونور کی، آخوند آغاعوام جاماعاتین دیلینی یاخشی بیلسه ده آژانین روشوه ایسته مگینی باشا دوشمور. نهایت آخوند آغا بورولوب، آتینا بیر قمچی چکیر، آتی چاپا - چاپا آتین قویروغونو قوزا ییب باغیریر: «مؤمن! شماره سین گؤتور! وئر شهر بانی یه!»

مرحوم زین العابدین مراغای دؤورونون ان بؤیوک یازیچی و متفکر لریندن بیری اولوب، او «سفرنامه ابراهیم بیک» کتاییندا ایرانین بیر چوخ شهرلری حاقدایازاندان سونرا، تبریزین حاقدیندا دا بیر نجه سطر یازمیشدیر. او تبریز لیلرین چالیشقانلیقلارین تعریف ائتسه ده، بو شهرین دوبه لری حاقدایازیر: «...تبریزی حاجی سوروشدو: آغا یوسف تبریزده بئله بیر لغو ایشلردن ده گوردومی؟ دندیم بئله آچاق ایشلردن یوخ، لاکین اورادا «اهل دوبه» نی گوردوم. حاجی دندی: یوخ اولاری بونلارلا برابر قویماق اولماز. اولار شوخلوق و مزاح اهلی دیرلر... دندیم: حاجی اهل دوبه آشکارا دینه اهانن ائدیرلر. هرگاه من گورنلری ابراهیم بیک گورسه اییدی، قطعیا... دعوا سالاردی... حاجی دندی: من اولوم دئی گورک نه گوردون؟ دندیم. بیرگون تبریزده سیزین قارداش ایله گزمگه چیخدیق... بیر مسجدین کناریندا گنجیر دیک. گریب اورادا اوتوردوق. جماعت بیغشانندان سونرا، بیر ماللا منبره چیخب... خطبه اوخوماغا باشلادی. آغزینی آجیب الحمدالله دنمک ایسته دی. ایکی یوز نفره یاخین اوجا سله صلوات چنور دیلر. ماللا ایسته دی رب العالمین دنسین، یننه صلوات سسی اوجالدی. ایسته دی کی بسم الله دنسین صلوات سسی قویمادی. من

۱- ماللارین بیری منبره چیخار چیخماز منبر اونو گؤتوروب، هاداران - پاداران دئییرمیش. دوستلاریندان بیری اونا بیر ساپ باغلاماغی تکلیف ائدیر. قیچنین آراسینا باغلانان ساپ دوستونون ینده اول - اول منبره چیخان ماللا بیر آز عاغیلی دانیشاندا سونرا، سوزو صحرای کربلا ی پتیرن کیمی سارساخلا ییب، امامین صحرای کربلا یا یوزمین قوشون ایله گلمه سینا ادعا ائدیر. دوستو ایپی چکن کیمی آخوند قوشونون سایب سینی اون مینه یندیریر. دوستو بیر داها چکدیگی اوچون آخوند اونا غضبیه باخبی باشقا بیر روایت اساییندا آغانین قوشونون سایب سینی مین نفره چاتدیریر. دوستو بیرده ایپی چکن کیمی، واعظ حیر صلیب دئییر کی:
- جماعات! منم دا... غیمین ایپی بیر ناجنس آدامین ینده اولدوغو اوچون امام صحرای کربلا یه پالنیز گلیمش ایمیش.

حئیر تله اطرافا باخیردیم کی بالام بو نه ایشدیر؟ واعظ ایسته بیر آغزینی آچمین صلوات سسی قویمور. او بیر سؤز دئمہ میس جماعت بئش دانا صلوات چئویریر. یاخشی باخدیم گؤردوم جماعت گولورلر. بو حین ده بیر دن - بیرہ نچہ نفر منبرین قیچلا ریندان یایشیب، گتیریب اونو مسجدین اور تاسینا قویدولار و اوجا سسلہ دئدیبلر کی: آغا سیزین سسی نیزی هامی انشیدہ بیلیم، فیضدن محروم اولورلار، یاخشی سسی بودور کی بورادان دانیشاسینیز. میرزادان حئیر تله سؤرودوم: بو نه هنگامہ دیر؟

دندی: اهل دویبه دیلر... دندیم دور گئدک کی آلاھین انوینی تیاتور صحنہ سی اندیبلر.

مطلبی تبریزین دیگر آدلیم دویبه لرینین بیرینین آدینی چکمکله سونا چاتدیرماق ایسته بیرم. رحمت لیک «عسگرانلی» معاصر دویبه لردن ساییلیر. بو مرحوم هر کوزہ یه قیرپ قویاندان سونرا شهرین اوجقار محله لریندن بیرینده قهوه خانا آچیر. انله چایی یئنی دملہ میشدی کی بهداشت ماموری ایچری گریب و پروانہ کسب (آلیش - وئریش اجازہ سی) ایسته بیر. عسگرانلی نین اجزہ سی اولمادیغی او چون اونو جلب ائتدیریب زیندانا آتیر. آلتی آیدان سونرا زینداندان چیخان عسگرانلی گلیب قهوه خانانی آچیر توز - توپراغی سیلیب سوپورندن سونرا یئنی چای دملہ مہ میشدن بیر سی ایچری گریب چای ایسته بیر. عسگرانلی نین حؤصلہ سی اولمادیغی او چون، آلتی آی قاباق دملہ دیگی چایی فیزدیریب و اونا بیر استکان سوزور. اودا چایی ایچیب، بیر قیران آتیر پشخانین اوستونہ و چیخا - چیخا دئیر:

- کیلایی دئمہ کی باشا دوشمہ دی، چایین آمما دم چکمہ میشدیر.

عسگرانلی اون سوزدا باشینا گلنلردن آخیقلی اولدوغو او چون دئیر:

- یانی آلتی آیدان سونرا دا بئله دم چکمہ میشدیر؟! ^(۱)

۱- بو یازیدا تبریزین بیر چوخ دویبه لریندن آد آپاریلما دی. البتہ کی بو حاقدا بوندان دا مکمل یازماق اولار. اولہ سگ فالساق، باشقا بیر یازیدا دویبه لرین قوشدوغو شعر لردن ده فایدالانا جاغیق.

A miniature depicting match-making in the poem "Leyli and Majnun" (1819) (p. 45).

صفحه ۴۵ از کتاب ترکی لیلی و مجنون اثر حکیم فضولی، چاپ سال ۱۸۱۹

نشر کتاب و مطبوعات آذربایجانی در ایران

دکتر حسن جوادی^(۱)

ترجمه از انگلیسی: اروخان تهرانی

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<jahan@erols.com>

در تاریخ انتشارات آذربایجانی در آذربایجان ایران سه دوره عمده را می‌توان مشاهده نمود:

۱- از دوران قدیم تا سلطنت خاندان پهلوی،

۲- دوران پهلوی (۱۹۷۹-۱۹۲۵)

۳- از انقلاب اسلامی تا کنون.

۱- تریبون: دکتر حسن جوادی سابقاً استاد دانشگاه برکلی کالیفورنیا بوده و در حال حاضر به تدریس در رشته ادبیات خاورمیانه، در دانشگاه جورج واشنگتن اشتغال دارند. این مقاله پیش از این به زبان انگلیسی در نشریه «مجله مطالعات انتقادی خاورمیانه»، Critique, Journal for Critical Studies of the Middle East" Spring 1996, Number 8 چاپ شده و ترجمه حاضر با اجازه مؤلف صورت گرفته است. این مقاله تصویری نسبتاً جامع از نشریات آذربایجانی در ایران در آن تاریخ می‌دهد. خوشبختانه در این سالهایی که از زمان تحریر مقاله گذشته است، چنان تحولاتی در این زمینه صورت گرفته است که گنجاندن تصویری ولو مختصر نه در یک مقاله بلکه در کتابی حجیم ممکن خواهد بود. باوجود این، آقای جوادی در فرصتی که طی بازبینی متن ترجمه شده مقاله داشتند، نکته‌های تازه‌ای در رابطه با تحولات جدید در نشر مطبوعات و کتب آذربایجانی در ایران، بدان افزودند.

در هر یک از دورانه‌های فوق‌الذکر نقاط عطفی نیز موجود است که ذیلاً مورد بحث قرار خواهد گرفت. نشریات آذربایجانی در ایران البته با تاریخ چاپ در ایران رابطه مستقیم دارد. [...] پدر روحانی «آنجلوس سنت جوزف» در کتاب لغت نامه لاتین-فارسی خود (چاپ ۱۶۷۰) می‌نویسد که چاپخانه‌ای در جلفای اصفهان وجود داشت. وی همچنین می‌نویسد که کشیشهای قبلی در محل صومعه خود یک چاپخانه عربی-فارسی (باسمه‌خانه) تأسیس کرده بودند. آرامنه نیز در جلفای آرامنه دارای چاپخانه بوده‌اند. به گفته کشیش آنجلوس سنت جوزف هیچکدام از این چاپخانه‌ها به دلیل آب و هوای خشک ایران، موفق نبودند.^(۱) چاپخانه در آن زمان به «باسمه‌خانه» (معادل ترکی «چاپخانه») معروف بود و آرامنه که «باسمه‌خانه» خود را داشتند در سال ۱۶۳۸ موفق به چاپ یک کتاب دعا شدند. این اولین کتابی است که در ایران به چاپ رسیده است.^(۲)

در سال ۱۶۱۸، هنگامی که پدر روحانی «جان تادئوس» شاه عباس اول را با چاپ متون نوشته شده به الفبای عربی-فارسی آشنا نمود، شاه عباس علاقه فراوانی نشان داد که این صنعت به ایران آورده شود^(۳) و این واقعه سالها قبل از ورود صنعت چاپ به امپراطوری عثمانی بود که برای بار اول در سال ۱۷۲۸ اتفاق افتاد.^(۴)

۱- از دوران قدیم تا سلطنت خاندان پهلوی

اولین کتاب آذربایجانی در سال ۱۷۸۰ در شهر سنت پترزبورگ چاپ شد. این کتاب «قانون جدید» نام داشت و در دوران سلطنت کاترین دوم، امپراطور روسیه و به منظور ایجاد نظم و قانون در تمامی ایالات امپراطوری به چاپ رسید^(۵). دومین متن چاپی آذربایجانی، شرحی بود بر کتاب «اسکندرنامه نظامی» نوشته عظیم‌عبادی و حسین جمهوری، چاپ کلکته به سال ۱۸۱۳ و پس از آن کتاب «قانون قدسی» اثر عباسقلی آقا باکیخانوف بود که به سال ۱۸۳۱ در ۴۱ صفحه در تفلیس چاپ شد. بدنبال کتب فوق، کتب چاپی دیگری در تفلیس، استانبول، سنت پترزبورگ و قازان به چاپ رسیدند.

William Floor, "The First Printing-Press in Iran," ZDMG, V, 130 (1980), pp.369-71. -۱

William Floor, *Encyclopedia Iranica*, V. 6. (1992), "Chap", p. 761. -۲

Chronicle I, p.305. این ماخذ توسط ویلیام فلور در مقاله «چاپ» در دایرة المعارف ایرانیکا نقل شده است. در مورد کوشش هلندیان برای آوردن ماشین چاپ به اصفهان به همین مقاله رجوع کنید. -۳

این نوع چاپ از چاپ باسمة خوبی که از اواسط قرن پانزدهم بوجود آمده بود فرق داشت. اولین کتاب فارسی که به حروف عبری در سال ۱۵۴۶ در استانبول به صورت باسمة ای چاپ شد ترجمه مزامیر داود توسط معلم مدرسه یهودیان در آن شهر به نام داود بن طائوس بود. ویلم فلور تاریخ این کتاب را ۱۵۹۴ میدانند، ولی نسخه ای که در کتابخانه دانشگاه کیمبریج دیده‌ام چاپ ۱۵۴۶ می‌باشد. نگاه کنید به کتاب «تأثیر ادبیات فارسی بر روی ادب انگلیسی» که چاپ دوم آن توسط انتشارات مزدا (کالیفرنیا) زیر چاپ است. -۴

H. Javadi, *Persian Literary Influence on English Literature*, Indo-Iranica, Calcutta, 1983, p.38.

-۵. *Azerbaijan Kitabi*, (Bibliographia: 1780-1920), Baku, 1963.

در تبریز صنعت چاپ بعد از چندین تلاش ناموفق بالاخره در سال ۱۸۱۷ بدست «زین‌العابدین تبریزی» آغاز شد. دو سال پس از آن چاپخانه دیگری بوسیله میرزا صالح شیرازی، یکی از اولین کسانی که در انگلستان تحصیل کرده بود، تأسیس شد. دو چاپخانه ذکر شده دوام زیادی نیاوردند و هشت سال پس از آن اولین چاپخانه لیتوگرافی در تبریز دایر گردید. به نظر می‌آید که در این چاپخانه کتب فارسی، عربی و ترکی همگی چاپ می‌شدند، اگر چه به نظر می‌آید که تعداد چاپ کتب ترکی کمتر بودند.^(۱) اولین کتابی که در آذربایجان چاپ شد کتاب ۲۷۲ صفحه‌ای فارسی بود به نام «میزان الحق: تشخیص الانجیل والقران» این کتاب در [شهر] قلعه شوشا و به سال ۱۸۳۴ به چاپ رسید.

اولین کتابهای چاپی در آذربایجان جنوبی چاپ تبریز بودند و اولین آنها کتاب «دیوان فضولی» بود که با یک مقدمه در باره اشعار سید ابولقاسم نباتی در سال ۱۸۵۰ چاپ شد. دو سال بعد از آن، دو دیوان دیگر از فضولی به همراه «لیلی و مجنون» و «بنگ و باده» و غزلیات وی زیر چاپ رفت که برخی از آنها دارای تصویر نیز می‌باشند. در سالهای ۱۸۵۶ و ۱۸۶۰ کارهای فضولی دوباره در تبریز به زیر چاپ رفتند. یکی از اولین کتب دینی که در تبریز چاپ شد «کتاب عقاید» از «آخوند ملا احمد» نامی بود که در سال ۱۸۵۵ چاپ شد. سال بعد از آن کتاب «دیوان عاجز» با سفارش مشهدی محمدرضا در تبریز چاپ شد. علی‌رغم آمدن زودتر تکنیک چاپ به اصفهان، تبریز به دلیل اقامت دائمی ولیعهد در آن و داشتن جو روشنفکری، اولین شهری بود که در آن چاپخانه ایجاد شد. شهرهای ارومیه، شیراز، بوشهر، مشهد، انزلی، رشت، اردبیل، همدان و غیره پس از تبریز بتدریج صاحب صنعت چاپ شدند.

گروه موسیقی در شماخن، تصویری که الکساندر دوما در سفرنامه خود از آذربایجان ارائه می‌دهد. رسم از پرنس گگارین همراه دوما در سفر آذربایجان در سال ۱۸۵۸،

۱- به نظر میرسد که در آن زمان فرق زیادی بین کتابهای آذربایجانی و ترکی نمی‌گذاشتند.

لیست کاملی از اولین کتب چاپی آذربایجانی وجود ندارد، اما در کتاب فهرست کتابهای چاپی (تهران ۱۹۷۳)، اثر خانباها مشار، لیست طولی از کتب چاپی آذربایجانی در تبریز آمده است که تا قبل از پایان قرن ۱۹ چاپ شده‌اند. اکثر این کتب دیوان شعرانی نظیر فضولی، قدسی باکوئی (۱۸۸۴)، دلسوز تبریزی (۱۸۶۹)، دخیل مراغه‌ای، راجی تبریزی (۱۸۹۵) سید عظیم شیروانی (۱۸۹۶)، لیلی ایروانی و غیره هستند.^(۱)

ارتباط بسیار نزدیک بین آذربایجان جنوبی و قفقاز تأثیر زیادی در انقلاب مشروطیت در سالهای ۱۹۱۱ - ۱۹۰۵ داشت. سیدحسن تقی‌زاده در یک مقاله راجع به اولین سفرش به قفقاز در ۱۹۰۹ می‌نویسد: تعداد کارگران ایرانی شاغل در باکو در زمستان ۸۰۰۰۰ و تابستانها ۵۰۰۰۰ می‌باشد. این کارگران در بازگشت خود، علاوه بر پول، ایده‌های دمکراتیک را نیز در کوله بار خود همراه می‌آوردند. تقی‌زاده در مقاله خود می‌نویسد که نشریات آمده از استانبول، قاهره و قفقاز، منابع الهام‌گیری افراد آزادیخواه در ایران بود. وی همچنین اضافه می‌کند که نشریات ترکی زبان «اکینچی» با سردبیری حسن خان زردآبی و «ترجمان» با سردبیری اسماعیل خان کاسپیریتسکی، در تبریز بسیار محبوب بودند. وی همچنین می‌نویسد، زبان فارسی در تبریز و قفقاز محبوبیت خاصی داشت و از آن برای مطالعه و نامه نگاری استفاده می‌شد^(۲) علت تعداد نسبتاً کم نشریات آذربایجانی در قرن نوزده در آذربایجان جنوبی و همچنین شمالی را می‌توان در محبوبیت زبان فارسی جستجو کرد. نمونه‌های شبیه این را می‌توان در سایر نقاط دنیا نیز مشاهده کرد، برای مثال تا همین اوایل قرن ۲۰ در کشور هلند بیشتر کتب چاپی به زبان لاتین بودند که تصور می‌شد زبان علمی تری است.

بعضی از نویسندگان آذربایجان شمالی معتقدند که زبان ترکی آذربایجانی قرن‌ها بوسیله پادشاهان حاکم در ایران تحت فشار قرار گرفته است. البته این مسئله در مورد دوران سلطنت پهلوی صادق است ولی نمی‌توان آنرا به تمام تاریخ ایران تعمیم داد. در هر صورت ناسیونالیسم و هویت ملی در این منطقه بعد از شروع قرن نوزدهم به نقطه تظاهر رسید. محمد سعید اردوبادی (۱۹۵۰ - ۱۸۷۲) در مقاله‌ای در سال ۱۹۴۳^(۳) و همچنین در رمان «تبریز مه‌آلود» (۱۹۴۸ - ۱۹۳۳) در مبحث تکامل زبان ترکی آذربایجانی می‌نویسد: «اگر چه شاه اسماعیل صفوی (۱۵۲۴ - ۱۵۰۱) زبان ترکی را به زبان رسمی دربار خویش تبدیل کرد، شاه عباس صفوی سعی کرد که زبان فارسی را به تمام اهالی پادشاهی خویش تحمیل کند.»

اردوبادی همچنین معتقد است که مهاجرت اجباری ارمنه به جلغای اصفهان و کردها به خراسان، تلاشی بود جهت آسیمولاسیون (استحاله) کردن آنها در یک محیط فارس زبان. قابل تذکر است که اردوبادی تنها بخشهایی از تاریخ ایران را به طور انتخابی زیر ذره‌بین می‌برد و نتیجه‌گیریهای وی همیشه با واقعیت انطباق ندارد.

۱ - Ayden Khalilov, *The First Azerbaijani Book*, Baku, 1995, pp.44-47.

۲ - تقی‌زاده، سید حسن: «تهیه مقدمات مشروطه در آذربایجان» در «نشریه کتابشناسی ملی ایران» شماره اول تبریز ۱۳۳۸.

۳ - *Edabiyat*, vol. 8, No. 344, (3 March 1943).

Le Palais des Khans, à Bakou,
à l'époque du Voyage de Dumas.

(Lithographie en couleurs, d'après un dessin
du prince Gagarin.)

صفحه‌ای دیگر از سفرنامه‌ی الکساندر دوما: باکو، «خان سارایی»

در مورد شاه عباس اول (۱۶۲۹ - ۱۵۸۱)، واقعیت این است که او زبان ترکی و گرجی را به خوبی می‌دانست و بخوبی به زبان ترکی مکالمه می‌کرد و سیاست او در اسکان اجباری قبائل در نقاط استراتژیک متفاوت، هیچ ربطی به اعمال سیاست تضییق و فشار نسبت به اقلیت‌های ملی نداشت. بطور کلی، پادشاهان صفوی زبان ترکی را یک زبان «مردانه»، در عین حال زبان فارسی را زبان ظرافت، شعر و نامه نگاری می‌پنداشتند.^(۱) قابل توجه است که در تمام دوران سلطنت خاندان صفوی (۱۷۲۲ - ۱۵۰۱)، به سختی می‌توان یک نامه رسمی را پیدا کرد که به حکام ازبک و عثمانی نوشته شده و زبان آن غیر فارسی باشد. اردوبادی همچنین اظهار میکند که بر اساس دستور ناصرالدین شاه (۱۸۹۶-۱۸۴۸) چاپ و نشر کتب ترکی غدغن می‌شود. البته من در تواریخ قاجار هیچ منبعی برای تأیید این نظر اردوبادی پیدا نکردم و به نظر می‌آید که منظور اردوبادی از این واقعیت سرچشمه می‌گیرد که در آن دوران اداره سانسور تشکیل شده بود که زیر نظر مستقیم اعتمادالسلطنه وزیر وقت فرهنگ اداره می‌شد. یکی از وظایف این اداره جلوگیری از ورود نشریات خارجی به ایران بود و می‌توان گفت که تمام نشریات اعم از فارسی و ترکی را کنترل می‌کردند. از جمله چهار روزنامه‌ای که خشم خاندان سلطنتی را برانگیخته بودند یکی ترکی به نام «ارشاد» (باکو) و سه نشریه فارسی زبان به نامهای «اختر» (استانبول)، «قانون» (لندن) و «حکمت» (قاهره) بودند. این چهار روزنامه‌ها بدلیل بخش افکار دمکراتیک قدغن شدند. در دوره مشروطه، ورود روزنامه «ملانصرالدین» ممنوع شد و بعضی ملایان مرتجع آنرا حتی از شمشیر شمر هم خطرناکتر اعلام کردند.^(۲) در دوران سلطنت رضاخان نیز نشریات ترکهای جوان برای مدتی در ایران ممنوعه اعلام شد.

اولین روزنامه ایران «کاغذ اخبار» نام داشت که به سال ۱۸۳۷ شروع به انتشار کرد. این روزنامه بعد از چند شماره متوقف شد و در سال ۱۸۵۰ روزنامه «وقایع التفاقیه» شروع به کار کرد. در سال ۱۸۵۱ یک نشریه آسوری زبان بوسیله مسیونرهای آمریکائی، در اورمیه شروع به کار کرد که تا دوازده سال به کار خود ادامه داد. سومین روزنامه قدیمی «اخبار دارالسلطنه آذربایجان» نام داشت که در سال ۱۸۵۸ شروع به کار کرد. در مورد این نشریه اطلاعات زیادی در دست نیست زیرا که فقط یک یا دو شماره از آن باقی مانده است. این نشریه «روزنامه ملتی» نیز نامیده می‌شد، در حالی که یک نشریه دولتی بود. میرزا فتحعلی آخوندزاده در انتقاد به این نشریه می‌گوید نشریه باید ملت را در مورد سیاست جهانی آگاه کند و تنها طرف دولت را نگیرد. در مقابل نشریه دولتی فوق، چند نفر آذربایجانی در استانبول یکی از اولین نشریات آزادیخواه آن دوران یعنی «اختر» را (۱۸۷۵) منتشر نمودند. این نشریه یکی از پر نفوذترین نشریات آن دوران بود و خوانندگان آن از طرف مرتجعین به نام «اختری مذهب» معروف شده بودند.

دوران انقلاب مشروطیت از نظر نشر روزنامه‌ها فوق‌العاده دوره پرباری بود. ادوارد براون لیست

۱- فلسفی، نصرالله، شاه عباس اول، چاپ پنجم، علمی تهران، ۱۳۷۱، ص ۳۳۶-۳۳۳.

۲- Hasan Javadi, *Satire in Persian Literature*, (Fairleigh Dickinson University Press, 1988, pp. -2

137-138 and 142 ff.

۳۷۱ نشریه را ارائه می‌دهد که تا سال ۱۹۱۴ چاپ شده بودند، از این تعداد، شش نشریه کاملاً و یا قسماً آذربایجانی، دوازده نشریه ارمنی و چهار نشریه آسوری بودند.

قابل توجه‌ترین نشریه در لیست فوق‌الذکر، نشریه «آذربایجان» (تبریز ۱۹۰۷) و «آنا دیلی» (تبریز ۱۹۰۶) بودند. نشریه آذربایجان به دو زبان فارسی و ترکی بود، در حالی که «آنادیلی» بصورت ضمیمه روزنامه «عدالت» چاپ می‌شد.

تأثیر روزنامه «ملانصرالدین» در سایر روزنامه‌های فارسی و ترکی فوق‌العاده زیاد بود. این روزنامه در سالهای ۱۹۱۷-۱۹۰۶ از سوی جلیل محمدقلی‌زاده (۱۸۶۶-۱۹۳۲) در تفلیس چاپ می‌شد. کاریکاتورهای فوق‌العاده جالب این نشریه از طرف دو هنرمند آلمانی تبار یعنی جوزف روتر و اسکار شمزلینگ (۱۸۶۶-۱۹۳۸) رسم می‌شدند. محمدقلی‌زاده در سال ۱۹۲۲ به دعوت شیخ محمد خیابانی به تبریز رفته و هشت شماره از ملانصرالدین را در آنجا چاپ می‌کند ولی بدنبال کشته شدن شیخ محمد خیابانی و دخالت پلیس دوباره به باکو برمی‌گردد. وی تا سال ۱۹۳۱ نشر ملانصرالدین را در باکو ادامه می‌دهد. صابر طاهرزاده (۱۸۶۲-۱۹۱۱) که مجموعه آثارش بنام «هوپ هوپ‌نامه» شهرت زیادی دارد و بسیاری از نویسندگان و شاعران آن دوره در نشر ملانصرالدین همکاری نزدیک داشتند.

بعنوان نمونه‌هایی از تأثیر بسیار عمیق ملانصرالدین بر مطبوعات آندوره ایران می‌توان از «چرنند پرنده» دهخدا در «صویراسرافیل» و ترجمه اشعار صابر بوسیله اشرف گیلانی در نشریه «نسیم شمال» نام برد. در آذربایجان جنوبی نیز نشریه «آذربایجان» (۱۹۰۷) که با سردبیری علی‌قلی‌خان صفراوف و با کاریکاتورهای رنگی چاپ می‌شد و شباهت زیادی به ملانصرالدین داشت، مرتجعین در آن دوره همواره سعی در جلوگیری از ورود ملانصرالدین به ایران داشتند، اما این نشریه بطور قاچاق به ایران وارد می‌شد. حتی نامه‌های ارسالی از ایران به نشریه ملانصرالدین باید از زیر تیغ سانسور رد می‌شدند.

همانطور که در بالا ذکر شد، جلیل محمدقلی‌زاده در سال ۱۹۲۲ تفلیس را به قصد تبریز ترک کرد، اقامت وی در تبریز، با مرگ تراژیک شیخ محمد خیابانی، یعنی حامی و مشوق اصلی وی همزمان بود. یکی از مشکلات اصلی وی اجازه انتشار ملانصرالدین بود. والی وقت آذربایجان، مخیرالسلطنه، می‌خواست که نشریه به زبان فارسی چاپ شود. ولی محمدقلی‌زاده پذیرای شرط نبود زیرا در این‌صورت نشریه اکثر خوانندگان خود را از دست می‌داد. وی حتی به طعنه پیشنهاد کرد که ملانصرالدین به زبان ارمنی چاپ شود. وی خود زبان ارمنی را به خوبی می‌دانست. در نهایت قلی‌زاده پذیرفت که در نشریه چند مطلب فارسی نیز چاپ شود. در هشت شماره نشریه که در تبریز چاپ شد، «میرزا معجز شبستری» که معروف به «صابر جنوب» بود با اشعار فکاهی بسیار جالب خود همکاری داشت.

این دوران برای رشد و تکامل زبان ترکی آذربایجانی دوران سیاهی بود. در خلال ۵۳ سال سلطنت پهلوی به استثنای یک دوره پنج ساله (۱۹۴۶ - ۱۹۴۱) که در آن یک سال حکومت فرقه دمکرات (۴۶ - ۱۹۴۵) نیز جزو این دوره بود، کتب و نشریات آذربایجانی اجازه چاپ نداشتند. در واقع برای نشریات آذربایجانی هیچ منع قانونی وجود نداشت، اما مقامات اجازه چاپ به زبان ترکی آذربایجانی را نمی دادند. به یاد دارم که در سال ۱۹۵۵ یکی از اقوام من، مرحوم علی اصغر مجتهدی می خواست کتاب «امثال و حکم آذربایجانی» را چاپ کند و تا تغییر نام کتاب به «امثال و حکم به لهجه محلی آذربایجان» به آن اجازه چاپ ندادند.^(۱) آثار صابر و معجز شبستری بارها در تبریز چاپ شدند ولی بصورت مخفیانه به فروش می رسیدند. تمام ارتباطات بین دو آذربایجان قطع شده بود. علاوه بر این، تغییر الفباء در «جمهوری شوروی آذربایجان» و ترکیه نیز از عوامل بازدارنده این تاثیر ادبی و فرهنگی از خارج ایران بود.

بعد از تجاوز نظامی شوروی در سال ۱۹۴۱ تا اواخر ۱۹۴۶، بخصوص در دوره حکومت فرقه دمکرات، ادبیات جدیدی، بخصوص با مضمون سوسیالیستی، پا به عرصه وجود نهاد. این دوره پنج ساله برای ادبیات ترکی آذربایجانی در ایران از اهمیت به سزائی برخوردار است. در این دوره علاوه بر چاپ تعداد زیادی روزنامه و کتب جدید، کتابهای قدیمی بسیاری نیز تجدید چاپ شدند. ده روزنامه و نشریه جدید کار خود را از ۱۹۴۵ شروع کردند ولی بدنبال سرنگونی حکومت فرقه دمکرات در سال ۱۹۴۶ همگی ممنوع شدند.

این نشریات ده گانه عبارت بودند از: آذر (زنجان)، آذربایجان دمکرات (تبریز)، آزاد ملت (تبریز)، اورمیه (اورمیه)، جوانان (تبریز)، شفق (تبریز)، غلبه (تبریز)، فدائی (میانه)، جودت (اردبیل) و مدنیت (تبریز).

نویسندگانی که آثار آنها در این دوره کوتاه چاپ می شدند عبارتند از: بالاش آذراغلو و همسرش مدینه گولگون، شاعره حکیمه بلوری، شاعر علی جوانزاده (متولد ۱۹۲۴ در اردبیل) با نام مستعار «علی توده» و شاعر و نویسنده فریدون ابراهیمی. اکثر این شعرا متولد دهه ۲۰ در آذربایجان جنوبی بودند و کارهای آنها در دوره حکومت فرقه دمکرات چاپ شد. اکثر این شعرا بعد از ۱۹۴۶ به باکو رفته و در دانشگاه باکو ادامه تحصیل داده به اخذ درجات علمی در رشته ادبیات موفق شدند و بعضی از آنها کار ادبی خود را پس از ۱۹۴۶ در باکو نیز ادامه دادند. آثار این شعرا علاوه بر مضمون سوسیالیستی پر است از احساس حسرت در فراق وطن (آذربایجان جنوبی). در این میان بالاش آذراغلو استثناء بود، وی که در سال ۱۹۲۱ در باکو متولد شد و در سن ۱۶ سالگی به اردبیل آمده بود و در سال ۱۹۴۶ از نو به باکو بازگشت. از میان این نویسندگان و شعرا همه شانس این را نداشتند که به

۱- این کتاب در سال ۱۹۸۵ با دو مقدمه یکی از نگارنده و دیگری از الهان باشگوز توسط شرکت کتاب جهان در برکلی چاپ شد.

شمال مهاجرت کنند. به عنوان مثال فریدون ابراهیمی به سال ۱۹۴۷ در تبریز به دار آویخته شد. از دیگر نویسندگان مطرح در آن دوره می‌توان از طنز نویس و شاعر اشعار فکاهی ابراهیم ذاکر، علی فطرت (۱۹۴۸ - ۱۸۹۰) غزلسراو همچنین عاشق حسین جوان شاعر و «عاشیق» نام برد. نویسنده دیگری که در اینجا نامش قابل ذکر است، مهدی اعتماد (۱۹۸۳ - ۱۹۰۰) می‌باشد. اعتماد که رئیس «سازمان نویسندگان آذربایجان» بود پس از سرنگونی حکومت فرقه دمکرات به دو سال زندان محکوم شد. این البته سرنوشت تمامی شعرا و نویسندگانی بود که بعد از ۱۹۴۶ در آذربایجان ایران باقی ماندند.

در دوره ممنوعیت ادبیات آذربایجانی که از ۱۹۴۶ تا ۱۹۷۹ یعنی استقرار جمهوری اسلامی ادامه داشت، انتشارات با زبان ترکی آذربایجانی بی نهایت نادر بود. بزرگترین شاعر این دوران، محمد حسین شهریار بود که با انتشار مجموعه شعر «حیدر بابا به سلام» در دو بخش در سالهای ۱۹۵۴ و ۱۹۶۶ در تبریز، زمینه تازه‌ای برای شعر آذربایجانی ایجاد نمود. شهریار با بیانی نوستالژیک کودکی خود را در خشک‌تاب در دامنه کوه «حیدر بابا» وصف می‌نماید و با استفاده از عناصر فولکلوریک، متد شعری جدیدی ابداع کرده است که بسیاری از شعرای بعد از او نیز این سبک را ادامه داده‌اند. از شعرای معروف دیگر این دوران بولوت قاراچورلو (سهند) بود که بیشتر به خاطر منظومه حماسی خود به ترکی بنام «سازمین سوزو»^(۱) معروف شد.

جبار باغچه‌بان، صمدبهرنگی، نصرت الله فتحی، محمد علی محزون، محمد علی فرزانه، یدالله مفتون امینی، حبیب ساهر و علی تبریزی از جمله شاعران و نویسندگان قابل توجه این دوران می‌باشند که علیرغم محدودیتهای حکومتی گاهگاه موفق به چاپ بخشی از آثار خود به ترکی آذربایجانی می‌شدند.

۳- از انقلاب اسلامی تا کنون.

در ماههای اولیه انقلاب ایران (۱۹۸۰ - ۱۹۷۹)، تعداد نشریات منتشره در ایران بطور قابل توجهی افزایش پیدا کرد. بر اساس لیستی که روزنامه کیهان در سال ۱۹۷۹ منتشر کرد، مجموعاً ۲۲۲ نشریه با گرایشات سیاسی مختلف چاپ می‌شدند که از این تعداد ۱۶۷ روزنامه و ۵۵ مجله بودند.^(۲) این افزایش بی سابقه تعداد روزنامه‌ها و مجلات بیشتر شباهت داشت به دوران اشغال ایران بدست متفقین (انگلیس و شوروی) که منجر به استعفای رضاشاه از مقام سلطنت شد و یکباره سد سانسور شکست (۱۹۴۱). یکی از پدیده‌های قابل توجه این دوران (۱۹۸۰ - ۱۹۷۹) ظهور نشریات آذربایجانی و کردی بود. در دوران اولیه انقلاب ۱۱ نشریه آذربایجانی، یک نشریه کردی و دو نشریه

۱- تریبون: دو جلد اول و دوم آن در آن سالها با همت ادب دوستان آذربایجان منتشر شد که در سالهای بعد از انقلاب نیز بارها امکان تجدید چاپ یافتند. جلد‌های سوم و چهارم این منظومه هنوز منتشر نشده‌اند. تمامی این چهار جلد در یک مجموعه با القای لاتین و عرب از سوی تریبون و نشریه ترکی «دورنا» با ویراستاری دکتر محمد علی فرزانه در دست چاپ هستند.
۲- کیهان (۲۵ ژوئن ۱۹۷۹).

مضمون انتشارات در ماههای اولیه انقلاب ۱۹۷۹ با دروره متعاقب آن متفاوت است. براساس یک لیست که در سال ۱۹۷۵ چاپ شد، ۶۰ انتشاراتی در ایران وجود داشت که اکثر آن در تهران بودند. این لیست شامل انتشاراتی های کوچکی که سالی یکی دو کتاب چاپ می کردند نبود. تعداد نسخه های چاپی کتب معمولاً ۵۰۰۰ - ۳۰۰۰ بود. دوران انفجار ناگهانی انتشارات در دوران بعد از انقلاب، منجر به چاپ کتب زیادی با تیراژهای فوق العاده زیادی شد. بعضی از کارهای پر طرفدار مثل کتب علی شریعتی در نسخه های بالای یک میلیون به چاپ رسید. این رقم ۲۰۰ برابر تعدادی است که حالا برای هر کتاب معمولی قابل قبول تصور است. ادبیات مارکسیستی و نیمه مارکسیستی با سرعت و تعداد زیادی به چاپ رسیدند. تا سرکوب حزب توده در سال ۱۹۸۳ ادبیات مارکسیستی بطور قابل توجهی چاپ می شد. یک پدیده قابل توجه دهه ۱۹۸۰ در ایران، افزایش تعداد کتب داستان خارجی می باشد. از سال ۱۹۸۴ تا ۱۹۸۷، ۲۴۷ عنوان کتاب چاپ شدند (چاپ اول و تجدید چاپ). علاوه بر این ۷۱۲ کتاب داستانی نیز ترجمه شدند. مجموعاً ۹۵۹ کتاب در عرض ۳ سال، یعنی تقریباً یک کتاب در روز چاپ می شد.

بعد از انقلاب، ممنوعیت اعلان نشده بر روی نشریات آذربایجانی بر داشته شد. براساس اصل های ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی سال ۱۹۷۹ ایران، نشریات به زبان اقلیتها آزاد است و همچنین حق تشکیل مدارس برای اقلیتهای زبانی در نظر گرفته شده است. اگر چه تأسیس مدارس به زبان ترکی آذربایجانی تحقق پیدا نکرد، اما کارهای زیادی به ترکی آذربایجانی چاپ شده اند. براساس لیستی که دکتر جواد هیت ارائه کرده از سال ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۶، به غیر از روزنامه های آذربایجانی، ۱۶۷ کتاب به زبان ترکی آذربایجانی چاپ شده اند. کتابهای ترکی آذربایجانی اکثر در زمینه زبان، لغتنامه، نقد ادبی، تاریخ و شعر می باشند. براساس تخمین دکتر هیت در حدود ۳۰۰ کتاب نیز از ۱۹۸۶ به بعد چاپ شده اند. اکثر این کتابها برای اولین بار و یا چندمین بار چاپ شده اند.

کتابهایی که در زمینه زبان ترکی آذربایجانی چاپ شده اند شامل خود آموزها و دستور زبان می باشند. کتابهای دستور زبان از نویسندگانی مانند: محمد علی فرزانه، محمد تقی زهتابی، و تیمور پورهاشمی به چاپ رسیده اند کتاب «دستور زبان آذربایجانی» (۱۹۷۹) دکتر فرزانه به فارسی و کتاب «آذری دیلینین گرامری» اثر آقای تیمور پورهاشمی (دانشگاه تبریز، ۱۹۸۹) به زبان آذربایجانی و با خلاصه های از هر بخش به فارسی می باشد. یک اثر دیگر «آنا دیل: آذربایجانجا درسیک» نوشته ابراهیم ررف (چاپ دوم، تهران ۱۹۹۸) نیز به ترکی آذربایجانی نوشته شده

L. P. Elwell-Sutton, "The Iranian Press, 1941-1947." Iran: Journal of British Institute of - 1 Persian Studies I. (1968), pp.65-104. W.H. Behn and Wilem Floor, 20 Years of Iranian Power Struggle: A Bibliography of 951 Political Periodicals from 1341/1962 to 1360/1981 with Selective Locations, (Berlin, Adiyok, 1982)

فلور و بن در این کتاب اسامی ۲۴ نشریه آذربایجانی را ارائه می دهد که در عرض این ۲۰ سال و بخصوص بین سالهای ۱۹۷۸-۱۹۹۰ چاپ شده اند.

روی جلد مجله ساوالان، چاپ زنجان

است. این کتابها هر سه فوق العاده مفید و با ارزش هستند. یک کار جالب دیگر «آذری تورکجه سینده بنزر سوزجوکلر» (فرهنگ لغات متشابه) می باشد. این کتاب اثر آقای علی اسماعیل فیروز (تهران ۱۹۸۹)، و عبارت است از لغت نامه کلمات هم تلفظ ولی با معانی متفاوت و با یک سری قواعد اولیه گرامر زبان آذربایجانی.

از سال ۱۹۸۲ تا به امروز چند لغت نامه آذربایجانی - فارسی چاپ شده اند. اولین لغت نامه اثر یوسف میربابایف (چاپ اول: باکو ۱۹۴۵) که سه زبانه بود، «فرهنگ مختصر فارسی روسی - آذربایجانی» نام داشت. در پی آن اثر محمد بیفون بنام «فرهنگ آذربایجانی» منتشر شد (تهران ۱۹۸۲). این اثر دارای ۳۰۰۰۰ لغت می باشد و علاوه بر این در یک بخش مجزا، لغات آذربایجانی را با الفبای کیریل ارائه می دهد. کتاب بهزاد بهزادی بنام «آذربایجانجا - فارسجا سوزلوک» (تهران ۱۹۹۰) نیز اثر بارزشی در مجموعه لغت نامه های آذربایجانی می باشد. این لغت نامه دارای ۴۵۰۰۰ کلمه بوده که اکثراً با آوردن مثال در جملات، تفهیم کلمات را آسان می کند. این کتاب با یک مقدمه کوتاه اما کامل گرامر آذربایجانی شروع می شود. آقای بهزادی معتقد است که لغت نامه های خوب به تکامل زبان ترکی آذربایجانی یاری می رسانند و امیدوار است که اثرش در این راستا مفید واقع شود.^(۱)

بعد از انتشار «حیدر بابایه سلام» شهریار، چاپ اشعار ترکی آذربایجانی به طور قابل توجهی افزایش پیدا کرد. یحیی شیدا در جلد دوم «ادبیات احاقی» (تبریز ۱۹۸۷) گلچینی از شعر ۲۵۸ شاعر آذربایجان جنوبی را همراه با بیوگرافی کوتاه شاعران جمع آوری نموده است. این گزینۀ اشعار بر اساس حروف الفبا و مطابق اسامی شهرهائی که شعرا به آن تعلق دارند، از ادبیل تا هریس تنظیم شده است. در یک اثر مشابه، محمد دیبیم در سه جلد «تذکره شعرای آذربایجان» (تبریز ۱۹۸۹) اشعار تعداد زیادی از شعرای آذربایجان را جمع آوری نموده که اکثراً معاصر می باشند و سبک آنها اغلب بسیار متنوع می باشد، از غزل های سنتی تا شعرهای خلقی در فرم بیاتی و مثنوی در آنها دیده می شود. تعداد زیادی شعر از شعرای آذربایجان شمالی نیز به چاپ رسیده اند که شامل آثار کلاسیک و مدرن می باشند و الفبای عربی به چاپ رسیده اند. بعد از انقلاب ۱۹۷۹، نشریات و روزنامه های ترکی آذربایجانی یک دوره افت و خیز داشته اند. گاهی اوقات تعداد آنها افزایش و گاهی نیز فقط تعداد انگشت شماری به چاپ می رسند.

۱- فرهنگهایی که در سالهای اخیر چاپ شده اند عبارتند از:

- سیف الدین آلتایی: آذربایجان تورکجه سی سوزلوگو، ۲ جلد (استانبول ۱۹۹۴)
- س. فاجار و حافظ پاشایف: فرهنگ (کوچک) تصویری فارسی - آذربایجانی - انگلیسی (باکو ۱۹۹۲)
- رضا رضایف: فرهنگ انگلیسی - آذربایجانی، دو جلد (باکو ۱۹۹۵)
- اروج موسایف: فرهنگ آذربایجانی - انگلیسی (باکو ۱۹۹۸)
- علی حسین زاده (داشقیق): فرهنگ فارسی - آذربایجانی (تبریز ۱۹۹۸)
- نیرالزمان نقفی: فرهنگ آذربایجانی - فارسی ۲ جلد (تهران ۱۹۹۹)
- آذربایجان دیلی نین ایضاحلی لوغتی، کز چورن بهزاد بهزادی، ۳ جلد (تهران ۱۹۹۷)

نشریات ارک و جووالدوز با تعداد نسخه‌های کم و در تبریز چاپ می‌شدند. از سال ۱۹۹۵ چاپ نشریات فوق‌الذکر به غیر از *وارلیق* بطور نامنظم ادامه پیدا کرده‌اند. در حال حاضر نشریات زیادی در اکثر شهرهای آذربایجان به هر دو زبان ترکی و فارسی منتشر می‌شوند. اکثر نشریات فارسی زبان نیز صفحات ادبی ترکی دارند. لیست مختصری از این نشریات به شرح زیر است: «*وارلیق*»، «امید زنگان»، «پیام نو»، «پیام اردبیل»، «آوای اردبیل»، «سبلان»، «پیام سولدوز»، «آذربایجان»، «فجر آذربایجان»، «احرار»، «نوید آذربایجان»، «چیچک»، «سهند»، «آراز»، «سحر»، «مین»، «نوید آذربایجان»، «فردای ما»، «امانت»، «صدای ارومیه»، «آوای ماکو»، «فردای روشن»، «پیک آذربایجان»، «پیک آذر زنگان»، «رصد» (مراغه). البته این لیست کامل نیست و تعداد نشریات ادواری که به ترکی آذربایجانی و فارسی مطلب چاپ می‌کنند، احتمالاً خیلی بیشتر است.

انتشارات آذربایجانی در سال ۱۹۹۵ حداکثر ۳ الی ۵ درصد کل انتشارات در ایران را تشکیل می‌دادند. در این سال در ایران در حدود ۴۰۰۰ عنوان کتاب چاپ شد، از این تعداد فقط ۲۰۰-۱۲۰ کتاب به زبان آذربایجانی بودند. در بررسی مختصری که من از کتابهای چاپ ایران در سال ۱۹۹۵ بعمل آوردم، موضوعات کتب آذربایجانی محدود می‌شدند به شعر، تاریخ، فولکلور، موسیقی، زبان، داستان و داستانهای کودکان. ولی در سالهای اخیر عناوین کتابهای آذربایجانی و یا مربوط به آذربایجان بصورت محسوسی افزایش یافته است، و البته تعداد کسانی که قادر به خواندن متون ترکی هستند بر مراتب بیشتر شده است. علاوه اکنون مراکز نشری در تبریز و سایر شهرهای آذربایجان ایران وجود دارند که اکثر نشریات آنها به آذربایجانی هستند.

از میان کتابهای زیادی که در باره آذربایجان به فارسی و یا آذربایجانی در سالهای اخیر نشر یافته‌اند، چند نمونه را میتوان ذکر کرد: «*آذربایجان در مسیر تاریخ ایران*» در سه جلد، اثر رحیم رئیس نیا (تهران ۲۰۰۰، ۱۹۹۱) که تاریخ آذربایجان در دوره قبل از اسلام و ورود اسلام به آذربایجان را بررسی می‌کند و در مجلدات جدید تاریخ آذربایجان تا روزگار ما را در بر خواهد گرفت. «*پیدایش تمدن در آذربایجان*» اثر م. ت. سپاهپوش تاریخ دوران اولیه آذربایجان را در بر می‌گیرد. «*نگاهی به آذربایجان شرقی*» (تهران ۱۹۸۸) در دو جلد و «*نگاهی به آذربایجان غربی*» در دو جلد، اثر ایرج افشار سیستانی، که بطور دقیق این دو استان را از نقطه نظر نژادی و جغرافیائی بررسی می‌کند. کتاب «*طواف سهند*» اثر بهروز خاماچی (تبریز ۱۹۹۱). کتاب «*ایران تورکلری نین اسگی تاریخی*» از مرحوم دکتر زهتابی که در دو جلد مفصل از کتابهای قابل توجهی هستند که در سالهای اخیر منتشر شده‌اند. در ضمن باید از «*کتابشناسی آذربایجان*» از ناهید حبیبی آزاد (تهران ۱۳۷۶) ذکر کرد که میتوان گفت مفصلترین کتابشناسی آذربایجان تاکنون است.

در خاتمه نگاهی کوتاه به کیفیت زبان ترکی آذربایجانی در جنوب بی‌مناسبت نخواهد بود. در آذربایجان شمالی اگر چه زبان روسی تاثیر قابل توجهی بر زبان ترکی آذربایجانی داشته، اما در دستور زبان و ساختمان زبان ترکی آذربایجانی داخل نشده است. زبان ترکی آذربایجانی به عنوان یک زبان تکامل پیدا کرده و حتی در مجموعه لغات تخصصی در زمینه‌های مختلف زبان پیشرفت زیادی نموده است. چون در ایران زبان ترکی آذربایجانی به جز فواصل کوتاه، به مدت پنجاه سال از

داشتن کتاب و روزنامه محروم بوده است، این زبان تأثیر پذیری زیادی از فارسی داشته است و به خصوص در زبان محاوره‌ای طبقات تحصیل کرده این مسئله کاملاً به چشم می‌خورد. در مقاله‌ای در مجله «وارلیق» (زمستان ۱۹۹۲) زیر عنوان «نگاهی به برنامه های رادیو تبریز» به قلم حسینی نقلی سلیمی، برنامه های این رادیو مورد نقد و انتقاد قرار می‌گیرد. وی با آوردن چندین نمونه از برنامه های این رادیو از اختلاط خیلی عجیب زبان فارسی و ترکی آذربایجانی در این رادیو انتقاد می‌کند. از طرفی در تمام نوشته های ادبی آذربایجانی در جنوب سعی فراوان می‌شود تا با زبان خوب ادبی نوشته شود. بعد از مباحثات فراوان سبک املائی «وارلیق» کم و بیش به عنوان استاندارد مورد قبول واقع شده. در تمام نشریات و روزنامه زبان مورد استفاده به زبان باکو بسیار نزدیک است. گاهی بعضی گرایش ها به ترکی استانبولی دیده می‌شود اما بطور عمومی اهل قلم سعی می‌کنند به زبان ادبی ترکی آذربایجانی بنویسند. زمانی که مجله «یول» چاپ می‌شد در هر جلد آن یک صفحه فهرست معانی لغات ادبی که در زبان محاوره‌ای مورد استفاده در جنوب زیاد معمول نیستند وجود داشت.

ولی اکنون با گذشت هشت سال از مقاله فوق‌الذکر وارلیق، بهبود چشمگیری در زبان رادیوهای محلی تبریز، اردبیل، ارومیه و زنجان به چشم می‌خورد. سال گذشته سمیناری سراسری در تهران جهت هماهنگ ساختن زبان نوشتاری ترکی آذربایجانی تشکیل شد.^(۱) هر چند که ترکی آذربایجانی بصورت رسمی در مدارس تدریس نمی‌شود، ولی کلاسهای تاریخ زبان و ادبیات ترکی آذری در سطح دانشگاهی در تبریز، تهران، اردبیل، اصفهان و برخی شهرهای دانشگاهی دیگر تدریس می‌شود. در ضمن کتابهای فوق‌العاده جالبی برای کودکان آذربایجانی چاپ شده است.

در این بررسی بسیار خلاصه‌ای که از ادبیات آذربایجانی در ایران کردیم، می‌توان مشاهده نمود که پس از سالها ممنوعیت و سانسور دولتی و علی‌رغم اینکه امروز هم آزادی کامل برای چاپ وجود ندارد، با این حال ادبیات ترکی آذربایجانی میدان و زمینه قابل توجهی برای اظهار وجود پیدا کرده است. در حال حاضر روزنامه‌های یومیه ترکی آذربایجانی (در زمان نوشته شدن مقاله)، چاپ نمی‌شوند، که در واقع امتحان واقعی آزادی بیان می‌باشد، باید امیدوار بود که علاوه بر مجلات ادبی، روزنامه‌های (یومیه) ترکی آذربایجانی نیز چاپ خواهند شد که نقش زیادی در مطلع کردن خوانندگان آذربایجانی زبان خواهد داشت.

۱- اخبار مربوطه به نحوه برگزاری و مصوبات این سمینار در ابتدای شماره حاضر تریبون آمده است. سمینار مزبور در تاریخ ۲۶ و ۲۷ خردادماه ۱۳۷۹ با شرکت متخصصین و صاحب‌نظران زبان ترکی آذربایجانی از آذربایجان و دیگر مراکز ترک نشین ایران، در تالار شفق تهران برگزار شد. تریبون.

ودود مؤذن

نقاش و خواننده موسیقی قدیم و معاصر آذربایجان

متولد ۱۳۳۹ اردبیل، شروع نقاشی حرفه‌ای از ۱۳۵۹، تحضیل در دانشکده هنرهای تزئینی و دانشگاه معماری «سینان» ترکیه در رشته نقاشی،
برپایی نمایشگاه:

دو دوره «نمایشگاه دوساله نقاشی» (۱۳۷۰ و ۱۳۷۲)، «چهره نگاری» در موزه هنرهای معاصر (۱۳۷۱)، نمایشگاههای گروهی در تبریز، ارومیه، رشت، انزلی، اردبیل، آلمان و فرانسه،
نمایشگاههای انفرادی در اردبیل (۱۳۷۰)، گالری‌های کمال الملک و سوده (۱۳۷۴)، کمال الملک (۱۳۷۶)، گالری کاخ سعدآباد (۱۳۷۸) و لوس آنجلس آمریکا،
(در بالا چهره سید محمد حسین شهریار از نگاه ودود مؤذن)

صدای پای شوونیسیم را دریا بایم!

ح - راشدی

اخیراً از طرف برخی از افراد، نوشته و یا مقالاتی متفاوت با روح همدلی و برادری و با مضامین تفرقه افکنانه که سیاست رژیم ضدانسانی و دیکتاتوری پهلوی را در اذهان زنده می‌کند در بعضی از نشریات تهران به چاپ می‌رسد که هر آذربایجانی آزاده و متعهد را بر آن میدارد که در مقابل تحریکاتی از این قبیل که از افکار نژادپرستانه چنین افرادی تراوش می‌کند و می‌تواند خدشه بر وحدت و یگانگی اقوام و ملل مختلف ایران انداخته و کشور را دچار بحران ناخواسته نماید، بی تفاوت نباشد.

مردم ترک زبان کشورمان بیشترین ظلم‌ها را از ناحیه زبان و فرهنگ در رژیم منحوس و ضد انسانی پهلوی متحمل شده و با گذشت بیش از بیست سال از انقلاب اسلامی، متأسفانه هنوز هم این جمعیت سی میلیونی مسلمان به اندازه جمعیت ۹۰ هزار نفری ارمنی ایران، از حقوق زبانی و فرهنگی برخوردار نشده است!

زبان ترکی آذربایجانی زبان نزدیک به نصف جمعیت کشورمان ایران است که نمی‌توان این حقیقت آشکار را با تئوریهای پوچ شوونستی کتمان کرد. طبیعی است که متکلمین به این زبان دارای حقوق فرهنگی و زبانی متناسب با جمعیتشان در این کشور هستند که به آنها اعاده نشده و آنها مستحق برخورداری از این حقوق هستند.

با توسل به تفکرات تنگ‌نظرانه و نژادپرستانه و یا انگ زدن به افراد دلسوزی که می‌خواهند از راه منطقی و عقلایی این معضل اجتماعی به صورت عادلانه حل شده و روح همبستگی و برادری در جامعه حکمفرما باشد، نمی‌توان مشکلی را حل کرد.

پیش کشیدن تئوریهای عوامفریبانه و پوسیده دوران پهلوی و اتهام بیگانه پرست و چیزهایی از این قبیل زدن به افراد آگاه از مسائل اجتماعی جامعه‌مان که می‌خواهند لکه ننگ تحقیر زبان و فرهنگ و

تحریف تاریخ نصف جمعیت کشورمان که زبانی غیر از فارسی دارند از دامن جامعه‌مان زدوده شود، نه تنها به همبستگی هموطنان فارس‌زبان و ترک‌زبان کمکی نمی‌کند بلکه موجب بروز نفرت و نفاق نیز می‌شود.

یکی از نوشته‌های تہی از هرگونه مبانی زبان‌شناسانه، جامعه‌شناسانه، غیر علمی و غیر منطقی چاپ شده در همین زمینه، مقاله «آذربایجان و زمزمه‌های بیگانه پرستان» چاپ شده در نشریه دوهفته‌ای «صبح» بتاريخ ۷۸/۹/۲۴ شماره ۱۰۹ می‌باشد.

در این مقاله که ظاهراً یکی از خوانندگان نشریه «صبح» آنرا نوشته است، اعتراض‌هایی به مقاله‌های ویژه‌نامه «جان آذربایجان» نشریه هفتگی «مبین» شده و دست آخر نویسنده به نقل قول از «گاهنامه پنجاه ساله پهلوی» که قسمتهای مربوط به نهضت سالهای ۲۵-۱۳۲۴ آذربایجان به رهبری سید جعفر پیشه‌وری می‌پردازد. این کتاب برداشتی از منابع حامل تفکرات آریامهری قبل از انقلاب است. وی به نوعی تلاش می‌کند افکار عمومی بخصوص ترک‌زبانان ایران را از واقعیت «چگونگی جایگاه کنونی زبان، فرهنگ و موسیقی آذربایجانی» در ایران منحرف کند.

در این مقاله، از اینکه ویژه‌نامه «جان آذربایجان» اصطلاح «قوم ایرانی» را ترکیبی خودساخته عنوان نموده و هموطنان آذربایجانی را نه از قوم آریایی و زبانشان را نه آذری بلکه ترک نامیده است، نوعی بیگانه‌پرستی قلمداد کرده و بر آن تاخسته است!

براستی هر خواننده‌ای با مختصر دقت و با توجه به مبانی زبان‌شناختی، علم تاریخ و جامعه‌شناسی درخواهد یافت که موضوعات مطرح شده در ویژه‌نامه «جان آذربایجان» نشریه مبین بر پایه و اساس قوی و محکم نظریات دانشمندان زبان‌شناس، جامعه‌شناس و یافته‌های باستان‌شناسان و مورخین استوار است و امروزه دیگر تنوریهای پوسیده، کهنه و غیر علمی آریایی جایی از اعراب ندارد.

بر هر درس خواننده و نخواننده ایرانی آشکار است که جمعیت ۶۰ میلیونی ایران از یک قوم تشکیل نشده بلکه اقوام مختلف ایرانی از ترک، فارس، کرد، بلوچ، ترکمن، عرب و ... آنرا تشکیل داده‌اند، لذا اطلاق «قوم ایرانی» بر جمعیت ۶۰ میلیونی ایران که از اقوام مختلف با فرهنگ‌های مختلف تشکیل شده‌اند، ترکیب خودساخته‌ای بیش نمی‌باشد!

همچنین اصرار بر آریایی بودن آذربایجانیان و دیگر ترک‌زبانان ایران نیز مقوله‌ای از این دست است. بر اساس اسناد تاریخی، اولین کوچ اقوام آریایی برای یافتن چراگاههای مناسب برای چهارپایان، خود از استپهای جنوب سیرری، و استقرار آنها در سرزمینی که امروز ایران به بیش از ۹۰۰ سال پیش از میلاد نمی‌رسد، در صورتیکه نقش و نگارهای منقش از بز کوهی، مرد شکارچی، قایق، رقص دسته‌جمعی و خطوطی شبیه هیر و گلیف بر دیواره‌های سنگی منطقه «قوبوستان» در پنج کیلومتری

باکو در جمهوری آذربایجان مربوط به ده‌هزار سال پیش از میلاد می‌باشد.^(۱) نمونه‌هایی شبیه همین نقش و نگارها که در سال ۱۳۷۶ در منطقه «سونگون» شهرستان اهر در آذربایجان شرقی پیدا شده مربوط به ۱۰ الی ۱۲ هزار سال قبل از میلاد می‌باشند.^(۲) آثار باستانی پیدا شده مربوط به ذوب فلزات و نمونه‌های خط مذهبی مربوط به ۳۲۰۰ سال قبل از میلاد در تپه «قبرستان» و «سگرآباد» قزوین^(۳) آثار حجاری منقوش مربوط به هزاره سوم پیش از میلاد در همدان^(۴)، کتیبه‌های اورارتویی «رازلیق» شهرستان سراب، «بسطام» خوی، «سقین دل» ورزقان اهر^(۵) و آثار بدست آمده در اطراف تبریز، ارومیه و دیگر شهرهای آذربایجان نشان می‌دهد که مردم آذربایجان چند هزار سال قبل از کوچ اقوام آریایی به ایران، در آذربایجان ساکن بوده و دارای تمدن درخشان بوده‌اند.

طبیعی است که ساکنان دیرین آذربایجان و مناطق غرب ایران که اولین تمدن بشری را پایه‌ریزی کرده و حکومت‌های سومر، ایلام، هیتی، هوری، کاسی، کوتی، لولوبی، اورارتو و مانانا را تشکیل داده‌اند همه التصاقی زبان بوده و زبان آنها در ردیف زبانهای ترکی قرار دارد^(۶)، «... این طوایف جزوی از طوایف آسیای غربی هستند که اصطلاحاً آسیای نامیده شده‌اند و از نظر نژادی نه به دسته سامی و نه به دسته هندواروپایی (آریایی) تعلق داشته‌اند.»^(۷)

بعدها با مهاجرت اقوام التصاقی و ترک‌زبان دیگر در سالهای ۷۰۰ قبل از میلاد، چهارم و پنجم میلادی^(۸)، و حاکمیت سلاطین سلجوقی در ایران و آسیای صغیر، و پیوستن آنها به هم‌زبانان خود در آذربایجان و دیگر مناطق ایران اگر مردمانی هم بصورت اقلیت از تصریفی زبانها (آریایی‌ها) بعد از کوچشان به ایران در آذربایجان بین مردم التصاقی و ترک‌زبان زندگی می‌کردند بصورت طبیعی مستحیل شده و یا با حفظ زبان خود به زندگی در کنار ساکنین اصلی آذربایجان به زندگی ادامه دادند که مردم تات زبان تاکستان، قزوین و خلخال از آن جمله‌اند.

لذا مردم التصاقی و ترک زبان آذربایجان و دیگر مناطق ایران هیچگونه قرابتی از نظر قومی و زبانی با اقوام آریایی تصریفی زبان ندارند و اتلاق «زبان آذری» به زبان ترکی آذربایجانی آنهم به قول نشریه مبین از سر کرم ارباب به رعیت، جز انکار جایگاه حقوقی این زبان در رسانه‌های گروهی، مطبوعات، مدارس و دانشگاههای کشور و تحریف زبان مردم آذربایجان و بی‌احترامی به آنها چیز دیگری نیست!

- ۱- تاریخ دیرین ترکان ایران صفحه ۱۵۵-۱۵۶ (ایران تورکلرینین اسکی تاریخی- پروفیسور زهتابی)
- ۲- تاریخ دیرین ترکان ایران صفحه ۱۵۵-۱۵۶ (ایران تورکلرینین اسکی تاریخی- پروفیسور زهتابی)
- ۳- روزنامه همشهری ۱۳۷۷/۱۰/۶ ۴- روزنامه اطلاعات ۱۳۶۸/۸/۱۸
- ۵- آذربایجان در سیر تاریخ ایران (صفحه ۱۶۲-۱۷۶) - «رحیم رئیس‌نیا»
- ۶- کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان - دکتر ضیاء صدر.
- ۷- رحیم رئیس‌نیا: آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ص ص ۱۶۲-۱۷۶
- ۸- دکتر جواد هبنت: تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، ص ۱۶۹

در جایی از این مقاله، جواب آقای محمدزاده استاندار آذربایجان شرقی به خبرنگار جمهوری آذربایجان در مورد علت عدم تدریس زبان ترکی آذربایجانی در مدارس آذربایجان، دلیرانه و جلوگیری از دخالت بیگانگان فرض شده و از قول آقای استاندار در جواب خبرنگار جمهوری آذربایجان می‌نویسد:

«...قانون اساسی را ما نوشتم نه کس دیگر (...). و آموزش زبان ترکی آذربایجانی در جمهوری اسلامی ایران با مشکل خاصی روبرو نیست. در حال حاضر دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و اردبیل آماده پذیرش دانشجو در رشته زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی هستند. متأسفانه تاکنون استقبالی از این رشته نشده است.»

جای بسی تعجب و تأسف است که جواب غیرموجه و حتی ناآگاهانه آقای محمدزاده از وضع آموزش، از نظر نویسنده دلیرانه تلقی شده است!

اصولاً هر خبرنگار داخلی و یا خارجی برحسب وظیفه شغلی خود حق این را دارد که از مسائل حقوق بشر گرفته تا مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و ... از مسئول مملکتی سؤال کند و جواب بشنود، در غیر اینصورت وظیفه خبرنگار چه می‌تواند باشد؟!

و اما از نظر اینکه در کشوری نزدیک به نصف جمعیت آن حتی در حد ابتدایی از خواندن و نوشتن به زبان خود در مدارس محروم باشند شاید تعجب‌آورترین موضوع برای یک خبرنگار خارجی باشد و علت آنرا جویا شود. ولی تعجب‌آورتر از آن، جواب آقای محمدزاده استاندار آذربایجان شرقی است که به خبرنگار داده است!

آقای استاندار یا خبر ندارند و یا صلاح را در خبر نداشتن می‌دانند که هیچ جلسه، شب شعر، بزرگداشت، سخنرانی، سمینار و یا جشنواره‌ای نیست که از طرف آذربایجانها در دانشگاهها، مراکز علمی، مساجد یا فرهنگسراها چه در تهران، تبریز و یا دیگر شهرها برپا گردد و در آن از مسئولین مملکتی اجرای اصل ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی و تدریس زبان ترکی آذربایجانی در مدارس و دانشگاهها خواسته نشود و یا کمتر نشریه و روزنامه آذربایجانی است که در بیشتر شماره‌های خود راجع به این موضوع نوشته و یا مقاله‌ای نداشته باشند. قابل توجه‌تر از همه اینکه در تیرماه سال ۱۳۷۷ شصت و چهار نفر از دانشمندان، استادان دانشگاه، محققین، نویسندگان، شاعران و فرهنگ‌دوستان آذربایجانی در یک نامه سرگشاده به رئیس جمهور محترم آقای خاتمی، خواستار اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی و تدریس زبان ترکی آذربایجانی در مدارس و دانشگاهها و اجرای برنامه‌های رادیو-تلویزیون به زبان صحیح ترکی شدند که متن کامل آن با اسامی امضاء کنندگان در مجله وارلیق شماره ۱-۱۰۸ و نشریات تبریز و شهرهای دیگر آذربایجان چاپ شد.

همه اینها نشانه‌گر آن است که مردم آذربایجان با تمام سعی و کوشش خواستار تدریس و تحصیل به زبان خود هستند که آقای استاندار از آن خبر ندارند!

در باره بی‌خبری آقای استاندار از چگونگی تدریس زبانها در دانشگاههای کشور باید گفت، جناب آقای استاندار باید حداقل یکبار دفترچه راهنمای آزمون سراسری دانشگاههای دولتی و آزاد اسلامی را ورق بزنند و ببینند که در این راهنما نام تمام زبانهایی که در کلیه دانشگاههای دولتی و آزاد سرتاسر ایران تدریس می‌شود آمده است و تعداد دانشجوی مورد نیاز این دانشگاهها و شهرستان محل تدریس نیز مشخص می‌باشد، جناب استاندار مطمئن باشند در هیچکدام از دانشگاههای ایران چه دولتی و چه آزاد اسلامی و از آنجمله دانشگاههایی که ایشان نام برده‌اند دانشجویی برای تحصیل در رشته زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی پذیرفته نمی‌شود تا استقبالی از آن بشود یا نشود، ولی برای تحصیل در زبان اقلیت ۹۰ هزار نفری ارمنی‌های ایران، هم دانشگاه دولتی اصفهان و هم دانشگاه آزاد اسلامی تهران همه ساله دانشجو می‌پذیرد، البته دانشگاههای تهران برای تحصیل به زبانهای هوسایی و سواحیلی که زبان آفریقائیا می‌باشد و نام این زبانها به گوش کمتر کسی خورده است دانشجو می‌پذیرند!^(۱)

شاید آقای استاندار تلاش دانشجویان آذربایجانی دانشگاههای شهر تهران را که با گذشتن از هفت‌خوان رستم اجازه تدریس زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی را یک ساعت در هفته بعنوان واحد فوق‌برنامه در دانشگاههای این شهر گرفته‌اند و استادان آنها داوطلبانه و بدون دریافت وجهی تدریس در این کلاسها را به عهده گرفته‌اند را به حساب دانشگاههای یاد شده می‌گذارند. از طرفی آقای استاندار از سر لطف و مرحمت! اعلام می‌نماید:

«هرکس بخواهد می‌تواند مدارس غیرانتفاعی آموزش زبان ترکی در آذربایجان شرقی تأسیس کند.»

آقای استاندار باید متوجه شوند که نصف جمعیت این کشور، یعنی همانهایی که در ایران به زبان ترکی صحبت می‌کنند حقوق برابر و مساوی با هموطنان فارس زبان دارند و هم اینان جان خود را در برابر تجاوزات دشمن فدا کرده و کشور را از گزند دشمنان مصون و محفوظ داشته‌اند. لذا مثل هموطنان فارس زبان خود حق دارند از درآمد کشور برای تدریس و آموزش زبان آنها هزینه شود. این، تنها جزئی کوچک از وظائف سنگین مسئولین مملکتی در باره آموزش زبان ترکی آذربایجانی برای هموطنان ترک‌زبان می‌باشد.

فراموش نکنیم که دولت برای آموزش و تحصیل زبان فارسی و حتی ارمنی منتظر باز شدن مدارس و دانشگاههای غیرانتفاعی نشده است، علاوه بر اینها، دولت سالانه مبالغ هنگفتی از بودجه مملکت را، برای گسترش زبان فارسی بعنوان اعطای بورسیه تحصیلی بلند مدت و کوتاه‌مدت در اختیار دانشگاههای شبه قاره هند از جمله کشورهای هندوستان، پاکستان و بنگلادش گذاشته^(۲)، مبالغی

۱- راهنمای آزمون سراسری سال ۱۳۷۸ دانشگاه آزاد اسلامی

۲- روزنامه اطلاعات ۱۳۶۵/۴/۱۰

بین ۵ هزار تا ۶ هزار روپیه^(۱) در ماه هم به هر دانشجو در دانشگاه «سند» پرداخت می‌کند^(۲) و کتابهای مدارس ابتدائی کشور تاجیکستان را چاپ و بدون دریافت وجهی در اختیار دانش‌آموزان آنها قرار می‌دهد!

همه اینها واقعیت‌هایی است که مردم آذربایجان می‌بینند ولی به حداقل اکتفا می‌کنند، آنها خواستار تدریس و تحصیل به زبان خود در کنار زبان فارسی و داشتن برنامه‌هایی با استفاده از زبان، فرهنگ و موسیقی خویش در رادیو و تلویزیون کشوری هستند که نصف جمعیت آن را تشکیل می‌دهند. این حداقل حقوقی است که می‌توان از آن نام برد.

ملت آذربایجان و ترک‌زبانان دیگر مناطق ایران اگر بیشتر نباشند کمتر از هموطنان فارس زبان به مملکت خدمت نکرده‌اند و به کشور خویش بیشتر از اقوام دیگر وابسته و وفادارند. اما هرگز نمی‌توانند بی‌احترامی به زبان و فرهنگشان را بپذیرند و هموطن درجه دو به حساب آیند! زبان آنها ترکی آذربایجانی است و نه چیزهای خودساخته‌ای که از ذهن شوونیستها تراوش می‌کند و اگر بخواهیم اتحاد و برادری و همبستگی را در کشور تقویت کنیم، باید این اتحاد را در احترام به زبان و فرهنگ این ملت و تعمیم حقوق زبانی و فرهنگی آنها جستجو کنیم، نه در تحقیر و توهین به آنها.

زبان ترکی به عنوان زبان منسوب به سه پنجم خانواده‌های ساکن تهران و زبان سه هفتم^(۳) مردم سرتاسر ایران مطرح است. این زبان قانونمند با سابقه هزار ساله ادبی درخشان را نمی‌توان با لهجه و یا نیم‌زبانهای معمول در کشور مقایسه کرد. زبان ترکی آذربایجانی بعنوان زبان اکثریت نسبی مردم ایران باید بعنوان دومین زبان سراسری کشور با حقوق برابر با زبان فارسی و موازی با آن در مدارس و دانشگاهها تدریس شده و در رادیو-تلویزیون و مطبوعات کشور بکار گرفته شود. اتهام بیگانه‌پرست و چیزهایی از این قبیل، دیگر رنگ خود را باخته است. کمی حقیقت‌بین باشیم و به واقعیت‌ها با دید باز نگاه کنیم که سعادت همه ما در قبول منطقی واقعیت‌هاست.

۷۸/۱۰/۱۰

سۆز دونياميز و فولكلور

پروفیسور کامل ولیف

م.ع. فرزانه

گۆرکملی ادیب و آراشدیریجی، پروفیسور کامل ولیفین یازی اسلوبونا حئیترانام، یازسی الیمه چاتاندا سۆنمز سئوینجله هر شیئی بیر طرفه بوراخارام، الیمه کنجهنی اوخوماغا باشلارام. لاکین، یازینی اوخویوب قوتارا بیلیمه رم، یاریدا قویارام، اودقونارام، داها دوغروسو، دویدوغوم دادی داملا- داملا اودماق ایستهرم. هر کلمه نی، هر جمله نی، هر سطرئی اوخویونجا قاییدیب بیر داها یینی دن اوخوماق ایستهرم. سۆزلرده اولان ملاحظت، اینجه لیک، شعریت جانیمما ایشلر، دویدوغولاریمی اوخشار... بو قدر اشتیاقلا بلله، اونون یاز دیقلاریندان چوخ آز اوخوموشام. شاید ورر - توت ایکی کیتاب و ایکی اوچ مقاله. وقت اولوب اوندان یازیلارینی دیله میشم، سۆز اولوب، هارای اولماییب...

بو سفریعده سونده، مالمونون شهر کیتابخاناسیندا بوخ، شهر کیتابخاناسینین مهاجرلر اوتوران پیر کومونونداکی شعبه سینده، چوخلو تورکو، کوردو، فارسی کیتابلار سیراسیندا بیر بولوم ده اذری تورکجه سینده کیتابا اوغرادیم. سئوینجله بیرینی گۆتوروب بیرینی قویدوم، گۆزلریمه اینانمادیم، پروفیسور کامل ولیفین فولکلوروموزا عاید بیر اثری. کیتابی بیر نچه ایری کیتابلا گۆتوردوم. ائوه ساری یوللاناندا، اوتوبوسدا گۆزدن گشچیرمگه باشلادیم. کیتابین یازی اسلوبو یینه منی توتدو. کاملین سۆز قسارتالی منی قانادلارینا الدی، بوتون مالمونو گزدریدی. بیر ساعات، ایکی ساعات، اوچ ساعات... ائوه چاتاندا بیتگین اولدوغوم حالدا، یازماق ایسته ییردیم. لاکن نه یازاجاغیمی، نه دن یازاجاغیمی بیلیردیم. الدیغیم نفس، اؤز نفسیمدیر بوخسا کامل ولیفین، قوراشدیردیغیم سۆزلر اونون سۆزودور یا منیم. بیلیمرم. تکجه بونو بیلیم: بو سۆزلر ایکی یانئق اورکدن قالخان بیر الوون قیغیلجیملاری دیر... کیم بیلیر، بلکه همین اسلوب بیزیم گلجک نثر اسلوبوموزا بیر اؤرنک اولاجاق.

دونیادا سۆزوکیم یاراتدی، سۆزو سۆزه کیم قوشدو، سۆزو انسان دویدوغوسو، انسان قایغیسی، انسان معنوی دونیاسی ایله کیم آلیشدیردی؟ کیم سۆزو ایلک دفعه سنجدی، بیجدی، قوشدو؟ کیم اونو قانادلاندیردی و انسان ذکاسی نین ان او جا زیروه سینه چاتدیردی؟ بو سورغولارین یالنیز بیر تک

جاوابی وار: خلق، اینانان خلق، یارادان خلق، یاشادان خلق، صفانی، وفانی دویان خلق، سنون و سنویلن خلق، یاشایش سیناقلارینی وارلیغین دالغالی دیزینده اوزونه یئلکن سنچن خلق...

اوستونه هر آد قویورسان قوی، اندامینا هر دون بیچیرسن بیچ، آدینا فولکلور، خلق بیلیکلری، ائل یارادیجیلیغی، آتالار سوزلری، دئیملر، دویوملار، اینانشلار، قوشمالار، تکرملەر، آتماجالار، بیلمه جەرلر، گوزه للمه لر، قوچاقلامالار، دئیشمه لر، داشلامالار و اونلارلا بو کیمی لری آنجاق سوزده یارانندی و سوزده یاشانندی، سوزده ابدی لشدی.

سوزون سحری، سوزون برکتی یارانان فولکلور، یارانیب یارانان گوندن سوزده یاناشدی، سوزو اوزونه هاماش، اوزونه سیردش سنجدی. بئله لیکله دیلین اوزو، سوزون اوزو هر شیندن اؤنجه فولکلور و ائل یارادیجیلیغی اولدو. سوزون یاراتدیغی و یاشاتدیغی بدیعی بویالار، سوز اینجه لیکلری و آنلام دویغونلوقلاری فولکلورو بزهدی. خلق ان درین نیسکیلیرینی، اوریه سیغماز سنوینج و کدرلیرینی، یئنلمز سیناق و اینانجیلارینی سوزده اکلدی، سوزده بسلهدی...

«آشایداکی گنیریلن نمونه لرله بیر اؤتری باخیش بئله، بیزی اورادا ایشه آپاریلان سس و سوز اویوشمالارینی ان اینجه و دینلینده موسیقی تأثیری بوراخان هارمونسی ایله اؤز به اؤز ائدیر: «آچیق آغیز آج قالماز»، «الدن قالان اللی ایل قالار»، «بیز اومود اولدوق دازا، داز اوزون قویدو نازا»، «دردوار گلر گنچر، دردوار دلر گنچر»... «سن او خویانی، من توخوموشام»، «سویون لام آخانی، آدامین یرته باخانی»، «آچارام صاندیغی، تۆکرم پامبیغی»، «ئر الینده کی ساپی، دور دولان قاپی - قاپی»، «هر نه تۆکسن آشووا، او چیخار قاشیغوا»، «هر نه وئرسن الینله، او قالاجاق سنینله»، «بارا ساغالار، یرتی قالار»، «آز وئرنده کوسور، چوخ وئرنده قوسور»، «قورددان قورخان قویون ساخلاماز»، «قیز آلان، آلانجان، قیز وئر ن اولنه جن»، «گۆیولسوز ناماز گۆیلره چیخماز»...

نمونه کیمی گۆستریلن بو ثابت سوز بیرلشمه لرینده (آتالار سوزلری - ضرب المثلرده) سجددن، داخلی قافیه دن، آلیتراسیوندان (صامت سسلرین سوزلرین یاناشماسیندا اولان اوخشارلیغی و اویوشماسیندان) باش آپمایان خلق، اؤز یارادیجیلیق ذکاسیله هم سجعین، هم داخلی قافیه نین و همده آلیتراسیونون ان آهنگدار اسلوبونو بورادا ایشه آپارمیشدیر. سوزلری بو سایاق اولچوب - بیجیب قافیه لندیرمک، بیر چوخ حاللاردا ثابت سوز بیرلشمه لرینی شعر اسلوبوندا قالیبلانمیش مصراع و بیتلرده بیرلشدیریر. بونون بدیعی اینجه لیگی اوراسیندا یرکی، قایدالی، قافیه لی شعر قالیبلارینا سالینمیش بو بیرلشمه لرده اساساً آذری تورکجه سی نین طبیعی شعر اولچوسو اولان و بوتون خلق یارادیجیلیغیندا ایشله دیلن هجا وزنی ایشله دیلمشیدیر. هجا وزنی (اسلوبو) داشییان بو سوز بیرلشمه لرینده ایکی هجالی قیسا شعر دن توموش تا اون بئش و داها چوخ هجالی اوزون شعر لرله تانیش اولماق اولور...

بابالاریمیز یارادیلیشین انگینلیگینه حشیران اولدوقلاری، یانددیردیقلاری اودون مقدس لیگینه قاپاندىقلاری کیمی، سوزون سحرینه، اونون حیات یولونون دولانج یوللارینا ایشیق ساجدیغینا و بو ایشیق دان ائل اوزانلاری و ائل عاشیق لارینی دوغوشونه اینانیر. خلق، سوزو داها جانلاندیرماق و قانادلاندیرماق اوچون سوزو سازا جالامیش و سازی سوزله دینلندیرمیشدیر. مینلر، اون مینلر

دوینغو، قايغی، دوشونجه، اینانچ ائلدن - ائله، سویدان سویا، نیلدن - نیله، زماندان - زمانا گنجمیش و خلقین عؤمور کتابیندا ابدی ایز سالمیشدیر.
انسان اوغلونون دونهایی آباق باسما سیندا ایلک سوزو لایلا و سون سوزو آغی دنمیشدیر:

۱- لایلائی بئشیکیم لایلائی، ائویم- ائشیکیم لایلائی، سن یات شیرین یوخودا، چکیم کئشیکین لایلائی.

۲- قوربانون قوزی اولسون، قوزونون یوزو اولسون، قوزودان قوربان اولماز، قوی آنان اؤزو اولسون.

۱- بو داغلار، اولو داغلار، چشمه لی سولو داغلار، بوردا بیر ایگیت اؤلموش، گؤی کیشنر بولود آغلار.

۲- عزیزیم، بادا گئتدی، یئل ووردو بادا گئتدی، دشمن بیر ایش ایشله دی، گنج عؤمروم بادا گئتدی.

دونیانین سئوگی سینن، اونون هم سئوینچ هم ده حسرتینن، نیسکیلینن بایاتی هارایلا دی:

۱- گویلر بولودلو قالدی،
قوشلار اومودلی قالدی،
آچار یار بوینوندا،
گؤنلوم کیلیدی قالدی.

۲- آتیمیزی قوشالیم،
داغی - داشی آشالیم،
سن یاغیش اول، من بولود،
یاغارکن قوشالیم.

دونیانین گلیش - گئدی شینی، اونون دولانماچ یوللاریندا انسان اوغلونون اؤنونه چیخانلاری، باشیندان آشانلاری افسانه لرده، ناغیللاردا و داستانلاردا جانلاندیرمیشدیر. افسانه لر، ناغیللار سوزون قانادیندا گؤیلره اوچالمیش، سوزده و سازدا دینلنن و دیولان هر قوشما، هر نغمه بیر یانی قارداغ و بیر یانی قاراباغ، بیر یانی موغان و بیر یانی نخجوان، بیر یانی شیروان، بیر یانی تبریز، بیر یانی کرکک، بیر یانی خراسان آدلانان دیاردا ائلدن - ائله، یورددان یوردا، یایلاقدان قیشلاغا کؤچه کؤچه قانا، سوموبه، ایلییه ایشله میشدیر.

خلىق اۋزۈنۈن وارلىق كىتابىنى چۈخ اركىلردن، يازىنن- پوزونون هله آرايا چىخمايدىغى گۈندن ياراتماغا باشلامىش، اۋز طالعىنى ياراتىدىغى - ياشاتىدىغى قهرمانلار بىن سىماسىندا دوغرولتماغا چالىشمىشدىر. اونون ال چاتماز آرزو و اىستكلرى بىلە سۈز دونونا بورونموش و زماندان آسىلى قالمىشدىر. بو ال چاتماز آرزو و اىستكلرىن سازى و سۈزو مىلى داستانلاردا، اوستادنامەلر دە، گۈزىللمەلر دە، قوچاقلامالاردا، دىئىشمەلر دە سىلمىشدىر. فىرتانالار قوپموش، ساواش - بارىش اولموش، آى توتولموش، گون توتولموش لاكن بىزىم داستانلار بىن گلزارىندە هىچ نە سولمامىشدىر. ياغىلار، چاغىرىلمامىش گلنلر هر شىئى از مىش، داغىتمىش، سىندىرمىش، سئودىگىنى داشىب آپارمىشدىر. اونلار بىن يالنىز بىرجه شىئە گوجلىرى چاتمامىشدىر. اونلار خلىق بىن باشىنداكى، اورە گىندەكى، قانىنداكى دىلى محو انده بىلمەمىشلر. اونلار آنالاسادا، آنلاماسادا نە قدركى سۈز وار، دىل وار، مىلى داستانلار وار نىل اىلە نىل بىن باغلىغى وار، ائىل وار، اوبا وار، وطن وار، وطن داشلىق وار...

بىزىم ائىل بىن، بىزىم دىل بىن، بىزىم سۈزۈن بىر آنا كىتابى وار «دە قورقود كىتابى» دە قورقود بولار بىن، قوپوزوندان، ادرا كىندان سوزولوب گلن هر سۈز، تارىخ بىن يارباغى، مىلى وارلىغى جانلى بىر سوراچىسىدىر...

دە قورقود انلجە بىلن اولسادا، غىبىن دورلو خىرلر سۈلە سە دە، ائىل بىن چىخىلمازلىقلار بىن يول آپسادا، او هامىدان اۋنجه سۈز و ساز اوستادى اولموشدور. دە قورقودون گىلمى - گىندىلى دونا، سون اوجو اولمىل اولسادا بو سونوزلوق بىزى سۈز دونىمىز، سۈز مىراتىمىز اگىرىب چىخارمىشدىر. دىل بىن شىئى، اسلوبىتى شىئى، شعرىن اۋزۈندن چۈخ اىلكىن دىر. بابالارىمىز بىن سۈزۈن سحرىنە اىنامى، شىئى، يعنى خصوصى سىرالى - دوزگولۇ سۈز بىچىملىرىنى ياراتمىشدىر. بو سۈزلرىن گۈزىللىگى اونلار بىن سس هارمونوسوندا، اىستى قانلىغىندا، سادەلىگىندە مدركلگىندە، دوغمالىغىندا دىر.

گىلىشى گۈزل دە اولسا بورادا عاشىق امراھىن معروف «دندىم، دندى» گۈزىللمەسىنى گۈز اۋنۈنە گىتىرك:

سحر - سحر بىر دلبرە اوغرادىم
دندىم: شىھلا ندى؟ گۈزۈمدور.
دندىم: شىكر ندى؟ گۈزۈمدور.
دندىم: آلما ندى؟ دندى: اوزۈمدور.
دندىم: اىنجه ندى؟ دندى: دىشمىدىر.
دندىم: كامان ندى؟ دندى: قاشىمدى.
دندىم: اون دورد ندى؟ دندى: ياشىمدى.
دندىم: نارنج ندى؟ دندى: دوشۈمدور.
دندىم: شىربت ندى؟ دندى: دىلمىدى.

دندیم: قارا ندی؟ دندى: تىلىمدى.
 دندیم: قولاج ندی؟ دندى: قولومدى.
 دندیم: اوزاق نه دى؟ دندى: يولومدى.
 دندیم: امراه كىمدى؟ دندى: قولومدى.
 دندیم: ساتار سانمى؟ سۇيىلەدى: يوخ! يوخ!

(قوشمانى حافظەدن يازمىشام. اوندا اولان اگىر-اسكىكلىگى منە باغىشلار سىنىز. م.ع، فرزانە)

بو دويفودان ھۇرولموش ايپىك ساپا دوزولن سۇزلىرىن كۇزلىگى اوچون اۇلچو تاپماق اولارمى؟
 بو سادە و دوغما سۇزلىردە، بنزىمەلردە چاغلانان اينجەلىگى انلە بىلە ياراتماق اولارمى. گونلرىن
 بىرىندە بىر قىرچەلى انل اوغلونون اۇرە گىتىن قوپوب دىلىنە سوزولن بىر سۇز، زمانلار اتلايىب،
 معجزە سانىلدىغىنى گۇستردىكىدن سونرا انلن سۇزو، خلقىن معنوى ثروتى اولموشدور. سۇزو
 سۇرە جالايان سۇز اوستادلارى، سۇزو ابدىلىشىدىمىش، دىلىن خورجونوندا اولان اينجەلرى اوزە
 چىخارمىش، بىزى يىزە تانىتمىشلار.

ھەر خلىق اۇز دىلى ايلە تانىنىر، اۇز دىلىنە دونيا يارادان خالىق اۇلمىزدىر. بىر گون يارادىلىشدا جانلى
 ياراندى، انسان ياراندى، گونلرىن بىر گونوندا انسان قونوشماغا باشلادى، قىشقىرىقلار،
 باغىرملار، چىغىرملار اوستا-استا اريمەبە اوز قويدو. انسانن دوداقلارىندان ياواش-ياواش گۇي
 گۇيرچىنە اوخشار سۇزلر قانادلاندى اوچماغا باشلادى. سۇز انسانا بىر اغيرلىق، بىر اوچالىق
 گتىردى.

دونيانن ايستى-سويوغونو گۇرموش، انىنى-بويونو اۇلچموش، انل آغ ساققالى سۇز سۇيىلەدى،
 سۇز دىلدىن دىلە، انلدىن-انلە گنجىب اتالار سۇزو اولدو. انل آغ بىرچەبى سۇز سۇيىلەدى، سۇز
 قىرخىلدى، داراقتا داراندى، جھەرەدە ايرىلدى، بويىقتا بوياندى، ايلمە-ايلمە قالى بوتاسى اولدى،
 بشىك باشىندا بىر لايلايا چشوريلدى...

انل اوبادا سۇزايىشلە، زحمتلە، دۇيوشلە، بارىشلا ھاماش دوردو. كىشىلر دار گوندا-دار آياقتا سۇز
 ونردىلر، سۇز آشىردىلار، سۇز سىنچدىلر. ايگىتىلرىمىز، كوراوغلولارىمىز، قاچاق نىلرىمىز
 اللرىندە سلاح اولدو، دىللىرىندە سۇز، قوللارىندا بدوى آتىن، قىر آتىن، بوز آتىن يويەنى اولدو،
 دوداقلارىندا سۇز. اللە خىش اولدو، درگز اولدو دىلنە سۇز. قوپوز اولان ساز دىنلەن يىردە سۇز
 بويلاندى، يىردن نغمەلر ماھىنلار گۇيلەر اوچالدى ھەر طرفە يايىلدى. سۇز اۇزو فولكلور اولدو...
 بىر بىرىنە قوشولوب قاينامىش سۇزلر يىغىن-يىغىن «قايتاغى»، «وارساغى»، «تركمە»، «ياللى»
 اويناماغا باشلادى. ھەر اويون ھاواسى بىر دوزگو اولدو، بىر بوى اولدو. دىلدىن دىلە، انلدىن انلە
 يايىلدى. ددەم قورقود بىر گۇن باخدى گۇردو بو سۇزلرىن آغزىنى بىر يىرە يىغماسا، اونلارىن آخار
 باخارىنى تاپماسا، سۇز دونياسى بىر بىرىنە قارىشچاق. قورقود ددە سۇزلرى بىچىم-بىچىم

سیرالادی، اونلارین هر بیرینین کۆکونو ایلگینی گؤستردی. او سۆزلری ایکی یشره آیردی: خام آداملارین دندگی خام سۆزلر، یشگین آداملارین سۆزلری، یشگین سۆزلر. خام سۆز سۆیلینین سۆزو بوشا گئدر، بئنجیلرین سۆزو سانلماز، آنیلماز. ائلدده، اوبادا سۆزو سانیلان، آنیلان آداملار سۆزون یشیسی دیر.

خلق ددهم قورقودو آندی، قاندى، ساندى، لاکن یشری گلینجه اونونلا باش باشا قويدو، خلق «ایگنه تیکن دئمه دی او دده قورقود، تیکنه سۆکن دئمه دی او دده قورقود، گلینه ایران دئمه دی او دده قورقود. ایرانا دویران دئمه دی او دده قورقود». دئمکله او ددهم قورقودا یول قويدو. ددهم قورقود کلمه کسمکله، سۆزلری طبیعی آنلامینا یاتیز دیر سا یاتیز دیر ماسادا او سۆز سوسانیردی، سو آخار، یولونو تاپار، سویون گوجو دگیرمانین آغیر داشینی قوو کیمی فیرلادار، یوز ایلیک پالید آغاجلارینی یشردن قوپارار. اودون گوجو وار، دوشدوگو یشری یاندرار، سویو قورودار، نئچه آندا بیر اورمانی کول ائدر. کیشینی گوجو وار، سویون آغزینی ایسته دیگی یشره چشویر، اودو سۆندورر. بس اوندا سۆزون گوجو هاندا؟ قوللاری، قانادلاری گشچیش درینلرینه اوزانان سۆزلریمیز، ادراکی، وارلیغی اوزونده یاشادان قارتال قانادلی، دورنا بوغازلی، قیلینچ کسری سۆزلریمیز...

سۆز وار چچک یارپاغی کیمی، سۆز وار دلیب گشچن اوخ کیمی، سۆز وار ایلدیریم کیمی، سۆز وار مئشه ده آغاج کیمی. سۆز وار پوله سینه قیماز سان، سۆز ده وار دئدیگده داغی اریدیر، چایی قورودور، داشی سیخیب سیندیریر...

سۆز ثروتیمیزین بیر اوجو بورادا، بیر اوجو اورادا، قورتاراجاغی یوخ، بیتیب - توکنه جیبی یوخ. سینه سی دولو نئچه نئچه سۆز اوستادی، نئچه نئچه ائل ارنی ملانصرالدین، بهلول، قوربانلی، خسته قاسم، توفار قانلی عابباس، دده علسگر بیر-بیر گلیب گۆزوموزون اؤنونده یوکسه لیر. فولکلوروموز، خلق یارادیجیلیغیمیز سۆزه دایانیر، سۆزه گووه نیر، سۆزه اینانیر، سۆزو اؤزونه سیرداش سانیر. جئیران قاقیشلی، قارتال اوچوشلو، چچک عطیرلی، بولبول نغمه لی سۆزلر ائل دوغوسوندان، خلق آغزیندان جیغیرلار آچیر یازیلی ادبیاتیمیزا هاماش چیخیر، سۆزوموز اولومسوزلوگه قوشور...

يئرلە گۆي آراسيندا

گونتاى قوجابه يىلى

قارا بولودلار بىر بىرىنە ئىلە ضربەلەر ئىندىرەيدىلەر كى، گۆيلردە كى شاقىقتىدان، گورولتودان دلى دالغىلار، ھوندور زىرولەردن درىنلىكلەرنە چىرپان شىلالەلەرنى، سىللەرنى سى اشىدىلەر مەردى.

حتا زىرولەردن داغلار بىنە سىندىن قوبوب گورھا گورلە درەلرە يىوارلانان قايالىقلار بىنە دا گورولتوسو اشىدىلەر مەردى. گۆيون شىددەتلى گورولتوسونان داغلارغىن بىنى داغىلەردى. كۆلگىن ضربە سىندىن، يىرىن درىن قاتلار بىنە كۆك سالىمىش چىنكەرلار بىنە، مەشەلەرنى بىلى اىلمىشىدى. گۆيدە ئىلە بىر توفان قوپموشدۇ كى، يىر حىياتى، يىر حادىئەلەرنى اونودولموشدۇ. يىرىن طالعى گۆيدە كى فىرتىنالى حادىئەلەرنى گىندىشاتىندان آسىلى قالىمىشىدى. گۆيون ھەر طرفىندە بولودلار آراسىندا گرگىن دۆيوشلەر، چارىشمالار و مناقىشەلەر كىدىر، دامار - دامار اىلدىر يىملار چاخىردى. بولودلار بىنە باغرىندان قوپان اىلدىر يىملار بەضا يىرىن سىنە سىنە اود قوپوردۇ.

قارانلىق، قارانلىقدا بو دەشتە قارىشىدى. بولودلار، قارانلىق، دومان، چىن، كۆلك، قاسىرغا و اىلدىر يىملار. سانكى گۆيلردە كى گزە يىنلەر و اولدوزلار اوز حركەت محورىندىن چىخىپ، بىر بىرىنە گىر مىش كىمى ايدى. بىر آندا سانكى گۆيون بوتون عصبلەرنى قىرىلدى و دامارلار بىنە آخان چايلار يىرە تۆكۈلمە گە باشلادى. گۆي يىرە تۆكۈلۈردۇ. داغلار بىنە سىندىن قوشلار اوچماغا باشلادىلار. يىرە قارار توتماق مومكون دىيىلدى. گۆي قەر و غضبىندىن واز كىچنە قدر اونلار يىر و گۆي آراسىندا ياشامالى ايدىلەر. حركەت باشلاندى.

گرگىن مقاملاردا بوتون داخىلى قوولەر سفرىر اولاراق بىر نەقشەدە مەركىزلىرىلەر. ھەدە تەھلۈكەدەن كىچىمكىدەر.

داغلار بىنە بىنىنى سۆكەن گۆي گورولتوسوندا، مەشەلەرنى بىلىنى اين توفاندا اوچماق. اوزو كۆلگە اوچماق. قوشلار بىنە قانادالار بىنى كۆلك آز قالا قانىرىپ قىرىردى. توفان بىنە شەتتىندىن تەنفس ائىتمەك آغىرلاشمىشىدى. اوچوش چوخ آغىر داوام ائىدىردى. گۆيدە كى گرگىنلىك و توفان بىنە شەتتى گىت -

اوزون مدت يثرلە گۇي آراسىندا اوچماق لازىم ايدى. اونلار ين طالعى بو تهلوكه لى اوچوشدان آسىلى ايدى. توفانلى بىر گنجه ده نامعلوم بىر دىيارا، مجهول بىر سمته اوچوش. يثر اؤلوم مكانىنا چئور يلمىشىدى. گۇي ال چاتماز ليغىندان علاوه، وحشىجه سىنه قهر لنىشىدى. بعضا ايلدىر يملار قوشلارى ياندىرىب - ياخاراق كوله دۇندىردى. يالنىز ايلدىرىم ايشىغىندا اونلار بىر - بىرىنى گۇره بىلىردى. كولك سىلرىنىن انشىدىلمه سىنه مانع اولوردو. عۇمرونده بىرىنجى دفعه اولاراق بئله بىر تهلوكه ايله اوز - اوزه گلن قوش جىغاز بوتون گوجو ايله مجادله يه، اؤلوم - دىرىم ساواشىنا قالخمىشىدى. توفانلا دۇيوش، ياشاماق اوچون يثر ين و گۇيلرىن قهر ينه، غضبىنه غالب گللمك! خىيلى واخت ايدى اوچوردو. مجادله عزمى يورغونلوغون اونوتدور موش اولسا دا، سىنه سى گۇينه بىردى. آرد - آردا ايلدىر يملار چاخدى، گۇز كزدىرىب اطرافىندا آرخاداشلارىنى گۇرمز اولدو. دئمك قوشلار بىر - بىرىندن خبر سىز مجهول بىر سمته اوچور موشلار. تكللىك اوره گىنى سىخدى. كۇورلدى. حىس انئدى كى، قووه سى توكنىر و يثرا انئىر. بىردن دوشوندو كى: يثر اؤلوم مكانىدىر.

اوزونه گلدى. فىكىر لئىدى: «ئىنى يئتمه اولاندا نه اولار، توفانلا دۇيوشمك اوچون يالنىز گوج دئىل، هم ده مدركللىك و اينانچ، ايمان گر كدىر.

بعضا انله آنلار اولور كى، حياتىن بوتون تهلوكه لى، اؤلومجول حادثه لرى قارشىسىندا تك - تنها قالىر سان. اونسوزدا بو دهشتلى توفاندا هر كس اوزونو قورتارماغا چالشمالىدىر، بئله مقاملاردا باشقاسىندان ياردىم بكلمك دوغرو اولماز.»

بو دوشونجه لر اونو گوجلندىر يردى: «هم توفانلا دۇيوشمه لىهم ده اوز ايچىمده كى قورخو حىيىنه، كىمسه سىز لىك، غرىبلىك دويغوسونا غالب گللمه لىم.» دئىيه، دوشونوردو. اوزونه بىگانه اولان، اوز داخىلى عالمىنىن درىنلىك لرىنده كى گوج قايناغى اولان معنا ايله وحدتده بولونمايان، مىليونلار ين ايچىنده ده اوزونو يالنىز كىمى دويار. بوتوو لوك يالنىز لىق دويغوسونون يوخ اولوشودور. قوش جىغاز ين وارلىغىنى ساران، قاينا هوپان بو دويغولار، بو دوشونجه لر اونون ايچىنده انرژىيه، گوج چئور يلىر و قانادلارى گوجلندىردى. اوز ايچىنده اينانچ ادلى بىر گوج قايناغى بولماقاد ايدى.

توفاندا دوغولموشلار، توفان قوشلارى... بو بيچىم سۇزلر انشىتمىشىدى، انجاق انشىدىكلرىنى ياشامادىغى اوچون، قاورايا بىلمه مىشىدى.

اوزونو توفان قوشو تصور اندىردى. غلبه يه اينانچى گوجلندىكجه، تهلوكه لى ياشامىن لذتلى، دادلى، فرحلى اولدوغونو بوتون وارلىغى ايله قاورايىر، دويوردو. بوتون دهشتلرله، زوراكيلىق لارلا دۇيوشمك و ياشاماق، ياشاماق بدور.

ساكىت ياشىللىق لاردا، داغلاردا، منشلەردە كىچىر دىگى بىر تورلو حيات طرزى آرتىق اونون اوچون بىز كىدېرىجى و گولونچ گۈرونوردو. حياتىن جىدىتى و معناسى اولوموز لوق لارلا دۇيوشمك و ضرورى اولوشمالارى ساغلاماقدىر.

قانادلارى بركىردى. گىجەن قورخونچ ظلمتى، گۈيون قەهرى اونون اوچون عادى لىشردى. اوزونه اينام اونو شرايطدن، محىطدن، توفاندىن يوكسىگه قالدېرىردى. بو اينانچ اونون سارسىلماز ارادەسىنە چشورلىير و داها دا گولنمەسىنە سبب اولوردو. بو گولچ بولودلارىن، توفانىن، قاسىرغانىن گولوندىن اوستون ايدى. قوش جىغاز اوزونو تام باغىمىسوز و باغىمىسوزلىغى اوغروندا مجادله آباران بىر قودرت كىمى سائىردى.

قەهرمانلىق داخىلى گىزلىن امكانلارى، امكانسىز امكانلارى كىشف ائىدىب اوزه چىخارماق آنلامىندا بىر امكانسىز امكانلار داخىلى عالمىن ان درىن قاتارلىندا، دىبى گۈرونمەين درىنلىكلەدېر. سونسوز لوق قدر دە سونسوز امكانلار گىزلىنىدېر داخىلى عالمده. گىجەنن ظلمت چاغىندا، زامانىن و مكانىن ايتدىگى، ايتىردىگى بىر واختدا غرىبە بىر دويغولار اونون ايچ دوياسىنى ايشىقلاندىرىردى: «عادى حيات آشاغىلانمىشلار، اولسا - اولسا اورتا بابلار اوچوندور. عادى حيات توفانى سئومىر. توفان عادىلىگىن اولومودور. غىرى - عادى حيات توفاندىن سونرا باشلاير. توفان غىر عادىلىگىن محك داشىدېر.»

راحات اولومو گرگىن، مناقىشەلى حياتدان اوستون سايان قورخاق عادىلەرە توفاندا ياشاماق عشقى ياددېر. اظطرابلى، عذابلى يوللار. اظطرابدان دوغان كدر و كدردن يارانان بىتگىن دوشونجەلر. كدرلە درك اولونور غىر عادى حيات. حياتىن اولوملە ساواشىندا كى جىنگاورلىكدن يارانىر قەهرمانلىق. غىر - عادى حياتى ياشادىقجا، آنلادىقجا ايدنالا قووشماق حىرتى عاشىقانه لياقتە و وقار چشورلىير.

مدركىلىگىن توفاندىن كىچىد مرحلەسى وار.

بو دويغولارلا، ووقارلا، متىنجە، توفانلا ساواشا - ساواشا اوچوردو. بىردن اوزه گىندە آغىر بىر سانجى دويدو. اونا ائله گلدى كى، نەبەسە ايلشىب و دوروب. اوزونه گولچ وئردى كى اوچوشا داوام ائتسىن، سىنەسى جىرىلدى و نەسە اوزه گىنە سانجىلدى. باياقدان اوشوين آياقلار ياوزه گىن قانىلە ايسىندى. اوزه گىندە كى سانجىدان، كوكسوندە كى گۈيىلتىدن دە آغىر بىر تأسف حىسى بوتون وارلىغىنى سارىدى: «من بو يولو سونونا قدر گىتمك اىستە بىردىم، بو نە ايدى اوزه گىمى دلدى؟!»

اوزه گىندن قان داملادىقجا آياقلارى و گۈزلىرى يومولوردو. اۇلوردو...

اولوم آياغىندا يىتە دە غرىبە خياللارلا دالمىشىدى: «آه... من اولورم... اولوم بىلە ايمىش؟! بو كى بىر او

قدر ده قورخونج دئیل. بو، یالنیز آغریدیر، آغری. توفان باشلانقیجیندا دویدوغوم آغری بوندان قورخونج و دهشتلی ایدی. بو نه حکمتدیر...؟ او زمان من اوزومو یشیدن دوغدم. عادیلیکدن، عادیلیک قورخاقلیغیندان، عادی حیات طرزیندن قوپدوم و غیر عادی عالی حیاتا یوکسلدیم. عالی حیات اولوم تانیمیر. عالی حیات ایدنالین، هدفین اوغروندا جان و ثرملکه، هدفه اولاشماق، ایدنالا قوووشماقدیر...»

او سون داملا قانینا قدر، داخیلین توفانلا دویوشه - دویوشه، اوچوش خیالی ایله...

ایلدیریملار چاخیردی. قارانلیق، مته، دومان، بولدولارین محاریبه سی داوام ائدیردی.

۹۳/۱۱/۰۲

www.iran-archive.com

آخرین میخ

بر

تابوت تئوری تقسیم بشر به نژادهای مختلف

علی رضا اردبیلی

تزه‌های چندی اسباب نظری جنایات بزرگ قرون نوزدهم و بیستم را فراهم آوردند. البته این توصیفی به قید احتیاط است و الا می‌توان توصیف عوامانه‌تری نیز ارائه داد: طراحان جنایات بزرگی چون برده‌داری، استعمار و جنگ جهانی دوم، تئوریهای مورد احتیاج خود را در نزد «اهل علم» سفارش دادند. در هر صورت «مردان عمل» مصالح نظری مورد نیاز خود را از میان کالاهای تولیدی در مراکز علمی تهیه کردند. حال یا این مصالح نظری به سفارش آنها فراهم شده بود یا آنها از میان تئوریهای ساخته و پرداخته دانشمندان «معصوم» بخشهایی را در جهت افکار غیرانسانی خود، بکار گرفتند، خود بحث جدگانه‌ای است. در جنگهای تاریخی قدیم برای تصرف مراتع و کشتزارها، نفع مادی افراد مهاجم برای راه انداختن تهاجمات و جنگ‌های کوچک و بزرگ کافی بود و نیازی به تئوریهای «علمی» و یا دعای خیر رهبران دینی حس نمی‌شد. اما برای تاجران انسان (برده‌دارن)، استعمارگران و معماران کوره‌های آدم‌سوزی، مسئله به این راحتی نبود. تبدیل انسان به کالا یا همان «برده»، قتل عامهای مهیب علیه اهالی بیدفاع مستعمرات و محکوم کردن ملت‌ها و گروه‌های اجتماعی متفاوت به مرگ، محتاج سلسله احتجاجات بسیاری است. متأسفانه در هر مورد از این سه نمونه تاریخی مورد اشاره، ما شاهدیم که عواملان جنایات مذکور برای تبرئه جنایات خود از نظر تراشیدن دلایل «علمی» به هیچوجه در مضیقه نبوده‌اند. مهمترین وجه اشتراک این سه دسته از جنایات شرم‌آور تاریخ انسانی در ۴ نکته مهم زیر است:

۱- هر سه دسته از این جنایات از سوی جهانی مدعی تمدن علیه دنیایی که به غلط «بی‌تمدن» و محکوم به فنا اعلام شده بود، صورت گرفت.

۲- در هر سه مورد، تئوری «دولتهای بد و مردم معصوم» ناتوان از توضیح این واقعیت است که اکثریت بزرگی از شهروندان این دولتها حتی اگر بنا به دلایلی مخالف حاکمان خود بوده‌اند، در مسئله دفاع از استعمار دیگر ملتها، برده‌داری و ایده‌آلهای نازیستی، فعالانه در خدمت دولتهای متبوع خود درآمده‌اند.

۳- مراکز علمی در هر سه مورد مرکز تولید نظریه‌های بوده‌اند که برده‌داری، استعمار و آرمانهای نازیستی را توجیه و تشویق کرده و مورد پشتیبانی قرار می‌داده‌اند. در مورد استعمار، کلیسا نیز در خدمت امپراطوران و افسران استعمارگر بوده‌است.

۴- اعتقاد به منشأ متفاوت انسانها و از این‌طریق:

الف- تقسیم انسانها به «نژاد»های مختلف،

ب- اعتقاد به برتر و فروتر بودن این «نژاد»ها،

ج- لزوم نابودی «نژاد» فروتر و حقانیت «نژاد» برتر برای تسریع این پروسه. یا اعتقاد به تنازع بقا در میان «نژاد»ها و حقانیت «نژاد» برتر برای حفظ خود که همان نابودی طرف مقابل باشد. تئوری اخیر بنام «داوینیسیم اجتماعی» معروف است.

می‌دانیم که جوامعی در همان حال که از عالی‌ترین سطوح دانش و فرهنگ شناخته شده بشری برخوردار بودند، به قدرت‌گیری فاشیستها در ایتالیا و نازیستها در آلمان رأی دادند، از سیستم برده‌داری و استعمار هم دفاع کردند و هم از «مزایای» آن بهره‌مند شدند. با توجه به این آگاهی و تناقض موجود در آن، نقش تئوریهای شبه علمی مزبور، در توضیح تناقض مزبور، بسیار مهم می‌شود.

چنانچه گفته شد، تئوریهایی را که می‌توان آنها را مجموعه نظرات نژادشناسانه و نژادپرستانه نامید، حلقه واسط بسیاری از دستگاههای پیچیده نظری جنایت آفرین بوده‌اند. در سطور فوق اشاره شد که قائل شدن منشأ بیولوژیکی متفاوت برای مردم جهان، نقطه آغاز سیستم‌های فکری نژادپرستانه بوده‌اند. یعنی طرح اینکه هر گروه از جمعیت کنونی جهان، پدران ویژه خود را داشته‌اند، پیش فرض لازم و مورد استناد برای طرح ادعاهای بعدی بوده‌اند.

حال در طی سالهای اخیر، پیشرفت‌های علم مدرن ژنتیک، تمامی باروت ساخت زرادخانه‌های نژادپرستی، خود را خیس کرده‌اند. امروزها در تمامی مجلات علمی دنیا حاصل آزمایشات ژنتیک بر روی کدهای ژنتیک مردم سراسر جهان بر علیه چند منشأبودن نسل بشر و در اثبات یگانگی نوع بشر از جهت منشأ خود بوده است. البته پیش از این نیز بی‌پایه بودن تقسیم بشر به گروه‌های «نژادی» به طرق گوناگون رد شده بود. اما آخرین دست‌آوردهای علم ژنتیک را باید آخرین میخ بر تابوت این تئوریهای متکی بر جهل و سوءنیت بشر نامید. در اینجا یادآوری نکته اساسی در ساختمان

نظریه‌های نژادپرستانه، قبل از ورود به اخبار تحولات جدید علم ژنتیک، ضروری است. طبق یکی از شایع‌ترین این تئوری‌ها، گویا مردم کنونی جهان محصول آفرینش‌های متعددی است و هر ملتی با زبان و فرهنگ خود، محصول یکی از این سری‌های آفرینش است و هر ملتی با فضیلت‌ها و رذیلت‌های بخصوصی به دنیا آمده است. تئوری‌های دیگر نیز طبق اسطوره‌های کتاب مقدس نسل بشر را به سه گروه عمده که هر کدام نوادگان یکی از سه فرزند نوح هستند، تقسیم می‌کردند: حامی‌ها، سامی‌ها و یافثی‌ها.

HUGO نام تشکیلاتی است که در مرکز تحولات مهم جهانی در عرصه تحقیقات ژنتیکی قرار دارد. نام کامل این تشکیلات جهانی The Human Genome Organization است. نام پروژه‌ای که این تشکیلات در دست دارد، Human Genome Project یا به اختصار HGP است. HUGO در سال ۱۹۸۹ از سوی گروهی از دانشمندان علوم ژنتیک برای هماهنگی جهانی تحقیقات ژنتیک، ایجاد شد. امروزه این تشکیلات بالغ بر ۱۰۰۰ عضو در بیش از ۵۰ کشور دارد. نتایج تحقیقات این شبکه جهانی از دانشمندان از طریق اینترنت در اختیار اعضای تشکیلات و عموم علاقه‌مندان در سراسر جهان قرار می‌گیرد. فعالیتهای این تشکیلات از سوی دولتها و سازمانهای جهانی مورد حمایت مالی قرار می‌گیرد.

از سال ۱۹۹۸ به اینسو یک تشکیلات خصوصی به رهبری کاریج ونتر/ Carige Venter و همسرش بنام کلیر فریسر/ Claire Fraser در کار کشف کدهای ژنتیکی انسان در رقابت با HUGO مشغول فعالیت بوده است. نام تشکیلات اخیر The Institute for Genomic Research یا به اختصار TIGR است.

بعد از یک دوره طولانی از رقابت بین HUGO و TIGR در ماه ژوئن سال ۲۰۰۰ رهبری هر دو تشکیلات همراه با بیل کلیتون رئیس جمهور ایالات متحده و تونی بلیر نخست وزیر بریتانیا، شناسایی کلیه کدهای ژنتیک انسانی را پیروزمندانه، اعلام کردند. نتیجه کامل این مسابقه بزرگ علمی در ماه فوریه ۲۰۰۱ در مجله علمی ساینس/ Science در اختیار عموم قرار می‌گیرد.

تعداد ژنهای انسانی کمتر از نصف آن تعدادی است که از ابتدای امر پیش‌بینی می‌شد. این رقم که کمتر از ۵۰۰۰۰ است، تنها ۵ درصد بیش از تعداد ژنهای موش است.

از جمله بررسی ژنهای ۵ انسان (۳ زن و ۲ مرد) که یکی چینی، یکی آفرو-آمریکایی، یکی «هیسپانیک» و دو تن از آنها قفقازی بودند، نشان داده است که مطلقاً چیزی بنام «نژاد» انسانی وجود خارجی ندارد.

پایه یکی از رشته تحقیقاتی که برای ردیابی اعقاب انسان بکار می‌رود، بر تغییرات رخ داده در DNA- میتوکندری‌ها استوار است. میتوکندری‌ها در اصل مولدین انرژری در سلولها هستند.

DNA-ی میتوکندری‌ها تنها از طریق مادر به فرزند منتقل می‌شود. یعنی DNA-ی میتوکندری‌ها در هر فردی از مادر به ارث رسیده است. در طی عمل لقاح تنها میتوکندری‌های موجود در تخم زن شرکت می‌کنند و میتوکندری‌های مرد در عمل لقاح وارد نمی‌شوند. در نتیجه همه پدرها و هر مادری که فرزند دختر بدنیا نمی‌آورد، شانس برای تداوم ژنتیکی DNA-ی میتوکندری‌های خود در نسل‌های آتی بشریت ندارند. این نکته برای شناسایی قدیمی‌ترین اجداد هر فرد اهمیت تعیین‌کننده دارد، زیرا دیگر DNA-ها (غیر از DNA-ی موجود در کروموزوم Y در مردها) در هر نسلی بواسطه ترکیب ژنهای پدر و مادر، دچار تغییر می‌شوند و طی چند نسل متوالی بازشناسی آنها غیرممکن می‌شود. به بیان دیگر DNA-ی میتوکندری‌ها در هر فردی بطور عمودی مشابه مادر و از طریق او، مشابه مادر بزرگ، مادر پدر بزرگ و الی آخر است.

با وجود این DNA-ی میتوکندری‌ها دچار تغییرات اندکی در طول زمان می‌شوند. هرچند این تغییرات محصول ترکیب با DNA-ی میتوکندری‌های مردانه نیست و تنها محصول جهش‌های ژنی یا موتاسیون است. از طریق آزمایشات متعدد بر روی DNA-ی میتوکندری‌ها در میان گروه‌های قومی در سراسر جهان، شناسایی مادران و مادر بزرگ‌های این گروه‌های قومی ممکن شده است. نتیجه به عمل آمده شامل شناسایی ۱۸ مادر برای تمامی مردمان زنده حاضر بر روی کره زمین است. البته طبیعی است که مادران اولیه بسیار بیش از این بوده‌اند اما با تداوم نسل‌های بشری مردم بر تعداد شاخه‌هایی که آخرین نمایندگانشان به علت اینکه صاحب اولاد دختر نشده‌اند، شانس انتقال DNA-ی میتوکندری‌ها به نسل بعدی را نیافته‌اند. یعنی با افزایش تعداد کل جمعیت کره زمین، تنها ۱۸ مادر از مجموع مادران بمراتب بیشتر از این تعداد، نوادگانی در میان مردمان زنده امروزی دارند. جالب اینجاست که این ۱۸ مادر هم بنوبه خود نیای مادری واحدی داشته‌اند. جزئیات بیشتر این مسئله در مقاله بعدی آمده است.

رشته تحقیقات دیگر از این نوع از طریق آزمایش بر روی کروموزوم Y صورت می‌گیرد که تنها از پدر به فرزند منتقل می‌شود. این آزمایشات هم ۱۰ پدر بزرگ برای کل مردم زنده جهان شناسایی کرده که باز آنها هم داری نیای واحدی هستند.

هر دو سلسله تحقیقات فوق در عین حال منشأ آفریقایی تمامی بشریت را که تاکنون نیز مورد پذیرش علمی بود، صحنه نهاده‌اند.

مهمترین نتیجه این تحقیقات در مسائل مربوط به علوم انسانی، رد ادعای آفرینش‌های متعدد در مکان‌های متعدد و در نتیجه رد تئوری تقسیم نژادی است.

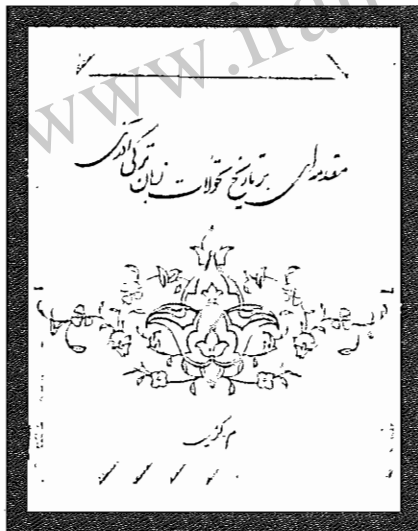
مغان:

دورد دفترلیک شعر،
نشر مؤسسه علمی و فرهنگی دانشمند، ۱۳۷۹،

ماشالله رزمی:

آذربایجان و جنبش طرفداران شریعتمداری
نشر تریون، استکهلم، ۲۰۰۰

محمدرضا کریمی:

مقدمه‌ای بر تاریخ تحولات زبان ترکی...
انتشاری زنگان، ۱۳۷۸

بلکه داها دئینمه دیم سرادره صالح عطایی

صالح عطائی:

بلکه داها دئینمه دیم
نشر چوکا چکاد، تهران، ۱۳۷۶

۱۸ دختر حوا^(۱)

یوهان نیلسون^(۲)

ترجمه از سوئدی: علی رضیا اردبیلی

[...]

«امروز متخصصان ژنتیک از طریق آزمایش بر روی DNA، نخستین انسانها و چگونگی تصرف دنیا از سوی آنها را معین کرده‌اند. محققان همینطور توانسته‌اند نشان دهند که تمامی زنان موجود نسب به ۱۸ زن می‌برند. تمامی مردان دنیا نیز فرزندان تنها ۱۰ مرد هستند. اطلاعات جدید همچنین آزمایش DNA را بخدمت گرفته‌اند.

محققان از طریق مقایسه بخشهای بخصوصی از کدهای ژنتیکی انسانهای از سراسر جهان، سعی در کشف خویشاوندی در بین خلقهای مختلف و گروههای قومی دارند. این کار طاقت فرسا به نتیجه رسیده و یک الگوی روشن به دست آمده است.

کدهای ژنتیکی ما که بصورت DNA در درون سلولهای ما ذخیره شده است، تنها برای هر فرد منحصر بفرد نیست. هر گروه خویشاوندی نیز الگوی ویژه خود را نشان می‌دهد هرچه

۱- Dagens Nuheter, Vetenskap, 26 augusti 2000. «داگنز نوهتر» بزرگترین روزنامه صبح سوئد است. توضیحات مترجم در متن با قرار گرفتن در درون قلاب مشخص شده است. غیر از املای لاتین اسامی که از متن اصلی استخراج شده، بقیه پاورقی‌ها از مترجم است.

خویشاوندی دو فرد نسبت به یکدیگر نزدیکتر باشد، DNA-ی آنها به همان اندازه مشابه هم است.

اما شباهت‌ها به سرعت کمتر می‌شوند چون کدهای ژنتیکی در هر تعویض نسلی کمی «قاطی هم» می‌شود. وقتی که اسپرم [مرد] با تخمک زن طی لقاح در هم حل و جذب می‌شوند، کدهای ژنتیکی ترکیب جدیدتری پیدا می‌کند. کد ژنتیکی با هر نسلی دچار اندکی تغییر می‌شود و کدهای ژنتیکی طی چند نسل شکل کاملاً جدیدی پیدا کند لذا اگر محققى قصد دارد با کمک DNA به سوالاتی پاسخ دهد که به چندین هزار نسل قبل از این مربوط می‌شوند، با دشواریهای بسیاری رو در رو می‌شود.

اما کدهای ژنتیکی‌ای وجود دارد که از یک نسل به نسل دیگر تغییر پیدا نمی‌کنند. در سلولهای زنده DNA به دو صورت وجود دارد: بخشی در میان کروموزوم‌ها در درون هسته سلول و بخشی در درون میتوکندری‌ها. میتوکندری‌ها ساختارهای درون غشایی هستند که در همه جای سلول به غیر از هسته سلول وجود دارند. وظیفه میتوکندری‌ها رساندن انرژی به سلول است.

امتیاز میتوکندری‌ها در این است که آنها بدون هیچگونه تغییری بطور مستقیم از مادر به فرزند به ارث منتقل می‌شود. هم مردان و هم زنان دارای میتوکندری در سلولهای خودشان هستند اما منشأ همه میتوکندری‌ها در تخمک زن است. به این ترتیب همه انسانها حامل نوعی از DNA هستند که در تمامی نسل‌ها بدون تغییر می‌ماند.

از آنجا که ما همه کم و بیش با یکدیگر خویشاوندی داریم، اصولاً بایستی تمامی انسانها دارای DNAهای مشابهی در میتوکندری‌هاشان بودند. اما اینطور نیست. تغییرات جهشی یا موتاسیون‌هایی هر چند بندرت اما با فواصل زمانی مشابه بطور خودانگیخته و تصادفی در کدهای ژنتیکی رخ می‌دهد.

این تغییرات کلید متد تحقیق دانشمندان است. آنها بدنبال تغییرات ویژه - یا دقیق‌تر - بدنبال الگوی تغییرات بین گروه‌های مختلف انسانی هستند. اگر دو گروه مختلف انسانی در یک نوع واحدی از الگوی تغییرات مشترک هستند، این بدان معنی است که با احتمال قریب به یقین آن دو گروه پس از تغییرات مزبور [در DNAی موجود در میتوکندری‌هاشان] از هم جدا شده‌اند. به بیان دیگر آن دو گروه در دوران زندگی در کنار هم و روابط طبیعی همسرگیری، تغییرات مشترک را از سر گذرانده‌اند و احتمالاً نسبت به گروه سومی که فاقد این الگوی تغییرات هستند، رابطه خویشاوندی نزدیکتری نسبت به هم دارند.

از آنجایی که تغییرات در کدهای ژنتیکی، با یک پیوستگی اتفاق می‌افتد و از طریق محاسبه مدتی معین برای هر نسل - مثلاً ۲۰ سال - دانشمندان می‌توانند تخمین بزنند که این تغییرات کی اتفاق افتاده‌اند.

دانشمندان با این شیوه، شجره‌ای ترسیم کرده‌اند که نه تنها چگونگی خویشاوندی گروه‌های انسانی با یکدیگر را نشان می‌دهد، بلکه همینطور نشان می‌دهد که هر شاخهٔ خویشاوندی، چه زمانی از یک شاخهٔ دیگر منشعب شده است.

مفصل‌ترین نسب‌نامه بر مبنای DNA موجود در میتوکندری از سوی داگلاس س والاس^(۱) و همکاران او در دانشگاه اموری آمریکا^(۲) طراحی شده است. آنها از طریق آنالیز کدهای ژنتیکی زنان از تمامی گوشه‌های جهان، توانسته‌اند ۱۸ شاخهٔ خویشاوندی یا به گفتهٔ محققان، «گروه‌های هاپلو»^(۳) را تشخیص دهند.

جالب توجه است که تمامی این ۱۸ شاخه همه نسب به یک فرد واحد می‌برند. یعنی شجرهٔ زنان ریشه در یک انسان واحد دارد و از همینرو ۱۸ شاخهٔ خویشاوندی داگلاس س والاس بیشتر تحت نام «دختران حوا» معروف شده‌اند.

تمامی دیگر شاخه‌ها بمرور زمان از بین رفته‌اند. علت مسئله این است که در هر نسلی زنانی وجود داشته‌اند که تنها فرزندان پسر داشته‌اند یا اصلاً صاحب فرزند نشده‌اند. به این ترتیب به ازای هر نسل، تعداد زنان با میتوکندری‌های از نظر ژنتیکی متفاوت کمتر و کمتر شده است، هر چند تعداد کل افراد ثابت بوده و یا حتی افزایش یافته است.

در ماه دسامبر سال گذشته [۱۹۹۹] متخصصین ژنتیک نشان دادند که تعداد افراد در نخستین گروه‌های انسانی بسیار اندک بوده است. ما در شرق آفریقا زندگی می‌کردیم و در عرض چندین هزار سال بیش از دو هزار نفر و یا کمتر، نبودیم.^(۴) اما نزدیک به صد هزار سال قبل اتفاقی افتاد. این جمع پراکنده شد. تنی چند در آفریقا ماندگار شدند و گروه‌های دیگر رهسپار دیارهای دورتر شدند: ابتدا آسیا و سپس به آمریکا و اروپا. اولین افراد انسانی ۴۰ تا ۵۰ هزار سال قبل به اروپا رسیدند.^(۵)

University School of Medicine, Atlanta, USA Emoryr -۲

Douglas C Wallace -۱

haplogrupper -۳

۴- مختصری از نتایج این تحقیقات و اثری که حاوی نتایج مزبور بودند در شماره‌های گذشتهٔ تریبون معرفی شده‌اند، نگاه کنید به مقاله «آیا این روسها بودند که ترکان را با تمدن آشنا کردند؟» تریبون شماره ۳، بهار ۱۹۹۸، صص ۱۶۱-۱۵۷. در این مقاله تاریخ مهاجرت‌های بشر از قارهٔ آفریقا به چهار قطعهٔ دیگر کرهٔ ارض بر اساس تحقیقات ژنتیک نشان داده شده است. تحقیقاتی که نتایجشان بعد از آن تاریخ منتشر شده است، همان اطلاعات را تأیید کرده‌اند. البته هم در آن تاریخ و هم امروز تعیین زمان دقیق مهاجرت‌ها دشوار است. علت این دشواری مربوط به طول عمر هر نسل از اعقاب حاملان نمونه‌های پیشین ژنهای مورد مطالعه است. به این معنی تعیین اینکه تغییرات ژنتیکی در طی چند نسل انجام گرفته راحتتر از تعیین این مسئله است که این نسل‌های کدام پر بود زمانی انجام گرفته‌اند. البته اختلاف بعنوان مثال در تعیین رقمهایی بین ۴۰، ۵۰ و ۶۰ هزار سال است و اصل مسئله مهاجرت‌ها، مبدأ و مقصد آنها مورد اختلاف نیست.

۵- در مدتی که از چاپ این مقاله در «داگتر نوهر» گذشته، تحقیقات دانشمندان دیگری در مورد قدیمی‌ترین انسانی که پیش به اروپا رسیده است، نشان می‌دهد که وجود انسان در اروپا تاریخی ۵۹ هزار ساله دارد.

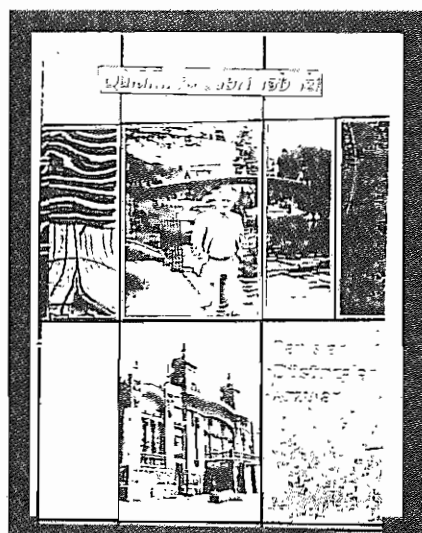
غلامرضا صبری تبریزی:
حیات فلسفه سی،
شیروان نشر، باکی ۱۹۹۷

غلامرضا صبری تبریزی:
فکر دالغالاری،
صدا نشریاتی، باکی ۱۹۹۷

بختیار واهبزاده:
اوردک ده دیر سۆزون کۆکوه
انتشارات اندیشه نو، تهران، ۱۳۷۹

غلامرضا صبری تبریزی:
باخیشلار، دوشونجه لر، ارزولار،
شیروان نشر، باکی ۲۰۰۰

شجره‌ای که داگلاس والس و همکارانش ترسیم کرده‌اند نشان می‌دهد که اروپایی‌های امروزی متعلق به ۸ شاخه از کل ۱۸ شاخه موجود هستند. در آسیا یک شاخه اصلی وجود دارد که به ۷ گروه تقسیم می‌شود. افراد متعلق به ۴ شاخه از این ۷ شاخه [موجود در آسیا] در میان سرخپوستان آمریکا نیز یافت می‌شوند. سه شاخه باقیمانده در آفریقا هستند که جوانترین آنها در شرق آفریقا هستند و دانشمندان تصور می‌کنند که پدران این گروه بودند که زمانی مهاجرت به آسیا و اروپا را آغاز کردند.

دانشمندان دیگر در دانشگاه استانفورد آمریکا شجره مشابهی برای همه مردان دنیا ترسیم کرده‌اند. نقطه عزیمت این شجره مردانه نه میتوکندری‌ها بلکه برخی بخشهای مشخص DNA در کروموزم جنسی مردانه در کروموزم "Y" است که از پدر به فرزند به ارث منتقل می‌شود.

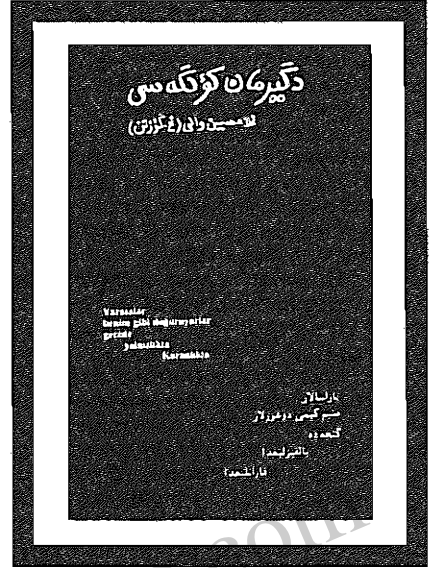
محققان ۱۰ شاخه خویشاوندی "مردانه" شناسایی کرده‌اند که با اعداد رومی از I تا X [یک تاده] نامگذاری می‌شوند. و همچون درخت خویشاوندی "زنانه" این ۱۰ مرد نیز همه نسب به یک مرد می‌برند: "آدم".

سه شاخه نخست I، II و III، تقریباً فقط در آفریقا وجود دارند. در نواحی اطراف دریای ژاپن تا "پسران IV" [فرزند ۴] وجود دارند، در شمال هند خویشاوندان "پسران V" [پسران ۵] را پیدا می‌کنیم، در اطراف دریای خزر "پسران VI"، و الی آخر.

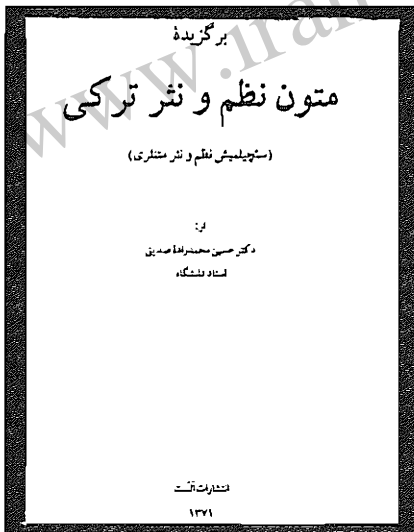
دانشگاه آکسفورد برای کسب پول، شرکت «آکسفورد آنیستر»^(۱) را با یک ایده اقتصادی غیرعادی تأسیس کرده است. این شرکت با استفاده از شاخه‌های خویشاوندی شناخته شده در اروپا، تشخیص می‌دهد که افراد دقیقاً نسب به کدامیک از دختران حوا می‌برند. برای اینکار کافی است که مشتری علاوه پرداخت ۱۸۰ دلار [آمریکا] یا کمی بیش از ۱۶۰۰ کرون [سوئد] و یک نمونه از مخاط دهان خود را بفرستند. این شرکت با آزمایش DNA معین می‌کند که فرد مربوطه مثلاً نواده شاخه خویشاوندی "U" یا "X" است. گروه "U"، Ursula، هم نامیده می‌شود که حدود ۴۵ هزار سال قبل در یونان زندگی می‌کردند. گروه "X" یا Xenia در ۲۵ هزار سال قبل در کوههای قفقاز می‌زیستند. هر چیزی را می‌توان به پول نزدیک کرد. حتی خویشاوندانی را که هزاران سال پیش مرده‌اند. [!]

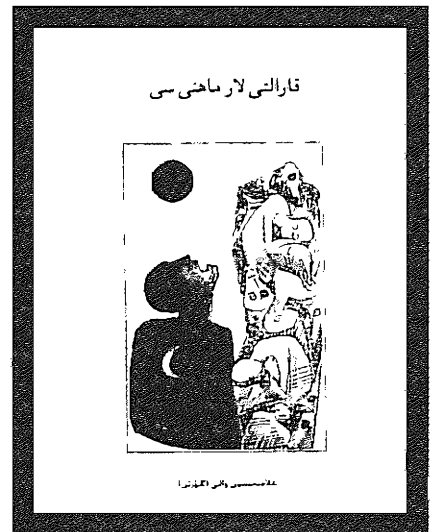
سلیمان اوغلو:
من ایله من آراسیندا،
نشر: با یقوش،

غلامحسین والی (غ. گۆزتن):
دگیرمان کۆلگه سی،
آلمان، کلن، ۱۹۹۲

دکتر حسین محمدزاده صدیق:
گزیده متون نظم و نثر ترکی
انتشارات الس، تهران، ۱۳۷۱

غلامحسین والی (گۆزتن):
قارانلی لار ماهنی سی
نشر: با یقوش، کلن، ۱۳۷۲

بیگانگی در میان ایرانیان

نگاهی به ماهیت و عملکرد یک سقف کاذب اطلاعاتی بر فراز ایران

علی رضا اردبیلی

ایران همچون بسیاری از کشورهای دنیا یک کشور چند فرهنگی است. اقلیم‌های جغرافیایی متفاوت، اعتقادات دینی، زبان و آداب و رسوم متفاوت، از جمله عوامل بوجود آورنده این کثرت انسانی و فرهنگی هستند. در حالی که این کثرت پدیده‌ای قدیمی و طبیعی است، تلاش برای یکدست کردن جامعه و حساسیت و مقاومت در برابر این تلاش، بعنوان یک عمل و یک عکس‌العمل متقابل، هر دو تاریخی جدید دارند.

اگر فرهنگ‌کشی ریشه در برنامه‌ریزی‌های بیگانگان برای تسلط بر ایران دارد، مقاومت قربانیان این سیاست در برابر آن، حرکتی طبیعی برای ماندن و نابود نشدن است.

تضییقات قانونی و غیرقانونی، اجباری کردن و ممنوع کردن، رسمی و غیر رسمی اعلام کردن فرهنگ‌ها، جعل تاریخ، صندوق جریمه برای کودکانی که به زبان خود حرف بزنند، بریدن زبانها و قلمها، کتابسوزن، بستن تئاترها و ویران کردن ساختمان‌شان، تبعید، زندان، قتل و قتل‌عام، روشهای مرسوم دولتی برای عملی کردن پروژه یک کشور، یک فرهنگ بوده و هستند.

طرف مظلوم نیز در تلاش برای بقای خود به آفرینش ادبی حتی به زبان «رسمی»، تشکیل مجامع فرهنگی، تأسیس احزاب و حکومت‌های ملی پرداخته است.

علیرغم این واقعیت، بسیاری ایرانیانی که نه تنها از این کشاکش ۸۵ ساله بیخبرند، بلکه از صرف

وجود هموطنان ترک، کرد، عرب و بلوچ چندان باخبر نیستند. امروز در حالی که صحنه سیاسی ایران شاهد طرح خواسته‌های برحق صاحبان فرهنگهای غیررسمی کشور است، اخبار مربوطه از دسترس عموم به دور است. بسیاری از ایرانیان حتی از اقدامات و حوادث تاریخی جاری در کشور بی‌خبرند. این بی‌خبری به بیگانگی ایرانیان نسبت به همدیگر کمک می‌کند.

ایران امروز به لحاظی شباهت عجیبی به دنیایی دارد که جرج آرول در رمان جاودانی خود بنام «سال ۱۹۸۴» به تصویرش پرداخته است. شباهت مورد بحث به انعکاس اخبار فرهنگی و مسائل هویتی ملل غیرفارس ایران مربوط می‌شود. گویی یک سقف کاذب در برابر واقعیت جامعه کشیده شده‌ است. یک سقف کاذب اطلاعاتی بر فراز ایران.

سقف کاذب اطلاعات چیست؟

سقف کاذب^(۱) اطلاعاتی پرده‌ای است که بر روی واقعیت درجه ۲ بودن شهروندان غیرفارس ایران کشیده شده است. این سقف هم آثار و عواقب این رژیم مبتنی بر ۲ نوع شهروندان را می‌پوشاند و هم مانع انعکاس اخبار مربوط به اعتراض شهروندان درجه ۲ به وضعیت موجود می‌شود.

همه جامعه از «واقعیت‌های مسلم» و «بدیهاتی» صحبت می‌کنند یا با سکوت خود به آن «واقعیت‌ها» صحنه می‌گذارند. همه در این ادعا و تائید سهیم‌اند: مقامات مملکتی، مطبوعات و رسانه‌های دولتی، کتابهای درسی و سیستم تحصیلی، محافظه کاران، دوم خردادی‌ها، ایوزیمیون داخلی و خارجی از کشور، اکثریت نویسندگان و روشنفکران غیردولتی و بسیاری دیگر. جالب اینجاست که این «هم‌صدایی» تنها طرف‌های متعلق به مرزهای سیاسی را به هم متصل نمی‌کند که حتی ایران دهه‌های متعدد در قرن اخیر (قبل و بعد از انقلاب ۱۳۵۷) را به طرز بیمارگونه‌ای به هم شبیه می‌سازد. تصویری که از واقعیت محرومیت مردم غیرفارس ایران از مهمترین حقوق شهروندی‌شان و عکس‌العمل آنان در قبال این محرومیت در ایران ارائه می‌شود دارای خطوط زیر است:

● پیش فرض: مردم ایران مجموعه واحدی هستند با «نژاد» و فرهنگ واحد.

● ادعای شماره ۱: هر آنچه که بخش‌هایی از ایرانیان را از فارسها متمایز می‌کند، پیرایه‌هایی است موقتی بر اندام این مجموعه واحد. هر آنچه فارسی و «آریایی» هست همانی است در روز ازل در محل ایران کنونی بوده است و هر آنچه غیر از آنهاست به تاریخهای هر چه نزدیکتر به زمان ما تعلق دارد.^(۲)

۱- سقف کاذب در اصطلاح فنی سقفی است برای پوشاندن کانال‌کشیهای سیستم تویه، سیم‌کشی، آب و فاضلاب و غیره در ساختمانهای بزرگ، که از مصالح سبک وزن در زیر سقف اصلی تعبیه می‌شود.
۲- واقعیتی در ایران ۱۹۸۴ چندان اهمیتی ندارد به قرار زیر است: تمامی مردم ۴ قاره کره زمین (غیر از آفریقا) در صد

● ادعای شماره ۲: تمام ایرانیان در صدد بازگرداندن «خلوص» و «یکدستی» اولیه مزبور هستند. تلاش سیستم دولتی بر علیه زبانها و فرهنگهای غیرفارسی تجلی «عزم ملی» در جهت رسیدن به آن جامعه «آرمانی» است. اما هرگونه تلاش از سوی صاحبان زبانها و فرهنگهای گرفتار آمده به غضب دولتی، ریشه در توطئه‌های اجانب، استکبار جهانی، صهیونیسم بین‌المللی، پان‌ترکیسم و امثالهم دارد.

● ادعای شماره ۳: هیچگونه جنبش اعتراضی قابل توجهی (حتی از نوع توطئه‌های مذکور اجانب در ادعای شماره ۲) در میان ملل غیرفارس ایران وجود ندارد.

این ۳ ادعا مبنای یک «اجماع» در میان بخش بزرگی از ایران دولتی و غیردولتی و حتی ضد دولتی (اپوزیسیون) است. نتیجه عملی این «اجماع» ارائه یک تصویر تحریف شده از واقعیت جامعه ایران است. این تصویر محصول بازسازی و بازآفرینی دائمی واقعیت در این کشور است. صرفنظر از آنچه در عمق و سطح جامعه می‌گذرد، تصویر بازسازی شده، از چارچوب مورد اجماع مذکور تخطی نمی‌کند. از این جهت ایران جرح آرولی مورد بحث در این مقاله شبیه دوربین فیلمبرداری معیوبی است که توانایی ضبط و انتقال یکی از رنگهای اصلی را از دست داده است. دوربین ظاهراً کار می‌کند و لی تصویری که ارائه می‌دهد حاصل ترکیب دو رنگ به جای سه رنگ اصلی است.

بدینسان در تمامی عرصه‌های عمومی تصویر دفرمه‌ای از یک مسئله اجتماعی مهم، جایگزین واقعیت می‌شود. «واقعیت» بازآفرینی شده بطور خلاصه در یک جمله به شرح زیر است:

● «در ایران هیچ گروهی به خاطر زبان و فرهنگ خود مورد تبعیض نیست و در این زمینه اعتراضی هم وجود ندارد»

در نتیجه نه تنها اخبار مربوط به اعتراضاتی که علیه آپارتاید فرهنگی در ایران صورت می‌گیرد از رسانه‌های دولتی و غیردولتی حذف می‌شود بلکه حتی موجودیت صورت مسئله با قاطعیت انکار می‌شود.

می‌شود ادعا کرد که چنین اقداماتی از سوی اکثر حکومت‌های دیکتاتوری علیه شهروندانشان اعمال می‌شود و تعبیر آن به رژیم جرح آرولی مبالغه‌ای بیش نیست. پاسخ من به چنین انتقاد احتمالی آن است که سانسور مرسوم در دولتهای استبدادی با اعمال سلطه جرح آرولی بر جامعه، هر دو از یک

اوتن صحیفه‌نین آردی هزار سال پیش از آفریقا به بقیه جهان مهاجرات کرده‌اند و... ورود اقوام هند و اروپایی زبان به سرزمینی که امروز ایران نامیده می‌شود تاریخی به مراتب جدیدتر (حدود ۶ هزارسال) دارد. وقتی اقوام آریایی زبان به اینجا آمدند، با مردم غیرآریایی زبان که تمدنهایی چون تمدن درخشان ایلامی داشتند مواجه شدند و الخ.

جنس هستند اما، دومی در نتیجه تداوم طولانی و شمول همه جانبه اولی به عمل می آید. اختلافات زیر در بین این دو پدیده آنها را از همدیگر متمایز می کند:

۱- آنچه با کمک این سقف کاذب، مورد سانسور قرار می گیرد به لحاظ موضوع، عرصه ای وسیع با انشعابات متعدد را در بر می گیرد. در صورتی که سانسور دولتی از آن محدودتر و تعریف شده تر است.

۲- نیروی اعمال کننده سانسور محدود به عمله و اکره دوایر دولتی مربوط است. اما نیروی بسیار بیشتر و متنوعتر در تولید تصویر جعلی که با وجود سقف کاذب به داخل و خارج رله می شود، سهیم هستند. سانسور، خارج از حیطه اقتدار رژیم حاکم، دیگر عملکردی ندارد و حتی با سوءظن و مخالفت اپوزیسیون، روشنفکران و مردم مواجه است اما عملکرد سیستم مجهز یک سقف کاذب، به درجات متفاوتی از سوی اپوزیسیون حاکمیت نیز تکمیل می شود و از همدلی بسیاری از مصرف کنندگان رسانه های همگانی و حتی «روشنفکران» برخوردار است.

۳- سانسور نشانه ضعف و عجز اقتدار حکومتی در جنگ با اپوزیسیون بر سر جذب حمایت افکار عمومی است. اما سقف کاذب محصول همکاری این دو نیرو و سبیل موفقیت سیستم دولتی در جنگ روانی علیه اکثریت غیرفارسی کشور است.

۴- سانسور محصول برنامه ریزی و سازماندهی دولتی برای جلوگیری از تبادل آزادانه بخشی از افکار و آراء اجتماعی است. سقف کاذب اما یک محصول جانبی است. محصول جانبی فعالیتها و برنامه ریزیهایی که ساختن یک کشور با یک زبان (فارسی) و یک فرهنگ (فارسی) و نابودی تمامی زبانها و فرهنگهای دیگر موجود در ایران را مدنظر دارد.

۵- سقف کاذب عمری به درازی عمر دو رژیم پهلوی و جمهوری اسلامی دارد. در این دوران طولانی، سانسور بارها دچار شدت و ضعف شده، موضوع و حیطه عملکرد آن تغییر یافته است. در دوران اختناق رضاخانی، فاصله شهریور ۲۰ تا مرداد ۱۳۳۲، دوران انقلاب پادشاهانه سفید رنگ و دوران حاکمیت اسلامی قبل و بعد از دوم خرداد هر کدام نوعی و درجه ای از سانسور را اعمال می کردند. اما در همه این ادوار تاریخ معاصر ایران، پدیده سقف کاذب بر مسائل مربوط به حقوق ملی ملل تحت ستم ایران حاکم بوده است.

۶- سانسور اگر یک «پرده پوشی» است، سقف کاذب، پرده پوشی توأم با آویختن پرده ای جدید است. اولی اگر نفی صرف است، دومی شامل نفی و اثبات است.

در تمامی دهه هایی که پاکسازی فرهنگی و قتل عام زبانها و فرهنگهای غیرفارسی در ایران در دستور کار اقتدار حاکم بوده است، اعتراض در همه سطوح ممکن در جریان بوده است. این اعتراض اشکال متنوع داشته است: حفظ زبان و فرهنگ خود به هر وسیله ممکن حتی با توسل به ثبت و نشر آثار

فرهنگی از طریق ترجمه آنها به فارسی، فعالیتهای هنری و ادبی در سطوح مختلف، فعالیتهای سیاسی که از طومار نویسی و تشکیل انجمنهای فرهنگی سیاسی کوچک، تا به دست گرفتن اداره مناطق ملی توسط نمایندگان خودشان و تشکیل دهها حکومت ملی متکی به نیروی نظامی و سازمان سیاسی-اداری مستقل در مقاطع مختلف تاریخی. شدت و ضعف اعتراضاتی که در برابر برابری فرهنگی (نوعی از "پاکسازی قومی") با شدت و ضعف استبداد حاکم در نوسان بوده است. نکته مهم این است که مردم هیچ فرصتی برای بلند کردن صدای اعتراض خود را از دست نداده‌اند.

یک نمونه:

انعکاس سیاست افغانستان جمهوری اسلامی در رسانه‌های دولتی و غیردولتی

بعنوان نمونه‌ای از ساخت و پرداخت سقف کاذب در ایران، می‌توان به سیاست جمهوری اسلامی در قبال حوادث افغانستان اشاره کرد. ظاهراً جمهوری اسلامی در افغانستان طرفدار استقلال این کشور، پایان جنگ داخلی از طرق صلح‌آمیز و ثبات سیاسی آن کشور بر مبنای رعایت منافع عموم مردم افغانستان است. اما این تصویر آن پرده‌ای است که دستگاه تبلیغات جمهوری اسلامی بر روی واقعیت موضوع آویخته است. این تصویر از سوی نیروهای مخالف حکومت نیز مورد سؤال قرار نمی‌گیرد. اما تصویر واقعی کدام است؟

جواب این سؤال در لابلای سطور گزارشهای یک شاهد عینی قابل مطالعه است. حسین دهباشی بعنوان نماینده ارگانهای فرهنگی جمهوری اسلامی راهی افغانستان شده و شرح مشاهدات خود را در یک گزارش ۷۲ صفحه‌ای (به انضمام چند مطلب دیگر) چاپ کرده است.^(۱)

نکات زیر در گزارش آقای دهباشی قابل تأمل هستند:

○ نمونه‌ای از نظرات شایع در ایران در مورد مردم افغانستان: «ایرانی جماعتی که تمام افتخار خود را از شرف دارد و حالا عارش می‌شود از همسفره بودن با همسایه افغانی یا تاجیک‌اش.» (ص ۴۱)

○ برخورد دولت ایران با مهاجران افغانی: «به یکباره گریبان افغانی مهاجر را در خیابان و یا پس‌کوچه‌ای از محلات تهران، مشهد یا زاهدان و... می‌گیرند و بی‌اطلاع خانواده‌اش می‌فرستند به اردوگاههای لب مرز. و از آنجا با لگدی، هل می‌دهند به داخل افغانستان.» (ص ۴۰)

۱- دهباشی، حسین: افغانستان روزهای سقوط، سفرنامه و یادداشتی‌هایی از آخرین روزهای حضور ایران در افغانستان، نقش جهان هنر، چاپ اول، ۱۳۷۹، تهران.

○ نظر افغانی‌ها نسبت به سیاستهای جمهوری اسلامی: گلبدین حکمت‌یار صدراعظم وقت افغانستان از موضع حاکمیت افغانستان موقعیت سنی‌ها در ایران را باجمله زیر مورد ارزیابی قرار داده است: «شیعیان افغانستان همانقدر در قدرت شریک خواهند شد که سنی‌ها در ایران» (ص ۱۲۲) نگاه دانشجویان و اساتید (ی که با هزینه جمهوری اسلامی تحت حکومت مخالفان طالبان تحصیل و تدریس می‌کنند) به عملکرد دولت جمهوری اسلامی ایران، اغلب مثبت نمی‌باشد. (... علت این موضع‌گیری منفی، علی‌الظاهر مناسبات سیادی و جانبدارانه کشور متبوع ما در افغانستان می‌باشد که به رغم اغلب افغانی‌ها به تداوم وضع نامطلوب فعلی و گسترش جنگ داخلی کمک کرده است.» (ص ۲۵) یا: «همه همسایگان و اهل محل، کارکنان نمایندگی‌های وابسته به ایران را "جاسوس" می‌دانند و...» (ص ۴۳) و بالاخره در جای دیگری می‌خوانیم که «در سالگرد تأسیس حزب وحدت اسلامی در میان، سخنرانی سفیر ایران با هوی قطع شده» است. (ص ۱۱۸)

○ ویژگی مهم دولت ربانی - شاه مسعود که از سوی طالبان سرنگون شد: «تا افغانستان بوده است، پشتوها حکومت کرده‌اند. دولت مسعود و ربانی تنها پرائتر تاجیک (فارسی زبان) در این تاریخ بوده است» (ص ۱۲۰)

○ نوع کمکهای ارسالی جمهوری اسلامی به بقایای دولت ربانی - شاه مسعود در افغانستان: مقامات جمهوری اسلامی اتهام مداخله در امور افغانستان را متوجه همه دولت‌های دور و نزدیک غیر از ایران و روسیه (!) می‌داند و... اما بشنویم از زبان آقای دهباشی که خود از همان ابتدای سفرنامه ذکر می‌کند که خودشان در یک هواپیمای باری مملو از «جعبه‌های پر از فلز» به افغانستان پرواز کرده‌اند. سپس در متن گزارش نقش ایران را در ارسال تسلیحات جنگی به افغانستان مشابه پاکستان می‌داند. البته ایشان در مقام داوری کار ایران را درست می‌دانند. «قطارهای مملو از کمک‌های ویژه، شب و روز از مرز پاکستان و برای طالبان در آمد و شدند و پروازهای مشابه از سوی ایران» (ص ۶۳)

○ آیا جمهوری اسلامی در جنگ باندهای سیاسی - قبیله‌ای افغانی بی طرف بوده است؟ جواب منفی است. طبق نوشته دهباشی جمهوری اسلامی سیاست خود را بر اساس «تکیه بر جمعیتی که در مجموع ۱۵٪ نفوس این کشور را تشکیل می‌دهند» بنیاد نهاده است. (ص ۱۱۸) و یا کمیته امداد جمهوری اسلامی «تنها به هزاره‌های کابل» یاری رسانده است. (همان صفحه)

○ مقاصد ایران در افغانستان: دهباشی حتی مراد از دوره‌های فرهنگی را رقم زدن زیربنای آینده قدرت و سیاست در افغانستان می‌داند: «مراد از این دوره‌ها، هرچند فرهنگی است، اما با پیگیری و تداوم و گسترش آنها زیربنای آینده قدرت و سیاست در افغانستان را رقم خواهد خورد.» (ص ۶۷) گزارش دهباشی شامل نکته‌ای اساسی در مورد مضمون «زیربنای آینده قدرت و سیاست در افغانستان» نیز هست: «قضیه وقتی جدی شد که رئیس جمهور بعدی کشور (آقای خاتمی) بر روی میز دفتر کارش در پرونده «کاملاً فوری/به کلی سری» مربوط به افغانستان، جمله‌ای را دید که با قلم علامتگذاری، رنگ فسفری گرفته بود: «فاصله آسیای میانه به آبهای آزاد از مسیر جاده‌های افغانستان و پاکستان، نسبت به راههای ارتباطی جمهوری اسلامی، بیش از هزار کیلومتر نزدیکتر

است!» (ص ۷۶) جمهوری اسلامی که در داخل به نابودی زبانهای غیرفارسی مردم ایران مشغول است در خارج با ثروتی که از جمله متعلق به مردم غیرفارس ایران است، سعی در گسترش زبان فارسی دارد. لذا دهباشی در جای دیگری همراه منافع مادی همچون حق ترانزیت مواد خام ترکستان/آسیای مرکزی، منافع مرتبط با توسعه طلبی‌ها و بلندپروازی‌های دائر بر امر گسترش زبان فارسی را مورد تأیید و تأکید خود قرار می‌دهد. وی می‌گوید که اگر دست جمهوری اسلامی ایران از افغانستان کوتاه شود، «ما راه زمینی به تاجیکستان را نیز از دست داده‌ایم. شریان گاز و نفت آسیای میانه به جای «بندر عباس» از «کراچی» خواهد گذشت. عوض قند پارسی، زبان ترکی توسعه خود را می‌گستراند. داریم قاپ منابع زیرزمینی خزر را می‌بازیم، نگذارید حق عبور آن نیز نصیب دیگران بشود!» (ص ص ۱۲۵ و ۱۲۱)

توجه کنید که آقای حسین دهباشی بعنوان «پژوهشگر ارتباطات و روزنامه‌نگار بین‌المللی» (تیترا مربوط به حرفه ایشان در کتاب مورد استناد) کمتر از جمهوری اسلامی طرفدار سیاستهای آن نیست. وی در سرتاسر گزارش از یک موضع استعمارگرانه قرن نوزدهمی که خواهانه به کار بستن هر ترفندی برای حفظ و تضمین «منافع حیاتی کشور متبوع خود» است و تنها از ناشیگریهای رژیم متبوعش کله مند است.

با نظری به این سطور که همگی موافق اسناد موجود در مطبوعات جهانی هستند، تصویر نسبتاً روشنی از سیاستهای جمهوری اسلامی در افغانستان بدست می‌آید: یک موضع استعمارگرانه از نوع خیلی کلاسیک قرن نوزدهمی آن منتها نمونه‌ای کاریکاتور وار که تأخیر زمانی صدساله هم دارد. حال مقایسه کنید این تصویر را با آنچه در مطبوعات و رسانه‌های جمهوری اسلامی و اپوزیسیون داخلی و خارجی آن ارائه می‌شود.

این نمونه، سه ویژگی مهم سقف کاذب مورد بحث را در خود دارد:

- واقعیتی در همه ابعاد و در طول زمانی طولانی انکار می‌شود.
- چیز دیگری بجای آن واقعیت در اختیار عموم گذاشته می‌شود.
- این قلب واقعیت از سوی جناحهای مختلف قدرت، رسانه‌ها و نیروهای دولتی یا غیر دولتی دیگر مورد سؤال قرار نمی‌گیرد.

لطفاً دقت کنید که من نگفتم جمهوری اسلامی طی قراردادی با اپوزیسیون بر سر ارائه یک تصویر واحد از برخی مسائل توفیق کرده است. چنین درکی ساده‌گرایانه مسلماً درست نیست. اما اگر بگوییم که رژیم جمهوری اسلامی در مسائل متعدد چون دشمنی با ترکان ایران، همکاری با ارمنستان و روسیه علیه جمهوری آذربایجان، مداخله در افغانستان، دشمنی با اکثر کشورهای عربی مسلمان، سکوت در برابر حمایت بی قید شرط روسیه از جنایات صربستان در بالکان، سکوت در برابر نسل‌کشی روسیه علیه چچنستان و موارد مشابه دیگر سیاستهایی در پیش گرفته است که

چندان به مذاق اپوزیسیون داخل و خارج بد نمی‌آید. اپوزیسیون هم بین حمایت علنی از چنین سیاستهایی و مخالفت با آنها راه سومی در پیش می‌گیرد: سکوت! و کیست نداند که معنی سکوت در برابر جنایت جز حمایت از آن نیست.

نتیجه این پرده پوشی و پرده سازی از همه سو، وجود ملیونها افرادی است که حتی اهل کتاب و مطبوعاتشان تصویری معیوب و غیر واقعی از یک مسئله مهم دارند.

مصادیق عملکرد سقف کاذب در مورد آذربایجان

در سالهای اخیر سانسور دولتی بر مطبوعات و کتابها دچار تحول اساسی شده است. موضوعاتی چون لزوم برقراری رابطه با آمریکا بطور علنی مورد بحث قرار می‌گیرند، امروز مدتهاست که دیگر حتی به زیر سؤال بردن مشروعیت "عمود خیمه نظام" یعنی اصل ولایت فقیه قانون اساسی جمهوری اسلامی در مطبوعات علنی چاپ ایران کار غیر عادی نیست. حاکمیت اسلامی بارها از سوی خودی‌های سابق با استبداد سلطنتی مقایسه شده و گفته شده است که در جمهوری اسلامی، اسلامیت بدون اصل جمهوریت پیاده شده و از این جهت یک استبداد (مذهبی) جای استبداد قبلی (سلطنتی) را گرفته است.

صفحات مطبوعات دولتی، نیمه دولتی و نیمه خودی و... در دو - سه سال اخیر شاهد افشاگری علیه صاحبان جان و مال مردم و خاندانهای حکومتگر (حچپاولگر) قدر قدرتی چون رفسنجانی‌ها و لاریجانی‌ها بوده‌اند. در این مدت حاکمیت دینی بطور اعم و ولایت مطلقه فقیه بطور خاص مورد حملات دینداران و بیدینان بوده است. لزوم برقراری رابطه با آمریکا («شیطان بزرگ» سابق!) و حتی اسرائیل در لفافه و بطور عیان مطرح شده است. در این زمینه حتی «رئیس جمهور محبوب» دست به ابتکار هم زده و نام رمزی برای عملیات آماده سازی ذهنی امت حزب‌الله در جهت آشتی کنان با «شیطان بزرگ» انتخاب کرده است: «گفتگوی تمدن‌ها!»

ادامه جنگ ایران و عراق بعد از آزادی خرمشهر محض خاطر منافع اقتصادی «بنگاه تجاری - مافیایی علی اکبر هاشمی رفسنجانی و برادران» بود. مسائلی چون شایعه کشتن احمد خمینی و افشا شدن باندهای مختلف ترور راهم باید به این لیست افزود.

در مورد مسائل مربوط به تاریخ دور و نزدیک ایران نیز، تابوهای بسیاری که از در ابتدای حاکمیت اسلامی حاکم شده بودند، دیگر تابو به حساب نمی‌آیند. آرمانی کردن حکومت دکتر مصدق، بحث موافق در مدح جنبه‌های مثبت رژیم پادشاهی پهلوی و دهها موارد دیگر از این قبیل.

لیست طولانی فوق از شواهدی که نشانگر کم و کیف سوراخها و ترک‌های دیوار سانسور دولتی است، برای ارائه بحثی که موضوع این مقاله است، اهمیت اساسی دارد. مقایسه کردن آنچه در این کشور گفته می‌شود با مسائلی که هرگز به اطلاع اکثریت مردم نمی‌رسند، بخودی خود افشاگر نکات

جالبی است.

من قصد دارم در اینجا نشان دهم که مسئله درجه ۲ بودن شهروندان غیرفارس ایران که این کشور را به نمونه ویژه‌ای از یک رژیم آپارتاید شبیه می‌کند، عامدانه و همه‌جانبه از سوی کلی سیستم حاکم بر ایران اعمال می‌شود و بخش اعظم اپوزیسیون آن در داخل و خارج از طریق سکوت و همکاری فعال با رژیم در اینجهت به تکمیل سقف کاذب اطلاعاتی می‌پردازد. حال باید با عنایت به لیست اسراری که از پرده سانسور برون افتاده و می‌افتند، باید به سراغ موارد مشخص این مسئله رفت که وضع در مورد شهروندان درجه ۲ این آب و خاک چگونه است؟^(۱)

● تجربه تاریخی حکومت ملی در آذربایجان:

بیش از نیم قرن از دوران حکومت ملی آذربایجان در سالهای ۱۳۲۴-۲۵ می‌گذرد. این دوره از تاریخ آذربایجان هنوز مورد یک نقادی بیطرفانه تاریخی قرار نگرفت است. امروز با وجود پایان دوران موسوم به جنگ سرد و نبود چیزی که خطر کمونیسم خوانده می‌شد، نامی از این تجربه تاریخی آذربایجان در مطبوعات خودی و غیر خودی داخل و خارج نیست. برای تأکید بر اهمیت این تجربه همین بس که حق رأی زنان برای شرکت در انتخابات و اصلاحات ارضی هر دو برای نخستین بار در تاریخ ایران از سوی حکومت ملی آذربایجان در فاصله دو آذرماه ۱۳۲۴ و ۱۳۲۵ بود و این مسئله نیز، همچون مخالفت وسیع آذربایجانی‌ها با اصل ولایت فقیه در سال ۱۳۵۸، از نقطه نظر هرگونه بررسی جدی سیر تحولات دمکراتیک و تجربه دمکراسی در ایران حائز اهمیت فراوان است.^(۲)

● حوادث سال ۱۳۵۸ در آذربایجان:

آذربایجان در همان اولین ماههای اقتدار رژیم اسلامی به اصل ولایت مطلقه فقیه و بی حقوقی مطلق مردم و مناطق غیرفارس نشین معترض بود. ملیونها نفر آذربایجانی در سراسر ایران در اعتراض عظیم شرکت داشتند. از سوی آیت‌الله شریعتمداری و دیگر رهبران حزب خلق مسلمان نظراتی در مورد اصول اساسی حاکمیت سیاسی کشور و از جمله تقسیم قدرت بین دولت مرکزی و ایالات مختلف کشور ارائه شد. این جنبش با موجی ویرانگر و خونین از سوی دولت

۱- یادآوری: من همچنانکه در دیگر بخشهای این مجموعه مقالات مربوط به هم (بنام دادنامه آذربایجان) اشاره کرده‌ام به دلیل آشنایی خود با کم و کیف ظلم و ستم ملی که بر پیکر آذربایجان رفته و می‌رود، در آوردن مثال و شواهد لازم به سراغ آذربایجان می‌روم. با وجود این حال محکومان به تحمل ستم ملی در ایران چنان به هم شبیه است که دیگر خرمن سوختگان نیز این موارد مشخص از ستم ملی را جزوی از دردها و آمال خود حس کنند. آذربایجانی‌ها نیز مسلماً هم درد دیگر هم زنجیران خود را از آن خود می‌دانند و هم ستم جنسی بر زنان و ستم طبقاتی بر محرومان جامعه را بر نمی‌تابند.

۲- اصولاً حتی برای محافلی که دخالت همسایه شمالی، کمونیسم بین‌الملل، امپریالیسم جهانخواه، صهیونیسم جهانی و دیگر نیروهای زمینی یا آسمانی، مرئی یا نامرئی، همچنان در قید حیات یا مرحوم و علیهذا را در این نهضت‌ها را مسجل می‌دانند، این تجربیات تاریخی باید حاوی اهمیت شایانی باشد.

مرکزی مواجه شد. برخی از نتایج این جسارت تاریخی آذربایجان به قرار زیر بود:

۱- قربانیان بیشمار در تبریز و دیگر شهرهای آذربایجان و گسترش اختناق زودرس در این منطقه که تا به امروز ادامه دارد.

۲- گسترش وحشت در بین رهبران سیاسی و مذهبی آذربایجان از طریق تنبیه آیت‌الله شریعتمداری.

۳- بایکوت اقتصادی - فرهنگی علیه آذربایجان. آذربایجان به فاصله ۱۴ سال از دومین استان صنعتی کشور در سال ۵۷-۱۳۵۶ به مقام ۱۷-مین استان صنعتی در سال ۱۳۷۱ به قهقرا رانده شد.

۴- برداشتن نام آذربایجان و از بخشی از اراضی آن و برخی «تدابیر» دیگر به قصد تضعیف همه جانبه.

۵- حاکمیت اختناق مظاعف در آذربایجان. هنوز هم سالها بعد از تحولاتی که به جنبش دوم خرداد موسوم شده است، آذربایجان زیر سیطره بلامنازع جناح محافظه کار باقی مانده است.

در صفحات مطبوعات داخل و خارج (از حکومت و کشور) برای بحث در چند و چون حاکمیت مردم سالار (به درستی) به تمامی شواهد تاریخی و آراء موجود اشاره می شود. در این میان نامی هم از حرکت عظیم فوق در سالهایی که موج التهاب و غفلت سراسر ایران را فرا گرفته بود، به مدافعه ولایت مردم (در برابر ولایت فقیه) برخاسته بود، دیده نمی شود.

مطبوعات دوم خردادی و رقب در این زمینه‌ها چیزی ننوشته‌اند. برخی از نیروهای چپ نیز به جهت تعلق خاطر سنتی به حکومت ملی آذربایجان (بخاطر ایدئولوژی چپ آن حکومت) و بعنوان برخورد به سیاست سرتاسر اشتباه و خیانت‌شان نسبت به حرکت ۱۳۵۸ آذربایجان، اصولاً دلایل زیادی برای پرداختن به این دو موضوع داشته‌اند اما به دلیل شرکت فعال اکثریت آنها در ساخت و پرداخت سقف کاذب مورد بحث، از اینکار طفره رفته‌اند.

● **جنبش اعتراضی روشنفکری و مردمی:** در تمامی سالهای حاکمیت جمهوری

اسلامی و بویژه در سالهای بعد از پایان جنگ

ایران و عراق، اعتراض به بی حقوقی مطلق آذربایجانی‌ها نسبت به حق استفاده از زبان و فرهنگ ملی خود در سیستم تحصیلی و مطبوعات و رسانه‌های یک حرکت دائمی و فزاینده بوده است.

مورد دائمی دیگر مورد اعتراض از سوی مردم آذربایجان، کارزار توهین و تحقیر از سوی تلویزیون و رادیو مرکزی تحت زعامت خانواده‌های هاشمی رفسنجانی و محمد جواد لاریجانی بوده است.

هم خود این کارزار و هم اعتراض همه‌جانبه به آنها در ایران واقعی جریانی مدام داشته است. اما اگر به آنچه در سقف کاذب مورد بحث قابل دیدن بوده است، اعتماد نکنیم، نه عمل دولتی و نه عکس‌العمل مردمی در برابر آن گویا اصلاً اتفاق نیفتاده است.

● انتخابات پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی: در این دوره از انتخابات در

تاریخ ۱۸ اسفند ماه ۱۳۷۴ دکتر

محموعلی چهرگانی باشعار اصلاحات فرهنگی در آذربایجان کاندیدای نمایندگی مردم در مجلس پنجم شد. وی علیرغم تمامی فشارها چهره برجسته انتخابات در تبریز شد. بعد از کسری سهم تقلبات و باطل‌سازی آرای حوزه‌هایی که دکتر چهرگانی بیشترین حمایت را داشت، ۱۰۴۲۷۹ رأی بنام ایشان اعلام شد و وی در ردیف پنجم از ۹۳ نماینده قرار گرفت. در صبح روز برگزاری دور دوم انتخابات در ۳۰ فروردین ماه ۱۳۷۵، مقامات نام وی را از میان کاندیدها حذف کردن و الی آخر.

نه در آن روزها و نه در هیچ تاریخ دیگری اخبار این حادثه مهم در اختیار افکار عمومی داخل و خارج قرار نگرفت.

● نامه ۶۴ نویسنده و شاعر آذربایجانی: در ژانویه سال ۱۹۹۹، ۶۴ نویسنده و

شاعر آذربایجانی خواستار بهبود شرایط

برای ادامه حیات زبان و ادبیات ترکی در ایران شدند. عدم انعکاس اخبار مربوط به این اقدام تاریخی از سوی رسانه‌های داخلی و خارجی، دولتی و غیردولتی را به هیچ وجه نمیتوان توجیه کرد. یک مقایسه بین انعکاس خبری پیرامون امضای این سند و سند امضا شده از سوی اعضای کانون نویسندگان ایران بنام «ما نویسنده‌ایم» افشاگر وجود سقف کاذب اطلاعاتی بر فراز مهمترین حوادث جاری مربوط به ملل محکوم در ایران است.

● حوادث دانشگاه تبریز در تیر ماه ۱۳۷۸: بلافاصله بعد از حوادث خونین خوابگاه

دانشجویی در تهران حوادث مشابهی در

تبریز اتفاق افتاد. اخبار مربوط به این اتفاقات در مطبوعات و رسانه‌های آذربایجانی منعکس شد. پوشش خبری و تعقیب مراحل رسیدگی (و عدم رسیدگی) قضایی به این ماجرا و مقایسه آن با شور و شوقی که مطبوعات داخل و خارج (صرفاً) نسبت به حوادث تهران نشان می‌دادند، افشاگر وجود آن چیزی است که من در این نوشته سعی در نمایاندن وجود، ابعاد و مکانیسم‌های آن دارم.

● تجمع ۴۰۰۰۰۰ نفری مردم آذربایجان بمناسبت میلاد بابک: در سالگرد

میلاد بابک

در ۱۰ تیرماه امسال (۱۳۷۹) تجمعی چندصد هزار نفری از آذربایجانی‌ها در قلعه تاریخی بابک در حومه کلیبر و مناطق اطراف آن جمع شدند. مناسبت ظاهری این تجمع گرامیداشت روز تولد بابک بود. اما حضور عظیم مردم آذربایجان و شرکت تمامی گروه‌های هنری آذربایجان ابعادی تاریخی به این گردهم‌آیی دو روزه داد. خبر این حرکت بزرگ نیز از اقبال چندانی برای رسیدن به گوش ایرانیان داخل و خارج کشور نیافت.

● نامه تاریخی نمایندگان مجلس و... به رئیس جمهور: در شهریورماه امسال

نامه‌ای تاریخی از

سوی نمایندگان مردم آذربایجان در مجلس شورای اسلامی، مطبوعات آذربایجانی، روشنفکران و صاحب قلمان آذربایجان خطاب به آقای خاتمی منتشر شد. نه خبر این اقدام تاریخی نیز چنانچه شایسته یک چنین اقدام تاریخی بود مورد توجه به اطلاع دیگر ایرانیان رسید و نه مورد بحث و اظهار نظر نیروهای سیاسی و مطبوعات داخل و خارج از کشور قرار گرفت.

وجود این سقف کاذب اطلاعاتی که مهمترین اخبار مربوط به ستم ملی و مقاومت در برابر آن را با کارآیی تأسف‌آوری پرده پوشی می‌کند، مهمترین موانع یگانگی مردم ایران برای غلبه بر عقب‌ماندگی سیاسی و تبدیل شدن ایران از جامعه متشکل از رعایا و حاکمان به جامعه‌ای مدرن با شهروندان برابر حقوقی دارای مسئولیت، است. کسانی از مهمترین موارد درد و رنج هم غافل می‌مانند، نمی‌توانند اجزای فعال یک دموکراسی کارآمد باشند.

آیا اینهمه محصول یک تصادف نیست؟

علیرغم بحث طولانی و شواهد متعددی که شمرده شد، باز شاید کسی همه این اتفاقات را محصول تصادف بداند و ارتباط دادن آنها به همدیگر را نوعی ابتلا به مرض «توطئه یابی» قلمداد کند.

در جواب چنین ادعای احتمالی، اشاره به نظرات حمیدرضا جلالی پور^(۱) جالب خواهد بود. جلالی پور کسی است که در تأسیس و انتشار پرتیراژترین مطبوعات ایران کنونی (موسوم به مطبوعات دوم خرداد) نقش اساسی داشته است.

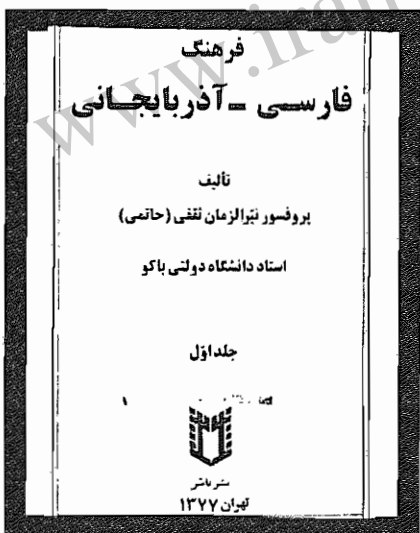
وی آشکارا از استراتژی مطبوعاتی خود در کتمان کردن عمده مسائل مربوط به حقوق ملی اقلیتهای ملی محکوم در ایران صحبت می‌کند. نظرات جلالی پور شامل نکاتی است که آنها را شایسته یک برخوردار جداگانه می‌کند. اما من در اینجا بدون اینکه ناوارد بودن نظرات وی در علت پرده پوشی و پرده‌رانی را مورد بحث قرار دهم به نشان دادن اعتراف صریح وی در ارتکاب این عمل، بسنده می‌کنم.

ع. ح. داشقین:
فرهنگ فارسی - ترکی،
انتشارات تلاش، تبریز ۱۳۷۴،

دکتر ضیاء صدر:
کثرت قومی و هویت ملی،
نشر اندیشه نو، تهران، ۱۳۷۷،

فرهنگ
فارسی - آذربایجانی

تألیف
پروفسور نیرالزمان تقفی (حاتمی)

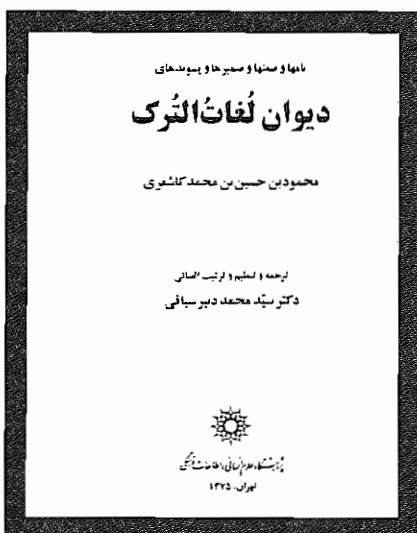
استاد دانشگاه دولتی باکو

جلد اول

مؤسسه انتشارات تلاش
تهران ۱۳۷۷

پروفسور نیرالزمان تقفی:
فرهنگ فارسی - ترکی
نشر «ناشر»، تهران ۱۳۷۷

ماہما و سنہا و سیرھا و پیوندھا
دیوان لغات التُرك

محمود بن حسین بن محمد کاشغری

ترجمہ و تہذیب و ترتیب انسانی
دکتر سید محمد دبیر سیاف

پژوهشگاه علوم انسانی، دانشکده
تهران، ۱۳۷۵

محمود کاشغری:
دیوان لغات ترک
پژوهشگاه علوم انسانی، تهران، ۱۳۷۵

جلالی پور ضمن تأکید بر اعتقاد خود و همکارانش به «آزادی اندیشه» مسائل مربوط به حق طلبی ملی ملت تحت ستم در ایران را با «اما و اگر» از شمول این آزادی خارج می‌کند. ایشان و همکارانشان «صرفاً در این مسئله خاص» (!) ترجیح می‌دهند بجای روزنامه‌نگار در سنگر دفاع از «امنیت ملی» قرار گیرند. معلوم نیست که تقاضاهای مکرر برای کسب حقوق مصرح در قانون اساسی یک رژیم چگونگی مخالف «امنیت ملی» همان رژیم می‌شود. و باز معلوم نیست که حتی اگر چنین خواستی مغایر با «امنیت ملی» است، وظیفه حرفه‌ای ژورنالیست‌ها در این وسط چیست: طرح مسئله و نشان دادن این مغایرت یا کتمان کردن صورت و جوابهای مسئله به کل.

معلوم نیست که این «امنیت ملی» که اینهمه با حق طلبی مردم در تضاد است چیست و چه ماهیتی دارد. و چرا این قوم دوم خردادی حتی نمی‌توانند از آن در صفحات روزنامه خودشان صحبت کنند.

وی آشکارا می‌گوید که آگاهانه از چاپ «۹۵» در صد از نوشته‌های متعددی «مربوط به محرومیت‌های ملی - فرهنگی در ایران به تشریح رسیده، خودداری کرده‌اند. تازه این در حالی است که این روزنامه یک ستون ویژه مساله ملی دارد. آیا اگر جمعیتی معادل ۹۵٪ نویسندگان نوشته‌های فوق در مسئله مهم و مرمریزی چون «امنیت ملی» در وادی ضلالت و گمراهی سرگردانند، ارشاد آنها از طریق به مصاف طلبیدن نظراتشان در صفحات روزنامه، جزو وظایف ایشان نیست. راستی یک روزنامه مسئول کشف و طرح نظرات مختلف (بویژه مخالف) در جامعه است یا مسئول کفن و دفن آنها؟!

البته آقای جلالی پور در این کفن و دفن تنها نیستند. بعنوان مثال روزنامه سلام که پیشکوت تمامی مطبوعات دوم خردادی بود، نیز چنین سیاست عامدانه‌ای داشته است. موسوی خوینینی‌ها نیز با افتخار از حذف مسائلی صحبت می‌کنند که مربوط به چیزی بوده‌اند که ایشان آنرا «منافع ملی و تمامیت ارضی کشور» بوده است. ایشان حتی «نقل آن را مضر به حال کشور» تشخیص داده‌اند.^(۱)

مؤسسه‌ای از مؤسسات بی‌شمار دولتی در جمهوری اسلامی که نام «مؤسسه مطالعات ملی» را هم در یدک دارد، نشریه‌ای بنام «فصلنامه مطالعات ملی»^(۲) منتشر می‌کند. در این نشریه در کنار آمارها، مطالب عمومی، ترجمه، اخبار و مطالب دیگر هر جاکه به مسئله ملی در ایران مربوط می‌شود از زبان نویسندگان مختلف داخلی و خارجی فقط یک صدا بیرون می‌آید: در ایران چنین مسئله‌ای وجود ندارد! آدمی احساس می‌کند که جای یک شعار با حروف درشت - به سیاق نشریات احزاب چپ در دوران انقلاب - خالی است: «انشاءالله گریه است!»

۱- داد، بابک: آخرین سلام، ناگفته‌های تعطیلی روزنامه سلام در گفتگویی صریح با موسوی خوینینی، ناشر؟، تهران، چاپ اول ۱۳۷۸، ص ۹۴

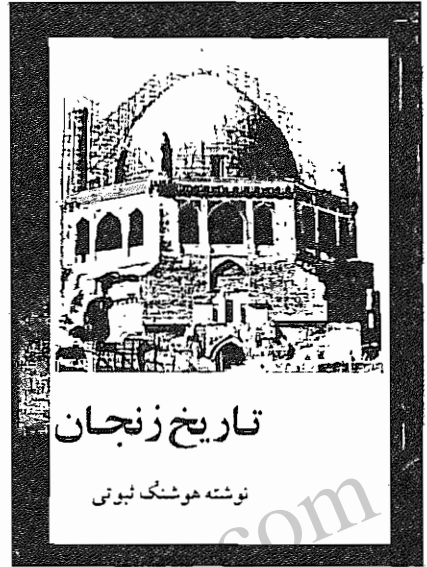
۲- فصلنامه مطالعات ملی، مدیر مسئول: مجتبی مقصدی، سردبیر: علی کریمی مله، شماره نخست این فصلنامه تاریخ پانز ۱۳۷۸ را دارد و تا زمان تحریر این مقاله ۳ شماره از آن منتشر شده است.

باری دماسنجی که بایستی میزان حرارت هوای انباشته در مناطق غیرفارس نشین را نشان می‌داد، از سوی صاحبان قدرت و قلم از کار افتاده است. چه بسیار قدرتمندانی که تصور می‌کنند دیگر اکثریت مردم ایران را به پذیرش مدلی که از محفل اردشیر ریپورت‌ر طراحی شده به تمکین واداشته‌اند و دیگر جز تعداد معدوی تجزیه‌طلب خبیث و پان‌ترکیست بدجنس کسی بفکر طلب مهمترین حق انسانی خود یعنی هویت، فرهنگ و زبان خود نیست. کسانی که فرق انسان با دیگر موجودات برایشان چندان روشن نیست تصور می‌کنند که چون کسی بخاطر محرومیت از زبان مادری گرسنه و برهنگی نکشیده است، لذا طرح این مسئله اگر بخاطر بدجنسی نیست، حداکثر یک مسئله «لوکس» است که حل آن را باید به فزادهای مبهمی در آینده‌های دور موکول کرد.

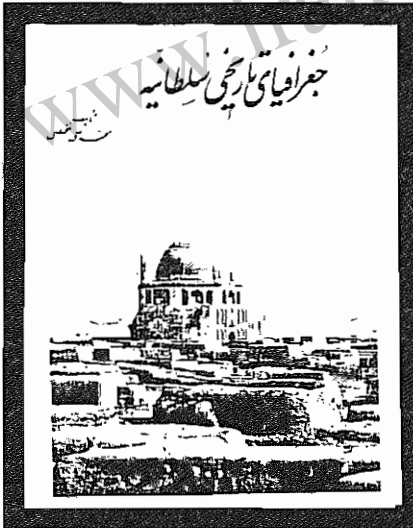
چنین برخوردهایی امکان یک گفتگوی چند طرفه را از بین می‌برد و به بیگانگی در میان ایرانیان و فرهنگ‌های مختلف موجود در این دیار دامن می‌زند. متأسفانه دعوت به گفتگو در گوشه‌های ناشنوای این محافل بیشتر نوعی استمدادطلبی است، انگار تنها یک طرف (مظلوم) در حل مهمترین معضل جامعه از همه سو در بحران ایران ذینفع است!

هوشنگ ثبوتی:
بناهای آرامگاهی زنجان،
انتشارات زنجان، ۱۳۷۷

هوشنگ ثبوتی:
تاریخ زنجان،
انتشارات زنجان، ۱۳۷۷

محمد علی مخلص:
جغرافیای تاریخی سلطانیه،
نشر مولف، ۱۳۶۹

بهرروز خاماچی:
جزیره اسلامی و دریاچه ارومیه:
قارتال نشریاتی، باکی، ۱۹۹۷

حرکت ملی آذربایجان و نقش ریش سفیدان^(۱)

حسن ارک

در مسیر اضمحلال طلبی آذربایجان توسط دشمنانش، تسلط طولانی مدت دیگران بر ما و در این اواخر تاخت و تاز حکومت‌های استبدادی با شروع حکومت رضاخان و پسرش وضعیتی را تحمیل آذربایجان کرده است که مزه گس و گزنده آن اشتیاق هرگونه بررسی و شناخت دقیق علمی را از بین می‌برد و بسیاری ناخواسته از این بررسی واجب و اصولی منصرف می‌شوند.

اختناق شدیدی که از طرف سردمداران حاکم بر علیه فعالین سیاسی آذربایجان اعمال شده به همراه قتل عام آنان، منجر به خالی ماندن این عرصه از مردان و زنان کارآمد گردید و اگر گاه و بیگاه مبارزی دست از جان شسته، صبر از دست داده و وارد این محدوده می‌گردید توسط تک تیراندازان واحد حراست و اطلاعات استبداد، بی‌سر و صدا به تیر غیب دچار می‌شد و آنانکه از این مهلکه نجات می‌یافتند به فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی خود شکل زیرزمینی و استتاری می‌دادند و به همین خاطر تنها کاریکاتوری از فعالیت سیاسی را تحویل جامعه خود داده‌اند. بدین گونه دفاع از حقوق ملی آذربایجان در داخل کشور در سنگر سیاست غیرممکن گردید و عملاً فعالین سیاسی حذف شدند و یا سیاست صبر پیشه کردند. و به همین دلیل است که در طول این مدت سپری شده استبداد، حتی یک جزوه یا بولتن و یا مقاله چه به صورت علنی و چه غیر علنی بصورتی که قابل لمس باشد تولید نشده است. هیچ جریان سیاسی در مدت اختناق هرچند به صورت غیرقانونی و اندک و کم رنگ بوجود نیامده است. در هیچ تریبونی از حقوق ملی مردم آذربایجان دفاع نشده است و بدین گونه توده مردم آنچنان در لاک ضد سیاسی فرو رفته‌اند که هیچ مبارزی اطمینان حمایت مردمی از فعالیت‌های خود را نداشت و در نتیجه فعالیت در عرصه سیاست به خاطر منافع ملی آذربایجان به ضد خود تبدیل می‌گردید. اما عرصه فرهنگی متفاوت از عرصه سیاست است کمترین فعالیت در عرصه سیاست اعلام مواضع در رابطه با اتفاقات و مسائل اجتماعی جامعه است حداقل بصورت یک بیانیه ساده و همین فعالیت کوچک و کم‌رنگ موجب شناسائی از طرف حاکمان می‌گردید و در دست

زورگویان بهانه‌ای برای سرکوب و حذف است اما عرصه فرهنگی نیازی به اعلام نداشتند و حاکمیت‌ها نیز حساسیت ویژه عرصه سیاسی را به این قسمت نداشتند و همین امر موجب گردیده هوایی هر چند اندک برای استنشاق و زنده ماندن علاقه‌مندان به فعالیت فرهنگی باقی بماند. با در نظر گرفتن این واقعیت که بسیاری از هنرمندان و فرهنگ‌دوستان حاضر نشدند حتی کوچکترین خطر را قبول کنند و عادت داشتند از هوایی نه تنها اندک بلکه آزاد و بسیار دلپذیر با امکانات رفاهی و تفریحی استفاده کنند و در عرصه فرهنگی نیز قبول خطر نکرده و پشت به فرهنگ ملی آذربایجان کردند. فعالین فرهنگی آذربایجان در شرایط اختناق دارای ارزش فوق‌العاده و احترامی زایدالوصفی هستند. این عزیزان در شرایطی خطرناک به حفظ فرهنگ ملی آذربایجان کمر همت بستند. به توهین و اهانت و محدودیت‌ها اعتنا نکرده و آذربایجان را بی‌کس و تنها نگذاشتند. امروز بر هر آذربایجانی منصفی واجب است که احترام آنان را بجای آورد. ولی همه این حقایق نمی‌تواند بر ما تکلیف کند که در لاک فرهنگی باقی بمانیم و شرایط جدید را درک نکنیم.

با سرنگونی حکومت سلطنتی و ایجاد حکومت انتخاباتی جنبش مدنی مردم ایران وارد مرحله جدیدی شد. و در طول مدت بعد از سرنگونی، با وجود تمام پی‌رویه‌ها و پیش‌رویه‌ها واقعیات عینی را قبول کرده است. با بوهم خوردن ترکیب جمعیت شهری و روستائی، افزایش سطح سواد عمومی و دانشجویان آموزش عالی و به دنبال آن پراکندگی این سواد عالی در سطح جامعه، تکرار مکررات انتخابات در صحنه سیاست، و در صحنه بین‌الملل گسترش مکانات ارتباطات جهانی، تغییر سیاست امپریالیست‌ها نسبت به کشورهای تحت سلطه و عقب مانده، فروپاشی شوروی و بحران ایدئولوژیک در جنبش چپ و تغییر ماضع آن به همراه سایر عوامل ریز و درشت دیگر، بستر مطلوبی جهت رشد جنبش مدنی مردم ایران دست به ابزارهای بلااستفاده کنند دست به ابزار می‌برند تا بناهای مدنیت خود را ایجاد کنند و یا ترمیم نمایند.

و دقیقاً در همین یک نکته برای ملت آذربایجان اتفاق ویژه‌ای بوقوع می‌پیوندد. وقتی دست به ابزار می‌برند که بنائی ایجاد کنند تازه متوجه می‌شوند که ابزارهایشان در سر جای خود نیست. او متوجه می‌شود که حتی نمی‌تواند یک قطعه شعر شاعری ترک را قرائت کند و پی به حقایقی می‌برد که شمردن آنها مثنوی هفتاد من کاغذ شود و ناگهان همین مردمی که دیروز فعالین سیاسی حرکت ملی آذربایجان را قبول نمی‌کردند و هشدارهای آنان را جدی نمی‌گرفتند امروز به آنان حق داده و فعالیت صادقانه آنها را می‌پذیرند.

فعالین سیاسی دیروز که امکان فعالیت نداشتند با عشق و علاقه کمر همت می‌بندند تا مردم خود را یاری دهند. آنان نمی‌توانند از ملت خود جدا بمانند چرا که این جدائی به معنای مرگ انسان است. کسانی که به علت مسکوت ماندن مسائل ملی آذربایجان مجبور به سکوت بودند امروز در گوشه و کنار به دفاع از حقوق ملی خود می‌پردازند و این همه مبارک و قابل تقدیر و احترام است. چرا که این اتفاق بصورت موردی و تک شمار نیست بلکه بصورت سیلی بنیان‌کن در حال جاری شدن است. هرکس در مقابل این سیل بخواهد سد ایجاد کند خود و همراهانش را نیز در ورطه نابودی خواهد انداخت.

دقیقاً در همین مرحله یادآوری زحمات فعالین فرهنگی دورهٔ اختناق، و وظیفهٔ هر عزیز علاقه‌مند به حرکت ملی آذربایجان است. کوچکترین بی‌احترامی به آن عزیزان نشانهٔ بی‌لیاقتی و کج‌سلیقگی است و نتایج زیانباری را برای حرکت ملی نوین آذربایجان در پی خواهد داشت.

و این سکه دور و دارد فعالین دیروز نیز باید از علاقه‌مندان جدید استقبال کنند. آنان باید براستی نقش ریش سفید را به معنای واقعی کلمه بازی کنند. آنان باید باور کنند که ریش سفید حق ندارد نماد طرفداری از یک گروه ویژه و بخصوص باشد. چرا که در آن صورت ریش سفید همان گروه و طیف خواهد بود نه ریش سفید کل جریان و کل حرکت.

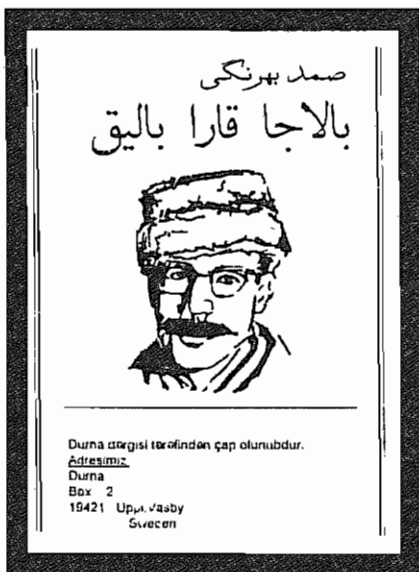
آنان حتماً قبول دارند که حرکت ملی آذربایجان در شکل جدید و مرحلهٔ نوین خود از فاز فرهنگی به فاز سیاسی وارد شده است و فاز سیاسی طیف‌های مخصوص به خود را بوجود خواهد آورد. وجود همین طیف‌ها خود مبارک و میمون است چرا که موجبات تضارب افکار را فراهم می‌آورد و تضارب افکار و آرا موجب تولد عملکرد واقعی و اصولی می‌گردد.

حرکت ملی آذربایجان هنوز در حدی نیست که بتواند با حاکمیت یک طیف فکری خاص، خواسته‌های خود را بدست آورد. برای این حرکت نوین و پوست انداخته دامهای زیادی گسترده‌اند. امپریالیستها از سویی می‌خواهند آن را به انحراف بکشند و آن را رو در روی ملت فارس، کرد و ارمنی قرار بدهند. معتقدین به خودکامگی و زورگویی چه در درون حاکمیت و چه در درون اوپوزیسیون بگونه‌ای می‌خواهند آن را سرکوب کنند و شونیست‌ها که حسابی صاف و روشن دارند و دشمنی دیرینهٔ آنها بر کسی پوشیده نیست.

آذربایجان اینهمه را باید مواظب باشد. هیچ طیف فکری به تنهایی قادر به انجام این رسالت نیست. ترد کردن، تهمت زدن و تخریب کردن همدیگر مورد پسند هیچ انسان بالغ و باشعوری نیست. کسانی که اینگونه اعمال از آنها سر می‌زند خود بخود به دشمنان ملت آذربایجان کمک می‌کنند.

حرکت ملی آذربایجان ریشه در صداقت و معصومیت مردم آذربایجان دارد مردمی که هزاران ستم ملی را تا بحال متحمل شده‌اند و از آن در عذاب هستند. پرتلاش‌ترین مردم ایران آذربایجانی‌های غیور هستند. این مردم خواسته‌های بحق ملی را واقعاً می‌خواهند و تا احقاق حقوق خود دست از خواست خود برندخواهند داشت. مسلم بدانیم اگر کسانی به قصد سوء استفاده و استفاده‌های شخصی وارد این گورد بشوند خودبخود در طول مدت کوتاهی از این جریان طرد شده و همچون مردار از میان امواج خروشان این دریا به ساحل انداخته خواهند شد.

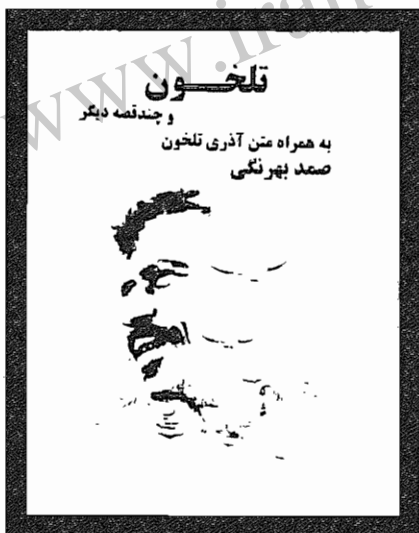
ما راه درازی در پیش داریم و بار بسیار سنگینی را نیز به دوش گرفته‌ایم. بیایید همدیگر را در برداشتن این بار یاری دهیم. طرد همدیگر و مجادله‌های به مورد و تخریب همدیگر در این مرحله از حرکت ملی آذربایجان نتایج فلج‌کننده و دشمن‌پسندی را در پی خواهند داشت. ما از ملت‌های پیشرفتهٔ جهان بسیار عقب مانده‌ایم. بیایید زمان را دریابیم و جهت رسیدن به آنها یاور همدیگر باشیم.

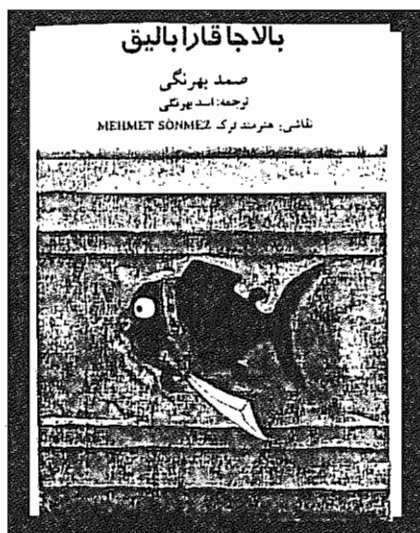
صمد بهرنگی: بالاجا قارا بالیق
 دورنا درنه بی،
 سوئد، استکهلم

قصه‌های صمد بهرنگی
 کتاب ارزان، سوئد،
 یونشوپینگ، ۱۹۹۸

صمد بهرنگی:
 تلخون و چند قصه دیگر
 انتشارات بهرنگی، تبریز، ۱۳۷۷

بالاجا قارا بالیق
 ترجمه اسد بهرنگی، نشر نیل،
 تبریز، ۱۳۷۹

در پیوند با روز جهانی مبارزه با نژادپرستی

نگرشی به مقوله نژادپرستی

در ایران و جهان

حمید دادیزاده (تبریزی)

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<dadizade@direct.ca>

اشاره‌ای به تاریخچه پیدایش، عملکرد و پیامدهای تبعیض نژادی

تبعیض میان انسان‌ها بر اساس نژاد، رنگ پوست، ریشه قومی، نوع دین و جنسیت تهاجمی است علیه شأن و حرمت انسان و مطابق اصول اعلامیه جهانی حقوق بشر محکوم است. تبعیض نژادی در کلیت خود نقض آشکار حقوق اولیه انسانهاست که صلح و امنیت میان خلق‌ها را کدر می‌کند و بر دشمنی‌ها می‌افزاید. در نوشته‌ای که پیشاپیش شماست مفهوم نژاد و اندیشه نژادپرستی از دیدگاه متفاوت مورد بررسی قرار می‌گیرد. آماج این نوشته آن است که بر بحث جایگاه انسان و موقعیت و مقام او در جامعه با تأمل بیشتری نگریده شود. بویژه چون که بیشتر جوامع بشری از ترکیب و جمع‌بند فرهنگ‌ها، زبان‌ها و تمدن‌ها و بطور کلی از تنوع قومی و نژادی برخوردارند، توجه به مقوله نژاد و نژادپرستی از اهمیت برخوردار است. البته روشن است که عملکرد این مقوله در جامعه چند فرهنگی ایران نیز مورد نظر نگارنده بوده و امید است که بر گوشه‌های تاریک این بحث نور افکننده شود.

واقعیت این است که در فرهنگ مسلط بر جامعه ما، نوع نگرش به انسان و جایگاه و مقام و منزلت او همیشه از یک موضوع اقتدارگرایانه ریشه می‌گرفته است. به این صورت که فردیت، موجودیت و حضور فردی انسان با تمام ویژگیها و اختلافات فرهنگی، زبانی، فکری و طبقاتی او کمتر مورد

پذیرش حاکمان بوده است. از سویی در طی تاریخ طولانی، حضور و شأن انسان ایرانی در واقع تابعی از اراده، برداشت، نگرش و خواسته قدرتها بوده است. بنابراین سنت نهاده شده نکوئیده کمتر تجبیه به حق و حقوق و هویت انسان و فردیت او مبذول شده است. هنگام سخن گفتن از تمدن و تاریخ دیرینه، همواره بالاف و گراف و افسانه برخورد بر استخوانها پوسیده، حکمرانان بالیده‌ایم اما کمتر تأکیدی بر جایگاه انسان، به حضور او، به علایق و خواسته‌های اولیه او شده است. هر چه از کلیات تاریخ، قدمت تمدن و سیر فرهنگ گفته شده هرگز باب آموزشی شناخت انسان ایرانی، گونه‌گونه‌گی این انسان از منظر انسان‌شناسی و مردم‌شناسی گشوده شده است.

هنگام سخن گفتن از انسان ایرانی، یا از قدمت تاریخی او حرف زده‌ایم و یا از آیین‌های دینی و مذهبی او. این انسان در طول این تاریخ چگونه حضور یافته و چه سان معرفی شده، ریشه‌های او در کجا بوده کمتر مورد شناخت و آموزش واقع شده است. رسم رایج بر آن بوده که بصورت توده‌وار به انسان نگریسته شود و این انسان همواره در کلیت خویش به عنوان نیروی ذخیره حکمرانان و هیمة آتش جنگ‌افروزان قلمدد شود.

این بحثی است گسترده، اما آنچه که مورد نظر ماست بررسی ریشه‌های اندیشه‌ای است که اعتقادی به جایگاه و شأن و حرمت انسان ندارد و انسانها را به عنوان سپاهی حاضر در میدان جهت حفظ منافع و اقتدار خویش می‌نگرد، حال آنکه فردیت انسان، ویژگیهای تاریخی و انسان‌شناسی؟؟؟ او در درجه اول اهمیت قرار دارد. بی‌جهت نبود که سازمان ملل متحد پس از جنگ خانمانسوز تشکیل شد. جنگی که بخشی از ریشه‌های اشتعال و برافروختگی‌اش در اندیشه عدم درک حضور انسان، برتری نژاد ویژه و در نتیجه توسعه‌طلبی... داشت.

مهمترین و اساسی‌ترین خصلت و ویژگی که سازمان ملل را در تمام طول تاریخ حیات‌اش به جهانیان شناساند مسئولیت و تعهد این سازمان عظیم در احترام به شأن و حضور انسانها، به برابری آنها، صرفنظر از ریشه‌های نژادی و قومی بود و نیز توجه آن سازمان به مبارزه با هر گونه اندیشه و عمل تبعیض نژادی. اینکه این سازمان تا چه حد در این ستیز موفق بوده مورد بحث نیست. بلکه درک این نکته است که ریشه‌های برخورد‌های خشن و نزاع و دشمنی‌های خونین و برخی از نسل‌کشی‌ها و پاکسازی‌های نژادی، جوهره تبعیض و برتری قومی داشت که از عدم تفاهم و به رسمیت شناختن جایگاه انسان و حضور او ناشی می‌شد. نژادستایی و یا اعتقاد به برتری نژادی و یا هر گونه اندیشه‌ای که قوم، گروه یا نژادی را بخواهد بر دیگری برتری بخشد، خمیرمایه اندیشه‌ای است که بر طبل ملی‌گرایی افراطی یا شوونیسم می‌کوبد. به دیگر سخن سخن ملی‌گرایی افراطی و ناسیونالیسم کور در ذات خویش قدرت پرستی، عظمت‌طلبی، فزون‌خواهی و به نوعی سرکوب گروه‌های نژادی و قومی تحت ستم و در حاشیه را به همراه دارد. ملی‌گرایی افراطی زمانی که جزئی از اجزای ایدئولوژی دولت باشد می‌تواند به ابزار شدید قلدری و نژادپرستی تبدیل شود. این مبحث در ادامه سخن بررسی و پیگیری خواهد شد.

هر چند که بحث و گفتگو در مورد نژاد، مفهوم نژاد، نژادستایی یا نژاد پرستی گسترش وسیعی در

محافل سیاسی، فرهنگی و اجتماعی جهان پیدا کرده، با این حال این مقوله‌ای تازه است و هنوز ریشه‌های پیدایش راسیسم و ابعاد آن در جوامع بشری کمتر کندوکاو شده است. بویژه قدرت‌های حاکمه کوشیده‌اند تا از روشن شدن عمق مسئله و مفهوم نژاد و نژادپرستی و از آشکار شدن روابط این پدیده با سایر پدیده‌های اجتماعی و سیاسی جلوگیری کنند. برای مثال هر وقت فعالین اجتماعی یا مردم خواسته‌اند سخنی از پدیده نژاد، اقوام و هویت زبانی و فرهنگی ملیت‌های مختلف و جایگاه انسان بر زبان آورند یا با توطئه سکوت مواجه شده‌اند یا اینکه با استدلال‌هایی نظیر «هنوز این مسئله چندان اهمیت ندارد» و غیره از طرح و بحث آن ممانعت کرده‌اند اما در سالهای اخیر به سبب حادث شدن درگیریهای نژادی و قومی در آفریقا و بالاگرفتن کشاکش‌های قومی در بالکان مسئله نژاد و مفهوم آن و نیز مقوله نژادپرستی و ایدئولوژی نژادستایی نظر برخی از پژوهشگران و انسان‌شناسان را به خود جلب کرد. در این زمینه سازمانها و گروههای اجتماعی فعال در زمینه حقوق بشر نیز به تحقیقاتی دست زده و همراه تری چند از محققین رشته‌هایی در مراکز دانشگاهی طراحی شدند. در این نوشتار فشرده‌ای از این مباحث آورده می‌شود. آماج، روشن شده ابعاد این مسائل است و منظور از طرح نظرات مختلف شکافتن بیشتر این پدیده اجتماعی است. پدیده‌ای که عده‌ای آن را عارضه ناپسند و شرم‌آور می‌دانند و برخی فقط به عنوان یک مقوله جامعه‌شناسی به آن می‌نگرند.

واژه‌شناسی «راسیسم» نژاد و برتری نژادی

مقوله نژادپرستی که از آن به عنوان معادل راسیسم در فارسی نام می‌برند موضوع جدیدی است و هنوز این واژه و اجزای آن وارد فرهنگ و لغت ما نشده است. هنوز در مجامع فرهنگی و آموزشی ایران مبحث مربوط به ژاد و نژادپرستی مورد آموزش و بررسی قرار نمی‌گیرد. در فرهنگ‌های معتبر زبان فارسی از جمله فرهنگ دکتر معین نیز خبری از این واژه نیست. حال آنکه جامعه ایران در طول تاریخ محل تلاقی اقوام و گروههای مختلف نژادی بوده و ملیت‌های متفاوتی در این خطه دیرسال در کنار هم زیسته‌اند، اما هرگز نژادشناسی و گونه‌شناسی مردم ساکن این سرزمین صورت نگرفته است. با تمام کلی‌گویی‌ها و افسانه پردازی‌ها و گزافه پردازی‌ها در مورد یک ملت و یک زبان در ایران واقعیات موجود با سرسختی خود را می‌نمایاند و هر چه زمان می‌گذرد حضور و وجود گونه‌های مختلف ایرانی با زبان و هویت ویژه خویش بیشتر به چشم می‌خورد. اما نژاد را چگونه تعریف می‌کنند و واژه نژاد چه تاریخی دارد و از کی وارد واژگان تمدن بشری شده و نژادستایی یا برتری نژادی چیست، پرسشهایی هستند که در این بحث مورد بررسی قرار می‌گیرند.

در فرهنگ لغت آکسفورد که سال ۱۹۱۰ منتشر شده، باینکه واژه‌های نژاد و نژادی؟؟؟؟ وارد شده، از واژه راسیسم؟؟؟؟ سخنی به میان نیامده است. در ضمیمه فرهنگ آکسفورد که به سال ۱۹۸۲ نشر یافت راسیسم چنین تعریف شده است: «راسیسم نظریه‌ای است که نشان می‌دهد هر نژادی دارای مشخصه‌های انسانی و توانمندی‌های خاص خویش است.» از این تعریف گنگ و مبهم می‌توان

تفسیر متعددی نمود و برای مثال توانمندی‌ها و برتری‌های ویژه‌ای به برخی از نژادها و گروه‌های انسانی داد و برعکس دیگرانی را پست و بی‌مقدار معرفی نمود. به سخن صریح‌تر می‌توان گفت که در تعریف فوق نوعی تقسیم نژادهای انسانی به برتر و پست‌تر نهفته است. از تعریف فوق می‌توان حتی چنین برداشت کرد که گروه‌ها و نژادهای انسانی از نظر زیست‌شناسی باهم مختلف‌اند. منتقدین نظریه‌های مربوط به نژاد در اوایل قرن بیستم از واژه راسیسم جهت تعریف انسانها بر مبنای اختلافات زیست‌شناسانه استفاده نکرده‌اند. برای مثال «هرشفلد» در سال ۱۹۳۳ کتابی تحت نام راسیسم در آلمان منتشر ساخت و کوشید تا با برهان علمی مباحثی را که در قرن نوزدهم حول وجود نژادهای برتر و نژادهای پست‌تر دور می‌زد رد کند، اما او هرگز اشاره‌ای به واژه‌شناسی راسیسم نکرد و اینکه پدیده تنفر نژادی و یا اعتقاد به برتری نژادی چیست سخنی به میان نیاورد. معلوم نیست شاید خودسانسوری و حساسیت واژه نژاد در آلمان آن زمان با توجه به ریشه‌های نازیسم و فاشیسم، نویسنده را در تنگنا قرار داده باشد. به هر حال بروز نشانه‌های نژادستایی یا نژادگرایی و نژادپرستی و یا هر واژه یا ترکیبی که بتواند در این زمینه بکار رود سبب شد این بحث پی گرفته شود و حساسیت اهل قلم و اندیشه را برانگیزد. هاکسل و هادن؟؟؟؟ در سال ۱۹۳۵ کتابی تحت عنوان «ما اروپاییان، بررسی مسائل نژادی» منتشر ساختند و اینگونه استدلال کردند که هیچگونه مدرک علمی وجود ندارد که اندیشه وجود نژادهای متنوع و مجزای انسانی را اثبات کند و ادامه دادند که «زیست‌شناسی نژادی» یک علم ساختگی است. آنها بر آن شدند که دلیل قانع‌کننده‌ای وجود ندارد که بر برتری نژادی بر گروه انسانی دیگر باورمند شد. بخش عمده این اثر بر محور رد مقوله نژاد به عنوان اثبات‌کننده خصایص و ویژگی‌های ثابت در گروه‌های انسانی و ارزیابی انسان‌ها بر مبنای آن خصایص دور می‌زند. آنها این نظریه را که ژنتیک به تفاوت‌های نژادی و طبقه‌بندی انسانی بر طبق هیرارشی (سلسله مراتب) نژادی تأکید دارد مردود شناختند و پیشنهاد کردند که واژه نژاد باید از مقولات علمی حذف شود و بجای آن گروه‌های قومی جایگزین گردد. آنها به برداشت‌هایی خطرناک که آلمان نازی از مقوله نژاد برتر آریان‌ها بر یهودیان داشتند اشاره کردند و آن را به عنوان کیش تند نژادپرستی رد کردند. آنها چنین بیان نمودند:

«عقیده نژادپرستی و نژادستایی افسانه‌ای بیش نیست، افسانه خطرناکی که وجود دارد. نژادپرستی پوششی است که برای توجیه اهداف پست اقتصادی و استثمار انسانها بکار می‌رود، اهدافی که در شکل عربانش به غایت زشت و شنیع است.»

اما قدرتهای استعماری که برای خود و هویت و نژاد خویش «برتری» قائل بودند، و دیگران را به لحاظ رنگ پوست، فرهنگ، وضع لباس، عقیده و ... پست‌تر می‌شمردند بر خود مجاز دانستند تا به بی‌رحمانه‌ترین شکلی به استعمار و استثمار آنها بپردازند. آفریقا دهه‌ها و هنوز هم اکنون شاهد این مدعاست. تاریخ نژادپرستی و عملکرد ایدئولوژی برتری نژادی که در مقاطعی جزئی از دستگاه فکری استعمار بود در بند کشیدن ده‌ها میلیون انسان سیاه پامدهای خونباری داشته که هنوز هم اثراتش روشن است و زخم‌های این پدیده غیربشری هنوز هم التیام نیافته است.

هادن و هاکسلی با اینکه ایدئولوژی برتری نژاد آلمان نازی را مردود شمردند و طبقه‌بندی انسانها را

از دیدگاه سلسله مراتب زیست‌شناسی و ژنتیک ذهنی و افسانه‌ای خواندند، اما آنها جهت سهولت درک تفاوت‌های نوع بشر انسان‌ها را با رنگ پوست، مو و شکل بینی طبقه‌بندی کردند؛ اشکالی که قابل رویت است. آنها این سه طبقه‌بندی را تهیه و ارائه نمودند:

۱. انسان‌هایی با موهای سیاه، رنگ پوست سیاه و بینی بزرگ

۲. انسان‌هایی با موهای مجعد و بینی باریک

۳. انسان‌هایی مایل به زرد و بینی باریک

با تمام تلاش محققین در برخورد با نظریه نژادپرستی، تاریخ معاصر زخم دیرینه‌ای از عملکرد این پدیده شوم دارد. تنها یک نمونه آن رژیم آپارتاید در آفریقای جنوبی است. نمونه دیگر برخورد آمریکا با سیاهان، برخورد دولت فدرال کانادا با بومیان این سرزمین است. البته روشن است که ایدئولوژی یا اندیشه نژادپرستی اجزا و اشکال مختلف دارد که با جزئیات و شواهد و دقت بیشتری باید مورد به مورد، مورد بررسی قرار گیرد.

رابرت مایلز در اثر ارزشمند خود تحت نام «راسیسم»، هم از نویسندگانی چون راس بندیکت نام می‌برد، کسی که معتقد است طبقه‌بندی نژاد انسانها مستنی بر صفات ویژه وراثتی است و انسان‌ها را در گروه‌های برتر و پست‌تر طبقه‌بندی می‌کند. اشلی مونتاگیو در کتاب «خطرناکترین افسانه بشری، سفیطة نژاد»، ایدئولوژی نژادپرستی را که طبق آن ادعا می‌شود نژاد اولین شاخص تعیین‌کننده خصایص مهم جسم و روح و شخصیت و ویژگی‌ها و انسان‌هاست و این خصایص نژادی چیزی ثابت و غیرقابل تغییر در پلاسمای خون است که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود، را مردود شمرد. به هر حال با گذشت زمان مبارزه علیه نژادپرستی و برتری نژادی و بی‌حرمتی به انسان‌ها ادامه یافت تا اینکه سازمان ملل با تمام ظرفیت خود به راه‌جویی در مبارزه با آن پرداخت.

راه‌جویی سازمان ملل در حل معضل نژادپرستی

تجربه جنگ جهانی دوم و رشد دانش و آگاهی بشریت، پس از مطالعه پیامدهای «راه حل نهایی هیتلر» در حل مسئله نژاد پهود محافل اجتماعی جهان را به ابتکارهای جدیدی رهنمون ساخت. یونسکو در فاصله سالهای ۱۹۵۶-۱۹۵۰ گروهی از دانشمندان را فراخواند تا مدارک علمی و اسناد معتبر موجود در مورد طبیعت مسئله نژاد را جمع‌آوری کنند. یونسکو در بیانیه چهارم موضعی را اتخاذ کرد که قابل تأمل بود. در بیانیه ذکر شده که اعتقاد به اینکه نژاد وجه مشخصه عادات اجتماعی، اخلاقیات بشری و نمودار برخوردهای فکری گروه‌های انسانی است افسانه‌ای بیش نیست. بیانیه چنین نتیجه‌گیری می‌کند که:

«راسیسم به ناحق مدعی است که طبقه‌بندی انسانها بر مبنای خصایص فرهنگی و روانی ریشه علمی دارد و نظریه راسیت‌ها که گروه‌های انسانی در هیرارشی طبقه‌بندی نژادها دارای خصایص ذاتی و غیرقابل تغییرند نادرست است. از آن پس فعالین اجتماعی، روشنفکران و آزاداندیشان دست بکار شدند و علیه اشکال مختلف نژادپرستی که عرصه‌های محیط زیست، حقوق انسان، حقوق کودکان ... را در برمی‌گرفت به مبارزه برخاستند و بر آن شدند که انسان را با خصایل انسانی او بررسی کنند نه وابستگی‌های دینی، قومی، فرهنگی، نژادی، جنسی، فیزیکی...»

با این حال اندیشه‌ورزان در دو جبهه به حرکت خود ادامه دادند. عده‌ای با طرح هویت و وحدت بر آن شدند تا اغراض نژادپرستانه خود را بر دیگران تحمیل کنند و با وجود تلاش‌های سازمان ملل و ارگان‌های تابعه عملاً آتش‌بیار تنور نژادپرستان گردیدند، هرچند که تلاش داشتند نظریات خود را در قالب علم و دانش انسانی طرح کنند. یکی از این کلی‌گویی‌ها «نظریه یک ملت، یک نژاد و یک هویت و زبان» در کشورهای چند فرهنگی است. برای مثال اکیف باور دارد که «سفید بودن هویت جامعه بریتانیا و اروپاست و این حق سفیدهاست که از هویت اجتماعی خویش دفاع کنند». این دیدگاه مخالف مهاجرت سیاهپوستان و اقلیت‌های قومی و رنگین‌پوستان به بریتانیاست، چرا که ادعا می‌کند مهاجرت سیاهپوستان و حضور عناصر غیرسفید «هویت سفیدپوستی بریتانیا» را مخدوش می‌کند. این نظریه که آنگلو ساکسون‌ها را برتر از دیگران می‌داند در ادامه استدلال‌های خویش اخراج غیرسفیدها از بریتانیا و محروم کردن مهاجران و پناهندگان از حقوق برابر با سفیدها را مجاز و اصولی می‌شمارد. مخالفین این نظر تلاش کرده‌اند تا نشان دهند که دولت بریتانیا چه اقدامات گسترده‌ای عملی ساخته تا مردم غیرسفید تحت قیومیت ممالک تحت استعمار نتواند از حق مسافرت و اقامت آزاد در انگلیس برخوردار شوند و آن بخش از مردم غیرسفید که وارد بریتانیا شده‌اند هرگز از حقوق برابر انسانی در زمینه‌های استخدام، مسکن و آموزش با بریتانیایی‌ها برخوردار نبوده‌اند.

ریشه‌یابی اندیشه نژادپرستی

با توجه به جوهره مرکزی تمایلات نژادپرستی می‌توان فهمید که یکی از بنیانهای این اندیشه در خود محور بینی نهفته است. به این صورت که کشوری، حاکمیتی، قومیتی، نژادی یا دولتی، خود و منافع خود را برتر از دیگران می‌داند و برای تحقق بخشیدن به این استراتژی ابتدا نسبت به دیگران و موجودیت و حضور آنها نظریه‌پردازی می‌کند. خود و اندیشه خود و ریشه و فرهنگ و زبان و ... خود را بهتر، پاکتر و مترقی‌تر می‌داند و آنگاه دیگران را بصورت عقب‌مانده، پست و وحشی معرفی می‌کند. از همین عظمت‌گاه است که شکلی از راسیسم رخ می‌نماید و به حرکت درمی‌آید. این برتری‌بینی در عرصه‌های مختلف می‌تواند عمل کند، از عرصه‌های عقاید دینی، ریشه‌های فرهنگی و قدمت تاریخی، جنسیت و رنگ پوست گرفته تا محیط‌های زیستی انسان‌ها و موقعیت جغرافیایی مردم. برای مثال وقتی یک مسلمان شیعی به این نتیجه برسد که مسلمان سنی از او در مرحله پایین قرار دارد و یا یک سفید حساب می‌کند که سیاه از او در مرتبه نازلتری است، زمانی که این نگرش به

حرکت درمی آید و به سیاست حاکمه تبدیل می شود آن موقع ستیزه ها آغاز می گردد. پس از ابتدا باید با اندیشه نگرش به دیگران به طور پست تر و پایین تر احتراز نمود. طراحان سیاست های نژادپرستی از آبخور تبلیغ ملل محروم به عنوان ملل عقب مانده و خطرناک اهداف تهاجمی خود را پیش برده اند.

اندکی این موضوع را بشکافیم و با مثالی پیش رویم. شما شکل گیری استعمار را در اروپا بنگرید. استعمار با ایدئولوژی نژادپرستی به میدان آمد، در واقع برای تحقق اهداف تهاجمی، منفعت طلبانه و غارتگرانه خود پست قلمداد کردن موجودیت و حضور دیگران را پوشش کار خود قرار داد و برای جلب افکار مردمده ها تبلیغ و ترویج کرد و توسط صاحب نظران و انبارهای فکری خود فروخته خویش به نشر و پخش ادبیات نژادپرستی پرداخت، مأموران خود را بکار گرفت، نظامهای آموزشی را تسخیر کرد تا بتواند افکار عامه را همراه خود کند. در این رابطه اروپا محوری یا urocentrism نوعی اندیشه و تمایلات نژادپرستانه را در کشورهای موسوم به جهان سوم نشر داد.

اروپا محوری و استعمار

دهه ها استعمارگران اروپایی با محور قرار دادن خود و نژاد خویش فرضیات عجیب و غریبی را در مورد آفریقاییان پخش کردند. آنها دهه ها آموزه ها و تزه های استعمار را تدریس کردند و کتب و اسناد فراوانی توسط سایر عمال استعمار در معرفی ملل دیگر به رشته تحریر در آوردند. برای مثال جان های کینز، دومینکن را به عنوان سرزمین انسان خوران معرفی کرد. سیاحان، کاشفان دولتی و آن بخش از میسورهای دینی که طبق برنامه ها و پروژه های استعمار به سایر نقاط می رفتند در برگشت از این ممالک داستانهای حیرت آوری را از آداب و رسوم و عقاید بومیان نقل می کردند. جیمز لانکستر ساکنان دماغه امیدنیک را به عنوان «سیاهان و وحشی کثیف!» معرفی می کند. هاگلوت معتقد است که اروپائیان قرن ۱۸ و ۱۷ مردم این سرزمین را به عنوان «وحشیان در لباس انسان» معرفی می کردند. کریستف کلمب این نظریه را برای اولین بار مطرح ساخت که سرخ پوستان موسوم به «؟؟؟؟» عادتاً انسان خوار بوده اند.

نوع معرفی دیگران و شیوه داوری در مورد حضور و موجودیت آنها می تواند اساس نظرات نژادپرستانه باشد. دهه ها کار ترویجی و تبلیغی اربابان استعمار از طریق نشریات، مراکز آموزشی و بنیادهای وابسته در چهار گوشه جهان نگرش های ویژه نژادپرستانه را در اذهان کشورهای متروپل نهادی کرد. برای نمونه پیامدهای این قبیل آموزش های نژادپرستانه و غیر انسانی در اذهان کودکان سرخ پوست آمریکای شمالی طوری بود که این کودکان نفرت ویژه ای به زبان و فرهنگ بومی خویش پیدا کردند. از سویی تحت آموزش های نژادپرستانه از فرهنگ و ادب و هنر سنتی خویش

منفک شدند و آنگاه با بمباران تبلیغاتی فریفته زرق و برق فرهنگ استعماری شدند. انسانهای بی هویت شده که از موجودیت انسانی خویش تهی شده بودند و دنبال هویتی برای خویش بودند، با موج الکلیسم و مواد مخدر به محافل خشن و بزهکار اجتماعی پیوستند. (شرح جزئیات پیامدهای نژادپرستی در زندگی سرخ‌پوستان در جای دیگر بررسی خواهد شد.)

شکل‌گیری اندیشه‌های نژادپرستانه در ایران

در ایران نیز ترها و نظریات مسموم استعماری بطور رسمی با مدرسه سیاسی دکتر افشار آغاز می‌شود. در واقع که رضاشاه که عاشق قدرت بود و دیدی از ساختار جامعه چندفرهنگی نداشت و مسحور ظواهر فرهنگ استعماری و قدرت حکومتی شده بود راه را برای روشنفکران مبلغ نظریات استعماری و نژادپرستانه هموار نمود. راه که باز شد ترهای معیوب و افسانه‌ای سرازیر شد. دیکتاتوری که تنها به حفظ تاج و تخت خویش می‌اندیشید نه غم مردم را داشت و نه تدبیر کشورداری را. قدرت‌پرستی که هیچگونه شناختی از ساختار مردم‌شناسی و دموگرافیک ایران نداشت، حضور و موجودیت فرهنگ و زبان و شأن و مقام مردم غیرفارسی زبان ایران را نادیده گرفت و تنها بر تر تاریخی و افسانه برتری نژاد آریایی تأکید نمود. اندیشه یک زبان و یک ملت را به نظام آموزش رسمی تحمیل نمود. رسماً از طریق وزارت آموزش و پرورش با ارسال احکامی تکلم به زبانهای غیرفارسی را در کردستان و آذربایجان ممنوع اعلام کرد. موج آموزه‌ها و جک‌ها و ادبیات نفاق‌افکنانه و موهنانه سراسر کشور را درنوردید و پیامدهای دهشتناکی در روح و روان جامعه پدید آورد. «خون پاک آریایی» و «هنر فقط نزد ایرانیان است و بس» ابزار تبلیغ حاکمان و چماق سرکوب مخالفان شد. بی‌آنکه مجال تفکر و پرسش به مردم داده شود که در کدام آزمایشگاه پاکی این خون و ناپاکی خونهای سایرین اثبات شده است؟

بنابراین اندیشه استعماری نژادپرستی که از سویی بر تسلط طبقاتی و استثمار نیز متکی است با کارزار تبلیغاتی خویش از طرفی به سرکوب موجودیت و حضور فرهنگ و زبانهای ملیت‌های ایرانی پرداخت و از سوی دیگر با جعل حقایق و نظریه‌پردازی‌های گزاف‌گونه راه را بر حضور فرهنگ و هنر بیگانگان گشود که به تر است با جزئیات بیشتری به آن پرداخته شود. در مقیاس جهانی کشاکش میان نظریات و نظریه‌پردازان معتقد به برتری نژادی و مخالفان آنها ادامه داشت. عده‌ای از مخالفان نظریه برتری نژاد تلاش کردند که برای توجیه نظرات خویش جلوه علمی به تئوری خویش بدهند. آنها برای مثال با اندازه گرفتن جمجمه و کاسه سر انسانهای مختلف ادعا کردند که برخی نژادها برتری ژنتیکی (توارثی) دارند.

«ساموئل موروتون» با پر کردن جمجمه گروههای مختلف انسانی با تخم خردل و دانه‌های سرب تلاش کرد تا ظرفیت کاسه سر انسان را اندازه‌گیری کند. او ادعا کرد که ظرفیت کاسه سر پنج نژاد مختلف (قفقازی، مغولی، مالایایی، آمریکایی و ایتویایی) تفاوت‌های چشمگیر دارد. هر چند ظرفیت کاسه سر بیشتر باشد قدرت هوش ذاتی هم بیشتر است! بعدها «لویی کراتیولت» ادعا کرد که با تأیید نظریات موروتون در زمینه جمجمه‌شناسی به این نتیجه رسیده که بهره هوشی سفیدها

بیشتر از سیاهان است.

«گوتتر» محقق آلمانی در سال ۱۹۷۰ نیز در دنباله این نظریات راسیتی اعلام کرد که توانسته حصایل ذهنی و فیزیکی انسان‌های مختلف را اندازه‌گیری کند و به این نتیجه برسد که نژاد نوردیک (مردم اسکاندیناوی) خیلی خلاق هستند، عشق به فنون نظامی دارند و آمار جنایت در آنها کمتر است و او اعلام خطر کرد که اگر خون نژاد نوردیک از اروپا خشک شود، جامعه اروپا فاسد خواهد شد.

با نظریات «چارلز داروین» و معرفی تئوری تکاملی او و نیز با همخوانی نظرات او با ژنتیک جمعیت افسانه برتری نژادی نیز ضربه شدید خورد و دیگر انگلو ساکسون‌ها و نوردیک‌ها از تقدس افتادند و فورمول‌بندی جدیدی در بررسی روابط انسان آغاز به شکل‌گیری نمود. مبنی بر اینکه انسان‌ها را نمی‌توان به برتر و پست‌تر تقسیم کرد. اما داروینسم اجتماعی و معتقدین به این برداشت از جمله کلارک (۱۹۸۸) و جونز (۱۹۸۱) اعلام داشتند که در مسیر تکامل انسان‌ها مبارزه برای زنده ماندن در میان نژادهای بشری ادامه یافته، آنهاست که ظرفیت پذیرش تمدن و حیات را داشته تکامل یافته و بخش عقب‌مانده و کم‌هوش‌تر بتدریج رو به قهقرا نهاده‌اند. اما گذشت زمان و رشد درک‌ها و شناخت‌های انسان در تزه‌های جدید علم ژنتیک بتدریج دست رد بر سینه اکثر تئوریهای سابق مربوط به تفوق نژادی بر نژاد دیگر بنا به اختلافات جغرافیایی و رنگ پوست و قدمت تاریخی زد و آنها را از اعتبار ساقط نمود. به گفته مونتگیو ژنتیک روشن نمود که نژاد بطوریکه دانشمندان اواخر قرن هیجده تعریف می‌کردند، ریشه علمی و قابل دفاع ندارد.

با اینحال قریب‌است که بشریت از این پدیده رنج می‌برد و میلیون‌ها انسان قربانی تمایلات برتری نژادی قرار می‌گیرند. همانگونه که اشاره شد استعمارچی‌ها نژادپرستی را وسیله اعمال سیاستهای خود قرار دادند. با بسته شدن هسته‌های اولیه سرمایه‌داری تجاری و گسترش دایره تجارت و فعالیت‌های مربوط به بازار و داد و ستد در اروپای غربی راسیسم نیز رشد کرد. استعمارگران برای توجیه نیات تجاوزگرانه خویش ابتدا به نظریه‌پردازی در مورد سایر اقوام و ملل محروم و عقب‌مانده پرداخته‌اند که بهانه یاری و نجات و کمک و رهایی و ... برنامه‌های خود را آغاز کردند که مراحل مختلف غضب زمین‌های حاصلخیز، به خدمت گرفتن نیروی کار ارزان و تبلیغ ایدئولوژی برتری نژادی بود. برای مثال استعمارگران انگلیسی با پیش کشیدن مسئله نژاد برتر وارد کنیا شدند. آنان بر آن بودند که آفریقاییان از نظر نژادی در قعر پلکان تمدن بشری قرار دارند و استعمارگران اروپایی در این عرصه مسئولیت خاصی به خود قائلند. آنها با هدف اهلی کردن و تمدن کردن انسان وحشی آفریقایی وارد این سرزمین شدند. حتی برخی از مسیونرها و مدیران اجرایی استعمار از اینکه وارد کشورهای آفریقایی شده بر خود بالیده و سیاست‌های استعماری خود را ستوده‌اند. برای نمونه یک کارمند کمپانی سلطنتی آفریقای شرقی از بریتانیا ادعا کرد که امروز

توان مدیریت نژادهای بومی آفریقا حاصل زحمات نژاد بریتانیایی هاست که ما به آن افتخار می‌کنیم. اکثریت جمعیت آفریقایی در اوایل قرن بیستم به عنوان نژاد سیاه معرفی شدند. یکی از مدیران استعمار انگلیس چنین توصیف کلی از آفریقاییان می‌دهد:

«از نظر رنگ پوست خیلی سیاه هستند، باموهای پشمی که بطور تره‌های کوچک بر فرق سرشان روئیده است. بویژه روی صورتشان مویی نیست. از نظر شخصیت، این گروه از آفریقاییان شاد و هیجان‌زده هستند، فاقد قدرت کنترل نفس و فاقد نظم اجتماعی و آینده‌نگری بوده، طبیعتاً افرادی جسور، بی‌عقل معاشند و روح صداقت ندارند. علاقه‌مند به موسیقی، عاشق اسلحه هستند، همانگونه که شرقی‌ها عاشق جواهرند، آنها به زندگی خود و دیگران بی‌علاقه‌اند اما در برابر رنج مقاومند.»

«مایلز» معتقد است که راسیسم بطور انحصاری محصول سرمایه‌داری نیست، اما ریشه این پدیده در جوامع اروپایی به قبل از توسعه روابط تولید کالا برمی‌گردد. بعبارت دیگر نژادپرستی جزئی از ایدئولوژی طبقات حاکمه‌ای بوده است از قرن شانزدهم به بعد با استعمار و اشغال سرزمین‌های دیگران به غارت و چپاول دسترنج مردم مستعمرات پرداخته‌اند. از قرن هجدهم تا اوایل قرن بیستم استعمارگران اروپایی تلاش کردند تا در مناطق تحت نفوذ خویش روابط و اشکال خاص تولیدی ایجاد کنند. بنابراین استعمارگران باندیشه برتری نژادی و با رسالت آباد کردن به این ممالک روی آوردند. اما رسالت استعمار تحقیر مردم مستعمرات، ویرانی و استثمار نیروی کار نیز بود. استعمار در آفریقا، پس از ورود خویش قوانین بغایت ضدبشری تصویب کرده و به اجرا گذاشت. برای مثال کارفرمایان حق داشتند در کنیا نیروی کار را با یک حقوق سالانه خریداری کنند. در برابر کار شاق سالانه، مردم محروم مجاز می‌شدند که سه جریب زمین بدون پرداخت کرایه اخذ کنند، مزدها خیلی ناچیز بود. این سیاست استعماری در کل قاره آفریقا جاری شد و هنوز هم که ما وارد سال ۲۰۰۰ شده‌ایم قربانی می‌گیرد.

کنیا نمونه بارزی از عملکرد نژادپرستی عریان است. طبق اسناد موجود اشغالگران نژادپرست مناطق زیستی بومیان را به مرور با انواع ترندها ویران کردند و آنها را غیر قابل زیست نمودند، تا اینکه بومیان نتوانند در مناطق زیستی خود بطور سنتی کشاورزی کنند و تولیدات خود را بفروشند و از سوی دیگر با کوچاندن مردم و خانه بدوش کردن بومیان طبقه جدیدی از کارگران بی‌زمین را ایجاد کردند. با این سیاست استعمارگران راسیسم در روند زمان یک نوع رابطه تولید کالایی براساس کار مزدوری را پدید آوردند. این سیاست با تحت انحصار قرار دادن زمین و ابزار تولید و با بیخانمان کردن کشاورزان و تشویق آنها جهت کار داوطلبانه به ملاکان صورت می‌گرفت. نژادپرستی با ترویج این دید که آفریقاییان سیاه، نژادی وحشی و کثیف و خطرناکند خود را مجاز شمردند که هرگونه برخورد غیرانسانی روا بدارند. بر خوردی که تاکنون ادامه یافته است. گوشه گوشه این قاره پهناور، آفریقایی سیاه، توسط استعمارگران و شرکت‌های بزرگ تجاری و مالی کاویده و غارت شده و دهه‌ها مردم این سرزمین با سیاست‌های بغایت نژادپرستانه و تحقیرآمیز و غیرانسانی مورد آزار و اذیت قرار گرفته‌اند.

ناسیونالیسم و نژادپرستی

با شکل‌گیری دول مقتدر و متمرکز در ممالک غربی و تثبیت روابط تولید سرمایه‌داری نژادپرستی به شکل جدیدی عملکرد خود را ادامه داده است. دولت‌های قلدر و دیکتاتور که از اواخر قرن نوزدهم و با رشد بورژوازی پدید می‌آمدند جهت حفظ و نگهداری اهرمهای کنترل خویش با تمایلات شدید ناسیونالیستی مسلح شدند. ناسیونالیسم در مواقعی به عنوان مکانیسمی بود که جهت سرکوب مقاومت‌های ملیت‌ها و اقوام به حاشیه رانده شده از آن سود جسته می‌شد. «کلوری»؟؟؟؟ بر آن است که گاهی از تمایلات شدید ناسیونالیستی برای براندازی سلطه سیاسی اشرافیت نیز بهره گرفته شده است. ناسیونالیسم در رون خود نوعی نژادپرستی و روح سلطه را در خود دارد. در مقاطعی ایدئولوژی ناسیونالیسم و نژادپرستی بعنوان یک سیستم ادغام و حذف و تمامیت‌طلبی سود برده شده است. سیاست‌ها و نظریات مبنی بر یک ملت، یک زبان در ممالک چند ملیتی از همین اندیشه صرفاً ناسیونالیستی و راسیستی نشأت گرفته است. بنابراین دیسکورس نژاد و تأکید بر مرزهای نژادی در درون خویش آغشته به درکی است که ناسیونالیسم (ملی‌گرایی افراطی) و شونیزم دولتی از آن نیرو می‌گیرد. به این صورت که نژادی را برتر و پاک‌تر، قدیم‌تر، تاریخی‌تر و بهتر می‌شمارد و در آن زمینه به لافه‌گویی می‌پردازد و آنگاه سایر نژادها و گروه‌های انسانی از نظر زیست‌شناسی و تاریخی پست‌تر و کم‌ارزش‌تر حساب می‌کند. البته در ممالکی که جمعیت از ترکیب اقوام و نژادهای گوناگون تشکیل شده، نژادی که اکثریت را داشته، قدرت را مالک بوده و تلاش کرده که دیگران را پست‌تر بشمارد. داستانی که در آلمان رخ داد و ارجحیت و برتر شمردن نژاد آریان را بر یهود، پیامدهای دهشتناکی پیش آورد.

ناسیونالیسم برای اجرای اهداف نژادپرستانه همواره از حربه زبان و انحصاری کردن آن در ممالک چندزبانه سود برده است. چراکه چه قدرتهای استعماری و چه حاکمان نژادپرست برای پیش بردن آموزشها و اندیشه‌های برتری طلبانه خود فرصت رشد و پیشرفت سایر زبانها و گویش‌ها را نداده و تلاش کرده‌اند تا باین استدلال که زبان آنها زبان اصلی، زبان بهتر و زبان مشترک است دیگران را از هویت و فرهنگ خود تهی کنند و نوعی سیاست استحاله سایر زبانها را در زبان حاکم بیجویند. این سیاست در برخی موارد به مرگ و نابودی زبانهای شکست خورده انجامیده و جمعیت‌های تحت محاصره در چندین نسل، به سبب عدم دسترسی به فرهنگ و زبان و هنر و ادب کتبی خویش کلاً از موجودیت خویش منع شده‌اند.

اندیشه ملی‌گرایی افراطی وقتی که به قدرت رسیده و حاکمیت را در دست گرفته آنگاه با توسل به اجزای ایدئولوژی نژادپرستانه خویش در اکثر ممالک جهان سیاستهای بغایت غیرانسانی را در عرصه‌های مختلف فعالیت‌های اجتماعی بر سایرین تحمیل کرده است، از آنجمله می‌توان عرصه استخدام، عرصه آموزش و عرصه‌های دیگر فعالیت‌های اجتماعی را در نظر گرفت. برای نمونه به

روایت مایلز، کارفرمایان انگلیسی و لردهای این کشور هرگز در کارهایی که نیروی کار سفیدپوست به وفور یافت می‌شد، کارگران مهاجر و پناهنده آسیایی را از کار دور نگه داشته‌اند، یا اینکه مهاجران و پناهندگان غیرسفید و غیر بریتانیایی را با برچسب بیگانه در کارهای سخت، توانفرسا و کم‌درآمد به استثمار خود گرفته‌اند. از برخوردی که دولت فدرال کانادا و آمریکا در یک قرن اخیر با مهاجران و پناهندگان داشته‌اند می‌توان ده‌ها مثال آورد که با سیاست نژادپرستانه نهاده شده همراه بوده‌اند. هرچه سرمایه‌داری و روابط تولید آن رشد کرده و نیاز بیشتری به نیروی کار ارزان و تسلط بازارهای جهان بوجود آمده، ایدئولوژی نژادپرستی نیز شکل پیچیده‌تری به خود گرفته است.

تب جنگ دوم و هذیان نژادپرستی علیه ژاپنی‌تبارها در آمریکا

ایدئولوژی برتری نژادی بی‌شک یکی از برافروزدگان آتش جنگ دوم بود. کوره‌های آتش‌سوزی که نازی‌ها به زعامت آدولف هیتلر برپا داشتند با نیت اصلاح نژاد بشری جامعه عمل پوشید. از سویی باور به برتری نژاد آریان‌ها و از سوی دیگر معرفی اقوام و گروه‌های دیگر به عنوان نژاد پست بر تنور کوره‌های آدم‌سوزی دمید و میلیون‌ها انسان را به خاکستر تبدیل کرد. قوم یهود نه تنها پاکسازی نشد بلکه از خاکستر کوره‌ها سر بیرون آورد و اینک تنها لکه ننگی در تاریخ بشری از آن برداشت برجای مانده است.

در آمریکا در جایی که ده‌هزار ژاپنی‌الصل زندگی می‌کردند با آغاز حمله ژاپن به «بندر هاربر» تب ضد ژاپنی بالا گرفت و هیستری جنگ فرانکلین روزولت، رئیس جمهوری وقت را بر آن داشت که اطلاعیه صادر کند و تحت عنوان «حفاظت از منافع آمریکا» ژاپنی‌ها را در آمریکا به زیر فشار ببرد. استدلال آمریکاییین بود که ژاپنی‌ها ممکن است برای منافع ژاپن علیه آمریکا جاسوسی کنند. بنابراین ده‌هزار نفر از ساکنان ژاپنی‌الصل را که ده‌ها در آمریکا زندگی کرده بودند به اردوگاه‌های اجباری فرستادند و آنها را از استخدام و کار رسمی منع کردند. به نوشته دیوید فاستر، کسانی که نه جرمی مرتکب شده و نه گناهی کرده بودند بنا به هیستر جنگ و بنا به شکل ظاهری قیافه از خانه و خانواده خویش کنده شده، به اردوگاهها ارسال شدند و به دید جنایتکار نگریسته شدند و زمانیکه هیستری کاهش یافت و این انسانها به خانه خود بازگشتند با این شعارها روبرو شدند: «ژاپنی نمیخواهیم»، «ژاپنی و سگ قبول نمی‌شود» و خانه‌های ژاپنی‌ها با شعارهای زنده پر شد و سنگ قبرها و تابلوهایی که بالقبای ژاپنی نوشته شده بودند از بن کنده شده، هرگونه فرهنگ و ادب ژاپنی زیر ضرب رفت. از سویی مقامات نظامی آمریکا می‌ترسیدند که ژاپن به غرب آمریکا حمله کند بنابراین تجار بزرگ و بازرگانان همصدا با دولت آمریکا خواستار تخلیه و کوچ ژاپنی‌ها به اردوگاهها شدند. در مناطق دوردست و عقب‌افتاده آریزونا، آرکانزاس، یوتا و ویومینگ به ژاپنی‌ها جا دادند و به صدها هزار انسان فقط یک هفته وقت داده شد تا خانه و محل کار خود را ترک کنند. در سیاتل محله ژاپنی‌ها به شهر ارواح تبدیل شد. طبیعی است آنجا که منطبق زور و ایدئولوژی برتری واهی نژادی و منافع طبقاتی مدیران اجرایی سرمایه و صاحبان؟؟؟ حکم می‌راند دیگر دمکراسی و آزادی انسان رنگ می‌بازد. آنجا دیگر انسان به خوب و بد تقسیم می‌شود.

تبعیض نژادی علیه ژاپنی‌ها روح و روان صدها هزار انسان را آزرده و اثرات ناگواری برجای نهاد. هنوز زخم‌های نژادپرستانه جنگ دوم التیام نیافته است. «سوگورو» از آمریکائیان ژاپنی‌الاصل امروز میگوید:

«من خودم را کاملاً آمریکایی می‌دانستم و سعی می‌کردم که مورد ملامت و تبعیض قرار نگیرم ولی وقتی جلوی آینه می‌ایستادم پی می‌بردم که منظور آمریکایی‌ها و دولتمردان از ژاپنی بودن چیست. آنچه که مرا رنج می‌دهد این است که تو نمی‌توانی و قادر نیستی که قیافه و شکل و شمایل خود را تغییر دهی.»

عملکرد دیدگاه‌های نژادپرستانه در مقطع جنگ دوم در آمریکا ریشه در منافع قدرتمندان حاکم بر این کشور را داشت. این دیدگاه زمانی بر علیه ژاپنی‌ها به کار گرفته شد، دهه‌ها و دهه‌ها علیه سیاهپوستان بکار رفت، میلیون‌ها انسان دهه‌ها در کارهای ارزان به مزدوری گرفته شدند و از تمام حقوق انسانی و اجتماعی و مدنی محروم گشتند. ابعاد عملکرد ایدئولوژی نژادپرستی یا برتری نژادی به قدری گسترده است که هر عرصه آن کار جداگانه‌ای می‌طلبد. برای مثال و برای روشن شدن گوشه‌های تاریک این پدیده می‌توان به نژادپرستی در عرصه نیروی کار ارزان کودکان و زنان مهاجر پناهنده اشاره کرد. اختصاص برخی از کارهای نامرغوب بر این بخش از انسانها و محروم کردن آنها از برخی از کارهای رسمی و دولتی، شیوه رایج عملکرد راسیسم است. حال این پرسش به میان می‌آید که نژادپرستی چگونه شکل گرفت و چه مسیری را طی نمود.

بطور فشرده می‌توان گفت که نژادپرستی و نژادستایی که امروز نیز چه در غالب گروه‌ها و سازمانهای نئوفاشیستی پرونازیسم و یا بطور سازمان یافته خشن و چه نژادپرستی پنهان ولی نهادی شده دولتی میراث استعمار است. استعمار برای حفظ پایه‌های قدرت خویش روابط نژادها و اقوام را به هم ریخت، از نیروی کار بردگان و گروههای قومی سود جست، نیروی کار آنها را به خدمت گرفت و با پست و کم‌مقدار ارزیابی کردن قبایل و اقوام برخود اجازه داد تا از نیروی کار آنها ثروت‌های کلانی بدست آورد و اینهمه را با هدف آبادی مستعمرات و آزادی مردم انجام داد. آنگاه که دوران انقلاب صنعتی فرا رسید و وجهه تولید سرمایه داری شکل گرفت و سرمایه‌داری میراث خوار استعمار گشت و نیاز به نیروی کار فراوان، این بار تحتبانه صنعتی کردن و رشد توسعه انجام گرفت. بردگان دیروزی به نیروی کار ارزان امروزی تبدیل شدند، منافع استعماری به حفظ و حراست از منافع ملی مبدل شد و سپس با فرا رسیدن اقتصاد گلوبال و جهانی شدن قدرت سرمایه که تصویب قراردادهای نفت، ام. آی. ای و ایپک و غیره را به همراه داشت نژادپرستی بصورت پنهان ولی نهادی شده و این بار بطور قانونی سیاهان، کودکان، زنان و بومیان و نیروی کار ارزان جهانیان را هدف قرار داد و هویت و زبان خواستگاه قومی و نژادی و فرهنگ ملی مردم جهان تحت‌الشعاع اقتصاد گلوبال و اربابه ضدبشری سرمایه گردید.

۱. در واقع ناسیونالیسم افراطی با نژادپرستی عربیان و تب سودهای کلان درهم آمیخت و به بهانه دفاع از منافع آمریکا، که در واقع منافع غولهای سرمایه و مدیران اجرایی شرکت‌های چند ملیتی بود اقدام هول‌انگیز و غیرانسانی و نژادپرستانه را علیه ژاپنی‌ها عملی ساخت.

۲. بحث خودمحوربینی و حذف و عدم پذیرش دیگران چه در شکل فردی و چه در حالت دولتی و رسمی منشأ اقدامات نژادپرستانه و برتری‌طلبانه بوده است. نژادپرستی از این خصیصه سود می‌برد و با اتکا به آن خود را مجاز می‌داند که حریم دیگران را درنوردد و حقوق و منافع آنان را ضایع نماید.

منابع:

1. Li , Peter Ethnic Inequality in a class society 1995

John D. Company, Canada

2. Miles, Robert Racism, 1990, New York ,Routeledge 3. Anti Racism Net
(Internet)

www.iran-archive.com

دیل مسئله سینه بیر باشقا باخیش

م. سلماسی

گونئی آذربایجاندا هله کی هله دی تورکی دیلی اوشاقلارا مکتبه تدریس اولونمور و ایران اساسی قانونوندا ۱۵ - جی و ۱۹ - جو اصللرده یازیلیمیش سوزلر هله ده کی هله دی عمله گتیریلیمیر. بوندا کی هر ملت، هر قوم، هر ائل اؤز دیلینده دانیشماغا، اؤز کولتور و اؤز مدنییتی نه صاحب دورماغا و اؤز وارلیغینی قوروماغا هئچ شوبهه میز یو خدور، بو مقاله ده بیر علمی باخیشدان یالنیز آنا دیلین یازی و اوخو باجاریغی نین اهمیتی اوشاقلارین گله جکده باشقا دیللی ده، راحتلیقلا اؤرگنه کده گوسره جه بیک.

آنادیلین یازیب، اوخونماسی: ینی سوکولوق و پداگوژیک عالملری کؤرسدیرلرکی هر اوشاق دونیا یا گلندن چوخ کامل و دوشن دیر (competence). اوشاق دونیا یا گلندن قدرتی واردیرکی ایسته دیکلرین آیدین شکلده گؤرسه دیب و آناسین (حتی آتاسین) سسینی باشقا سسلردن آیرا. اوچ آلیق اوشاق بیرنجه کلمه نین معناسین آنلیب و اؤز ناقص سس تونلاریلان اونلارا جواب وئره بیلر. یوسسلرین تونلاری و تلفوظلری یاواش یاواش گله جکده اوشاغین آنادیلین اؤرگنه سینه سبب اولور. اوشاغین آنادیلینده دانیشماغی حدوداً ۱/۵ یاشدان جمله دنمکله اؤزونون درین و علمی شکلنه گنجیر. مکتبه گندن زمان (۶-۷ یاشلاردا) اوشاق آنادیلین دوزگون (محلی لهجه ده) دانیشیب و دیل واریانتلارینا (شعر، شوخلوق، سؤیوش، تاپماجا و...) تانیش اولموش و اؤز دیلینی یالنیز دانیشماقلا گئنیلندیره بیلر. یازیب اوخوماق بیزیم دؤوراندا بیر وسیله یه تبدیل اولوب کی، دوشونجه لری، تزه علملر و باشا راجیق لاری، آلیش وئریشه و دونیادا گنچن خبرلری اینسانلارا یتتیریر. (اولایلرکی هامی بو نظر و تعریفه قاتیشماسینلار) بونا گوره ده هر هانسی دیلده یازیب اوخوماق هر اینسانین اؤز سنجیم و اختیاریندادیر. آنعاق بورادا آنادیلی بیر اساسی رول اویناییر. آمریکا دا بیر بویوک آمار گؤرسه دیرکی باشقا دیللی اوشاقلارکی لاپ آزی ۵ ایل اؤز آنادیللرینده یازیب و اوخویوبلار، هم انگلیس دیلین چوخ یاخشی اؤرگنه ب و هم ده گله جکده مکتب و یونیورسیتهده آز چتین لیک چکیرلر. بو آمار (۱۷۰۰۰۰۰۰ اوشاق) بونو

گۆرسە دیر: او اوشاقلارکی مکتبه اؤز آنادیللرینی یازیب و اوخوبورلار (۱-۳ ساعات هر گون ۲-۵ ایلده)، ۵-۱۷ ایلده انگلیس دیلین اؤرگه نیب آما او اوشاقلارکی اصلاً آنا دیلینده مکتبه گتیمیر لر ۸ دن ۱۰ ایله قدر چکیرکی، انگلیس دیلینی کامل اؤرگه نسینلر.

بو آمریکادا ییغیلان آمار بونا گوره اؤنمیدیرکی ایندییه قدر بو مسئله بئله گئیش حالدا و بودقتله تحقیق اولونمامیشدیر و بو آمار بونو گۆرسه دیرکی، او دیل کی ائوده دانیشیلیر (آنادیلی)، اوشاق ینی دوشونجه لر و بیلیگی او دیلده لاپ تتر و مارات ایله اؤرگه نه بیلر. بونا باخیلماسا و اوشاق باشقا بیر دیلده یازیب، اوخوماغا مجبور اولسا، اونون اله گتیر میس بیلیگی آنادیلینده ایشه گلمه ییب و اوشاق مجبور اولور کی، اولدن باشلیا، آنا دیلینده جمله دوزگون دانیشماق فنی، آنادیلین چنشدیلی کلمه آنلاملاری و دوزگون کلمه ایشلمه فنی، آنادیلده فی البداع دوشونماق و آنی جواب سؤیله مک فنی و... هامیسی اوشاقین لیندن چیخیب، اوشاغین ذهنینی قاتیشدیرار. اونا گوره ده تزه دیل اوشاغا یاردیم یتیر میر هنج، بلکه ده اوشاغین آنا دیلینده منفی اثر قویور. بونودا بوردا علاوه ائتمک لازمدیرکی، تحقیقات بئله گۆرسه دیرکی باشقا دیل اؤرگه نمگه لاپ ایدئال زامان ۱۰ یاشدیر. چونکی اوشاق ۱۰ یاشا قدر اؤز آنادیلین علمی صورتده مکتبه یازیب اوخوماق ایله اؤرگیش و آیری دیل لری اؤز آنا دیلله مقایسه ائدیپ و قافاسیندا چنشدیلی دیل سیستم لری نی اؤرگه بیلر.

ایراندا تورکجه و فارسجانین اؤرگنه سی: اولده یازدیغیمیز کیمی هر اوشاغا آنادیلین اؤرگه نیب، یازیب و اوخوماغی بحث ائدیلمز بیر حقدیر. بو حقه گرگ لازمی شرایط و امکانات الله اولسون. بو حق فقط آنادیلده مکتب آچماق ایله حل اولماز. آنادیلده مکتب ده اوخویان اوشاغا گرگ آنادیلده اوشاق غزئته سی اولسون، آنادیلده اوشاق داستان، شعر کیتابلاری و آنا دیلده دانیشیلان اوشاقلار اوچون کولتور ائولری، رادیو و تلویزیون اولمالیدیر و... آذربایجان اوشاقلاری او زامان فارس دیلین (و یا هر هانسی آیری دیلی) زحمت سیز و یاخشی اؤرگه بیلر لری، تورکی دیلین یازیب اوخوماسینی کامل اؤرگسین لر. نمونه گتیر مک اوچون دانمارکدا اوشاقلار دؤرنجی کلاسدا (۱۰ یاشدا) انگلیس دیلین اؤرگنه یه باشلا ییب و اوچ ایل اولده فقط دانمارکی دیلده یازیب، پوزماخ اؤرگه نیرلر.

گونئی آذربایجاندا بیر چوخ آتا، آنالار اوشاقلارینا کۆرپه لیکدن فارس دیلین اورگتمه یینن ایسته بیرلرکی، اوشاقلاری مکتبه و سونالار یوخاری تحصیلات آندا چتین لیک آپاریب و زحمته دوشمه سین لر. آتا آنالار بیر طرفدن بوندان قورخورلارکی اوشاقلاری، فارس شووینیم و تحقیق آئیندا، اؤزلری (آتا آنالار) چکدیگی فشارا دوشسون لر. بوکی آتا آنالارین نیت لری پاک و اوشاقلارین کله جک ده ان یاخشی جاسینا چیچکلنمه لرینی ایسته بیرلر هنج شو بهه میز یوخدور آنجا نیت پاک اولسادا بو نظرین علمی کؤکی یوخدور. بو اوشاقلار اؤز شهرلرینده کی هامی تورکی دیلده دانیشیر چتین لیک چکیب و مسخره اولاجاقلار. بو اوشاقلار مکتبه باشلا یاناقدر نه تورکجه نی و نه فارسجاننی دوزگون اؤرگیش و اوقدر آنا دیلده دانیشان اوشاقلار دان قاباق اولمویاجاقلار چونکی دیل اؤرگنه یین اصلی قایداسی دانیشیق و قولاق آسماقدان اله گلر. بو

اوشاقلار مکتبه فارسجا دانشایلمه به چکلر. بو اوشاقلار اوقدرکی تورکجه دانشان اوشاقلار، فارسجا دانشماق و فارسجا یازماقدان زحمت چکیرلر، یولداس تاپماق و اوبیرسی اوشاقلارا قاتیشماقدان زجرچکه چکلر. نتیجه بو اولاجاق کی آنادیلنده دانشمایان اوشاقلار گله جکده روحی مشکل لر تاپیب و ایسترایسته مز اؤز کیملیک (Identity) لری مسئله سیله اوز به اوز اولاجاقلار.

فارس شوینسمی و اوبیرسی ملت لری (خلق لری) تحقیر الهماخ فقط دیل و لهجه به باغلی دیلیل. تبریزدن گلن جوان تهراندا نه قدرده فارس دیلین لهجه سیز و دوزگون دانشادا، اؤز آذربایجانلی اولدوغونو و آتا باباسی تورک اولدوغونو دانابیلمز و دانماز و بونا گوره ده فارس شوینستی بیرسیستم و سیاست کیمی اونودا سانجاجاق و ایسترایسته مز اونودا فشارا سالاجاق. اونا گوره ده بو دالی قالمیش شوینستی سیستمی دئییشمه به آنادیلدن سیوای آیری دیل دانشماق یاردیم ائتمز.

سون سوز: گوئی آذربایجاندا هله ده بیسوادلیق آرادان گتمه ییب هنج، گله جکده ده هنج بیر دوغرو سیاست بیسوادلیقی آرادان آبارماغا الهه یو خدور. افسوسلار اولسون کی بو باره ده دیل پداگوژیکی، علمی و عملی تجربه لردن استفاده اولومور. بیزجه ایرانین گله یینده دیل مسئله سی و اونون حلی ان مهم مشکل لردن اولاجاق. متأسفانه آذربایجانلی دیل عالم لری ده ایندییه قدر بیر مکمل و جامع برنامه دیل مسئله سین حل ائله مه یینه اراهه ائله میبلر. بیز چوخ قیصاصورته آنادیلین ایران چرچیوه سینده، مکتبه یاییلماسین بئله گورووخ:

۱- بیر دیل دمکراتیک و آزاد صورتده ایراندا یاشایان ملت لری (خلق لری) رسمی، فنی و اداری دیلی سئچیلمه لیدیر. بو دیل لازم دئییل حتماً ایراندا دانشان دیل لردن بیری اولا و بو دیل مثلاً انگلیس دیلی اولایلر. انگلیس دیلی ایسته سک، ایسته مه سک دونیانین ارتباط و مکالمه، کامپیوتر و اینترنت و علم دیلی اولوبدور و نظره گلیرکی گله جکده دها چوخ ملت لر آراسیندا یاییلاجاق. بو دیلین آذربایجانلی لار ایچینده یاییلماسی، وطنداشلاریمیزی علم، صنعت و تکنولوژی عالمینده ماراقلاندیریب و بؤیوک یاردیم اولایلر.

۲- آذربایجانلی اوشاقلار اول اوچ ایلده مکتبه فقط اؤز آنا دیل لری یعنی ترکجه ده یازیب و اوخویاجاقلار. بونون آرخاسیندا قباغدا یازدیغیمیز کیمی لازم شرایط یارانمالیدیر. روزنامه، کتاب، رادیو، تلویزیون، موسیقی و اویون امکاملاری گرک آنادیلین تدریسینی مکمل ائلیه.

۳- دوردونجو کلاسدان تورکی (آنادیل) فقط دوردن بیر (۱/۴) مکتب ساعاتلارینین وقتینی آلیر. اوبیرسی ساعاتلاردا اداری دیل (مثلاً انگلیسی) و باشقا علملر (حساب، فیزیک، موسیقی، ورزش، تاریخ و الیشلری) تدریس اولور. آلتینجی کلاسدان هر اوشاق ایراندا دانشیلان دیل لردن بیرینی

سُنچیب و بو دیل مکتبه چوخ قیسا جا صورتده (۲-۳ ساعات) تدریس اولور. تورکی دیلین تدریس زامانی دا ۳-۴ ساعاتدان آرتیق اولمور. فنی و علمی درس لر هامیسی اداری دیلده (مثلاً انگلیسی یا فارسی) تدریس اولونور. اما ورزش، ال ایشری، موسیقی هر بیر دیلده تدریس اولای بیلر.

غرض بودورکی هر آذربایجانلی جوان دیپلم آلان وقتی (۱۶-۱۸ یا شدا) آنادیلیندن سیوای ایکی آیری دیلده مسلط اولسون. بو اوج ماده لی پیشنهادین چوخلی سئوال و مبهم قسمت لری اولایلر، آنجاق نظر بودورکی دیل عالم لری میز، آنا دیل میزین ایران چرچیوه سینده حلینه بیر درین برنامه یه گؤره اؤز ایستکلر میزی ایران جامعه سینده مطرح ال هیب و دیل مسئله سی شعار حالتیندن چیخسین.

۲۰۰۰/۲/۱۴

www.iran-archive.com

نگاهی به اقتصاد مریض آذربایجان^(۱)

مهندس یعقوب تقوی

«ما از یکطرف خواهان امنیت سرمایه گذاری خارجی هستیم ولی نه تنها به امنیت سرمایه گذاری داخلی نمی‌اندیشیم بلکه استاد اعظم فراری دادن سرمایه ملی هستیم. در شرایطی که دو باب هتل نیمه تمام در مسیر جاده اتل گولی تبریز بیش از ده سال است که منتظر افتتاح و بهره‌گیری از سرمایه گذاری انجام شده است چندین باب از هتل‌های درجه یک استانبول متعلق به سرمایه‌داران آذربایجانی است. فرار سرمایه ملی از آذربایجان چنان ابعاد وحشتناکی به خود گرفته که می‌توان به جرأت گفت که سرمایه‌های آذربایجانی علاوه بر بازار تهران، بازارهای دوبی و سربیلانکا و... را به قبضه درآورده است و واقعیت امر این است که کشور ما در طول ۲۰ سال گذشته یا فاقد برنامه‌ریزی اقتصادی بوده و یا در صورت داشتن برنامه، یک بار محوریت توسعه را به کشاورزی، در برنامه دوم محوریت را به صنعت و در برنامه سوم محوریت توسعه را به صادرات غیر نفتی اختصاص داده است.»

«متأسفانه تمام برنامه‌های توسعه ذکر شده بیشتر شبیه خالکوبی نقش شیر بر بدن لوطی‌نمائی است که در اثر درد ناشی از سوزن خالکوبی، هر دفعه مجبور به صرف‌نظر کردن از خالکوبی قسمتی از اندام‌های نقش شیر بر بدن خود می‌گردد و نتیجه اینکه شیر خالکوبی شده، شیر بی‌یال و دم از کار درمی‌آید!»

«بیش از ۹۰٪ صادرات ارزی و ارز بدست آمده متعلق به معادن و جامعه روستایی است لیکن این درآمدهای ارزی نصیب جامعه مصرفی شهری بویژه تهران می‌گردد.»

«مدیران ما حاضرند ساعت‌ها در تمام زمینه‌های ایدئولوژیک، سیاست، فقه، کهکشان، ماگمای

۱- این مقاله خلاصه‌ای است از سلسله مقالات اقتصادی چاپ شده در شماره متوالی «شمس تبریز» از شماره ۷۰ الی ۷۴ (دوشنبه ۲۶ اردیبهشت - شنبه ۱۱ تیرماه ۱۳۷۹)

درون زمین و ... سخنرانی بفرمایند ولی اگر از آنها بررسی که برنامه شما جهت جبران کمبودهای برق، آب، خانه، خواربار و یا صادرات محصولات کشاورزی، قالی و غیره چیست بندرت فردی را می توان یافت که بتواند حداکثر نیم ساعت در زمینه تخصصی مدیریت خود سخنرانی و برنامه ارائه نماید.»

«هشتاد درصد اقتصاد تبریز در دست بنیادهاست که علیرغم استفاده از امکانات وسیع مردم، مالیاتی پرداخت نمی کنند و در مقابل از شرکت های سرمایه گذاری استانی و عام که بر اساس اعتماد عمومی شکل گرفته اند دو بار مالیات می گیریم. یک بار برای سود ناخالص و یک بار هم برای تقسیم سود بین اعضاء! و توجهی نیز به آسیب دیدن اعتماد عمومی به این شرکت ها را نداریم.»

«منطقه آذربایجان دارای ویژگی های اقتصادی خاص خود بوده که بطور مثال اگر نیشکر مزیت نسبی استان خوزستان و خرما مزیت نسبی استانهای کرمان، خوزستان و هرمزگان و ... باشد بطور نمونه مزیت نسبی آذربایجان را علاوه بر نیروی کار می توان در خشکبار، گندم، قالی دستباف، تولیدات کفش و کیف و ... خلاصه نمود. اولین مزیت نسبی آذربایجان نیروی کار باهوش، مقاوم و دارای قابلیت های آموزشی بالا تشکیل می دهد.»

«متأسفانه صنعت چرم سازی، این صنعت درآمد زا بدلیل عقب ماندگی تکنولوژی تولید، عدم استفاده از چسب و مصالح مناسب، عدم رعایت استانداردهای بین المللی، عدم بسته بندی مناسب و بازاریابی بسیار نامناسب شهرت دیرینه خود را به رقبای دیگر واگذار می کند. ایجاد منطقه مخصوصی تحت عنوان نساج شهر و یا کفش شهر و سازماندهی تولیدات کفش و کیف چرم و تلاش در جهت راه اندازی بازار بورس کفش و استانداردسازی و صادرات می تواند راهگشای معضل بیکاری و اخذ درآمد ارزی برای منطقه گردد.»

«در صورت استفاده صحیح و پشتیبانی اصولی، شرکت های ساختمانی آذربایجانی را می توان در قالب کنسرسیوم ها و اتحادها علاوه بر صدور مصالح پروژه های تحت پیمان و بکارگیری نیروهای کارگری و متخصص می تواند درآمد بالایی را نصیب مردم منطقه نماید. بطور مثال یکی از شرکت های ساختمانی که متأسفانه علیرغم آذربایجانی بودن سرمایه، بدلیل استفاده از امکانات سازمان برنامه و بودجه در واگذاری پیمانها در تهران به آنجا منتقل شده است فاز اول بتن ریزی فرودگاه صفا پایتخت یمن را به مبلغ ۳۵ میلیون دلار به پیمان گرفته و موضوع پیمان را در مدت چهار الی پنج ماه با تأمین اکثر مصالح و نیروی کار از ایران به انجام می رساند. مبلغ ریالی متناظر ۳۵ میلیون دلار معادل ۲۸ میلیارد تومان کار در ایران خواهد بود که تقریباً سه برابر کار قابل انجام در سد آبش احمد خواهد گردید و مدت اجرای کار نیز بجای ۴ الی ۵ ماه حدوداً ۱۵ سال زمان خواهد گرفت.»

«متأسفانه علیرغم داشتن سابقه طولانی صادرات خشکبار آذربایجان به خارج؛ خرید محصولات کشاورزی بیش از آنکه سودی نسبی کشاورزان بنماید نصیب دلالان می نماید. بسته بندی مثلاً

مدرن صندوقهای چوبی کشمش و سبزه، فاقد عایق‌بندی جلوگیری از نفوذ رطوبت، مگس و حشرات بوده و این امر بشدت مرغوبیت کشمش و سبزه آذربایجان مثلاً با صادرات همین نوع محصول ترکیه در بازارهای مقایسه کشمش و سبزه صادراتی آذربایجان مثلاً با صادرات همین نوع محصول ترکیه در بازارهای رطوبی و یا گرم باکو یا عشق‌آباد و آلماتی و غیره گویای بسیاری از مسائل است. کشمش و سبزه در کشور ترکیه علیرغم کیفیت پایین محصول، بعلت بسته‌بندی زیبا و مناسب و عایق‌بندی مورد نیاز و... رغبت خریداران را به خود معطوف می‌دارد.»

«بسته‌بندی خشکبار شامل بادام و گردو نیز مشابه همانهایی است که در بالا ذکر کردیم و متأسفانه به بازاریابی و بسته‌بندی این قسمت از خشکبار به اندازه بسته‌بندی و دقت درجه‌بندی پسته داخلی نیز اهمیت داده نمی‌شود در صورتیکه صادرات پسته دارای سازمان نسبتاً مناسبی بوده که با بازاریابی نسبتاً مناسب اولاً صادرات خود را سازماندهی می‌نماید و از طرف دیگر جهت کنترل تولید و بازار از گسترش و تولید همین محصول در جاهای دیگر شدیداً جلوگیری می‌نماید در صورتیکه تولیدکنندگان خشکبار آذربایجان به امید خدا و دست دلان تهران‌نشین رها گردیده‌اند.»

«تولید و فروش و بازاریابی قالی و فرش دستباف آذربایجان حداقل در ۷۰-۶۰ ساله اخیر سرگذشت غم‌انگیز و دردناک و گاه‌آه‌راس‌انگیزی را رقم زده است. کارگاههای نمودر تولید قالی حاج ابوالقاسم جوانها و حکومتگری آنها و تولید قالی دستباف روستایی بدلیل وجود واسطه‌های ریز و درشت و دلالها و غیره تا مقصد بازارهای مصرف، تولید نخ و مصالح مورد نیاز این صنعت و عدم استاندارد مصالح مصرفی و وجود دلالها و نزولخواران قهار، عدم برابری هزینه‌های تولید و اجرت‌های کارگری و... خود موضوع تحقیق و نوشتن کتابها و مقالات عبرت‌انگیزی است که خارج از حوصله این متعال است. معضلی که این صنعت در شرایط کنونی با آن دست به گریبان است:

دلان واسط بین صادرکننده مستقر در تهران و تولیدکننده در آذربایجان از این می‌نالند که طرفش چکهای بی‌محل و یا خالی تحویلش می‌دهند. و لاقیل یک‌پنجم مسافران اتوبوس‌های تهران - تبریز متعلق به کسانی است که دنبال نقد کردن چک‌های دریافتی از محل فروش قالی هستند. و یا از این امر می‌نالند که کارگران بعد از انقلاب شاخ در آورده‌اند! و کارگر جهت بافت قالی پیدانمی‌شود! از طرف دیگر کوچه‌های شهر از سیل بیکاران که دنبال سمساری و برف پارو کردن و... لبریز است! در صورتیکه کارگران تولیدکننده غالباً بعلت نداشتن سرمایه جهت خرید مصالح و نقشه‌های جدید بازارپسند و در صورت اشتغال بصورت کتراتی - مقرون به صرفه نبودن آن، مشاغل را به کارهای کذب ولی دارای درآمد سوق می‌دهد.»

«قیمت خرید و یا قیمت گندم درجه ۲ در بازارهای بین‌المللی بین ۱۹۰-۲۱۰ دلار برای هر تن است.

یعنی قیمت گندم و جو در بازار بین‌المللی بین ۱۶۰ الی ۱۷۵ تومان در بازارهای بین‌المللی است. این ارقام در سخنرانی وزیر محترم کشاورزی در روزنامه فتح مورخ ۷۹/۳/۱ برابر ۱۸۰ تومان گزارش گردیده است. در صورتیکه قیمت تضمینی خرید گندم و تبصره ۷۷ قانون برنامه دوم در سال زراعی ۷۸ برابر ۶۷۲ ریال بوده و قرار است در سال زراعی ۷۹-۷۸ رقم فوق به ۸۷۵ ریال افزایش یابد. اگر علاوه بر هزینه خرید گندم از کشاورز آمریکایی و یا استرالیایی، هزینه حمل و بارگیری و دهوراژ (هزینه حق توقف کشتی) در بندر ایرانی را معادل همان مبلغ خرید گندم از خارج در نظر بگیریم؛ در اینصورت قیمت تمام شده گندم خارجی در بندرعباس و یا بندر چاه‌بهار و بوشهر برابر ۳۶۰ تومان خواهد بود. و اگر از هزینه‌های انبارداری، سیلو و هزینه حمل و نقل داخلی که مبلغ آن در سال ۷۹ از مبدأ بندرعباس به تبریز حدود ۱۷-۱۵ تومان برای هر کیلوست صرف‌نظر کنیم، مثلاً فرض کنیم گندم فوق بطور فی سبیل‌الله توسط کامیونها حمل و نقل می‌گردند!! آیا دلیلی دارد که کشاورز ایرانی و علی‌الخصوص مناطق سردسیر و غله‌خیز آذربایجان که نهاده‌های کشاورزی را با قیمت دلار آزاد و ماحصل دسترنج خود را به مبلغ ۶۷۲ ریال در سال ۷۸ و به مبلغ ۸۷۵ ریال در سال ۷۹ به دولت واگذار نمایند؟

چه دلیلی دارد که دولت‌های حکومتگر مرکزی به منظور آرام نگه‌داشتن مصرف‌کننده شهری یارانه را از جیب کشاورزان نگون‌بخت گندم‌کار پرداخت کند؟

«آیا پرداخت نصف قیمت خرید جهانی گندم به گندم‌کاران ایرانی او را به تولید بیشتر، اسکان هرچه بیشتر در روستا و جلوگیری از مهاجرت ترغیب نخواهد کرد؟ چرا کشاورز آذربایجانی بدلیل عدم صرفه تولید گندم، روستای خود را بخاطر پرداخت سوبسید مصرف‌کننده رها و برای بدست آوردن لقمه‌ای نان آواره حاشیه شهرها کرده؟ آیا پرداخت قیمت واقعی گندم کشاورز و روستایی ما را به تلاش مضاعف و چندین برابر تشویق خواهد کرد؟»

«آذربایجان علیرغم داشتن پتانسیل‌های فراوان جذب مسافر و گردشگر از بسیج و بهره‌برداری امکانات خود بطور اخص غافل مانده است. در صورتیکه منطقه آذربایجان شرقی و اردبیل با داشتن بیش از ۶۶ دهنه چشمه‌های آب معدنی شناخته شده و با آبدهی حداقل به میزان ۴۵۰ لیتر در ثانیه که اغلب آنها به هدر می‌رود و در صورت استفاده، بدلیل کمبود امکانات حداکثر ۳-۴ ماه از سال مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند و بقیه سال به هدر می‌روند و جز اظهار تأسف هر ناظری را برنمی‌انگیزد. به جرأت می‌توان گفت به موضوع عدم استفاده مناسب از آبگرم‌های معدنی بجز کفران نعمت چیز دیگری نمی‌توان اطلاق کرد. بقول شهریار ملک سخن:

کیم قالدی کی بوغون بیزه بورمادی
آلتدان - آلتدان بیزه کلک قورمادی
بیر مرد اوغول بیزه هاوار دورمادی
شیطانلاری قوجاقلایب گزدیز سیز
اینسانلاری آیاقلایب ازدیز سیز»

پسوندی بر اقتصاد آذربایجان^(۱)

یعقوب تقوی

نزدیک به ۲۱ سال از بدو شروع انقلاب می‌گذرد. در این مدت پنج دوره چهارساله نمایندگانی که من دوست دارم آنها را وکیل مردم بنامم به مجلس شورا اعزام داشته‌ایم. مردم می‌گویند: فردی را چند دوره متوالی به مجلس اعزام داشتیم که هیچوقت لب به سخن گفتن باز نکرد ولی یکبار که دهن برای سخن گفتن باز نمود، به مستخدمین مجلس فرموده بود: «لطفاً پنجره را باز کن چون هوا گرم است!!».

آنها نیکه تا دیروز می‌گفتند: انقلاب ما برای شکم نبود، اینک غلیظ‌تر از مارکیست‌ها، اطلاعیه‌های شکم‌نامه‌ای صادر می‌کنند و در سخنرانی‌هایشان «کار، مسکن، شکم» را مکرراً تکرار می‌فرمایند. درست است که مردم و کشور به کار و تلاش شدیداً نیاز دارند و اگر ممالکی در ردیف کشورهای پیشرفته درآمده‌اند فقط و فقط در سایه کار و تلاش و برنامه‌ریزی بوده است؛ لیکن حرف اینجاست آقایان که ۲۰ سال تمام در میکروفونها و بلندگوها فریاد برآورده‌اند که «مردم ما برای شکم انقلاب نکرده‌اند» اکنون چگونه ۱۸۰ درجه تغییر جهت داده‌اند؟؟ آنها نیکه اقتصاد را جزو علوم قلمداد نمی‌کردند، چگونه امروز متخصصان اقتصادی از آب درآمده‌اند؟؟

آقای اعلی‌نماینده تبریز طی مصاحبه‌ای با روزنامه بیان مورخ ۷۹/۳/۲۸ در خصوص علل ناکارآمدی نظام اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران در جواب خبرنگار که می‌پرسد: شما چه راه‌هایی را برای تدوین یک نظام کارآمد اقتصادی در جمهوری اسلامی پیشنهاد می‌دهید؟ می‌گوید:

«...از دید مذهب حاکم و مستفاد از قانون اساسی انسان مطلوب جمهوری اسلامی که روابط و مناسبات مندرج در قانون اساسی سازگاری دارد انسانی است که قرآن از آن به عنوان خلیفه در

روی زمین نام می برد. پس باید چنین انسانهایی را تربیت کرد. چنین انسانی از ظلم و تعدی، معاملات باطل و حرام، رباخواری، تجاوز به حقوق دیگران، بهره کشی، اسراف و تبذیر و ... اجتناب می ورزد و به فضایی مانند ایثار و از خود گذشتگی، قناعت و انجام کار و تلاش مفید پای بند است.»

و در جواب این سؤال که پرسیده می شود:

با این وصف شما عقیده دارید که الگوهای غربی اقتصاد حاوی مذهبی مغایر با مذهب و ذائقه و وجدان عمومی ماست و با پیاده کردن این الگوها، ما شاهد تغییر ذائقه ها و نهایتاً تربیت انسانهای به جای خلیفه در روی زمین خواهیم شد؟ می گویند:

«دقیقاً همینطور است. ظناً بخشی از جامعه نیز که به مبانی فرهنگی و دینی اعتقاد دارند و در زندگی خود مفید به آن هستند در برابر این پدیده مقاومت خواهند کرد. لذا با نوعی دوگانگی یا چندگانگی فرهنگی و اقتصادی مواجه خواهیم شد که مانع از نهادینه شدن و نظام یافتن اقتصاد می شود و... لاجرم باید ذائقه او را ذائقه خلیفه الله ساخت و دین و غریزه هدایت شده را مسیر فرهنگ و انسان الهی قرار داد، چرا که انسان الهی و انسان اقتصادی دارای دو جهان بینی کاملاً متفاوت است. پس کارآمدی نظام اقتصادی در گرو مهندسی این نظام بر اساس واقعیتهای اجتماعی و اوامر و نواهی ناشی از اعتقادات و ارزش های فرهنگی و دینی و مهمتر از همه تربیت انسانهایی است که محور اصلی نظام جمهوری اسلامی محسوب می شود.

اکنون جهت نشان دادن قسمتی از این تبعیضات ناروا به موارد زیر عنایت فرمائید:
الف: اخبار ساعت ۲۱ جمعه مورخ ۷۹/۴/۳ شبکه یک سیما: خط ۴ متروی تهران به مبلغ پانصد میلیون دلار بین دولت جمهوری اسلامی و جمهوری خلق چین منعقد گردید.
ب: اخبار هفته به تاریخ ۷۹/۴/۳ از روزنامه بیان: دولت تعهد کرد که قسمتی از بدهی های شرکت متروی تهران را پرداخت نماید.
ج: اعتبارات شهرداری تهران در سال جاری حدود ۳۵۰ میلیارد تومان است. البته بدون کمک های دولت.

د: اعتبارات شهرداری تبریز در سال جاری حدود ۳۷ میلیارد تومان است.
ه: جاده کمربندی شمال تبریز با هزینه بیش از ۲ میلیارد تومان و با هزینه شهروندان تبریزی به مدت ۶.۷ سال است که در دست ساختمان است. (گفتگوی شهردار تبریز با روزنامه های محلی، خردادماه ۷۹)
ز: ارتشید سابق حسین فردوست در جلد اول خاطرات خود در صفحه ۲۸۰ می آورد: محمدرضا شهر ۳۰۰ هزار نفری تهران را به ۶ میلیون نفر رساند و رسماً می گفت که طرح ۱۲ میلیونی کردن تهران را دارد، که داشت و...

قبل از اینکه وارد بحث بشویم لازم می‌دانم نظر خود را در خصوص آبادی تمام شهرهای ایران و بخصوص تهران اعلام دارم و آن اینکه: آرزویمان این است که تمام شهرها و دهات مسلمان و بخصوص تهران از هر لحاظ با عروس شهرهای دنیا یعنی پاریس برابری بکند و هر دلی که جز این خواست در خود بپروراند خدایش هدایت کند!

۱- واقعیت این است که شرکت متروی تهران که بهتر است آن را «سانترو» خطاب کنیم، تاکنون و در طول زمان عملیات اجرایی علاوه بر اعتبارات ملی سازمان برنامه و بودجه و غیره، مستقیماً در استحصال معادن در جنوب و شمال و غیره دست دارد. مثلاً معادنی را در استانهای جنوبی به شرکت مترو داده‌اند که محصولات خود را پس از استخراج به خارج صادر و درآمد آن را صرف هزینه‌های اجرایی می‌کند.

۲- تعهد پرداخت دیون شرکت مترو تهران توسط دولت به این معنی است که تمامی هموطنان، چه در شهرهای بزرگ و کوچک و عشایر و روستائیان، چه خشکسالی زده‌ها و ساکنان مناطقی که بیماری و یا آنها را در این تابستان گرم و خشک تهدید می‌کند، مالیات پرداخت می‌کنند که صرف آبادانی کل کشور گردد. در صورتیکه دولت نیز به جای وصول همچون درآمدهایی، دیون شرکت متروی تهران را از محل مالیات‌های مردم کل کشور پرداخت می‌نماید. آیا اینگونه و با این شگرد می‌توان خلیفه خدا بر زمین تربیت کرد؟ آیا این تبعیض نیست؟

۳- پروژه کمربندی تبریز معبر ترانزیت کالاهای اروپایی به کل کشور و ممالک آسیای مرکزی و غیره است همان حق ترانزیتی که جمهوری اسلامی ایران برایش لاله می‌زند، چرا هزینه اجرایی پروژه‌ایکه درآمدهای ارزی و غیر ارزی ترانزیت‌اش نصیب خزانة و کل کشور می‌گردد به مردم تبریز تحمیل گردیده است؟ در صورتیکه متروی تهران که فقط و تنها مورد استفاده شهروندان تهرانی و کرجی است با بودجه دولتی ساخته می‌شود. آیا رواست که دولت از محل اعتبارات ملی کلیه هموطنان ۵۰۰ میلیون دلار جهت اجرای خط چهارم مترو را طیب خاطر پرداخت نماید و مثلاً سد رودخانه نسا در کرمان و یا دایک مخزن چهارم چاه نیمه چهارم در زابل و... که جهت رفع خشکسالی به امان چندرغاز اعتبارات سازمان برنامه و بودجه رها گردد؟ آیا نمی‌توان نتیجه گرفت که خلیفه‌های خدا فقط در تهران ساکنند؟

۴- در استانهای آذربایجان شرقی، غربی و اردبیل و زنجان و کردستان، بخش اونکولوزی (درمان سرطان) بیمارستان امام خمینی تبریز فقط و فقط یک دستگاه تابش اشعه کبالت دارد که آنهم شش

ماه از سال خراب و یا بدون ماده پرتو زا بوده و تازه این دستگاه کذایی به دلیل عدم تمرکز اشعه بر موضع سرطانی تمامی بدن بیمار را بمباران تشعشی می نماید و تمامی تلاشهای بیش از دهساله، جهت جایگزینی دستگاه یاد شده و افزایش تعداد آن به جایی نرسیده است. آیا اینگونه می توان خلیفه خدا را بر روی زمین تربیت کرد؟ آیا این است رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه؟ آیا این است توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین مردم؟ آیا از تعداد دستگاههای تابش رفسنجان و آمل خبر دارید؟

۵- واقعیت این است که علیرغم جدا ساختن استان اردبیل از آذربایجان شرقی که احتمالاً در جهت یگانگی فرهنگی!! انجام یافته، استان ما با صادرات غیر نفتی بیش از ۶۵۰ میلیون دلاری در رأس هرم ارزآوری استانهای کشور است. (اطلاعات ۷۸/۱۲/۱۳) در صورتیکه رتبه آموزش و پرورش استان در ردیف بیستم که همردیف استانهای ایلام و هرمزگان بوده (شمس تبریز ۷۹/۲/۱۳) و از نظر صنعتی و توسعه در ردیفهای آخر رده بندی استانهاست. آیا اینگونه می توان کرامت انسانی را پاس داشت؟ آیا اینگونه می توان خلیفه الله را بر روی زمین تربیت کرد؟ آیا اینها تبعیضات ناروا نیست؟ چگونه می توان به ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه های مادی و معنوی رسید؟

۶- شاید به نویسنده این ایراد گرفته شود که دولت بزرگترین خط انتقال آب شیرین خاورمیانه را از رودخانه «جیغاتو» به تبریز با مبلغ حدود ۱۵۰ میلیارد تومان از محل اعتبارات ملی انجام داده است و کدام شهر دیگری به این اندازه سرمایه گذاری شده است؟ چرا موقعیکه برای شما نمکانشاسها!! سرمایه گذاری می شد هوس توسعه برابر و... را نمی کردید؟ وقتیکه جناب رئیس جمهور خاتمی در زمان ۷۸ آنرا افتتاح فرمودند، شما کجا تشریف داشتید؟

سوال بسیار بجایی است و اما لازم است که به موارد زیر در این مورد توجه شود:
الف: سرمایه گذاری نزدیک به ۱۵۰ میلیارد تومانی برای پروژه فوق الذکر کاملاً صحیح است!
ب: این خط لوله برای انتقال پنج (۵) مکعب آب در ثانیه و برای فاز اول طراحی و اجرا شده است.
ج: این خط لوله پس از افتتاح توسط رئیس محترم جمهور در زمستان ۷۸، تا عید ۷۹ لاقبل پنج مورد با ترکیدگی خط لوله آنهم بادی یک متر مکعب در ثانیه مواجه شده است! به قرار مسموع اگر آب انتقالی به مقدار ظرفیت طراحی یعنی پنج متر مکعب در ثانیه افزایش یابد به احتمال زیاد ترکیدگی های خط انتقال با تصاعد هندسی افزایش خواهد یافت.

د: امتیاز مقدار آب ورودی فعلی در همان ابتدای ورود به شهر به پتروشیمی و پالایشگاه و غیره فروخته شده است و گفته می شود غالب آب مصرفی شرب اهالی کماکان از همان چاههای قدیمی و منابع اولیه تأمین می شود. و مردم ما می گویند که اگر قرار است ۱۵۰ میلیارد هزینه بکنید و آب را از ۱۶۰ کیلومتری بیاورید و آن را تحویل پتروشیمی و غیره بدهید و محصولات پتروشیمی را به جمهوری خلق چین بفروشید و دلارهایش را نصیب متروی تهران بفرمائید و پستهای مهندسی آنرا بقول یکی از نمایندگان سابق نصیب اصفهانی ها بفرمائید و آبدارچی گیری را به همراه منت عظیم «آب گوار» نصیب مردم تبریز بفرمائید و در اینصورت نباید دنبال خلیفه الله بر تقال فروش بگردیم!؟

مضافاً آب تبریز شدیداً موی سر مردم را می‌ریزد. چگونه می‌توان آثار مقایسه‌ای بین کچل‌های تبریز و مثلاً تهران و یا اصفهان را بدست آورد؟

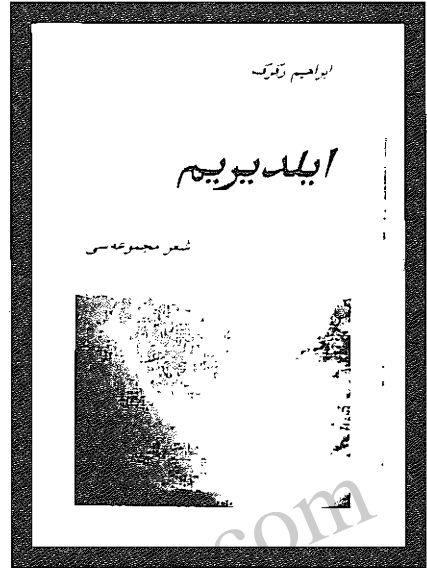
۷- اگر طبق گفته ارتشبد سابق حسین فردوست، هم رژیم پهلوی در مدت بیش از پنجاه سال غالب درآمد نفتی و غیر نفتی را صرف عمران تهران بنماید در جمهوری اسلامی نیز علاوه بر ارز حاصله از درآمد ملی، از مالیات‌های کل کشور و از جمله مالیات خشکسالی زده‌ها و یا ساکنان مناطقی همچون خارواناو... که حتی پول خرید جل‌الغشان را نیز ندارند، پرداخت شود، چگونه می‌توان عدالت را تعریف کرد؟ رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه را چطور؟

۸- آیا دلیلی دارد که بدرخواست استمداد وام بانکی توسط شهردار سابق از ریاست محترم جمهوری برای پروژه کمربندی شمالی شهر تبریز تره هم خرد نفرمایند؟ آیا می‌توان رفع تبعیض را انتظار داشت؟ درحالی‌که کمربندی شمالی شهر تبریز در اختیار مسیر ترانزیت کالاهای اروپا به آسیا قرار دارد، آیا این امر بیانگر آن نیست که تمام خلیفه‌الله‌ها در تهران جا خوش کرده‌اند؟

۹- معیشت مردم آذربایجان حداقل به میزان ۶۰-۵۰ درصد به جهت تأمین تبعیض‌ها عدم اعتبار دهی بانکها و... از طریق نزولخواری و نزولگیری رتق و فتق می‌شود، چه دلایلی در تغییر ذائقه و تربیت انسانهای اقتصادی بجای خلیفه خدا در روی زمین دخالت دارند؟ چگونه می‌توان اعداد و ارقامی در خصوص فرار سرمایه و نیروی متخصص از آذربایجان بدست آورد؟ همان آذربایجان شرقی که که در امر آموزش و پرورش در بین ۲۶-۲۷ استان در ردیف بیستم ایستاده و علیرغم آنکه اولین استان تولیدکننده ارز غیر نفتی است؛ چگونه می‌توان موارد گفته شده را تبعیض قلمداد نکرد؟

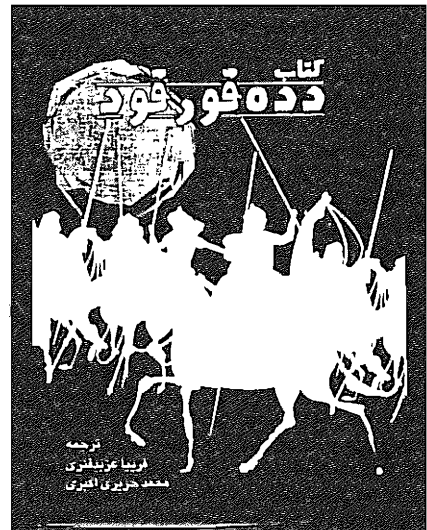
ابراهیم رُف رُف: آنادیل،
انتشارات مرغ آمین،
تهران، ۱۳۷۴

ابراهیم رُف رُف: ایلدییریم،
انتشارات اندیشه نو،
تهران، ۱۳۷۸

قادر گلکاریان:
تورکی آذربایجانجا
نشر رهنما، تهران ۱۳۷۹

کتاب دده قورقود
ترجمه: فریبا عزیزی، محمدح. اکبری
نشر قطره، تهران ۱۳۷۹

این مقاله را بخوان خان داداشی! (۱)

محمد رضا لوائی

طعمه خوبی نیستم زهر آکنم و تلخ. یادم نمی‌رود که می‌گفتی گاو حیوان مفیدی است. افسوس که دیگر مفید نیستم. چون انسان بودن را آموختم. آموختم که چگونه باید از خود دفاع کنم. آموختم که چگونه باید بمیرم. تلخی‌ها کشیده‌ام از بیگانه و تو. زخم‌ها خورده‌ام از دست تو خان داداش. یادت هست؟! حتی به مزایده‌ام هم نگذاشتی. حراجم کردی. تا بغداد استبداد کشان کشانم بردی. و خلیفه خلاف با تو که خویش خونی خیانت می‌باشی به رقص پستی‌ها برخاست. آن همه بلندی و جاودانگی را به چند فروختی؟ فروش خوبی نبود خان داداش. اما به مرور یاد گرفتی. در ارس سرم را زیر آب کردی. سرت سلامت! در مشروطه به پایانی نافرجام دچارم ساختی. دلت خوش! خان داداش تو خوب یاد گرفته‌ای که چگونه باید رنگ عوض کنی و که باشی. در دوره رضاخان روانشناسی شایعه و فحاشی را رواج دادی. من تاریخ ساختم و تو نشستی. من انقلاب کردم و تو بر تخت نشستی. موج سوار نازنین، توفانم معواه. عزیز خنجر به دست، تا تو نباشی من معنایی نخواهم داشت. تو معیار خوبی برای سنجش هستی. تو باید باشی. نیکی و بدی دو راه موازی و مکمل‌اند. تو راه بهره‌برداری از انسان را بسیار خوب آموخته‌ای و من راه بهره‌برداری از اندیشه را از اینکه در سایه تلاش بازوانت، در سایه قدرت سرمایه و عقل الکترونیکی‌ات اینچنین بزرگ شده‌ای می‌ستایم. تو را تحسین می‌کنم اما احترامی برایت نمی‌نهم. چگونه بگوییم؟! تو بزرگ نیستی. تو گنده هستی. وقتی در هیئت یک سرمایه‌دار تهی مغز با دست غیر خونم را می‌مکی البته که باید گنده شوی. کارخانه‌هایت چرخه اشتها را می‌چرخانند. حواست شش‌دانگ مواظب بازار است. اصل سرمایه با سودش باید مدام در گردش باشد. البته تیریز جای خوبی برای تو نیست. اصفهان، شیراز، تهران بهتر تو را می‌بلعد و قی می‌کنند! من در اینجا کنار گوش تو خطرناکم. من به برگشت هویت و اصالت می‌اندیشم و تو به برگشت میلیاردها تومان سود. من پس از سالها خون دل

خوردن، پس از سالها کنکاش و تلاش وقتی ریشه‌هایمان را باز یافتیم و به خودمان رسیدیم تو را دیدیم که گنده شده‌ای. گنده‌تر از دهان کسروی‌ها و پاریزی‌ها. تو آنقدر گنده شده‌ای که حتی مرا نمی‌بینی. نمی‌بینی که چگونه زیر پایت می‌مانم و له می‌شوم. اما تو هرچه از برون گنده می‌شوی، درونت خالی‌تر می‌شود. دست مرا نگیر خان‌داداش. کتابهایم که منتظر چاپ و انتشارند، بگذار بمانند و ببوسند. بگذار حقیقت و هویت ببوسد. گندش درآید و دهانت را بسوزاند! بگذار روزنامه‌ی من سوسو زده، خاموش گردد. تو که دنبال اصالت و حقیقت نیستی. تو به دنبال شی و ماده‌ای. شی زدگی تو نقطه‌ی ضعف توست. تو چه خوب رنگ عوض می‌کنی خان‌داداش. همین چندی پیش، ناگهان در هیئت استنادار جوانان را به گود خویش فرا خواندی. پروانه‌ها به گرد شمع نشسته بودند. یادت هست؟ پروانه‌ها پرواز نمی‌کردند. نشسته بودند. و من چقدر دلم به حال تو سوخت چون به وضوح دیدم که در مقابل یک سیگار فروش درس‌نخوانده کم آوردی. رجز اصلاحات تو در هاله‌ای از ابهام برخاسته از یک سؤال گم شد. من ساکت و خاموش مثل همه‌ی ادوار در گوشه‌ای نشسته بودم و ریزش تو را ندیده می‌خوردم. آن جوان و به دنبالش نسلی از شکنجه‌دیدگان نور را گفتند که اگر اکثریت محترم است پس در اینجا ترکی حرف بزن. و آن همه رجزخوانی تو زیر سؤال رفت. گفتی که وقت می‌دهم بعداً در این خصوص گفتگو کنیم. نه خان‌داداش گفتمان تو به درد ویرترین‌های سیاسی می‌خورد نه ما. البته تو در جمعه‌ی اردیبهشت ۷۹ و به مورخ ۱۶ در باره‌ی انتخابات یک مصاحبه‌ی کوتاه ترکی در صدا و سیما می‌خواندی. این بار دلم بیشتر به حال تو سوخت. همان بهتر که فارسی حرف بزنی. بین خان‌داداش تو ترک هستی اما بلد نیستی بگویی قارداش! گور پدر من ترک. تو باید پیشرفت کنی، تو باید ترقی کنی. استحاله شوی و ادغام. ببخش اگر امید اوغلو انگشت بالا برد و محترمانه از تو خواست تا پیاموزی که ادعا یعنی شعار، یعنی ادعا فقط گفتن نیست، عمل کردن نیز هست خان‌داداش. تو که یکی نیستی. تو چهره‌ی چهره در میان ما پخش و پلاپی. تو حتی در هیئت و هیئت یک پیرمرد علاقه‌مند به زبان و فرهنگ خودت هنوز نفهمیده‌ای که گرگ گله می‌برد و بزّه می‌درد. مثل آش نذری همه چیز را قاطی کرده‌ای. ملی، مذهبی، شونیت‌ها، وزارتی‌ها همه و همه جمع شده‌اند تا مرامنامه‌ای در مورد احیای زبان و هویت آذربایجان انتشار دهید. مثل همین شرکت‌های مضاربه‌ای خودتان! حتماً مرا نیز می‌خواهی که گلوبیم را تربیون غزلخوانی‌های تو سازم. نه خان‌داداش. کور خوانده‌ای. گلوبی من معبر فریاد است و آه. فریاد از دست دشمن و آه از دست تو! تو می‌خواهی هویت دینی مرا علیه هویت ملی من بشورانی. اما من یاد گرفته‌ام که هر دو را یکسان دوست بدارم. خان‌داداش بس کن. اگر مرا می‌خواهی، اگر هنوز اصالت و ریشه‌هایت را هنوز از یاد نبرده‌ای. اگر فردا را می‌خواهی، امروز رادو دستی بچسب. مرا رها مکن. اما من تو را بهتر می‌شناسم. تو به آوازه می‌اندیشی و من به آواز. قبول کن که روزی تمام خواهی شد. قبول کن که دیگر وجود نداری. وجودی قابل تحسین. می‌دانی صبح امروز چه بر من گذشت. امروز صبح نیاکان من برگشته بودند و با چشم‌هایم، مبهوت و مات، دستهای پسر بچه‌ای را به تماشا نشسته بودند. نه خان‌داداش خواب نمی‌دیدم. رویا هم نمی‌دیدم. من پیش روی واقعیتی انکار ناپذیر، احساس سربلندی و غرور را تجربه می‌کردم. آن هم برای اولین بار، امروز صبح فرزندم، نام تو را با آن دستهای کوچکش از دفتر خاطراتم پاک می‌کرد خان‌داداش. می‌فهمی یعنی چه؟ معلوم است که نمی‌فهمی.

خان داداش کیست؟! (۱)

محمد رضا لوائی

«پنبنه داغ جنون ایچره نجان دیر بدنیم
دیری اولدوقدا لباسیم بودور اولسم کفنیم»
«مولانا فضولی»

گفتار اول

انسان‌ها و ساعقه‌ها، پیرامونم می‌درخشند و اندرون را به آتش می‌کشند. و شعله‌ها چونان اشتران شعله‌پوش، خبر از راههای نیموده دارند و گام‌های نیاسوده. در روانم کاروانی از انسانهای اسب سوار شمشیر بدست جاری است. انسانهایی که امروزه اسبشان زمان است و شمشیرشان قلم. انسانهایی که باید گذارشان از گذرگاههای مشکوک هجمه و رگبار، برای آیندگان گزارش شود. انسانهایی که «پر از خون موسیقی ترکی» اند. و من بی‌تاب نوشتن از اینان هستم. بی‌تاب نوشتن از جامعه‌ای هستم که با تشکل‌های انسانی و فرهنگی گوناگون ضعف اعصاب دارد. زخم درون را چاره نکرده و زخم برون را پاره می‌کند. مریض است و بنظر لاعلاج. خونریزی داخلی نموده و درمانش نیازمند طبیب‌های حاذق است و ماهر. ما در مرکز زخم‌های نارس و پیچیده در شولای کژفهمی و منفعت جویی، به چرک اندر نشسته‌ایم. اندرونی ما پر از عفن است. قاجاق، طلاق، رشوه، اعتیاد، قتل، خودکشی، سرقت، بیکاری، رباخواری، فحشا، تزویر و ریا و هزاران هزار درد بی درمان. درد ما ویرانی‌های درون است که ناخواسته مارا به زانو درمی‌آورد. دیگر برای نوشتن پرنده کافی نیست. دیگر برای نوشتن نور لازم نیست. آموخته‌ام که حیات بدون خون آغاز نمی‌شود و خون من در دستهای توست خان‌داداش. بی‌تاب افشاکردن تو هستم. بی‌تاب رو شدن دست‌هایی هستم که از آن انسان‌نمایی درشت هستند. همانهایی که در تاریکترین زوایای عافیت و منفعت، به جستجوی چپ و راست، چپو راست می‌شوند و من که مظلوم‌ترین موجود شعور و تفکر، زیر

هجمه مانورهای دو جناح قدرتی نابالغ، خودکشی می شوم. اگر قبول کنیم که چپ و راست دو لبه یک قیچی اند باید این واقعیت را نیز بپذیریم که این قیچی در دستهای توست خان داداش. من در سایه باستانی یک شیر سنگی و در حوالی مخوفناک یک اسکلت چند هزار ساله، راحت تر و آسوده تر از با تو بودن هستم. نام تو «انبوه خلق پایکوب» را بر سرم آوار می کند.

نام تو پلکانی است که ره به جایی نمیرد مگر به طبقه سنگی تاجر و جمود. نامت عجین خشکسالی و قحطی است. تو موبایل بدست و ماشین به زیر پا و با میزی در انحصار، تندیس فقر و خشونت و خیانتی. مثل شیخ نشین های عرب شی زدگی تو، عامل تصعید توست، خبر داری که سالانه، هشتاد میلیارد تومان سرمایه این مرز و بوم به دامان وهابی ها ریخته می شود؟ و من این وسط به جرم نوشتن حقایقی چند از بی عدالتی و نداری و فقر، محکوم به بی دینی ام. خبر داری که سلسازی بر روی رودها را با سلسازی جلوی اصلاحات قاطی کرده ای؟! البته من اصلاح طلب نیستم چون بین اصلاح و طالب اصلاح فاصله های درازی نهفته است. من طبقه زیرین و فرو ریخته این اجتماع بی در و پیکرم و تو فاصله فاحشی را بین طبقات اجتماعی این سرزمین منجر شده ای. من حتی به دنبال مدرنیته و بسا مدرن و مدنی بازی نیستم چون تو مرا آنقدر مشغول هویت جویی و بازیابی قومی خویشتم کرده ای که دیگر جز همین قلم رنجور برابم چیزی باقی نمانده است. در مملکتی که هنرمندان ساختگی و نویسندگان باسهمه ای، مال و مدال دریافت میدارند و هنرآفرینان اصیل مردمی محتاج نان شب خویشند چه حادثه ای میتواند رخ داده باشد؟ با کدام بیشرمی و فاحتی، مرا پایگاه دشمن همیشه خیالی خویش میدانی و می خوانی داداش؟ مگر زبان و فرهنگ من جز تو واضح و فروتنی، جز خرد و دانش، جز همزیستی مسالمت آمیز، چیز دیگری به تو داده که اینچنین با من لج افتاده ای؟ چگونه شد که تو خودی به بار آمدی و من غیر خودی؟ من که تشع را به تو ارزانی داشتم. من که با خلفای عثمانی ها در افتادم تا تو را از منجلاب فروپاشی نجات دهم چگونه متهم به تجزیه طلبی من کرده؟ اگر جهمی تو راننده جریانی منحرف است که گستره آن را خود تو به با نشانده ای. مصلحت جویی های تو مرزهای مهم بی اعتمادی را خط کشی می کنند. اما من در سایه اندیشه های والای پدران و اجدادم، بر آنم که تا خود را احیا کنم و تو را افشا سازم. قلم من بر آن است تا پلی میان مبادی بیاویزد و طرحی از اصول و مبانی ریزد. من واقع بینانه از تو می خواهم که دست از منفعت های شخصی خویش برداری و به منافع همگنی بیندیشی. با عینک شوونیستی نمی توان نگاه ملی داشت. دیگر لو رفته ای. بدون تعارف بگویم خان داداش. من ترک هستم و تو فارس. دو فرهنگ دو ملیت و دو انسان. با هم و با ایمان. من و تو ناگزیر و ناگزیر از یکدیگریم. و سرزمین مادری، نخستین پایگاه اندیشه های متضاد و همگن ماست. ریشه های اختلاف هایمان را در کشورهای دیشتر مجو. قبول کن که «ظریف ترین رخداده ها در بطن مادر اتفاق می افتد».

گفتار دوم

اما گذشته از این مسائل و با توجه به اینکه خوانندگان بسیاری درخواست کرده اند تا تو را بوضوح بشناسانم، پس لازم است که مطالب و موارد زیر با حضور خودت به خوانندگان انتقال و تفهیم اتهام، بیخشید، تفهیم هویت گردد.

۱- خان داداش آنقدر مرا و نویسندگان ترک آذربایجانی را دوست دارد که هر آن می خواهد با ماشین بغلمان کند و با گلوله بیوسدمان.

۲- خان داداش در هزار توی اندیشه های خویش طرح ترک زدائی و ترک ستیزی را ریخته و صدا و سیما، آموزش و پرورش، مطبوعات و ناشرین را بر آن واداشته تا با استانداردهای خان داداش همسو گردند. وی در آموزش و پرورش که با آنهمه ادعایش و طی سه سال آموزش در دوره راهنمایی، سه سال در دبیرستان و چندین سال در دانشگاه هنوز نتوانسته زبان انگلیسی را به خالی مغز جوان این دیار بچپاند، از تدریس زبان ترک متنفر است ووو...

۳- خان داداش دیروز در گوشم نالید که من نیز چون تو می اندیشم اما چه کنم که نمی توانم برایت کاری کنم. بنابراین او اصلاً دو جانبه نیست!

۴- خان داداش در نخجوان برای شهریار و بزرگان ترک گوی، سنگ تمام گذاشته و خود را حامی و نجات دهنده زبان و فرهنگ ترکی قلمداد می کند اما به من می گوید پان ترک است.

۵- خان داداش معدن سونگون و خاروانا را از بغل گوشمان کش می رود و به ناکجا آباد می برد.

۶- خان داداش در تبریز برای مردمی که به زبان مقدس ترکی صحبت می کنند رادیو پیام راه انداخته است که هدفش نه تهاجم است نه تضعیف زبان ها.

۷- او از طرف وزارت ارشاد مسئول و مشغول سانسور کتابهای من است و دریغ و درد که توهم شاعری نیز دارد.

۸- خان داداش تهدیدم کرده است که ادامه ندهم و سرم را به زیر بیندازم بروم دنبال شاعری و ترجمه و کوفت و مرض.

۹- او بر آن است تا با ایجاد رعب و وحشت تحقیر و سرکوبی، شایعه و روان پریشی و مارک زنی های گوناگون مرا از نوشتن یکی دو ورق حقیقت باز دارد.

۱۰- و دست آخر اینکه همانگونه که نقطه ضعف آشیل پاشنه اش بود و نقطه ضعف اسفندیار چشمانش، نقطه ضعف خان داداش دهان اوست. هر وقت کسی را دیدی که بغل دست تو نشسته و مرا متهم به دین گریزی، تجزیه طلبی، خود بزرگ بینی و .. می کند، حتم بدان که او خودش است. پس برای اینکه به دوره امپراتوری او خاتمه دهی باید دهانش را ببندی! و این خواسته در صورتی تحقق

خواهد یافت که خودت را مجهز به دانش و اندوخته‌های علمی، هنری و فرهنگی سازی و بازسازی خویش را سرلوحه همه برنامه‌هایت قرار دهی. اگر اتفاقی نیفتد بعداً در این خصوص با شما حرف‌ها دارم. تا اطلاع ثانوی مواظب باشی تا بعد.

آزمون روسیه در چینستان

محمد آزادگر

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<azadgar@yahoo.de>

ارتش روسیه در عملیات گسترده نظامی علیه چین ها، از هیچ وحشیگری و قساوت کوتاهی نکرده است. تمام دهات و شهرهای چینستان با خاک یکسان شده است. خانه های چینی ها سوزانده شده، مزارعشان مین گذاری شده و هست و نیست شان توسط سربازان روس به تاراج رفته است. شاهدان عینی به تجاوز سربازان روسی با زنان و دختران در ضمن غارت و چپاول شهادت می دهند. بیش از هزاران غیر نظامی در بمباران های هواپیماهای جنگی ارتش روسیه به هلاکت رسیده اند. بیش از یک سوم جمعیت، یعنی حدود دویست هزار نفر از اهالی جمهوری چینستان آواره شده و به کشورهای همجوار پناه برده اند. روسیه برای تسلط خود بر چینستان سیاست پاکسازی قومی، زمین های سوخته و کوچاندن های اجباری را در پیش گرفته است.

اولین جنگ چین (۹۶ - ۱۹۹۴) هشتاد هزار کشته بجای گذاشت و بخش اعظم این سرزمین به ویرانه ای تبدیل شد. یلتسین زیر فشار شکست های سنگین نظامی و افکار عمومی مردم روسیه و همچنین فشار کشورهای خارجی مجبور به عقب نشینی شد.

پس از جنگ اول، روسیه از کمک به بازسازی چین امتناع کرد و اصلاح مسخدوف میانه رورا، که با رأی اکثریت مردم چین به ریاست جمهوری انتخاب شده بود، بایکوت کرد. بخاطر بمباران کارخانه ها، مزارع، بیمارستان ها، مدارس و... هرگونه فعالیت تولیدی در چین متوقف و دزدی، آدم ربائی و جنایت فراگیر شد. بی قانونی و هرج و مرج در چینستان - که خود روسها در آفرینش آن نقش اساسی داشتند - بهانه ای دست رهبران کرملین داد تا تبلیغات سنگین و گسترده ای علیه چین ها آغاز کنند. حتی قبل از بمب گذاری ها در بعضی شهرهای روسیه، تحقیر و آزار و اذیت

قفقازی‌ها در روسیه و بویژه در مسکو به اوج خود رسیده بود. نژادپرستی نامریی علیه قفقازی‌ها به فرهنگ عادی تبدیل شده بود. کم‌دین‌های روسی، چچن‌ها را «سوسک» می‌نامیدند. در بحث‌ها و میزگردها درباره اینکه آیا چچن‌ها اساساً از لحاظ ژنتیک جنایتکار هستند یا نه، تأمل می‌شد. با چچن‌ها در روسیه مانند یهودی‌ها در آستانه قدرت گرفتن هیتلر در آلمان رفتار می‌شد. تبلیغات نژادپرستانه و شونیستی از طریق رسانه‌های همگانی دامنه گسترده‌ای یافته بود و هرکس درباره این تبلیغات اما و اگر می‌کرد برچسب هوادار تروریست‌ها می‌خورد. تمام اینها برنامه حساب شده‌ای بود که افکار عمومی روسیه و غرب را برای لشکرکشی به چچن آماده سازد. یلتسین و شرکا به این لشکرکشی و تبهکاری احتیاج داشتند. مافیای حاکم بر روسیه در شرایط جنگی و برانگیختگی احساسات ناسیونالیستی، سریعتر و سهلتر می‌توانست ثروت‌های ملی کشور را غارت کرده و سرمایه‌داری بازار آزاد را در روسیه سازمان داده و تثبیت و تحکیم کند. هیاهوی مبارزه با «بانداهای تروریست» و «بنیادگرایان اسلامی» و «طالبان‌های قفقازی» بخوبی می‌توانست در خدمت این اهداف و اقدامات جنایتکارانه ملازم با آن قرار گیرد.

حزب کمونیست روسیه نیز که نیروی اصلی چپ روسیه به حساب می‌آید متأسفانه نتوانسته خانه تکانی فکری قابل توجهی بکند. این حزب هنوز در رؤیای «اتحاد جماهیر شوروی» سیر می‌کند و بمانند جریانات شونیستی و ناسیونالیستی احساسات ناسیونالیستی جریحه‌دار شده روسها را باد می‌زند و به بهانه «مصلحت سیاسی» اصول مسلم و تخطی ناپذیر مارکسیسم - دفاع از حق دموکراتیک مردم - را به فراموشی می‌سپارد و احساسات ناسیونالیستی روسها را علیه ملیت‌های ستم‌دیده هم‌جوار و یا داخل فدراسیون روسیه جهت می‌دهد.

واقعیت این است که در جنگ اول چچن، مبارزان آزادیخواه این منطقه عمدتاً و قبل از همه، ملی‌گرایایی بودند که برای رهایی از سلطه روسیه می‌جنگیدند. اسلام‌گرایان در این منطقه از نفوذ اجتماعی قابل ملاحظه‌ای برخوردار نبودند. اسلام در این منطقه ریشه نداشت و مردم تنها اعتقادات سطحی مذهبی داشتند. تنها حدود ۲۵۰ سال است که اسلام به این منطقه وارد شده است. تا همین جنگ دوم چچن گروه‌های بنیادگرای اسلامی در سطح اجتماعی بشدت در حاشیه بودند. تا این زمان موجودیت اینان عمدتاً در گرو حمایت‌های مالی عربستان سعودی و کمک‌های نظامی و آموزشی طالبان بود. کمک‌هایی که بطور مستقیم و یا غیر مستقیم در چهارچوب «استراتژی کمربند سبز» نوینی قابل درک بود که اینبار امپریالیسم آمریکا بجای انگلیس در صدد بکارگیری آن است.

با این وصف علت رشد اسلام‌گرایی در منطقه قفقاز و همچنین در چچن که عمدتاً بعد از جنگ اول صورت گرفت را نباید تنها به حمایت‌های مالی و نظامی آمریکا، عربستان سعودی و طالبان خلاصه کرد. بلکه باید توجه داشت که اسلام‌گرایی در قفقاز، و از جمله در چچن، بیش از آنکه بعنوان یک مذهب و پایبندی به سیستمی از اعتقادات دقیق اسلام باشد، بیان نوعی هویت ملی در مقابل تهاجم و فشار و تحقیر ملت روس (دنیای مسیحیت) است.

تا آنجا که به سیاست‌ها و اهداف ایالات متحده و غرب مربوط می‌شود، تردیدی نیست که پس از

فروپاشی اتحاد شوروی آنها در صدد تسلط بر منطقه قفقاز، آسیای مرکزی و حوزه دریای خزرند. این منطقه بخاطر موقعیت سوق‌الجیشی و منابع زیر زمینی غنی، پیوسته مورد توجه امپریالیسم بوده است. اینکه آمریکا و غرب و مباشر آنها در منطقه - ترکیه - در ایجاد ناآرامی‌ها در منطقه قفقاز در چند سال گذشته نقش داشته‌اند و هم اکنون نیز دارند، بر کسی پوشیده نیست. آمریکا می‌خواهد سلطه خود بر یکی از مهم ترین مناطق استراتژیک جهان را برقرار سازد، و روسیه نیز برای احیای سلطه و اقتدار سابق خود در منطقه و به بهانه مبارزه با تروریسم و بنیادگرایی چچن را به خاک و خون و آتش می‌کشد. شاید در نگاه اول کمی متناقض بنظر رسد که چگونه آمریکا و غرب ضمن حمایت مادی و معنوی از مسکو، آتش بیار معرکه در قفقاز هستند و کشورهای این منطقه را علیه روسیه تحریک می‌کنند! غرب و آمریکا نیک می‌دانند که لشکرکشی روسیه به قفقاز جامعه روسیه را دچار بحران‌های شدید کرده باعث تضعیف هرچه بیشتر ابر قدرت روسیه خواهد شد و مسلم است که هرچه قدر روسیه ضعیفتر و شکننده تر گردد، بیشتر به ساز آمریکا و غرب خواهد رقصید و در ضمن کشورهای قفقاز و حوزه دریای خزر بیش از پیش و با سرعت بیشتری از روسیه فاصله خواهند گرفت و به غرب نزدیکتر شده و جای پای آمریکا و غرب و همچنین ناتو در منطقه قفقاز محکم‌تر خواهد شد. و در نتیجه آمریکا و غرب ساده تر و بی‌دردسر تر خواهند توانست تسلط سیاسی خود را گسترش داده و بر منابع نفت و گاز حوزه دریای خزر چنگ اندازند. در واقع این خلقهای منطقه قفقازند که قربانی مطامع سیاسی و اقتصادی روسیه و آمریکا و غرب می‌شوند و از هر طرف زیر فشار قرار می‌گیرند.

طبیعی است آنچه در منطقه قفقاز اتفاق می‌افتد تاثیر مستقیم بر آینده سیاسی و اقتصادی ایران خواهد گذاشت. جدا شدن‌های ملی در اطراف دریای خزر و قفقاز ممکن است منجر به تقویت حضور آمریکا در منطقه بشود، ولی براساس این ملاحظه می‌توان با مبارزات استقلال طلبانه و جدایی خواهانه مردم این منطقه مخالفت کرد. طبعاً حضور آمریکا در منطقه به ضرر خلقهای منطقه است. ولی در یک محاسبه دراز مدت، مهم ترین مساله در منطقه، به رسمیت شناخته شدن حق ملل در تعیین سرنوشت خود و دفاع از حق دمکراتیک مردم برای پی‌ریزی دمکراسی است.

در این میان چپ‌های ایرانی در رابطه با این جنگ و تجاوز روسیه به یک خلق کوچک شمال قفقاز مواضع گوناگونی اتخاذ کرده‌اند که عمدتاً نشان دهنده سردرگمی و دیدگاه‌های نادرست و نابوری به دمکراسی است. برخی از مبارزات استقلال طلبانه خلقهای قفقاز و از جمله مردم چچن را برای آزادی از سلطه و نفوذ روسیه، صرفاً تحریک و توطئه قلمداد کرده و از زاویه «مبارزه ضد آمریکائی» باروسیه هم صدا شده و همه ناآرامی‌ها و جنایتهای روسیه در منطقه را به پای «امپریالیسم آمریکا» می‌نویسند! برخی نیز با اعلام اینکه مبارزان چچن «باند‌های تروریست اسلامی‌اند» خیالشان را راحت کرده و جنگ چچن را به جنگ قدرت در مسکو تقلیل داده‌اند. گروهی نیز با اعلام اینکه نه خواهان جدائی چچن از روسیه هستند و نه مدافع سرکوب چچنی‌ها، در واقع سرکوب چچن را

توجیه می‌کنند! واقعیت این است که چپ ایران در مجموع جنبش استقلال طلبانه چپ‌ها را درخور حمایت نمی‌داند، زیرا معتقد است که حرکات و مبارزات چپ‌ها اسلامی است و یا تحت رهبری اسلام‌گرایان قرار دارد. ریشه چنین طرز تلقی‌ای را، همانطور که اشاره شد، می‌توان در سست بودن باورهای چپ ما نسبت به دموکراسی و حق حاکمیت مردم دانست و اینکه دفاع از حق حاکمیت مردم را نمی‌توان به آنهایی محدود کرد که به لحاظ فکری و نظری مورد تأییداند. درست‌ترین سیاست برای آزاد ساختن مردم چپ‌ها از نفوذ مرتجعان، دفاع قاطع از مبارزات برحق آنهاست. از جمله مهم‌ترین عواملی که باعث گرایش چپ‌ها به سوی اسلام‌گرایان می‌شود، عدم حمایت قاطع نیروهای چپ و دمکرات‌ها از آنها در مقابل سرکوب خشن روسیه است. بخاطر همین باور سست به دموکراسی است که بخش وسیعی از چپ‌ها مبارزه ملل و اقوام ساکن ایران برای احقاق حق ملی‌شان را زیر سوال می‌برند و به ستم ملی حکومت مرکزی چشم فرو می‌بندند. دفاع از حق تعیین سرنوشت - حق دموکراتیک مردم ضرورتاً به معنای دفاع مشخص از جدایی به عنوان یک طرح نیست. ولی مخالفت با حق تعیین سرنوشت، ملت‌های تحت ستم را بیشتر به سوی جدایی سوق می‌دهد.

چپ بدون اما و اگر باید حق ملت‌ها در تعیین سرنوشت خویش را بعنوان یک اصل خدشه‌ناپذیر و اساسی بپذیرد. پذیرش این اصل به معنی پذیرش اصول اساسی دموکراسی و آزادی است. خلق چپ‌ها اگر می‌خواهد که می‌خواهد از روسیه جدا بشود باید این حق محترم شمرده شود و به بهانه نفوذ عربستان سعودی و یا آمریکا در این سرزمین نمی‌توان با حق ملت چپ‌ها برای جدایی از روسیه و تشکیل دولت مستقل مخالفت کرد، حتی اگر این دولت، دولتی بمانند طالبان در افغانستان باشد.

مبارزات استقلال طلبانه چپ‌ها برحق است. مقصر اصلی در جنگ چپ‌ها مافیای حاکم بر کرملین است که می‌خواهد سلطه و اقتدار خود را با زور و قلدری حفظ نماید. خلق‌های قفقاز باید سرنوشت خودشان را خودشان رقم بزنند. طبیعی است آمریکا و غرب از این وضعیت نابسامان منطقه برای گسترش نفوذ و سلطه خود و برای منافع اقتصادی‌شان سوء استفاده کنند، ولی این سوء استفاده‌ها و حتی توطئه‌ها و تحریمات نباید ما را به دفاع از سیاست مسکو و بی‌توجهی به خواست‌های برحق ملل قفقاز بکشاند.

تنها با برسمیت شناختن و احترام با حق ملت‌های قفقاز برای تعیین سرنوشت خودشان و دفاع از این حق می‌توان توطئه‌ها و تحریک‌های قدرت‌های بزرگ سلطه‌گر را خنثی ساخت و مانع سلطه آنها شد و دموکراسی و آزادی را در منطقه نهادینه ساخت.

آذربایجان آیدینلاری

و

ملی کیملیک (هویت) بحرانی

بۆیوک رسول اوغلو

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با نویسنده این مقاله:
<dunazhak@azein.com>

"میللی هویت" سۆزونون فلسفی آنلامین دونیا آذربایجانلیلارینین هامیسی اؤز تفکر دایره سینده دوزگون تحلیل انده رک دگرلندیرمه امکانی تاپمالاری اوچون اونو "میللی کیملیک" سۆزو ایله ایفاده ائتمک داها دوغرو اولاردی.

چونکی جنوبی آذربایجاندا یاشایان فارس دیلین بیلیمین آذربایجان تورکلری کیمی شمالی آذربایجانلیلار، روسیه، گورجستان و دونائین باشقا یئرلرینده یاشایان آذربایجانلیلار هویت مفهومون درک ائتمه سه لرده، کیملیک مفهومو هامیمیزا آیدیندیر. داها دوغروسو پارچالانمیش آذربایجانین، تیکه-پارچا اولونموش آذربایجانلیلارین میللی وارلیغین تهدید و تحدید ائدن ان باشدا گلن عامل، دیل پروبلیمیدیر. بحرانی بیرینجی ییلله سین تشکیل ائدن بو پروبلیمی صاف، دورو، هرکسین آنلایا بیلجه یی، تورکجه سۆزلرله بزه نمیش آذربایجان تورکجه سینین یارانماسی ایله سیندیرا بیلسک، میللی وارلیغیمیزین درین کۆکلری اوستونده یینی دن دیرچلیب شاهلانماسی نتیجه سینده فرعی قانالارداکی بحران و آسیمولاسیونو راحتجا ازیب، داغیدیب، یوخ اولما تهلهکه سیندن قورتولا بیلجه ییک. بو ایسه آنجاق توپلومون و کوتله نین سئچیلیمیش آیدین،

مفکوره صاحبیلری نین صداقتله و فداکارجا چالیشماسینین نتیجه سی اولاییلر دوشونجه سینده ییم. چونکی بوتون جمعیت لرده خالقی اوز آرخاصینجا چکه بیلن آیدین یارادیجی آرنیلیغین تفکر دایره لریندن شعاعلانان میلی وارلیق ایشیقلاری او جمله دن دورو دیل مفکوره سی میللت لرین یاشاماسیندا بؤیوک رول اوینامیشدیر و اوینایا جاقدیر. مقاله مین باشلانقیجیندا آیدین و ضیالیلاریمیزین بو و باشقا میلی وظیفه لرینی تاریخ بویو یئرینه یئیرمه دیکلرینه گؤره تنقید ائتمک ایسته مزدیم. آنجاق اوزوموده بو طبقه نین ایچینده گؤردویوم اوچون بؤرکومو قبا باغیما قویوب فیکیرلشنده میلی بورجومو اؤده مه دیگیمی دوشونور دوشونور و اوزومو دانلاماغا باشلاییرام. خصوصاً باکی کوجه لرینده روس دیلینده دانیشانلارین چوخالدیغین گؤردوکده جنوبی آذربایجاندا بعضی عائله لر مختلف بهانه لر گتیره رک اوشاقلارین آذربایجان تورکجه سیندن اوزاقلاشدیردیقلارینی گؤرنده اورمیه ده کی دوستومون ایگیرمی یاشیندا کی اوغلو آنادیلین بیلمه دینه گؤره کوجه ده کی اوشاقلارلا آنلاشما ییب ائوده اوتوروب گوشه نشین اولدوغون ائشیدنده روحومو داها چوخ دانلاق آلتیندا ازمه یه چالیشم دا اولو شهر یاریمیزین "افسوس بره بیتیرمز" مصراعلا ری یادما دوشور. آنجاق پهلوی دؤورونده باشلایاراق جنوبی آذربایجاندا فارس دیلی و مدنیتی ایله مدرن اولماق، چار روسیه و سوسیالیست دؤورلرینده ده اونون آنجاق روسلوقلا مومکون اولدوغو تبلیغاتینین پوچا چیخدیغین گؤرنده میلی دیرچلیشی میزین یوکسلمه سینه سئویمه مک اولماز.

یاشادیغیمیز میلی کیملیک بحرانی و بو ائتگیده ضیالیلاریمیزین تاریخی و بوگونکو رولون درینده تحلیل ائدیپ، بو آنالیزلر نتیجه سینده گله جه یه ایشیق ساجان گونشلی گونلرین قاپیلارینی آچماق اوچون آیدینلاریمیز یلا گؤروش آلیش-وئریشی آپارماق مقصدی ایله آشاغیدا سیرالادیغیم آلتی اساس بحران قایناغین آچیقلاماغا چالیشاغام.

۱- دیل و قاریخیمیزین تحریفی

کسروی کیمی ساپی اوزوموزدن اولان بالتالارین اوینوجا تفکرلری و غیرعلمی، غیرمیلی، غیرانسانی تئوریلری اولماسایدی بلکه او و رضاخان قلدور و اردشیرجی رپورتور اوچلوگو یارانمازدی و میلی کیملیگی میزده بوگونکو فاجعه لره میدانا گلمزدی. قوندارما آذری دیلی ایله یاناشی آذربایجان تورکجه سینین مغوللارلا گلدینی ایره لی سورن بو ملی مفکوره دن اؤزدن ابراق آیدینلارین نه قازاندیغی آرتیق بوگون هامییا معلوم اولسادا "ماچگونه ما شدیم" و اونا بنزر کیتابلاری یازان دکتور صادق زیباکلام کیمی سویداشلاریمیز آرسیزجاسینا میلی وارلیغیمیزین تخریباتینا بوگونده مشغولدور. کسروی «ساغ اول سن بؤیوک عالیم سن» تعریفینی آلدی آنجاق اونون یانیندا اوز ملتی نین نفرتینی ده قازاندی. چونکی اوندان سونرا گلنلر نه گلین قایادا آذری دیلی گوردولر نه ده آذربایجاندا مغول دیلی. مظلومیت بویوندوروغو آلتیندا عذاب چکن بو ملتین بالالاری سوروشدولار، اگر بو دیلی مغوللار بورا گتیریب بس نه ایچون تورکجه دیر. اگر بیز مغوللارلا بورا گلمیشیک بس سهندین شمال اتکلرینده آتیلانین بؤیوک سردارلاریندان بیرینین آدین داشیان اسپارخان کندی نه یی ثبوت اندیر. آدادا قپچاق، آراز قیراغیندا قارقولوقلار، قازانلار،

چنقرالولار، خەلجەر و ايكى مین ایل اۇنجه كى تورک آدلارین گۇرمه مك اولارمی؟ رحمتلىك دكتور ذهتابى نین فاكت دولو كىتابین او خوركن سومر دن- ساركون كىبهرینه، ماددان- مانایانا ۷۰۰۰ ایللىك تارىخى گوروب ملتیمیزین آیدین طبقه سین تنقید ائتمك مو مكون دورمو؟

۷۰ ایل كسروی تزلرینه استفاده اندهرک مىللى وارلیغیمیزی، اونولا برابر مىللى كىملىگی میزی انكار ائندلرین الینه یئنی تنوریلرله بهانه و ثریریک، آنجاق آذربايجان مسئلهسى ایله مشغول اولدوغوموزو سانیریق. پاریس اونورسیتیهسى نین اوستادی عزیز سویداشیمیزین خوش نیتینه اینانماق اولماز. آنجاق ایران ملتى و ایراندا یاشایان باشقا ملتلرین او جمله دن آذربايجان تورک ملتینه بیر قوم صفتى و ثرمك هانسی تارىخى گۇرچكلره سۇيكنمكده دیر. بو ثئورى نین اورتايا آتیلدیغى گوندن چوخ آز بیر مدت سونرا تهراندا بیر كتابچا شكلىنده چاپ اولوب یايلدیغى "ساغ اول" اۇز ملتى نین كنجمیشنه حقارت، گله جینه اسارت تلهسى نین قورولماسینا شهادت ائتمزمی؟ ملت مفهومی ایله دؤولت آنلايشین بیر- بیرینه قارىشديریب اوروپا عالیم و فیلسوفلارینین تعریفلرینه دایانیب ایرانداكى بوگونكو سوسیال، اقتصادی، اجتماعی، علمی و فلسفی دورومو نظرده توتماقاراق بیر ملتین تشكولو اوچون واحد دؤولتی، واحد پولو، واحد اصول اداره سیستمی نین، واحد بایراغی و واحد... ضروریتی نی اورتايا آتاراق، بیر دیلدن بیر كوكده اولان ژن خصوصیتلری ایله تارىخین درینلریندن گلن بیر ملتى باشقا بیر میللتین ایچینه اریتمه سیاستینه خدمت اندهرک "قوم" آدلاندرماق نه دنمكدیر، هانسی دردیمیزی درمان انده جكدیر؟ گۇره سن اوروپا عالیملری، اوروپادا فورمالاشان بوگونكو میللتلرین بعضی لرینین ازیلب، اریمه تهلوكهسى آلتیندا اولدوغو ۱۲۰۰ ایل بوندان اۇنجه ده «میللت» تعریفین بنله سۇیله بیردیلر؟

بو و بونا بنزر سورقو- سوللاری اورتايا آتاراق، سیاستدن آنلاماز، سوسیولوژیدن خبرسیز، تارىخ بیلگی سیندن بوخسول مودرنیزمه قارشى بیر شخصیت كیمی تانیداجاقلار. بوتون بو تهمتلریله ائله اۇز آیدینلاریمیزین دیلی و قلمی ایله اجرایه قویاجاقلار. باشا دوشمه لیك کی، مىللى آزادلیغین علیهنه اولان هر جور تفكور ارتجاعی دیر و آذربايجانین قورتولوشو آنجاق و آنجاق "توركلوك پولو ایله دمكراسی كۇپروسوندن كنجر" و نهایت حقیقى ھوتی ایله حقوقى ھوتی بیر- بیریندن آیرمالیق. آیدین و ضیالیلاریمیزین مىللى كىملىگی میزین تخریبی یولوندا تارىخا گۇستردىكلری منفى فعالیت بوگون مثبت اوخ اشاره سین اۇزونه هدف سنچدیگینه گۇره گله جه یه او مید آر تیر. بو یولدا بۇيوك اوستادیمیز ائل آغ ساققالی آقای دوكتور جواد ھیت جنابلاری باشدا اولماقلا، حسین دوزگون، علی داشقین، حسین اولدوز، ابراهیم رفر و اونلارلا بلکده یوزلرله مادی معنوی امکان صاحب لرینین مىللى كىملىگی میزین قورونماسی اوچون فعالیت گۇسترمهسى بیر سیر دئیل. اونون یانیندا تبریز اونورسیتیه سینده كى سنچگی قاباغی اوتانچ و نریجی سۇزلى ایله آقای علی محمد علمى نین وکیل اولماسی و آقای مهندس یعقوب تقوی نین آتیلماسی قارداشیمیزدا نئجه بۇيوك مانعه لرین وار اولدوغوندان خبر و نریر. شیمالی آذربايجاندا

وضعیت فرقی اولسادا شونیزم و ایمپرالیزمین یاراتدیغی مانع‌لر آز دنیلل.

تاریخه گۆز سالاندا گله‌جه‌یه اومید آرتیر. آرازین اوتاییندا میرزافتحعلی آخوندوفلار، علی‌بیک حسین‌زاده‌لرین آذربایجان کیملیگینه باخیشلارینین یانیندا اصلاً جنوبی آذربایجان‌دان و یایرانین باشقا یئرلرینده یاشایان تورکلردن اولان کاوه، ایرانشهر کیمی ژورناللار و یوزلرجه آسیمیلاسیون ماهیتلی کیتابلار یایان ارانی‌لر، محمود افشارلار، ایرج افشارلار، محمد قزوینی‌لر، جمالزاده‌لر، تقی‌زاده‌لر، یاسمی‌لر، رضازاده شفق‌لر آرتیق بوگون افشا اولونور، بو ایسه ضیالیلاریمیزین کئچمیشده کی قارائلیق یارادان فعالیت‌لرینین گونومزده شمع کیمی یانیب میلی کیملیک یولوموزو ایشقیلانلاراجاغیندان خبر وئریر.

تورکجه‌نین عظمتی قارشیسیندا تاب‌گتیره بیلیم‌ین کسروی‌نین اعتراضلاری، دیوان‌الغات ترک، محاکمه‌اللتین، کیتاب‌ده‌ده قورقود و فضولی‌نین دیوانی، نسیمی، خاقانی و یوزلرجه تورکجه یازمیش شاعیر، ادیب و فیلسوفلاریمیزین میلیتی‌میزه تانیلماسی‌نین یئرین توتابیلیمز. تاریخ‌بو یو ایتیریلیب - باتیریلیمیش آذربایجان تورکجه‌سینده کی قارا مجموعه کیمی منبع و مأخذلری غیرتلی بالالاریمیزین آختاریب تاپماسی‌نین نئجه‌چتین و حتی امکانشیز اولدوغو اچیق و آشکاردیر. چونکو سون مین ایلده خصوصاً صفوی دؤلتی‌نین مرکزی کؤچورولدو کدن سونرا فارس شوونیزمی‌نین دوشونولموش حرکتلری اوقدر گیزلین آپاریلیب کی، اونلاری آیدینلاتماق غیرمومکوندور. دیبل کیم‌لیگی‌میزه وورولان بو ضربه‌نین اساس سببکارلاری البته اؤز آیدینلاریمیزین تاریخی خطالاری اولموشدور. آنجاق بوگون خصوصی ایله کامپیوترین (بیلگی ساییارین) گئنیش یایلدیغی زمانه‌ده ریاضیات دیلی اولان تورک دیلی‌نین باشقا خصوصیتلری ایله بیرلیکده ریاضی مودئل‌حالیندا یارادیلیمیش بیر فورمول واسیطه‌سی‌ایله ۲۰۰،۰۰۰ سؤزجوک (لغت) یاراتماق قابلیتینده اولدوغون بیلیمک و بیلدیرمک لازیمدیر. عالی ریاضیاتدان بیر آز آنلایان هرکس سلسلی و سسیز حرفلری بیر کامییناسیون جدولینده دوزه‌رک اونلاردان ایکیلی، اوچلو، دؤردلو، بشلی و ... کامییناسیونلار، سونرا یئرده بیتیشدیرمک اوصوللاری ایله نئجه کامییناسیون جدولی‌نین حاضرلانا بیلیمه‌سین و هر جدولدن نئجه سؤزجویون اورتایا چیخا بیلیمه‌سین فورمولا ائتمکله یوخاریدا قئید ائتدیگیم رقمه چاتا بیله‌جه‌ییندن آرخیاینام. بو سؤزجوکلر یا کونوموزدا ایشله‌نیر، یا کئچمیشده ایشله‌نمیش، یادا گله‌جکده استفاده ائدیله بیلر. دیلیمیزی تحقیر ائده‌رک میلی کیم‌لیگی‌میزه قارشلی منفی تبلیغاتچی‌لارا جواب وئریمک اوچون آنا دیلیمیزین عظمت و شووکتی، اونون قابلیت و استعدادلارینی بو دبلده یازیلیمیش اثرلرین، نثر و منظومه‌لرین گوجلو و فلسفی آنیلاشلارین قاورانماسین یازیب آیدینلاتماق بو مقاله‌نین حؤوصله‌سیندن خاریجیدیر. آیدین و ضیالیلاریمیزین، دیلچی عالیم‌لریمیزین بو حاقدا یازیب یاراتمالاری البته کی واجبدیر و ضروری اولدوغو حالدا آیدینلار طبقه‌سی‌نین میلی بورجودور. من کیچیک بیر میثال ایله تاریخی خطالاریمیز نتیجه‌سینده دیلیمیز اوستونه سپلیمیش توزو بیلیمک اوچون بیر میثال گتیریم.

"گتیرمه‌میش ایمیش" سؤزون نظره‌آلین. بو سؤز دؤرد شخص آراسیندا حادث اولان بیر جریانی آنلادیر. معلوم، مجهول، مثبت، منفی، خبر، مخبر، فاعل، مفعول، ماهیتی داشیماقلا برابر، هر اوچ

زامانى يەنى كىچىمىشى، ايندىنى (حال) و گله جەيى گۈسترن فعللرى بىرى ارادا بيان اندىر. هر آذربايجانلى نىن بو سۇزدن چىخاردىغى آنلايشى و قاواردىغى مەھومو باشقا دىللردە چاتدىرماق اوچون ۱۵-۱۰ جەملەلىك بىر صحىفە يازماق لازىمدىر. چوخوموزون بىلدىگىمىز فارسجا، عربجە و انگلىسجەدە بو خىلاين، نە دىمك، ايستەدىگىمى آنلاباجاقسىنىز.

۲- ايدنولوزىكى باسقىلار

مىللى كىملىگى مېزە منفى تاثير گۈسترن عامللردن بىرىدە ايدنولوزىك تضيقلر اولموشدور. سۇزوسوز بو حادثە نىن عاملى ايدىنلاريمىزدىر. كمونىزم ايدنولوزىسى آدى آلتىندا روس ايمپريالىزمى نىن ماشاسى اولان ضىيالىلاريمىز او قدر ساده دل اولوبلاركى، اوزدن ايراق سوسىيالىزم اردوگاھى نىن چۈكديوو بىر زاماندا بىلە روس وورغولوغو و روس پرست مؤوقلر بىندن ال چىكەمە يىرلر. ايتىر ناسيونال دونوندا، مىللى كىملىگى مېزىن تخرىبى فارس شىونىزمىن دە آنتى تورك - آنتى آذربايجان خطى نىن ايشىنە يارادىغىنا گۈرە زامان - زامان بو مفكورە لردن استفادە اتمىشدىر. آذربايجان مىللى مسئلەسىنى اولمادىغىنى دفعەلرلە بيان ائندن سول قوولر بىلمە يەرك - بىلمە يەرك روس سوسىيال ايمپريالىزمىنە خدمت اوچون مىللى وارلىغىمىزىن داغىلماسىندا بۈيۈك رول اوينايمىشدىر. روسلار بىن بۈيۈمەسى تارىخاً توركلر بىن اربىب بوخ اولماسى ايله بىر ترازىدا اۈلچۈكديوونە گۈرە ماركسىزمىن روسلاشمىش شكلى دە بو عىنەنى داوام ائتدىرىب، آيدىن اولمايان ايدىنلاريمىزدان دا بۈيۈك استفادە اتمىشدىر. اورك اغرىدان مسئلە ايسە پان توركىسم ايدنولوزىسى ايله وجودوموزا وورولان يارالار بىن درىنلىگى دىر. اونداندا بىرى فارسچىلىق - روسچولوق قارشىسىندا توركچولويون گوناھ سايىلماسىندا گۈستىر بىن فعالىتلر و اوبدورما تئوريلردىر. طبعى دىر كى، ساپى اۈزوموزدن اولان بالتالار اولماسايدى بو سياست گۈرچك دونو گىيە بىلمەزدى و بوگونكو بىرلاردا يارانمازدى.

بىز شاھىن زندانلار بىندا آذربايجانچىلىق اتهام ايله زندان چىكرىن ۱۹۷۲- جى ايلدە (۱۳۵۱) شاه كىهان قزئىندە بىر مصاحبە وئردى و بىزى ازمك اوچون مختلف مانورلار گۈستردى. او جەملە دن دىق اولاراق بىلە دندى: «بعضىلرى توركىيە دەرس اوخوماق بېھانەسى ايله گئدىر، اورادا پان توركىست اولوب قايدىر و ايرانى پارچالاماق ايسە بىر». او قزئت ساواكىن سفارشى ايله زندانا گتيرىلدى و سىياسىلر آراسىندا پايلاندى. نتيجه دە بعضى سول گۈرۈشلو قورولار خصوصاً مسكووو دونيانىن مركزى ساينلار بىزە فاشىست آدى قويدولار و بىزىمە بىر كوموندا اولماقدان امتناع ائتدىلر. شاه اۈز هدفىنە چاتمىشدى چونكو اوگوندىن سونرا اونلار بىزىمە فارسجا دانىشماغا باشلايدىلار.

دوغرودوركى شاه ۱۳۴۲- جى ايلدن سونرا محسن پزىشكپورلار كىمىلر بىن واسطەسى ايله پان ايرانىسم ايدنولوزىسى بايماغا باشلادى و دوغوردوركى او پارتيا هىچ بىر زامان تىرىزدە اۈز

شعبه سنی یارادا بیلمه دی آنجاق ارومیه ده ائله بیر شرایط یارانندی کی، منیم آیدین، ضیالی معلم دوستلاریم اصل تورک اولماقلارینا باخما یاراق، کوردلرین خالیص آریا ایرقینا منسوبیتین اوستون بیر میللت کیمی گؤره رک، تورکلرین یعنی اؤزلرینین آلقاق و هویت سیز قوللار اولدوغون تبلیغ ائتمه یه باشلادیلار. تاریخدن خبر سیز، معلومات داغار جیغلاری دار اولان بو آیدینلارین ملته ووردوغو زیان اولجویه گلمزدی.

پان تورکیست حر به سی ایله بیزیم میلی کیملیگی میزده یارادیلماق ایسته نن بحران سون ایللرده داها دا شدتلندیر یلمیشدیر. سون ایللر بیر شعر کیتابی یایانلارا بیر شعر گنجه سی کئچیرنلره و نهایت آذربایجان مسئله سی ایله اوغراشانلارا پان تورکیست دنیلمه سی تصادفی دئییل. ۱۳۷۱ هجری ایلده آلماس ایلدیریمین سئچلمیش شعرلرین عرب الفباسیندا تهراندا حاضر لایب آقای دکتر جواد هیئتین اؤز سؤزو ایله یایدیقدان سونرا بیزلره پان تورکیست دندیلر و کیهان هوائی قزئتنده علیهمیزه مقاله یازدیلار. ایتر اؤزوموزون گؤرون، ایتر اؤزگه لرین گؤرونمه یین الی ایله پان تورکیزم تئوریسندن فایدالاناراق تورکون قارشیسیندا علم قالدیرانلارا، شاها دندیگیم سؤزو دنیمیشم و بوتون دوستلارادا بیلدیریرم کی «اگر آذربایجانین افتخار دولی کئچمیشین اؤزونه قایتارماق، اگر میلی واریغیمیزی قوروماق، اگر آجلیق و یوخسوللوغون اورتادان قالدیرماسینا چالیشماق، اگر آذربایجان و آذربایجانلی نی باشی اوچا یاشاتماق اوچون چالیشماق تورکچولوکدوره من ان بویوک تورکچویم. امما پان تورکیست اولماق اوچون شامان دیله یی، دده قورقودوره گی و اصلان بیله یی لازیمدیر. قالدی کی یوردو پارچالانمیش، تاریخی تحریف اولونموش، وار - بوخ الیندن آلمیش، دیلینه قیفیل وورولموش، تحقیرلره معروض قالمیش، میلی شخصیته ازیلمیش مظلوم بیر میللتین بالالاریندان پان تورکیسم چیخارمی؟»

ان آجینا جاقلی بودورکی، همان قوه لر بوگون اؤزلرینه میللتچی، تورکچو، آذربایجانچی صیقتی ونه رک بیزلری ایرانچیلیق و حتی جاسوسلوق شایعه لری ایله صحنه دن چیخارماق ایسته ییرلر. توده پارتیاسی نین ارتجاعی تفکورو، داورانیشی و تاکتیکلری ایله قایبق دا دگیشدیره رک میلی دون گئییب، میلی قوه لرین داخلینه نفوذ ائدنلر نهایت میلی آزادلیق حرکاتینا ضربه ووراجاقلار. چونکو اونلار تاریخ بویو روس ایمپریالیزمینه و فارس شوونیزمینه نوکرچیلیک ائتمه یه عادت کرده دیرلر. اونلارین بیرلیک و برابرلیک دایره سینده گیرمک قابیلتری یوخدور. چونکی بیرلیک چرچیوه سی نین مرکزینده مودترن دوشونجه، آزاد تفکر و دمکراسی دایانیر. اونلار بو خصوصیتلره یاددیلار.

۳- حاکمیت مبارزه سی

میلی کیملیگی میزین تخریب ائدیلمه سی و بوگونکو بحرانی یارانماسیندا تاریخ بویو آپاردیغیمیز حاکمیت اوغروندا مبارزه نین رولو آز دئییل. دوغرو دورکی بو دایره ده کی مسئولیت داها چوخ سیاست چیلرین بوتوندا دیر، سیاسی حاکمیت ضیالی مفکوره سی نین اوره یینده دوغدونا گؤره تاریخیمیزه قیسا بیر باخیش سالا ق. بوگون ایران آدلانان اراضیلرده داخل اولماق شرطی ایله،

توركيه، قفقاز، توركوستان، افغانستان، پاكستان و چين ايله هندوستان و هابنله عرب اۆلكه لرئين بۈيۈك بير بۆلمه سينه حاكم اولموش ميللتي ميزين ان آزى ۱۴۰۰ ايلليگ حۇكمرانليغي معلومدور. غزنوي لردن سلجوقى لره، اورادان آتابگلره گلنجه ميللى وارليغي ميزى، ميللى كيميگي ميزى فدا اندهرك فردوسى لره شاهنامه لرى، نظامى لره خمسه لرى، ابن سينا لارا قانون و شفلا لرى يازدير ميشيق. حاكيمتى ميزين برقرار اولماسى اوچون آناديليميزده، ميللى ديليميزده بوخ، فارسجا و عربجه يازدير ميشيق. باشا دوشمه ميشيگ كي، ميللى حاكيمت قورماقلا عائله حاكيميتي نين بينوره سين داهادا مۇحكملنديرمك اولار. ميللى حكومتى ايسه آنجاق ميللى ديل، ميللى كيميگي، ميللى وارليغين حاكيميتى ميدانا گتيرمه يى مومكوندور. بوخاريدا سايدغييم بوتون بو اراضى لرده بعضى كيچيگ استئنالار خارچ ۱۷۰ ايل بوندان اؤنجه به قدر، بيرگون خوارزمشاهيلار آديلا، بيرگون ائله خانلى، آق قويونلو، قارقويونلو، كوره كنلى لرى، صفوى لرى، افشارلار و نهايت قاجارلار صفتى ايله حاكيم اولموشوق. آنجاق ميللى وارليغي ميزى، ديليميزى حاكيم ائتمه ديگيمزه گؤره ميللى كيميگي ميزده ده بحران يارانميشدير. داها دوغروسو حاكيميت اوغروندا هر شئى ميزى فدا ائتميشيگ. نظام المللكلر، رشيد الدين فضل الله لار، طوسى لرى، فراهانى لرين تورونا دوشموش باليق كيمي چاپالاميشيق توركجه فرمان وئر ميشيگ، فارسجا يازدير ميشيق.

۴= پارچالانما

ميللى هويتى ميزين بحرانيا سبب اولان حادثه لرئين ان باشدا گلنى يورد - يواميزين بۇلونوب پارچالانماسين عنوان ائتمك ديشى بير تفكر دئييل. آذربايجانين بۇلونه سي اودا ايكي اوچ پارچايا بوخ بلكه اوندان چوخ پارچايا تيگه ئنميش اولماسى بير زامانلار دؤولتسر آراسيندا ارييب بوخ اولماسينا بير زامانلاردا اؤزو- اؤز ايجينده بحرانلارلا قاريشيلاشماسينا سبب اولموشدور. آذربايجانين حدودلارين ان دوغرو ترسيم ائدن محمد طبرى اؤز تاريخينه و اوندان الهام آلاق يعقوبى داغستاندان - داغستانا قدر، يعنى بوگونكو آدلارلا دنسك اراك، رى، همدان خانليقلاريندان داغستان جمهوريتى نه قدر اوزانان، شرقده خزر دنيزى، غربده آنادولو اراضى سينه دايبانان مملكتديركى، اصلينده ۵۰۰ مين كيلومتر مربعى اولان بير وسعته ماليك دير.

اوندان سونراكى تاريخ جغرافى كيتابلاريندا مختلف اراضيلرى آذربايجانا عايد ائته لرده حدودالعالمده، ديوان لغات التركده - مسالك والممالك ده، البلدان و باشقالاريندا "داغستان (كوهستان) يا اسكى ايراندان قافقاز داغستانينا قدردير" تعريفلى وار. آنجاق گنت - گنده آزالميش رى و اراك عجم اونودولموش دور. نهايت همدان و قزوين دن باشلانميش اولسادا چوخ زمان بوگونكو اثرمنستان و گورجستان اونا داخيل اولموشدور. بونون ان جانلى شاهيدى عباس ميرزا حاكيم مملكت آذربايجان تعيين اولونانداكى آذربايجانين حدودلارين مثال گتيرمك اولار. ميللى كيميگي ميزده بحران يارادان پارچالانمالارين ان دهشتلىسى ايسه ۲۰ ايلليگ آذربايجان - روسيه

محرابه‌لری نتیجه‌سینده باغلانمیش گلستان و ترکمانچای مقالوله‌لری ایله ایکییه بؤلونمه‌میز اولموشدور. چونکو او حادثه‌لردن سونرا شیمالی آذربایجانلی بیر نئچه اۆلکه‌یه پارچالاییب، جنوبی آذربایجاندا همدانی، قزوینی، زنجانی آیریپ و نهایت سون ایللرده اردبیلین اوستوندن آذربایجان آدین گۆتوره‌رک هر گوشه‌سینه بیر هویت قازاندیرماق ایسته‌میشلر و موفق ده اولموشلار. یثری گلمیشکن تاریخیمیزله ایلیگیله‌نن جاوانلاریمیزین ذهنینده آذربایجان حدودلارین تصویر اتمک اوچون بیر نئچه کیتابی اؤرنک گۆستر مک ایسته‌یریم.

- ۷۴۰ هجری قمریده یازیلیمیش «نزته‌القلوب» دا حمدالله مستوفی آذربایجانین همدان‌دان،
- ۳۴۰ هجری قمریده یازیلیمیش «مسالك الممالک» ده اسطخری آذربایجانین عراق و جزیره‌دن،
- ۳۶۷ هجری قمریده یازیلیمیش «صورة الارض» ده ابن‌حوقل آذربایجانین داغستان، دیلم، عراق و جزیره‌دن،
- ۲۷۸ هجری قمریده یازیلیمیش «البلدان» دا احمدبن ابوعقوب آذربایجانین زنجاندان،
- ۳۷۲ هجری قمریده نامعلوم مؤلف طرفیندن یازیلیمیش کاتبی ابوالمؤید اولان «حدود العالم» ده آذربایجانین گیلان، خزر، روم و سریر، عراق و جزیره و خزران و سریردن،
- ۶۲۸ هجری قمریده یازیلیمیش «الکامل فی التاریخ» ده ابن‌الاثیر آذربایجانین ری مولکوندن باشلادیغین یازیر.

بو سؤیله‌دی‌کلریمین ثبوتو اوچون آدین یو‌خاریدا چکیب و یا چکمه‌دی‌گیم تاریخی - جوغرافی کیتابلار و سیاحتنامه‌لرین یانیندا ۱۸-۱۶نجی عصرده عوتمانی حاکمیتی زامانیندا وئرگیلرین تنظیم‌لنمه‌سی اوچون معلومات کیتابچالاری ورقینده یازیلیمیش دفتر اجمال و دفتر مفصل آذربایجان آدی آلتیندا چیخان و بعضیلری سون زامانلار یاییلان کیتابلارا مراجعت اتمک اولار.

تورکیه‌نین مختلیف آرشیولرینده ساخلانیلان بو دفترلرین ۳۶۰۰ صحیفه‌سینین مننده اولان میکروفیلمی عؤمور باقی اولورسا ایشله‌نیله‌جک و میلیتی میزه تقدیم اولونا‌جاقدیر. بو دفترچه‌لره همدان خانلیغی، قزوین زنجان، اورمیه، خوی، تبریز، ناخچیوان، گنجه، قاراباغ، ایروان، شیروان بؤلگه‌لری داخل ائدیلمیشدیر. بو پارچالانمالارین میلی هویتیمیزه قارشی تخریبات قاجیلمازدير، اونون گوناھی دؤولتلر آراسی سیاست اولسادا آیدینلاریمیزین قصورو آزدنیلدر. آذربایجان - روس محاربه‌سینده اثرمنی و گورجو فاکتورلارینین یانیندا شیمالی آذربایجان خانلیقلارینین بعضی آیدینلارینین روسلاری خیلافکار کیمی گۆرمه‌سی تاریخی آنجاق آجی بیر حقیقت دیر. بونونلا بلله او تفکوروون علییه‌نه اولان ضیالیلاریمیزدا آزدنیلدر. بوگونکو آیدینلیق دونیا آذربایجانلیلارینین معنوی بیرلیگینی یاراتماق اوچون چالیشیرسا، تاریخین گشچک اوزون آچیب بوتون بو فاکت و سندلری میلیتین حضورونا تقدیم اندرسه کشچمیشده کی گونا‌ه‌لارین یووا بیلر فیکرینده‌ییم. عین زاماندا بو یولدا میلی واریلیغی میزین، اؤزلیوموزون و کیم‌لیگی میزین قایتاریلماسیندا باشلانمیش آیدینلیق حرکتی‌نین موفق اولاجاغینا‌دا اینانیرام.

اىقتىسادى بۇحران مىللى كىملىك بۇحرانى نىن سىبلىرىندىن بىرىدېر. عمومى گۇتورسك اساس فاجىعهلر يىمىزىن بوتون گوناھى پهلوى رژىمى ايله گىلىب بىزه حاكىم اولان و بوگونده اونون اۇرتولو اللرىندىن خلاص اولمادىغى مىز فارس شوونىزمىدېر. آنجاق بورادا ماشا اولان آيدىنلار يىمىزىن گوناھى آز دىلىل. اوخوموش، اونيورسىته گۇرموش دوكتور، مهندس و ساوادلار يىمىزى آيدىنلىق سايماماق اولماز. اكثرىتى اۇزوموزدن اولان اداره باشچىلارى نىن دا اىقتىسادى بۇحرانلارداكى رولونو اينكار اتمىك اولماز. بىر طرفدىن بىزى اذىب - ارىتمىك اىسته ينلر ائله شرايط يارادىرلاركى آذربايجانلى سرمايادار آذربايجاندا "موافقت اصولى" آلماق اوچون بىرايكى ايل گىندىب - گىلمەلى اولور، حال بوكى، همان سرمايادار فارس بۇلگەسىندە او موافقت اصولىنى ايكى گۇندە آلېر. بىر طرفدىن ده اۇز ادارهلر يىمىزده مديركل لار يىمىز (اداره باشچىلار يىمىز) تهرانا خوش رقص ليك اتمىك اوچون ذاتاً آز و نرىلن بودجه نىن يارىسىنى گىشى قايتارىر. ۱۳۳۵ - جى ايل ۱۴ باشىندا ايلك دفعه اورومى يە گىندىب سىلانداكى (تبريز مرنىند آراسى) بوروقدا ماشىمىز آشيب بىزه خسارت دگىشىدى. اورالاردا چكىلن اوزدىن ايراق اتو - يولدا هله ده او بوروق اولدوغو كىمى قالماقدادېر. چونكو او گۇتورولسه خرج آرتار. كرمان چۇللىرىندە كى كىچىك قصبه لرە چكىلن اتو - يوللارى گۇرندە سوسوز كندلرده هر كندلىيه بىر وانت تويوتا و نرىلمەسىنى ائشىندىب كىمە نه دىيه جه يىنى ده ايتىر يرسن.

اجازه بويورون اۇز اختصاصىم گره گى قارشىدىغىم و يا قارىشماق اىسته دىگىم و شاھىد اولدوغوم بعضى اىقتىسادى مظلالمى ده سىزىن اوچون آنلادىم. اوتوز ايل بوندىن اۇنجه جىغاتى چاپى (زرىنه رود) اوزرىندە وورولان سد و مىانداپ اراضى سىندە تىكىلمىكده اولان سووارما شبكه سىندە كى مسئله لرە جاواب تاپماق اوچون فرانسه شىركىتىنە (ستىران) يازدىغىم راپورتدان (گزارش) باشلايمىم. ايكى مىليارد دۇرد يوزمىن مترە كوب (متر مكعب) سويو اولان بو چاپىن چوخ مناسب سو رىژىمى واردېر. وورولان سد ايله كىترىل اولونان بو سويون بىر مقدارىنن ۲۵۰ كيلو مترلىك بىر كانال ايله تبرىزه آخىدىب و خاصاوان ايله صوفيان آراسىنداكى، يوزمىن هىكتارلىق اراضى نىن اكىلمەسىندە استفاده اتمىكده آشاغىداكى فايدالار واردېر:

۱- مىانداپدا آنجاق يىتمىش مىن (۷۰۰۰۰) هىكتار اراضى موجوددور. اورانىن باتلاغا چنويرىلمەسى اوچون بو سويون بۈيۈك مقدارى اورادان خاراج اولماليدير. اولمادى و بوگون مىانداپ اراضى سىنن ۸۰٪ باتلاقدير.

۲- يول اوستونده چوخ وىرىملى اراضى ايله، اهالىسى اولان آنجاق سو قىتلىغى چكن بناب، عجب شىتر، آذرشهر و خسروشهر كىمى يىترلرىن اراضىسى سووا قووشار.

۳- تبریزین غربینده کی یوزمین هنکتارلیق اراضی اکیلیر سه، ایقتیصادی دیرچلمه یارانار، جماعات دیدرگین دوشمز و تبریزین قورو هاواسی بیرآز یوموشار. آزدا اولسا آجلارا چورک تاپما ایمكانی یارانار.

۴- تبریزین ایچمهلی سویو تأمین اولار و خالق بولانلیق سو ایچمکدن یاخا قورتارار.

۵- اورمو گؤلونون سو سویه سی (سطحی) ایکی متره آشاعی دوشر (بو گؤله توكولن سولارین تقریباً یاریسی جیغاتی دان گلیر) و اونون نتیجه سینده:

۱-۵ یاریم میلیون هنکتارلیق یینی اراضی قایناعی آچیغا چیخار، اورمو گؤلو اطرافیندا.

۲-۵ درناز (زهکشی) مسئله سی اطرافدا حل اولار و زینه سولاری ثقلی اولاراق منطقه دن چیخار پمپازا احتیاج قالماز.

۳-۵ اورمو گؤلونون تبریزه چکیللمه سی لازیم اولان بولون مصرف لری آزالار و آسانلاشار.

۴-۵ اورمو گؤلونون شور و شیرین سولارین بیر-بیریندن آیرماغیندان ایقتیصادی فایدالار گؤتورمک مومکون اولار.

ایرمی بش ایل بوتون ایلگیلی اورقانلارا، سو و انرژری ناظیرلینه، اکین ناظیرلینه، پلانلما تشکیلاتینا ایاق قویدم، دانیشدیم، ایثبات ائتدیم، تائیش-غیر تائیشدان، آذربایجانلی - غیر آذربایجانلیدان ایمداد ایسته دیم، اولمادی کی اولمادی. چونکی بورا آذربایجان و بورادا یاشایانلار تورک دور. باشقا هنج بیر دلیل اولایلمزدی، لازیم ده دنیلدی.

او قدر یوکسک پستانسیل اونودولور. زاقروس داغلاریندا، کسارون چایی نین اصفهاننا آخیدیلما سی اوچون ایکنجی تونل ده سون ایلرده وورولور و آلتی یوز کیلومتره لیک چؤللوکلرله، بورو ایچینده آپاریلیب یزد ایله کرمان آراسیندا استفاده یه و ثریلمه پروژه سی گترچک لشر. فیزیل اکسلر قازانماز.

تبریزده مههاب مهندیس مشاورلی نین آذربایجان شعبه سی نین باشچی سی ایشله دیم زمان، خاربیجی شیرکت لرینده به گندیگی و تأیید ائتدیکلری آذرشهرین گمبرچای پروژه سی، خویون الندا و قوتورچای پروژه سی، قارا ضیالددین آغچای پروژه سی، قره عینین (سیاه چشمه) بدیللو و پلدشتین قارقولوقار پروژه سینده تهراندان رد جاوانی گلدی کده، بیر طرفدن امیر تیمور او بیری طرفدن آیت الله مدنی یادیمادوشدو. بیلمیردیم آغلامالیام بوخسا گولم. آنجاق بو قارا گونلو میللتین حالینا هر حالدا یانمالیدیم. دئییرلر آیت الله مدنی تبریزدن آذرشهره گئندنه اطرافیندا کی قوروموش و قوروماقدا اولان باغ - باغچانی گوروب آغلامیشدیر و اورالاراسو تأمین ائتمک اوچون امرلر وئریشدیر. گؤره سن آقای مدنی نین او پروژه لرین تهراندان رد اولدوقلاریندان خبری بوخ؟؟؟؟ یوخسا... امیر تیمور اونون اوچون یادیمادوشدو کی، خویو دا آرمود باغلاری قوروموشدیر و یا قوروماغدا میمش. دئییرلر او خویو استراحت اندرکن خوی آرمود ایله اوزوم گتیرمیشلر. دونانین یاریسینی فتح ایله یین و طبیعی اولاراق هر یترین تحفه سین گورن بؤیوک تورک سرداری دئمیشدیر: دونانین ان گوزل ان دادلی میوه سی خویو دادیر. گؤره سن دیریلب گلسه

نە سۇپلر، نە اندر بو دوروم قارشىيندا. اورميه استاندارينين تكنىكى ايشلر اوزره معاوينى و سونراكى غربى آذربايجان اوزره سو و انرژى ادارهسى نين رئيسى، عزيز دوستوم آقاي مهندس فائضى نين دعوتى ايله اورمودا بير نئچه پروژه حاضيرلاماق اوچون اورايا گتتيم. تهراندان گلن مهندس مشاورلرين اشتراكى ايله ايشلنن و اونلار نين تاييدينه چاتان، نازلوچاي پروژهسى، بكشلو، شورگول، روزه، كهريز پروژه لر نين هامى سينتا تهراندان رد جاوايى گلدى. حقيقى بير مسلمان اولان و ايران اسلام جمهورييتى نين منافعى نى جان ديلدن قورويان آقاي فائزى بئله هر شىيى آنلاميشدى. آذربايجان يانماليدير، اريمه ليدير، تهرانداكى ناظير ليكلرده اولان سويداشلار يميز ايسه ناظير ليك - معاوين ليك داعواسى ايله مشغول اولماليدير.

سون ايللرده (۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳) (۱۹۹۲، ۱۹۹۳، ۱۹۹۴) خوزستان ايرانين ان بۇيوك پروژهسى اولان شكر قاميشى و اونون يان پروژه لر نين (طرح توسعه نيشكر و صنايع جنبى) تيكيلمه سينده باش مهندس اولاراق چاليشيرديم. بو پروژه لر نين سرمايه توتارى يئتميش ميليارد تومن و اون ايكي ميليارد دولاردير. هر يترده اولور سام اولوم، نئچه آيدان بير تبريز اوچون دارىخارديم. اساساً مىللى غيرت ايله بير ليكلده، شهامت، شجاعت، پاكلىق، تميز ليك، هنر و يارادىلىق مركزى اولان بو شهرده، دونيانين ان گۇزل اولان انو سليفهسى نين، ان ادبلى قيز - گلنلر نين اولدوغونو بيلنلر ياخشى باشا دوشوركى، منه بير قاين كيمي نئجه حورمتلر اولار اوردا. يئرى گل ميشكن بير مسئله نى ده ايدىنلا تىماق ايسترديم بو بارده. دوستلار ييم منيم مىللت سئوگىسى و دمكراسى آنلايشى ايله تانىش اولدوغومو، تحصيل الديغيم و اختصاص گۇردويوم توركييه و آمريكا ايله باغلايرلار. آنجاق حقيقتاً بئله دئييل. من مىللت دوشونجه سين آذربايجان سئوگىسى و دمكراسى بيلگى سين تيريزدن الديغيم كيمي، وارسا ادب سليفه، داورانىش و تفكور داغار جيغيمى دا اورادا دولدورموشام. انلله او ناگۇر ده وارليغيمى بورجلو اولدوغوم بو شهرين بئله خارا بايا چئويريلمه سينه دۇزمه ميشم، دۇزمورم، دۇزميه جگم. تبريز آذربايجانين غيرت دامارى، اورتا شرقين فراست قايناغى، بير ليك و برابر ليگين آيناسى كيمي داواملى پاريلدا اياق ايدير.

او سفر ييمده قارداش اوغلامون دوستو و بيز ييم محله اوشاقلار يندان اولان آقاي مهندس بهزاد خطائى ايله گۇرۇشودوم. تبريز يين چيركاب سو تكينتى سينده ايشليه يين بو مهندس ايشله ديگى ايلاردا ۴۰-۳۰ مين تومن ايليقي آليرام دندى. خايطر لاتماق لازيمديركى من گۇزومو اچانندان، تبريز ده چيركاب سو كاناليزاسيونو تيكيمكدن سۇز گندير. آنجاق ۱۷۰۰ ايل اونجه تيكيلن هله ده ايشله بير.

او سايقه ده و بيلگى ده اولان مهندس لر ۱۲۰-۱۰۰ مين تومن ايليقي وئرد يگيميزى دوشونهر، اونو ايشه دعوت ائتديم. يولداشى آقاي مهندس حسين پور داش اتان ايله بير ليكله هر بيرى ايدا ۱۲۰ و ۱۱۰ مين تومن ايله ايشه باشلاديلار. آما اردى - آراسى كىلميردى. آذربايجاندا قاچقن

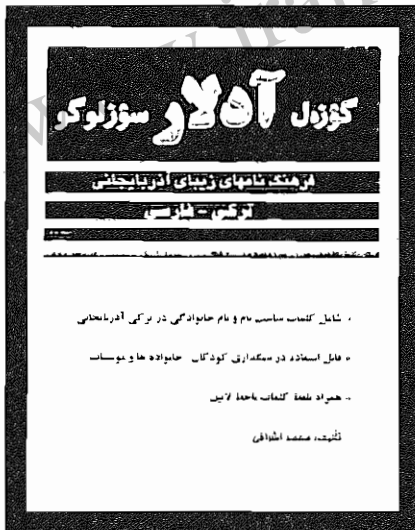
میللی دؤولت قوروجولوغونا گتیریب چیخارمیشدیر. تطبیق اولان میللی دولتچیلیک میللی تحصیل سیستمی و میللی کیملیک شخصیتمی فورمالاشدیرمیشدیر. شمالي آذربایجاندا ۲۳ آی سون آذربایجان دمکراتیک جمهوریتی ۱۹۲۵ده و جنوبی آذربایجاندا ۱۲ آی سون یاریمچیق دؤولتچیلیک ۱۹۴۶دا ایثغال ائدیلدیگینه گؤره شعورلو آذربایجانلی کیملیک بیزده یارانمیشدیر. باخمایارق کی، شمالي آذربایجاندا بو اسکیکلیک برطرف اولموشدور و یا اولماقدادیر، جنوبی آذربایجاندا مسئله اؤز حلینی تاپمامیشدیر. دوغرو دیرکی بو جمهوریتلرین قورولماسیندا آیدین و ضیالیلار ان بؤیوک رولو اوینامیشلار آنجاق هر ایکی سینین بیخیلماسیندا ان بؤیوک فونکسیونو اوستلنمیش لر. دونیادا گئدن یئنی نیظام دوشونجهسی ایله بیرلیکده اسیر میللتلرین آزادلیق و قورتولوشدا گوندمه گلیمیشدیر. زنجیرلرین آچیلماسیندا کلید، آیدینلیق و مفکوره صاحبیلری اولموشدور. گوجلوی بیر سیستمه اونو دوغرو بیر یولا، میللی آزادلیق یولونا سالماق و میللی کیملیک بحرانینی اورتادان قالدیرماق یئنه ده آیدینلیغین بورجودور.

رامز زهرابوف / علاءالدین حسینی:
موسیقی مقامی آذربایجان
 انتشارات سروش، تهران، ۱۳۷۸

قافار نامازعلی یثو، ف. اصغرینیا، سئودا:
سوننا بولبولر، (آذربایجان ماهنی لاری)
 نشر اختر، تبریز، ۱۳۷۹

محمد اشراقی:
گۆزل آدلار سۆزلوگو
 انتشارات آزادی، تبریز، ۱۳۷۷

بهروز حقی:
آتالار سۆزلری نین کۆک لری
 نشر مولف، آلمان، ۱۳۶۷

پایان دادن به فرهنگ نامتعارف خشونت

ترجمه از آلمانی: سیداوالی

مصاحبه هفته‌نامه آلمانی اشپیگل (شماره ۴۶ نوامبر سال ۲۰۰۰) با خابیر آرزالوز رئیس حزب «پ.ن.ف.»، (ملی‌گرایان معتدل) که از ۲۰ سال قبل دولت محلی باسک را در دست دارد.

اشپیگل: آیا پلیس قدرت آن را دارد که بر «اتا» غلبه کند؟

آرزالوز: نه. طبیعتاً پلیس باید با تروریستها مقابله بکند. ولی خشونت در سرزمین باسک دلایل سیاسی دارد. چیزی که رئیس جمهور اسپانیا آزار نمی‌خواهد آنرا ببیند. هرگاه او اینرا قبول بکند، در آن صورت از طریق یک گفتمان سیاسی می‌توان مشکل سرزمین باسک را حل کرد. و این به هیچوجه بمعنای عقب‌نشینی در مقابل «اتا» نیست.

اشپیگل: چرا حزب ملی‌گرای معتدل شما همانند «اتا» از خودمختاری موجود در سرزمین باسک ناراضی است؟

آرزالوز: حزب ما همانند «اتا» خواهان آن است که اسپانیائیهما ما را به عنوان یک ملت قبول کرده و حق تعیین سرنوشت ملت باسک را برسمیت بشناسند. و این ربطی با اختیارات و حقوق اداری و محلی ندارد. ما به اراده ملی ملت باسک احترام می‌گذاریم، حتی اگر روزی اکثریت آنها به باقی ماندن در چهارچوب کشور اسپانیا رأی بدهند.

اشپیگل: پس شما با «اتا» هدف مشترکی دارید؟

آرزالوز: «اتا» حدود چهل سال قبل در دوره دیکتاتوری فرانکو برای آزادی سرزمین باسک بوجود آمد. حزب ما نیز ۱۰۵ سال قبل درست برای همین هدف ایجاد شد. طبیعی است

که ما ایدئولوژی مارکسیستی - لنینیستی «اتا» را قبول نداریم و همیشه به طرفداران آنها گفته‌ایم که ما خواهان استقلال سرزمین باسک براساس یک توافق عمومی هستیم. ما خشونت را رد می‌کنیم.

اشپیگل: در آن صورت چرا از همکاری با جناح سیاسی «اتا» دست بر نمی‌دارید؟

آرزالوز: حداقل نتیجه همکاری حزب ما با سیاستمداران نزدیک به «اتا» آتش‌بس ۱۴ ماهه بود. و این به نوبه خود کم چیزی نیست. اکثریت مردم سرزمین باسک مخالف شروع دوباره اعمال تروریستی توسط «اتا» هستند. لذا ما قبل از هر چیزی خواهان پایان دادن به فرهنگ نا متعارف خشونت هستیم.

اشپیگل: حکومت مادرید، حمایت شما از هدفهای «اتا» را سبب اصلی ترورهای اخیر می‌داند.

آرزالوز: برای آزار اهمیت چندانی ندارد که «اتا» دست از ترور بردارد یا نه. او بیشتر از آن ترس دارد که روزی با برزمین گذاشتن اسلحه از طرف «اتا» ما با همدیگر یک سیاست متحد ملی را پیش ببریم.

اشپیگل: در سرزمین مستقل باسک اسپانیاییها از چه حقوقی برخوردار خواهند بود؟

آرزالوز: با مهاجرینی که تابعیت ملی سرزمین باسک را قبول نکنند، همانگونه رفتار خواهد شد که مثلا با آلمانیها در مالورکا. آنها می‌توانند در انتخابات محلی شرکت کنند، حتی به عنوان شهردار انتخاب شوند ولی از حق رأی برای پارلمان سرزمین باسک برخوردار نخواهند بود.

آذربایجان ایسوج مطبوعاتیندا

تریبون

عمومیتله آذربایجان و خصوصیتله جنوبی آذربایجان ایسوج اهالیسی اوچون هله تانینمیش قالمیشدیر. بو باخیمدان ایسوج یین بیر میلیون اوخوجوسو اولان ان مهم قازنتی ساییلان «دافتنز نوهنتر»ین جنوبی آذربایجان و اوردا یاشایان انسانلارین حیات و معنویاتلارینی معرفی ائتمه‌سی مستثنی بیر حال کیمی گورونمه‌لی دیر.

دافتنز نوهنترین بو ایل ۲۸ اکتیابر و ۱ نوبابر تاریخلی سایلاریندا «یئنجه اویانمیش آذربایجان ملت‌چی‌لی‌یی» و «دیل، قدرته قارشى بیر سلاح» ادلی ایکی دگرلی مقاله وئریشدیر. هر ایکی مقاله‌نین مؤلفی ایسوج‌ین ادلی-سانلی ژورنالیستی «پریونسون» دور. بو مقاله‌لر اونون تهران، تبریز و اردبیله ائتدی‌یی سفرلرینین بار-بهری اولموشدور.

بیرینجی مقاله ایراندا تورکلری نین دونیایه گوز آچاندا اوز انا دیلینده، آد صاحبی اولماغین قدغن اولماسی و دونیادان کؤچ ائندنه قیبر داشلاری نین دوغما دیلده اولما بیلیمه‌سی کیمی ایسوج اوخوجوسو اوچون دراماتیک و اینانیلماز فاکتورلارلا باشلاییر. بیر آز سونرا پر یونسون بوگون جنوبی آذربایجاندا گئشدن ملی-مدنی حرکتی شوروی رژیم‌ینی داغیلما سینا منجر اولان حادثه‌لرله مقایسه ائدیر.

همکاریمیز امیر خلخاللی بو مجموعه‌نی حاضرلامیش دیر. دوکتور چهرگان‌ینی نین دوستاقدان بوراخیلما سینا باخمایاراق، امنستی اینترناشنال تشکیلات‌ینی نین اونون ایران دولت اورقانلاری طرفیندن دوستاقلانماسیله باغلی اولان بیاناتلارینین بیر نجه‌سینین بو مجموعه‌ده ترجمه‌سینی وئر مه‌یی لازم گوردوک.

اشتباه در فهرست مندرجات این شماره: با پوزش از خوانندگان گرامی، اشتباهی در اولین صفحه فهرست مندرجات این شماره (ص ۴) باعث شده است که صفحات اشاره شده برای یک سری از مقالات در جای خود قرار نگرفته‌اند. در اصل، مقاله آقای براهنی بنام «شور امیراوف را نمی‌گویم» در صفحه ۵۵ چاپ شده است و نه در صفحه ۶۱. ده مطلب بعد از مقاله «شور امیراوف...» نیز همه در صفحاتی قرار دارند که در سطر ماقبل چاپ شده است. «حق تعیین سرنوشت...» در صفحه ۶۱ و الی آخر.

ناسیونالیسم بیدار شده آذربایجانی

پیر یونسون

ترجمه از سوئدی: امیر خلخالی

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با امیر خلخالی:

<mir-m@spray.se>

مترجم: داگنز نی هتیر پرتیراژترین روزنامه صبح سوئد و مهمترین روزنامه این کشور است. این مقاله در تاریخ ۱۲۸ اکتبر ۱۹۹۹ در صفحات مربوط به امور بین‌المللی این روزنامه چاپ شده است. پیر یونسون خبرنگار خارجی بخش خاورمیانه داگنز نی هتیر است و تاکنون مقالات زیادی به قلم وی در مورد اوضاع ایران در داگنز نی هتیر چاپ شده است. نشریه امید زنجان نیز طی سفری که پیر یونسون به آذربایجان داشت با وی مصاحبه کرده بود. مقاله اول، محصول سفر وی به تهران، زنجان و تبریز است. مقاله بعدی وی که حاصل دیدارهای بعدی وی در تبریز و اردبیل است با فاصله یک هفته در تاریخ اول نوامبر ۱۹۹۹ در بخش صفحات بین‌المللی داگنز نی هتیر چاپ شد که ترجمه آن به دنبال این مقاله می‌آید. چاپ این دو مقاله در مهمترین ارگان مطبوعاتی سوئد از اهمیت زیادی برخوردار بود و توجه جامعه سوئد به مشکلات آذربایجانی‌ها در ایران را برانگیخت.

تیتیر مقاله: ایران: تبعیض فرهنگ و زبان ترکی از سوی تهران، باعث بیداری مخالفت می‌شود.

تبریز - هنگامی که انسان در تلویزیون دولتی ایران در گزارش پیش‌بینی هوا، حرارت و باد را دنبال می‌کند، بجز متروپل کوهستانی تبریز و کل منطقه آذربایجان تقریباً از همه شهرهای بزرگ و استان‌های ایران نام برده می‌شود. بخاطر اینکه از بیان نام حقیقی منطقه پرهیز کنند، فقط می‌گویند: «شمال ایران» یا «شمال غربی ایران».

باینکه در خانواده‌ها همیشه به ترکی آذربایجانی صحبت می‌شود، پدر و مادرها اجازه انتخاب نام ترکی برای فرزندان‌شان را ندارند. همچنین نباید برای مغازه‌ها، شرکتها و یا اماکن عمومی نام

آذربایجانی انتخاب کنند. زبان آذربایجانی در مدارس و رسانه‌های گروهی (با استثناعات جزئی) ممنوع می‌باشد و حتی نوشته‌های روی سنگ قبر هم باید به زبان فارسی باشد.

گفته می‌شود گندمی که بر دامنه کوه‌های آذربایجان کاشته می‌شود، از بهترین نوع در سراسر ایران است. امروزه کل محصولات آنجا به مصرف کنندگان در شهرهای بزرگ تهران و اصفهان فروخته می‌شود و آذربایجانی‌ها باید به گندم ترکیه که کیفیت پائین‌تری دارد قانع شوند. اینکه طعم نان روزانه آنها بدتر از طعم نان ساکنان پایتخت‌نشین است شاید موردی است که باعث آزار مردم تبریز می‌باشد. ولی آن تبعیض زبان ترکی و زندگی فرهنگی توسط رژیم تهران است که کانون تمرکز جنبش مخالف را در بین ۲۵ میلیون آذربایجانی‌الاصل، بیش از یک سوم جمعیت ایران، ایجاد می‌کند. نصف مردم تهران (از جمله تقریباً همه بازاریان تهران) آذربایجانی‌های مهاجر هستند.

حقیقتاً از طرف منابع رسمی اجازه دارند که حتی از زبانهای محلی و قبیله‌ای در روابط محلی عمومی استفاده نمایند. ولی در عمل برای هر موضوع مشخصی از طرف مقامات دولت مرکزی در تهران اجازه‌نامه لازم است که بغیر از چند مورد استثناء معمولاً یک «نه» محض می‌گویند.

جنبش ناسیونالیستی آذربایجانی امروزی از موقعی شدت گرفت که جمهوری خودمختار آذربایجان شوروی در مجاورت مرز شمالی ایران خود را رها ساخت و دولت مستقل خود را تشکیل داد. اما درخواست آذربایجانی‌ها مبنی بر برخورداری از حقوق برابر با جمعیت فارس، عمیق‌تر از آثارشی افروخته نژادی در دوران امپراتوری از هم پاشیده شوروی در دهه ۹۰ است.

محمود علی چهرگانی که دارای چندین سال سابقه مبارزه فعال در جهت برابری آذربایجانی‌ها می‌باشد، چند سال پیش از طرف مردم تبریز در انتخابات مجلس پیروز شد. پیروزی ایشان در انتخابات از طرف مقامات انتخاباتی غیرقانونی اعلام شد و ایشان در عوض به اتهام تلاش برای جدائی آذربایجان از ایران و یکی شدن با جمهوری آذربایجان در شمال روانه زندان شده و مورد شکنجه قرار گرفت. آقای چهرگانی خود چنین افکاری را رد می‌کند: «ایران برای من همانند یک خانه با یک پدر و دو برادر می‌باشد - ترک‌ها و فارس‌ها. ولی برای رژیم ایران، ایران همانند یک خانه با یک پدر یعنی همان فارس‌ها و و چندین پسر کوچک یعنی ترک، بلوچ، کرد، عرب، ارمنی، ترکمن، بختیاری و غیره. و این پسرک‌ها از طرف پدر اجازه دارند بخورند، بنوشند، کار کنند و بخوابند انگار که ما حیوان هستیم ولی به عنوان انسان اجازه کاربرد زبانمان و تفکرمان را نداریم. ایشان می‌گوید: فرهنگ ترکی آذربایجانی ما یک بخش ضروری از فرهنگ کل ایران است. چه حالا و چه در گذشته زندگی اجتماعی ایران را به هم می‌پیوندد. ولی زبان و تاریخ ما توسط یک دکترین دولتی که همه چیز ایرانی را بعنوان «فارسی» تعریف می‌کند، در حال خفه شدن است.

تشکیل دادن یک اقلیت بزرگ و صحبت کردن یک زبان متفاوت می تواند دلیلی برای بیداری ناسیونالیسم در میان آذربایجانی ها باشد. در واقع آذربایجانی های مسلمان شیعه - شیخ صفی الدین و شاه اسماعیل - که در حدود ۱۵۰۰ دولت ایران و مذهب رسمی کنونی ایران را پایه گذاری کردند که اولین پایتخت آن همان تبریز بود و کلاً ایران تا کودتای رضاشاه پهلوی در سال ۱۹۲۵ توسط سلسله های آذربایجانی اداره می شد.

در سال ۱۹۴۶ پسر رضاشاه «محمد رضا» به کمک آمریکا، حکومت خودمختار یکساله آذربایجان را که تا حدودی از شوروی حمایت می شد سرکوب کرد و به قیمت ۷۰۰۰۰ کشته در عرض سه روز انجامید که به عنوان اولین نقطه عطف جنگ سرد درآمد و به اینکه تبریز در زمان انقلاب ۷۹-۷۸ به یک سنگر اصلی مبارزه بر علیه رژیم شاه تبدیل شد کمک فوق العاده ای کرد.

با این همه حقوق آذربایجانی ها در تئوکراسی خمینی پایمال شد و مجلس شورای اسلامی تصمیم گرفت که زبان فارسی تنها زبان رسمی نوشتاری و گفتاری در کشور باشد.

محمود علی چهرگانی یک نامه سرگشاده ۶۴ نویسنده و شاعر آذربایجانی را به من نشان می دهد که در آن از رئیس جمهور خاتمی تقاضا می کنند که تلاش های رفورمیستی خود را حتی در جهت بزرگترین گروه زبانی کشور توسعه دهد و نامه با یک سوال ساده و ماهرانه ای پایان می یابد: «چطور می توان بدون بلد بودن زبان ترکی خود را ایرانی نامید؟»

فاکت: گروه های مردمی در ایران

- کل جمعیت ۶۶ میلیون
- فارس ها - مسلمانان شیعه ۵۱ درصد
- آذربایجانی ها (ترک های آذربایجانی) - مسلمانان شیعه ۲۴ درصد
- اکراد - مسلمانان سنی ۷ درصد
- اعراب - مسلمانان سنی ۳ درصد
- بقیه ۱۵ درصد
- بر طبق یک سخنران آذربایجانی، آذربایجانی ها حداقل ۴۰ درصد جمعیت ایران را تشکیل می دهند. از طرفی خیلی از آذربایجانی ها از آذربایجان مهاجرت کرده اند و جزو آمار رسمی در آذربایجان به حساب نمی آیند (مثلاً بیش از نصف جمعیت تهران آذربایجانی می باشد).
- طبق آمار رسمی دهه ۷۰ فارس ها ۴۰ درصد و ترک ها ۳۵ درصد جمعیت ایران را تشکیل می دادند. اصولاً از آنجائیکه میزان افزایش جمعیت در بین آذربایجانی ها بیش از فارس هاست، نباید میزان جمعیت آذربایجانی ها باندازه یک سوم جمعیت فعلی کاهش می یافت.

زبان اسلحه‌ای در برابر قدرت^(۱)

پر یونسون

ترجمه از سوئدی: امیر خلخالی

آذربایجان ایران: زهره وفائی خواستار برابری برای ۲۰ میلیون آذربایجانی است.

تبریز- اردبیل. سالن بزرگ سخنرانی در دانشگاه تبریز مملو از مردان و زنان متوقع با لباس‌های پررنگ و شاد می‌باشد و زنان اجباراً لباس‌های زیبای خود را با حجاب اجباری اسلامی پوشانده‌اند. بر روی سن، سخنرانان با صدای کلفت و آهنگ‌دار عوض می‌شوند و گاه‌آ‌گاه نیز سخنرانی توسط آوازهای کُر و نوای تار قطع می‌گردد.

جلسه بخاطر بزرگداشت شاعر حمید نطقی، یکی از محبوبترین شاعران بزبان آذربایجانی در ایران که در ماه آگوست فوت کرد، بر پا گردید. آن چیزی بود که ترتیب دهندگان هنگامیکه می‌خواستند اجازه استفاده از محل سالن دانشگاه تبریز را بگیرند برای مقامات دولتی ارائه دادند. ولی بر طبق اظهارات زهره وفائی، ناشر و فعال مسائل زنان هنگام قدم زدن در بیرون از سالن و در هوای آزاد، درواقع مسئله جمع‌آوری نیروی سیاسی جهت پاسداری از حق داشتن هویت ملی ۲۰ میلیون آذربایجانی در ایران است.

وی می‌افزاید که سیاستمداران از چپ تا راست در صدد تشکیل یک حزب خود آذربایجانی‌ها قبل از انتخابات در فوریه سال ۲۰۰۰ می‌باشند و در پارلمان نیز در درجه اول خواستار برابری زبان ترکی آذربایجانی و زبان فارسی در تدریس در مدارس و رسانه‌های گروهی و برنامه‌های تشریفاتی خواهند بود.

بدین ترتیب مراسم یادبود حمید نطقی بخشی از یک مبارزه انتخاباتی نیمه مخفی جهت معرفی بیشتر کاندیداهای آذربایجانی مجلس برای انتخاب کنندگان می‌باشد. نیمه مخفی، بخاطر اینکه

۱- سفر پر یونسون به تبریز با مراسم ترحیم روشنفکر و ادیب فقید آذربایجان، پروفیسور حمید نطقی مقارن شده بود.

ساختار قدرت مذهبی در تهران معمولاً هرگونه تجهیز آذربایجانی را با نام «جدانی طلب، پان ترکیت» که هدفش جدا کردن منطقه آذربایجان ایران و الحاق آن به جمهوری آذربایجان در شمال که در حدود یک سوم آن جمعیت دارد را محکوم می‌کند.

زهره وفائی خود نیز در پی تشکیل یک حزب زنان آذربایجانی به اسم آذر می‌باشد که همچنین در انتخابات شرکت خواهد کرد. وی در مدت پنج سال یک طنزنامه فرهنگی منتشر می‌کرد که بالاخره توسط ارگان سانسور دولت ممنوع شد. وی تأکید می‌کند که در واقع برای آذربایجانی‌ها همه چیز به یک مسئله مربوط می‌شود:

«همه رویدادهای فرهنگی و اجتماعی در آذربایجان و همه تلاش‌هایی که در جهت انتشار چیزی به زبان ترکی، دارای یک هدف کاملاً سیاسی است در جهت پشتیبانی از خواسته‌های آذربایجانی‌های ایران برای برابر بودن با فارس‌های ایران».

در کل آذربایجان ایران حدود ۳۰ روزنامه و مجله به زبان ترکی آذربایجانی منتشر می‌شود که ۱۳ آنها در تبریز منتشر می‌شود ولی این آمار در واقع درست نیست چون که چند روزنامه فارسی زبان از دولت اجازه گرفته‌اند که دو تا سه صفحه ترکی آذربایجانی نیز بنویسند.

در شهر صنعتی اردبیل، در بین راه دریای خزر و تبریز، در یک انتشارات کوچک، آقای حافظی روزنامه «آوای اردبیل» را که بدون آگهی می‌باشد منتشر می‌کند. وی چاپ روز بعد را به من نشان می‌دهد که یک صفحه آن خیلی جالب‌ترین شده با سرمقاله «زبان آذربایجانی، زبان خوشی». وی می‌گوید: ما باید مقداری شور و شوق در خوانندگان خود ایجاد کنیم. اکثریت مردم اردبیل کارگران فقیر هستند که توان ندارند در یک مبارزه فرهنگی ملی در مقابل قدرت مرکزی فارس تهران وارد عمل شوند. ولی البته که آنها خود را ترک یا آذربایجانی می‌دانند و هیچ چیز دیگر. پس ما می‌خواهیم که آنها نیز بدان افتخار کنند.

حافظی، سردبیر آوای اردبیل از اینکه در هیچ مدرسه‌ای در اردبیل و در کل این منطقه ایران، زبان آذربایجانی تدریس نمی‌شود و فقط در دانشگاه تبریز یک کورس محدود زبان آذربایجانی برای دانشجویان انتخاب شده تدریس می‌شود، رنج می‌برد و می‌گوید:

«انگار که زبان ما فقط مسئله یک عده قلیل نخبگان دانشگاهی است. در یک یک شهرهای ایران، معلمین حقوق‌بگیر دولتی در دروس انگلیسی، آلمانی، فرانسه، زبان‌های مرده، حتی فرسبافی وجود دارد اما هیچ معلم زبان ترکی آذربایجانی که توسط نصف مردم ایران بکار برده می‌شود، وجود ندارد».

از شرکت آذربایجانی‌ها در انتخابات جلوگیری می‌شود^(۱)

یورگن استرومبرگ
Jörgen Strömberg

ترجمه از سوئدی: امیر خلخالی

انتخابات مجلس در ۸ فوریه در ایران، در عین حال آزمایش قدرت تعیین‌کننده‌ای بین بنیادگرایان و طرفداران رفرم خواهد بود. همچنین از اینکه گروه‌های اثنیکی چه عکس‌العملی با مسئله خواهند داشت، تعیین‌کننده خواهد بود.

موضوع دوم در درجه اول به آذربایجانی‌ها و کردها مربوط می‌شود. هر دو گروه از اینکه زبانشان مورد قبول واقع شود، مشکل دارند و همچنین مربوط به یک سری مشکلات فرهنگی می‌باشد. وجه مشترک آنها اینست که نامزدهای آنها برای مجلس مورد قبول شورای نگهبان واقع نشده است. و آن ارگانی است که در رابطه با مومن بودن کاندیدهای مجلس حرف آخر و تعیین‌کننده را می‌زند. شورای نگهبان مهمترین ابزار والاترین رهبر مذهبی، آیت‌الله خامنه‌ای، در جنگ قدرت در مقابل رئیس‌جمهور رفرمیست محمد خاتمی می‌باشد.

تا روز چهارشنبه گذشته ۹۰ نفر از ۲۹۰ نامزد طرفدار خاتمی مردود شناخته شده بودند. جمعاً ۶۸۰۰ نفر نامزد شده‌اند. شورای نگهبان تقاضای کاندیداتوری خیلی از بنیادگرایان مورد اطمینان خود را بطور خیلی سریع رسیدگی کرده و قبول نموده‌اند. به تقاضای تعداد کمی از افراد لیبرال نیز سریع رسیدگی شده است. شورای نگهبان رسیدگی به تقاضای غیر مذهبی‌ها را به تأخیر می‌اندازد که تا آنها وقت کمتری برای عکس‌العمل داشته باشند. از نظر رسیدگی سریع و مردود کردن نامزدها، دو استثنا توجه برانگیز در مورد دسته دوم مذکور (لیبرال) روی داده است. یکی از آنها محمود علی

چهرگانی، سیاستمدار و مبارز آذربایجانی که برای حقوق ملت خود در تبریز مبارزه می‌کند و دو می قاضی و سردبیر کرد، جلال جلالیزاده در سندج می‌باشد.

چهرگانی در انتخابات گذشته موفقیت چشمگیری بدست آورد و با وجود این از طرف مقامات مرکزی انتخابات این پیروزی باطل اعلام گردید و بجای آن چهرگانی دستگیر و زندانی شد. در زندان بدت مورد ضرب و شتم و شکنجه قرار گرفت. هنگامی که از زندان آزاد شد سخت مریض بود و سپس وی را به خانه‌نشینی واداشتند. اتهام ایشان هواداری از به هم پیوستن منطقه شمالی ترک‌زبان ایران با جمهوری آذربایجان بوده است. (خیلی از ترکان آذربایجانی کلمه آذربایجان جنوبی را برای آن قسمت از آذربایجان که در شمال ایران قرار دارد بکار می‌برند).

طبق سرشماریهای رسمی از سال ۱۹۹۶، آذربایجانی‌های ترک‌زبان ۲۴ درصد جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند. در آمارهای رسمی قبلی ۳۵٪ نشان داده شده است و آمار حقیقی حداقل باید ۳۵٪ باشد. با وجود این فرهنگ و مخصوصاً زبانشان سرکوب می‌شود. آنان اجازه برای انتخاب نامهای ترکی برای کودکان خود را ندارند و متن روی سنگ قبر و نوشته‌های روی تابلوی مغازه‌ها و سر در اماکن عمومی و کارت دعوت به مجالس و جشن‌های خصوصی نباید به زبان ترکی نوشته شود. در مدارس فقط زبان فارسی تدریس می‌شود.

در تبریز، پایتخت آذربایجان جنوبی، مبارزه بر علیه شاه قویترین بوده و پشتیبانی از انقلاب اسلامی آیت‌الله خمینی شاید توده‌ای‌ترین در بین شهرهای ایران بود که بعنوان قهرمانی در قانون اساسی جدید، زبان فارسی تنها زبان رسمی در کشور نوشته شد.

در تبریز چنین تظاهرات رخ داده که به شدیدترین وجه سرکوب شده‌اند و کشته‌ها و دستگیری‌هایی نیز به دنبال داشته است. ناآرامی‌ها به هیچ‌ده شهر دیگر از جمله به اردبیل و سراب نیز سرایت کرده است.

از نظر شخص چهرگانی وضعیت جدی می‌باشد. ایشان سخت مریض بوده، طوری که امروزها به بیمارستان منتقل شد و با وجود این پلیس به بیمارستان مراجعه کرده و دکترهای بیمارستان راز معاینه چهرگانی ممنوع کرد. هنگامیکه ایشان از طرف جمهوری آذربایجان برای معالجه شدن در باکو بدانجا دعوت شد، ایشان را ممنوع‌الخروج کردند. این مسلماً سیاست دیگری برای مانع شدن از نامزد شدن وی در انتخابات مجلس می‌باشد.

مسئله زبان برای کردها یک مقدار راحت‌تر می‌باشد با اینکه اختلاف خیلی جزئی می‌باشد. در مدارس هنوز به فارسی تدریس می‌شود ولی در دانشگاه سندج رشته درسی شروع شده که فقط به کردی تدریس می‌شود.

روزنامه‌های کردی زبان اجازه انتشار دارند. جلال جلالی‌زاده دو سال پیش به انتشار یک هفته‌نامه

بنام «سیروان» شروع کرد که بعنوان وزنه تعادل در مقابل دو روزنامه بزرگترین دیگر که بنظر ایشان خیلی محافظه کار می باشند قرار می گیرد.

جلالی زاده از جمله در سیروان حملات شدیدی بر ضد رئیس جمهور قبلی هاشمی رفسنجانی که هنوز دارای نفوذ بیشتری می باشد، کرده است. این شاید در حد زیادی باعث شده است که شورای نگهبان نامزدی جلالی زاده را رد کند. و دلیل آن را نیز چنین عنوان کردند که ایشان یک مسلمان واقعی نیست. اما در واقع ایشان دکتر در حقوق و شریعه (قوانین اسلامی) بوده و همسر ایشان نیز حالا نماینده در مجلس می باشد.

جلالی زاده جزو آنهایی است که امیدوارند که دمکراتیزه کردن جامعه ایران، منجر به امکانات بهبودی وضعیت کردها از طریق دیالوگ خواهد شد که این نظر اکثر کردها نمی باشد. تازه گیها ناآرامی هائی در نقاط مختلف کردستان مانند سنندج، مریوان، سردشت و بانه صورت گرفته است و در دو شهر سردشت و بانه بترتیب دوم و پنجم ژانویه رخ داده است.

اگر از نیروهای میانه روی کرد جلوگیری بعمل آید، خطر بالا گرفتن ناآرامی ها وجود دارد. ارتش می تواند وارد عمل شده و باعث ایجاد درگیریها میان پیشمرگ های کرد (چریک های کرد) و ارتش ایران بشود و خیلی ها شک دارند که آن همان چیزی است که قلدرترین بنیادگرایان اسلامی به آن امیدوارند.

www.iranarchive.com

نگرانی جامعه آذربایجانی بخاطر دکتر چهرگانی^(۱)

یورگن استرومبرگ

ترجمه از سوئدی: امیر خلخالی

«طرفداران و خویشاوندان بخاطر جان رهبر آذربایجانی در نگرانی و اضطراب بسر می‌برند.

هواداران و خویشاوندان سیاستمدار و رهبر ملی آذربایجان جنوبی، محمود علی چهرگانی، و همچنین چندین سازمان حقوق شهروندی در اضطراب جان ایشان هستند.

چهرگانی در تاریخ ۶ فوریه قبل از انتخابات مجلس دستگیر شد. نامردی ایشان از طرف ملاهای محافظه کار شورای نگهبان که در مورد کسانی که شایستگی شرکت در انتخابات را ندارند حرف آخر را می‌زند، رد شده بود. در انتخابات گذشته چهرگانی پیروزی چشمگیری در شهر خود تبریز بدست آورد. با وجود این کمیته مرکزی انتخابات انتخاب ایشان را غیرقانونی اعلام کرد و بجای آن ایشان راهی زندان کرد. ایشان را بعد از اینکه دو بار در زندان دچار سکت قلبی شده بود آزاد کرده و در منزلش خانه‌نشین کردند.

مقامات از رسیدن دارو به چهرگانی مریض حال جلوگیری می‌کنند. از هنگامی که همسر چهرگانی و دامادشان این خبر را دادند، تلفن همسر چهرگانی را قطع کرده و دامادشان حسین احمدزاده را نیز در تاریخ ۷ مارس دستگیر کردند که در آنموقع چهرگانی در روز دوم اعتصاب غذا بسر می‌برد. الان یازده روز است که ایشان زندانی می‌باشد و طبق اخباری که به بیرون از زندان نشت کرده است ضعیفتر و ضعیفتر می‌شود.

چهرگانی را به شش ماه زندان و ۲۰۰۰۰۰ دلار جریمه نقدی به جرم فتنه انگیزی محکوم کرده‌اند. ایشان خواستار شده بود که به آذری‌های ترک‌زبان ایران که ۳۵٪ مردم ایران را تشکیل می‌دهند باید اجازه داده شود که به زبان خود صحبت کرده و فرهنگ خود را بکار گیرند. آنهایی را که چهرگانی

نمایندگی می‌کند صحبت از اقلیت بزرگ می‌باشد.»

در حال حاضر خانم چهرگانی در تلاش است جمع‌آوری پولی که توسط طرفداران ایشان جهت فراهم کردن مبلغ جریمه مذکور آغاز شده است متوقف کند. چون در این صورت خانم چهرگانی بیم آن دارد که رژیم مبلغ مزبور را مصادره کرده و سپس چهرگانی را بکشد. این کار می‌تواند از طریق استفاده از داروی شیاف که دارای مقدار زیادی کالیوم می‌باشد انجام گیرد - روشی که پلیس قبلاً با زبردستی از آن بر روی دیگران استفاده کرده است. در اینصورت چهرگانی با آن قلب ضعیف قبلی، در مقابل خطر بزرگی قرار گرفته است.

همزمان با آن اوضاع وخیم در تبریز و دیگر شهرهای مجاور آن که از آن وعده‌های آزادی بعد از انتخابات مجلس چیزی حس نشده است، ادامه دارد.

موسیقی شهری ریشه گرفته از اعصار کهن^(۱)

توماس آندربرگ

Thomas Anderberg

ترجمه از سوئدی: امیر خلخالی

هنگامیکه «عالیم قاسم اوف» با دو تا هم‌گروه خود، برادران مالیک و ائلشان منصوراوف وارد سن می‌شوند، علت اینکه «چرا میکروفونها در ارتفاع خیلی پائین نصب شده‌اند»، معلوم می‌شود. آنها برنامه خود را نسته اجرا می‌کنند که آن امکان تحرک را محدود کرده ولی هیچ محدودیتی در ایفای نقش ایجاد نمی‌کند. موقعی که قاسم اوف دستهای خود را بلند می‌کند بصورت یک شامان^(۲) درمی‌آید.

تعداد آلات موسیقی اندک بوده ولی با تنوع خیلی بیشتری مورد استفاده قرار می‌گیرند. عالیم قاسم اوف دایره‌ای را که مجهز به حلقه‌های فلزی می‌باشد، اغلب به کناره آن می‌زند و هنگامیکه شدت قطعه‌ها بیشتر و بیشتر می‌شود، آنموقع با کف دست و یا با دست گره شده به وسط دایره یعنی به پوست می‌زند. مالیک منصوراوف تار می‌نوازد که مانند یک عود گردن دراز می‌باشد و در طول قرن ۱۹ خیلی رواج یافت. «ئلشان منصوراوف» کمانچه می‌نوازد که یک ساز زهی کوچکی است که روی زمین نگه داشته می‌شود و صدای آن مثل ترکیب صدای سی‌تار و گامبا می‌باشد و همچنین می‌تواند از خود صدای خیلی زیر مانند زیر ویولن و صدای پدال بلند آرگ بدهد.

باینهمه، صدایی که مسلط است، صدای خود عالیم قاسیم اوف می‌باشد. وی بدون هیچ مشکلی در صدا، که قابل شنیدن باشد صدای خود را از صدای پایین تصنیف سرائی به صدایی بلند که به بلندی صدای اذان می‌باشد تغییر می‌دهد.

۱- Dagens Nyheter, Tisdag 28 mars 2000

۲- شامانلیق: اعتقاد مذهبی (از آنجمله اعتقاد طوایفی از ترکها در قدیم) که برای راندن شز و جلب خیر و نیکی و سلامتی مراسم رقص و آواز انجام می‌دادند. اجراکنندگان این مراسم «شامان» نامیده می‌شدند. «فرهنگ آذربایجانی - فارسی، تألیف بهزاد بهزادی»

صحبت از هنر موسیقی شهری است که در طول قرون وسطی شکل گرفت. زبان موسیقی آذربایجان به فارسی و ترکی نزدیکتر است. در زمان شوروی مقامات تلاش می‌کردند فرهنگ موسیقی اروپای غربی را وارد کنند که در نتیجه آن یک سبک موزیکال هنری بر پایه موزیکال سنتی، مخصوصاً توسط چند تا از شاگردان شوستاکویچ: قارا قاریف و اوزیر حاجی بیوف توسعه یافت. مخصوصاً موسیقی اوپرا در طول این سالها پیشرفت کرد.

چند تا آهنگ اوپرا نوشته شد مربوط به روش متن بودند که در اصطلاح محلی «موغام» نامیده می‌شود. موغام، تصنیف متناوب آمیخته با قطعه‌های ساز و بخشهای بدیهه‌گونی است که در آن نوازنده‌ها گاهی از خواننده تقلید می‌کنند. مدت آن متفاوت است. در کنسرت روز شنبه یکی ۱۰ دقیقه و دیگری ۴۵ دقیقه بود. عالیم قاسم‌اوف گاهی برای آمش به دایره تکیه داد و غرق در حکایت خود پاستخی به فریاد جمعیت نداد. چند بار شدت و توجه جمعیت به اوج خود رسید و آن موقعی بود که قسمت موسیقی شبیه موسیقی رقص در حال اجرا بود. جو تا حد زیادی شاد و عالی بوده و کنسرت آمیخته‌ای از حکایه‌گویی و اعمال روحانی بود.

PUBLIC
AI Index: MDE 1 3/11/00
24 May 2000
UA 132/00
Health concern/unfair trial

ایران

دکتر محمودعلی چهرگانی، ۵۸ ساله^(۱)

بر طبق گزارشات دکتر محمودعلی چهرگانی، زندانی وجدان، در کلینیک زندان تبریز در شرایط خیلی سختی را می‌گذراند. ایشان ظاهراً جهت اعتراض به محاکمه غیر عادلانه خود از نوزدهم ماه می در اعتصاب غذا بسر می‌برد. دکترهای زندان در گزارشات خود سفارش کرده‌اند که ایشان، زندانی مبتلا به بیماری قلبی و بیماری قند باید به خاطر دلایل پزشکی و درمانی آزاد گردد.

دکتر محمودعلی چهرگانی، استاد دانشگاه تبریز، عنصر شناخته شده جمعیت آذری در ایران است. ایشان قبلاً خواستار به رسمیت شناخته شدن حقوق ملی آذریها در ایران شده است که در زیر ماده ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی مشخص شده است و بر طبق آن استفاده از زبانهای محلی در رسانه‌های گروهی و مدارس در کنار زبان فارسی اجازه داده شده است. سازمان عفو بین‌الملل معتقد است که دستگیری و زندانی کردن او بخاطر سرکوبی بیانات صلح‌منشانه و اعتقادات وجدانی ایشان صورت گرفته است.

ایشان ابتدا در دسامبر ۱۹۹۹ توسط مأمورین وزارت اطلاعات، بخاطر جلوگیری از ثبت نام ایشان برای کاندید شدن در انتخابات مجلس دستگیر و در دادگاه انقلاب تحت اتهام قاچاق و وارد کردن شامپو محاکمه شده و در ۱۸ فوریه به شش ماه زندان و همچنین به پرداخت جریمه نقدی ۲۰ میلیون تومان معادل ۲۴ هزار دلار آمریکا محکوم شد که در صورت عدم پرداخت جریمه مذکور بعد از شش ماه، در ادامه معادل آن ۱۰ سال زندان خواهد بود.

سازمان عفو بین‌الملل نگران محاکمه ایشان در دادگاه انقلاب می‌باشد که از نظر استاندارد بین‌المللی برای یک محاکمه عادلانه، تناقض خیلی زیادی داشته است. تنها دو ساعت قبل از محاکمه، ایشان توانست که به وکیل دسترسی داشته باشد.

دکتر محمودعلی چهرگانی در سال ۱۹۹۶ از حمله قلبی رنج می‌برد که گفته می‌شود اکنون تا حدودی فلج شده و قدرت بینایی چشم راست خود را نیز از دست داده است. بر طبق گزارشات تأیید

۱- علیرغم آزادی دکتر چهرگانی از زندان جمهوری اسلامی، بخاطر اهمیت موضوع و تداوم اعمال محدودیت و فشار از سوی ارگانهای دولتی بر علیه ایشان، ترجمه چند نمونه از تلگرامهایی که از سوی سازمان عفو بین‌الملل برای نجات ایشان مخابره شده بود، در اینجا نقل می‌گردد. تریبون.

نشده در آوریل سال ۲۰۰۰ مأمورین امنیتی چندین نفر از طرفداران ایشان را که برای پشتیبانی از ایشان در تبریز تظاهرات می‌کردند دستگیر کرده‌اند.

حرکت و عکس‌العمل پیشنهادی:

لطفاً تلگرام‌ها، تلکس، فاکس، پست هوایی خود را به انگلیسی و یا به زبان خود ارسال فرمائید:

- درخواست آزادی فوری و بدون شرط دکتر محمودعلی چهرگانی بعنوان یک زندانی وجدان؛
- اطمینان یافتن از اینکه از موقع دستگیری ایشان در ماه فوریه تابحال همه نوع امکانات ضروری درمانی برایش فراهم شده است؛

- جستجوی بطور دقیق جزئیات اتهام و پروسه‌های محاکمه علیه دکتر محمودعلی چهرگانی و ابراز نگرانی از اینکه ایشان در دادگاه انقلاب محاکمه شده است که پروسه‌هایش از نظر استاندارد بین‌المللی یک محاکمه عادلانه تناقضات خیلی زیادی دارد؛

- تحقیق در مورد صحت داشتن گزارش‌های مربوط به دستگیری طرفداران دکتر محمودعلی چهرگانی در تظاهرات آوریل در تبریز: در صورت صحت داشتن، تقاضای اتهامات آنها و تقاضای آزادی فوری اگر دستگیری آنان فقط بدلیل پشتیبانی از دکتر محمودعلی چهرگانی صورت گرفته است نه بخاطر اتهامات جنائی.

تقاضا از:

۱) رهبر جمهوری اسلامی، حضرت آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای
قسمت اجرایی، خیابان فلسطین، بخش آذربایجان
تهران، جمهوری اسلامی ایران

تلگرام‌ها: آیت‌الله خامنه‌ای، تهران، ایران

۲) رئیس جمهور، حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین سیدمحمد خاتمی، قسمت اجرایی، خیابان فلسطین، بخش آذربایجان

تهران، جمهوری اسلامی ایران

تلگرام‌ها: رئیس جمهور خاتمی، تهران، ایران

۳) رئیس قضات، حضرت آیت‌الله محمود هاشمی شاهرودی

وزارت دادگستری، پارک شهر

تهران، جمهوری اسلامی ایران

تلگرام‌ها: رئیس قضات، تهران، ایران

رونوشت به:

وزیر امور خارجه، جناب کمال خرازی

وزارت امور خارجه، خیابان شیخ عبدالمجیدکشک‌مصری

تهران، جمهوری اسلامی ایران

آقای محمدحسن ضیائی‌فر، سرپرست کمیته حقوق بشر اسلامی

صندوق پستی ۱۳۷-۱۳۱۶۵، تهران، جمهوری اسلامی ایران

و به نمایندگی رسمی دیپلماتیک ایران در کشور محل اقامت شما.

IRANS AMBASSAD
BOX 6031
181 06 LIDINGÖ
FAX 08-765 31 19

لطفاً تقاضاهای خود را هر چه زودتر بفرستید. در صورتیکه در ارسال تقاضاهای خود تا روز ۵ جولای تأخیر داشتید، با مدیریت بین‌المللی و یا در محل اقامت خود با اداره محلی سازمان عفو بین‌الملل تماس بگیرید.

PRESSNOTISER
fran Amnesty International

پنجشنبه ۲۵ ماه می ۲۰۰۰

زندانی وجدان و سخت بیمار

سلامتی محمودعلی چهرگانی آذربایجانی در شرایط سختی است و سازمان عفو بین‌الملل خواستار آزادی فوری ایشان می‌باشد. ایشان بعد از اینکه در ۱۹ ماه می برای اعتراض به محاکمه غیر عادلانه خود دست به اعتصاب غذا زد، در کلینیک زندان تبریز بسر می‌برد. پزشکهای زندان سفارش کرده‌اند که استاد دانشگاه ۵۸ ساله، که از بیماری قلبی و قند رنج می‌برد، باید به دلیل درمانی آزاد گردد.

محمودعلی چهرگانی به رسمیت شناخته شدن حقوق ملی آذربایجانی‌ها را که در قانون اساسی ایران به تصویب رسیده است، خواستار شده است. ایشان در دسامبر ۱۹۹۹ دستگیر شده و آن مانع ثبت نام وی در کاندید شدن برای نمایندگی مجلس گردید. در فوریه از طرف دادگاه انقلاب بخاطر از جمله قاچاق شامپو به شش ماه زندان محکوم شد.

در صفحه اینترنت سازمان عفو بین‌الملل می‌توانید برای محمودعلی چهرگانی طلب کمک نمائید.

نگارنده: اینگرید فالک، مسئول مطبوعاتی

آذربایجان چی لیق

حقیقته دوشونجه لر

آنار رضا

آنار رسول اوغلو رضا: آناسی آذربایجانین گؤزکملی شاعری رسول رضا و آناسی مشهور شاعر نگار رفیع بگلی دیر، آنار آذربایجان یازیچیلار بیرلیگی نین صدری و آذربایجان ملی مجلسی نین وکیللی دیر، سون زمان لار ضیالی لار آراسیندا آذربایجان ایدئولوژی سی حقیقته مباحثه لر کندیر، آشاغیداکی مقاله ده آنار رضا آذربایجان چی لیق حقیقته اؤز دوشونجه سینی خلقین فضاوتیه قویور.

بیر آی و بیر نجه گون کئچه جک تقویمیمیز دگیشه جک، ژانویه نین بیرینده ایلک دفعه اولاراق تقویم لریمیزده ۲۰۰۰ رقمینی گوره جه بیک، یعنی سون عصر ده ایلک دفعه دؤرد رقم لیک تاریخین ایکینجی عددی «۹» بوخ «۰»، سون مین ایلده ایلک دفعه بیرینجی رقم «۱» دگیل «۲» یازی لاجاق. گؤزوموزون هله آلیشما دیغی بو ۲۰۰۰ تاریخی چوخلارینی چاشدیریر، یینی یوز ایلده ده، ۲۰۰۰ نجی مین ایل لیگین گلدیگینی ظن اندیرلر ۱۹۹۹ نجو ایلده ده، ۲۰۰۰ نجی ایلده ده هله ۲۰ نجی عصر ده بیک، ۲۱ عصر - او چونجو مین ایل لیک ۲۰۰۱ نجی ایل ژانویه نین بیرینده باشلا یاجاق. دوغرو دور، بوتون سیاره نی نظره آلساق بو تاریخ ده شرطی دیر، بیر چوخ مسلمان اولکهلری هجری تاریخی ایله یاشاییر، چین لی لرین و نئچه - نئچه باشقا خلقین اؤز تقویمی وار.

آما هر حالدا بوتونلوکده دنیا میلادی تقویمی ایله حسابلاشیر و گلن ایل عصرین ده، مین ایل لیگین ده دگیشه سینی قبول اندیر.

تاریخین باشقا بیر شرطی لیگی ده وار. تقویم اؤز یئرینده، هر عصرین معناسی، روحو معین تقویم

گونلرینه، ایللرینه باغلی دگیل. ۲۰ نجی عصر سایدیغمیمیز زامان کسگی نین تاریخی تونومو ۱۹۰۵ - ۱۹۰۶ نجی ایل لرده- یوز ایلین صفتینی معین لشدیرن انقلابلار دورونده یا دا ۱۹۱۴ نجی ایله بیرینجی دنیا حربی نین توپ صدالاری ایله باشلادی، ۱۹۹۱ نجی ایلین دسامبریندا شوروی آدلانان بیر مملکتین، سوسیالیست دوشرگه سی دئییلن بیر دونانین سقوط ایله بیتدی بلکه بونا گوره منه انله گلیرکی، ۲۰ عصر آرتیق اون ایل دیر بیتیب توکه نیب، آما ۲۱ نجی عصر هله باشلانماییب، تاریخده [توتاجاق] یرنی باخیمیندان ۲۰۰۱ نجی ایل ژانویه نین بیرینده باشلانیب باشلانمایاجاغی دا هله معلوم دگیل.

تاریخ اوزو معین معنادا شرطی آنلایش دگیل می؟ مختلف اجتماعی - سیاسی حادثه لر باش وئریر. لیدرلر اورتایا چیخیر، اوچالیر، پارلایر و سؤنوب گئدیرلر محاربه لر، چاخناشمالار، عصیانلار، انقلابلار، چئوریلیش لر، علمی اختراقلار، صنعت کشفلری - بوتون بو پراکنده، داغینیق، چوخ وقت انسان شعور و ایله و منطق له آنلاشیلما یان آردیجیل یغی تاریخی چی لر بیر سیتم اوزره دوزمگه، بو یادیگر ایدنولوژیه اساسلار اراق درک و ایضاح اتمگه چالیشیرلار، بو آنلامدا تاریخ انله بیر نوع تاریخ چی لرین اثری دیر.

بلکه ده هنج تاریخ یو خودور، معین حادثه لر حقیقده تاریخ چی لرین کتابلاری وار. فقط حادثه لرین معین زمان آردیجیل یغیغا تاریخ دئییلرسه، اوندا تاریخ، دوغرو دان دا آلاه یین صبری دیر. یاشادیغمیز زمان بیزه منطق سیز، عدالت سیز، حق سیز گورونن بیر چوخ اولای لارین جوابلاری ایللر، بعضاً عصرلر کئچندن سونرا وئرلیر، آلاه تاریخده هر شئی یربه یر اندیر. آلاهین یالنیز تک بیر اوزونه معلوم اولان حؤکمونون، صبرینن گئرجکلشمیش ییلرلی انسانلاری تاریخه، اونون منطقینه و انصافینا ایناندریر. انسان تاریخین موجودلوغونو قبول اندیر و تاریخ چی لر بو یولدا بیزیم بلدچی میز اولور.

هر انسان دا، تاریخ چی اولسادا، اولماسا دا قانریلیب (باشین دالشا چئوریب) گئریه باخماق احتیاجی وار هم اوزونون یاشادیغی حیاتی، هم ایشینده عؤمور سوردوگو زمان کسگی نی، هم ده منسوب اولدوغو خلقین، ملتین کئچمیشینی یادا سالماق، بیلیمک، آنلاماق ایته یر.

من ده، اوزومدن قاباقکی و سونراکی نئجه - نئجه نسیللر کیمی ۲۰- جی عصرین اوزولادیام آذربایجان تورکوم یوز ایل لیگین سونوندا، عؤمرونون سون آتیریمیندا، خلقیمین بیر مین ایل لیکن، باشقا مین ایل لیگه کئچید مقامیندا ایستر ایتمه ز خاطره لر و دوشونجه لر عالمینه دالیرام: منیم سینمه ده خاطره لر انله دوشونجه لر دیر و دوشونجه لر ده یالنیز خاطره لر، اولوب کئچنلره دایانیر. عین زماندا عؤمرو مون بو آخیر چاغی عصرلرین، مین ایل لیکلرین یول آیریمینا دوشدوگوندن فیکرلریم اوز حیاتی مین خاطر اتیندان داها آرتیق خلقیمین طالعی و تاریخی حقیقده دوشونجه لره چئوریلیر.

آذربایجان خلقی نین طالعی و تاریخی حقیقده دوشونرکن، چشیدلی ایللرین چشیدلی اولای لارینی خاطرلایارکن گوزلریم اونونده آیلارین قارا تقویمی جانلانیر.

ژانویه ۱۹۹۰- جی ایل - ۱۹ دان ۲۰ سینه کنچن قانلی گنجه.

فوریه ۱۹۸۸- جی ایل عسکران دا ایکی گنجین - علی نین و بختیارین - اولدورولمه سی، قاراباغ فاجعه سی نین ایلك قربان لاری، اثرمنستان دان آذربایجانلی لارین قوغولماغا باشلاماسی، سومقاییت حادثه لری و ۱۹۹۲ نجی ایلین خوجالی مصیبتی.

مارس ۱۹۱۸ داشناک لارین باکی دا خلقیمیزه قارشی تورتدیکلری سوی قیریمی.

آوریل ۱۹۲۰ نجی ایل. مابین ۲۸ ی. ۱۱- جی اوردونون مستقل آذربایجان جمهوریتینی یثرله یکسان اتدیگی گون.

مای ۱۹۹۲ شوشانین اثرمنی لره خانجه سینه و نریلمه سی.

ژون ۱۹۹۲ لاجینین اشغالی.

ژون، ژوئیه، اوت، سپتامبر، اکتوبر (۱۹۹۰ - ۱۹۹۳)، باقانیس آیریم قتل عامی، کلبه جرین، قوبادلی نین، آغدامین، فضولی نین، جبرئیلین، زنگیلانین اشغالی، گنجه قیامی، وطنداش محاربه سی هده سی (تهدیددی)، طالیس - موغان جمهورى سی یاراتماق، آذربایجانى پارچالاماق جهدی.

نوامبر ۱۹۹۱ قاراباغ سما سیندا دیک اوچارین (هلی کوپترین) وورولماسی، توفیق اسماعیلوفون باشچی لیق اتدیگی بوتون دسته نین هلاک اولماسی.

دسامبر ۱۹۸۸ اثرمنستانین قوکارک رایسونوندا آذربایجانلی لارین وحشی جه سینه قتله یئتیریلمه سی.

بو هله منیم یادداشیمدا (حافظه مده) یاشایان لاردیر. تاریخی آراشدیرمالارا، سندلی اثرلره، غزنت لره، معلومات، سوراغ کتابلارینا بیر ده باخسام بو قارا تقویمی خیلی گنیشلندیره بیلردیم.

تاریخی واریغی نین مختلف دۇرلرینده باشی بلالار چکمه میس خلق یو خودور و من ده آذربایجانلی لارین بو جهندن مستنا فلاکت زده اولدوغونو ادعا اتمک نیتینده دگیلم. اوزلری نین ان چوخ اضطراب چکمیش خلق کیمی قلمه و ثرمک، اثرمنی لرین ملی خصوصیتی دیر. البته اثرمنیلر ده، بوتون باشقا خلقلر کیمی تاریخ بویو آز اذیت چکمه ییلر. اما مثلاً مین ایللر بویو تعقیبلره، معنوی اشکنجه لره، حقیقی سوی قیریمینا قات-قات آرتیق درجه ده معروض قالمیش یهودیلر هنج ده یثری گلدی کلمه دی بلالاریندان، مصیبت لریندن گیلکی لیمیرلر. بیز ده تاریخ بویو باشیمیزا گلن بلالاری هنج و جه ایله اونو تماندان، اونلارا آغلاماقلا، یاس تو تماقلا، مختلف ژانرلاردا آغی دنمکله یتینمه مه لی ییک. بو بلالارین سبیلری حقیقنده دوشونمه لی ییک، اونلارین قارشی سینی آلماتق اوچون یوللار آرامالی ییق.

آذربایجانین باشینا گلن بلالارین سبیلری بیر دگیل، چوخدان دا چوخ دور. طبیعتین بیزه بخش استدیگی نعمت، تورپاغیمیزین جنت گوزللیگی، مشه لر، داغلار، دره لر، وادیلر، چایلار، چمن لیکلر، باغ-باغات، دیز، دوققوز اقلیمین صفاسی و شفاسی، تورپاغیمیزین، دنیزیمیزین اوستونده کی و آلتیندا کی ثروتلر و ایلک نوبه ده البته نفت، بوتون بونلار دیر اوزاق و یاخین طاماهکارلارین اشتهالارینی قیجیقاندیران، باشقا بیر جهت آذربایجانین آسیایله آروپا آراسیندا ژئواستراتژی موقعی، یوللار ایریجیندا یثرلشمه سی، گوئی دن قوزنیه، دوغودان باتی یا آچیلان قاپی لارین بیر آچاری دا آذربایجان دیر. هر بیر قولو زورلو بو آچاری اوز جیبینده ساخلاماغا حریص دیر. اسکندر کیرین دۇروندن، ایران-یونان محاربه لریندن، ایران-توران ساواش لاریندان، عرب، موغول استیلالاریندان تا ۱۸-جی عصرده بیرنجی پطرین جنوبا، ایستی دنیزلره، قافقازا طمع سالماسینا قدر آذربایجان آدلانان اراضی دایم یاد باسقین لارینا معروض قالمیش و ملی واریغینی، اوزلوگونو، منلیگینی قات-قات گوجلو غضبکاردان قورومالی اولموش دور. سون ایکی عصرده آذربایجانین طالعی و تاریخی واریغی اساساً روسیه فاکتور وایله باغلی دیر. اگر ۱۹-جو عصرین بیرنجی چرگینده آذربایجان خانلیق لاری روس-ایران رقابتی نین، دیپلوماتیک مرحله دن قانلی محاربه لره کچمیش، سونوندا یشه دیپلوماتیک معاهده لرله نتیجه لنمیش رقابتین مرکزینده دورودوسا، ۱۹ نجو عصرین آخری ۲۰-جی عصرین اوللرینده نفت مسأله سی نین اورتایا چیخماسی ایله اولکهمیز غربین ده ماراتق دایره سینه دوشدو، ۲۰-جی عصرده سیاسی تجاوز قدر اؤنملی اولان اقتصادی انکسپانسیا (توسعه) ۱۹۲۰-جی ایله کیمی، آذربایجانین سوونت لشمه سینه کیمی دوام ائتدی. سیاسی رژیم و اکونومیک سیستمدن باشقا اوچونجو (اصلینده بیرنجی) عامل ایسه ملی مناسبتلر مسأله سی دیر کی، آذربایجان خلقی نین طالعی ۱۹ عصر دن باشلایاراق و دنمک اولار کی، بوتون ۲۰-جی عصر بویو روس-اثرمنی فاکتورونون جاذبه دایره سی ایله باغلی دیر. بونو اثرمنی-روس فاکتور و آدلاندیرماق داها دوزگون اولاردی، چونکی روسیه اهالی سی نین سایجادا، گوج اعتباری ایله ده داها اوستون اولماسینا باخمایاراق آذربایجانا قارشی روس سیاستینی اساساً اثرمنی تأثیری معین لشدیریردی و ایندی نین اوزونده ده معین لشدیریر.

۱۹۰۵ و ۱۹۱۸ نجی ایللرین اثرمنی-مسلمان دعوالارینی خاطر لایاق، بو اولایلار (واقعه لره) محض بله آد و ثریب، یعنی بو حادثه لری عادجه توقوشما کیمی دگیل اصل دعوا، محاربه کیمی

قاورایب. «مسلمان» کلمه‌سی بو تعبیرده دینی منسوبیت دگیل، ملت کیمی آنلاشیلیر. بو مسلمان-اثرمنی دگیل، محض (فقط) اثرمنی -مسلمان دعواسی دنمکله، یعنی اثرمنی آدینی بیرینجی چکمکله بو دعوانین کیمین طرفیندن باشلانماسی، بو قانلی قیرغینا، کیمین ایلکین سبیکار اولدوغو دا وورغولانیر. بو دعوادا چار (تزار) روس حکومتی نین تحریک اندیجی یا ان آزی شیرچی موقعینی جعفر جبارلی (۱۹۰۵ نجی ایلده) اثرینده بؤیوک اوستالیقلا مودئل لشدیریب. دؤورون نورماتیو طلب‌لرینه اویغون اولاراق صحنه‌یه گتیریلن سخنماتیک عصریان و بولودین صورت‌لرینی جدی‌یه آلماساق دا، قوشرناتور [روس استعماری نین رسمی نماینده‌سی]، سالاموف و آغامیان اوبرازلاریندا دراماتورق بو سیتواسیاینین (وضعیتین) آپاریجی پشرونازلارینی، «آتان قزاق لاردیر» سؤزلرینده ایسه حادثه‌لرین ماهیتینی آجیب.

سوونت دورونه قدر اثرمنی لرین آذربایجانلی لارا دوشمنچی لیگی عاغلا سیغماز غدارلیق و ظلمکارلیقلا توره دیلن قانلی توقوشمالاردا مئیدانا چیخیردی. گورونمه‌میش غدارلیغا قارشى انتقام و قصاصچی لیق حیسی آذربایجانلی لاری دا بعضی حال لاردا زوراکلیغا سوق ائتدیگینی انکار ائتمیرم، آما بو همیشه یالنیز جواب آکسیاسی اولوب، «گل دالاشاق» تشبو همیشه اثرمنی طرفیندن ائدیلب. و ان آمان سیز ظلمکارلیغا قارشى آذربایجان منتالیئتینه (دوشونجه طرزینه) خاص اولان کین سیزلیک، یارالاری اونو تقانلیق، مرحمت و رحمدل لیک، میرزا جلیل محمدقلی زاده نین «کمانچا» پیسینده داهیانه بیر تأثیر گوجو ایله قلمه آلیب.

سوونت دؤرونده آذربایجانلی لارا قارشى اثرمنی عداوتی آچیق دوام ائنده بیلمزدی، اودور کی، گیزلی شکلینده، پرده آرخاسیندا حیاتا کئچیر بلمگه باشلاندى. یتنه ده روس لارین واسطه‌سی ایله. واجب دگیل کی، ایندی بونلار آنجاق صرف روس لار دگیلدی، سوونت روسیه سینی، از سونرا سوونت اتقافینی، روس لارلا یاناشی (وبعضاً روس لاردان دها آر تیق) اداره اندن یهودی لر، پولیاک لار (لهستانی لار)، گورجولر و البته بؤیوک مقداردا انله اثرمنی لرین اوزو ایدی، عموم اتفاق پارتیا، سوونت، ن.ک.و.د. [سونرالار ک.ق.ب. آدلانان تشکیلات] اورقان لاری نین آذربایجانا (و اهمیتلی درجه ده تورکیه‌یه) عاید سیاستی اثرمنی تأثیری ایله یؤنلیدی دی. مقامیندا گیزلی، اوستو اؤرتولو، مقامیندا (اوزل لیکله بیزیم ایندیکی گونلرده) آچیق شکیلده روس قافاسیندا اثرمنی لرین و اثرمنی پرست لرین تلقین ائتدیکلری فیکیر اوندان عبارتدیر کی، تورکیه روسیه نین ابدی و ازلی دوشمنی دیر، آذربایجانلی لار دا، آدلارینی دگیشدرسک بئله اورکلرینده تورک اولاراق قالیلار و روسیه‌یه دگیل، تورکیه‌یه صادق دیرلر. یعنی مقام دوشن کیمی اونون طرفینه کئچه جکلر. آذربایجانلا تورکیه نین بیرلشمه‌سی روسیه نین بوتون قافقازی و تورکستانی، وولقا بویوندا تورک-تاتار قوم لارینین یاشادیقلاری تورپاقلاری، از قالا یاقوت-ساخانی بئله ایتیرمک، نتیجه‌ده مملکتین پارچلانماسی و داغیلماسی دنمکدیر. بونون قارشى سینی ایسه یالنیز روسیه نین قافقازدا یگانه اعتبارلی دوستو اثرمنی لرین واسطه‌سی ایله آلماق مومکوندور. والسلام. بودور لورو دیله

افاده ائتدیگیمیز اثرمنی سیاستی نین اساس کونسپسیاسی (فیکری) و بودور روس سیاسی تفکرونون اثرمنی فیتواسینا اویوب قبول ائتدیگی سیاسی موقع (موضع). چار (تزار) دؤورونده ارمنی لر مایالارینی نفته، تجارته قویور، چار حکومتی نین ناظری (وزیری) و حتا باش ناظری وظیفه سینه قدر یوکسه له بیلیردیه، بالشویک رژیمی ظفر چالارکن داشناک خیصلتلی کومونستلر منیدانا چیخدی. و یازیق نریمانوف دامحض بونا گؤره بو ایکی، گویا کی، ضد آنلایشی دنغیسه (یاپیشقلی) بیر بئرده یازیردی «کومونست داشناک لار».

آذربایجان اراضی سینده ایلك بالشویک رژیم استپان شائومیانین باشچیلیق ائتدیگی و اساساً اثرمنی لردن عبارت اولان باکی کومونو ایدی. شیمالدا آذربایجان کومونست پارتیاسی نین یارادیجی سی آناستاس میکویان اولدو، جنوبی آذربایجاندا (ایران کومونست پارتیاسی آدینی داشیان) کومونست فرقه سینی اثرمنی سلطانزاده (میکائیلان) تشکیل ائتمیشدی. سوونت آذربایجانلی نین و باکی نین پارتیا رهبرلری لئون میرزویان، سرکیس و باشقالاری ایدی. ۳۷- جی ایلده آذربایجان خلقینه، ایلك نوبه ده ضیالیلارا دیوان توتان جزا اورقان لارینین باشیندا روبش مارکاریان لار، خورئن قریقوریان لار دوروردو.

۳۷ نجی ایل فاجعه سی نین [کؤکلری] هله ۲۵- جی ایللرین بیرنجی یاری سیندا نریمان نریمانوفون فورمال شکیلده اولسادا آذربایجان حکومتی نین باشچیسی ساییلدیغی ایللرده قویولموشدو و بونون هم او وقتکی دورومو، هم ده گله جک نتیجه لرینی گؤرن نریمانوف موسکوا، لنینه، استالینه، تروتسکی یه فریاد دولو مکتوبلار گؤندریدی.

نریمانوفون فعالیتینه ایندی بعضیلری صرف منفی قیمت وئریر. حالبوکی، ایدنالیست موقعدن (موضعدن) دگیل، تاریخی و سیاسی گشرچکلیک شرطلری ایچینه باخیلارسا، نریمانوف آذربایجانلی ملی وارلیغینی ساخلاماق اوچون الیندن گلنی اندیردی، اثرمنی لرین روسیه و سوونت اتقاقی اقتدارینین بشینه یئریتدیگی فیکیرلری (یوخاریدا قشید ائتدیگیم فیکیرلری) آرادان قالدیرماق و آذربایجانلی قوروماق اوچون یگانه واسطه شرین و کومونست انقلابچی لیغی یولو ایله آددیم لایاچاغینی و آذربایجانلی بو یوروشون اؤنجولو اولدوغونو اثبات ائتمک ایدی. نریمانوف عین زماندا اؤزونو ملتچی لیکه اتهام ائدن ملی ساتقین لارین «کراال دان آرتیق کراالچی لارین» (شاهدان آرتیق شاهپرستلرین)، «پاپدان آرتیق کاتولیکلرین» هجوملارینا سینه گرمه لی ایدی.

نریمانوف دان سونرا آذربایجانلی ایلك آذربایجانلی رهبری میرجعفر باقروفون قارشسی سیندا بو وظیفه دها آرتیق کسکین لیکه له و دها مرکز تاریخی دؤورده دوروردو. میرجعفر باقروفون پاتولوژی عزازیل لیغینی، آذربایجان خلقی نین ان یاخشی اؤولادلارینی آمان سیزجاسینا تلف ائتدیگینی بیر آن بنله اونو تمدان، بو جنایتلری هنج وجهله اونا باغیشلامادان، یئنه ده تاریخی باخیمدان اونون حرکت لرینین معین گشرچکلیک لری ایله شرطلندیگینی ده بیلمله لی بیک. نریمانوفون طالعی میرجعفر باقروفون یاخشی یادیندا ایدی، اونون عاقبتینی گؤر موشدو و

تجروبه سیندن نتیجه لر چیخار میشدی. اثر منی مکرلرینه ده یاخشی بلد ایدی، اطرافینداکی «اؤزونونکولرین» اونو و ملتی هر آن ساتاماغا حاضر اولدو قلا ریندان دا یاخشی خبر دار ایدی. انله بونا گۆره ده هم اثر منی لرین، هم ملی مائقوت لارین، معنوی دورنگ لارین اساس کوزیر لارینی (راپورت لارینی) هئچه انندیرمه لی ایدی. کوزیر آذربایجاندا ملتچی لیک، تورکچولوک تمایل لری حقیقینه مسکوا و اثریلن دانوس لار (چوغول لوق لار) ایدی.

همین پروبلئم بو و یاد دیگر شکیلده، زمانین شرطلری دگیشدیکجه چئشیدلی فورملاردا سوونت وقتینده آذربایجانا رهبرلیک ائندنلرین هامیسی نین قارشى سیندا دایانیب. هر بیرى دؤورون وئردیگی امکاملار داخلىنده بو مسأله لری حل ائتمگه چالیشیب، معین اوغورلار قازانیب و اوغورسوزلوقلاردا دوچار اولوبلار، غریبه گؤرونسه ده، بو گون بئله آذربایجان، ملی، مستقل، سوونون (حاکمیت حقی اولان)، دنیا دولتلری طرفیندن تانینمیش، بین الخلق تشکیلاتلارا عضو اولموش آذربایجان بئنه عینی پروبلئم لره قارشىلاشیر، روسیه دوماسی (ملی مجلسی) بئلنوئز سازش لرینین لغو اولونماسینا سس (رای) وئریر، یعنی شوروی داغیلماسینی تانیمیر، دولایی یوللارلا بو دؤولتین یئیندن برپا اولونماسینی رسماً سئندلشدیریر. یادیمدادیر باکی یا گلن دوما نماینده لرینین بعضیلری او جمله دن اسپیکئر (سؤزچو) گ. سئلتزنیوف یاخاسینا دئوتات (نماینده) نیشانی کیمی روسیه فئدراسیونونون ایندیکی بایراغینی یوخ، شوروی بایراغینی سانجیمیشدی.

چئنچئنستانا قارشى آنتی تروریسم آدی آلتیندا آپاریلان محاربه نین آذربایجان اوچون ده نه قدر تهلهکهلی اولدوغونو درک ائدیریکمی؟ باسایئف له خطاب اوزرینده غلبه چالمالاری ایله آز قالا ناپلئونا غالب گلمیشلر کیمی غره له نن، هر خیردا اولون (کؤهول) آلینماسینی برلینین سقوئو کیمی طمطراقلا قئید ائندن و چوخدان بری حربی ظفرلردن یادیر غامیش روس ژنرال لارینین بو انفورماسیاسی یئنی دن شوروی نین سیلاح گوجونه برپا ائتمک جهدینه چئوریله بیلر. آخی ۴۵- جی ایبلده فاشیست آلمانى مغلوب ائندن سوونت مارشال لاری دا پاريسه قدر (ناپلئون وقتى چار (تزار) بیرینجى الکساندر سایاغى) یوروش ائتمک خیال لارینا قاپلیمیش دیلار. بو سومکون تجاوزون کوتله وی انفورماسیا واسطه لری ده ایدئولوژی زمینی (زمینه سی) و تبلیغات حاضرلیغی آرتیق باشلانمیشدیر. «آذربایجان چئنچئن لره آرخادیر، آذربایجاندا چئنچئن لرین حربی دوشرگه لری، بازارلی (پایگاه لاری) وار، سیلاحلار ترانزیت اولاراق آذربایجاندا کئچیر، آذربایجاندا اسلام فاناتیسمی گوجلنیر، تمیل دینچى لیک (فوندامانتالیسم) تمایل لری آرتیر، رادیکال دینچى مرکز لر فعالیت گؤستریر و سایر کیمی افترالار مسکوون تلویزیون کانال لاریندان آخین- آخین.

آذربایجانین چئنچئنستانلا سرحدی یوخدور. سوآل اولونور، اگر آذربایجاندا چئنچئنستانا سلاح کئچیریلرسه، دئمه لی داغستان دان، یعنی روسیه اراضی سیندن کئچیریلیر و اگر روسیه اؤز

اراضی سینه نظارت انده بیلیمسه آذربایجانلی نه ده گوناھلانیدیرا بیلر؟

باشقا بیر گوناھیمیز اؤز اقتصادی منفعتی میزی بیلیمه یه رک نفتیمیزی روسیه اراضی سیندن دگیل باکی - گورجستان - جئیهان بورو خطی ایله نقل ائتمه میزدیر. بو ایسه بوردا آمریکا نفوذونون آرتماسی و روسیه نفوذونون آزالماسی دئمک ایمیش. آمان قویما یین قافقاز الدن گئتدی. و یننه ده بو بؤیوک فلاکتین قاباغینی یالنیز و یالنیز روس لارین یگانه دوستلاری اثرمنیلر آلا بیلر. اونا گۆره ده اثرمنستانی سیلاھلانیدیرماق لازمدیر. چئنچئنستان روسیه نین آیریلماز ترکیب حصه سی ساییلسا دا، داغلیق قاراباغ آذربایجانین آیریلماز حصه سی کیمی دگیل، غیر معین، دونیا آنالوقو [اوخشار نمونه سی] اولمایان اؤزل استاتوسا مالک دؤولت واحدی کیمی دستک لئمیشدیر. هر شئی یننه ده اسکی اثرمنی سناریوسو اوزره پلانلاشدیریلیر و روس سیاستی بو اثرمنی نیتلرینین یالنیز ایفاچیسی رولوندا دیر. یازیق روسیه... جیر تدانین او یونجو غونا چئوریلیمیش دنو.

بس آذربایجان؟ اونا دا یازیق دئیک می یا بو تاریخی چیخماز دان بیر چیخیش یولو وار، ۸۷ - ۸۸ - جی ایللردن ایچینه گیرمگه مجبور اولدوغوموز تونلین سونوندا بیر ایثیق اوجو گۆرونور؟

اثرمنستاندا کی اثرمنیلر حقارتله شو توا (دؤنمه) آدلانیدیر دیقارلی قاراباغ اثرمنیلرینی، کالیفورنیالی اثرمنی میلیونری و روستوف داکی اثرمنی جیب گیری، مسکوداکی اثرمنی آکادمیکی و تیغلیس ده کی اثرمنی چکمه چینی، پاریس ده شارل آزانورو و بیروت داکی «آسالا» تئورچوسونون نه بیر لشدیریر - دیل؟ یوخ، مختلف اولکهلره سپه نلمیش اثرمنیلرین اکثریتی اثرمنی دیلینی بیلیمیر. دین؟ قسما، چونکی اثرمنی - قریقوری کیلیسه سینده ده هاچالانما وار، هنج بیر دینه تاپینمایان اثرمنیلر ده موجود دور.

اراضی؟ البته یوخ، دونیانین بشش قطعه سینده یاشایان انسانلاری هانسی تورپاق حیصلری بیر لشدیره بیلر؟ بس اۇندا نه؟ نه دیر بیر لشدیرن اثرمنیلری؟

یالنیز بیر حیص. تا کۆرپه لیکدن، بشیکدن هر بیر اثرمنی اوشاغینا تلقلین ائدیلمن انتقام، قصاص حیصی، تاریخ بو یو عدالت سیزلیگه، ظلمه معروض قالمالاری حقیقنده میفلر (استوره لر)، افسانه لر و مطلق بونون عوضینی باشقا خلقلردن، ایلك نوبه ده تورکلردن چیخماق احتراضی، بئله بیر احتراضین، بئله بیر کینین کۆرپه لیکدن بشین لره پرچیم ائدیلمه سینین سونوجدا اؤز خلقتینه بئله یالنیز زمان گتیره جگی بیر یانا دورسون، هر حالدا بو بیر گشرچک لیک دیر، رئال بیر فاکتور دور.

بس بیزی - آذربایجانلی لاری نه بیر لشدیرمه لیدیر، بیزیملی ایدنالیمیز نه دن عبارت اولمالی دیر؟ بیزی بیر لشدیرن و آیران تاریخی عامللری، تورپاقلاریمیزین بوتوولوگونو و جنوبا - شمالا پارچالانماسینی، دینیمیزین طریق لره آیریلماسینی و باشقا عامللری نظره آلماقلا بیزی واحد بیر ایدنولوژی چتری یا چادیری آئتیندا توپلاماق اولارمی؟

ملی ایدئولوژی میزین یارانماسی حقیقنده آرا-سیرا صحبتلر قالخیر و دوغروسو من بونون طرفداری دگیلم. تک اونا گؤره یوخ کی، بیر یازیچی کیمی ایدئولوژی سؤزونه معین آلرژیم وار-اؤتن دؤورلرین کومونست ایدئولوژی سی و اونون قارشیمیزا قویدوغو طلبلر هله یادداش لاری میزدان (حافظه لری میزدن) سیلینمهییب. بیر ده کی، هر هانسی واحد ایدئولوژی ظنیمجه اینسانین دوشونجه آزادلیغینی بوخو ولایر، اونون دنیا گؤروشونو، حیاتا باخیشلارینی معین چرچیوه لره سالماغا، قالب لارا او یغونلاشدیرماغا چالیشیر. آما بو دا بیر حقیقتدیر کی، هرکس اؤزو، اؤزو اوچون معین سیاسی-اجتماعی، فلسفی، ایدئولوژی موقع (موضع) سنجیر و عقیده سینده ثابت، اینانجیندا دگیشمز دیرسه بو سنجدیگی و بگندیگی پرنسیپلرله یاشاییر. بو جهتدن طبیعی کی، منیم ده اؤز حیات، اخلاق، داوانیش پرنسیپلریم وار و عؤمروم بو یو اونلارا صادق قالماغا چالیشیرام. آما ایندی صحبت منیم دنیا گؤروشومدن یوخ، آذربایجان چی لیق حقیقنده دوشونجه لری میدن گئدیر. منیم آذربایجان وطنداشی، ضیالی و یازیچی کیمی بو باره ده ده معین فیکرلریم و گؤروشلریم وار. طبیعی کی، باخیشلاریمی هنج کسه تلقین ائتمک نیت بنده دگیلم، یالنیز آذربایجان چی لیق ایدئال لارینی نجه گوردوگوم و دویدوغوم باره ده بیر نجه سؤز دنمک ایسته یریم. آذربایجان چی لیق آمالینی بش سؤزله افاده ائتمک و سونرا بو بش سؤزدن منیم اوچون هانسی آنلام داشیدیغینی آچماق ایستردیم. بش سؤز بونلاردیر:

- آزادلیق،
- مستقل لیک،
- برابر لیک،
- قارداشلیق،
- دوستلوق.

بیلنلر در حال گؤره جک کی، بو بش کلمه نین اوچو فرانسه انقلابی نین تمل شعار لاریندان دیر: آزادلیق، برابر لیک و قارداشلیق سؤزلری. آما من بو سؤزلری ده بیر قدر باشقا معنادا آلیرام.

آزادلیق سؤزونو من ایلک نوبه ده اینسان آزادلیغی کیمی درک ائدیرم. بو معنادا اینسان آزادلیغی ایندی چوخ دب ده اولان اینسان حقلری آنلایشینا او یغون گلیر. آما انسان حقلری دئییلنده بو افاده ده بیر حقوقی چالار وار. آزادلیق ایسه - اینسانین یالنیز ژورودیک (قضائی) حقلری دگیلم، هم ده دوشونجه حریتی دیر. یعنی، منیم فیکریمجه آزاد اینسان یالنیز اؤز حقلرلارینی درک ائتمیش اینسان دگیلم، او هم ده فیکر، فانتازیا (خیال - تصور) سربست لگینه یتمیش اینساندیر. دوشونجه نین، تخیلون، فانتازیانین (تصورون) حدود سوز آزادلیغی اولمادان نه علمده، نه صنعتده (هنر ده)، نه سیاستده، نه استحصال اتدا، عموماً حیاتین هنج بیر ساحه سینده هنج بیر اؤنملی اوغور قازانماق اولماز. هر هانسی بیر خلقی ده، عموماً بشریتی ده ایره لی آپاران ایشلر گؤرمگه یالنیز آزاد

انسان قادیردیر، استرنوتیپلرین (کلیشهلرین)، استانداردلارین، قالیب لارین اسیری اولمایان سربست اینسان.

اینسان آزادلیغی دوشونجه، سۆز، کوتلهوی اینفورماسیا واسطه لری آزادلیغی، توپلانلی لار، پیکتتلر (بیغنجاقلار)، متینقلر کئچیرمک، مختلف تشکیلاتلار، قوروم لار، او سیرادان سیاسی پارتیالار (حزبلر) یاراتماق آزادلیغی دئموکراتیک جمعیتین (جامعه نین) تمل پرنسپیی دیر. اونا گۆره ده یوخاریدا سایدیغیم بنش آنلایشین بیرنجی سی دیر. اینسان آزادلیغی اولمایان اۆلکه ده مستقل اولاییلر. مثلاً انور خوجه دورونده آلبانی، شمالی کوره، بعضی مسلمان، آفریقا، لاتین آمریکا اۆلکه لری. آما اینسان آزادلیغی اولان اۆلکه غیرمستقل اولاییلمز، چونکی آزاد انسان اۆز اولکه سی نین ده آزادلیغی و مستقل لیگی اوغروندا مبارزه اتمک و غلبه چالماق امکائینی بولور. انگلیسده و فرانسه ده دئموکراتیک قورولوشلارین، یعنی اینسان آزادلیق لارینین اولماسی بو اۆلکه لرین مستقل لیکلرینده ده آزاد فیکیرلی اینسانلارین ملی مستقل لیک اوغروندا مبارزه آپارماسنا امکان و ثردی. سونوجدا هندوستان دا، پاکستان دا، الجزایر ده، نئچه - نئچه عرب و آفریقا اۆلکه سی ده مستملکه زنجیرلریندن قورتولا بیلدی.

ملی مستقل لیک ایکنجی و چوخ واجب شرطدیر، دنیا جامعه سی طرفیندن قبول اولونموش سرحدلری ایچینده، اراضی بوتولوگو و یا توخونولمازلیغی شرایطینده اۆز مستقل، سوونرن (حاکمیت حقی اولان) دولتنی قورماق، یاشاتماق، هر خلقین طبیعی آرزوسو و قانونی حقدیر، بعضیاً سوونت تبلیغاتی، حتا پوست سوونت (شوروی دن سوونرا) دؤورونون بیر پارا پولیتولوق لاری بله ابورد (مزخرف) بیر مدعا ایره لی سوروردولر کی، کئچمیش سوونت رنسپوبلیکالاری (جمهوریلری) مستقل یاشایا بیلمز، گویا کیچیک خلقلرین انله امکائنلاری یوخدور و اونا گۆره ده شورونین داغیلماسی ایلک نۆبه ده بو بیچاره بالاجا خلقلرین فلاکتی دیر. اولا کئچمیش سوونت رنسپوبلیکا سیراسیندا بیر میلیون اهالیسی اولان استونی ایله بیر سیرادا ۴۵ میلیونلوق اوکرایس دا وار. بلوروس، قزاقستان، اۆزبکستان بیر یانا دورسون، یشددی میلیوندان آرتیق اهالیسی اولان آذربایجان دا کیچیک اۆلکه دگیل، و نه یه گۆره لوکزامبورق، آندور، کویت، نئپال یا خود سنیشل آدالاری مستقل دؤولت کیمی یاشایا بیلر آما، توتالیم گورجستان یا لیتوانی یوخ؟ کئچمیش سوونت رنسپوبلیکالارینین مستقل لیگینه قارشی چیخانلار بله دئییرلر کی، گویا دونیادا تام مستقل اۆلکه یوخدور حتا ان بزیوک اۆلکه لر ده تام مستقل دگیل، بو ادعالار آنجاج و آنجاج دئموقوزیادور (ریاکارلیق / عوام توغلاماقدیر).

الته هر بیر خلق یش کوره سی آدلاندیردیغیمیز سیاره ده یاشاییر، هر اۆلکه دونیانین قبول انتدیگی بیرگه یاشاما قانونلارینا و شرطلرینه، امضا انتدیگی عهدنامه لره مقاوله لره، عضو اولدوغو خلقلر آراسی تشکیلاتلارین نضامنامه لرینه عمل ائتمه لیدیر.

خلقلرین بیرگه یاشاماسی آیری - آیری اینسانلارین، عایله لرین یازیلماش، آما نظرده توتولان معیشت عهده لیکلری کیمیدیر، سن اۆز منزلی نین صاحبی سن، عایله نین ایشینه کناردان هئچ کسین

قاریشماسینی ایسته میرسن. آما سن «کئفیم بئله ایسته بیر» دئییه انوینده نفسلی اورکستر چالدير ایا پارتلايش انده بيلمزسن. يانغین دا توره ده بيلمزسن. سو کیرانلارینی (سو شیرلرینی) آچیق قویوب، آشاغی قونشولارا سنلر آخیدا بيلمزسن. هله ائتيک (اخلاق) آنلايش لار، نزاكت نورملاری دا وار. قونشولارين ماتملي ديره او نلارين ياس گونلرينده اوز منزلينده توي - بوساط قسور مامالیسان. بو معنادا عايله لرین داورانیش قایدالاریندا عمل انندن عايله ده، اولکده ده قونشولارینی اینجیتمز. یاخود آنجاق اوز ملی ماراقلارینی دوشونهرک اوزگه لرین ملی ماراقلارینا اعتناسیز یاناشماز. چای بیر اولکهدن باشقا اولکه به آخیب گئدير، آما سن اونون قاباغینی کسب قونشو مملکتی سوسوز قویا بيلمزسن. ملی مستقل لیک ده، انسان آزادلیغی کیمی ان جدی شکیلده مسولیت دنمکدير. او جمله دن اوز خلقي نین طالعی قارشى سیندا مسولیت.

بوتون بونلار معلوم حقیقت لردیر و بو آنلامدا البته ان بویوک مستقل دؤولتلر بئله باشقالاری قارشى سیندا مسولیتدن آزاد دگیل لر. آما محض (فقط) بو آدلا کئچمیش سوونت رنسپوبلیکالارینین مستقل لیک نیت لرینی اساس سیز سایماق جیغالیق دیر، بیله رکدن کارتلاری تای - دکیشیک سالماق دیر. دئییر سینیز، هلند، سویس یاخود اطریش ده تام مستقل دگیل؟ اولسون ائله بیزه ده بو درجه ده مستقل لیک یشر، آرتیغینی ایسته میریک.

برابریک سوزده دگیل ایشده، حقیقتاً کئچکدن اهالین صینفی، ملی، عرقی، دینی، جنسی برابریگی دنموکراتیک جمعیتین (جامعه نین) باشقا بیر تمیل پرنسیپی دیر. سوونت جامعه سینده هامی نین برابر اولماسیندان دانیشیلیردی و عین زماندا بیر صینیفین - پرولتاریانین - هنرمونی سی اعلان اندیلیردی. کندلی صینفی هنرمونی نین بویرونده یشر آلیردی، ضیالی زومره سی ایسه بو ایکسی نین خدمتچی سی ساییلیردی، (بو ناقص دوشونجه طرزى بیر چوخ بنین لردن ایندییه جن چیخمایب، ضیالیلارین رولونو یشنه ده کیمسه اقتدارا، مخالفتیه، لاپ ائله خلقه خدمته گزورولر. ضیالی خلقینه خدمت ائتمه لی دیر - دئییرلر، بئله چیخیر کی، ضیالی خلقین بیر حصه سی دگیل، خلقین قاپیدا خدمتچی کیمی ساخلادیغی عجایب - غرایب بیر مخلوق دور).

برابریگی بیان ائتمیش سوونت جامعه سی نین بو صینفی موقعی نین (موضع نین) هانسی نتیجه لره گتیردیگینی تاریخ گؤستر دی. اصلیه قالسا پرولتاریانین هنرتمونلوغو دا یالنیز بیر زومره نین - سوونت بوروکراسیاسی نین - هنرتمونلوغو نو تأمین انندن ریاکار فورمولو اییدی. او دؤرونو بیر چوخ باشقا مطلبلری کیمی بو موضوع دا آنشکدوت لارلا (لطیفه لرله / جوکلارلا) دقیق افاده اولونوردو. سوونت آدمی خارجی اولکده او توموبیل زاوودونون (کارخاناسی نین) قارشى سیندا بو زاوودون فعله سیندن خبر آلیر: بو زاوود کیمیندیر؟ - صاحب کارین؛ جوابینی آلیر. - بس بو او توموبیل کیمیندیر؟ فعله: منیم دئییر.

عین مکالمه سووت شهرینده تکرار اولور. اجنبی توریست سووت فعله سیندن: - بو زاوود کیمیندیر؟ - دئی خیر آلیر. فعله غرورلا: - منیم - دئییر. - بس زاوودون قارشی سینداکی او اوتوموبیل کیمیندیر؟ فعله مایوس - مایوس: مدیرین دیر - دئییر.

قارا فعله لیکدن باشلایب میلیونر اولموش تقی ینفالرین، تقی ینفالرین عؤمور ییلله لری سووت قورولوشوندا امکانشیز ایدی. باجاریقلاری، قابیلتری صاحب کارلیق، تثبث کارلیق، کومترسیا (آلیش وئریش)، تیجارت، ییزینس (آل وئر) ساحه سینده میدانا چیخانلار یا تعقیب و تلف اندیلیر، یا گوردوکلری ایشی، پشه نی گیزتمه لی، آیری آدلا تقدیم ائتمه لی اولوردولار. ایشینی بیلن، وارینی - مالینی زحمتله، باجاریغی ایله قازانان کندلی ده قولچوماق آدلاندیریلیر مفلس و محو اندیلیردی. جامعه ایسه یالنیز هر نین اؤز پشه سی ایله، باجاریغی و اوغور قازانا بیله جگی ایبله مشغول اولماسی شرایطنده نورمال انکشاف انده بیلر. هئچ کسی چیخداش ائتمه دن، هئچ کسه قارشی آیری - سئجگی لیک یاپمادان ایلکین برابرلیک شرطلری ایله هر نین اؤز شانیندان استفاده ائتمه سینه، اؤز باجاریغینا، امکانشیزینا یا ان آزی بختینه گونمه سینه امکان یارادیلما لی دیر.

صیفی برابرلیکله بیر سیرادا ملی، عرقی، دینی برابرلیک ده دنموکراتیک قورولوشون اساس شرطلریندن دیر، هر هانسی ملتین اؤلکه ده یاشایان باشقا ملتله، عرق له نسبتاً حاکم موقعدن (موضع دن) چیخیش ائتمه سی، سایجا چوخلوغونلار استفاده ائده رک اونلارین ملی حیثیتی نین آلچالتماسی، ملی دگرلرینه اعتنا سیزلیغی، هر هانسی تعقیب تضییق فورملاری دؤزولمزدیر و بئله داورانشین آجی نتیجه لری حاکم ملتین اؤز باشیندا پارتلا ییر. فاشیت آلمانین عاقبتی بشر تاریخی نین فاجعه وی و عبرت آمیز درس لریندن دیر. ایلک آدیملارینی آتان، هله ده کؤرپه لیک چاغلارینی یاشایان آذربایجان دنموکراسی سینین اساس پرنسیپلریندن بیر - برابرلیک پرنسیپی صیفیلره شامل ائدیگی تکین ملی آزادلیق لارادا عاید اولما لی دیر. خلقیمیزین ملی منتالیته سینه (ذهنیته) خاص اولان دؤزوملو لوک، تولرانس لیق (تابلاشما/ مدارا) اؤلکه میزده کی بوتون ملی و دینی آزلیقلارا مناسبتده آجیق - آیدین حیایا کئچیریلمه لی دیر. البته بو دؤزوملو لوک ایستر آذربایجان تورکلرینین، ایستر ملی آزلیقلارین، ایستر سه ده مسلمان و غیر مسلمان دیندارلارین آنا یاسامیزا ضد اولایبیله جک رادیکال - انکترمیست (افراطچی) تمایل لرینه یول آچماق کیمی قاورانما لی دئییر. بعضاً آن دنموکراتیک اؤلکه لره بئله رادیکال دین چی لر، افراط سول یا خود افراط ساغ قوه لر دنموکراتیک کونستیتوسیالاردان (آنا یاسا، اساسی قانون) یازارلار ائتمه لری و سونرا بو قانونلاری اؤز لرینین آیاقلاری آلتینا آتیرلار. بودورکی برابرلیک پرنسیپی برابرلیگین دو شمنلرینه عاید ائدیله بیلمز.

جنسی برابرلیک ایلک نوبه ده قادینین جامعه ده کیشیلرله برابر موقع توتما سینی، او جمله دن سیاست ساحه سینده ده مهم موقعلر قازانما سینی تأمین ائتمه لی دیر. کئچمیش شوروی ده اولدوغو کیمی یالنیز فورمال استاتستیکا (آمار) باخیمیدان قادینلاری (خانیملاری) ایره لی چکمک بو برابرلیک پرنسیپی نی بایاغیلاشدیریلما سی دنمکدیر، آما قادینلار آنا کیمی، اولادلاری نین ایلک

تربیه‌چی سی کیمی، عایله‌نین معیشت قایغی لارینی اساساً اؤز چیگنینه داشیان وارلیق کیمی کیثیرله نسبتاً اجتماعی حیاتدا علاوه امتیازلارا و گذشت‌لره مالک اولمالی دیر. بو برابرلیک پرنسیپینی سؤزده یوخ، عملده عدالتلی تانسینی معین‌لشدیرر.

هر هانسی اداره ده، استحصال‌لندا، تشکیلاتدا چالیشان قادینلارین تام معاشینی (آیلیق گیلیرینی) ساخلاماقلا برابر ایش‌گونونون معین ساعتلارینی عایله‌سینه، بالالارینا آیریلماسی دا اولونمالی دیر.

قارداشلیق دئیلنده تورک قارداش‌لیغی نظرده توتولور. تاریخی کؤکلری، دلیل، صنعت (هنر)، گؤزلیک، اخلاق آنلایش‌لاری بیر اولان تورک خلقلرینین، ایلك نوبه‌ده اوغوز منشالی آذربایجان و آنادولو تورکلرینین مناسبتلری دوستلوقدان داها آرتیق قارداشلیق سؤزو ایله سجیه‌لنه بیلر.

تورک قارداش‌لیغی نین مهم عامللریندن بیرى و ان چوخ مباحثه دوغورانی دلیل مسأله‌سیدیر. بو باره‌ده من موقعیمی (موضعیمی) دفعه‌لره آجیقلامیشام، بیر داها آجیقلاماغا حاضرام. تاریخی کؤکلری بیر اولسادا بو گون نه‌اینکی بوتون تورک خلقلرینین، حتا اوغوز قوروپونا داخل اولان آنادولو و آذربایجان تورکلرینین، تورکمن‌لرین و قاقاوازلارین دیل‌لری بیر-بیریندن معین درجه‌ده فرقله‌نن مستقل دیل‌لر دیر. لهجه‌لر یوخ، محض (فقط) دیل‌لر بو دیل‌لرین یئرینه واحد تورک دیلی یاراتماق گله‌جگین واحد کومونیسیم دیلی‌نین روس دیلی اولاجاغی حقیقته خولیلار قدر غیررئال دیر. هنج بیر ملت عصرلر بویو فورمالاشمیش دوغما دیلیندن ال چکیمک ایسته‌مز. آما تورک خلقلرینین بیر-بیری ایله داها دا یاخینلاشماسی اوچون تورک دؤولتلری و مختار جمهوریلری واحد دلیل سیاستلرینی معین‌لشدیره بیلرلر. بو سیاست بیر-بیرلرینین مطبوعاتینی، تئلویزیون کانال‌لارینی و رادیولارینی داها یاخیندان ایزلمک، شاگرد، طلبه (دانشجو) مبادله‌سی، بدیعی و علمی ادبیاتین ترجمه ایشینی فعال‌لشدیرماق، عمومی نشرلر، انسیکلوپئدیک کیتابلار، لغتلر، عمومی تاریخ و ادبیات شناس‌لیق آراشدیرمالاری، اورتاق تشرمین‌لر (اصطلاحلار) قبول اندیلیمه‌سی و سایر اسپئکت‌لرده (فیکیرلرده) اولابیلر. تورک دنیاسی نین عمومی مدنی-معنوی مکانی، انفورماسیا، علم، صنعت (هنر) مکانی یارانمالی دیر، آما هنج بیر تورک خلقی، سایجانان کیچیگی بئله عمومی و مجرد توران آنلایشی ایچینده ارییب گتتمه‌لی دیر. بو رئال دا دگیل. من یئنه ده اول‌لرده اولدوغو کیمی دیلیمیزین آذربایجان تورکجه‌سی یاخود آذری تورکجه‌سی آدلانماسی نین طرفدارییام. «آذربایجان تورک دیلی» و «آذری تورک دیلی» سؤز بیرلشمه‌لرینی ده مقبول حساب ائدیرم. بو سؤز بیرلشمه‌لرینده «تورک» کلمه‌سی دیلیمیزین عصرلر دن گلن عنعنه‌وی آدینا باغلی دیرسا «آذربایجان» یاخود «آذری» کلمه‌لری تورکیه تورکجه‌سیندن فرقلندیرمک اوچوندور. «آذری» کلمه‌سی نین هاچانسا ایران [دیل] قوروپونا عاید اولان بیر دلیل اولماسی بیزیم قولاقلاریمیزدا آرتیق چوخدان دوغمالاشمیش سؤزدن چکیندیرمه‌لی دیر. اسلاو [دیل‌لی]

بولغار، قافقاز ديللى آوارلار خلقلرينين وقتى ايله تورک قومونا عايد اولان آديندان امتناع اثميرلر. «آذرى تورکجهسى» معين درجه ده آذربايجان تورکجه سيندن ده اوغورلودور، چونكى يالئيز اراضى پرنسپينه اساس لانمير. «گورجوستانلى آذربايجانلى لار، داغستانلى آذربايجانلى لار، ارمنستانلى آذربايجانلى لار» کيمي منطق سيز افاده لرین يثرينه، گورجوستان دا ياخود ارمنستان دا ياشايان آذرى تورک لرى دنمک داها دوزگون اولمازمى؟ دربندن همدانا، ايفديردان زنجانا، بورچالى دان کرکوکه قدر دانيشيلان ديليميزى ده آذرى تورکجهسى آدلاندير ماغيميز، هر جهتدن داها اوغورلودور.

دوستلوق دئنده بو عبارت سوونت تبليغاتى نين توره تدىگى افاده بوخ، بلکه، خلقلر دوستلوقو نظرده توتولور. چونكى بو سواستفاده اولونموش افاده نين ماهيتى، مغزى خلقيميزين طالعى اوچون سون درجه واجب و اؤنملى دير خلق لر دوستلوقو - هم اراضى، تاريخى، طالع، عادت - عنعنه باخيميدان بيزه ياخين اولان قوتلو خلق لره مهربان مناسبت لرينه، هم ده آذربايجانين اؤز ايچينده ياشايان مختلف ملت لرین دوغماليق علاقه لرينه (رابطه لرينه) عايد انديلميشدير. تورک خلقلرى ايله قارداشلىق تئلرلى باره ده يوخاريدا دئديم. اسلام اؤلکه لرى ايله دوستلوق مناسبت لرينه گلديکده، البته نيجريه و اندونزى کيمي اوزاق مسلمان خلقلرى ايله ده ياخشى مناسبت لریميز اولمالى دير، امانان مهربان، ان محرم علاقه لرى قونشو مسلمان اؤلکه لرى ايله - ايرانلا، پاكستانلا، افغانستانلا، تاجيکستانلا، عرب دؤولتلرى ايله قورمالى ييق. ايران استثنا اولماقلا بو اؤلکه لرین هنج بىرى ايله آراميزدا پروبلتم يوخدور. هر ايکى اؤلکه نى - ايرانى و آذربايجانى ناراحات اندن پروبلتم جنوبى آذربايجان مسئله سى دير. بو پروبلتمين چؤزولمه سى اوچون خيال پرست ليکدن ال چکيب گوننى آذربايجانين بوگون ايران دولتى نين ترکيب حصه سى اولدوغونو فاكت کيمي قبول ائتمه ليک. اگر بوتون باشقا دؤولتلر کيمي بيز ده اراضى بوتؤولوگوموزه بئله حساس ليقلا ياناشيريقسا، داغليق قاراباغين آذربايجانين ايريلماز حصه سى اولدوغونو بو تون دونيا طرفيندن بير دفعه ليک تصديق انديلمه سي نه چاليشيريقسا، ايران دولتى نين ده بو حقينى تائيمالى ييق، البته هنج کس بيزدن گوننى ده کى ۳۵ يا ۴۰ مليون سويداشيميزين طالعينه بيگانه قالماغيميزى طلب ائنده بيلمز. آذربايجان تورک لرى ايران دا مى آزادليق دگيل، ايران دولتى نين سايجا فارس لارلا تن (برابر) گئدن اساس عنصرودور. بئله اولان صورت ده بو عنصرودن دىلى ده رسمى سياست قوروملاريندا، مطبوعاتدا، راديو و تلويزيوندا، تدريس و علم و مدنيت سيستمينده لايق اولدوغو يثرى توتمالى دير. قوزنى و گوننى آذربايجانين مدنى ايليشگى لرى نين گئنيشلمه سى اوچون شرايط ياراتمالى دير. القبا فرق لریميز بو علاقه لرى (رابطه لرى) مغين درجه ده انگل له بيرسه تلويزيون افيرى (تئشعئى) و راديو داغالارى موسيقى ميزى، شعریميزى، صنعتیميزى (هنریميزى) دوغما ديليميز ده آرازين بوتاييندان او تايينا، اوتاييندان بوتايينا چاتديرا بيلر. بو ايران دولتچى ليگى نين ده خئيرينه اولار. کيمسه اوستو اؤرتولو قالان پروبلتملرى تيخاجلا قاپايرسا بيرگون بو تيخاجين پارتلايشلا سيچراييب کنار ايتلماسى داها رئال تهلهکه دير. ايرانين دؤولت بوتؤولوگونه خلل گئيرمه ين حقلر، انا ديلينده دانيشماق، يازماق، اوخوماق، ياشاماق آزادليغى بؤيوک بير خللقه صدقه کيمي دگيل، قانونى و طبيعى وجدان بورجو کيمي وئريلمه لى دير. بو سورون (سؤال) آرادان قالخارسا ايران و آذربايجانين تاريخى، عنعنه وى ياخين ليغى، مدنيت، صنعت (هنر)، ادبيات، موسيقى، معيشت دوغماليجى تام معنا سيندا هر ايکى مستقل دؤولتين يئنى مستوى ده قارشى ليقلى

زنگین لشمه سینی تأمین اندر. البته ایرانداکی بعضی قافالارین دا، روسیه ده کی بعضی قافالار کیمی کنچمیش امپراتورلوغ هاواسیندان آزاد اولماسی شرط دیر. هنج کس و هنج ینرده بوگونکو مستقل آذربایجانا کنچمیش ایران شاهلارینین و اسال (خراج و ثرن) اولموش خانلارین جمعی کیمی، یاخود کنچمیش سوونت سوسیالیست رئسپوبلیکاسی کیمی یاناشمامالی دیر، نه آچیقدا، نه گیزی خولیلاردا، «اؤرتولو بازار دوستلوغو پوزار».

بو جهتدن روسیه ایله مناسبترین سون درجه اؤنملی طالع یوکلو مسأله دیر. هنج بیر وقت چار (تزار) روسیه نین مستملکه چی لیک سیاستینی و شوروی رهبرلیگینی شوووننیست آغالیغینی روس خلقینه، روس مدنیتینه، علمینه، ادبیات و صنعتینه (هنرینه)، تحصیلیه و سجه سینه مناسبترین له عینی لشدیرمه لیک. مدنی ترقی، شرق عطاالتیدن قورتولوب غرب دینامیسینه یاخینلاشمایز باخیمیندان روسیه ایله ایکی عصرلیک اونیتی میزین خنیلی مثبت جهتلی ده وار و بونو کیمسه دانا بیلمز. بعضی باشقا قونشو مسلمان اولکلرلی ایله مقایسه بونو عیانی ثبوت اندیر. روسیه اؤز داخلینده کی صدیتلر دن یاخا قورتارا بیلسه، بیان اتدیگی آما هله کی، تام معنادا کنده بیلمه دیگی دئموکراسی یولو ایله ایره لیه سه، خولیلارلا قاپیلیب هر هانسی فورمدا تاریخین آرشیبونه وئریلمیش امپراتورلوغو بئینیدن آیری آدلا برپا اتمگه چالیشماسا، تورکیه ایله قارداشلیغی میزین کؤکلرینی و ماهیتینی، هنج ده روسیه یه قارشلی یؤنلمه دیگینی درک انده بیلسه، آمریکا ایله مناسبترین مزه داها اوبژنکتیو موقع (موضع) توتسا بو بؤیوک قونشوموزلان ان سیخ و ان مهربان علاقه لریمیز اولایبیر. آذربایجان هله اوزون زمان دونیانین معنوی دگرلرینه قوشماق اوچون روس دیلی نین واسطه چی لیگیندن استفاده انده جک و هله چوخ ایللر روس مدنیتی نین جاذبه دایره سینده قالا جاق دیر. اؤز اؤزلوگونده بو تهله کله و منفی بیر شنی دگیل آما بورادا بیر مسئله نین ده اوستونده دورماق ایسته بیرم.

معین تاریخی شرطلر نتیجه سینده بعضی آذربایجان ضیالی لارینین دوغما دیللرینی یستریرینجه بیلمه مه لرینی اولارا ایراد تو تورلار، البته، ایده آل حالدا هر بیر ضیالی ایلك نوبه ده اؤز دیلینی مکمل بیلمله لی دیر. آما انصاف نامینه اونو دا دئیک کی، اؤز دیلینده تأسف کی، ایسته نیلن سربست لیکده دانیشا بیلمه یین چوخ بسته کارلاریمیز، رساملاریمیز، حتا یازیچی لاریمیز آذربایجان مدنیتی نین اوچالماسی، اونو دونیا صنعتی نین چاغداش اؤرنکلرینه بوی وئره جک بیر سوییه یه یوکسلمه سی اوغروندا دیلی بیلیم، افسوس کی، آیری هنج نه بیلمه یین بعضی لریندن قات - قات آرتیق خئییرلی ایشلر گؤروبیر. آذربایجان تورکو اولوب آذری تورکجه سینی یسترینجه بیلمه ینلره یازیق. آما آذری تورکجه سینی بیلیم بو دیلده آذربایجان تورکلرینه کفر اندنلره، تورک دیلینده تورکلر گون علییه نه یازانلار، دانیشانلار نه دئی سن؟

گورجستان هم یاخین قونشوموز، هم ده بوگون استراتژی متفقیمیز دیر. جغرافی موقع لریمیز

انله دیر کی، بو متفق لیگین محض استراتژی مقصد داشیماسی، یعنی موقتی دگیل، اوزون مدتلی اولماسی فاکتدیر. گورجو مدینتی نین اوزللیگی، اوزنون غربه باخماسی، وقتی ایله تیفلیسین انترناسیونال قافقاز شهری اولماسی ایله ده باغلیدیر و آذربایجانین بیر نجه اؤنملی سیماسی نین، بیر نجه مهم حادثه سی نین بو شهرده میثدانا چخیماسی دا طبیعی دیر. گورجستانلا دوستلوق مناسبتلریمیز بو اؤلکه ده یاشایان یاریم میلیون سویداشلاریمیزین طالعینه ده تأمینات و ثرمله دی. تاریخین انکشاف یوللاریندا بوردیره مەلری ده اولور و صباح، آلاّه گؤستره سین، هر هانسی بیر یئنی قامساخور دیانین گورجستاندا کی آذری تورکلرینه قارشى زوراکى ليق سیاستینی بوس - بوتون استئنا اتمک اولماز، بونا هر حالدا بیز ده، و داها آرتیق گورجستانلی سویداشلاریمیزدا احتیاط اوچون حاضر اولمالی ییق کی، اثرمنستاندا کی آذری تورکلرینین عاقبتینی، نه اولار اؤز لری، نه ده آذربایجان، بیر داها یاشامالی اولماسین. بو قدر قان تۆکولدن، بو قدر غدارلیقدان، ساغالماز یارالاردان، میلیونلارلا اینسانین فاجعه سیندن، سؤندورولموش او جاقلاردان، تالان اولموش اولردن، تاپدالانمیش منزل لردن سونرا اثرمنستانلا، اثرمنیلرله مناسبتیمیز نجه اولمالی دیر؟ پارادوکسال (غیرعادی) بیر فیکیر سؤیله یه جگم: اثرمنیلرین حتا ۹۹ فایزینین باریشماز دوشمنیمیز اولدوغونو قبول اتمک بله اثرمنی خلقینی - بیر خلق کیمی دوشمن سایمامالی ییق. چونکی دونیادا هیچ بیر خلق باشقا بیر خلقه دوشمن دگیل. خلقلرین بیر - بیرینه دوشمن اولماسی پرنسپ مسأله سی دیر، بلکه ده ایندی لیک بیر آلدانیشین سیمبولیک افاده سی دیر. حکومتلر، سیاسی قورولوشلار، اوردولار، وار - دؤولت صاحب لری، مطبوعات ایشچیلری، آدینی ضیالی قویموش اهل قلم لر باشقا خلقه نفرت حیسلرینی، دشمنچی لیگی، عداوتی، کینی تبلیغ و تلقین انده بیلر. آما خلق اؤز - اؤزلوگونده دوشمن اولایلمز.

فاشیست آلمان ایله محاربه آپارمیش فرانسه لیلر، انگلیسلر آلمانلار ی یاغی سایمادیقلاری کیمی، آمریکانین پرل هاربور حربی بازاسینی (پایگاهینی) دارماداغین اتمیش ژاپونلار و هیروشیما یا اتوم بومی اتمیش آمریکالیلار بوگون بیر - بیرینه دوشمن اولمادیقلاری کیمی، یونانلیلارلا تورکیه تورکلری، فلسطینلی لرله اسرائیل لی لر دیل تا پماغا چالیشدیغی کیمی بیر گون - داغلیق قاراباغ مسأله سی عدالت له حل ائدی لیدیکدن، آذربایجانین اراضی بو تؤولوگو برپا اولوناندان، قاجقینلار دوغما یورد - یووالارینا دونندن سونرا، هله قوور ائله نین [اوزو آچیلیمش] یارالار بیر آز اوغوناندان سونرا آذربایجانلا اثرمنستانین دا نورمال قونشولوق مناسبتلری قورابیله جکلرینه اینانماق ایستردیم، چونکی اثرمنیلر ده آخی یاشادیقلاری یئرلردن کؤچوب آیا گئتمه یه جک، دنمه لی تاریخاً قونشولوغا محکوموق و «قونشون پیس دیر کؤچ قورتار» مسأله عایله لره عاید اولسادا خلقلره عاید ائدیله بیلمز. اثرمنیلری رقیب ساییری قسا بو دوشمنی داها یاخیندان اؤیرنمه لیک. اثرمنی تاریخی، دیلی، سیاسی پارتیالاری، بوگونکو مطبوعاتی و اجتماعی قورومو حقیقنده مکمل بیلگیلره مالک اولان متخصص لر یئتیشدیرمه لیک. تورک دیلچی لیگی نین ان گؤزکملی سیمالاری سیراسیندا اثرمنی لر یئر آلیب - اثرمنستاندا آچاریان، تورکیه ده آکوپ دیل آچار، روسیه ده لازارفلر، بوداقوف لار، سنوورتیان لار.

اینانمیرام کی، تورک دیلینی تورکلره خصوصی محبتلری اولدوقلارینا گؤره بله دریندن

اؤیرنیلر. سویوق محاربه نین شیدیرغی وقت لیرینده آمریکا، اوروپادا، سوونتلوژی، کرملینولوژی اوزره متخصص لرین یئتیشدیریلمه سی و فعالیتی ده سوونت اتفاقینا و کرملین رهبرلرینه سئوگی نین افاده سی دگیلدی، دوشمنی، رقیبی داها یاخشی تانیماق، اونون ضعیف-گوجلویترلرینی بیللمک و مبارزه ده استفاده اتمک مقصدی گودوردو.

داغلیق قاراباغدا آذربایجان دؤولتچی لیگی نین بریا اولونماسینا اینانیرقسا و بوردا اثرمنی لرین یاشایاجاقلاری بیر گنرچکدیرسه همین ائله قاراباغ اثرمنیلری آراسیندان آذربایجانین سوونرن (حاکمیت) حقلرینه، دؤولتچی لیگیمیزه، اراضی بوتولوگوموزه لویال (وفادار/صادق) مناسبت بسله یین و داغلیق قاراباغی آذربایجانین ترکیبینه بیر قوروم کیمی اداره انده بیله جک کادرلارین حاضرلانماسی ایشینی صاباحا قویمادان، بوگوندن باشلاماق لازمدیر. دنمیرم کی، اثرمنیلردن قاراباغدا بیزه ایشله یین جاسوسلار حاضر لایاق. یوخ. داغلیق قاراباغین انضباطی ایشلرینی آذربایجان آنا یاساسینا گۆره یؤنه لن، بو اراضی نین آذربایجانا باغلی اولدوغونو فاکت کیمی قبول انده بیله جک یئرلی کادرلار حقیقنده دوشونمه لی، اونلاری اختاریب تاپمالی و ایندی دن حاضرلامالی ییق. بئله لری یقین کی، وار، قورخوب اوزه چیخمیرلار. بو جور دوشونن آداملارین فعالیتلرینین یالنیز آذربایجان اوچون دگیل، قاراباغ اثرمنیلری اوچون ده فایدالی و گبرکلی اولاجاغینا اونلاری اینانیدیرماق لازمدیر.

قاراباغ پروبلیمینی لایقلی شکیلده حل اتمک اوچون بیز بیر خلق کیمی مقبولوق کومپانکسیندن (عقده سیندن) ده آزاد اولمالی ییق. قاراباغدا حربی ظفر چالا بیلمه مگیمیزن آجی سنی دویماماق اوچون گۆزلریمیز اونونده جریان ائدن حادثه لری یادا سالماق کفایتدیر. دونیادا ان بویوک اوردویا مالک اولان، ان یینی، ان دهشتلی سیلاحلارا تهجیز اولونموش، چوخ عصرلیک ساواش عنعنه لریندن بهره لنن و مکمل حربی تحصیل آلمیش سررشته لی سرکرده لره، ژنرال لارا، ضابطلره (افسرلره) مالک نهنگ روسیه بالاجا چشچنستانین عهده سیندن نئچه ایلدیر گله بیلیمیرسه، گورجستان کیچیک آبخازی رام انده بیلیمیرسه، یوکسک حاضرلیق، دویوشکن و جسور تورک اوردوسو پ.ک.ک.چی لارین کۆکونو کسه بیلیمیرسه، ملی سیلاحلی قوه لری یینی-یینی یارانان آذربایجانین قاراباغداکی اوغوسوزلوغونو فاجعه کیمی قبول اتمک و خلقه محض (فقط) امیدسیرلیک اؤرنگی کیمی تقدیم اتمک دوز دگیل.

۱۹ نجو عصرده پروس لا محاربه ده مغلوب اولموش فرانسه، آژاس و لورن ایالتلرینی ایتیرمیشدی. پاریسده باریشیق میثداینیدا بوتون فرانسه ایالتلرینی تمثیل ائدن رسمی هئیکل لری وار، بو ایالتلر ایتیریلندن سونرا آژاس و لورن هئیکل لرین اوستونه اؤرتوک چکیلمیش. تا بیرنجی دونیا حربینده فرانسه آلمانی مغلوب اندیب و ایالتلری یئیندن قایارانا قدر بو اؤرتوکلر آچیلمایب. آلمان مغلوبیت اکتینا [مقاوله سینه] قول چکدیگی واقون تاریخی بیر یئر کیمی قورونوب

ساخلائیرمیش و حکه‌لی هیترلر ایکینجی دنیا محاربه‌سی ایللرینده فرانسه‌نی اشغال اندرکن تسلیم چی «پتن» حکومتی مغلوبیت آکتینی همین او واقوندا امضالاییب، آلمان قوشونلاری پارسین شانزه‌لیزه سیندن ظفر مارشی ایله آددیم لایبیلار. بش ایل سونرا ایسه آلمان دارماداغین اولوب و هیترلر بونکیرینده (پناه گاهیندا) انتحار اندیب. پاریس ده، آژاس دا، لورون ده، بوتون فرانسه ده یئیندن آزاد اولوب. تاریخ، آلاهاین صبریدیر، هر خلقین طالعینده قاراگونلر اولور. روسیه بی آیرچی برست [لیتوفسک] مقاله‌سینی امضالاماغا، تورکیه آلچالیدیجی مودروس آنلاشماسینا قول قویماغا مجبور اولوبلار، آما وقت کنجیب، عدالت غالب گلیب و بو امضالانمیش سندلر تاریخین زبیل قوطوسونا آتیلیب.

آذربایجانین گله‌جک طالعینده مهم رول اوینایاجاق عامللردن بیری ده آمریکا ایله، اوروپا ایله مناسبتلر دیر. علی‌بگ حسین زاده‌نین ایلك دفعه اورتایا آتدیغی، سونرالار ضیا گوی آلپ‌ین دا قبول انتدیگی مشهور اوچلوگو یادا سالاقتی: تورک‌لشمک، اسلام‌لاشماقتی، معاصیرلشمک، بو سون آنلایشی غرب‌لشمک، اوروپا‌لاشماقتی کیمی ده افاده اندیرلر. هر حالدا معاصیرلشمک اساس اعتبار ایله غرب دگرلرینین منیمسه مه سی آنلامیندادیر. آما مستقل آذربایجاندا تورک‌لشمک اؤن پلانا چکیلسه، اسلامی دگرلره قایتماغیمیزین واجب‌لیگی وورغولانیرسا اوچونجو عنصره، چاغداشلاشماغا، معاصیر دونیانین انکشاف سویه‌سینه قالخماغا چوخ دا اهمیت وئریمیر. نه دنسه چاغداشلاشماغی، غرب، اوروپا دگرلرینی منیمسه‌مگی، ملی لیگیمیزه زیان وورا بیله‌جک تهلکه کیمی قاوراییریق. البته غزنت ژورنال لاریمیزین، اؤزل تلوویزیون کانال لاریمیزین و رادیو استانیالاریمیزین آدلاری بابانجی سؤزلردیرسه، باکی‌نین کوچه‌لرینده (خییوانلاریندا) اجنبی دیلدره یازیلان رنکلاملار، دوغما دیلیمیزده کی لردن چوخ‌دورسا، گنج‌لریمیز حتا آذربایجان دیلینده روس یا انگلیس اکسانلی ایله، اتوناسیالاری (تلفظ‌لری) ایله، عبارت‌لرله دانش‌سراسا بئله غرب‌لشمگی، بئله معاصیرلشمه‌نی هنج چور قبول اتمک اولماز.

جلیل محمدقلی زاده «آنامین کیتابی» ندا بو اوچلوگون افرط شکیل‌لرینی آچیق - آچیق استهرا اندیردی. اسلام‌لاشماغی، تورک‌لشمگی (عثمانلی لاشماغی)، روس‌لاشماغی آنامیزین کتایب‌اندان یادیر غاماق کیمی، ملی دگرلرین ایتیریلمه سی کیمی سوچلاییردی. آما آخی دونیانین، او جمله‌دن غرب دونیاسی‌نین حقیقی و بیزه بوگون چوخ‌گره کلی معنوی، فلسفی، مدنی، انستتیک، بدیعی دگرلری، نهایت دنموکراتیک سیاسی دگرلری وار. بیز محض بو دگرلردن یارارلانمالی‌یوق. اجنبی سیره بالون لارلا دگیل، کوسمیک (فضائی) راکت‌لرله چیخدیغی بیر دؤورده، ان سون «مشرس‌دس» اوتوموبیل‌لرینه منیمگیمیزله غورولانیب قالا بیلمه‌ریک.

خلقلر دوستلوغوندان دانشاندان البته بو آنلایشین ان واجب طرفی آذربایجانین اؤز ایچینده یاشایان مختلف خلقلرین دوغمالیغی دیر. آذربایجاندا یاشایان خلقلرین اؤزلرینی آذربایجانلی ساییماسی عدالتلی و دوزگون‌دور. آما آذربایجانلی اولماقلا یاناشی لزگی، لزگی لیگینی؛ طالیش، طالیش‌لیغینی؛ آوار، آوارلیغینی؛ تات، تات‌لیغینی، کورد، کوردلوگونو دانمامالی دیر و دانمیر. عین چور آذربایجان تورک‌وده آذربایجانلی اولماقلا برابر تورک‌لوگونو دانمامالی دیر. بیر شرطله

وقتی ایله معین کوتکتکست ده (متن ده) دئیلیمیش «تورکون تورکدن باشقا دوستو یوخدور» سؤزلرینی بیر دفعه لیک اونوتماق شرطی ایله. سوونت وقتینده یاساق اولونموش، آچیق یا گیزلی داشیجی لاری تعقیبلره، جزالارا، اؤلومه، سورگونه محکوم اندیلیمیش تورکچولوک ایدنلارینین بوگون دیرچلمه سینی طبیعی حال کیمی قبول ائتمک لازمدیر. آما بو ایشده ده افراطا وارماق اولماز. تورکچولوگو صرف فیلولوژی قاورامدا قبول ائدهرک رئال تاریخی گشچکلره گوز یومماق معنا سیزدیر. یعنی دیلیمیزین تاریخی کؤکلری باخیمیدان قازاخ یا باشقیر منه نه قدر یاخین اولسا دا، آیری دیل سیستمینده دانیشان طالیشدان، لزگیدن یا کورددن یاخین دگیل. عصرلر بو یو عادت - عنعنه لری، معیشت اؤزلیکلری، اخلاق آنلایشلاری، نهایت مطبخ لری بیر اولموش تات، آوار، منه عینی دیل سیستمینه مالک اولدوغوم خاکاس دان، یاقوت دان دوغمادیر. عائله باغلاری دا آذری تورکلرینی چو واشلارلا یا تووالی لارلا دگیل طالیشلارلا، کوردلرله، لزگیلرله و اوزونه غرورلا «آذربایجانلی یام» دنین بوتون باشقا ملت لرله باغلا ییر. تاریخی آراشدیرمالار، دیل، ادبیات تدقیقاتلاری باخیمیدان سون درجه اؤنملی اولان بیر ساحه، تورکچولوک مکانی بیزی آذربایجانچی لوق مکانیدان آپرا بیلمز. آذربایجان تورک دونیاسی نین بیر پارچاسیدیر، آما آذربایجان دونیاسی دا وار و بو دونیادا تورک اولمایان آذربایجانلی لار دا لایقلی، شرفلی یثره مالک دیرلر.

و اینانیرام کی، بو وطنین اؤولادلاری ال - اله و ثریب، چیگین - چگیته، اورک - اوره گه، بنین - بنینه گله جگین - ۲۱ - جی عصرین - اوچونجو مین ایل لیگین آزاد، مستقل اؤلکه سینی، برابر لیگین، قارداشلیغین و دوستلوغون حؤکم سوره جگی خوشبخت آذربایجانلی قوراجاقلار. خیال لاریمدا یاشاتدیغیم، بلکه ده گؤره بیلمه یه جگیم بو گله جک آذربایجانیمین ایسه یوخاریدا آنلاتماغا، ایضاح ائتمگه چالیشدیغیم بش تمل اوزرینده دوراغاغینی آروزلا ییب، اوجا تانری دان دیله ییرم.

انسان آزادلیغی

ملی مستقل لیک

صینفی، ملی، عرقی، دینی، جنسی برابر لیک

تورک قارداشلیغی

خلق لر دوستلوغو

مطبوعات یمیزا بیر باخیش

عبدالله امیر هاشمی (جوانشیر)

آذربایجان آدینی داشییان و یا خود آذربایجان اوچون نشر اندیلن قزنت و ژورناللار «ندن یازمالیدیرلار؟» سئوالندان باشلایارکن، قیساچا اولاراق دنمک اولارکی، اگر همین مطبوعات آذربایجانین مدنیتی، اراضیسی، اهالیسی، تاریخی شخصیتلری، گؤرکملی خادیملری، اینجه صنعت اوستالاری، ملی توپولوملاری، جمعیتلری و پارتیلاری، حرکاتلار و دولت چیلیک پروبلملری، هم چنین آذربایجان خالقینین گونده لیک مسئله لری ایله برابر اونلارین انکشاف و دیرچلیشی یولوندا مانعلری آرادان گؤتورمه یوللاری و سایر مسئله لرین حلی باره ده بیر یازیچی نین دوشونجه طرز، یازی سلیقه سیندن آسیلی اولمایاراق، بیر سؤز یازیلیرسا، دنمک مطبوعات چیلیق و معارف لندیرمه وظیفه لرینی داشیماقدان عاجز اولان گونئی آذربایجانلی قلم صاحبی بوگونکو و گله جک نسلین قارشی سیندا جوابده دیر.

آروپادا و یا خود آمریکا دا بوراخیلان نشریه لرین معین حصه سی سایدیغیمیز مسئله لر حاققیندا ماتریاللار بوراخیرلار. آذربایجان (گرمایا) و آذربایجان (ایسوجه)، دورنا (ایستکهلم) و تریون (ایستکهلم)، قورتولوش و ایلدیریم (کانادا) نشریه لرینده اوخوجو کوتله سی اؤز ذوقونا اساساً یازیلارلا راستلاشیر.

طبیعی کی بوگون گونئی آذربایجاندا موجود اولان سیاسی آتمسفر و دیکتاتورانین موجودلوغوندان باشقا، اقتصادی چتیلک لر ده بو وظیفه نی یشینه یشیرمک اوچون داها آرتیق مانعه توره دیرلر. «پیام نو» ادلی قزنت ۶۹-جو سایه سیندا ایکینجی صحیفه سینده خاطرلادیرکی:

«آچیق دنسک گونئی آذربایجاندا یشری مطبوعاتین ایشیق اوزو گزرمه سی، آذربایجانین دیلی و مدنیتی حاققیندا ماتریال یازیلعاسی، رژیم اوچون «اطمینان سوپاهی» (تهلکه سزلیک تدبیری) رولو داشیر».

دوغرودان دا قزنت دنمک ایسته بیرکی: «بوگونکو قزنتلر ایشیق اوزو گؤرورلر ایسه اودا بوگونکو حاکمیتین دایاغی کیمی حساب اندیلیر».

آذربایجانا عاید اولان مطبوعات، توتالتر و مرکزی حکومتین دایاغی کیمی یوخ، آذربایجان خالقینین وارلیغین کشتیگینده دایانمالیدیر. مثال اوچون شمالی آذربایجانین مطبوعاتین گۆتورسە ک، ۷،۵ میلیون نفرلیک اهالی اوچون آنا دیلمیزده بوراخیلان قزنت و ژورناللارین سای ۶۰۰ دن آرتیق دیرکی، مختلف ساحه لری احاطه ائدی لر. باخمایاراق کی، آذربایجان جمهوریتی ۱۰ ایله یاخیندیرکی، اثرمنستانین حربی تجاوزونه معروض قالمیش و ۲۰٪ دن آرتیق اراضی اشغال اولونموش، ۱،۲ میلیون نفر دن آرتیق قاچقین و کۆچگون موختلیف عذاب اذیت لره معروض قالمیش و چادیر شهر جیکلرینده قاچقین و کۆچگون صورتده آجیناجاقلی حیات سورورلر. بونلاردان علاوه، شمالی آذربایجان دانمأ روسیا و ایرانین تضيقی آلتیندا قالاراق و ایکی ارتجاعی قونشولارین ال آتی لارینین توطه لریله ال به یاخا دیر. بو مانعه لره باخمایاراق ۴۰ دان آرتیق پارتیا و جمعیتلر دمکراتیک صورتده، قزنتلر، ژورناللار و کتابلار بوراخیرلار. لاکین ۳۰ میلیونلوق گونئی آذربایجانلیلار اوچون جمعی ۱۵ قزنت بوراخیلیر، کی اونلارین صحیفه لرینین چوخو فارس دیلینده یازیلیرکی، آنجاق رژیمین مشول شخصلرین چیخیشلارینا عاید دیر نه آذربایجان مسئله لرینه. اونلار آراسیرا اولاراق آذربایجان تورکجه سینده اوردا اساساً نوحه ادبیاتینا منسوب اولان ماتریالار و نثریرلر. البته آتالار دنمیشکن «شیرنی اولمایان ینرده، ایدیه قاقا دنیرلر». ائله چوخلارینی، همچین بیزی ده سئوینجه گتیرن همین بیر نئچه نوحه ادبیاتی صحیفه لری دیر! «هنچدن ایی دیر» دنمیشلر.

بو خوش نیت اوغروندا چالیشان چوخ حورمتلی قزنت ایشچیلرینه بشری گلدیکده "الین آغریماسین" دنمک لازیمدیرکی، فارس شونیزمین منسوب اولان توتالتر غدار حاکمیتین قویندا اله گلن فرصت لردن ساغلام فورمادا استفاده ائدرکن آذربایجانین مادی و معنوی وارلیغی نی قوروماق اوغروندا آدیم گۆتورمگی اؤزولرینه بورج بیلیرلر. «سای بیز دن اولان بالتالار» ین یولونو گتیمه دن اؤزگه لرین چیراغی نین نفتی اولمادان، دوشمین ایزینه دوشمه دن، امکان داخیلینده آنادیلیمیزده ماتریال بوراخماغا چالیشیرلار. «باغماسالاردا، گورولدا بیرلار» دنمیشلر.

بوگون بیز آرتیق اوخوجولاریمیزی آذربایجاندا ایشیق اوزو گورن مطبوعاتا جلب ائتمک ایستردیک. «پیام نو»، «مهد آزادی»، «امید زنجان»، «مبین»، «صاحب»، «ندای آذربایجان»، «امین»، «شمس تبریز»، «فجر آذربایجان»، «میثاق»، «احرار»، «آذربایجان» کیمی ادلی قزنت لره راست گلیریک کی تبریزده، تهراندا، زنجاندا، اردبیلده نثر ائدی لیر. بو قزنت لری ماتریاللاری بو تولوکلده گونئی آذربایجان مسئله سینده حصر ائدیلمه سه ده و یا خود بیله رکدن و یا بیلمه دن اساس مسئله لردن واز گۆچیلسه ده، اورادا-بوردا بعضی سؤزلر آذربایجانا عاید یازیلیر. البته چوخلاری بو «کۆزرمه لری» گونشین پاریلداساسی کیمی قلمه و نثرمک ایسته یرلر و یا خود ایران اسلام رنسپوبلیکاسی نین تبلیغاتچیلاری ۳۰ میلیونلوق اهالی اوچون آزکیمتده و جیلیز کیفیتده فارس دیلینده بوراخیلان قزنتلری آنجاق آذربایجانلیلارین حاقلارینین و نثریلمه سی کیمی

قیمتندیرمگه چالیشرلار. بنله بیر حالدا دئمک اولارکی، گونئی آذربایجان مطبوعاتی، «قیش حیاتی»نی یاشاییر. گون اوگون اولسون کی، بو حیات چیچکلمگه دوغرو یولا دوشسون. گونئی آذربایجاندا بنله بیر امیدایله یاشاماغا رنال امکنازلار موجود دور. بیرینجی اونا گوره کی، گونئی لیلر و اخت اشیری بوتون تضییقلره باخما یاراق اوز منلیکلرینی، اراضی لرینی، مادی و معنوی وارلیق لارینی، بیر سؤزله دئسک تاریخی حیات لارینی یاشاماغا قادیر اولموشلار. پهلوی دورونون قره قوروهچولارینین تضییقلرینه باخما یاراق خالقیمیز شانلی ۲۱ آذر حرکاتینی مئیدانا گتیرمیشدیر. ۲۹ بهمن، ۱۹۷۸ ده تبریز اهالیسی فارس شوونیزمین ایراندا تحکیم ائدن پهلوی رژیمینین طالعینه سون قویولماسی اوچون قیام اتمیش و اونون اساسلارینی سارسیتمیشدیر. بنله بیر خالقیمیزین کیمسه بوگون کوله لیگینه چالیشادا، نهایت کی، صباح اونلارین ایسته دیگی کیمی اولما یاجاق. گنج - تز گونئی آذربایجان لیلار اوز طالع لرینی الده ائده چکلر و اوزلرینه لاییق دونیا خالقلاری ایچریسینده یئر سوتاجاقلار و بسوتون بین الخالق تشکیلاتلار و بیغینجاقلاردا اوزونون تمثیلچی لرینی اشتراک ائتدیره چکلر. ان آزی یوز ایله یاخین دیر کی، گونئی آذربایجان خالقی بو استقامتده چالیشر و انیشلی، یوخوشلی موجدایله یولونو داوام ائتدیریر. طبیعی کی بو یولدا خالقیمیزی دستکله یین لرده وار، عکسینه اولاراق بیزه تهمت آتانلاردا آز دئیل. گونئی آذربایجاندا ایشیق اوزو گورن قزنت ماتریاللاریندا هم تهمت آتانلار راست گلیریک، همده آلقیشلایانلار. هم آذربایجان خالقینین دیلینه، ادبیاتینا، یوردونا و شخصیتلرینه حورمت ائندلره و اونلارین حاققیندا خوش سوزلر سؤیله بنلره راست گلیریک، عین زاماندا افتراچیلار، یالان یاغدیدانلار. بیر سؤزله دئسک خالقیمیزی چاش باش سالانلار و یا خود نالا-میخا وورانلارلا راست لاشیریق. انله گوتورک «مهد آزادی» قزنتینین ۱۴ کتبر، ۱۹۹۹- جو ایل، ۱۹۳۲- جی سایینی: سککیز صحیفه لی قزنته آنجاق بیر صحیفه آذربایجان تورکجه سینه حصر اتمیشدیر. انله همین صحیفه ده "عنعنه به مالیک اولماق اوچون تاریخی شعورونو یوکسکتمک گرک دیر" ادلی ماتریالدا خالقی اولاراق مولف قئید ائدیرکی:

«اینجه صنعتده یاشایان دویغو، فردی دویغو دئیل دیر. بلکه اویکتیولیگی رنال لاشدیران شاعیر و یا یازیچی یالنیز «ایندی» "کنجیش" ایله علاقه لندیریب و مونساتلرینی یاشاتمالیدیر.»

لاکین بو قزنتین ۱۹۴۵- جی سایینین ۳-جو صحیفه سینده «آذربایجان بحرانی ۲۵-۱۳۲۴» ادلی سلسله ماتریالدا آذربایجانین بیر ایللیک ملی حکومت دورونده الده ائدیلم نائلیت لره ایفتیرا یاغدیداراق آذربایجانین صداقتلی اوغلو پیشه وری حاققیندا منفی فیکیرلری یازماقلا برابر، آذربایجانلیلارین شانلی تاریخینه و ملی شعورونو قارشى بهتانلار سؤیلنمیش دیر. قزنت یازیر:

«۱۴- جو مجلس سنجگیرینین کاندیدی اولان پیشه وری کی، سؤزنت اتفاقی طرفیندن حمایه دارلیق ائدیلدی، تبریزلیلر طرفیندن فارشیلانمادی و اونون دیپوتاتلیق مانداتی رد ائدیلدی.»

همین قزنت ۱۹۳۹- جو سایینین ۳- جو صحیفه سینده ۲۱ آذر حرکاتینین فدائیلری حاققیندا یازیر:

«شاه اوردوسو تبریزه گیرمەدن اول آذربایجانین آزادلیق سئور خالقینین همتی ایله دمکراتلار آسیلیب، کسلیلیب، تونولوب و اولدورولموشلر. شاه فاتح اولاراق تبریزه داخل اولموش، بلدییه قارشى سیندا چیخیش ائتمیشدیر.»

بو کیمی سؤزلر آذربایجان خالقینا یوخ بلکه اونون قاتی دوشمنلرینه خدمت ائدیر.

آذربایجان آدینی دگیشمگه و «آذربادگان» آدی وئرمگه جهد گؤسترن و بو کیمی قوندارما آدی گئنیش تبلیغ مۇسوسونا چئویرن قزئت آنجاق آذربایجانین دوشمنلرینین دگیرمانینا سو تۆکور. «آذربادگان» آدلی قزئته، آردیجیل اولاراق شمالی آذربایجانین عنوانینا و اونون پرزیدنتی نین علیهینه گئنیش ماتریاللار وئریلیر و آذربایجان تورکلرینی اریتمه یه یوورالاندیرانلارابرائت قازاندیریر. بو قزئتین ۲۴-جو سایندا آذربایجان رسپوبلیکاسی نین گله جگینی قارانیق تصویر ائتمکله، قزئت عکس تبلیغات سرحدلرینی گونئی آذربایجاندان قوزئی آذربایجانادا یایماق فیکرینده دیر.

«فجر آذربایجان» غزیتینین ۱۹۵۷-جی سایندا «باورهای علی کوچه» آدلی ماتریالی آذربایجان پرزیدنتی حیدرعلی یغین عنوانینا یازمیشدیر. طبیعی کی، بیزیم خالقیمیز بو کیمی ماتریاللاردان فایدالانا بیلمز.

«امین» آدلی قزئتین ۱۲۴ اکتبر ۱۹۹۹-جی ایل تاریخلی بوراخیشیندا شرقی آذربایجانین اوستاندارلیغینین کؤمک چیسینی قزئته گؤندرديگی مکتوبدا، اوزدن ایراق ایشقلاندیردیغی مۇسوعلار هم قزئتین همده شرقی آذربایجان اوستاندارینین آذربایجاندا آپاردیغی سیاستی نین ایچ اوزونو تصویر ائدیر. بورادا اوستاندارین دیلیجه BBC رادیوسیه موصاحیبه ده، آذربایجان خالقینی عنوانینا دئییلن سؤزلر و تحقیره یول وئریلن جمله لر تکذیب ائدیلیر و اوستاندارین دیلیندن تأکید اولونورکی، «آذربایجان خالقینی اؤز دیل و مدنییتی حاققیندا طلب لر ایرلی سورمورلر». بو ساحه ده مینلر فاکتلا موجود دورکی، اگر نظره آلینسا بئله بیر مدعالار هم اوستاندار جنابلارینی همده «ندای آذربایجان» قزئتینین سؤیله دیکلری فیکرلرین عکسینی ثبوت ائدر. سون ۲۵ ایله گونئی آذربایجاندا باش وئرن حادثه لر همچنین اوستاندارلیقلارین و فرماندارلیقلارین حؤکمو ایله قزئت لرین باغلانماسی، یازیچیلار اتقاقی نین تبریزده داغیدیلیماسی، آذربایجانین ملی وارلیغی اوغروندا موباریز انسانلارین حبه آلینپ سورگونه گؤندريلمه سینه عایید مینلرجه داکومتلر موجود دور. بورادا شرقی آذربایجانین اوستاندار جنابلارینا خاطرلتماق لازیم دیرکی، آنجاق چوماق آذربایجان خالقینین باشیندان گؤتورولسه، اوندا موشاهیده ائدیلمه کی، نه کیمی طلبلری و هانسی آرزولاری خالقیمیز حیاتا کئچیرمک ایسته ییر.

تبریزده یاییلان «احرار» قزئتی بیر نئچه ایل بوندان اول، اردبیل، مشکین شهر و تبریز

اونیورسیت لرینین طلبه لرینین آچیق مکتوبلارینی و اونلارین طلب لرینی تورک دیلینین تدریسینه عاید اوزونده عکس ائتدیریردی. همین قزنت بوگون بیر جمله ده اولسادا تورک دیلینده ماتریال و نر میر. سککیز صحیفه لیک قزنت آنجاق اوزونو تکرار لایان موضوعلار و یاخود حاکمیت دایره لرینین مسئول شخصلرینین غیری لازم چیخیشلارینا حصر ائتمیشدیر. طبیعی کی ۲۰ ایلدن آرتیق دیر بو کیمی بیر، اوبیریسینه بنزر چیخیشلار، آذربایجان خالقینا خیر گتیرن سوزلر اولمامیشدیر. «کؤهنه حمام، کؤهنه تاس».

«ندای آذربایجان» قزنتی نین ۹نجو سایندا سککیز صحیفه دن بیر صحیفه آذربایجان تورکجه سینده ماتریال لارا حصر ائتدیریلیمیش دیر. ائله بونا گؤرده بیر کره الینیز آغریماسین دنمه گینه دگر. فارس دیلینده یازیلان موضوعلار آذربایجانا عاید موضوعلاردان خیلی اوزاق دیر.

«صاحب» ادلی قزنت ۳۳۸-جی نمره سینده بیر ماتریال عاشیق ادبیاتینا یئر و نر میشدیر.

«آذربایجان» ادلی قزنت تبریزده ایشیق اوزو گورن ۸ صحیفه لیکدن عبارت، ۱۹ سپتامبر ۱۹۹۹-جو ایل بوراخیلشیندا بیر صحیفه لیک تورک دیلینده بایاتیلارا حصر ائتمیشدیر. همین قزنتین دگر ماتریاللاری فارس شوونیزمی نین تأئیری آلتیندا تحریر ائدیلیمیش و آذربایجانین جغرافی مکان لاری نین آدلارینی فارسلاشدیر اراق «مجمع تشخیص مصلحت نیظامین» لایحه سی ادلی ایراندا یاشایان ملتر باره ده ماتریالدا گونئی آذربایجاندا سون ایلرده ملی دیرچلیشین انکشافی نین سبب لرینی اولکهدن کناردا آختارماقلا برابر، آذربایجان رسپوبلیکاسینی و همچین خالق جبهه سینی تقصیر لندیریمیش دیر. قزنت باشقا سوزله دنسک اوخوجو لارینی چاش - باش سالماق اوچون بوگونکو گونئی آذربایجان حرکتینی صنعی تانیتدیر ماغا چالیشاراق دوشمنلرین دگرمانیا سو توکمگه جهد گؤستر میشدیر.

بورادا «میین» قزنتی نین ۱۲۴ اکتبر ۱۹۹۹-جو ایل «جان آذربایجان» خصوصی بوراخیلشی گونئی آذربایجانین دورو مطبوعاتیندا خصوصی یئر توتور. اونون اوستونلوگو قزنتین اوبیکتیو یاناشماغی ایله برابر حقیقی فاکتورلار اساسلار اراق آذربایجانلی لارین مدنیتی تانیتدیر ماغا چالیشیب و بو باره ده بیر نجه ماتریال درج ائتمیشدیر. ماتریاللار آذربایجان تورکلری نین ییغینجاقلاری و اجلاس لاری حاققیندا رنپورتاژلار، همچین آذربایجانین مدنیتی علیه نه حاضر لاران سناریولارین افشاسی، ایران اسلام رسپوبلیکاسی نین کشمیش خارجی ایشلر ناظیری دکتر ولایتی نین تورک دونیاسینین تاریخینین تحریفینه یول و نر مه سی باره ده تنقیدی یاناشماسی تقدیره لاییق دیر. همچین انا دیلیمیزده یازیب اوخوماق حاققیندا ایران اسلام رسپوبلیکاسی نین آنا یاساسینین ۱۵-جی ماده سینده عکس ائدیرلمه سینه باخما یاراق حاکمیتین بو کیمی حقوقلار ااعتناسیزلیغی و آذربایجان خالقینین سوی کؤکونون انکاری، اراضی بو تولوگونون پارچالانماسی، مدنیتین تحقیره معروض قالماسی، قزنتده اوز عکسینی تاپمیشدیر.

ایران اسلام رئسپوبلیکاسیندان هنج بیر مالی یاردیم گؤزلمه‌دن کاغاذ و دیگر وسائطین قیتلیغینا باخمادان بوتون زحمتی اؤز چیگین‌لرینده داشیان بئله بیر قزنتلر حقیقتاً تاریخی وظیفه‌لرینی قهرمانجا پثرینه بئتیرمک ایسته‌یرلر. کیمسه بئله بیر مسؤلیت داشییر سا اونا عشق اولسون.

یوخاریدا آدینی چکدیگیمیز «تریبون» حاققیندا بیر نئچه سؤز خاطرلتماق ایستدیم. ژورنالین ۴نجی سایى قیش ۱۹۹۱-جی تاریخلی بوراخیلیشی نین موشاهیده‌سی اونون چاپ طرزى، خارجى گؤرکمی، حجم و مضمون جهت‌جه ماتریاللاری اوخوجودا سئوینج حیسلی یارادیر. «الینیز آغریماسین» دئمگی هر بیر اوخوجو اؤزونه بورج بیلیر. بو سایى دا دیگر زنگین یازیلارلا برابر «دادنامه آذربایجان» عنوانلی اوزون ماتریال باشقا ماتریاللار کیمی بیزی بیر نئچه مسئله‌یه ینی دن قایتماغا و همین موضوعلاری گونده‌لیک دقت آلتیندا ساخلاماغا و حتی اونلاری موختلیف سمینارلاردا، کنفرانس‌لاردا و علمی قورولتایلاردا موباحیثه ائتمه‌یه سوق ائدیر. همین ماتریالی مؤلیف باجاردیقجا اؤزونه مخصوص دونیا گؤروشو ایله کمیت و کیفیت نقطه نظریندن، فورم و ماهیت‌جه آراشدیرارکن، منطیقی نتیجه‌لر الله ائدیر. اساساً دؤزگون اولراق ماتریال آذربایجانین آغریلی، آجیلی مکتوبو آدلانمیشدیر. دوغرو داندان ۲۷ میلیوندان آرتیق بیر خالقین دونیا خالقلاز ایچریسینده حسابا گلمه‌مه‌سی، مادی و معنوی ثروتیه مالیک اولماماسی، همچین مؤلفین قید ائتدیگی کیمی آذربایجان ۲۰-جی عصرین عرضینده ۴ دفعه ان یوکسک سویه‌ده بوتون گوجونو سفر بر ائدیپ مئیدانا چیخماسینا باخمایاراق بوگون حتی اونون اهالیسی اؤز آنا دیلیندن یازیب اوخوماق حقوقونو الله انده بیلمه‌مه‌سی باره‌ده دانیشماغی آنجاق تأسف و ناراضی لیقلار یوخ بلکه درد و آغری و آجی ایله قئید ائتمک دوزگوندور. بو آجینا جاغلی حیاتین اساس سیبلی ماتریالین ۵-جی بؤلمه سینده و بوتولوکله داخیلی وحدت‌ده اولان ۳۲ آیری-آیری موضوعلاردا، پان‌فاریسیم آدلانمیشدیر. همین فنومنین قرابتی نی مستملیکه چیلیک ایله آچیقلایر و پان‌ایرانیم، پان‌فاریسیمین بیر کیچیک حیصه‌سی اولراق برابر اونون ظاهیری فورماسی کیمی مئیدانا آتیلماستینی خاطرلادیر. هر بیر اوخوجو ماتریالین قورولوشونا نظر سالدیقدا، ایستر ایسته‌مز، هم پهلوی رژیمین نین همده ایران اسلام رئسپوبلیکاسینین موقعلرینی، آذربایجان مسئله‌سینده چالارلارینی دوشوندورور. آذربایجانین بوگونکی آجینا جاغلی وضعیتیه تانیش اولماقلا برابر چیخیش یولونا فیکیرلشیر. مؤلفین «نه ائتملی، ساحه‌نی بوش قویماسی بیزجه تصادفی دئییل دیر. اونا گؤره کی سون سؤزی آذربایجان خالق و یا بوتون ایراندا یاشایان تورکلر دئمه‌لیدیرلر.

بئله‌لیکه مؤلیف بیر خیلی قدیمدن باشلایاراق پان‌فاریسیم تانیتدیرماق جه‌دیه برابر اونون منشأستینی و نظری بازاسینین، ایراندا یاییلماستینین مادی زمینهلرینی، آرخا پلاندا حاضرلانان سناریولاری و نهایت موختلیف اسپکت‌لرده پهلوی رژیمین نین بو ساحه‌ده ایفا ائتدیگی رولونو افشا ائدیر و بو فنومنین آپاریجی قوه‌لری نین متودلاری و وسائطینی آچیقلایر و ایراندا تورک

ديليين محوى اوغروندا آپاريلان سعي لرى كانكرت فاكترلارلا افشا ائدير. بو استقامت ده هدهله مكدن توموش تحصيل سيستمى نين يارارسيز ليفندان، فاشيستي لايحه لردن، تورك ديلينين تاريخى زنگين ليگى نين انكار انديلمه سى ايله برابر تحريفلره يول وئريلمه سيندن و تورك ديلينى ياساقلامادان و فارس ديلى نين تحكيم انديلمه سى باره ده، قانونلار نين قبولوندان گنئيش سوز آچير. بيزجه همين موضوعلار آكتوال ليق نقطه نظر نيندان نيلمازدير. اونا گوره مؤليف نين بو ساحه ده آرتيق چاليشماغي مثبت حالدير. مؤليف اشاره فورماسيندا اولسادا، ايران توركلرين سوي قيريميندا اعتراض اندهرك، تورك مدنيتى نين محوينى همين سوي قيريمي نين اؤن پلانى كيمي گنئيش موياحتيه چئويرير و حاقللى اولاراق پان فارسيسى ايراندا ياشايان خالقلار نين حقوقلار نين الله انديلمه سيته قارشى ارتجاعى، سياسى، فلسفى مفكوره كيمي افشا ائدير و دولت سويه سينده اونون حمايه دارلار نين تانيتدير ماغا چاليشير. عين زاماندا ايراندا و خاريجده موجود اولان سياسى - مدنى جريانلار و اونون تمثيل چيلرين ايچ اوزلر نين اوزه چيخار تماغا سعي گؤستري و حاكميتدن توموش كوتله لر آراسيندا گيزله نين بو ايرنج مفكوره نين داشيچيلار نين نماينده ليك اتديكلرى شخصلر نين ايكي اوزلى شخصيتلر نين، منطيقلر نين تنقيد آتشيته توتاراق اونلار نين اسلوبلار نين بيره بير فاكئيكى اولاراق گؤز اؤتونه چكىر و فارس خالقينا منسوب اولان ضياليلار نين ۹۹ فاي زينين آغز ناسو آلب ميليونلار آذربايجان توركلر نين حاققيندا حياتا كئچيريلن اريتمه سياست نين تصديق له مه لر يته اعتراضى بيلديره رك اونلار نين موختليف مئتودلار نين آچيقلار نين. مؤليف نين اؤز آناديلى نين، يعنى تورك ديلينين كئشيكينده دايناماسى اونا قارشى مخالفتنه اولانلار، توركلره قارشى طولمون شاهيدى اولوب سكوت اختيار ائندلر و ياخود همين عدالت سيزليگين حليلنى ديگر مسئله لر نين حلى ايله باغلامادا و هابئله مكيرلى نيتلى تدبيرلر ايره لى سورن لره قارشى چيخماغي حقيقتاً تقديره لايقدير. ماتريال نين اوزون اولماغي نا باخما ياراق مضمون جهت جه خيلى اساسى موضوعلار توخونوركى هر هانسى بير موضوع اوزر لويونده بير ۳۰۰ صحيفه ليك علمى دسرتاسيا و آراشدير مائين مضمونو اولاييلر. سون سوز اولندان عبار تدبيركى آذربايجانا عاييد مسئله لر او قدر گنئيش موضوعلار احاطه ائديركى اونو يال نيز ۱۳۴ صحيفه ايله قناعت لئدير مك دوزگون اولماز. ماتريال نين مؤليفى اولان عليرضا اربيللى به همين ساحه لره ده، يئنى ماترياللار نين حاضر لاماغي ندا اوغورلار آرزولاييرىق.

پارچالار

فاضل ناصر اگبر

(۱)

كۆنلۈم ھاردان او چارسا...
زامانلارا چاتلىر
بىزم يىرلر دە...
كۆنلۈمدە او چار...
عجىبا... او يىرلر
ھانكى زمان...؟
كۆنلۈمدە...
زامانلارا قاتلىر...!!!

(۴)

(گونش) آدى، تور كچه دى...:
من... گونشى
تور كچه آنلاماق.
ايسته رم...
(گونش) بيز دنده اۇنجه دى...!
گونشى قانيمدا
قانلاماق...
ايسته رم...

(۲)

بىر ملتەم وار منم
بولوت اگمە دەن
ياغمور بىچە جكدى...!
آنجاق...
بىلىمىم
او سولاردان...
نە زامان ايچە جكدى...؟

(۵)

جەتتە...
يىر قالماسا...
تائىرى بىزلىرى سوچليبا جاكدى...!
چونكو...
بىز دەكى جهنم
جهنمدن داھا سىجاقدى...!

(۳)

ھارادان باخارسان
باخ...!
من انسانام.
سو اولسان... قان اوللام
اولدوز اولسان... آسمان اوللام
داھادا يوجالسان
اوجالير جانم
من انسانام.

(۶)

اى جلاد...
سنىن اوخون
جانمى جانلا... دولدوردو...
اويارالار...
جانيمى دا...
اؤلومو دە... اولدوردو...

(۷)

خوریات

یارا یثری

قالخ گندک یارا یثری

بیرگون گلر گول آچار

بیزده کی...

یارا یثری...

بیر فاکس دان:

تیراندا نشر اولان «ایران» روزنامه سی پنجنشنبه ۱۹ آبان ۱۳۷۹ (نومره ۱۶۶۶) دا خبر وئریر کی: تبریز میلّت وکیلّی دکتر اکبر اعلمی مجلس شورای اسلامی ده ارشاد وزیر ی دکتر مهاجرانی دن تبریزین ارک آبیده سینین تخریب اولماغی باره ده سوآل اتمیش. دکتر مهاجرانی جوابیندا دنئیشدیر، تأسفلر اولسون کی، قوّه قضائیه بو ایشه حکم وئر میشدیر.

دونانین دؤرد بیر یانیندا میلّت و دولتلرین هامیسی «آثار باستانی» آدلانان بوتون آبیده لری قورویوب ساخلا ییر و حتا بو ایده جمهوری اسلامی دن سونرا بوتون مملکتلرین قضائیه قوّه لری بو کیمی خیر ایشلرده یاردیمچی اولور. بیزیم طالع سیز مملکتده ایشلر ترسینه دیر. بوتون قورونوب ساخلانان شئیلری (خصوصا آذربایجاندا) آرادان آپاریب و یثرینه عیبه جر شئیلر قویوروق.

انقلابین اوللرینده ایراندا مثلّی اولمایان بالا باغ سالونونی داغیتدی لار و سونرالار تبریزین امام جمعه سی «ملکوتی» ادعا ائندی کی، خمینی اونو تبریزه امام جمعه گؤندرندّه تاپشیر میشدی بو سالوننی بیخسین. گؤره سن گولوستان باغینین دیوارینین، ملا کتابخانانین و اوکین داغیدیلماغی فرمانین هانسی خایین وئیب. شیل اولسون اواللر کی، کولونگ گؤتوروب بو آبیده لری بیخیر. کور اولسون او گؤزلر کی، ملتین تاریخ و مدنیت شاهدلرینی تخریب ائدیر.

بیز بوتون مسئولیت بیلن انسانلاری بو عمله اعتراض اتمگه چاغیریب و یونسکونون نظرین بو جنایته جلب ائدیویک.

عصمت اور جان...»

(اۆلدورلمه دن... اۆلدو)

فاضل ناصر اگبر

(۵)

كنچيب گندن يوللاروي گوزلرم
زامان كئچه ر، زامانلارا قاتيلير
هرگون صباح، ياپراقلاري ايزلرم
پنجره مه، بير داملا قان آتيلير

(۶)

يادلایيرام بير گنجه، اولدوزلار آلتيندان
بيلمه ديم، او گنجه سته نه اولدو؟
بيلمه ديم، اولدوزلار نچه نجي قاتيندان
آريب توكولدو، باده لر دولدو

(۷)

آه... نه يامان، يامان... گونلره قالدغ
اورك حسرتله كدرله دولدو
كۆنول يئلكنن آتسه صادوق
سانكي بير گونش دوغمادان اولدو

(۸)

يتمه دي مرادا، قالدی مرادين
اولدوز تک داغدان گوزلره آخدون
هاوالاندی سسين، او جالدی آدين
حسرتله دؤنوب، بيزلره باخدين

(۱)

هر سؤدا اوركده قلبد آرتار
هر شاعر، كنديني رويدا بولار
بير گيزلي غم گلير، روي طارتار
(بير داغ بيخيلير، بير ره دولار)

(۲)

آق صودا اوياندى سنون سوزلرون
بيلمم، اوسوزلر هانكي بيجمده؟
اوخشاييب درين شاعر گوزلرون
داغليب، قالدی اورگ ايچنده

(۳)

سن، بير نسته گوردون ابديته ن
بير ايشيق پنازي اوگويدن اوشتو
اونونچون، سؤكدون جانوي بدنن
اوركدن، اوره گه، گونش لر جوشدو

(۴)

ازه لدن بير سس قليمي صاردی
بير سحر، قوللارو قالدوروب گنتدين
او سحر، سن گوزله ين واریدی
داغللاردا اسن يئل كيمي ايتدين

«عصمت اوزجان»: گنج باشيندا دنيا دان گنتعين عراق توركمنى اولان شاعر.

«مراد»: عصمت اوز جانين اوغلو نون آديدير.

پينار: بولاقي.

«آق صو»: كركوكون ياخين ليغيندا بير ايرماق و عصمت اوزجانين شعر مجموعهلرينين بيرينين آدى دير.

نشر کتاب:

آذربایجان و جنبش طرفداران شریعتمداری

در سال ۱۳۵۸

به قلم ماشالله رزمی

آدرس پست الکترونیکی برای تماس با ماشالله رزمی:
<mrazmi@tribun.com>

«آذربایجان و جنبش طرفداران شریعتمداری در سال ۱۳۵۸» نام کتابی است در دوست صفحه که در تابستان گذشته از سوی تریبون منتشر شد. پیش از آن فصلی از این کتاب در تریبون ۴ چاپ شده بود. استقبال خوانندگان از آن مقاله ما را به مشارکت در کار نشر این کتاب تشویق کرد. چنانکه قابل انتظار بود این کتاب نیز با اقبال علاقمندان تاریخ آذربایجان واقع شد.

تا آنجا که به مضمون کتاب برمی گردد، اثری است که یکی از مهمترین «صفحات سفید» تاریخ آذربایجان را موضوع خود قرار داده است. ماشالله رزمی در این کتاب با تکیه بر اسناد موجود، یکی از غیر قابل باورترین حوادث سالهای اول انقلاب ایران را در مقابل چشمان خواننده تصویر می کند. اینکه چگونه آیت الله شریعتمداری بعنوان فقیه ترین فقیه ایران در سال ۱۳۵۸ به همراهی تمامی اқشار مردم آذربایجان به مخالفت با اصل ولایت فقیه برخاست، اما تمامی جریانات چپ و مدعی مدرنیته، در صف طرفداران ولایت فقیه به مخالفت فعال با جنبش خلق مسلمان برخاستند، داستانی است که امروز حتی تعجب شرکت کنندگان فعال حوادث آن روزها را برمی انگیزد...

این کتاب در اولین فرصت بر «تریبون» سایت تریبون بر روی شبکه اینترنت قرار خواهد گرفت: www.tribun.com

برای تهیه کتاب میتوانید به کتابفروشیهای شهر محل اقامت خودتان مراجعه کنید. در ضمن می توانید با ارسال نشانی خودتان و یک اسکناس ۱۰ دلاری (یا ارز دیگری معادل ۱۰ دلار آمریکا) به آدرس تریبون، آنرا سفارش دهید.

توزیع کتاب را «انتشارات نیما» در آلمان بر عهده گرفته است.

آذربایجان خالق ادبیاتیندا

تاریخی حادثه‌لرین ایزلری^(۱)

بابک دانشور (اؤزتورک)

۱- اؤن سوز

کوتله‌لرین یاشاییشیندا ائله‌بیر اؤنملی اولای یوخدورکی، خالق ادبیاتیندا اینجه‌لیکله عکس اولونماسین. آذربایجان تورکو اسکیدن بری اؤز تاریخی، کشچییشی خالق ادبیاتیندا عکس ائتدیرمیشدیر. اونا گؤره‌ده خالق ادبیاتی، تاریخی اؤیرنمک اوچون زنگین معلومات وئریر. بئله‌لیکله اسکی ناغیللار و افسانه‌لر ایله ایلکین یاشایش فورمونو کوتله‌نین دولانیشیق دبلرینی و گؤروشونو اؤیرنیریک.

یابانجی باسقین‌چی‌لار، ظالم حاکیملر حاققیندا یارانان ناغیللاردا، اونلارجا موناسیبت ایفاده اولونور. «دده قورقود»، «کوراوغلو»، «ستارخان»، «بابک»، «قاجاق نبی» کیمی داستانلاردا خالقین کنچمیشلرده یئرلی و یابانجی دوشمنلره قارشى دؤیوشو چکیلیر. بو باخیمدان خالق ادبیاتینین بؤیوک تاریخی دگری وار. خالقیمیزین ایچ و دیش دوشمنلرینه قارشى دؤیوشده یاراتدیغی ایگی‌دلیک ماهنی‌لاری، داستانلاری، کوتله‌نی تاریخ بویو یوردو قوروماغا روحلاندرمیش و

۱- بو مقاله، مؤلفین ۲۰۰۰-جی ایلین اولوسلار آراسی تورک دونیاسی خالق ادبیاتی قورولتایی‌ندا ائتدیگی چیخیشین مننی دیر. بابک دانشور انقلاب دان بیر-ایکی اؤنجه دنیاچه گؤز آچمیشادا، اساس حیات دؤوری، تحصیل ایللیری و دنیا گؤروشونو کسب ائتدیگی دؤورلر سون ایکی اون ایلیگه تصادف اندیر و طبیعی دیر کی، اونون یازی اسلوبو، نثری و ادبی دویقولاری اؤز نسلینه منسوب دیر. بو باخیمدان بو مقاله سون ایللیری وطندن اوزاقلاردا یاشامیش سویداشلاریمیز اوچون، یئنی یئتمه نسلیمزله تانیش اولماق امکائی کیمی ده گؤرونه ییلر- تریبون.

مردلیک، دؤنمزلیک، دؤیوشکنلیک نجه لیک لرین داهادا ایرلی له مه سینه سبب اولموشدور. عرب
باسقین چیلارینین آذربایجاندا تۇرتدیکلری تالانلار، تۇکدویو قانلار بایاتیلاردا عکس
اولونموشدور:

عزیزیم حارامی گلدی
حارام حارامی گلدی
عرب گلدی اولوسدان
تاتار حارامی گلدی

عربلر آی عسربلر
آیاغیندا جورابسلار
عربه یورد وئرمه یین
عرب یوردو خارابسلار

بو بایاتیلار آزاد اولسا ایندی ده ائل آراسیندا یاشاییر. ساواشلاردان، باسقینلاردان، دوغما یوردونان
دیدرگین دوشن آذربایجانلیلارین شاشقین لیق لاری، قایغی لاری بایاتیلاردا ایفاده اولونوردو.

آپئاردی تساتار منی
قول ائلدن ساتار منی
یاریم وفالی اولسا
آختاریب تاپار منی

بوردان بیر تاتار کئچدی
اوخونو آتار کئچدی
غم گلدی، غم اوستونه
گون گوندن بستر کئچدی

اردبیلده «امیر تیمور» حاقدا جاماعات آراسیندا بیر روایت دیلدرده گزیر. بو روایت گۆره «تیمور»
عثمانلی پادشاهی «ایلدیریم بابزید»ی مغلوب اندیدیم سمرقنده قاییتماق ایسته ینده، اردبیلدن
سوشوردو، بو چاغدا شیخ صفی الدین نوه سی، شیخ صدرالدین اوغلو «علی سیاهپوش» اردبیلده
آتاسی نین یشرینده اوتورموشدو. تیمور اونونلا گۆروشمک اوچون شیخین اوتوردوغو
«دارالارشاد» آدلانان ائوه دوشور. گۆروش زامانی اونا بیر نجه عثلمی سورغو وئیریر، جاوابلاردان
شیخین درین و هر طرفلی بیلک صاحب اولدوغوندان حیرت اندیر. اونا ازادتی نی بیلدیریب مرید
اولور.

سونرا شیخ دئییر:
«منه گۆره امرینیز اولسون»

شیخ بویوردو: «منه هنج بیر شئی لازیم دئییل، لاکین اسیرلرین ایچینه مریدلریمیزدن وار، اونلارین بوراخیلما سینی سیزدن رجاء اندیرم.»
 تیمور شیخین خواهیشینی یشرینه یتیرمک ایسته ییر، اونا گۆره ده سوروشور: «سیزین مریدلرینیزین علامتی وارمی؟»
 شیخ قبا سنین آلتیندان بیر قیزیل بویالی یاییق چیخاریب اونا گۆره ده رک دئییر: «بیزیم مریدلریمیزین پاپاغلارینا بو یاییق دان بیر پارچا تیکلیب.»
 روایت گۆره یاییق پارچالانیر شیخین کرامتیندن هر اسیره بیر پارچا چاتیر. بنله لیکله یوزمین کیشیه یاخین اسیر آزاد اولونور.
 بوراخیلان اسیرلر «قیزیل باشلار» آد لانیب و سونرالار «قیزیل باشلار» اوردوسونو تشکیل انده رک شاه اسماعیل خطاینین باشچیلیغی آلتیندا صفویه دۆلتین قورورلار.

قاجار دۇرونون سون زامانلاریندا روسلار بیر داها ایرانین داخلی ایشلرینده موداخله یه باشلایرلار. خوراسان تورکلرینین باشچیسى اولان «جوجى خان» اونلارا قارشى مبارزه یه قالخیر و نئچه ایللر اونلارلا دۇیوشور، نهایت روسلار اونو توزاق ایلن بیر باتلاقا سالیرلار و باتلاقدا اونو گولله ییب اۆلدورورلر. او گوندن خالقین نفرتین روس امپریالیزمین علیه نه تمثیل اندن جوجى خانین آدی دیلله دوشموش و خوراسان تورکلرینین خالق صنعتکارلاری (باخشی لار) اونون حاقیندا قوشمالار قوشموش، دستانلار یاراتمیشلار. هله ده بو ماهنیلار خوراساندا باخشیلار طرفیندن ایفا اولونور. باخشیلار توپلاردا و بایراملاردا «دوتار» ایله جوجو خانین ماهنیسینی اوخویارلار:

جوجو خان خانانلارین خانى
 دره گزده یوخدور سانى
 اورکده قالدى آرمانى
 حثیف سندن اۆلدون جوجو

سنین تکین ننه دوغماز
 فلک داشی داشا قویماز
 نامرد جوانمردی سئومز
 حثیف سندن اۆلدون جوجو

دره گزی آلدین بوتون
 یوخدور رشید سنین تکین
 حلال اولسون امن سودون
 حثیف سندن اۆلدون جوجو

آتین باتاقلارا باتدی
گولله دگدی گوزون یاراتدی
عزیز تنین قسانا باتدی
حنیف سندن اولدون جوجو

اطرافینی سالدات توتدو
سنین باختین نجه یاتدی
خانلار سنی ارزان ساتدی
حنیف سندن اولدون جوجو

روس و اینگیلیز باسقیلارینین آذربایجاندا ظولوملری ده آتالار سوزونده عکس اولموشدور او جمله دن:

اینگیلیز لیلر هنرات شهرینه سوخولدوقلاری چاغ ایران و اینگیلیز قوشونلارینین آراسیندا بیر ساواش تورتدی.

بو آتا سوزو او چاغدان دیلله دوشدو: **یا هنراتدا یا یئر آلتدا!!**

هابئله ایکینجی دنیا ساواشیندا روسلارین انتدیکلری باسقیلار قارشیسیندا یارانان بیر آتالار سوزو بئله دیر: سالدات بیر سیللی ووردو استالیندن زهلم گنتدی.

۲) ایچ دنوریملر و خالق حرکاتینین آذربایجان خالق ادبیاتیندا انتگیسی

عاشیق عابباس:

عابباس بو سوزلری دنییر سریندن
آرخى قازین سویو گلین دریندن
اتل بیر اولسا داغ اوینادار یشریندن
سۇ بیر اولسا ضربی کرن سیندیرار

توفارقانلی عاشیق عابباس ۱۶جی یوز ایللرده شاه عابباس دؤرینده یاشاییب یاراتمیشدیر. خانلار آراسیندا گئدن بوللو ساواشلاردا، کندلر و شهرلر تالانیب محو اولموشدور. خالق یوردوندان دیدرگین اولوب وئرگیلر هر گون چوخالیر، اکینچی و شهر امکچیلری داها یوخسول لاشیردیلار. بئله بیر زماندا توفارقانلی عاشیق عابباس جاماعاتی اصفهان حاکمیتینه قارشى بیرلشدیریب مبارزه یه چاغیریدى. بونلاردان علاوه عاشیق عابباس «عابباس و گولگزیری» داستانین دا یاراتمیشدیر.

«کور اوغلو» خالق دستانی اولدوغو اوچون اوزون زامان دیللرده آغیزلاردا عاشیق لارین سازلاریندا یاشایب بوگونه گلیب چاتمیشدیر. اونا گۆرده دستاندا ۱۷-۱۶ یوز ایللردن اؤنجه کی بیر سیرا قهرمانلیق لاردان همده سونراکی مباریزه صحیفه لریندن ائتگی لنیب.

«کور اوغلو» دستانیندا خالقیمیزین قهرمانلیق مباریزه سی نین بؤیوک بیر دؤورو یوکسک صنعتکارلیقلا اؤز بدیعی ایفاده سینى تاپمیشدیر:

کور اوغلو سانا بنده دیر
در دیندن پراکنده دیر
چونکو ایوازیم سنده دیر
اولسون یوزمین یاشین داغلار

یئردن دورسا کور اوغلو
تورون قورسا کور اوغلو
قان سئل کیمی تۆکولر
بیر قسبی وورسا کور اوغلو

کور اوغلو دستانین باش قهرمانی دیر. دستاندا اولان بوتون فیکیرلرین، ایده لرین، اساس داشیجیسی دیر. کور اوغلو تاریخله سیخ باغلیدیر.

باشقا بیر روایتله گۆره: جلالی دستهلرین رهبرلی ایجریسینده ایرواندا اولان آذربایجان تورکلری ایشتراک اندیرلر. بونلاردان «محمد کانا کولی»، «گیزیر اوغلو موصطافابگ»، «کوسا صفر»، «قاراقاش»، «دلی نصیب»، «تاری تانیماز»، «یولا سیغماز»، «گۆیه باخان» و ... ایگیدلرین آدی واردیر. کور اوغلو آدی بیر کیسی آذربایجاندا قیام باشجیسی اولوب.

ایرانین رشت شهرینده روسیه نین قونسولو «آکساندر خودزکو» گیلانی، آذربایجانلی دولاشیب ایلک کره «کور اوغلو» دستانین توپلاییب. ایندی اونون کور اوغلو سو پاریس موزه سینده دیر. او «کور اوغلو» نو ۱۸۴۵ جوی ایله فارس و تورک دیللرینده بوراخمیشدیر.

«خودزکو» بوردا یازیردی: کور اوغلو اساس اعتیاریله گونئی آذربایجانین سالماس، خوی بسؤلگه لرینده چالیشیر. حتا سالماسدا کور اوغلو نون تیکدیردیگی قالانین خرابه لیکلرینی گؤستریرلر.

کور اوغلو دستانین بیرینجی قولو «آلی کیسی» آدلانیر. بو قولدا خالق ایتقامچیسى اولان «کور اوغلو» گله جک دؤیوشلر اوچون حاضیرلانیر. گؤزلیر دینز جینیدن اولان ایکی قولانا قوربان اندیلن آلی کیسی نین بیرجه اوشاغی روشن دیر. روشن بوتون آذربایجان کندلرینده بؤیون

میلیونلارلا کندلی بالالاریندان بیریدیر. هنج کیمسه دن فرقله مین عادی بیر اینسان دیر. آنجاق خالقا گۆره بئله عادی بیر اینسان هنج زامان اونو او دؤورون ظولموندن، داغیدیجی ساواشلاردان قورویا بیلمزدی. بئله بیر گوج عادی «روشن» ده یوخدور.

بیر ایلخچی بالاسین، دستان قهرمانی سنچن ائل بیلیدی کی روشن ده نورمال گوجدن یوخاری و یوکک گوج و نورمال اینساندان یوکک سویه ده گوج لازیم دیر. بو گوجو اونا انا تورپاق ونره بیلیدی. «روشن» انا یوردونون سنحیرلی سویوندان گوج آلیردی.

اونون آتی قیرآت دان نورمال اولمایان بیر گوج وار. بئله لیکله خالقا گۆره «روشن - کوراوغلو» اولوب غصبکارلارا قارشى ساواشا قالخیر.

«کوراوغلو» خالقین بوتون یاخشی سجه لرنی اؤزونده توپلایان تیپ دیر. او ائلین ایگید اوغلو یابانجی باسقین چیلارا و یترلی پاشا - خان - بگلره قارشى ساواشیب، یوردوموزو مودافیعه اتمیشدیر. بو داستانین اساس ایده سینی تشکیل ائدیر. دستاندا «چنلی بئل»، آذربایجانین وطن رمزی دیر. بورا کوراوغلونون سیلاحداشلاری اوچون مقدس یتردیر. او و اونون سیلاحداشلاری قانلارینین سون دامجی سینا قدر ووروشار، جانلاریندان گنچر و شهید اولارلار، آنجاق «چنلی بئله» قنیم آیاغی دیمه یه یول وئرمز لر.

منی بینادان بسله دی
داغلار قوینوندا قوینوندا
تولک ترلنلار سسله دی
داغلار قوینوندا قوینوندا

دولاندا ایگید یاشیما
یاغی چیخدی ساواشیما
دلیلر گلدی باشیما
داغلار قوینوندا قوینوندا

سفر ائیلهدیم هر یانا
شساهلاری گتیردیم جانا
قیر آتیم گلدی جءولانا
داغلار قوینوندا قوینوندا

اسیر چكديم چنلى بئله
قوچ كوراوغلو دوشدون ديله
خان ابواز منيملن بئله
داغلار قوينوندا، قوينوندا

كوراوغلو تىكجه اوز عصرى نين قهرمانينين تمثيل چيسى دئيل. او اوزوندن اۇنجه عرب باسقين چيلارى ايله ايللر بويو ايگيدلىكله دويوشوب يوزمىنلرجه عرب باشى كسميش. اردبيلين «بيلان اباد» كنديندن ساوالان داغلارينا چكىلميش «بذ» قالاسيندا يورد سالميش، بابكىن ده سيماسيني اوزونده توپلامىشدير. «كوراوغلى» ابوازي آتاسيندان آلب چنلى بئله اپاراندا «جاويدان» دا بابكى آتاسيندان آلب داغلارا «بذ» قالاسينا اپارديغي يادىمىزا دوشورمو؟ كوراوغلو ايكى گوزون الدن وئرميش «آلى» كيشى نين اوغلودور. «جاويدان» ين دا آناسى ايكى گوزدن كوردور.

قىراتى گتىرديم جئولانا
وارسايگيدلرين مئيدانا گلسين
گورسون ديللرين ايندى گوجونو
بويانسون اندامى آل قانا گلسين

كوراوغلو ايلمز ياغيايادا
مردين اسكيك اولماز باشيندان قادا
نعره لر چكرم من بو دونيادا
گورسه درم محشرى دوشمانا گلسين

باكىم بوخ پاشادان، سلطاندان، خاندان
گلسين منم ديين گنچيرديم ساندان
ارلر دالدا لانيب قورخماسين قاندان
آت سورسون غوغايا مردانه گلسين

كوراوغلو امكچى كوتله نين اؤندرى دير. انله بونا گوره ده او فخر اندير:

قول دئيرلر قولون بويون بورارلار
قوللار قاباغيندا گئدن تيرم من

كوراوغلو اوز نيگارينا چنلى بئلى وصف انده رك دئير:

گنبدین دنیین خان چوبانا گلمه سین بو ایل موغانا
 موغان باتیب ناحاق قانا آپاردی سنلر سارانی
 بیر آلا گوزلو بالانی
 آیریلیق ماهنی سیندا بله دنیلیر:

فیکریندن گنجهر یاتا بیلیمیرم
 بو فیکری باشیمدان آتا بیلیمیرم
 نئینیم کی سنه چاتا بیلیمیرم
 آیریلیق آیریلیق آمان آیریلیق
 هر محنتدن اولور یامان آیریلیق

بو ماهنیلاردا آذربایجان تورکونین دوشونجه سی، موباریزه سی و آیریلیقدا گنبدن ساغالماز تاریخی
 یاراسین معین لشدیرمک مومکوندور.

باپاتیلاردان:

آرازی آیردیلاز
 قوم ایله دو یوردولار
 من سندن آیریلماز دیم
 ظلم ایله آیردیلاز

آراز آخار لیل ایلن
 دسته دسته گول ایلن
 من سندن آیریلماز دیم
 آیردیلاز دیل ایلن

آراز آراز خان آراز
 سولطان آراز خان آراز
 گوروم سنی یاناسان
 گل دردیمی قان آراز

شیروانین یاستی یولو
 سو گلدی یاسدی یولو
 گئتدیم یار سوراغینا
 فلکده کسدی یولو

عزیزیم قلیبندیر
 آی دوغدو قلیبندیر
 نه یه دنسن آند ایچیم
 یو قلب او قلب دندیر

عزیزم اویان گول
 اویان بولبول اویان گول
 کۆنول فغان ائیله بیر
 نه یاتمیسان اویان گول

اوتای بو تایا باخار
 آراسیندان جای آخار
 کور اولسون یارین گۆز
 من سیز دونیایا باخار

آلار قوت - گوجو ائلیندن نبی
 ائل اوبانی سالماز دیلیندن نبی

نبی ۱۸۹۶-جو ایلده گونئی آذربایجاندا ووروشلارین بیرینده شهید اولور. نبی نین شهادتی بوتون آذربایجاندا یاییلیر. بوتون خالق هر ایکی ساحیلده، اونون اولدورولمه سیندن کدرلنیر و گۆز یاشی آخیدیر. خالق اۆز قهرمان اوغلونو چوخ انتگیلی ماهنیلارلا، اوخشاملارلا یولا سالیر. آناسی «گۆزلین» دیلیندن دئیلمیش بیر بایاتی دقتی چکیر:

عزیزیم تیکه - تیکه
 داغلاندم تیکه - تیکه
 آنان ساچینی یولور
 کفنین تیکه - تیکه

نبی نین شهادتی ایله علاقه دار دئیلمیش نغمه لردن بیرینده عموم خالق کدری گوجلور ایفاده ائدیلیر:

داغیتدی دوشمنلر اورمودا اوبا
 قارایوردو گۆروم قالسین خارابا
 قوج نبی گندیب آییلماز خوابا

داراسین ساچینی تئلر آغلا سین
یئر یسین اوستونه ائلر آغلا سین

قاچاق نبی نین بیرینجی سیلاحداشی هجر خانیم دیر. او چوخ باجاریقلی و قورخماز دیر. او نبی نین شوگیلی و حیات یولداشی دیر. نبی به عاشیق اولموش، آتا و آناسینین راضیلیغی اولماسا بئله، شو دیگی ایگیده قوشولوب داغلارا قاچمیئیدیر. نبی شهید اولدوقدان سونرا ظالیملر اونو قازاماتا سالیر، اوردا اونون بیر اوغلو دونیایه گلیر. قدار دوشمنلر اوشاغی قونداقدایکن اولدورورلر. آنا ناله سین بو تون خالق ائشیدیر:

نه ظالیم اوزون وار، ای قوجا دنیا
ظولمون عرشه چیخدی، سای، قوجا دنیا
تو تدون فقیر لره وای، قوجا دنیا
کئچدی شو شکالارا کورپه م آی نبی
هار داسان، هار داسان، های - هارای، نبی

ستارخان:

تبریزده وار انقلاب ممدلی دینمه گنت یات
گنت اوزونه کومک تاپ یورغان سازلا، اورت یات
آل کومک اینگیلیز دن
ممدلی سن دورمایات گنت لیاخووا یالوار
تبریزده ستارخان وار ممدلی سن دینمه یات

ایگیرمینجی یوزایللیگین اوللرینده گونئی آذربایجاندا «ستارخان» ین باشچیلیغی ایله باش وئرن انقلاب، دوغودا ان گوجلو خالق حرکاتی ایدی. ستارخان و انقلابین باشقا فدائیلری حاققیندا چوخلو روایتلر، ماهنی لار، خاطیره لر یارانیب. خالقین دیلینده، سنگرلرده اوخونموشدور. بو ماهنیلاردا قهرمانلار تعریفلنیر، انقلاب دوشمنلری قاجار حاکمیتی، روس حؤکومتی، اینگیلیز دیپلوماتلاری و اونلارین ال آلتیلاری لاغا قویولوب، لعنتله دامغالانیر. خالق ماهنی و نغمه لری ده ان چوخ ستارخاننی ترنم اندیر. ستارخانین ایگیلیگی، ووروشمالاری، تدبیرلی اولماسی، دوشمنه نیفرتی، وطنه و ائله شوگیسی، صداقتی، لیاقتی باره ده ائله اونون اوز دیلیندن دئیلن نغمه لرده شهر تئلدیریلیر.

«یاشاسین ستارخان» ماهنی سی بو جهتدن دیقته لاییق دیر. انقلابچیلارین اضطرابلاری، مشقت لری، موباریزه لری، عنعنه وی ماهنیلارین فورموندان اینانیدیرجی ایفاده اولونور، واختیله ستارخانین دیلیله دئیلمیش پارچالار بئله اولموشدور:

اوتور موئشدم خییواندا
 آی باجی جان یارالاندیم
 اوتور موئشدم داملار اوسته
 اۆلدوردولر ملت اوسته
 گولله گلیر دسته دسته
 آی آناجان یارالاندیم
 آی باجی جان یارالاندیم

ستارخان حرکاتیله باغلی ماهنی، روایت و احوالاتلاردان فایدالاناراق سونرالار بیر داستاندا دوزلد میشدیر. بو داستانی «عاشیق حسین جاوان» یاراتمیشدیر. داستانین قیساچا مضمونو:

ایران شاهی ممدلی شاه آذربایجان و ایرانین باشقا یئرلرینده ظولمونو، استبدادینی گونو-گونودن آرتیردی. اۆزلیکله آذربایجان تورکلری چوخ آجیناچقلی حیات سوروردولر. اونا گۆرهده خالق آراسیندا تنز-تنز عصیانلار باش وئیردی و بو عصیانلارین بیرینده ستارخان یولداشلاری ایله مشورت اندیب ایران شاهینا بیر شعر-مکتوب گۆندریب، آذربایجانا استقلالیت ایسته بیر:

انسان اولان وطنینی ساتماسین
 تمیز قانین ناپاک قانا قاتماسین
 ناموسون، غیرتین، عارین، آتماسین
 اۆز و اۆز یوردوندا پایدار اولسون

«ممدعلی شاه» مکتوبدان چوخ حیرص لئیر. عصیانچیلاری محو ائتمک ایسته بیر، جمعیتی داغیتماغا امر وئیر، «ستارخان» اۆز یولداشلارین موباریزه دن دۆنمه مه گه چاغیریر:

آزادلیق یولوندا آخسادا قانیم
 قورباندير وطنه بو جیسم و جانیم
 قوی دۆنسون گولشنه آذربایجانیم
 باغیم دولسون شیرین بارا گئدیم من

ستارخان قوشون توپلاماق اوچون «قمر» آتینی مینیب، دیلینده وطن سۆزو تبریزه گئدیر.

گنجه-گوندوز قلنج وورورام
 سته خوش گون آلیم، تبریز

مظلوم لار اولسون آسوده
منده دلشاد اولوم تبریز

حقیقتین او جاغیسان
عزیز انا قوجاغیسان
جتین بیر بو جاغیسان
آجیب غونچه گولوم تبریز

سنین کیمی انا هانی
شؤهرتین توتوب دونیانی
یاخشئی ساخلا ستارخانئی
سنه اوغول اولوم تبریز

«ستارخانین» ان یاخین سیلاحداشی «باقیرخان» دیر. اونلار بوتون دویوشلرده چیگیین چیگیینه
دوشمنه قارشئی ووروشوردولار.

آذربایجان تورکلری ایلرلر بویو استقلال و آزادلیق اوغروندا باسقینچیلارلا موباریزه آپارمیشدیر. بو
موباریزه لر هم اوزونون قهرمان لاری، ادلی سانلی باشچیلاری ایله همده دویوش عنعنه سی ایله
خالقیمی زین تاریخ خزینه سینی زنگین لشدیرمیشدیر.

۲۵-جی یوز ایلین بیرینجی یاریسیندا وطن تاریخینین کؤکسونه مشروطه حرکاتی، خیابانی
عصیانی، و ان اؤنملی سی ۲۱ آذر استقلالیت اوغروندا انقلابی موباریزه لر یازیلیب و خالق ادبیاتیندا
ایزینی قویموشدور.

ستارخانین ایگیلتیگی و قهرمانلیغی حاقدانلارلا روایت، دستان و افسانه لر خالقین دیلینده
گزمکده دیر. ستارخان اولان عموم کوتله محبتی اؤز ایفاده سینی کوتله طرفیندن یارانیب سنگرلرده،
کوجه لرده، بیغینا جالاردا اوخونان ماهنیلاردا و شعرلرده داها آیدینجاسینا گؤروروک:

ستارخان گلیر دیلین
گولله نی آتیر چمیلین
آتینی سورور صفیلین
بارا کاللاه قاللاج اوغلان
مشروطه یه فراج اوغلان

ستارخان گئییب قارانی
باغلا ییب بندی بره نی

قویمور کنار دان گلله نی
بارا کاللاه قاللاج اوغلان
مشروطه یه فراج اوغلان

ستارخان ووروب عئینکی
قرآن دان گئییب کؤینه گی
غئیدن گلیر کؤمگی
بارا کاللاه قاللاج اوغلان
مشروطه یه فراج اوغلان

حیدر خان عم اوغلو:

عم اوغلو گلدی خویا
خویلولارا قرار قویا
یئیملرین قارنی دویا
یاشاسین گؤزل عم اوغلو

عم اوغلو مینیب فایتونا
تومار وئریب اؤز آتینا
چۆرک یئینیب یؤز آلتینا
یاشاسین گؤزل عم اوغلو

راستا بازارلار راستاسی
گلیر مجاهید دسته سی
عم اوغلو دور سرکرده سی
یاشاسین گؤزل عم اوغلو

باققال بازار چیراغ قویدو
کاسیب باخدی قارنی دویدو
هر بیر ایشه قانون قویدو
یاشاسین گؤزل عم اوغلو

«حیدرخان افشار» آذربایجاندا مشروطه حرکتی زامانی ستارخان و باقیرخانین ان یاخین سیلاحدشی اولموش الده سیلاح دوشمن قووه لره قارشی رشادته موباریزه آپارمیشدیر. او تبریزده «آچی چای» ساواشیندا مرند و خوی شهرلرینده دوشمنین ازیلمه سینه و اوزللیکله خوی شهرینده خالق حاکمیتینین یارادیلماسینا هنج بیر شئی دن اسیرگه مه میشدیر.

حیدرخان ستارخانین محبت و حؤرمیتی قازانمیشدیر. اونا گؤره ده ستارخان مرند و خوی شهرلرینین مودافعه سین حیدرخانا تاپشیردی. حیدرخان خوی شهرین آزاد ائتمیش آپاردیغی ایشلر و خالقین ریفاھی اوچون تدبیرلری، دیقتی جلب اندیردی. محض بونا گؤره ده «حیدرخان» حاقیندا خالق طرفیندن ماهینلار یارانیب، داستانلار، روایتلر دوزلدیلیمیشدی. خالق اونا «عم اوغلو» فخری آدی و ثریب بو قورخماز باشچی ۱۳۰۰-جو گونش ایلینده ۱۷۹ ییل بوندان اؤنجه اینگیلیز جاسوسلاری نین تله سی، گیلانلی تات میرزا کوچوک خانین خیانتی و فرماتی ایله نامردجه سینه آرخادان گولله نیشدیر.

سون سؤز بو دورکی، آذربایجاندا آغیز ادبیاتی، حسرت، آرزو، غم، عشق، ایگیلیک، موعظه و... مضمونلار ایله دولودور و بو اوندان اؤتور دورکی بو ادبیاتی یارادانلار بللی و معین شخصلر اولمامیشلار. آذربایجاندا هر فورمدا حرکت یوروش و دنوریم عین زاماندا اؤز ایزینی بوراخیب و گله جک نسله اؤرنک کیمی خاطیره اولور.

گونئی آذربایجانین چتینلیکلرینه، باسقیلارینا اؤتری حالدا باخیب و گؤز اؤنوندن کئچیرسک، گؤروروک سون یوز ایللرده بو خالقا چوخلو یوروشلر و باسقیلار اولوب. تورکمن چای آنلاشماسی، پهلوی حاکمیتین قارا گونلری، بو تضيقلری اورا یئتیریرکی خالق اؤز دیلینده یازیب پوزمادان محروم اولور. و حتا تورکجه یازیب اوخوماغینا دوستاق و اؤلوم جزاسی و ثریلیر.

هر حالدا ناغیللار، بایاتیلار، آتالار سؤزو آنالارین اوره کلرینده بسله نیب و بیزلره چاتمیشدیر. سؤز سوز آذربایجان خالق ادبیاتی هر زامان اؤز دیریلیگین ساخلایب و یارانان هر جوره دنوریم و یابانجی لارا قارشی دیرنیشینی پاداشت دفتری کیمی بایاتیلاردا، آتالار سؤزلرینده و ناغیللاریندا عکس ائتدیریب.

اگر بیز، گؤنی آذربایجانین گنجلری، اؤز آنا دیلیمیزده تحصیل ائتمه سک ده قوجا آنالاریمیز و آنالاریمیز بیزیم تاریخ خزینه لریمیز اولوب و بیزیم تاریخیمیزی گؤزل ناغیللار، بایاتیلار و ماهینلار ایله اوشاقلیقدان قولاغیمیزا اوخویوبلار. و بونونلا دا دیریلیگینی، چالیشقانلیغینی و جسارتینی بوتون انسانلارین گؤزونه چکمیشلر.

شرق فلسفه سینده سوسیال ادراک پروبلمی

دوقتور جلال زاهدی

شرق فلسفی فیکرینده سوسیال ادراک پروبلمین قیبولوشو و حلّی موجود سوسیال فلسفه، تاریخی شرایط، اجتماعی شعور سویه سی، سوسیال قرویلارین طلباتی، منافع و آرزولاری ایله باغلیق طرزینده انکشاف اندهرک زنگین لشمیش دیر. جمعیت، اونون انکشاف قانونلاریندان، حرکت و ثریجی قوه لریندن بحث ائدن سوسیال فلسفه، اونونلا سجه لئیر کی، او، سوسیال ادراک سیز و سوسیال ادراک دا فلسفه سیز مومکون دئییلدیر. بو قارشیلیقلی علاقه تاریخ بویو، خصوصیه علم و فلسفه نین انکشافی ایله علاقه دار متفکرلرین فلسفه تفکوروونده اؤزونو گؤستریشدیر قدیم دؤورده هئرو دوتون تاریخی شعور، اورتا عصرلرده ابو حامد محمد الغزالی و آکونالی فومانین تاریخین تئولوژی ایضاحی، انتباه دؤورونده جوردانو برونو، نیکولای کوزانسکی، کامپانئلا و باشقالارینین هومانیزم ایدال لاری، ینی دؤورده ژان ژاک روسو، آقوست کونت و باشقالارینین تاریخی فلسفه سی، هئگل ین عقل و تاریخ، کارل مارکسین تاریخه ماتریالیست باخیشی و سایره نی گؤستر مک اولار.

شرق فلسفی فیکرینده کلاسیک فلسفی عنعنه لر، دینی فلسفی جریانلار، الاهیات، تصوف، کلام، حکمت متعالیه سوسیال ادراک نظریه سینی شرطلندیر میشدیر. بو شرطلنمه نین مئکانیزمی اونونلا ایضاح اولونور کی، شرق دونیاسیندا سوسیال ادراک نظریه سی بیر طرفدن، سوسیال حادثه لر فلسفه نین تدقیقات پرئدمتینه [مؤوضوعونا] چئوریلدیگی زامان موجود اجتماعی شعور سویه سینه اویغون طرزده عمله گلمیش، دیگر طرفدن، سوسیال ارنیه لری قانونونا اساسلاناراق تاریخی شرایط و سوسیال منافعلر چرچیوه سینده سوسیال دگرلری درک ائتمکله قرار لاشمیشدیر.

قدیم دؤورلرده ایران، آذربایجان و افغانستاندا گئیش یا بیلیمیش زردوشتیزم، مانئی ایزم، مزدکیزم، عربستاندا ایسه، اسلام دینیندن اول جاهلیت دؤورونده کی غیر انسانی مناسبتلر سوسیال دوشونجهلر کیمی سوسیال ادراکین ایدی بازاسینی تشکیل ائتمیشدیر. لاکین، اسلامی عقیدهلر جاهلیت دؤورونده کی باخیشلاری آلت - اوست اندهرک قارشیا چیخان مساله لرین یئنی فورمادا قویولوشو و حلینه امکان یاراتدی. بورادا، سوسیال دوشونجهلرین اساسینی «هامی بیر دوغولوب هامی برابر اولمالیدیر»، «آداملار طبیعی تئلر و سپیال [مخصوص] داورانیشلا بیرلشمه لیدرلر» شعاری تشکیل ائدیردی. مسلمان شرق متفکیرلری بئله حساب ائدیردیلر کی، اگر اجتماعی حادثه لر گؤستریلن پرینسیپله آراشدیریلارسا اوندان ایرقچی لیگه، نه سوسیال عدالت سیزلیگه، نه ده ایکینجی درجه لی دنییلن آداملار ایشر قالماز.

شرق فلسفی فیکیرینده سوسیال ادراک نظریه سی بهره لندیگی مختلف ایدیا منبع لرینین تأثیری ایله مختلف مرحله لر دن کئچمیشدیر. بئله کی، یونان و روما فلسفه سینین تأثیری آلتیندا شرق متفکیرلری شرقه مخصوص فورمادا سوسیال ادراک نظریه سینین یاراتماغا چالیشمیشلار. همین مرحله نین گؤزکملی متفکیر و فیلسوفلاریندان: *ابو یوسف یعقوب بن اسحاق الکندی*، *ابو نصر فارابی*، *ابولحسن بهمنیار*، *الرازی*، *سراج الدین اورموی*، *خواجه نصیرالدین طوسی* و باشقالارینین یاراتمیش اولدوقلاری *مشاء فلسفه* سینی گؤستریمک اولار. اشراق فلسفه سینین بانیسی *شهاب الدین سهروردی زردشتیزم* و مانئی ایزمین تأثیری ایله شرقه مخصوص فورمادا «ایشیقلاز ایشیقی» تعلیمی ایله سوسیال ادراک نظریه سینین یاراتمیشدیر. اورتودوکس اسلام فلسفه سینین بانیسی *سایلان ابو حامد الغزالی* تنولوژی ادراک نظریه سینین یاراتماغا چالیشمیشدیر. بونلاردان علاوه، تصوف، کلام، اخوان الصفا، حکمتی مطالعه فلسفه سی اساسیندا عمله گلن ادراک نظریه سینین گؤستریمک اولار.

قید ائتمک لازمدیر کی، آنتیک فلسفه و اسلام دینی احکاملارین مختلف سبکلرده تفسیری و همین تفسیر اساسیندا عمله گلن دینی فلسفی جریانلار سوسیال ادراکین آنتولوژی و قنوسئولوژی [شناخت تئورسی] طرفلرینین معین لشمه سینین شرطلندیرمیشدیر. اجتماعی وارلیق و اجتماعی مناسبتلر سوسیال ادراکین آنتولوژی و بونلارین درک ائدیلمه سی ایسه قنوسئولوژی طرفینی تشکیل ائدیر.

شرق فلسفی فیکیرینده سوسیال ادراکین آنتولوژی سوندا اجتماعی مناسبتلر ایکی یثره بولونور: انساندان کنارداکی مناسبتلر، بیرده انسانلارین داخلی عالمینده کی مناسبتلر. شرق فلسفی فیکیرینده حیسی عیانی لیغا مالک اولمایان شیئرلر درک ائدیلمن، یالنیز صورتی بئینیمیزده آلیتان شیئرلر درک ائدیلمن دیر. شرق فلسفی فیکیرینده ادراکین اساسینی تکجه پراکتیک دئییل، هم ده عاغیل تشکیل ائدیر. چونکی متفکیرلرین فیکیرینجه، حادثه لری عمومی لشدیرن پراکتیک دئییل، عاغیلدیر. بوندان علاوه، شرق فلسفی فیکیرینده سوسیال ادراک حیسی، عقلی ادراکلا محدودلاشمیر. اونا بیر چوخ عامللر، او جمله دن، سوسیال وارلیغین اؤزونون دیشمه سی، شعورون محدودلغو، سوسیال و طبیعی عامللر، انسانین کاراکتر و منلیگی و سایره مهم تأثیر گؤستریر.

شەرق فەلسەفى فېكىرىندە مەتفەكىرلەر ۋە فېلوسوفلار اولجە درك اندىلەن اوبۇژنىكتى شەرقە مەخسۇس فورمادا مەين لىشىدەرەك سونرا اونون درك اندىلىپ اندىلمە مەسىنى آيدىنلاشدىر ماغا چالشيىرلار. مثلاً اونلار وارلىغىن درك اندىلمە مەسىنى شەرح اندەرەكن اونون ايلاهى، اوبۇژكتيو ۋە سوبۇژكتيو وارلىق كيمي مختلېف فورمالار بۇلورلر. اونلار يىن فېكىرىنچە ايلاهى وارلىق درك اندىلەن دىئىل، اۇيرەنىلندىر. اوبۇژكتيو وارلىق او زامان درك اندىلە بىلەر كى، بىشىمىز دە اونون عەكسى آلىنىشى اولسون. دىنمەلى، درك اندىلەن شىلەر، سوبۇژكتيو يىن دە كى تصورلر يىدەر.

ابو يوسف يعقوب بن الكندي (۸۷۲ - ۸۵۱) ادراكين اوبۇژكتيدن دانىشاركن مەدى ۋە مەنوى عالم دىئە اونو ايكى يىرە بۇلور ۋە كۇستىرەر كى، مەدى عالم دويغولارلا، مەنوى عالم عاغىل لا درك اندىلەر. دىنمەلى او، مەدى عالمين درك اندىلمە سېندە سىنو آلىست، مەنوى عالمين درك اندىلمە سېندە راسيونالىست ايدى. او بونلار يىن آراسىندا كى علاقه ۋە وحدتى كۇرە بىلمە مشدىر. اونا كۇرە دە او، بىلە بىر نىجە يە كلىر كى، حقىقتىن يولو روحدان عقلە، عاغىلدان فعالىتە كىچىمك دىر. بو پروسىندە حىسلر جىسلر يىن فورماسىنى، عاغىل جىسلر يىن مەنوى فورماسىنى، مقصد ايسە جىسلر يىن ظاهرى كۇرونوشونو قاوراماق دىر. الكندي، بورادا حىسى ۋە عقلى ادراك پلەلر يىن دوزگون شەرح انتسە دە ادراكدان مقصد ماهىتلر يىن درك اندىلمە مەسى دىئىل، ظاهرى كۇرونوشلر يىن اۇيرىلمە مەسىنى قبول اندىر. هم دە اونون فېكىرىنچە ادراكين غايەسى آلاھا ياخىن لاشماق دىر.

ابونصر فارابى (۹۵۰ - ۸۷۰) ادراكين اوبۇژكتىنى «مدنى فەلسەفە»، «مدنى علم» ۋە «مدىنە شناسلىق» مفھوملار بىلە افادە انتمىشىدەر. فارابى يە كۇرە سوسىيال ادراكين باشلىجا اوبۇژكتى انسان دىر. چونكى او، بوتون سوسىيال مسالەلر قارشىيا قويور ۋە حل اندىر. فارابى ادراكين پىللەلر يىن دانىشاركن عقىدە ۋە دوشونجەلر، جمعيت ۋە اونون انكشاف مرحلەلر، اىنچە صنعت، عادت، عىتەلر، دىنى ستايشلر، بايرام، ماتم، ۋە دىفن مراسىملر، معىشت ۋە اونىيت اصوللار ۋە سايرەنى كۇسترمىشىدەر. لاكىن فارابى سوسىيال حادەلەرە دابر فېكىرلر رىئال، كىچىك حادەلەر دن يوخ، آرزوسوندا اولدوغو «مدىنە فاضلە» (فضىلتلى شەر) ادلى شەر اھالى سىن يىن دوشونجەلر يىن اخذ انتمىشىدەر، او، «مدىنە فاضلە» دىدىكىدە انلە بىر جمعيتى نظردە توتوردو كى، اونون عضولر كمال سعادتە چاتماق مقصد بىلە بىر يىرە توپلاشىب، بىر بىرىنە كومك ۋە ياردىمچى اولماقلا حقىقى انسان سعادتىنە نايىل اولسون.

فارابى اۇز زمانە سىن يىن دوشونجەلر يىن، اصولچو مسلمان فەلسەفە سېنە اويغون سوسىيال حادەلر يىن عملە كىلمە سىنى «طبعى ضرورت» ابلە علاقه لندىر مىشىدەر. طبعى ضرورت فارابى يىن فېكىرىنچە جمعيتدن كىنار طبعى ۋە سوسىيال عامللر دىئىل، انسانين ذاتا فطرى مدنى اولماسىدەر. او، كۇسترمىشىدەر كى، انسانلار فطرى مدنى اولدوقلار يىن كۇرە بىر يىرىنە اونىيتە، معاشرە ۋە علاقه يە كىرەرەك جمعيتى عملە كىتىر مىشىدەر. فارابى جمعيتىن عملە كىلمە سىنى تىكچە انسانلار يىن فطرى مدنى اولماسى ابلە دىئىل، هم دە طبعى محيطىن رولو ابلە ايضاح اتمىكچە چالشمىش دىر، او، بىلە

حساب اندریدی کی، مختلف اولکله لرین اقلیم و آبهاوالاری اورادا یاشایان میلترین کاراکتر و احوال - روحیه لرینه تأثیر اتمکله حاضرکی و گله جگ نیلترین بینوره سینی قویور و اونلارین طبعی کاراکترینی، اونسیت ده کی فرقی جهتلی و جمعیتین معین استقامته میل گؤستره سینی شرطلندیره جکدیر. (۱)

فارابییه گؤره ادراکدان مقصد، بیلگین الله اندیلمه سیدیر. او، بیلگین اوچ سویه سینی: بلاواسطه بیلک، نظری و مشاهده بیلگی گؤستر میشدیر. بیلگین بیرنجی سویه سنین ایضاحیندا فارابی اورتا عصر ارتدکس مسلمان فلسفه سنین تأثیریندن کنار دنییل. لاکین بیلگین ایکینجی و اوچونجو سویه سنین شرحینده فارابی موجود علم و فلسفی بیلکله بیهلمگی گؤستر میشدیر. فارابی بو بؤلگوده عاغلین رولونا یوکسک قیمت و نره رک اونون ایک جور: «اثبات» و «ایضاح اندیجی» رولونو گؤستر مکله نظریه یه اوستونلوک و نر میشدیر. ابن مسکویه (۱۰۳۰ - ۹۳۶) فارابی ایله راضیلاشمیر و پراتیکین نظریه دن اوستون اولماسینی تأیید اندیر. ابوحنیان توحیدی ابن مسکویه ایله راضیلاشمیر، عقلی اساس قبول اندیر و عقلی آلاها قوووشماق اوچون نردوان ساییردی.

بهمنیار ابولحسن منرزیان (؟ - ۱۰۶۶) ادراک مسأله سینده فارابی نین تعلیمی داهادا زنگین لشدیر میشدیر. او گؤستر میشدیر کی، «شیین درک اندیلمه سی همین شیین اوبرازینین انسان تفکورونده یارانمادی دیر». بهمنیارین فیکرینجه کونکرت شیلر بیین واسطه سیله مجرد شیلر ایسه عاغل واسطه سیله درک اندیلیر. او ادراکین ایشلری و بو بیلرلر آراسیندا قارشیلیقی علاقه نی دوزگون شرح اتمیشدیر.

ابن باجه، الغزالی نین ادراک حاققیندا میستیسیمی تنقید انده رک گؤستر میشدیر کی، انسان عقلی اول کی بیلکله اساسیندا زنگین لشرک دایما انکشاف اندیر. ابن باجه ادراک پروسه سینده عاغلین رولونو دوزگون شرح اتمه ده حسین ادراک مونتلرینی نظره آلامیشدیر.

ابن رشدون (۱۱۹۸ - ۱۱۲۶) ادراک تعلیمی اوزونه مخصوص کاراکتر داشیر. او، سوسیال حادثه لرینی راسیونالیزم موقعیندن ایضاح انده رک گؤستر میشدیر کی، تفکور تام آزاد اولسا دا خارجی شرایط و عامل لر اونو محدود اندیر، نتیجه ده تفکورله خارجی عامل لرین نسبتینده تفکورون عاجزلیگی خارجی عامل لرین ایسه حل اندیجی لیگی آیدینلاشیر. ابن رشد ادراک پربولتمی نین قویولوشو و حلینده بیر طرفدن رئال شیلرین اوبژکتیولیگینی قبول اندیر، آمما دیگر طرفدن گؤستر میشدیر کی، رئال شیلرین کیفیتی انسانلارین دو یغولاریندن آسیلی دیر. او، یازیردی «هر شئی اوزوندن آسیلی اولمایارق «یاخشی» و یا «پس» دیر. ابن رشد بورادا شیلرین وارلیغینی اونون منسوب اولدوغو جیسیم و پرندمنته [موضوع ایله] علاقه لندیردیگی حالدا او،

۱- «سیری در اندیشه های اجتماعی مسلمین» - محمود نفیسی، «مسلمانلارین اجتماعی اندیشه لرینه سیاحت، تهران، ص: ۵۴»

ماتىريالىست كىمى چىخىش ئاندىر. ۱۰۳۷ - ۹۸۰) فارابى دن فرقلى اولاراق اجتماعى مەلەلرى عابله چىرچىو سېئىدە اولماسىنى گۇستىر مەكلە سوبۇكتىو ايدآلزمە يووارلامىش اولور. بئله كى، او يازىردى «شىليرىن ياخشى و پيس اولماسى عاغىلدان آسىلى دىر».

ابو على ابن سينا (۱۰۳۷ - ۹۸۰) فارابى دن فرقلى اولاراق اجتماعى مەلەلرى عابله چىرچىو سېئىدە حل ائتمگە چالشمىشدىر. او، جمعئىدە غير برابرلىگى اوزونە مخصوص فورمادا ايضاح ائدەرەك گۇستىر مىشدىر كى، «اگر هامى پادشاه اولسا اونداهامى آرادان گئدر، اگر هامى فعله، رعيت اولسا يئنه ده هامى محو اولار، اگر هامى ثروتدە برابر اولسا اونداهىچ كس ايشلەمز، اگر هامى يوخسول اولسا اونداهامى يوخسوللوقدان جان وئره جكدىر».

ابن سينا حاقلى اولاراق جمعئىدە كى غير برابرلىگى مختليف طبقەلرین اولماسيله ايضاح ائدىر. لاكىن طبقەلرین عملە گلەمە سېئىنى اداملارین توتدوقلارى وظيفه و پئشه ايله علاقه لندىرەك جمعئىنى اوج طبقە به: سياستچىلر، صنعتكارلار و قورويو جولارلا بۇلور. صنعتكارلار بۇلگە سېئىدە اكينچىلرى، تاجىرلرى و دۇولت مأمورلارینى داخل ائتمىشدىر.

شهاب الدین يحيى سهره وردى به (۱۱۹۱ - ۱۱۱۵) كۇره سوسىيال ادراك اوبۇكتىو گشچكلىگىن سوبۇكتىو اوبرازى كىمى اوز تظاهرىنى تفكوردە تاپىر. او، بئله بير نتيجه به گلير كى، «بئىن ده عكسى آلىنان شىلر درك ائدىلن دىر، عكسى آلىنمايان درك ائدىلمز دىر». سهره وردىن بىن همىن مدعاسى سونرالار اسلام فلسفە سېئىن ادراك نظرىه سېئىن اساسىنى تشكيل ائتمىشدىر. لاكىن گۇستىرلن مدعانىن ماتىريالىست و ايدالىست روحى قارشىيا چىخدىغى اوچون اسلام متفكرلرى خصوصيله معاصىر متفكرلرى، او جملە دن علامه محمد حسين طباطبايى، محمد تقى جعفرى و باشقا لارى اسلام دىنى باخيمىندان شرح ائدەرەك گۇستىر مىشلىر كى، بئىئىدە عكسى آلىنمايان فوق الطبعىي قوولر، او جملە دن آلاھ درك ائدىلمز دىر، لاكىن اۇيره نىلندىر. اونلارین فېكرىنجه انسانلار طبعئى درك ائتمكە آلاھىن يارادىجىلىق عظمتىنى اۇيره نىمىش اولورلار.

سراج الدین اورموى نىن (۱۲۸۳ - ۱۱۹۸) فېكرىنجه «انسان اجتماعى وارىق دىر اونون فعالىتىدە دىل، تفكور و عمل كىمى تئرىاد و حدت تشكيل ائدىر». او، بو استقامتدە «معتدلىك» پرىنسىپىنى ايره لى سورمكە فلسفى فېكرىدە سوسىيال ادراك و اونون اوبۇكتى حاققىندا فېكىر سۇيله مىشدىر. او، بئله حساب ائدىردى كى، معتدلىك ضدىتلىرى آرادان قالدىرماقلا سوسىيال قروپلارین منافعىنى تامين ائتمىش اولار. ضدىتلىر مەلە سېئىنى دىالكىتىك باخىمدان يوخ، متنافىزىكجه سېئىدە حل ائتمگە چالشان اورموى بئله حساب ائدىردى كى، ضدىتلىر سوسىيال حادثەلرین عمومى سېكده اۇيره نىلمە سېئىدە دىئىل، كونكرت مەلەلرین حلئىه يۇئلدىلمە لى دىر. ضدىت پىروبلئمىن بو باخىمدان قوبولوشو و حلئى مەلە سېئىدە استاد ائدن اورموى بو نتيجه به گلير كى، يالنىز بو حالدا جمعئىدە فردى و اجتماعى مناسىتلىر، منافع و طلباتلار، آرزو و اىستكلرو حتى انسانلارین كاراكتىرلرى ده هميشە لىك حل اولاجاقدىر. او، همىن فېكىرلرینى اساسلاندىرماق مقصدىله

گۆسترمیشدیر کی، اگر حادثه‌لره معتدلیک پرینسپیی ایله یاناشیلسا عاغیل کامل لشرک حکمته، غضب کامل لشرک شجاعته، شهوت کامل لشرک شرفه چئوریله بیلر.

خواجه نصیرالدین طوسی (۱۲۷۴ - ۱۲۵۱) سوسیال ادراک ساحه‌سینده ان بؤیوک خدمت‌لریندن بیری سوسیال حیانا عاید دولاشیق مرکب اصطلاحلارین باشادوشوله جک دیلده شرح اندیلیمه‌سی دیر. همین اصطلاحلاردان اجماع، جمعیت، معنویت، نفس، اخلاق، ادراک، شعور، عاغیل و سایره. طوسی اجماع سؤزو عوضینه عربجه شهر معناسینی افاده ائدن «مدینه» سؤزونو ایشلمیش دیر. مدینه اصطلاحی تکجه جغرافی معنادا دئییل، هم ده اجتماعی مناسبتلر کیمی شرح اندیلیمیش دیر. ادراکدا سنسواللیق موقعیندن چیخیش ائدن طوسی سوسیال مسأله‌لرین درک اندیلیمه‌سینده طبقه‌لشمه، سوسیال قورولوشا عاید ایدیلار، اخلاق و دیگر پروبلنماتیک مسأله‌لر حاققیندا اوریزینال فیکیرلر ایره‌لی سورموشدور. او، جمعیتده امگین رولونو دوزگون قیمتلندیرمیش دیر. طوسی گۆسترمیشدیر کی، «انسان یاشاماق اوچون هر شئیده اول یشمگه محتاج دیر. انسانین یشمگی ایسه حیوانلار کیمی علف و سودان عبارت دئییل و طبیعت طرفیندن ده حاضر - ناظیر وئرلمیر...» بونون اوچون امک صرف ائتمک لازمدیر. (اخلاق ناصری. باکی، ۱۹۸۹ صحیفه ۲۱ - ۲۰).

طوسی جمعیتده کی طبقه‌لری دؤرد عنصرله مقایسه ائدیر. بنله کی، ضیالیلاری سویا، اکینچیلری تورپاغا، حربچیلری اودا، تاجرلری هاوایا اوخشادیر. فارابی، ابن سینا و دیگر شرق متفکیرلری کیمی طوسی ده سوسیال حادثه‌لری اؤیره‌رک ایداللار حاققیندا دوشونموشدور. اگر فارابی «مدینه فاضله»، ابن سینا «عمران» حاققیندا دوشونوردولرسه طوسی نین غایه‌سینی ایدال انسان، ایدال عایله، ایدال جمعیت تشکیل ائدیردی. فیلسوفلارین ایداللار حاققیندا دوشونجه‌لری تصادفی دئییل. او زمانین فاجعه‌لریندن، آجی محرومیتلریندن و اضطرابلاریندان ایره‌لی گلن استک و آرزولاری دیر.

ابن خلدون (۱۴۰۶-۱۳۳۲) ون جمعیین عمله کلمه سببلی حاققیندا دوشونجه‌لری نظر دقتی جلب ائدیر. او گۆسترمیشدیر کی، انسانلار اولجه وحشی اولموش، سونرالار تدریججه طبیعت عالمیندن ایریلیب سوسیال قوروپ حالتینه دوشموشدور. ابن خلدون بو پروسئسی اقتصادی عاملرله ایضاح ائده‌رک گۆسترمیشدیر کی، جمعیت اکینچی لیک و مالدارلیقدان، سونرا صنعتکارلیق و تجارتن، داها سونرا علم و اینجه صنعتدن کئچهرک ائله بیر سوئیه‌یه چاتیر کی، مادی حیات زنگین لشیر و سیویلیزاسیون یارانیر. ابن خلدون هم ده زمانه‌سینده حؤکم سورن دینی ایدالیست فلسفه‌سینین خصوصیه‌لره الاهیاتین تاثیریندن کنار دئییل. محض همین تاثیرین نتیجه‌سینده ابن خلدون جمعیتین عمله کلمه ضرورتینی هم ده انسانلارین مدنی طبیعتی ایله علاقه‌لندیرمیشدیر. البته بو فیکیر هله فارابی و ابن سینادا دا اؤزونو گۆسترمیشدیر. لاکین ابن خلدون انسانلارین مدنی «طبیعتینی» اؤزونه مخصوص فورمادا شرح ائدیر. او، یازیردی «آللاه انسانلاری ائله یاراتمیشدیر کی، اونو حیاتی یشمک و ایچمکدن آسیلی دیر. آللاه هم ده انسانلاری فطری اولاراق همین وسایطین الله اندیلیمه‌سینه سوق ائتمیشدیر.» ابن خلدون «سوق ائتمه‌نی»

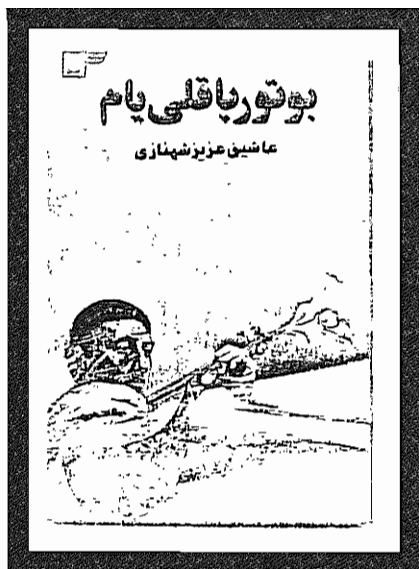
اقتصادی عامللرله ده ایضاح اتمگه چالیشمیشدیر. بئله کی، او یازیردی «انسان تکلیکده بو وسایطی الله انده بیللمه دیگی اوچون مجبوری صورته بیرلیکده اؤز معیشت احتیاجلارینی تأمین ائدی».

بئله لیکله، شرق فلسفی فیکرینده سوسیال ادراک پروبلیمین قویولوشو و حلی مسأله سینین تحلیلی اونو گؤستریر کی، شرق فلسفی فیکرینده سوسیال ادراک تکجه دینی پرنسپ و احکاملارا دنیبل هم ده دنیوی عامللره اساسلانیر. مثلا، زردوشت لوکده ایشیق و قاراتلیق، مانیزمه خنیر و شر، بودیزمه وارلیق و اضطراب، کونفوسیته رحم دلیلیک و انقویست لیک، مشاء^(۱) فلسفه سینده معنویلیک و مادیلیک، اشراق فلسفه سینده ایشیق و ایشیق لارین ایشیغی، ارتدوکس مسلمان فلسفه سینده روح و عاغیل، تصوفده وحدت وجود (بورادا صؤحبت واجب الوجود و مومکون الوجود آراسینداکی وحدتدن گئدیر) و ساینه نی گؤستمک اولار. اودور کی، شرقده روحانی لیک و دنیوی لیک، معنوی و مادّی لیک وحدت تشکیل اتمیشدیر.

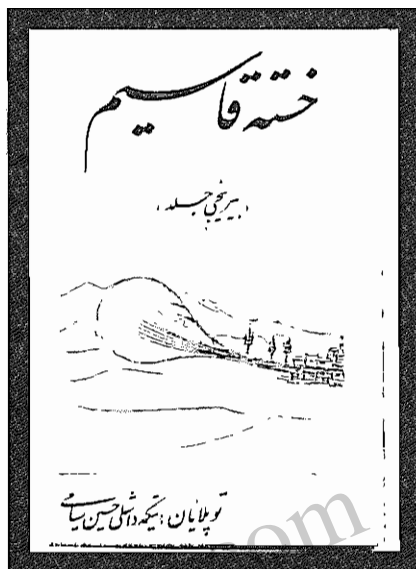
شرق فلسفی فیکرینده سوسیال ادراکا عاید پراکنده شکیلده فیکر، ملاحظه لر و حتاتعلیم ایره لی سورولسه ده، سئتم لشدیر یلمیش اید یالار و نر یلمه میشدیر. شهبه سیز همین پراکنده ایده یالارین اورتا عصر لده اوصولچو مسلمان فلسفه سی حاکم فلسفه اولدوغو دؤورده سوسیال حادثه لرین اؤیره نیلمه سینده مومکون رول اوینامیشدیر.

شرق فلسفی فیکرینده بیر چوخ فیلسوفلارین بو یادیگر فلسفی جریانلارا خصوصیه قدیم شرق و آنتیک فلسفه یه منسوب اولمالارینا باخمایاراق اونلارین اؤزلرینین اؤرینتال فیکرلری اولموشدور. همین فیکرلر اؤزونو سوسیال فلسفه نین هم تشولوژی، هم سنسئوآلیزم، و راسیونالیزم و هم ده اتلئکتیو کارا کتئرلری دوشونجه لرده گؤستمیشدیر.

شرق فلسفی فیکرینده ادراک نظریه سی غرب فلسفه سیندن اونونلا فرقلنیر کی، شرقده ادراک فلسفه سی وارلیق فلسفه سیندن اول و نر یلیر. بو او دنمکدیر کی، شرق متفکیرلری اؤلجه ادراکا عاید مسأله لری تحلیل اتمکله الله اندیلن نتیجه لر اساسیندا وارلیق پروبلیمینی تحلیل و شرح اتمیشلر. مثلا بو طرزده قویولوشو اسلام متفکیرلرینین فیکرینجه «ادراک وارلیغی درک ائدیر، وارلیق ایسه ادراکی درک اتمیر».

عاشیق عزیز شهنازی:
 بو تور پاقلی یام،
 انتشارات نشر فرهنگ، تبریز، ۱۳۶۴

تیمچه‌داشلی حسین سیامی:
 خسته قاسیم،
 نشر انسیشه نو، تهران، ۱۳۷۳

بهمن وطن اوغلو:
 حاققا قارداش یارانیشام
 ۱۳۷۹

صمد چایلی:
 دینلن سازیم
 انتشارات نشر محق، تبریز، ۱۳۷۷

دیل پسیکولوژیسی

سیاوش حسینعلی زاده

«فیزیکسل جسم لرین گئیشلیک، اوزونلوق، درینلیگی اولدوغو کیمی، توپلومسال بیلگی ده ۳ بویوتا، اولچویه مالک دیر، ملیت، دین، ینیشمه، منجه بو گوزلم (مشاهده) دوغرولوغو گرک ایلک اونجه دیل حاقیندا سینانسین. دیل توپلومسال (اجتماعی) بیلگینین ان یاخشی گوزگوسودور» «ضیاء گوگ آلب»

انسان دیلینی تمل و باشلانی شیندان فاکتورلر الله اولمادیغنا باخما یاراق بیرچوخ ثوری لر انسان دیلینین کؤکونو اچیقلاماقا چالیشیرلار. آلمان بیلگه نی «ههردنره» گؤره دیلین گلیشمه یاپی (ساختاری) دوغادیر، طبیعت دیر.

سوزلر دوغال سسلری یامسیلاماقدان یارانیرلار، «بوآس» بو کونودا «چنوه ک» آمرکانین قیرمیزی دریلرینین دیلینی و گونئی آفریقادا بانتو لهجه لرین اؤرنک گتیریر کی، هله ده یننی سوزلرین دوزه لدیلیمه سی دوغانین سسینی یامسیلاماقلا سورور.

باشقا ثوریه گؤره ایلکین دیل اشارت لر و حرکتلر دیلی ایمیش ائله بو گونده اشارت دیلی ایله اؤیردیلیمیش میمونلار انسانلا باغ باغلاماق اوچون (رابطه قورماق اوچون) ۳۵۰ یه یاخین اشارتدن یاراراناراق اؤز اماجلا رین بیلدیریرلر. اشارت لر زامان ایچر سیننده اؤز ینرلرینی دانیشق دیلی ایله دیشیبلر «پازه» دئیر: «ئله گلیشمیش دیل واریمیش. لال کارلارین باغلانتی دیلی ایسه بونا اؤرنک دیر. او آرتیریر اللریله چالیشان انسان اوچون اشارت دیلینین یارارسیزیلی اورتادایدی. بو اوزدن انسانلار قارشیلیق لی دانیشماق اوچون یاشامین جبری اولاراق سسلریله دوشونجه لرینی چاتیرماق مجبوریتینده قالدیلار» ئله لیکله دانیشق دیلی یارانندی. کئچمیشده دیلین اؤنمینی فردین دوغو و دوشونجه سینین ایفاده آراجیسی کیمی قید ائتسه لرده پسیکولوژی و سوسیال پسیکولوژی نین بیلیم سل و اینجه آراشدیرمالاری حیاتی میزدا دیلین اوینادیغی رولو اچیقلاماقدادیرلار.

پسیکولوژی آچی سیندان (دیدگاهیندان) قاوارام و آنلاملاریمیز دانیشدیغیمز دیلین تأثیری آلتیندادیر. اولو «بیهویریست، Behaviorist» داورانیشچی پسیکولوق جیمزواتسون دیل و دوشونجه‌نی بیرلشدیره‌رک دئیر: «دوشونجه سس شکلینه گلمه‌میش سؤزدور. دوشوندوگیمیز زامان گترچکدن دانیشریق، کیمسه بو کونوشمانی انشیتیمسه ده»، واتسن بو تئورینی بیر چوخ آراشدیر مالاردان کئچیردی. دهنه‌لر گؤستردی دوشوندیگیمیز زامان دیل، آغیز، حنجره و سس سیستمی نین باشقا کسیملری تربیر و چالیشرلار.

دیل دوشونجه‌نین آناسی و عاغلین بیر چشید گورونمه‌سیدیر. دوشونجه‌ایسه دیلدر. بو باخیم‌دان باشقا باشقا دیلده دانیشان انسانلار دونیانی فرقلی قاوارايرلار و دیلدرده اولان سؤزجوکلرین فرقی بونا آچیق اورنکدیر. عرب دیلینده دوه‌نی آنلاتماق اوچون ۶۰۰۰ سوز کولانیلیر، استفاده اندیلیر. بوايسه باشقا دیلدرده ۳ یا ۵ سؤزدن آرتیق دئیلدر. بنه‌لیکله عرب دیلینده دانیشانلار دوه قاوارامی آنلاملاری باشقا دیلدردن فرقلیدیر و باشقا دیلر بو قاوارامدان عاجز دیرلر.

«سایر» یازی: «دیلین صورتلری اؤنجه‌دن بیزگوزلم و یوروموموزون (تفسیریمیزین) یوللارینی گؤستیرر». آریسطوطل یونان دیلیندن باشقا بیر دیلده دانیشایدی چاره‌سیز آیری بیر منطق سیستمی یادا آیری بیر فلسفه تئوریسینی یاراتماق زوروندا قالاجاقیدی. اونا گوره‌ده آریسطوطلین فلسفه‌سین یونان دیلینین اؤزهل‌لیکلریله باغلی‌سیز، تجریداولوش جاسینا دوشونمه‌ک ممکن دئیلدر. هر انسان اؤزل کولتورونده دوغولاراق اؤز دوشونجه‌سینی توپلومدا یایغین اولان سؤزلره ایفاده ائتمک مجبوریتینده‌دیر.

دیللر یارانديقلاری سس عنصرلریله بیربیریندن آچیق شکیلده فرقلیدیلر. سسلی و سس‌سيز سؤزجوکلره مالک اولان دیلر زامان ایچریسینده آردیجیل ایشله‌ین عضله‌لری اؤز ائتگی‌سی (تأثیر) آلتینا آلاق اوزون عضله‌لرینی و سوموکلرینی معین بیریبیچیمده فورمالاشدیریرلار. دانیشدیغیمیز زامان عضله‌لر آردیجیل اؤزل حالدا ایشه‌دوشور. سونوچدا دینجلمه چاغی بو عضله‌لر اؤزبوکوم دورومالارینی ساخلایرلار. بنه‌لیکله ده بو گلیشمه‌لر معین بیر دیل قوروپونو دیگر قورویلاردان سنجیلمه امکانبینی ساخلایرلار، بلوم فیله‌ گؤره «انگلیس دیلی چنه‌نی آرخابا، فرانسیز و آلمان دیللری ایسه چنه‌نی اؤنه چکیرلر و عضله‌لری گوجلجه چالیشدیریرلار. دانمارک دیلی ایسه عضله‌لری یانلاچکیر. بو دیل وردیشلری زامان ایچریسینده اوزه تأثیر بوراخاراق انسان گورونوشونو یارادیرلار». آنتروپولوژی اؤزه‌لیکلرین یارانیشینا یاردیمچی اولور.

سوسیال پسیکولوژییه گلدیکده ایسه بو بیلیم ساحه‌سی دیلین دولونو توپلومسال داورانیشین دونلنمه سینده آچیقجا اورتایا قویماقدادیر. بو فرضیه‌له گؤره انسانین کیثیلیگی، ارده‌ملیگی (شخصیت) توپلومسال روللاری ایچریلمکله دوزه‌نله‌نیر، بوتولشیر، بو داشینمانین (انتقالین) آراجیسی ایسه دیلدر.

بیر قسم پسیکولوقلار دیل سل توپلو آنلامینا گورک و نره‌رک چالیشرلار توپلومسال قوروپلارین

تشکولونده اورتاق دیلین رولونو گؤسترسیلر. اونلار قید ائدیملر، انساندا بشینین یوکسک چالیشماسی آدلانان هر شی دیلدهن باشلاپیر و دیلین تمکنده قورولور. اونا گوره ده دیلسل توپلو، توپلومسال قورویون اؤنملی نؤوعودور. باشقا توپلومسال گروپلار بیر یولایلا اونا باغلیدیملر.

اورتاق دیلده شخص باشقالارینین گؤزله دیگی روللاری و دگرلری قاورایباراق، داورانیشینی سوسیال نورمالارین اساسیندا بیچیملندیملر. دیلین دییشیمه سی ایسه دوشونجه نین، کیشی لیگین، کیملیگین دییشمه سینه گتیریپ چیخاریر.

اورتاق تلفظ و دیل توپلومدا نورمالارین تثبیتینه، قوروی و فردین اؤزلوگونون قورولماسینا و قورونماسینا اولدوقجا یاردیم ائدیملر. بئله لیکله دیل اؤنملی رولونو، توپلومدا اورقانیک بوتؤولشمه نی ساغلایر.

بو اوزدن آنا دیلیندن محروم اولان یاخود ایکی فرقلی دیلده دانیشماق زوروندا اولان اولوسلارین فردی و توپلومسال اولاراق یاشادیقلاری فاجعه نین اؤمچوسو گؤز اؤنونده دیر.

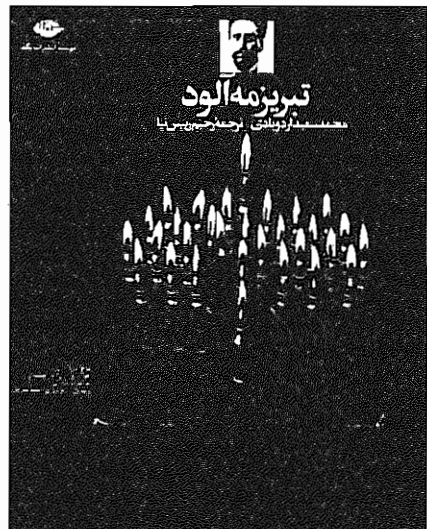
رحیم رئیس نیا:
ایران و عثمانی در آستانه قرن بیستم
نشر ستوده، تبریز ۱۳۷۴

رحیم رئیس نیا:
آذربایجان در سیر تاریخ ایران،
ج. ۳، انتشارات مینا، تبریز، ۱۳۷۹

اسماعیل امیرخیزی:
قیام آذربایجان و ستارخان
انتشارات نگاه، تهران ۱۳۷۹

م.س. اردوبادی / رحیم رئیس نیا:
تبریز مه آلود،
انتشارات نگاه، تهران، ۱۳۷۹

نامه به رئیس جمهور سید محمد خاتمی

بسم تعالی

نامه جمعی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی، روزنامه‌نگاران، نویسندگان، روشنفکران، دانشجویان و تشکلات فرهنگی ترک زبان کشور به ریاست جمهوری

رئیس جمهور محبوب و محترم جمهوری اسلامی ایران جناب آقای خاتمی

بی‌شک هر قوم و هر ملتی بی‌هیچ محدودیتی می‌بایست از تمامی امکانات مادی و معنوی کشوری که در آن زندگی می‌کند، بهره‌مند گردد و آزادانه بر مبنای تعلقات قومی و ملی خویش که همانا زبان، تاریخ و فرهنگ از مؤلفه‌های بارز آن می‌باشد در جهت تحکیم و تعمیق بخشیدن با اصالت‌های ملی و هویت قومی به تکاپو پردازد و در تمامی سطوح فرهنگی اعم از مدارس، دانشگاهها و مراکز فرهنگی از جمله رادیو، تلویزیون و دیگر رسانه‌های ملی بسان روزنامه‌ها بعنوان دست‌مایه‌ای برای هر چه کارآمد نمودن و پویا سازتن فرهنگ خود استفاده نماید و برای صیانت از مرزهای فرهنگی، ملی خویش از ساز و آه‌های هویتی خود که فی‌الواقع به عنوان شناسنامه هر قوم تلقی می‌گردد به مثابه ابزاری در راه غنا بخشیدن و تثبیت فرهنگ و مدنیت خود در میان دیگر اقشار مختلف جهان دست یازد و بتواند در تبادل فرهنگها در میان ملل گوناگون جهان به رشد نودن و تعالی و تنویر افکار مردم به نوبه خود سهمی را ایفا نماید که جهان امروز سخت نیازمند تعاطی افکار و گفتگوی فرهنگها و تمدن‌ها در راستای بهینه گردانیدن روابط بین‌ملتها می‌باشد. ولی متأسفانه با تمامی آنچه که مذکور افتاد بیش از هفتاد سال است که تفکری تمامیت‌خواه و احصارطلب و آلوده با اغراض پان‌فاریسم در تمامی عرصه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ایران با شیوه‌هایی ناصواب و ناکارآمد بدون آنکه مصلحت عمومی جامعه ایران را در نظر بگیرد برای به متصه ظهور رساندن

افکار سلطه‌گرایانه خود با منویات عدم تحمل دگرپذیری، پیکره فرهنگ اسلامی ایرانی آذربایجان و در کل، ترک‌های ایران را در زیر آماج تازیانه‌های شوم نژادی به زانو درآورده است و با مستمسک قرار دادن اینکه تعدد زبانی در ایران تهدیدی برای وحدت ملی کشور تلقی می‌گردد آذربایجان را که به تعبیر امام خمینی همیشه سنگر اسلام بوده است با تهمت‌ها و افتراهای کاذب به جرم غیرآرایی بودن (که در نزد اینان کم جرمی نیست) در یک بایکوت تمام عیار فرهنگی، اجتماعی حتی اقتصادی قرار داده است.

جناب آقای خاتمی مردم آذربایجان برای اینکه از سیطره ضددینی و ضدملی چنین تفکری رهائی یابد و شمیم روح‌نواز اسلامیت و حریت تمامی کیان اسلامی ایران را عطر آگین سازد دوشادوش دیگر اقتدار مختلف مردم ایران به مبارزه با رژیم منحوس پهلوی پرداخت و بعد از انقلاب نیز این طلایه‌داران فصل حماسه‌ها بسان اسلاف خویش که در حراست و صیانت از مام میهن رشادت‌های بی‌مثالی را از خود به یادگار گذارده‌اند با عنوان یک تکلیف اسلامی و ملی به جبهه‌های نبرد شتافتند و در طول جنگ تحمیلی مهر سکوت بر لب نهادند و از حقوق قانونی و ملی خود که سالیان درازی هیأت حاکمه پهلوی به سرکوب نمودن آن پرداخته بود بخاطر امنیت ملی از مطالبات مدنی خویش صرف نظر نمودند؛ لیکن از فردای پیروزی در جنگ تحمیلی مردم آذربایجان اجرای قوانین الهی و قانونی از طرف دولت وقت را به انتظار نشستند و در طول هشت سال سازندگی که آواز دهل آن گوش فلک را کر کرده بود، صد افسوس که علیرغم خواست‌های بی‌شمار و نوشتن طومارهای چندین متری به مسئولان، سهم آنان فقط وعده و وعیدهای توخالی بود و بس.

آقای رئیس جمهور با به وجود آمدن دوم خرداد بارقه امید دیگری در دل هر آذربایجانی پدیدار گردید تا شاید اینبار مردم مظلوم آذربایجان بتوانند حقوق پایمال شده خویش را پس از گذشت بیست سال از انقلاب اسلامی بدست بیاورند و با طیب خاطر بسان برادران فارس از تمامی امکانات فرهنگی بهره‌مند گردند لکن با گذشت بیش از سه سال از شعارهای شمالین امر هنوز هم محقق نگشته است و این جای بسی تأمل می‌باشد که چگونه وقتی که مقام معظم رهبری خط بطلان بر تفکر نژادی پان‌ایرانیست‌ها می‌کشد و وحدت ملت ایران را نه زبان فارسی بلکه اسلام قلمداد می‌کند (سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع کارگزاران نظام) و خود جنابعالی در سفر به کشور آلمان می‌فرمائید که (اصلاحات از میان بردن چهره فخر و تبعیض و پاسداری از حقوق شهروندی و اهتمام به امر عدالت اجتماعی است و اضافه می‌کنید که هیچ قومی را نمی‌توان با استناد به هیچ استدلال فلسفی و سیاسی و اقتصادی در حاشیه قرار داد) (حیات نو ۲۳ تیرماه - شماره ۲۳) و آحاد نمایندگان مجلس شورای اسلامی که شعار ایران برای همه ایرانیان را سرلوحه شعارهای تبلیغاتی خود قرار داده بودند و به نفی طبقه‌بندی ملت ایران به شهروند درجه یک و درجه دو پرداختند و از طرفی دیگری وقتی که کلام وحی، تمامی انسانها را از هر قوم و قبیله برابر می‌داند و صرفاً برتری یکی بر دیگری را در تقوا محسوب می‌دارد و به تعدد زبانی اقوام مختلف اشاره نموده و آن را آیت خود به حساب می‌آورد و در جانی که حقوق بشر و سازمان علمی فرهنگی یونسکو تمامی حکومت‌ها و دولت‌ها را به رعایت حقوق دیگر اقوام فرامی‌خواند و قانون اساسی، این میثاق همبستگی ملت ایران در اصول مختلفی از جمله اصل‌های سوم، پانزدهم، نوزدهم و بیستم بر حقوق اقوام و همه

ملت به صورت مصرح تأکید می‌ورزد، اکنون چه کسانی در مقابل این خواست الهی و سی و همگانی کار شکنی می‌کنند؟

آقای خاتمی امروز پس از گذشت هفتاد و پنج سال از کاشته شدن تخم شوم نژادپرستی و شوونیستی رژیم پهلوی و همپالگی‌های وی باز هم ما در بطن جامعه اسلامی ایرانی خویش شاهد هستیم که در مراکز فرهنگی مان بسان صدا و سیما در برپاشنه سابق خود می‌چرخد و هیچ نوع دگرگونی در سیاست‌های این مراکز فرهنگی مشاهده نمی‌شود و مردم ما هنوز هم انواع تهمت‌ها و تحقیرها و تخطئه‌های قومی را از رسانه‌های مختلف جمهوری اسلامی با تأسف و تأثر به نظاره می‌نشینند.

آقای رئیس جمهور چرا کشوری که در طول تاریخ خود شاهد مشارکت دو قوم فارس و ترک در تمامی صحنه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بوده است و این دو قوم دوشادوش همدیگر در سیر تاریخ ایران به حفظ و حراست فرهنگ ایران زمین پرداخته‌اند و در طول ادوار و اعصار مختلف، ما هیچگونه بایکوت فرهنگی و تحقیر متقابل را از این دو قوم مشاهده نمی‌کنیم و برعکس در طول هزار و اندی سال که ترکان بر این سرزمین حکم می‌راندند، اشاعه فرهنگ و زبان فارسی را ترک‌ها در وجه همت خود قرار داده بودند، اکنون باید در دولت و حکومت اسلامی ما، مراکز فرهنگی با دنباله روی از برتری طلبی‌های نژادی پوچ گذشته که هیچ پشتوانه علمی برای این فرونخواهی‌ها نیست امروزه چتر حمایتی خود را در تمامی مقولات فرهنگی و اجتماعی صرفاً بر سر زبان فارسی بگسترانند و فرهنگ و زبان ترکی که در طول تاریخ ایران پشتوانه عظیمی برای اسلام و ایران بوده است سرزیر آماج رگبارهای تهاجمی خویش و بیگانه رها سازد.

آقای رئیس جمهور همه ما باید قبول نمایم که که کشور ایران مال ملت ایران است و نه مال قومی خاص، چگونگی است که در هنگامه جنگ و نبرد و دفاع از این مملکت تمامی اقوام و پیشاپیش آنها آذربایجانها در جبهه جنگ به نبرد با دشمن یاغی پردازد و لیکن در زمان صلح و امنیت بر روی حقوق مدنی آنها گرد و غبار نسیان و فراموشی پاشیده شود هیچ، بلکه هویت آنها را، فرهنگ آنها را و زبان آنها را ملعبه و مضحکه خوشی‌های خود می‌سازند و خود را سرآمد اقران قرار می‌دهند.

جناب آقای خاتمی این تفکر غلط که اسلامیت و ایرانیت را در فارس بودن خلاصه می‌سازد باید از اذهان تمامی کسانی که خود را در حصار تنگ تفکرات نژادی محصور ساخته‌اند زدوده شود و این باور عمومی در کل احاد ملت تقویت شود که می‌توان در عین تکرر فرهنگی و زبانی و قومی، ایرانی سرافراز و ایرانی آباد بوجود آورد.

جناب رئیس جمهور اینک که به یمن انقلاب اسلامی و به میمنت دوم خرداد سر فصل تازه‌یی در جریانات سیاسی، فرهنگی ایران گشوده شده است و دولت جنابعالی تمامی همت خود را بت این عزم استوار ساخته است تا بشکلی کامل تمامی اصول فراموش شده قانون اساسی را به اجرا درآورد مردم آذربایجان در راستای استیفای حقوق اساسی و مطالبات مدنی خویش بی‌صبرانه منتظر

پذیرفته شدن خواست‌های ذیل از طرف حکومت اسلامی می‌باشند.

۱- به اجراء در آمدن اصل پانزدهم قانون اساسی و تحصیل و تدریس زبان ترکی در تمامی سطوح از ابتدائی تا عالیترین سطح دانشگاهی.

۲- اجرای بند نهم از اصل سوم قانون اساسی که با صراحت از (تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمامی زمینه‌های مادی و معنوی) سخن رانده است که متأسفانه بخش اقلیتی از جامعه ایرانی با فزون طلبی‌های نژادی، تبلیغات بی‌موردی رابویژه در زمینه‌های معنوی نسبت به آذربایجان و مردم ترک زبان به عمل آورده‌است و هیچ‌گونه امکانات در بخش‌های فرهنگی در اختیار مردم آذربایجان قرار داده نشده است.

۳- تسهیل در چگونگی شکل‌گیری مراکز فرهنگی که اشاعه فرهنگ و زبان ترکی را سرلوحه برنامه‌های خود قرار داده‌اند.

۴- ایجاد فرهنگستان زبان ترکی در جهت پویاتر ساختن زبان ترکی در کنار دیگر زبان‌های عالم اسلام (عربی - فارسی)

۵- اختصاص یافتن یکی از شبکه‌های تلویزیونی به زبان ترکی در کنار فارسی با این تذکر که امروزه در کشور ما بیش از سی میلیون نفر به این زبان تکلم می‌نمایند.

۶- توجه به مشکلات اقتصادی و معیشتی منطقه آذربایجان که متأسفانه در چند سال اخیر شاهد احجاف‌های زیادی از این حیث در جامعه هستیم و روزبروز هرچه دشتهای کویری کرمان، رفسنجان و...شکوه و عظمت پیدا میکند بر فخر و نداری مردم آذربایجان که مقام معظم رهبری نیز در سفر اخیر خود نه اردبیل به گوشه‌ای از آن اشاره نموده‌اند، افزوده می‌شود.

۷- هشدار به مقامات سیاسی کشور در مورد اینکه امروز عده‌ای از نژادگرایان و آشوب طلبان قومی خاص با تاسی با اسلاف خود می‌خواهند در منطقه آذربایجان غربی معضل قره‌باغی دیگر را متحمل آذربایجان نمایند و در این گوشه از خاک عزیز کشورمان نحوست و شومی چندین دهد حبل پدرانشان را تکرار نمایند که زاد و ولدهای بی‌حد و حصر و مهاجرت‌های بی‌رویه و نیز ادعاهای کذب و بی‌پایه و اساس یکی از نمایندگان مجلس و چند نویسنده دیگر که دولت باید برای آن تدابیری را اتخاذ نمایند شاهد ادعای ماست.

۸- بکارگیری نیروهای توانمند بومی آشنا به مبانی فرهنگی منطقه در مدیریت سیاسی و اقتصادی منطقه آذربایجان به ویژه در سطح مدیران ارشد.

والسلام

با آرزوی موفقیت‌های روزافزون برای شما رئیس جمهور فرهنگ دوست در تمامی عرصه‌های

- ۱ دکتر اکبر اعلمی نماینده تبریز
- ۲ دکتر صدیقی نماینده بناب
- ۳ شهباز حسین‌زاده نماینده میان‌دوآب، تکاب و شاهین‌دژ
- ۴ محمود یگانلی نماینده ارومیه
- ۵ محمد عباس‌پور نماینده ماکو
- ۶ علی‌اکبر آقایی نماینده سلماس
- ۷ زحمت‌کش نماینده آستارا
- ۸ ولی آذرنوش نماینده اردبیل
- ۹ شهربانو امانی نماینده ارومیه
- ۱۰ جهانبخش محبی‌نیا نماینده میان‌دوآب، تکاب، شاهین‌دژ
- ۱۱ باقر امامی مرند جلفا
- ۱۲ احمد حکیمی‌پور عضو شورای شهر تهران
- ۱۳ دکتر جواد هیئت
- ۱۴ دکتر حسین محمدزاده صدیق
- ۱۵ دکتر حسین فیض‌الهی وحید
- ۱۶ دکتر علی حسین‌زاده
- ۱۷ دکتر قدیر گلکاریان
- ۱۸ هفته‌نامه نوید آذربایجان ارومیه
- ۱۹ هفته‌نامه احرار تبریز
- ۲۰ هفته‌نامه فردای ما ارومیه
- ۲۱ هفته‌نامه پیام نو تبریز
- ۲۲ امید زنجان
- ۲۳ شمس تبریز
- ۲۴ فصلنامه وارلیق - تهران
- ۲۵ هفته‌نامه امانت ارومیه
- ۲۶ هفته‌نامه آوای اردبیل - اردبیل
- ۲۷ هفته‌نامه صدای ارومیه - ارومیه

- ۲۸ آوای ماکو
- ۲۹ ندای آذربایجان
- ۳۰ فردای روشن - زنجان
- ۳۱ پیک آذر - زنجان
- ۳۲ ماهنامه چیچک تهران
- ۳۳ هفته‌نامه ندای سلدوز - ارومیه
- ۳۴ هفته‌نامه رصد مراغه
- ۳۵ هفته‌نامه ارک تبریز
- ۳۶ روزنامه فجر آذربایجان تبریز
- ۳۷ انتشارات نوبل تبریز
- ۳۸ انتشارات ارک تبریز
- ۳۹ انتشارات اندیشه‌نو تهران
- ۴۰ انتشارات زینب پاشا تبریز
- ۴۱ انتشارات یازان تبریز
- ۴۲ جمعیت دانشگاهیان آذربایجان
- ۴۳ انجمن اسلامی دانشجویان دانشگاه ارومیه
- ۴۴ جمعی از معلمین آموزش و پرورش ارومیه
- ۴۵ جمعی از دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی ارومیه
- ۴۶ جمعی از دانشجویان دانشگاه تبریز
- ۴۷ جمعی از دانشجویان دانشگاه ارومیه
- ۴۸ جمعی از روزنامه‌نگاران آذربایجان غربی
- ۴۹ مهندس علیرضا صراف
- ۵۰ علی ملازاده
- ۵۱ رشید فرهنگ فر عضو هیئت علمی دانشگاه
- ۵۲ مهندس ابراهیم رفرف
- ۵۳ دکتر هوشنگ عطاپور
- ۵۴ دکتر محمود علی چهرگانی
- ۵۵ دکتر جمال آیرملو
- ۵۶ رسول کامران
- ۵۷ بهرام اسدی

- ۵۸ مهندس حسن راشدی
 ۵۹ اکبر آزاد
 ۶۰ حمید آرش آزاد
 ۶۱ دکتر آغشین آغکمرلی
 ۶۲ محمدرضا هیئت
 ۶۳ مهندس محمدزاده
 ۶۴ اسماعیل هادی
 ۶۵ حسین محمدخانی گونئیلی
 ۶۶ گروه فرهنگی - هنری چیچک‌لر
 ۶۷ خانه مطبوعات آذربایجان غربی
 ۶۸ بهروز ایمانی
 ۶۹ یحیی شیدا
 ۷۰ قاسم ترکان

پیرامون نامه نمایندگان آذربایجانی مجلس

بخش فارسی رادیو بی بی سی BBC از لندن شنبه ۱۶ سپتامبر ۲۰۰۰

محمد خاتمی، رئیس جمهور ایران، در حال بازدید از استان آذربایجان غربی است. آقای خاتمی طی سفر خود علاوه بر افتتاح برخی طرح‌های عمرانی و اقتصادی، در باره مسائل فرهنگی منطقه نیز دیدار با مقامات این استان گفتگو خواهد کرد. این در حالی است که جمعی از نمایندگان مجلس از شهرهای مختلف استانهای آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی و اردبیل و نیز شماری از روزنامه‌نگاران و دانشجویان و شخصیت‌های فرهنگی منطقه در آستانه سفر ریاست جمهوری، در نامه‌ای به او خواستار رفع آنچه که تبعیض فرهنگی نامیده‌اند شده و بخصوص در زمینه آموزش به زبان ترکی تقاضاهای اکیدی را مطرح کرده‌اند. این نامه را نمایندگان چون اکبر اعلمی نماینده تبریز، ولی آذرنوش نماینده اردبیل، شهبانو امانی نماینده از ارومیه، احمد حکیمی پور عضو شورای شهر تهران و مدیر مسئول نشریه امید زنجان و مدیران مسئول بسیاری از نشریات دیگر منطقه امضا کرده‌اند. «صادق صبا»، تحلیلگر امور ایران در «بی بی سی»، در مورد متن این نامه و اهمیت آن گزارش می‌دهد:

مسئله حقوق اقوام غیرفارس ساکن ایران، یکی از مسائل حساسی است که در سالهای اخیر بارها از طرف روشنفکران این مناطق مطرح شده ولی دولت توجه جدی به آن نکرده است. نامه جمعی از نمایندگان مجلس و نویسندگان ترک‌زبان به رئیس‌جمهور خاتمی که چندی پیش از سفر امروز او به آذربایجان غربی تهیه شده بود تلاش دیگری است در راستای کسب حقوق برابر فرهنگی برای مردم آذربایجان.

در این نامه گفته شده که بیش از ۷۰ سال است که تفکری تمامیت‌خواه و انحصارطلب و آلوده به اغراض پان‌فارسیم، ترکهای ایران را در زیر آماج تازیانه‌های شوم نژادی به زانو درآورده و آذربایجان ایران را در یک بایکوت فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی قرار داده است. امضاکنندگان نامه که شامل عده‌ای از نمایندگان شهرهای مختلف آذربایجان در مجلس، شخصیت‌های فرهنگی این منطقه، روزنامه‌ها و تشکل‌های فرهنگی مختلف است، از آقای خاتمی گلایه می‌کنند که دوره ریاست جمهوری او نیز به رغم وعده‌های داده شده، تحولی در این وضعیت ایجاد نکرده است. در این نامه از مراکز فرهنگی کشور بخصوص رادیو تلویزیون انتقاد می‌شود که مردم آذربایجان را مورد انواع تحقیرها و تخطئه‌های قومی قرار می‌دهند. نویسندگان نامه می‌گویند که به رغم تفکر نژادی پان‌ایرانیست‌ها، زبان فارسی نمی‌تواند عامل وحدت ملت ایران باشد و ایرانیت در فارس بودن خلاصه نمی‌شود. در گذشته نیز چندین بار روشنفکران آذربایجان، کردستان و اعراب خوزستان با صدور نامه‌هایی به مقامات دولتی ایران نارضایتی خود را از آنچه که تبعیض قومی و نژادی در ایران می‌دانند ابراز داشته ولی این برای اولین بار است که عده‌ای از نمایندگان مجلس و از جمله اکبر اعلمی نماینده اول تبریز نیز چنین درخواست‌هایی را مطرح می‌کنند که نشان می‌دهد این مسئله صرفاً به روشنفکران محدود نمی‌شود بلکه به امری عمومی تبدیل شده است. امضاکنندگان این نامه از دولت صریحاً می‌خواهند که با توجه به اصل پانزدهم قانون اساسی، تحصیل و تدریس زبان ترکی در تمامی سطوح از ابتدائی تا عالیترین سطح دانشگاه را به اجرا درآورد، همه تبعیض‌ها علیه ترک‌زبانان را برطرف کند و به اشاعه فرهنگ و زبان ترکی کمک رساند. همچنین از دولت خواسته شده که در جهت پویاتر ساختن زبان ترکی یک فرهنگستان زبان ترکی ایجاد کند. آنها همچنین تأکید می‌کنند که چون بیش از ۳۰ میلیون نفر در ایران به زبان ترکی تکلم می‌کنند، یکی از شبکه‌های تلویزیونی را در کنار زبان فارسی به زبان ترکی اختصاص دهد. این یکی از شدیدالحن‌ترین نامه‌هایی است که در سالهای اخیر در مورد تبعیض نژادی در ایران منتشر می‌شود. بسیاری از صاحبزنان آذربایجانی نگرانند اگر دولت به خواست‌های محدود فرهنگی در این منطقه توجه نکند ممکن است در آینده جریانهایی که بخصوص جریانهای خارج از مرزهای ایران از نارضایتی مردم آذربایجان برای ایجاد آشوب در منطقه بهره بگیرند ولی ظاهراً عده‌ای از سیاستمداران در مرکز معتقدند که اگر این خواست از آذربایجان و دیگر مناطق عملی شود ممکن است گرایش‌های جدایی‌طلبی تقویت شود.

مردم آذربایجان

تبعیض و تحقیر حکومتی

را تحمل نمی‌کنند.

محمد آزادگر

ملیتهای و قومیت‌های ایرانی با شرکت گسترده در انتخابات ریاست جمهوری در دوم خرداد ۷۶، و تبدیل این انتخابات به فرآیندی علیه کلیت نظام، رسماً به دفاع از حقوق شهروندی خود بپا خاسته و نظام را به چالش طلبیدند.

پس از دوم خرداد، روشنفکران ملیتهای ساکن ایران جرأت یافتند و با طرح مطالبات ملی فرهنگی در اشکال مختلف، به تبعیضات و تحقیرات حکومت مرکزی در مورد ملل و اقوام اعتراض کردند و خواهان رفع ستم ملی شدند. نوشتن نامه‌های فردی و جمعی، تهیه طومارهایی در باره مطالبات فرهنگی و تشکیل جمعیت‌های مختلف حول مطالبات فرهنگی و تجمعات و اعتراضات دسته‌جمعی ملیتهای ساکن ایران، دامنه وسیعی یافت.

در میان این نامه‌ها و طومارها، نامه ۶۴ تن از نویسندگان و شاعران آذربایجانی به تاریخ پانزدهم خرداد ۱۳۷۷ به محمد خاتمی، جای برجسته‌ای در طرح و بیان مطالبات فرهنگی ملل تحت ستم داشت. روشنفکران آذربایجانی در این نامه خواسته‌های مشخصی را مطرح کرده بودند.

علیرغم تمامی تبعیض‌ها، تحقیرها و تزییقات حکومت اسلامی، ترک‌های ایران به زانو درنیامده‌اند و تسلیم نشده‌اند. با وجود اینکه زبان ترکی آذربایجانی از طرف حکومت مرکزی زبان نیمه‌رسمی نیز به حساب نمی‌آید و سیاست طولانی آسیمیلیسیون حکومت‌های متمرکز پهلوی‌ها و جمهوری اسلامی، اکثریت ترک‌زبانان قادر به خواندن و نوشتن به زبان ترکی نیستند، روشنفکران

آذربایجانی اولین سمینار اورتوگرافی زبان آذربایجانی را در روزهای ۲۶-۲۷ خرداد سال ۱۳۷۹ در تهران برگزار می‌کنند. این سمینار با حضور دهها شاعر، نویسنده و زبان‌شناس و ادبیات‌شناس آذربایجانی از شهرهایی چون تهران، تبریز، ارومیه، گنبد و... تشکیل می‌گردد.

ده تیرماه ۱۳۷۹، به مناسبت سالروز تولد بابک خرم‌دین، بیش از ۳۰۰ هزار نفر آذربایجانی (و بنا به گزارش دیگر ۴۰۰ هزار نفر و بنا به گفته اخبار سیمای تبریز نزدیک به ۲۰۰ هزار نفر) از اقصا نقاط ایران در قلعه بابک در کلیبر تجمع کرده و از بابک تجلیل می‌کنند. با وجود اینکه از طرف هیچ نهاد و رسانه‌ای اعلام نشده بود که دهم تیرماه تولد بابک خرم‌دین در قلعه بابک در کلیبر جشن گرفته خواهد شد و هیچ اعلامیه‌ای و تراکتی در اینباره پخش نشده بود و با وجود مانع‌تراشی‌های متعدد مقامات نظامی - امنیتی و مزاحمت‌های نیروهای انتظامی مستقر در کلیبر، تجمع عظیم و بزرگ ترک زبانها در قلعه بابک، در حقیقت «نه بزرگ» ترک زبانان به حکومت سرپا آلوده به فساد و تباهی و تبعیض و بیانگر اراده قاطع و خلل‌ناپذیر آذربایجانیهادر مبارزه برای رفع ستم ملی و به دست آوردن حقوق ملی - فرهنگی است.

این تجمع عظیم و بیسابقه ترک زبانها در قلعه بابک، تمامی جناح‌های رژیم را به شدت به وحشت انداخته است. در این تجمع هیچ‌کدام از نمایندگان آذربایجان در مجلس ششم که موقع انتجابات در تبلیغات خود شعارها و خواسته‌های مردم را به کار می‌بردند، حضور نداشتند. این تجمع بزرگ و بیسابقه در حقیقت تقابل رسمی و علنی با نظام بود. شعرهای خوانده شده و شعارهای داده شده و ترانه‌ها و اشعار عاشق‌های آذربایجانی همه و همه در جهت رهایی از ستم می‌حکومت اسلامی و پایان دادن به تحقیرها و تبعیض‌ها بود. این حرکت بی‌نظیر آذربایجانیها، برای آنهایی که چشمی برای دیدن و گوشی برای شنیدن دارند، بسیار پیام‌ها دارد!

واکنش سریع سران حکومت اسلامی نشان می‌دهد که آنها «خطراتی» را احساس کرده‌اند. بی‌سبب نیست رییس قوه قضائیه هاشمی شاهرودی روز چهارشنبه ۲۴ شهریور ماه ۱۳۷۹ در رأس یک هیأت بلندپایه ۴۴ نفری برای دیدار دو روزه از شهرستان تبریز و گفت و گو با مردم این شهر به تبریز می‌رود و ۲۶ شهریور ماه ۱۳۷۹ سید محمد خاتمی به آذربایجان غربی سفر می‌کند و علی‌اکبر هاشمی رفسنجانی به خاطر این که از خاتمی و شاهرودی عقب‌نماند به بهانه شرکت در مراسم تجلیل از شهدای روحانیت و... خودش را به آذربایجان شرقی می‌رساند و در فرودگاه تبریز، هدف از سفر با استان را دیدار با مسئولان و بررسی مشکلات آذربایجان شرقی اعلام می‌کند. (اول مهر ماه ۱۳۷۹)

صحبت‌ها و ملاقات‌های رییس قوه قضائیه در تبریز و سخنرانی‌های رییس جمهور رژیم در شهرهای آذربایجان غربی - تا آنجا که در مطبوعات منعکس شده - نشان می‌دهد که هیچ‌کدام از جناح‌های حکومتی عمق حادثه و جدی بودن مطالبات ملی - فرهنگی ترک زبان‌های کشور را در نیافته‌اند و هنوز هم مثل سابق به مطالبات آذربایجانی‌ها بی‌اعتنایی نشان می‌دهند.

انتشار «نامه جمعی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی، روزنامه‌نگاران، نویسندگان، روشنفکران، دانشجویان و تشکلات فرهنگی ترک زبان کشور» به سید محمد خاتمی درباره مطالبات ملی - فرهنگی ترک‌های ایران هم‌زمان با سفر رئیس قوه قضائیه به شهرستان تبریز و رئیس جمهور به ارومیه و دیگر شهرهای آذربایجان غربی، ادامه حرکت بزرگ ترک‌زبانها در ۱۰ تیرماه ۷۹ است! در این نامه گفته شده است که بیش از هفتاد سال است تفکری تمامیت خواه و انحصارطلب و آلوده به اغراض پان فارسیسم، ترک‌های ایران را زیر آماج تازیانه‌های شوم نژادی به زانو درآورده است و با متمسک قرار دادن این که تعدد زبانی در ایران تهدیدی برای وحدت ملی کشور تلقی می‌گردد، آذربایجان را به جرم غیر آریائی بون در یک بایکوت تمام عیار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی قرار داده است. در این نامه آمده است که رسانه‌های مختلف جمهوری اسلامی مثل دوران پهلوی آذربایجانی‌ها را تحقیر می‌کنند. در این نامه به صراحت تأکید می‌شود که مردم آذربایجان در راستای استیفای حقوق اساسی و مطالبات مدنی خویش بی‌صبرانه منتظر پذیرفته شدن خواست‌هایشان هستند.

خواست‌ها عبارتند از: ۱- تحصیل و تدریس زبان ترکی در تمام سطوح از ابتدائی تا عالی‌ترین سطح دانشگاهی؛ ۲- رفع تبعیضات و تقسیم عادلانه امکانات فرهنگی کشور؛ ۳- تسهیل در شکل‌گیری مراکز فرهنگی برای اشاعه فرهنگ و زبان ترکی؛ ۴- ایجاد فرهنگستان زبان ترکی؛ ۵- اختصاص دادن یکی از شبکه‌های تلویزیونی به زبان ترکی در کنار زبان فارسی با این تذکر که امروز در کشور ما بیش از سی میلیون نفر به این زبان تکلم می‌کنند؛ ۶- توجه به مشکلات اقتصادی و معیشتی منطقه آذربایجان؛ ۷- هشدار به مقامات سیاسی در مورد مسایل قومی و نژادی در منطقه آذربایجان غربی؛ ۸- بکارگیری نیروهای توانمند قومی آشنابه میانی فرهنگی منطقه در مدیریت سیاسی و اقتصادی منطقه آذربایجان، بویژه در سطح مدیران ارشد.

این خواست‌ها حداقل مطالبات مردم آذربایجان است. مطالبات مطرح شده در «نامه جمعی از...» نشاندهنده اراده قاطع ترک زبانها در پایان دادن به تبعیض‌ها و تحقیرها و رفع ستم ملی است. امضاء عده‌ای از نمایندگان مجلس و فعالان سیاسی وابسته به جناح اصلاح طلب پای این نامه، خودگویای این واقعیت است که فشار از پائین بسیار شدید است و این‌ها از ترس مردم ناگزیر شده‌اند با موج هم‌جهت شوند تا بلکه بتوانند هم جنبش مردم آذربایجان را مهار کنند و هم برای جناح خود در بین ترک زبان‌ها مشروعیت کسب نمایند!

گرچه موقعیت و شرایطی که این «نامه» در بستر آن به خاتمی نوشته شده، قابل فهم است، ولی باوجود این، نکاتی در نامه گنجانده شده است که خالی از ایراد نیست و نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت.

- تأکید بر «مشارکت دو قوم فارس و ترک در تمامی صحنه‌های اجتماعی و سیاسی و فرهنگی»، به معنای حذف دیگر اقوام و ملل است. حذف و سانسور دیگر اقوام، آن روی سکه‌ای است که پان

ایرانیستها، هم نژادی کرد و فارس را به رخ بقیه اقوام و ملل ساکن ایران می‌کشند و نژاد خودشان - «نژاد آریائی» - را برتر از نژادها و اقوام دیگر می‌پندارند و امتیازات ویژه طلب می‌کنند.

- «وحدت ملی ایران» نه در «اسلام» است و نه در «اسلامیت» و نه «اجرای اصول قانون اساسی» می‌تواند در «راستای استیفای حقوق اساسی و مطالبات مدنی» مردم آذربایجان باشد. این دیدگاه از بیخ و بن، غلط و انحرافی است. قاعتا نباید برای اکثریت امضا کنندگان نامه پوشیده باشد که این «قانون اساسی» نه تنهامیثاق همبستگی ملت ایران نیست، بلکه عامل تفرقه و تشتت است!

این «قانون اساسی»، رسماً و علناً برابری حقوق شهروندی را انکار و بر طبقه‌بندی ملت ایران به شهروندان درجه یک و درجه دو، تاکید دارد. در این «قانون اساسی» مسلمانان اهل سنت، زنان، و اقلیتهای مذهبی غیر مسلمان، از حقوق کامل شهروندی برخوردار نیستند و مورد تبعیض جدی قرار گرفته‌اند. قانون اساسی جمهوری اسلامی، بر «اصل ولایت فقیه» استوار است که در تضاد بنیادی با دموکراسی قرار دارد.

مدافعین واقعی و راستین حقوق اقوام و ملل ساکن ایران، باید مدافعان قاطع دموکراسی و برابری حقوق شهروندی باشند. تنها آن قانون اساسی‌ای که بر اصول دموکراسی و شهروندان برابر حقوق استوار باشد، می‌تواند میثاق همبستگی ملت ایران باشد. قانون اساسی جمهوری اسلامی، همبستگی مردم ایران را از بین برده است. در حالی که، قانون اساسی باید متحدکننده تمام آحاد ملت و اقوام و ملل ساکن در درون مرزهای یک کشور باشد.

«وحدت ملت ایران» تنها در یک جمهوری فدراتیو و با اتکا به قانون اساسی ملدن که برابری کامل حقوق تمام شهروندان را تضمین کند و حق همه ملت‌های ساکن ایران در تعیین سرنوشت خود، از جمله حق جدایی کامل و تشکیل دولت مستقل و یا خودمختاری هر یک از ملت‌ها که با تمایل آزادانه خود در یک جمهوری فدراتیو متحد می‌شوند را به رسمیت بشناسد، ممکن است.

ایشیق

اوختای (علیرضا نابدل)

آمان آمان قارا تئلی کیریت چی
دامجی دامجی قارانلیقداتر تۆکن
اود یوردونون قیزیلجا داغلاریندان
میلیونلار تون گوگورت چکیب، سؤک گینن
کرخانادا ائله کیریت، یوک گینن
کی ظولمتین کؤکون یاندیریب، یاخسین!

آمان آمان ساری تئلی زنجانلی
آمان، گؤزل پیچاقلار یونان اوغلان
آغ پولاددان، پولاد تکین سوموکن
ائله کسگین پیچاقلار یون گینن کی،
بیرتا بیلسین ظولمون چیرکین اوره گین
قیرسین اولوم قوشونون دا قانادین
بلکه جوبان آزاد چالسین توتگین!

آمان آمان، اوزاق کنده اوبادا
اوجا بویلو خورما تئلی معلم
ایشیق آج قارانلیق کلاسلاردا
ایشیق آج کلاسلاردا توپلانان
آی - اولدوز سوز او کیچیک دونیالاردا
کورلوق چکمیش بالاجا انسانلارین
اوددان ایستی، قاردان آیدین قلبینده
بشریت سوزون تکجه یاز گینن
انسانلارین قول - قانادین باغلایان
گؤیلرده کی قورخو فیکرین پوز گینن

آمان آمان گون گورمه بن توخوجو
 ايلمك سالان، دفة دؤين، آه چكن
 چيراق تكين يانان قانين يانديران
 كيرپيكلرى ييلته كيمي كوزلنن
 او ندير هئي دويونلورسن، كسيرسن
 اورك سسين بوغازيندا بوغورسان
 بيرجه يول دا خالچاندا بير شكيل سال
 باخانلارين ديزلرينى قوروتسون
 بير شكيل سال اربابلارى قورخوتسون
 ظالميرين بارماقلارين دويونله
 سليمان تك فالخ اونلرى زنجيرله
 قوى خالچانى ساتان آلان بيلسين كى،
 سنين ديلسيز اللرينده نهلر وار
 خالچا اوسته باشماقلى يثريينلر
 بيلسينلر كى، ديلسيز ديسنه، نه قوپار!

آمان آمان رومدان گؤيچك اورمولو
 گوموش تنللى، قوجامان چاخير چكن
 كنجميش لرین اييين توتان كوپلرده
 عشقين دادين ورنن چاخير چك گينن
 قوى حياتين آغير يولون كنجنلر
 دينجلسينلر اوزوم بولاقلاريندا...
 انله چاخير چك گينن كى، يانديرسين
 اوره گى ده، اوره كده كى، دردى ده
 قوى چاخيرين بير چوخ سؤزلر آنديرسين
 خلقيمه كيم: «گول اكدى، خار دردى ده!»

مهر آیین بیری ایراندا و گونی آذربایجاندا مدرسه لرین اچیلش گونو مناسبتله «ایسوچده آذربایجان فدراسیونو» باش کمیته سی نین آذربایجان ملتینه مراجعتی.

دیرلی سویداشلار، عزیز هموطنلر

هر بیر ملتین وارلیغینین باشلیجا گوستریجی سی و کیملی یی تملی اولان انا دلدیر. انا دلی ملی مدنیتیمیزین اچاری و ملی روحوموزون سودور. انا گوره ده دونیانین ملی شعورایی یه نمیش، تلتری نوز انادیلین قورونماسی، گلیمه سی ویو کلمه سی اوغروندا مبارزه اپاریر و بو مبارزه نی نوزونون ان شرفلی، ملی بورجلاریندان بیری ساییر. چوخ تأسف کی ۲۱ اینجی عصرده قدم قویدوغوموز ایندی کی دورده بلله ایران اسلام جمهوریتی پهلولی رژیم نی فارس شونیزمی سیاستی نی دوام اتدیره رک گونی آذربایجاندا ۳۵ میلیونلوق ملتیمیزین انادیلینی، آذربایجان تورک دیلینی ارادان اپارماق نوجون هر جور واسطه یه ال اتماقدادیر. تورک دلی دونیانین قدیم، زنگین و گلیمیش دیللردن بیری اولسادا، فارس شونیزمین انتی تورک سیاستین قربانینا چوریلیمیش بیزلر انادیلیمیزه گریبی نجه یی یه له نه بیلیمه میشیک. بو چاتیشمامازلیغی ارادان قالدیرمادان ملتیمیزین خوشبخت گله جییندن دانیشماغا دیمز. انسانلاریمیزین معنوی دونیاسینی زنگینلشدیرن، دلیمیزین و ادبیاتیمیزین اخونماسی و تبلیغی واز کنچیلمز حاقیمیزدیر. اوزون ایللر بویو یادلارین بیزه قارش یازدیغینی فرقینه وارمادان اخودوق. هامی ملت دینده بیزه ملتیمیزدن، دلیمیزدن دانیشماق یاساقلاندی. ملتلر اراسیندا بیزی طالعی گرکسیر وارلیغینا چتویرمک ایسته دیلر. یاد دیلرده دوشوندویوموزدن تاریخیمیزه، بو گونوموزه حتی بیریریمیزه یاد اولدوق بیریریمیزین مهربانلیغینی بلله دویمادیق. ینی یتمه و گنج لریمیزی یاد دیلده اخوداراق یاد دویمو یا الیشدیرماق بیزیم اوچون باغیشلانیلماز قصوردور.

بوگونکو نسل وارلیغیمیزا قارش زهرلی تبلیغات دورونون یتیرمه سی اولسادا وارلیغیمیزی بیزه دانیدیرماق ایسدینلره وار اولدوغوموزو ثبوت ائتمگه بیزیم نوزریمیزه دوشور. ملی ساواداسیزلیق حکم سوردویوندن ملتیمیز نوز کوکونده یاشاتدیقی، ایچینه بشجه ردیی دوغولاری دیله گتیره بیلیمیر. بونونلادا گوزل ارزولاریمیز و حیات امال لاریمیز تاپدالانیر. انا دلیمیزین اخونماسی و انودولماسی بیزیم ملی فاجعه میزدیر. اوشاقلاریمیزی ایسته دی میز کیمی تریه اتمک حقوقو الیمیزدن الینمیشدیر. مدرسه لر اچیلارکن اوشاقلاریمیزی مدرسه یه گوندررک

انلاری ملی روحوموزا یادلاشدیریرق. بونولادا نوزوموزده بیلمه دن اوزوموزه غنیم کیلمیش اولوروق. دیه رلی یورتداشلار

مهر ایی نین بیرینی مدرسه لرین اچیلش گونونو انا دلیلی گونو اعلان اده رک، «بیلیک» گونونه چتوریک، «بیلیک» گونو یالنیز انا دیلمیزین مدرسه لرده اخونماسی ایله گرچک لشه بیلر. ملی فاجعه میز الان ملی ساوادسیزلیقا انا دیلمیزین مدرسه لرده اخونماسیله صون قویماق الار. بو ایسته میزی گشچکلشدیرمک نوجون اذربایجانلیلارین ایران دولتینه، ازل لیکله پرزیدنت خاتمیله دفعه لر له مراجعتی جاوابسیز قالمیشدیر. نولکه پرزیدنتی نولکه وطنداشلاری نین رسمی سورغوسونا جاواب ورمیر. بتون بو سایمامازلیقلار باخمایاراق انا دیلمیزین اخونماسی گونده لیک ایسته میز المالیدیر. ایران پرزیدنتی و حکومت ارگانلاری اذربایجانلیلارین حاقلی ایسته یی نه لاقید یاناشسادا انلارین نظرینه چاتدیرماق ایستردیک کی انسانلار یالنیز هانسی سا نولکه نین وطنداشی الماسیله دیبل بلکه الکه ایچره هانسی ملته منسوب اولدوقونوندان قانونی و انسانی حاق الله ادر.

انودولماسین کی بوگون ایراندا اصلاحتین گشچکدن حیاتا کئچمه سی الکده یاشایان ملت لرین و خالقلارین ازل لیکله چوخلوق تشکیل ادن تورک لرین: دئملی اذربایجانلیلارین، ترکمن لرین، قشقای لرین، خراسان و خلجستان توکلرینین دسته یی ندن اسیلی دیر. تورک لرین قانونی و انسانی حاقلارینی عملده تانیمدان بو دسته یی قازانماق ممکن اولماز.

دیه رلی یورتداشلار

بتون چتین لیک لره، باخمایاراق انا دیلمیزین اخونماسی اغرندا چالیشمامیز قانونی و سیویل متدلاردان بهره لئمک له داها کسکین داوام اتمه لیدیر. ملی فاجعه میز سایدیقیمیز ملی ساوادسیزلیقا صون قویماق نوز الیمیزده دیر. بو مسئله هیچ بیر سیاسی عامل له ایلگیلی دیبل دیر. بو بیزیم انسانی حاققیمیز دیر. سیاستی ماها اده رک دیلمیزین مدرسه لرده اخونماسینی یاساقلایانلار بیلمه لیدیرلرکی انسانلارین انا دیلینده تحصیل الماسی سیاسی حادثه دیبل دیر. بو تانری نین بیزه وردیگی حاق دیر. انو کیمسه نین دین و سیاست ادیندان استفاده اده رک الیمیزدن الماغا حاقی یوخدور. انا دیلینده اخوماقلا یادداش مدنیتیمیزی گوجلندیرمک، ۱۰۰ ایلردن بری دوام اده ن بیوک ادبیاتیمیزین هومانیت گلنه کلرینی و تاریخی یادداشیمیزی یاشاتماق ملتیمیزین دانیلماز انسانی حاققیدیر. بو ایستک ایران اسلام جمهوریتی نین دقبول اتدی بیرلشمیش ملتیر تشکیلاتی نین انسان حاقلاری بیاننامه سینه اویغون و قانونی دیر.

بیلدی میز کیمی تورک ثلاله لرینین ۱۰۰۰ ایلیک حاکمیتی دورونده ترک دیلی و ادبیاتی ایله یاناشی فارس دیلی و ادبیاتینا دا قایغی گوستریمه بییمزه باخمایاراق ۱۹۲۵ (۱۳۰۴ شمسی) نجی ایله فارس پهلوی لرین دوروندن باشلایاراق تورک دیلینده تدریس رسمی اولاراق یاساقلاندی.

کتابلاریمیز یاندیریلدی، کیمیمیز دانیلدی. بو سورج ایران اسلام جمهوریتی دورونده ده دوام

اتمیشدیر. بو گونده پهلوی رژیم دورونده اولدوقو کیمی تحصیل سیستمی بتون لوک له فارس شونیزمی نین پنجه سینده دیر. ایران تاریخی ادیله یازیلان کتابلاردا تورک لرین تاریخی، ترسه یوزولور. تورک پادشاهلاری و سرکرده لری تحقیر ادیلیر. خارجی دیلدردن ترجمه ادیلن کتابلار آل گز دیریلیر. ملتیمیزین ملی وارلیغینی و تاریخی کنجیمیشینی عکس اتدیرن یازیلار همین کتابلاردان چیخاریلیر. بیر سوزله بوگون ایراندا، علم اجاقلاریندا، اخوان کتابلارین دیلی بیزه یاد اولدوقو کیمی، یازیلاریدا بیزه قارشی یونلمیش انتی تورک اصول روحیه سی ایله اشیلانمیش ماتریالدان باشقا بیر شی دییل دیر.

دیه رلی یورتداشلار

بو پرابلمره صون قویماق نوچون بیزی بتون نقطه لرده بیرلشدیرن اراتاق وجدانیمیز آلان انادیلیمیز دیر. دیلیمیزین یاساقلانماسی دشمن لریمیز طرفیندن بیزه قارشی یونه لن قصد و غرضدیر. آنلار نه اتدیکلرینی یاخشلی بیلیرلر. بیر ملتین یا باشینی کس یا دیلینی الیندن آل عینی شی دیر. دیلیمیزین اوزون ایللر یاساق الدوقوندا ان الدیقیمیز معنوی ضربه لره، و نوزوتلوره صون قویماق واختی چاتیمیشدیر. هر ملتین ضعیف و قوتلی جهت لری اللدوقو کیمی بیزیلمده اوز خارا کتریمیز وار. بو خارا کترین فرقلی خصوصیت لریندن بیری ده حاققیمیزی الماق باجاریقی دیر.

دیه رلی یورتداشلار: ملتی میزی ایسوجده تمثیل ادن اذربایجان فدراسیونو سیزه مراجعت اده رک طالعیمیزده بیوک انم داشییان دیلیمیزین گلیشمه سی، یاد تاثیردن قورونماسی، رسمی دولت قایغینسینا الینماسی و مدرسه لرده اخونماسینا نائل اولانا قدر چالیشماییزی داوام اتدیرمه یه و الیمیزدن گللی اسیر گه مه مه یه چاغیریر.

ایراندا یاشایان تورک لر او سیرادان ترکمن لر، قشقای لر، خراسان ترکلری و خلجستان اهالی سی ایله قوشا چالیشاراق انسانی حاققلاریمیزین الله ادیلمه سی اغرو ندا سیزلره اغورلار دیله بیرک.

مهر اینین بیری نی انادیلی، بلیک گونو اعلان اده رک بوتون ملتیمیز طرفیندن هر ایل قید الونماسینی ارزولاییریق.

آذربایجان فدراسیونون باش کمیته سی

ایسوج ۲۰۰۰ ۰۹ ۰۹

شگردهای شونیزم در مقابله با جنبشهای ملی

محمود فاضلیان^(۱)

شونیزم به غیر از سیاستهای استراتژیک خود یعنی آسیمیلسیون (سیاست ذوب کردن)، تکیه به حکومتهای دیکتاتوری متمرکزگرا، عقب نگه داشتن رشد اقتصادی بشکل تبعیض در توزیع بودجه کشوری و امکانات رفاهی، ممانعت از سرمایه گذارهای استراتژیک صنعتی و کشاورزی در این مناطق، ممانعت از شکوفایی فرهنگی با سیاست ممنوعیت تدریس زبان مادری و تحقیق تحمیلی ملل تحت ستم ملی و عبارتی درجه دو نشان دادن ملل فارس و ... سیاستهای مکمل ذیل را نیز در رسیدن به هدف یک ملت، یک زبان و یک دولت پیش می‌برد.

سیاست در هم آمیزی

الف - با تکیه بر مصوبه مجلس یازدهم رضا شاه در سال ۳۸ - ۱۹۳۷ در ارتباط با تغییر تقسیم بندی مرزهای ملی اتنیک (ممالک محروسه در ایران) به مرزهای سیاسی، که تا به امروز نیز ادامه یافته است. هدف شوم رو در رو قرار دادن ملل تحت ستم ملی و نیز از هم پاشی ملی یک ملت را مد نظر داشت. به عنوان مثال مردم کرد را در استانهای کردستان، استان کرمانشاهان و بخشی را در استان آذربایجان و غیره تقسیم کردند یا ملت آذربایجان را به چندین استان غربی، آذربایجان شرقی، استان همدان، استان زنجان، استان قزوین، و بخشهایی در استان مرکزی و اخیراً استان اردبیل تقسیم شد این تقسیم بندیها نه نیت تشکیل ولایات در درون ایالت برای رشد بیشتر مردم ملل تحت ستم در عرصه های اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، اجتماعی بود بلکه به نیت از هم پاشی ملی آنان صورت گرفت. تا شونیزم فارسیس براحتی بتواند سیاست در هم آمیزی ملل و به آرزوی خیالی ملت ایران دست یابد (ایران می تواند اسم یک کشور سیاسی باشد ولی ملتی بنام ایران که نشان دهنده یک ملت

۱ - محمود فاضلیان نماینده «فدراسیون آذربایجانیها در سوند» در شهر گوتنبرگ سوند است.

با زبان، فرهنگ، تاریخ، مذهب و اهداف سیاسی معین برای رشد بهزیستی مجموعه‌ی معینی باشد نیست. این مطلب خود بحث مفصلی هست)

ب- کوچاندن و جابجایی ملل تحت ستم ملی در مناطق ملی و اتنیکی یکدیگر این سیاست در مناطق ترکمنستان با قرار دادن بخشی از مردم سیستان با دادن امتیازات خاصی همچون کار و مسکن در مناطق مرزی جمهوری ترکمنستان و ترکمنستان ایران، ایجاد شهرک‌هایی همچون شهرک یزدنو در اهواز و دادن کار و مسکن برای هزاران غیر عرب در اهواز (خوزستان)، و یا اقامت دادن دهها هزار کرد بارزانی در آذربایجان غربی و دادن تابعیت سریع ایرانی به آنان و...

این سیاست شوم بر اهداف درازمدت شونیزم بر مبنای ایجاد درگیریهای منطقه‌ای استوار است سیاست دشمنی و نفاق افکنی بین ملل تحت ستم ملی ترویج دشمنی ملل تحت ملی با یکدیگر به شکل طرح مسئله سنی و شیعه در بلوچستان، کردستان، ترکمنستان، اهواز، و یا ایجاد جنگ‌های منطقه‌ای همچون جنگ کرد و ترک در نقهه و زمینه سازی اهداف شوم دیگر در آینده در این باب

سیاست تفرقه

شونیزم برای تفرقه افکنی بین ملل غیر فارس از سیاست‌های غیر انسانی و غیر اخلاقی سود میجوید به عنوان مثال با طرح و بزرگ کردن مسئله آریای و نشان دادن اینکه کردها آریایی و ایرانی هستند لذا ما با کردها مشکلی نداریم خواهان تغییر سیاست فعالین سیاسی کرد و در مقابله قرار دادن کردها با ملل دیگر غیر فارس مخصوصاً ترک‌های آذری هستند ولی هوشیاری حزب دمکرات کردستان ایران تا به امروز و مبنای قرار دادن قراردادهای مشترک فرقه دمکرات آذربایجان به رهبری سید محمد پیشه‌وری و جمهوری دمکرات کردستان ایران به رهبری قاضی محمد در اردیبهشت ۱۹۴۶ در رابطه با دوستی و اتحاد عمل دو حکومت آب سردی بر سر شونیزم ریخته است مخصوصاً مخالفت حزب دمکرات کردستان ایران با پایگاه‌های پ. کا. کا. در ایران هوشیاری این حزب را نشان میدهد.

و یا با نشان دادن اینکه ترک‌های آذری امروز در رده‌های بالای حاکمیت سیاسی ایران هستند و یا بازار تهران در دست ترک‌هاست لذا ترک‌ها مسئله ملی ندارند خواهان تفرقه اندازی بین ملت آذربایجان با ملل دیگر غیر فارس می‌باشند.

سیاست وعده‌های سر خرمن

این سیاست سلاح اصلی شونیست زده‌گان سیاسی به خصوص بخش وسیعی از نیروهای لیبرال و چپ ایران می‌باشد اینان با چاپلوسی سیاسی و اینکه به روی کار آمدن حاکمیت دمکراتیک در ایران

با اهمیت تر از طرح مسایل ملی در شرایط فعلی است از پرداختن به مسایل روز مره ملی در ایران سر میزنند و عملاً با شونیستها به رهبری سلطنت طلبان در یک جبهه قرار میگیرند. اینان نمیدانند در کشورهای با ویژگی های چند ملیتی مثل ایران مبارزه برای دموکراسی جدا از مبارزه برای رفع ستم ملی نیست هیچ نیروی دموکرات و آزادیخواه واقعی نمیتواند هم در مقابل دیکتاتوری بایستد و هم در مقابل به فلاکت کشاندن ملل تحت ستم ملی در ایران امروز سکوت بکند ما در گذشته شاهد چندین حکومت به اصطلاح سوسیالیستی حاکم در کشورهای مختلف بودیم که هم با گنجاندن شعار حق تعیین سرنوشت برای ملل تحت ستم ملی در برنامه مبارزاتی خود حاکمیت رسیده بودند و بعد دیدیم در شوروی، یوگسلاوی، بلغارستان و... چه بر سر ملل تحت ستم ملی آوردند.

برای اولین بار در تاریخ ایران سیاست وحدت جبهه‌ایی در امر مسئله ملی

با توجه به سیاستهای مخرب شونیسم در اشکال مختلف و پیچیده خود، تنها راه مقابله سازمانهای ملی و دموکراتیک در قبال شونیسم به دو عامل اساسی بستگی دارد. ۱- تشکیل احزاب و سازمانهای ملی خویش که تنها بر قدرت بی انتهای ملل خویش تکیه دارند. ۲- سیاست وحدت جبهه‌ایی با سایر ملل تحت ستم ملی در ایران را هدف استراتژیک خویش قرار می دهند. تشکیل کمیته ی همبستگی پاسخ صحیح به ضرورت و اهمیت امر وحدت می باشد.

چگونگی تشکیل کمیته ی همبستگی ملل تحت ستم ملی در ایران

در مورخه ی ۱۴.۱۱.۱۹۹۹ در یک اجلاس وسیع متشکل از نمایندگان کمیته فرهنگی بلوچستان، سازمان دفاع از حقوق ملی خلق ترکمن سوئد، جنبش دموکراتیک اهواز- سوئد و نوژ، کمیته دفاع از حقوق ملی خلق کرد، فدراسیون آذربایجان در سوئد واحد گوتبرگ نماینده های از سازمان راه کارگر و نیز منفردین سیاسی با همت نمایندگان خلق کرد تشکیل گردید.

در این اجلاس که بررسی زوایای مختلف ستم ملی در ایران محور بحثها بود، شلاق تاریخی شونیسم بر پیکر ملل تحت ستم (ترک آذری، کرد، عرب، ترکمن و بلوچ) در گفته های درآور و رنج آلود نمایندگان تشکلهای فوق به عیان نمایان گردید. در جوی برادرانه و دوستانه و پر احساس، و از داشتن دشمنی واحد بنام شونیسم فارس در مقابل خود، نمایندگان تشکلهای فوق بر آن واداشت که روابط محفلی و دوستانه خود را به حد اتحاد جبهه‌ایی ارتقا دهند.

بعد از چندین جلسه و بحثهای بسیار طولانی بالاخره در ۲۶ ماه مای ۲۰۰۰ بیانیه ی مشترک اعلام موجودیت: کمیته همبستگی با ملل تحت ستم ملی برای اولین بار در تاریخ ایران صادر گردید. (اطلاعیه ی فوق در ابعاد وسیع بخصوص در ایران پخش گردیده طبق اطلاعات حاصله با استقبال وسیعی نیز روبرو گردیده است.) به لحاظ ساختار تشکیلاتی، کمیته ی همبستگی تشکلی است دموکراتیک و نمایندگان تشکلهای مستقل هر ملت تحت ستم ملی (ترک آذری، کرد، عرب، ترکمن و بلوچ) با داشتن یک نماینده در رأس رهبری تشکیلاتی، تشکل فوق را رهبری می نماید. کمیته

همبستگی مستقل از احزاب سرتاسری و ایدئولوژیهای مختلف، آماده‌ی همکاری و اتحاد عمل با تمام احزاب و سازمانهایی که چگونگی حل مسئله ستم ملی را در دستور کار برنامه‌ای خود قرار می‌دهند می‌باشد.

در مورد اعضای کمیته همبستگی ملل تحت ستم ملی در ایران کمیته فرهنگی بلوچستان: این کمیته در سال ۹۶ در سوئد تشکیل شد، و اساس هدف خود را کار فرهنگی بین بلوچهای مقیم سوئد می‌داند و بر این مبنا نیز یکی از فعالین تشکیل دهنده‌ی کنگره‌ی ملی فرهنگی بلوچها در استکهلم بود. لازم به توضیح است که کمیته فرهنگی بلوچستان ارتباطی با تشکلهای مسلحانه‌ای که برای استقلال بلوچستان فعالیت میکنند، ندارد.

سازمان دفاع از حقوق ملی خلق ترکمن - سوئد

این سازمان بعد از تلاشهای بسیار به لحاظ فکری و سازمانی در اگوست ۹۸ در آلمان طی کنفرانس بزرگی از فعالین سیاسی مردم ترکمن تشکیل شد. سازمان دفاع از حقوق ملی خلق ترکمن خود را ادامه دهنده‌ی راه کانون فرهنگی سیاسی خلق ترکمن (در بحبوحه‌ی انقلاب ۵۷ با هدف خود مختاری خلق ترکمن و دیگر خواسته‌های دمکراتیک و طبقاتی تشکیل شده بود که در دو جنگ تحمیلی از طرف شونیستها این بار در لباس اسلامی ضربات سختی خورد). سازمان دفاع از حقوق ملی خلق ترکمن با انتشار گه ننگه‌ش نشریه سیاسی، اجتماعی فرهنگی ترکمنهای خارج از کشور، در رشد و ارتقا سیاسی و سازمانی ترکمنها گام مهمی بر می‌دارد.

جنبش دمکراتیک احواز - سوئد و نروژ

جنبش دمکراتیک احواز در سال ۹۶ از فعالین عرب با هدف حق تعیین سرنوشت مردم عرب در ایران و دیگر خواسته‌های دمکراتیک تشکیل شد. جنبش خود را ادامه دهنده‌ی کانون فرهنگی خلق عرب که در اوایل انقلاب ۵۷ در مهمره (خرمشهر) تشکیل شده بود می‌داند. جنبش دمکراتیک احواز بطور فعال مسائل مربوط به احواز (خوزستان) را دنبال می‌کند و در مقابل هر گونه وابستگی به کشورهای عربی است و معتقد است تنها راه مقابله با دیکتاتوری و شوینیزم فارس اتحاد ملت عرب در ایران با دیگر ملل تحت ستم می‌باشد.

کمیته دفاع از حقوق ملی خلق کرد

در اوایل سال ۹۹ با اتحاد فعالین کرد در شهرهای مختلف سوئد با هدف حق تعیین سرنوشت برای مردم کردستان در ایران فعالیت خود را آغاز کرد، کمیته ارتباطات نزدیک و دوستانه‌ای با حزب دمکرات کردستان ایران دارد. و به اتحاد عمل ملل تحت ستم ملی اهمیت ویژه‌ای قائل است.

از سال ۹۰ فعالین آذربایجانیان برای وحدت ارگانیک تلاش می‌کردند در سال ۹۷ در شهر وسترویک سوئد در اجلاس وسیعی عزم خود را بر اتحاد تشکیلاتی آذربایجانیان با افکار و عقاید مختلف اعلام داشتند بعد از چند اجلاس وسیع دیگر بالاخره در ماه مه سال ۹۹ با اعلام اولین کنگره‌ی سرتاسری آذربایجانیان با افکار متنوع با شرکت بیش از ۱۵ انجمن ملی فرهنگی بطور رسمی فعالیت خود را آغاز کرد. فدراسیون آذربایجانیان در سوئد با هدف دفاع از منافع ملی فرهنگی مردم آذربایجان، دفاع از دموکراسی، دفاع از ارزشهای انسانی در چهار چوب قوانین حقوق بشری و با مرکزیت قرار دادن حق تعیین سرنوشت مردم آذربایجان جنوبی توانسته است شکل و پایگاه محکمی، در دفاع از منافع مردم آذربایجان بوجود آورد.

وظایف کمیته همبستگی با ملل تحت ستم ملی در ایران

کمیته‌ی همبستگی دو وظیفه‌ی اساسی را برای پیشبرد اهداف خود در دستور کار قرار داده است.

۱- موضع‌گیری پیرامون مسائل ملی در ایران و دفاع از حقوق ملت‌های تحت ستم ملی که خود را دفاع از دموکراسی و افشای سیاست‌های شوینستی نشان خواهد داد.

۲- تدارک و سازماندهی تشکلهای مشابه در شهرها و کشورهای مختلف ما خواهان ارتباط‌گیری و تبادل فکر و تجربه با دیگر فعالین ملی - فرهنگی و سیاسی هستیم. بوجود آمدن تشکلهای مشابه در اقصی نقاط دنیا و بخصوص در ایران نشان رشد فکری، سیاسی فعالین ملی است. شونیزم فارس از وحدت و همبستگی ما در هراس است. شونیزم و شونیزم‌زده‌گان با طرق مختلف برای مقابله با گسترش کمیته همبستگی وارد عمل خواهند شد. لاکن قدرت بالنده‌ی جبهه‌ی احقاق حقوق ملی، فرهنگی و دموکراسی بر جبهه‌ی نژادپرستی و برتری طلبی و دیکتاتوری می‌چربد. زمان و تاریخ بنفع ما در حرکت است.

اهداف برنامه‌ای کمیته همبستگی ملل تحت ستم ملی در ایران

۱- مبارزه در راه رفع ستم ملی در بین ملل ساکن ایران
افشای وجوه ستم ملی، دفاع متحدانه از حرکت‌های ملی مردمی ملل تحت ستم ملی، رساندن صدای حق طلبانانای ملل تحت ستم ملی به گوش جهانیان، نشان دادن مضمون واقعی کمیته‌ی همبستگی بمثابه کمیته‌های دوستی، صلح و برابری در بین ملل ساکن ایران

۲- دفاع از اهداف جهانی حقوق بشر در رابطه با حقوق ملل در ایران
این هدف نماینگر ارتباط ارگانیک مسایل عام بشری ناظر بر حقوق ملت‌ها در ایران هست و بشکل دیگر نشان دادن این نکته‌ی اساسی است که حقوق بشر مسئله داخلی هیچ کشوری نیست.

۳- دفاع بی قید و شرط از دموکراسی و آزادیهای تضییق شده‌ی ملل ساکن ایران با قید این هدف کمیته‌ی همبستگی نشان می‌دهد که: مبارزه برای دموکراسی جدای از مبارزه برای رفع ستم ملی نیست. و از طرفی نشان دهنده‌ی این واقعیت هست که ما نه تنها هیچ دشمنی با ملت فارس زبان نداریم بلکه همکاری و اتحاد عمل ما با ملت فارس زبان در عرصه‌ی آزادیهای دموکراتیک، آزادی قلم و بیان، آزادی فعالیت تمام احزاب ملی و سیاسی، امکانات تاثیر گذاری در دموکراتیزه کردن حیات سیاسی و اجتماعی و... بنفع همه‌ی ملل ساکن در ایران می‌باشد. ما آرزو داریم آنچنان فضای دموکراتیکی در ایران بوجود بیاید که تمام تضادها و تفاوت‌های اجتماعی در ایران بر مبنای صندوقهای رأی حل و فصل شود.

شوونیزم بمثابه بزرگترین عامل در تقابل با دموکراسی سیاسی

شوونیزم با ابزار دموکراتیک کاملاً در تضاد قرار دارد برتری طلبی و نژادپرستی در حاکمیت سیاسی جز از کانال تمرکزگرایی در ساختار سیاسی با اشکال تبعیض آلود خویش راه دیگری ندارد شوونیزم برای دفاع کردن از تمامیت ارضی ایران که همچون آیه‌ی آسمانی قلمداد می‌گردد، راهی جز دیکتاتوری ندارد.

راه دموکراتیزه کردن حیات سیاسی، تنها از کانال رفع ستم ملی در ایران می‌گذرد. و این نیز از راه دولت مداری ملل تحت ستم ملی در ایران می‌تواند بوقوع بپیوندد. تعیین شکل و ماهیت دولت مداری از آن مردم تحت ستم ملی است ملل تحت ستم ملی در همه پرسى عمومی در درون مرزهای ملی و اتنیکی خویش سرنوشت آینده خویش را تعیین میکند البته این دولت مداری در نهایت در شکل خود گردانی به عبارت دیگر خود مختاری و در عرصه کشوری به شکل فدرالیزم خود را نشان خواهد داد و یا به صورت استقلال سیاسی بروز خواهد یافت.

فدرالیزم

ایده‌ی فدرالیزم با تصویب قوانین ایالتی و ولایتی انقلاب مشروطیت در سال ۱۹۰۶ به رهبری ستارخان و باقرخان در مرکز توجه سیاسیون آن زمان قرار گرفت. و امروز در روند خود به تفاهم ملی ملل مختلف در یک مرز سیاسی جغرافیای معین مفهوم پیدا میکند. و این یعنی داشتن مجالس ملی و حاکمیت سیاسی ملل مختلف در حدوده‌ی مرزهای ملی و اتنیکی، که در مرزهای سیاسی جغرافیایی یک کشور معین به شکل تساوی الحقوق بمثابه یک کشور فدرال نمود می‌یابد.

متأسفانه سرکوب نهضت‌های ملی در صد سال اخیر همچون سرکوب حکومت جمهوری خود مختار ترکمنستان در سال ۱۹۲۰ به رهبری عثمان آخون، سرکوب جنبش ملی دموکراتیک شیخ محمد خیابانی در ۱۹۲۴ در آذربایجان، سرکوب حکومت فرقه دموکراتیک آذربایجان به رهبری سید محمد جعفر پیشه‌وری در سال ۱۹۴۶، سرکوب جمهوری کردستان به رهبری قاضی محمد در

سال ۱۹۴۶ و... نشان از نبود فرهنگ دموکراتیک و تساوی طلبانانه در بین سیاسیون حاکم در ایران بوده است.

امروز فدرالیسم در ایران با دو مشکل اساسی روبرو می‌باشد.

۱- فرهنگ مساوی الحقوق

فدرالیسم فرهنگ سیاسی تساوی طلبانانه و برابر حقوقی می‌طلبد که این در فرهنگ سیاسی بخش وسیعی از نیروهای سیاسی چه حاکم و چه غیر حاکم و در رفتار اکثریت اندیشمندان و تنوریسین‌های ملت فارس متاسفانه وجود ندارد رسیدن به چنین فرهنگی زمان و نیروی بسیاری می‌طلبد.

۲- مشکلات موقعیت جغرافیای سیاسی در ایران

موقعیت جغرافیای ملی تحت ستم ملی (ترک آذری، کرد، عرب، ترکمن، بلوچ) به عین نشان می‌دهد که مرزهای جغرافیای ملی و اتنیک ملی فوق تنها به مرزهای کنونی در ایران ختم نمی‌شود این ملل در تاریخی نه چندان دور تکه تکه شده‌اند.

اینکه در آینده ملل تحت ستم ملی تمایل به وحدت سیاسی مساوی الحقوق با ملل دیگر در ایران خواهند داشت یا به دنبال وحدت سیاسی با ملتهای تکه تکه شده خویش خواهند بود به عوامل بسیاری در آینده بستگی خواهد داشت که یکی از مهمترین آنها چگونگی برخورد نیروهای سیاسی حاکم و غیر حاکم به امر ستم ملی در ایران خواهد بود.

استقلال سیاسی

شکل دیگری از حق تعیین سرنوشت خود را نهایت در استقلال سیاسی ملل تحت ستم ملتی نشان می‌دهد و این برآیند طبیعی ادامه وضع فلاکت بار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ملل تحت ستم ملی در شرایط کنونی است.

واقعیت آن است که در شرایط کنونی جامعه ایران، ملت فارس زبان خارج از حد کمی و کیفی خود از امکانات کشوری بهره‌مند می‌شود. آیا سیاسیون مدافع فارس زبانان حاضر خواهند بود در یک شرایط متساوی با دیگر ملل ساکن ایران زندگی بکنند یا بر اترپته و آقایی کنونی خویش بر دیگر ملل با فشاری خواهند نمود.

تک تک ملل تحت ستم ملی در ایران قادرند بدون قیم و آقایی کسی بر امورات خویش حکمرانی بکنند، به عنوان مثال مردم آذربایجان هم به لحاظ سیاسی جدای از حاکمیت هزار ساله بر ایران، در تاریخ صد ساله اخیر نشان داده‌اند که از سردمداران حرکت‌های سیاسی ایران هستند و از فرهنگ

بسیار غنی و زبان قدرتمند و با قاعده‌ای بر خوردارند. یا به لحاظ منابع طبیعی و قدرت اقتصادی نیز می‌توانند خود امورات خویش را اداره کنند تنها مثال زیر گویای قدرت اقتصادی مردم آذربایجان می‌باشد.

«وزیر معاون و فلزات در ۲ آذر ماه با حضور در منطقه ی سونگون اهر به ۳ میلیارد تن ذخیره ی کشف شده در این منطقه کوهستانی اشاره کرد.

سونگون با ذخیره‌ای بالغ بر سه میلیارد تن، یکی از غنی ترین معادن مس دنیا است جالب‌تر از آن اینکه ارزش دلاری این معدن، برابر است با تمامی ارزش ذخایر نفتی کشورهای عربستان سعودی، عراق، امارات و ایران به تعبیر دیگر در بازار امروز دنیا، ذخایر مس سونگون بدون فرآوری به مبلغی بالاتر از ۶ تریلیون دلار با همان ۶ هزار میلیارد دلار بفروش می‌رسد و این رقم برابر است با تمامی هستی ۴ کشور بزرگ صادر کننده نفت در دنیا.

این به غیر از یک میلیارد تن ذخیره معدن طلای منطقه آندریان اهر می‌باشد»

(نقل از روزنامه آذربادگان سه شنبه ۲ آذر، نیز نشریه آذربایجان ۲ آذر و نیز نشریه پیام نو ۲ آذر و نیز این مطلب درج شده در اطلاعات هفتگی شماره ۲۹۲۱ ص ۲۱ صفحه ۵۴)
این نیز واقعیت دارد که ملل ساکن ایران سالیان سال در یک کشور با جزرومدهای سیاسی خود زیسته‌اند و از توان زیستن متساوی الحقوق علی‌رغم قدرت و خواسته‌های غیر انسانی شونیستها و شونیست زده گان برخوردارند.

آنچه که مقدس است انسان و حقوق انسانی است نه مرزهای سیاسی که در طول قدمت تاریخ نبات چندان ناداشه‌اند.

همان قدر که اتحاد داوطلبانانه ملل ساکن ایران با حقوق متساوی امری است ممکن به بند کشیدن اجباری ملل تحت ستم ملی در ایران به نام ایران و به نام یک ملت و یک زبان امری است به لحاظ تاریخی غیر ممکن.

اطلاعیه

اعلام موجودیت:

کمیته ی همبستگی با ملل تحت ستم ملی در ایران

مموطنان عزیز ما نمایندگان تشکلهای ذیل:

- ۱ - کمیته فرهنگی بلوچستان
- ۲ - سازمان دفاع از حقوق ملی خلق ترکمن - سوئد
- ۳ - جنبش دمکراتیک احواز - سوئد و نوروژ
- ۴ - کمیته دفاع از حقوق ملی خلق کرد
- ۵ - فدراسیون آذربایجانیان در سوئد -

بعد از نشستها و گفتگوهای متعدد، برای ایجاد «کمیته ی همبستگی با ملل تحت ستم ملی در ایران - گوتمبرگ و حومه» بر حول اهداف ذیل به توافق رسیدیم:

۱ - مبارزه در راه رفع ستم ملی در بین ملیتهای ساکن ایران (ترک آذری، کرد، عرب، ترکمن، بلوچ، و...)

۲ - دفاع از اهداف جهانی حقوق بشر در رابطه با حقوق ملل در ایران

۳ - دفاع بی قید و شرط از دمکراسی و آزادیهای تضیق شده ملل ساکن ایران کمیته ی همبستگی با ملل تحت ستم ملی در ایران وظایف نمایندگان را بر دو محور اساسی قرار داد.

الف - موضع گیری پیرامون مسائل ملی در ایران و دفاع از حقوق ملت‌های تحت ستم
ب - تدارک و سازماندهی این نشستها در شهرها و کشورهای مختلف
کمیته مزبور همه ی شخصیتها، انجمنها، سازمانها، و احزاب را که نظرات معینی در پیش برد اهداف فوق دارند، دعوت به همکاری می نماید.

مموطنان عزیز برای ارتباط و یا ارائه نظرات خویش می توانند با تلفن - فاکس ۰۳۰۲ - ۴۵۲۳۳ - ۰۵۴۶ یا تلفن ۰۷۰۷ - ۳۸۱۴۶۶ - ۰۵۴۶ تماس حاصل نمایند.

کمیته ی همبستگی با ملل تحت ستم ملی در ایران
مورخه ۲۶ مای ۲۰۰۰

جمهوری دموکراتیک آذربایجان

(۱۹۲۰-۱۹۱۸)

کرونولوژی حوادث عمده

نویسنده: فؤاد آخوندوف

ترجمه از انگلیسی: دکتر علی قره جه لو

اولین جمهوری دموکراتیک مستقل آذربایجان به مدت ۲۳ ماه، از می ۱۹۱۸ الی آوریل ۱۹۲۰ زندگی کرد. بدون شک، جمهوری دموکراتیک آذربایجان در پرتلاطم‌ترین، بی‌ثبات‌ترین و پیچیده‌ترین دوران تاریخ منطقه در قرن بیستم زندگی نمود. کشمکش‌های قومی، جنگ‌های بی‌پی با ارمنستان با سرنگونی امپراطوری روسیه تشدید گردید. کودتاهای کمونیستی، جنگ داخلی روسیه و پیامدهای جنگ جهانی اول منطقه قفقاز را به یک آشوب تمام عیار کشانید. این وضعیت پر آشوب در قفقاز، اشغال تمام منطقه به وسیله ارتش سرخ شوروی را نیز تسهیل نمود.

علیرغم زمینه‌های تاریخی نامساعد، جمهوری دموکراتیک آذربایجان (۱۹۱۸-۲۰) اولین دولت لائیک (سکولار) در شرق، با اولین پارلمان نوع اروپائی و هیئت وزراء بود. جمهوری دموکراتیک آذربایجان اولین دولتی بود که نهادهای نوع غربی را پذیرفت و آن را برای اولین بار در دنیای اسلام به کار گرفت.

تجربه اولین جمهوری (که با نام "جمهوری دموکراتیک آذربایجان" شناخته می‌شود) امروز بسیار با ارزش بنظر می‌رسد. امروز تقریباً بعد از گذشت هشتاد سال، جمهوری آذربایجان تمام کوشش خود را به کار می‌برد تا دولتی مستقل بر پایه بهترین سنت های دموکراتیک موجود در سالهای ۲۰-۱۹۱۸ را بوجود بیاورد.

سال ۱۹۱۷

۱۲۵ اکتبر: کودتای بلشویکها در پترزبورگ و سرنگونی امپراطوری روسیه

۲ نوامبر: تبدیل شورای باکو "شورای کمونیست کمیساریای باکو" - که بوسیله استفان شائومیان (ارمنی) رهبری می‌شد - به قدرت اصلی در باکو.

سال ۱۹۱۸

۱۳ فوریه: تشکیل پارلمان ماوراء قفقاز (سیم) در تفلیس، بعنوان قدرت قانونگذاری در ماوراء قفقاز با شرکت نمایندگان مساوی آذری، گرجی و ارمنی.

مارس: افزایش نفوذ حزب ملی "مساوات" آذربایجان سبب تشدید اختلاف در بین رهبری کمونیست شورای باکو و در نتیجه شعله‌ور شدن خصومت های قومی و قتل عام بیش از ۱۰ هزار آذری در باکو می‌گردد. این قتل عام توسط ارتش سرخ و واحدهای مسلح داشناق های ارمنی انجام می‌پذیرد.

۲۲ آوریل: اعلام پست های وزارت بوسیله فدراسیون جمهوریهای ماوراء قفقاز در تفلیس، این پستها به نسبت مساوی بین آذریها، گرجیها و ارمنیها تقسیم گردیده بودند. اختلاف در فدراسیون بعلت پشتیبانی آلمان ها از گرجستان، انگلیس از ارمنستان و حمایت ترکها از آذربایجان افزایش می‌یابد. اوضاع با جنگ جهانی اول و جنگ داخلی در روسیه بین ارتش سرخ کمونیست ها و ارتش سفید سلطنت طلبان تشدید می‌گردد.

۲۶ می: اعلام استقلال جمهوری گرجستان و از هم پاشیدن فدراسیون ماوراء قفقاز

۲۸ می: اعلام استقلال آذربایجان و ارمنستان، تشکیل اولین هیئت وزراء در آذربایجان بوسیله "فتحعلی خان خویسکی" اولین نخست وزیر آذربایجان.

۸ جون: امضاء معاهده صلح و دوستی بین آذربایجان و ترکیه و استقرار میسیون نظامی ترکیه در شهر گنجه آذربایجان.

۱۲ جون: تشکیل دومین هیئت وزرای آذربایجان توسط "خویسکی" در شهر گنجه (در آن زمان بعلت اشغال باکو توسط کمونیست ها، شهر گنجه پایتخت آذربایجان بود).

۱۶ جون: حمله نظامی شورای کمونیست باکو به شهر گنجه مقرر حکومت آذربایجان و در هم شکستن این حمله با کمک ترکها.

۲۷ جون ۱ جولای: نبرد "گۆک جای" شکست نیروهای ارتش سرخ و واحدهای مسلح ارمنی بوسیله نیروهای مشترک آذربایجان و ترک.

۳۱ جولای: سقوط حکومت شورائی در باکو. دستگیری کمیساریای باکو و تبعید وی به ترکمنستان و اعدام وی توسط انگلیسها. تشکیل باصطلاح "دیکتاتوری خزر مرکزی" در باکو با حمایت نیروهای انگلیسی مستقر در بندر انزلی ایران که قصدشان جلوگیری از پیشروی های نیروهای ترک و آذربایجانی بود.

از جولای تا سپتامبر: کشمکش های قومی با ارامنه در نخجوان، زانگ زور و قره باغ که سبب تلفات سنگینی به اهالی غیر نظامی آذربایجان می گردد و ساکنین آذری منطقه زانگ زور مجبور به فرار از زانگ زور می گردند. (زانگ زور، نواربست که خاک اصلی آذربایجان را به نخجوان متصل می نماید از آن زمان به ارمنستان الحاق می گردد). ضد حمله نیروهای ترک و آذربایجانی و پیشروی آنها از گنجه بسوی باکو.

۹ سپتامبر: تعیین پرچم ملی آذربایجان. رنگ آبی، نشان ترک بودن. سبز نشان اسلام. و سرخ نشان پایداری و شهادت. با یک هلال ماه و هشت ستاره در اطراف آن. (از سال ۱۹۲۵ پرچم سه رنگ آذربایجان بوسیله رژیم شوروی ممنوعه اعلام می گردد تا زمانیکه بالاخره آذربایجان استقلال دوباره خود را در سال ۱۹۹۱ باز می یابد).

۱۵ سپتامبر: ورود واحدهای پیرومند آذربایجان و ترکیه به باکو و انتقال پایتخت از گنجه به شهر باکو. شعله ور شدن خصومت قومی بر علیه ارمنی ها (به تلافی قتل عام شهروندان آذربایجان بوسیله واحدهای مسلح ارمنی در مارس ۱۹۱۸ در باکو) آتش این خصومتها بالاخره با کوششهای حکومت آذربایجان و فرماندهان ارتش ترکیه مهار می گردد. فرماندهان ارتش ترکیه برخی از سربازان خود را بعلت انتقام جوئی در ملاء عام تیرباران می نمایند و بالاخره برقراری نظم و قانون بعد از حدود یکسال آشوب تمام عیار.

۳۰ سپتامبر: امضاء قرارداد آتش بس بین بریتانیا و ترکیه در "مادروس". طبق این قرارداد نیروهای بریتانیا به جای نیروهای ترکیه در قفقاز استقرار می یابند. این امر سبب خروج نیروهای نظامی ترکیه از باکو تحت فرماندهی نوری پاشا می گردد.

۱۷ نوامبر: تأسیس هیئت موقت قانونگذاری جمهوری آذربایجان بوسیله پارلمان آذربایجان. پارلمان آذربایجان دارای ۱۲۰ عضو که ۸۰ نفر آن آذری، ۲۱ نفر ارمنی، ۱۰ نفر روس، ۱ نفر یهودی، ۱ نفر آلمانی، ۱ نفر لهستانی، ۱ نفر گرجی بود. ۵ صندلی پارلمان نیز به گروه های مختلف شغلی اختصاص داده شده بود.

نوامبر - دسامبر: آغاز جنگ بین ارمنستان و گرجستان در "آحال خالگی" در منطقه آحال خالگی گرجستان، منطقه ای که جمعیت عمده آن ارمنی بود. این درگیریها ۳۰ هزار نفر تلفات به بار می آورد.

۷ دسامبر: گشایش پارلمان جمهوری آذربایجان، اولین نوع آن در سراسر جهان اسلام.

۲۸ دسامبر: اعلام پارلمان آذربایجان بعنوان تنها اتوریته قانونی در قلمرو آذربایجان از طرف فرمانده نیروهای انگلیس ژنرال تامپسون.

سال ۱۹۱۹:

۸ ژانویه: اعزام هیئت نمایندگی جمهوری آذربایجان تحت ریاست "علی مردان توپچی باش اوف" وزیر امور خارجه آذربایجان به کنفرانس صلح پاریس.

۱۴ مارس: تشکیل کابینه چهارم توسط "تسیب یوسف بیگلی" نخست وزیر جدید آذربایجان.

۲۵ آوریل: کنفرانس دولتهای ماوراء قفقاز درباره حل اختلافات ارضی، مسائل سیاسی و اقتصادی و مالی در تفلیس.

۲۸ می: اولین سالگرد تاسیس جمهوری دموکراتیک آذربایجان. ملاقات هیئت نمایندگی آذربایجان با رئیس جمهور آمریکا "وودرو ویلسون" در کنفرانس صلح پاریس. تقدیم یادداشت تاسیس جمهوری آذربایجان به کنفرانس.

۲۱ جون: تضمین حق رای مساوی برای زنان و مردان آذربایجان.

اواسط تابستان: پیشروی ژنرال آنتوان ادنیکن - فرمانده ارتش سفید روسیه در داغستان که بر علیه ارتش سرخ در روسیه می جنگید - بسوی قفقاز، تشدید نا آرامی بین حکومت آذربایجان و گرجستان و همچنین با ژنرال دنیکن در مورد نزدیکی ارتش سفید به مرزهای شمالی آذربایجان و گرجستان.

۲۷ جولای: امضاء توافق نامه دفاعی بین آذربایجان و گرجستان بمنظور جلوگیری از پیشروی

ارتش سفید دنیکن.

جولای و اگوست: شعله ور شدن ناآرامیها در کوههای قره‌باغ بین ارامنه و حکومت آذربایجان که منجر به رسمیت شناختن حق حاکمیت آذربایجان بر کل منطقه قره‌باغ از طرف ارامنه می‌گردد.

۱۱۱ اگوست: تصویب قانون شهروندی در آذربایجان.

۱۱۹ اگوست: عقب نشینی کامل نیروهای بریتانیا از باکو و آذربایجان.

سپتامبر: تأسیس دانشگاه، اولین نوع آن در دنیای اسلام. تعیین پروفیسور و -راژوموسکی از تفلیس به سمت ریاست دانشگاه. اعزام اولین گروه صد نفری دانشجویان آذربایجانی برای تحصیل به اروپا.

۱۳۰ اکتبر: تصویب قانون مطبوعات و ملغی شدن رسمی سانسور.

نوامبر - دسامبر: زد و خوردهای فزاینده در منطقه زانگ زور. (بعدها این قسمت خاک آذربایجان از طرف استالین به ارمنستان داده می‌شود).

۲۳ نوامبر: امضای آتش بس بین آذربایجان و ارمنستان در تفلیس.

۱۴ دسامبر: کنفرانس آذربایجان و ارمنستان به منظور پایان دادن به خصومتها.

۲۴ دسامبر: تشکیل کابینه پنجم به ریاست نسیب یوسف بیگلی.

سال ۱۹۲۰

۱۲ ژانویه: رسمیت شناختن دوفاکتوی جمهوری آذربایجان توسط شورای نیروهای متفقین.

از ژانویه تا مارس: بحرانی شدن وضعیت در مرزهای شمالی آذربایجان با پیشرفت ارتش سرخ شوروی در مقابل ارتش داوطلب دنیکن. ارسال یادداشتی مبنی بر پایان دادن به اتحاد نظامی بر علیه دنیکن به آذربایجان توسط چچرین کمیسر خارجی اتحاد شوروی و رد این پیشنهاد توسط خویسکی نخست وزیر آذربایجان.

۱۱-۱۲ فوریه: بنیانگذاری حزب کمونیست آذربایجان. تدارک برای کودتا در باکو، نقش عمده میکویان در این حزب.

۲۲ مارس: عصیان داشناق های ارمنی در قره باغ بمنظور منحرف کردن توجه حکومت آذربایجان از وضعیت جنگ در "عسگران" در شمال قفقاز.

مارس تا آوریل: شکست کامل ارتش داوطلب دنیکن. تمرکز ارتش سرخ یازدهم در مرزهای شمالی آذربایجان.

آوریل: استعفای کابینه پنجم جمهوری آذربایجان، آغاز بحران.

۲۷-۲۸ آوریل: ورود نیروهای ارتش سرخ یازدهم به باکو. تقاضای استعفای پارلمان آذربایجان توسط حزب کمونیست آذربایجان. اعلام حکومت شوراها در باکو.

۳۰ می: اشغال بقایای خاک آذربایجان توسط ارتش سرخ. سرکوب قیام در گنجه و ارتکاب جنایتی هولناک بر علیه شهروندان آذربایجان بدست ارتش سرخ با قتل عام کردن بیش از ۴۰ هزار آذربایجانی.

تابستان - پائیز: گسترش قدرت شوروی در آذربایجان
دسامبر: سقوط جمهوری ارمنستان، تأسیس رژیم شوروی در ایروان.

سال ۱۹۲۱:

فوریه: اشغال گرجستان توسط ارتش سرخ.

۲۲ دسامبر: تبدیل آذربایجان، ارمنستان و گرجستان به بخشی از اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی.

واژه و زمان در فارسی

یک بررسی تطبیقی^(۱) [یک]

الف. تربیت

حواشی: دکتر ض. صدر^(۲)

تیترا مطالب این مقاله:

- ۱- مقدمه
- ۲- لغات زبان (بسیط و مرکب)
- ۳- منابع و عناصر اصلی زبان فارسی
- ۴- نگاهی به لغات برحسب حروف (حروفی که با آن آغاز می‌شوند)
الف - حروفی که بین ۹۰ تا ۱۰۰ درصد لغات آن خارجی است.
ب - حروفی که بین ۵۰ تا ۹۰ درصد لغات آن خارجی است.
پ - حروفی که بین ۲۰ تا ۵۰ درصد لغات آن خارجی است.
ت - حروفی که لغات خارجی آنها کمتر از ۲۰ درصد است.

۵- زمانها در زبان فارسی و سایر زبانها (تطبیق)

۶- نتیجه بحث

۷- جدول

۱- [یک] توضیح در مورد پاورقی‌ها از تربیون: چنانچه قابل مشاهده است، پاورقی‌های چاپ شده در تربیون با شماره گذاری مستقل در هر صفحه مشخص می‌شود اما پاورقی‌های این مقاله علاوه بر آن به صورت ارقام با حروف در داخل قلاب و بصورت مسلسل تا آخر مقاله شماره گذاری شده است. در اشاره‌هایی که در متن و حواشی مقاله به پاورقی شماره... می‌شود همین شماره گذاری حرفی داخل قلاب مورد نظر است. پاورقی شماره [هفت] نیز بعلمت طولانی بودن به آخر مقاله منتقل شده‌است.

اصل این مقاله در آبان سال ۱۳۶۸ (۱۹۸۹) در شماره ۱۵ مجله «زمان نو» منتشر شده است. در رابطه با چاپ این مقاله در تربیون، آقای تربیت مقاله را از نظر گذرانده و تغییرات جزئی به متن اولیه افزودند.

۲- تربیون: چاپ این مقاله و مقاله بعدی به قلم آقای کافی به پیشنهاد آقای صدراالشرافی صورت می‌گیرد. علاوه بر حواشی این مقاله، یکی از پاورقی‌های مقاله بعدی نیز از ایشان است که همانجا مشخص شده است. با تشکر از آقای صدراالشرافی بابت این همکاری.

زبان یک وسیله ارتباطی بسیار مهم و اساسی است. دینامیسم زبان در اینست که در طول حیات و انکشاف خود در ارتباط با محیط و در رابطه با سایر زبانها، تغییراتی را قبول کرده، لغاتی را پذیرفته و کلماتی را از گردونه لغات مورد استفاده در زمان مشخصی خارج می‌سازد. این تغییرات، البته، از حدود معینی تجاوز نمی‌کند. زیرا که ساخت دستوری و هسته لغوی یک زبان بی‌نهایت ثابت بوده و پایه زبان را تشکیل می‌دهد^(۱) [دو] و در طول زمان آنرا (با تغییراتی) نگه می‌دارد، و یک زبان نمی‌تواند آنها را از زبان دیگری به عاریت بگیرد. (پروفسور ارانسکی: زبانهای ایرانی، پاریس ۱۹۷۷، ص ۹).

زبان فارسی کنونی یا زبان دری که با واسطهٔ پارسی میانه به زبان پارسی باستان یا فرس قدیم مربوط می‌شود، [سه] در تحت شرایط تاریخی - سیاسی خاصی تکوین یافته که این شرایط اخذ لغات

۱- [دو] علاوه بر ساخت دستوری و هسته لغوی، در ضمن اصوات (voyelle = حروف صدادار) و حروف بیصدا (consonne = گنگ) نیز از مهمترین و بلکه مهمترین رکن از ارکان ثابت هر زبان محسوب میشوند. اما اصوات زبانهای خویشاوند، گاه از هم دورند و برعکس اصوات زبانهای غیر خویشاوند بهم نزدیک بوده و گاهی تقریباً مشابه همد:

مثلاً حروف صدادار (ترکی) آذربایجانی نه (۹) عدد است که در زبان آلمانی و فرانسه هشت صوت آنرا میتوان سراغ گرفت. صوت ا (فیز بمعنی دختر) نیز در انگلیسی که شاخه‌ای از زبانهای دویچ (آلمانی قدیم) است وجود دارد: (girl = دختر و Sir = آقا) در حالیکه ترکی به زبانهای پیوندی (التصاقی) و آلمانی و فرانسه و انگلیسی به زبانهای تحلیلی (هند و اروپایی) متعلق اند، در مقابل فارسی دری (تحلیلی: هند و ایرانی) با عربی (قالبی یا تصریفی: سامی) اصوات مشابه و برابری دارند: (آ، ا، او، ای). احتمالاً بهمین سبب مؤلف محترم به این مقوله مهم اشاره نکرده است.

۲- [سه] این نظریه که مورد دلخواه و قبول اغلب ادب دوستان و ادبای خارجی (مستشرقین) و ایرانی است (که اغلب ناآشنا به اصول جامعه شناسی «زبان‌شناسانه» و حتی گاه ناآگاه به مقدمات علم زبان‌شناسی هستند) اصولاً پایه و اساس علمی ندارد، زیرا:

پارسی باستان جزو زبانهای تحلیلی (هند و ایرانی) جنوبی است و تحول آن در طول زمان و در همان مکان استان فارس بصورت فیلویات سعدی و حافظ و... میتواند قابل قبول باشد ولی ربطی با پهلوی اشکانی و ساسانی که جزو زبانهای تحلیلی (هند و ایرانی) شمال غربی بوده و در غرب کشور امروز (تیسفون نزدیک بغداد) به مرتبهٔ زبان دولتی و سلطنتی رسیده است ندارد و بنابه منطقه جغرافیائی میتوان پهلوی اشکانی و ساسانی را زبان ایران میانی نامید و همچنانکه پارسی میانه‌اش مینامند. (فارسی) (دری) (تاجیکی) کنونی چه از نظر مکانی و چه از نظر زمانی نمیتواند تداوم پارسی باستان و نیز ادامهٔ پهلوی اشکانی (ساسانی) بحساب آید:

از نظر زمانی فارسی دری جزو زبانهای متأخر است و قدمت اولیهٔ آن به قرن چهارم هجری میرسد که شکل ابتدائی آنرا منعکس میکند.

از نظر مکانی نیز خاستگاه فارسی تاجیکستان (چین و جمهوری تاجیکستان) و شرق افغانستان و بخشی از هند و پاکستان و آسیای مرکزی شرقی است (ازبکستان کنونی) ولذا منطقاً نمیتوان فارسی دری (تاجیکی) را ادامهٔ تحولی و نقطهٔ تکامل پارسی میانه (پهلوی اشکانی) از زبانهای هند و ایرانی (مرکزی - غربی) و پارسی باستان (هخامنشی) از زبانهای هند و ایرانی جنوبی دانست. بنابراین سخن ارانسکی جای تأمل و تردید فراوان دارد که مؤلف محترم نقل قول آردی گلن صحیفه ده

بسیاری از زبان عربی را ایجاب کرده است. ابتدا (قرن اول تا قرن پنجم)، تنها لغاتی که معادل فارسی نداشته و همچنین لغات اداری عربی و بعضی مترادفات که در نگارش به کار میآمده و یا بدرد قوافی شعر میخورده، و یا لغات کوتاه و فصیح عربی - که در برابر آن لغات دراز و غیر فصیح فارسی وجود داشته - داخل ادبیات فارسی شده است. (دکتر محمد معین: فرهنگ صفحه ۳۴) دامنه این کار تا قرون بعد نیز کشیده شده و این امر به جایی رسیده است که در اواخر دوران قاجار تعداد لغات عرب در زبان فارسی قریب به دو برابر لغت فارسی بوده است. (مقدمه سعید نفیسی به فرهنگ نفیسی، تألیف دکتر علی اکبر نفیسی. ناظم‌الاطبا تهران ۱۳۱۸).

بدین ترتیب می‌توان گفت که با توجه به قول دکتر محمد معین و استاد سعید نفیسی، کلمات عربی، لغات اصلی فارسی را در تنگنا قرار داده، گاهی به عقب رانده و از گردش خارج نموده‌اند و در حقیقت زبان عربی در تکوین فارسی دری شرکت فعال نموده است.

گفتم زبان عربی و نه لغات عربی، زیرا لغاتی که از عرب «به عاریت» گرفته شده بودند به مرور جامه استمرار پوشیده و جایگاهی ابدی در زبان فارسی یافتند. از آن گذشته، این لغات پس از ورود به زبان فارسی از قواعد دستوری این زبان تبعیت نکرده، بلکه تابعی از دستور زبان عربی باقی ماندند و هویت دوگانه‌ای به زبان فارسی ارزانی داشتند. در انکشاف زبان باید به این نکته توجه داشت که برخی زبانها در تحت شرایط تاریخی - اجتماعی خاص نسبت به سایر زبانها پیشرفت بیشتری داشته‌اند. شاید بتوان گفت که هر زبانی در رشته‌ای بیشتر از سایر رشته‌ها تخصص پیدا می‌کند، چنانکه زبان آلمانی در فلسفه، زبان فارسی در شعر...

لازم به تأکید نیست که در حال حاضر زبانهای بیشتر توسعه می‌یابند که در جوامع آنها انقلاب صنعتی و ترقیات علمی و تکنولوژی به وقوع پیوسته است. بدون این پیشرفت علمی و تکنولوژیکی - که زبان را با خود هماهنگ کرده، پیش می‌راند - هیچ زبانی، محملی مادی برای ترقی بیشتر نمی‌تواند پیدا کند. یعنی محمل مادی شکوفائی زبان عبارتست از پیشرفت های علمی و فنی. کشور ایران که زبان فارسی دری در آن از پارسی میانه^(۱) [چهار] با پیوند لغات عربی، انکشاف پیدا

اؤتن صحیفه‌نین آردی کرده‌اند. چنانکه در «گرامیداشت و عرض سہاس» سازمان فرهنگی ایرانیان یهودی کالیفرنیا (مرداد ۱۳۷۷ = جون ۱۹۹۸) صفحه ۱۲ به استاد احسان یار شاطر در ذیل ذکر تحقیقات ایشان راجع با «جامعه کلیمیان تهران، همدان، کاشان، اصفهان، گلپایگان و همچنین در مطالعه لهجه باصطلاح «سری» فارسی - آرامی که میان برخی از یهودیان این منطقه رواج دارد» استاد یار شاطر جهت ادای دین به قوم و تبار خود بنی اسرائیل به این نتیجه درست و منطقی رسیده‌است که:

«لهجه‌های اصلی و فرعی یهودیان در مراکز جمعیت، نشان وجود لهجه‌های «ماده‌ی است که قرن‌ها پیش مقهور زبان فارسی شده و از جریان افتاده است. بعبارت دیگر: زبان فارسی است که از خارج به بخش های غربی و مرکزی رسوخ کرده (که سرزمین مسکونی مادها بوده است)، و حال آنکه لهجه‌های یهودی، بومی آن مراکز بوده است.»

۱- [چهار] چنانکه در زیر نویس [سه] اشاره شد ادعای تحول زبان فارسی دری (تاجیکی) از پهلوی (اشکانی) و نیز

کرده است، بنا به دلایلی که ذکر آنها در صلاحیت این مقاله نیست، نه روی انقلاب صنعتی به خود دیده و نه خود مُبدع و مبتکر پیشرفت های علمی و فنی بوده است. بنابراین طبعی است که زبان فارسی در این زمینه سخن چندان برای گفتن نداشته باشد. آنچه غنای زبان فارسی را در قرون گذشته سبب شده است و صنعت شعر را به قله های شکوه رسانده، در حال حاضر و باتوجه به واقعیت دنیای امروز کارساز نیست. زبان فارسی حداکثر شکوفائی و باروری خویش را در قرون پیش و در صنعت شعر نشان داده است. زیرا که مورفولوژی کلمات و مباحث اشاره شده در شعر، از قبیل عرفان، طبیعت و عشق و غیره محیط مادی لازم را در اختیار زبان می گذاشتند. با بالا گرفتن کار علوم دقیقه، به دلایل ذکر شده، زبان فارسی نتوانسته است همگامی کند. موج نوگرایی هم در دوران مشروطیت و پس از آن در شعر که تخصص زبان فارسی بوده است رخ نموده نه در علوم. جز این هم نمی توانست باشد، یعنی نمی شد بدون علم، زبانی گویا برای آن ساخت. زبان برای ایفای نقش رسانه علوم، باید پای آن پیش برود و با بهره مندی از آن خود را غنا بخشد. از اینروست که زبان فارسی، در ارتباط با جهان صنعتی و پیشرفت های علمی، برای اینکه از کاروان عقب نماند ناچار است بجنبد و این چیزی است که در سالهای اخیر مشاهده شده است.

طیفی از نویسندگان و محققین در سالهای اخیر، به کوشش هایی برخاسته اند که در مواردی نیز اثربخش بوده اند. این طیف از آنانی که طرد بی قید و شرط لغات خارجی و بخصوص عربی را خواهند تا کسانی که خواستار اقدامات محتاطانه و سنجیده هستند را در بر می گیرد.

از جانبی نیز، نویسندگان و مترجمینی که با متون خارجی سرو کار دارند خویشتن را در برابر فقر لغوی و مفهومی زبان فارسی - بویژه در موضوعات علمی و فلسفی - مستأصل و در مانده می یابند و به چاره جویی بومی خیزند و حاصل کار با آنکه در مواردی موفقیت آمیز است، در موارد دیگر چندان گره گشا نیست. این فقر چندان هم البته بی دلیل نیست. عدم حضور شرایط مادی لازم برای نامیدن اسمها و مفاهیم سبب شده است که شرکت زبان فارسی در این پروسه جهانی پیشرفت های علمی، شکل «آموزش مکاتبه ای» پیدا کند؛ یعنی تماس زبان فارسی با علوم و فنون نه در بستر تولید،

«اؤتن صحیفه نین آردی» زبان پارسی باستان با تناقض علمی و منطقی روبروست. وجود لغات هم ریشه و خویشاوند را با زبان سانسکریت هم میتوان در همان حد پارسی باستان و اوستائی نشان داد. از لحاظ زمانی و مکانی این زبانها نمیتوانند تداوم هم قرار گیرند. از نظر گرامری نیز پارسی باستان دارای مذکر و مؤنث و خنثی (مانند آلمانی) و نیز مفرد و جمع (مانند عربی) است که فارسی فاقد آنهاست. اخیراً گفته میشود که فارسی دری (تاجیکی) کنونی در دربار ساسانیان در شهر تیسفون (سلوکیه قبلی و نزدیک بغداد کنونی) وجود داشته است چه معنی دری از «درباری» آمده است. علاوه بر وجود «اما و اگر» فراوان در فرض این نظر، از لحاظ جامعه شناسی، مشکل تداوم تحولی و تاریخی زبان فارسی دری کنونی را از پهلوی ساسانی (و بواسطه آن از پارسی باستان هخامنشی) حل نمی کند زیرا آن زبان فارسی مورد ادعا نظیر فرانسه در دربار تزارها یا این زبان فارسی در دربار گورکانیان هند و امپراتوران عثمانی؛ و بالاخره همانند لاتین در سراسر اروپا و عربی در ممالک غیر عرب، زبان مردم عادی شهرها و دهات اطراف (در این فرض تیسفون پایتخت ساسانیان) نبوده است تا بعنوان زبان اجتماعی و مردمی بالندگی و حیات پویا و بارور داشته باشد و طبیعی است با سقوط تیسفون نیز عمر ادعائی آن پایان می رسد. چنین زبانهای درباری معمولاً فاقد معنی فرهنگ در مفهوم وسیع آن هستند. البته در صورت قبول و اثبات فرض فوق این مسائل مطرح میشوند و گرنه مصداق سخن اتروان (فیزیکدان آلمانی قرن بیستم) خواهد بود که گفت: «ماورالطبیعه چون جستجوی گریبه سیاهی است در اطالی تاریخ که در آن گریه وجود ندارد.»

که از طریق کتابها و انتشارات انجام می‌گیرد. در این صورت بدیهی است که برداشت یک مترجم با مترجمی دیگر یکسان نبوده و اجتماع نیز با هر دو بیگانه می‌باشد، زیرا که با تولید و پیشرفت بیگانه است. مثلاً در زبان فارسی برای لغات، movement, locomotion, motion، فقط یک کلمه عربی حرکت وجود دارد، در حالیکه در مهندسی تفاوت‌هایی بین این سه کلمه موجود است و گرنه سه کلمه برای بیان مفهوم واحد لزومی نمی‌داشت.

اکنون پیرایش زبان فارسی و یافتن معادل‌هایی برای لغات، کلمات و عبارات بیگانه برای آنانی که با متون خارجی سر و کار دارند اهمیت ویژه‌ای کسب کرده است و گروهی نه چندان کم نیز در این راه کوشش‌هایی می‌کنند.

به نظر ما این کوشش‌ها با شناخت بیشتر و بهتر اصل قضیه، یعنی «زبان فارسی» شانس بیشتری برای موفقیت پیدا می‌کنند، و هدف این مقاله نیز این است که اگر به شناخت بهتر زبان کمک نکند، حداقل بتواند به شناخت بیشتر آن یاری رساند.

در این مقاله ما سعی کرده‌ایم گنجینه لغات فارسی (یا بهتر زبان فارسی) را از دیدگاهی بررسی کنیم که شاید چندان ادیبانه نباشد ولی ما ترجیح می‌دهیم به جای گفتن این که تعداد معنابهی لغت از فلان زبان به فلان زبان رفته است، بگوییم که این مقدار معنابه چند درصد حجم لغوی زبان یا یک حرف بخصوص است. این طرز برخورد فهم مطلب را آسان و تجسم آن را دقیق‌تر می‌سازد.

پس از آنکه روابط نسبی عناصر اصلی زبان با یکدیگر مشخص شدند، به مقوله زمان در زبان فارسی نظری اجمالی می‌اندازیم و بطور مختصر اشاره‌ای تطبیقی در این مورد ارائه می‌دهیم. آنگاه است که نقاط ضعف و قدرت زبان، تا آنجایی که از عهده این مقاله برمی‌آید و در حد یک بررسی مقدماتی است هویدا می‌شود و پروسه اخذ لغات و مفاهیم خارجی و امکانات برابریابی، یا اساساً لزوم و عدم لزوم آن را بهتر می‌توان مشاهده کرد. برای این بررسی مقدماتی، ما از فرهنگ فارسی معین استفاده کرده‌ایم.

در تعیین عناصر اصلی زبان، به چهار عنصر کلی اکتفا شده است:
فارسی، عربی، ترکی و بقیه زبانها که اعم است از مغولی تا فرانسه. لازم به یادآوری است که در این امر:

یک - لغات معرب جزو لغات عربی محسوب نشده و به حساب لغات فارسی گذاشته شده‌اند.

دو - لغاتی که با کلمات عربی و ترکی و غیره ترکیب شده و کلمات مرکب درست می‌کنند نیز جزو لغات فارسی محاسبه شده‌اند.

سه - حتی در مواردی که اتیمولوژی (ریشه شناسی) لغت با سایر منابع موجود و معتبر ناهمخوانی داشته، ما اتیمولوژی اشاره شده در فرهنگ معین را صحیح فرض کرده و بر همان مبنا نیز محاسبه کرده ایم.

۲- لغات زبان (بسیط، مرکب)

کلمه بر دو نوع است: ساده و مرکب. ساده کلمه‌ای است که دارای اجزای مستقل نباشد، مرکب کلمه‌ای است که دارای دو جز یا بیشتر باشد. در برخی از کلمات مرکب هر جز کلمه خود دارای معنای مستقلی است و در برخی دیگر یک جز کلمه هیچگاه جداگانه به کار نمی رود و دارای معنای مستقلی نیز نیست. زبان فارسی دارای تعداد زیادی از کلمات مرکب است و به قول آقای دبیر سیاقی در مقدمه‌ای که به فرهنگ «آندراج» (چاپ سال ۱۳۲۵ خورشیدی - تهران) نوشته‌اند: خاصیت ترکیب پذیری کلمات در زبان فارسی در حد اعلائی امکانست و در هیچ زبانی چنین خاصیتی به این وسعت و قدرت نمی توان یافت. مثلاً قریب هفتصد مورد از ترکیب کلمه سر با کلمات دیگر درست می شود.

۳- منابع و عناصر اصلی زبان فارسی

زبان فارسی جزو گروه زبانهای هند و ایرانی است که به نوبه خود خانواده مهمی از زبانهای هند و اروپایی است. البته تاکنون نمونه‌ای که گویای وجود واقعی زبانهای هند و اروپایی باشد به دست نیامده است.

از مهمترین بخش های زبانهای هند و ایرانی، دسته زبانهای ایرانی است که به سه دوره زبانهای ایرانی کهن، ایرانی میانه و ایرانی کنونی تقسیم می شود.

یک - زبانهای ایرانی کهن: که شامل زبانهای زیر می باشد:

- ۱- مادی که زبان مردم مغرب و مرکز آنروز ایران بوده.
- ۲- پارسی باستان یا فرس قدیم یا فرس هخامنشی که زبان مردم پارس بوده و با سانسکریت و اوستایی خویشاوندی نزدیک دارد.
- ۳- اوستایی که زبان مردم مشرق و شمال شرقی بوده و زبان کتاب اوستا در ادوار مختلف بوده است.^(۱) [پنج]

دو - زبانهای ایرانی میانه: به دشواری می توان گفت از چه تاریخی آغاز شده‌اند ولی حدس می زند که ظهور پارسی میانه (پهلوی) در اواخر دوره هخامنشیان به وقوع پیوسته باشد. در عین حال

۱- [پنج] زبان اوستایی معمولاً به زبان «گانه‌ها» که در سانسکریت هم بمعنی سرودهای هجانی همراه با نثر است اطلاق میشود که لهجه‌ای از سانسکریت است.

زبانهای ایرانی میانه دربر گیرنده زبانهای زیرین است:

الف - پارتی

۱- پارتی که همراه با پارسی میانه به کار می‌رفته است. انحطاط آن پس از جایگزین شدن سپاهیان ساسانی در مشرق ایران شروع شده است. هیچیک از لهجه های موجود در ایران را نمی‌توان دنباله مستقیم زبان پارتی دانست.

۲- نوع دوم پارتی زبان مانوی است که آثار آن از قرنهای سوم و چهارم میلادی باقی مانده است.

ب - پارسی میانه که صورت میانه پارسی باستان و فارسی کنونی است.^(۱) [شش]

پ - زبان سُغدی که زبان کشور سُغد بوده و سمرقند و بخارا از مراکز آن بوده‌اند. زبان سُغدی در برابر نفوذ زبان فارسی و ترکی به تدریج از میان رفت.

ت - زبان خُتنی که در خُتن و جنوب شرقی کاشغر بدان تکلم می‌کرده‌اند.

ث - زبان خوارزمی که زبان معمول خوارزم بوده و تا حدود قرن هشتم هجری رواج داشته و پس از آن جای خود را به فارسی و ترکی داده است.

- زبانهای ایرانی کنونی :

یک - فارسی نو (دری) که دنباله فارسی میانه (پهلوی) و پارسی باستان است و موضوع مطالعه حاضر می‌باشد.^(۲) [هفت]

دو - زبان اُستی در قفقاز.

سه - زبان پشتو که زبان محلی مشرق افغانستان و قسمتی از شمال غربی پاکستان است.

۱- [شش] علاوه بر زیرنویسهای [چهار] و [سه] خود مؤلف محترم نیز در ذیل شماره ۵ صفحه بعد صراحتاً به منابع لغوی زبان فارسی دری (تاجیکی) کنونی اشاره کرده است. اختلاف و جدائی زبان کنونی با زبان پهلوی از یکسو و پارسی باستان با هر دو از سوی دیگر تنها در ترکیب هسته لغات اساسی نیست بلکه در جنبه گرامر و حروف بیصدا consonne هم هست: مقایسه گرامر زبان فارسی در مقایسه با گرامر پارسی باستان و زبان اوستائی ودا (دین دبیره) ملاحظه شود. در این مقاله مؤلف محترم، بصورت علمی سهم (کیفی) عظیم و درصد (کمی) فوق العاده زبانها و لغات دخیل را در تکوین زبان جدید فارسی دری (تاجیکی) بخوبی نشان داده است و لذا پرداختن به بحث ریشه تحولی زبان فارسی کنونی جهت یافتن پدر و پدر بزرگ واقعی و نه سیاسی و تعمیدی یا انتسابی یا تحمیلی بسبب تکرار نقل قول آرانسکی ضروری بنظر رسید.

۲- [هفت] این پاورقی بعلت طولانی بودن به آخر مقاله منتقل شده است.

پنج - زبان کردی که در کردستان نام عمومی زبانهای رایج آن ناحیه است.

در فارسی نو (دری) علاوه بر زبانهای دری قدیم^(۱) [هشت]، پارتی و پارسی میانه از زبانهای هندی، عربی، ترکی، مغولی، یونانی، فرانسه، انگلیسی، روسی و غیره نیز لغاتی وارد شده است. همانطور که پیشتر اشاره شد، ما در مقاله حاضر برای سهولت کار فقط چهار عنصر اصلی آن را در نظر گرفته‌ایم:

الف - زبان فارسی دری که شامل سابقه تاریخی آن نیز می‌شود.

ب - عربی

پ - ترکی

ت - زبانهای دیگر که دربرگیرنده تمامی زبانهایی است که در سه مقوله فوق جای نگرفته‌اند.

۴- نگاهی به لغات برحسب حروف (حروفی که با آن آغاز می‌شوند)

مقصود از این تقسیم بندی، مجزا کردن لغات برحسب حروفی است که با آن شروع می‌شوند. در این طبقه بندی، ما لغات را برحسب درصد لغات خارجی موجود در آن مجزا کرده‌ایم. شاید بتوان این کار را به صورت دیگری نیز انجام داد. ولی به نظر ما موثرترین و منطقی ترین روش که از نظر ریاضی هم قابل استفاده باشد، تقسیم بندی در صدی آن است.

الف - حروفی که صد در صد لغات آن خارجی است.

مطابق جدول در زبان فارسی کنونی از ۳۳ حرف موجود که در تنظیم لغات از آنها استفاده شده است، شش حرف دربرگیرنده لغاتی هستند که همگی ریشه خارجی دارند. این شش حرف عبارتند از: **ث، ح، ذ، ض، ظ، ع**. در مورد این لغات حرف چندانی برای گفتن از نظر این مقاله وجود ندارد؛ جز اینکه اشاره کنیم که بغیر از حرف ع، (که در آن کمی لغت ترکیبی عربی - ترکی وجود دارد) بقیه حروف کلاً از لغات عربی تشکیل شده‌اند. این حالت شاید در هیچ زبان دیگری وجود نداشته باشد که در آن کل لغات موجود در زبان از زبان دیگر به عاریت گرفته شده و در هر حالت جزو گنجینه

۱- [هشت] در متن آمده: «علاوه بر زبانهای دری قدیم، پارتی و... قطعاً سهو قلم است: «دری قدیم» در واقع «فُرس قدیم» یا همان پارسی باستان (زبان هخامنشی‌ها) است، چنین اصطلاحی در زبانشناسی (زبانهای هند و ایرانی) وجود ندارد. چون زبان فارسی در اصل زبان دیوان و «دربارهای سلاطین (اغلب ترک) بعد از اسلام بوده است و در انتساب به دربار آنرا دری خوانده‌اند و هیچ زبان دیگری پیش از اسلام «دری» خوانده نشده است. نه قدیم، نه میانه، و نه جدید.

زبان شده باشد.

به نظر می‌رسد که دخالت زبان عربی، در تشکیل زبان فارسی کنونی بیش از اندازه بوده و وجود شش حرف بالا با صد در صد لغات عربی نقطهٔ اوج این دخالت در انکشاف زبان می‌باشد.

ب = حروفی که ۵۰ تا ۹۰ درصد لغات آن خارجی است.

در این گروه هفت حرف قرار دارد:

الف (۶۳/۵٪)، ت (۶۳٪)، ص (۸۹٪)، ط (۷۷/۵٪)، غ (۵۹٪)، ق (۶۴٪)، م (۸۴٪).

در این حروف نیز لغات عربی در بین لغات خارجی جای بزرگی را به خود اختصاص داده است، و در صد لغات عربی در کل لغات خارجی به شرح زیر محاسبه شده است:

الف (۹۱٪)، ت (۹۵٪)، ص (۹۷٪)، ط (۹۰٪)، غ (۹۷/۵٪)، ق (۷۵٪)، م (۹۷٪).

در صورتیکه نسبت به حجم کل لغات این حروف، درصد لغات عربی به شرح زیر است:

الف (۸۵٪)، ت (۶۰٪)، ص (۸۶/۵٪)، ط (۷۰٪)، غ (۵۷/۵٪)، ق (۴۸٪)، م (۸۱/۳٪).

از مقایسه درصدهای بالا می‌توان به تسلط لغات عربی در بین لغات خارجی پی برد. بطور کلی درصد لغات خارجی غیر عربی در این مقوله از ۵٪ تجاوز نمی‌کند. ولی این بدان معنا نیست که لغات اخذ شده از این زبانها از اهمیت کمتری برخوردار باشند. چنانکه مثلاً در مورد حرف **الف** که تنها ۳/۵٪ لغات آن از اصل ترکی است، لغات جا افتاده و بسیار مصطلح و آشنایی مانند اتاق، اجاق، ارمغان، ایل، از ترکی به فارسی وارد شده و مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

در مورد سایر لغات خارجی نیز وضع به همین منوال است، مثلاً لغات آشنای اقلیم، اسطبل، اسفنج، اسطربلاب، ریشه یونانی دارند و از آن زبان به فارسی وارد شده‌اند^(۱) [نه]

. نکته ای که در مورد این حرف در لغت نامه به چشم می‌خورد و موجب ازدیاد اشکال املایی متفاوت لغت گشته است، تلفظهای گوناگون از یک لغت واحد می‌باشد. مثلاً همین لغت اسفنج را

۱- [نه] بنظر میرسد لغات فوق از طریق زبان عربی از یونانی وارد فارسی دری کنونی شده است. چه عمر کتابت فارسی به قرن چهارم هجری آنها بصورت نثر کوتاه تجاری (با خط عبری) و سپس شعری (با خط عربی) میرسد. اسطربلاب را با آنکه «ترازوی خورشید» و مأخوذ از یونانی - بیزانسی (رومی) میدانند اما با واژه «آستار یاب = ستاره یاب» هم بتواند نزدیک باشد تا حقیقت چه باشد. اما آنچه مسلم است واژه ستاره Aster یونانی و ایشتر - استر بابلی - عبری و Star انگلیسی و Etoile فرانسه همگی از واژه اکدی - بابلی ایشتر مشتق شده‌اند.

به هفت صورت مختلف می‌توان در لغت نامه پیدا کرد: اسباناخ، اسپناخ، اسفاناج، اسپناج، اسفناج، اسپانج، اسپناج.

در مورد لغات فارسی این امر با افزودن الف به اول لغات پدیدار می‌شود، شکنجه به اشکنجه، شکفته به اشکفته و حتی شپش به اشپش تبدیل می‌شود.

لغات عربی هم جای خود را دارند و تعداد کثیری لغت با صرف عربی از باب أَفْعَل وارد لغت شده است، مانند: اَفْسَد، اَعْلَم، اَفْضَل و اَبْرَد و حتی اَخْر که معادل خرتراست.^(۱) [ده]

از سوی دیگر، حرف **ت** (که تنها ۱٪ لغات آن اصل ترکی دارند)، لغاتی مانند توپ، توپچی، تومان، تومن (مغولی - ترکی)، تلمبه، تخماق، تکمه، تپول، تسمه، تشک را در اختیار زبان فارسی قرار داده است.

لغات خارجی دیگر نیز که کلمات مرسوم می‌مانند ترمومتر، ترمینال، تراس، تراژدی، تراکتور و غیره را به زبان فارسی عاریت داده‌اند، تنها ۲٪ کل لغات را تشکیل می‌دهند.

از میان حروف این گروه، حرف **ق** دارای بیشترین درصد لغات ترکی وارد شده به زبان فارسی است. لغات بسیار معمول و روزمره‌ای مانند: قیچی، قوطی، قاشق، قاشق، قایق، قشون، قیمه و قورمه (قورمه سبزی) از آن جمله‌اند. لغات خارجی غیر عربی و غیر ترکی از حرف **ق** که وارد زبان فارسی شده‌اند ناچیز بوده، و از سه چهار لغت تجاوز نمی‌کند.^(۲) [بازده]

و بالاخره حرف **م**، که حجم لغات آن در زبان فارسی از تمامی حروف بیشتر است. بطوری که در بالا اشاره شد، ۸۴ درصد لغات این حرف تبار خارجی داشته و بیشتر از ۸۱٪ کل آن عربی است.

لغات خارجی گاهی به صورت معرب وارد زبان فارسی شده‌اند، مانند گیاه بازرده که از اصل یونانی و از طریق عربی به صورت ماطونیون وارد فارسی شده است. برخی لغات فارسی نیز شکل معرب به خود گرفته‌اند و در واقع به عربی صرف شده‌اند، مانند مُشدر یعنی کسی که در بازی نرد در ششدر مانده است! لغات بسیاری که حجم واژگان حرف **م** را تشکیل داده‌اند، نامانوس و حتی صعب التلفظ هستند؛ از آن جمله است مسکطرامشیع معادل مسکطرامشیر و برابر مشکطرامشیع و مساوی با ریحان الارض و به معنای دیقکامود؛ مستنرات و مذکر آن مستنرین به معنای کرکس مانده‌ها!

۱- [ده] جلال آل احمد واژه «خر» فارسی را در باب «تَفْعَل» برده و برای بیان مقصودش آن واژه را در دستور عربی صرف کرده است: «من اهل تَخْرُخِر بازی آریائی نیستم». او استعداد خوبی در ابزار سازی از لغات در جهت اهداف سیاسی خود داشت. بعد از درگذشت تختی جهان پهلوان جمله‌ای نوشت که از لحاظ دستور صحیح نبود ولی کوتاه‌ترین و رساترین جمله برای بیان مقصودش بود: تختی را خودکشی کردند.

۲- [بازده] واژه‌های عربی دخیل عموماً لغات فلسفی و علمی (فرهنگی) هستند مانند: قلم، قدیم، قانون، قاعده، فضاوت، قوه (مقتنه، قضائیه، مجریه) و ...

لغات خارجی غیر عربی با وجود اینکه از ۳٪ کل لغات را تشکیل می‌دهند، لغاتی به زبان فارسی عرضه کرده‌اند که ماندگار و پایدار بوده‌اند، مانند: مروارید که از یونانی (از طریق زبان آرامی) به زبان پهلوی رفته و از آنجا به فارسی کنونی منتقل شده است، ماشه ترکی نیز از آن جمله است؛ یا مرمر که ریشه لاتین دارد.

از لغات خارجی دیگر که کاربرد علمی و فنی داشته و وارد زبان فارسی شده‌اند می‌توان این لغات را برشمرد: ماخ، ماکت، موکت، موتور، که این لغت اخیر از زبان فرانسه وارد فارسی شده و مورد پذیرش و استفاده همگانی قرار گرفته؛ در سالهای اخیر با توجه به روابط سیاسی خارجی و نقش مسلط آمریکا در این روابط، وجود جامعه آمریکائیان مقیم تهران، تحصیل کرده‌های ایرانی در آمریکا و نیز مقداری اسنویسم، لغت مزبور (موتور) در چالش با لغت (انجین) که یک لغت انگلیسی است قرار می‌گیرد و چون زبان فارسی در برابر لغت لاتین «motio motus» کلمه‌ای نداشته‌است، مانند تماشاگری ایستاده و موتور و انجین به جان هم افتادند.

پ = حروفی که ۲۰ تا ۵۰ درصد لغات آن خارجی است

بیشترین تعداد را در این گروه می‌توان پیدا کرد که عبارتند از:

و (۴۷/۹٪)، ج (۴۴/۶٪)، د (۳۸/۳٪)، ف (۳۶/۳٪)، ژ (۳۲/۲٪)،
ی (۳۲/۲٪)، خ (۳۱/۶٪)، ل (۳۰٪)، س (۲۸/۷٪)، ن (۲۷/۷٪)، ش (۲۴/۳٪)، ه (۲۶/۶٪).

در این گروه حرف ژ، دارای ۳۲٪ کلمات خارجی و از ریشه لاتین است. حجم واژگان این حرف چندان زیاد نیست و زبانهای عربی و ترکی در این میانه اصلاً حضور ندارند.

در مورد بقیه حروف، زبان عربی کماکان بیشترین درصد لغات خارجی در زبان فارسی را دارد:
و (۴۳٪)، ج (۴۲٪)، ر (۳۹٪)، ف (۳۲/۵٪)، خ (۳۱٪)، ل (۲۶٪)، س (۲۳٪)، ن (۲۶/۴٪)،
ش (۲۳٪)، ه (۲۰٪)، د (۱۴٪)، ی (۱۲/۳٪).

حرف و: نزدیک به نیمی از لغات این حرف از لغات خارجی تشکیل شده است (۴۷٪). که قریب ۸۸٪ آن یعنی ۴۲٪ کل، از عربی اخذ شده است. حجم لغات اروپائی در این مورد از ۵/۳٪ تجاوز نمی‌کند. ولی لغات بسیار مصطلحی که نه تنها در نوشتار و متون علمی و فنی از آنها استفاده می‌شود، بلکه در محاورات عمومی نیز وارد شده‌اند، از این دسته‌اند. برای نمونه: واکسن، واکسیل (از روسی)، واکسن، واگن، وافور، ویولن، ویتامین (از فرانسه)، واشر، والیبال، واتر پمپ (از انگلیسی)، کلمات وات و ولت هم که در سیستم‌های اندازه‌گیری بین‌المللی فیزیک قرار دارند لاجرم وارد زبان فارسی شده‌اند.

ریشه شناسی کلمات در اینجا نیز سردرگمی‌هایی ایجاد کرده است:

واج به باج، و بعد به ترتیب به باژ، باز، واژ و واژه تبدیل شده است که مفاهیم: کلمه، سخن و گفتار را می‌رساند. یا «وشاق» ترکی معادل «اوشاق = اوشاخ» (بمعنی فرزند و بچه) ذکر شده است و شعری از شیخ سعدی به تأیید آورده شده است.

نماند از «ا» و شاقان گردن فراز
کسی در قفای ملک جز ایاز

حرف ج، در حدود ۱/۵٪ لغات ترکی دارد که کلماتی مانند: جار، جارچی، جوجه و جلو که لغات ترکیبی جلوخان، جلو دار و غیره از آن درست شده‌اند. (واژه جنگل نیز از هندی سانسکریت وارد فارسی شده است)

حرف د دارای فقط ۱٪ لغاف ترکی است. از قبیل دیلماج، دیشلمه، دوشک، دکمه، دورنا (دُرنا). که بیشتر در محاورات روزمره مردم به کار برده می‌شود ۳٪ لغات این حرف ریشه خارجی غیر عرب و غیر ترک دارند که برخی از آنها از دوران قدیم وارد فارسی شده‌اند. مانند دیهیم؛ و برخی نیز از نتایج پیشرفت‌های علمی و فنی در غرب و ورود محصولات این پیشرفت‌ها به کشور می‌باشد که، همراه با تکنولوژی، واژگان لازم را نیز با خود به همراه آورده و یا تحمیل کرده است. به عنوان مثال: دینامو، دیفرانسیل، دیافراگم، دیالیز، دیالکتیک، داشبورد و درام.

حرف خ دارای کمتر از نیم درصد لغات ترکی است که برخی از آنها شاید معمول‌ترین و مصطلح‌ترین لغات فارسی کنونی باشند. از جمله لغات خانم، خان و خاقان و خاتون را می‌توان نام برد. لغات خارجی غیر عربی و غیر ترکی این حرف شاید از دو واژه بیشتر نباشد ولی یکی از آنها که همان لغت «خام» از ریشه هندی است، لغتی است متداول در تمام حرفه‌ها و طبقات اجتماعی.

حرف ل، در حدود چهار درصد لغات خارجی غیر عربی دارد. از این لغات می‌توان کلمات لنگر، لگاریتم، لیتوگراف و لوبیا را نام برد که ریشه یونانی دارند. لبو که لغتی آشوری است؛ لوکوموتیو فرانسه و لیتر و لیبرال، لاتین می‌باشند. در مورد این حرف نیز مانند موارد متعدد دیگر در فرهنگ لغات حروف صدا دار در قسمت اول کلمه مرکب جای خود را با حروف صدا دار قسمت دوم عوض کرده و املائی متفاوت از لغت واحد به دست می‌دهند. لاشخور به لاش خوار و لاش خور به لاشخور بدل می‌شود. این مورد، مخصوص لغات خود زبان نیست و می‌تواند تعمیم پیدا کند. تصور بر این است که در روزگاران پیش املائی گوناگون برای لغت واحد مربوط به ضرورت‌های نظم و قافیه بوده است که مثلاً ماه را در برابر عاج، از تنگی قافیه بدل به ماج کرده و یا حرف **ع** را در کلمه میازار حذف و آنرا تبدیل به مازار کرده است.

اما در مورد لغات خارجی، در قرن اخیر، تلفظ و برداشت مترجم سبب به وجود آمدن تعدادی املاهای یک لغت واحد خارجی شده است. مانند لرد انگلیسی که چهار صورت لرد، لرد، لارد و لیرت نگاشته

شده است. علاوه بر این در متون قدیمی نیز اغلب اوقات اشتباه یا برداشت نادرست خطاط یا کاتب از یک لغت املاهای گوناگونی از یک کلمه به دست داده است. مانند: قلق = غلوق.

در حرف ن کمتر از یک درصد لغات (۹/۵٪) از زبانهای اروپایی اخذ شده‌اند، با وجود این تعدادی لغات مصطلح در فنون و علوم وارد زبان فارسی شده است. از آن جمله‌اند: نَت، نوترون، نیترات و نیکل. شاید جالب‌ترین لغت خارجی این حرف از برخی لحاظ، لغت «ناو» باشد که کلمات ناوگان، ناویان و ناوی و غیره از آن درست شده‌اند. لغت‌نامه معین این حرف را با اشاره «پب» یعنی پهلوی باستان معرفی کرده است.^(۱) [دوازده] ولی تشابه لغت با کلمات مشابه اروپایی به اندازه‌ای است که ناظر را به تردید وامیدارد. در واقع کلمه ناو در ایتالیایی عیناً Nave، و در لاتین Navis، در فرانسه Navire و در اسپانیایی Nave، نوشته می‌شود. از آنجایی که ایرانیان و یا حداقل پارس‌ها در تاریخ به نام ملت دریانوردی شناخته نشده‌اند، احتمال^(۲) [سیزده] قریب به یقین این است که لغت مزبور از

۱- [دوازده] در متن آمده است: «اشاره «پب» یعنی «پهلوی باستان» سهو قلم است. در فرهنگ معین - جلد اول، «۱۵ - نشانه‌های اختصاری» صفحه نودوشش آنرا «پارسی باستان» نوشته است. اصطلاحی بنام پهلوی باستان وجود ندارد. پارسی باستان مترادف فرس قدیم است، پارسی میانه همان پهلوی (اشکانی - ساسانی) است و فارسی دری (تاجیکی) هم زبان بعد از اسلام متأخر است بی ارتباط تحولی زمانی و مکانی به آندو، ولی متأثر از لهجه‌های باقی‌مانده از تمام زبانهای هند و ایرانی و التصافی و تصریفی از جمله ترکی و بخصوص عربی که مؤلف محترم بخوبی با عدد و رقم کم و کیف آنرا برای اولین بار نشان داده است. پدر و پدر بزرگ فارسی‌کنونی را باید در تاجیکستان و افغانستان جستجو کرد نه در ایران کنونی.

۲- [سیزده] بعضی واژه‌ها در میان زبانهای هند و اروپایی (یا تحلیلی) مشترک است. مانند واژه پدر فارسی با «پیتار» سانسکریت، «پاتر» یونانی، «پیتر» رومی و لاتین و ... در معنی خدا: «دیوس» (دی یوس) سانسکریت (ودا) یا «زنوس» یونانی، «زوس» رومی، «دیو» «Dieu» فرانسه که همگی با «دئو» پهلوی و «دیو» فارسی که مقابل خدای یعنی شیطان است از یک ریشه آمده است. دی یوس پیتاز=زنوس پاتر=زوپیتر همگی بمعنی خدای پدر یعنی آسمان است که در تثلیث مسیحی وارد شده ولی ریشه آن سومری است: «آن» یا «انو» خدای پدر یعنی آسمان در اساطیر سومری است در مقابل خدای مادر زمین: بئل BĀL

واژه Naviya یا Navā (ناو) پارسی باستان نیز می‌تواند با واژه لاتین ناوی Navie و مشتقات آن همسو و یا از یک ریشه باشد. هر چند پارسها برخلاف آتنی‌ها و فنیقی‌ها بمعنی دقیق کلمه بقول مؤلف محترم، دریا نورد نبودند اما پارسها (هخامنشیان و دیگر قبایل دهگانه) در طی سیزده سال که تحت حکومت ایلامیهای دریانورد بسر می‌بردند با این فن نیز آشنا شدند و پس از تأسیس امپراتوری هخامنشی بدست کوروش کبیر و پسرش کمبوجیه دوم در کار دریانوردی از کمک مستعمرات دریانورد دیگر خود مانند فنیقی‌ها، مصری‌ها و سایر اقوام سواحل آسیای صغیر و فلسطین آن روز برخوردار شدند. دو جنگ «سالامین و پلاته» که خشایارشا با یونان داشت جنبه دریائی آن تعیین‌کننده بود که ناوگان هخامنشی در مدیترانه نابود شد. در ضمن داریوش اول هخامنشی بعنوان سازماندهنده بزرگ، کتیبه‌ای در کنار ترعه‌ای در مصر سفلی ی قدیم دارد که رود نیل را به دریای سرخ متصل کرده است تا ناوگانش بتوانند برای حمل کالا و حمله به یونان وارد مدیترانه شوند که در آن واژه «ناو» بکار رفته است: «...داریوش شاه گوید: من پارسی هستم. از پارس مصر را گرفتم. فرمان‌کنندگان این ترعه را دادم. از رودخانه‌ای بنام نیل که در مصر جاری است تا دریائی که (به) پارس می‌رود پس از آن این ترعه کنده شده چنانکه فرمان دادم و کشتیها (ناوها) از مصر از وسط این ترعه بسوی پارس روانه شدند چنانکه مرا میل بود. نگاه کنید به: فرمانهای شاهنشاهان هخامنشی، تألیف رالف نارمن شارب Ralf Norman Sharp استادیار دانشگاه پهلوی سابق صفحه ۱۰۵، ۱۳۴۶ شیراز ←

زبان ایتالیایی و شاید در دوره‌های جنگ‌های ایران و روم به این خطه آمده‌باشد. البته چون ناو معانی دیگری هم دارد حدس زده می‌شود که اضافه شدن مفهوم کشتی از این لغت در همین اواخر صورت گرفته باشد. ترکی در حرف ن کمتر از نیم درصد سهم دارد و یکی از لغات آن که مورد استعمال گسترده‌ای دارد کلمه نوکر می‌باشد.^(۱) [چهارده]

حرف **س**، لغاتی را در بر می‌گیرد که در حدود یک سوم آن ریشه خارجی دارند، که از آن میان ۲٪ لغات ترکی و ۳٪ نیز لغات غیر عربی و غیر ترکی است. چنانچه قبلاً نیز گفته شد کم بودن درصد لغات خارجی غیر عربی در زبان فارسی بهیچوجه به معنای کم اهمیت بودن آنها نیست، لغاتی نظیر: سان، سنجاق، سوغات یا سوقات، سورومه، ساج، ساچمه دارای ریشه ترکی می‌باشند.

ستر، سیتم، سینما، سینماتیک، سانتال، سرویس، لغاتی هستند که از زبانهای اروپایی وارد فارسی شده‌اند.

در حرف **ش**، که لغات عربی ۲۳٪ کل واژگان آن را تشکیل می‌دهد، لغات ترکی و یونانی و فرانسه و انگلیسی هر کدام حتی کمتر از ۱٪ لغات را درست می‌کنند. از ریشه ترکی، کلمات شیشلیک، شلتاق، شلاق، را می‌توان نام برد. جالب‌ترین این لغت‌ها لغت شحنه است که طوری در زبان فارسی مورد استعمال قرار گرفته و مخصوصاً در اشعار عرفا به کار رفته است که بسیاری گمان می‌برند که لغتی فارسی یا عربی است. درحالیکه این لغت در واقع واژه‌ای ترکی است. از ریشه زبان‌های دیگر شاسی و شاپو را می‌توان نام برد.

حرف **ه**، ۲۵٪ لغات این حرف عربی، و ۳/۳٪ آن خارجی غیر عربی و ترکی می‌باشد. با احتساب لغات ترکی جمعاً ۲۳/۶٪ کل لغات این حرف را لغات خارجی تشکیل می‌دهند. مفاهیم جدید و لغات فنی و علمی جای خود را در این جا نیز طبعاً حفظ کرده‌اند. هاله از یونانی، هالتر، هتل، هکتار، هلیکوپتر، هیدروژن، هیدرولیک از فرانسه و هندل از انگلیسی وارد زبان فارسی شده‌اند.

در حرف **ع**، ۱۹٪ لغات از ترکی اخذ شده است، در اینجا ترکی نقش اول را از زبان عربی گرفته است. چراکه فقط ۱۲/۲٪ کل لغات این حرف ریشه عربی دارند. لغات خارجی دیگر تعدادشان از

← **اَوْتِن** صحیفه‌نین آردی لازم بذکر است که این ترعه نخست بدستور دومین فرعون از سلسله بیست و ششم بنام نَکْهُ (Nākhū) (۶۵۹ - ۵۹۴ ق.م.) آغاز شد و بدستور داربوش اول باتمام رسیده که دو کشتی می‌توانست در دو جهت حرکت کند که علاوه بر جنبه اقتصادی (اخذ و حمل مالیات) جنبه نظامی هم داشت. برای کندن کانال سونز هم اقدام شد اما چون از تعادل مایعات (دریاها) اطلاع نداشتند ترس از اینکه آبها بهم مخلوط شده و طوفانی بپا شود مانع ادامه کار گردید و البته خرافات مذهبی هم در این تصمیم تأثیر اساسی داشت.

۱- [چهارده] کاتبان سلاطین ترک ایران طی ده قرن مردمان بومی و اتباع زیر فرمان آنها را «نوکر» خطاب میکردند. این سنت به عهد هخامنشی میرسد که حتی شاه‌های زبردست و ساتراپها (والی‌ها و استانداران) که معمولاً از شاهزادگان و نجبای پارسی بودند خود را بنده یعنی چاکر و نوکر شاه‌شاهان خطاب میکنند: «وردو» VERDU یا «اردو» ERDU مترادف «عبد» عربی بود. در زبان بابلی غلوه که معادل «بندکاه» ی پارسی باستان و «لی‌به» ایلامی در کتیبه بیستون است: «همه بندگانیم خسروپرست»!

انگشتان دست تجاوز نمی‌کند. بطور کلی ۳۲٪ لغات این حرف ریشه غیر فارسی دارند. در اینجا با لغات: یاتاقان، یواش، یدک، یراق، یرقه، یغما، یقه، ینگه، یورتمه، بیلاق، روبرو می‌شویم.

ت = حروفی که لغات خارجی آن کمتر از ۲۰٪ است.

این حروف عبارتند از: ز (۱۹٪)، ک (۱۸/۵٪)، ب (۱۸٪)، آ (۹/۵٪)، ج (۸/۵٪)، گ (۳/۵٪)، پ (۳/۳٪)

در مورد این حرف نیز همان حالات قبل صادق است. یعنی درصد لغات عربی بیشترین مقدار را در بین لغات خارجی دارا است.

در حرف ز (۹۹٪)، گ (۶۵٪)، آ (۹۱٪)، ب (۷۲٪)، آ (۲۵٪)، لغات خارجی را واژه‌های عربی تشکیل داده است.

حرف ز، تنها دارای یک لغت ترکی و در حدود پنج لغت اروپایی است. در مورد املاهای گوناگون نیز این حرف مستثنی نبوده است: برای لغت زامشقا، سه فرم زاموسقه، زامبوسکه، زاماسکه نوشته شده که البته فرمهای دیگری هم احتمالاً می‌توانسته است بدان اضافه شود. یا برای لغت زولبیه، فرمهای شش‌گانه زیر در فرهنگ لغات وجود دارند: زولبیا، زلوبیا، زلابیه، زلیبا، زلیسیا، زلیبا.

در حرف گ نیز همین حالت برقرار است. کار آگه و کار آگاه، کارگه و کارگاه و لغت کاج به صورت‌های کاش و کاژ نیز نگاشته شده است. لغت کاپیتن فرانسوی به دو صورت دیگر نیز مرقوم گشته است: کاپیتان و کیتان. کفتر به صورت های کبوتر و کبتر نیز وجود دارد.

تنها ۲٪ لغات حرف گ منشأ ترکی و ۴/۵٪ آنها اصل غیر عربی و غیر ترکی دارد. لغات کاکل، کولاک، کنکاش و کرنش جزو این ۲٪ هستند و لغت کرسی نیز که گویا ریشه چینی و ژاپنی دارد از طریق ترکی به زبان فارسی وارد شده است. کالبد لغتی است که از یونانی وارد فارسی شده و سبب ایجاد کلمات ترکیبی مانند کالبدشکافی و کالبد شناسی شده است. از لغات دیگر اروپایی می‌توان بعنوان مثال کمباین، کریدور، کلیسا، کاباره، کاپت یا کاپوت، کلاس و کرانویل را نام برد. ملاحظه می‌شود که این لغات خارجی علیرغم درصد کمترشان نسبت به عربی، کاملاً در تکلم مورد استفاده قرار می‌گیرند.

حرف پ، قاعده فوق‌الذکر را در مورد املا تأیید می‌کند. املاهای بشماق، باشماق، بشمق، همه لغت واحدی هستند. بادنجان و باسوق، باسوق، باسلق فرمهای گوناگون املاء برای کلمه‌ای واحد می‌باشند. لغت ترکی این حرف حدود ۲٪ است و از آنجمله‌اند کلمات باجناق، بقچه، بیرق.

لغات اروپایی نیز کلماتی نظیر باتری، برانکار، باسکول، بیوگرافی، بلیت، باز (در برابر آسید)، باکتری، باند و... را تشکیل می دهند.

حرف **آ** کمتر از ده درصد لغات خارجی دارد که تنها ۳٪ آن لغات عربی است و ۲٪ ترکی و بقیه لغاتی از زبانهای دیگر، از مغولی تا فرانسوی است.

آبنوس کلمه‌ای یونانی است. آپارات، آپارتمان، آتم، آدرس، آماتور، آرمیجر، آسفالت، آتن، آوانس، از کلماتی هستند که از زبانهای اروپایی وارد فارسی شده‌اند. نکته قابل ذکر در مورد لغات فارسی صوت آ، وجود کلمات ترکیبی، مانند سایر حروف است. مثلاً از کلمه آب ۲۱۴ لغت ترکیبی درست شده. حرف **پ** و **ژ** و **گ** (۱) [پانزده] در عربی وجود ندارند. مجموع حروف خارجی حرف **پ** از ۳/۳۳٪ کل لغات تجاوز نمی‌کند، که ۱۰٪ آن ریشه ترکی داشته و ۹۰٪ بقیه از زبانهای دیگر وارد فارسی شده است. از کلمات ترکیبی در این حرف فراوان است، که با پیشوندهایی از قبیل: پا، پاک، پاکیزه، پای، پر، پس، پشت، پیش و پهلوی درست شده‌اند. گو اینکه کلمات ترکیبی در این حرف از ۳٪ تجاوز نمی‌کند ولی با وجود این، لغاتی نظیر پرچم را به فارسی داده است. از زبان یونانی کلمات: پرگار و پیاله به فارسی آمده است. لغات: پاکت، پاراگراف، پارامتر، پارتیزان، پاساژ، پاسپورت، پیستون، پلاستیک، پلیس، پریز، پرس، پودر، پسیکانالیز، نیز جزو این لغات هستند. در حرف **پ** بطوری که ملاحظه می‌شوند، حتی یک لغت عربی وجود ندارد، و این حرف با ۳/۳۳٪ لغات خارجی خالصترین حرف فارسی است. با وجود این تعداد لغات غیر عرب و غیر ترک در این حرف پس از حرف **م**، بیشترین مقدار را داراست.

در حرف **چ**، بیشترین مقدار لغات مربوط به ترکی است (۷٪) و زبانهای دیگر تنها (۱/۵٪) حجم کل لغات این حرف را تشکیل می‌دهند. در این حرف ۱۲۳ لغت ترکیبی از کلمه چشم بوجود آمده است. لغت چلو در این حرف از هندی گرفته شده است. لغات ترکیبی این حرف به ویژه، در محاورات عمومی جای عمده‌ای دارند و بسیار مورد استفاده قرار می‌گیرند. مانند: چاپار، چاپیدن، چاتمه، چاخان، چخماق، چاق، چاقالو، چاکر، چاوش، چق، چپو، چریک، چکمه، چلاق، چله، چلیک، چمچه و چنگ. لغات دیگری از این قبیل در سالهای اخیر از طرف نوگرایان به کار رفته است. از قبیل: چالش، چالش کردن، چالشگر، که ریشه ترکی دارند.

در حرف **گ**، فقط نیم درصد لغات ترکی و ۳٪ درصد لغات خارجی دیگر وجود دارد. خاصیت اصلی زبان فارسی، یعنی ساخت کلمات ترکیبی حتی با سه کلمه، در این حرف نیز مشهود است.

۱- [پانزده] مؤلف محترم در همین مقاله چند صفحه قبل تصریح کرده‌اند که: «حرف **ژ** دارای ۳۲ کلمات خارجی و از ریشه لاتین است. حجم واژه‌گان این حرف چندان زیاد نیست و زبانهای عربی و ترکی در این میانه اصلاً حضور ندارند. اما در صفحات بعد ضمن برشمردن حرفهایی که در عربی وجود ندارند به حرف **ژ** لابد بدلیل سابقه ذکر آن در چند صفحه قبل اشاره نمی‌کنند. بعضی لغات لاتین (فرانسه) که وارد فارسی شده و در فرهنگ معین آمده‌اند اهمیت کیفی و محاوره‌ای مهمی دارند مانند: ژاندارم، ژتون، ژست، ژلاتین، ژورنال، ژیمناستیک، ژنرال، ژیکولو و... لغاتی نیز پس از تألیف فرهنگ معین (۱۳۴۲) تا آغاز انقلاب وارد فارسی شده‌اند مانند: ژنتیک...

بعنوان مثال، گنده گویی کردن، گوش بری کردن، گردن درازی کردن، گاوکون کردن. طبق فرهنگ لغات، می‌توان گوشت را گواشت و گوشیر را گاوشیر نوشت. بسیاری از لغات اروپایی که در این حرف وجود دارند و با «فونم» ق G شروع می‌شوند در تحت این حرف نگاشته شده‌اند. گرامافون، گرام، گراور، گریدر، گریپاچ، گریس، گرم.

با وجود تعداد بسیار کم لغات ترکی در این حرف، هنوز هم کلماتی مانند گلن گدن (در تفنگ) در زبان فارسی بکار می‌رود.

۵- زمان در زبان

زمان لحظه‌ای است که حالت یا فعل را مشخص می‌کند و می‌تواند حال، گذشته و یا آینده باشد. این سه زمان را زمان مطلق نیز می‌گویند، زیرا که زمان عمل را بدون ذکر رابطه آن با زمان عمل دیگری مشخص می‌کنند. در غیر این صورت زمان را زمان نسبی می‌نامند. در زمان حال مطلق فقط یک «حال» یا «زمان حال» وجود دارد.

زمان مطلق گذشته یا ماضی مطلق دارای زمانهای متعدد نسبی است که تعداد آنها بستگی به زبان مورد نظر دارد. زمان آینده نیز معمولاً دو زمان نسبی دارد.

زمانهای مرکب - برخلاف زمان ساده که در آن لحظه عمل یا حالت با یک کلمه بیان می‌شود، در زمان مرکب، این امر با چند کلمه توضیح داده می‌شود. در زبان فارسی در مواردی که از مصدر مرکب استفاده می‌شود، حتی زمان حال ساده نیز با بیشتر از یک کلمه بیان می‌شود. زمان مرکب نیز ممکن است دو کلمه یا بیشتر باشد. زمانهای شرطی و التزامی از این جمله‌اند. افعال بشمارای در زبان فارسی وجود دارند که از مصادر مرکب ۲ و ۳ کلمه‌ای تشکیل شده‌اند. مانند: گردن درازی کردن، گوش بری کردن، گنده مغزی کردن، لنگر انداختن، لنگر نگاه داشتن، مطمئن خاطر شدن و غیره. اصولاً این زبان را می‌توان زبان لغات ترکیبی نامید. پیشوندها و پسوندها مورد استعمال زیادی دارند.

در دستور زبان فارسی، از سه زمان مطلق نام برده شده در بالا، کلاً ۹ زمان نسبی درست می‌شود، که دو زمان مضارع (مضارع اخباری و مضارع التزامی)، ۵ زمان گذشته (ماضی مطلق، ماضی استمراری، ماضی التزامی، ماضی نقلی، و ماضی بعید)، زمان آینده و یک وجه شرطی می‌باشد.

در مقام مقایسه در زبان فرانسه چهارده زمان وجود دارد (زمان حال، ماضی مطلق، ماضی نقلی، ماضی استمراری، بعید استمراری، ۲ زمان ساده، ماضی ابعاد، زمان حال التزامی، گذشته التزامی، استمراری التزامی، بعید التزامی، شرطی حال و شرطی گذشته).

در زبان آذربایجان ۱۷ زمان وجود دارد (۹ زمان گذشته و ۲ زمان آینده از آن جمله‌اند).^(۱) [شانزده]

بدین ترتیب در صرف افعالی که (خواه بسیط، خواه مرکب، خواه فارسی، خواه بیگانه که به زبان فارسی وارد شده‌اند) در زبان فارسی از آنها استفاده می‌شود ناهماهنگی‌هایی با برخی از زبانها وجود دارد، که ترجمه دقیق متون دیگر را با اشکال مواجه می‌سازد. این البته بیشتر به متن‌های ادبی و فلسفی لطمه وارد می‌سازد، چون در متن‌های علمی هدف رساندن مطلب به سادگی و صراحت و کوتاهی هرچه تمامتر می‌باشد و به پیچیده کردن مطالب علمی که گاهی خود با اندازه کافی مشکل هستند نیازی نیست.

موضوع اما حتی در مطالب ادبی نیز به این سادگی نیست و گاهی لازم می‌آید که کلمات را تک تک برابر سازی کرد. بعنوان مثال پسوند Hood و Ship در انگلیسی که کلماتی از قبیل:

- 1 - Childhood
- 2- Neighbourhood
- 3- Manhood
- 4- Womanhood
- 5- Boyhood
- 6- Nationhood
- 7- Statehood
- 8- Lordship
- 9- Friendship
- 10- Ladyship

را می‌سازند، بجز چند مورد، چه معادل‌هایی دارند؟ در مواردی این پسوند با «گی» (بسجگی، همسایگی) و در مواردی با «ی» (دوستی، مردی، کودکی) و تنها در مواردی با «انگی» (مردانگی) برابر نهاده می‌شود^(۲) [هفده] و در مواردی دیگر معادلی وجود ندارد. در واقع یک قاعده کلی که

۱- [شانزده] کسروی تبریزی در کتاب زندگانی من صفحات ۲۳۲-۲۳۳ مینویسد: «ترکی از دیدگاه کار واژه‌ها (افعال) بغارسی برتری میدارد زیرا دیده شده در ترکی پانزده گونه گذشته و چهار گونه اکنون (مضارع) بکار می‌رود و در حالیکه در فارسی در برابر آنها بیش از چهارگونه گذشته و یک گونه اکنون شناخته نمی‌شود...» تازه این بیان کسروی جهت روشن کردن نظم ریاضی قواعد نحو و صرف منظم ترکی ناراست. در ترکی نحوه لغت سازی برای تمام افعال ترکی یکی است و تنها فعل بودن بیقاعده است اما در فارسی دستور لغت سازی هیچ فعلی برای فعل دیگر مصداق ندارد.

۲- [هفده] چون زبان فارسی در اساس زبان کاتبان بود و هر کاتب از زبان مادری خود بنا به نیازش آنچه میخواست مطابق سبک و سلیقه خود در آن وارد کرده است لذا حروف اضافه و پسوندهای آن از قواعد منظم مورد انتظار حتی در مورد زبانهای دیگر تحلیلی مثلا شاخه زبانهای (لاتین، آلمانی و...) برخوردار نیست چه رسد به زبانهای منظم گروه زبانهای التصافی (ترکی) آذربایجانی، یا گروه تصریفی (عربی)، اما از نظر دستور در واقع پسوند «ی» را به واژه مرکب

پسوند یا پیشوندی در زبانهای انگلیسی و فرانسه و را بتواند با پسوندها و پیشوندهای فارسی برابر سازد و وجود ندارد و هر کلمه‌ای یک «حالت مخصوص» است. معادل این دو پسوند در ترکی پسوند «لیق» لیک، لوق، لوک» (بنا به قانون هماهنگی اصوات و آهنگ) است و کلمات ذکر شده در جدول زیر برابری به قرار زیر خواهند داشت.

معدل	معدل	ردیف
انگلیسی:	آذربایجانی	
		۱
Chidhood	اوشاق لیق	۲ بچگی
Boyhood	اوغلان لیق	۳ ؟
Manhood		۴ مردی
Womanhood	کیشی لیق	۵ زنانگی
Nationhood	آروادلیق	۶ ؟
Neighbourhood	ملت لیک	۷ ؟
Ladyship	قونشولوق	۸ همسایگی
Lordship		۹ ؟
Friendship	خانم لیق	۱۰ آقای
Stateship	آقالیق	۱۱ دوستی
Statemanship	یولداش لیق	۱۲ ؟
		۱۳ ؟

دولت لیک
دولتچی لیک

اگر به جای Statesman کلمه دولتمرد را قرار داده‌اند، در برابر Stateswoman کلمه دولت زن باید گذاشت!

اوتن صحیفه‌نین آردی (مرد + آنه) اضافه میکنند که به صورت قدیمی آن «مردآنگ» میتوان مربوط دانست که پسوند «ی» به آن افزوده شده است. بتدریج تمام «گ» ها به ها غیرملفوظ «ه» در کتابت مبدل شدند زیرا در آغاز برای تلفظ حرف «گ» در الفبا عربی نظیر (پ، چ، ژ)، علامتی وجود نداشت: تشنگ - تشنه؛ زندگ - زنده، مُردگ - مرده نوشته میشد و میشود، و در حالت جمع معمولاً خود را ظاهر میکنند که علامت «آن» به آخر صورت قدیمی آنها افزوده میشود: تشنگ + آن؛ زندگ + آن...مردگ + آن....
در زبان پهلوی «آن» علامت صفت است و در فارسی پسوند «آن» دلالت بر مکان و موطن میکند مثلاً در ایر - ایر آن، انیر - انیران، تور - توران و... (نه جمع ایر بمعنی ایرها و جمع تور بمعنی تورها)

حاصل طرح یک بررسی مقدماتی، ناچار یک نتیجه گیری مقدماتی می تواند باشد. اما این بدان معنا نیست که چنان نتیجه گیری، لزوماً شتاب زده یا بی فایده باشد. لازم به توضیح است که این مقاله ادعا ندارد گونه‌ای همبستگی آماری بین لغات و کلمات اخذ شده خارجی و حروفی که لغات فارسی با آن شروع می شود پیدا کرده است. نخستین نتیجه‌ای که از این بحث حاصل می شود، اطلاع به حجم بسیار زیاد لغات خارجی و مخصوصاً لغات عربی است. لغت‌های عربی، چنانکه اشاره شد، مانند لغات ترکی و بقیه زبانها نیست که بعد از تکوین زبان فارسی خواه در اثر استیلای اقوام ترک، خواه در اثر ارتباطات دیپلماتیک و بازرگانی و غیره بدان وارد شده باشد. بلکه این لغات در فرموله شدن زبان فارسی نقش مهمی داشته است، چون تاریخ ادبیات فارسی نمونه‌های چندانی از فارسی به ما نشان نمی دهد که عاری از لغت عربی بوده باشد. لذا شاید بتوان گفت که بدون لغت عربی، فارسی دری نیز به شکل امروزی وجود نمی داشت. کثرت لغات عرب، آنطور که از جدولهای مربوطه بدست آوردیم، حالتی کاملاً استثنایی دارد و کل لغاتی که با شش حرف (ث، ح، ذ، ض، ظ، ع) آغاز میشوند صد در صد از لغات عربی درست شده و برای نمونه یک لغت فارسی نیز در خود ندارند.

در اینصورت چگونه می توان از این لغات چشم پوشید و چگونه می توان برای همه آنها لغت جایگزین یا برابر پیدا کرد؟

لغت عربی نه تنها در علوم الهی (فقه و اصول و کلام) و فلسفه و عرفان، بلکه حتی در محاورات و سخنان روزمره مردم نیز رسوخ کرده است. نماز به عربی گزارده می شود. وعظ آخوندها دارای تراکم بسیار قابل ملاحظه لغات و مفاهیم عربی است، حتی اگر مستمعین چیزی از آنها دستگیرشان نشود.

اگر حرف **م** را که حجیم ترین لغات فرهنگ را به خود اختصاص داده است از نظر بگذرانیم، ملاحظه خواهیم کرد که، برابر هر لغت یا (مواد اصلی) فارسی، پنج لغت خارجی و بطور عمده عربی وجود دارد. جالب توجه اینست که خود زبان (فارسی) هیچ حرفی را که دارای صد در صد لغات سره باشد در بر نمی گیرد ولی لغت عرب بطوری که اشاره شد صد در صد لغتهای شش حرف مذکور را تشکیل می دهد.

تنها صوت **آ** و سه حرف **پ، گ، چ** دارای بیشتر از ۹۰ در صد لغات فارسی هستند و دلیل آنها نبودن مخرج «فونم» های فوق در زبان عربی است.

لغات ترکی علاوه بر واژه ها و اصطلاحاتی که در نظامیگری باقی گذاشته که یادگار دوران طولانی حکومت ترکان و بویژه از دوران صفوی به بعد است، در مکالمات روزانه نیز جای بس مهمی دارند. کلمات اتاق، اجاق، قاشق، بشقاب، قیچی، قوطی، قشون، قایق، قیمه، قورمه (در قورمه سبزی)

دگمه، تشک، سنجاق، سوغات، کاکل، کولاک، یواش، یقه و دهها واژه مانند آنها روزانه هزاران بار در مکالمات مردم به کار می‌روند.

لغات خارجی غیر عرب و غیر ترک که عموماً از زبانهای اروپایی اخذ شده‌اند، ۲/۳۵٪ حجم کل لغوی را تشکیل می‌دهند. حجم اندک آنها شاید بیانگر اهمیت زیاد این لغات نباشد. این لغات نه تنها در اصطلاحات علمی و فنی که حتی در مکالمه مردم عادی نیز رسوخ کرده‌اند. مانند هتل، هلیکوپتر، واش، واگن، واکس، ویتامین، کیلووات، گریس، پلیس، پریز، پاکت، پلاستیک، پیستون، آسفالت، آنتن، آوانس، باتری، بلیت، و دهها لغت دیگر.

بدون این ۲/۳۵٪ لغات، می‌توان بدون اغراق اظهار داشت که هیچ گزارشی علمی یا فنی، یا هیچ پروژه تولید و تعمیر لوازمی که اکنون دیگر از بدیهیات زندگی روزمره هستند، نمی‌تواند صورت بگیرد. عدم وجود این درصد کم، ارتباط زبان فارسی را بطور کامل از دنیای علمی و صنعتی قطع می‌کند.^(۱) [هیجده] زمانی که در موتور میل لنگ را درست کردند و قتش بود که برای پیستون هم کلمه‌ای درست شود. اکنون برای جابجایی این لغات بسیار دیر شده است.

این کلمات بیگانه، در زبان فارسی بین خود نیز تناسبی پیدا کرده‌اند. البته این تناسب به نفع کلمات اروپایی تغییر خواهد کرد.

نسبت لغات عربی به لغات ترکی در زبان فارسی ۲۳ به ۱ است. یعنی لغات ترکی ۴/۲۵٪ لغات موجود عربی در زبان فارسی است.

نسبت لغات عربی به لغات غیر ترکی در زبان فارسی، ۱۶ به ۱ است، یعنی لغات غیر ترکی در زبان فارسی ۶/۲٪ لغات عربی در این زبان است.

لغات ترکی ۱/۱۶٪ حجم کل لغوی زبان فارسی را تشکیل می‌دهند. مجموع لغات ترکی و غیر عربی (غالباً اروپایی) در حدود ۴٪ حجم کل لغت است. ولی بدون وجود این ۴٪ ارتباطات فنی و روزمره دچار اشکالات جدی می‌شود که در برخی موارد کار به عدم امکان ارتباط منجر خواهد شد.

در حالیکه لغات فارسی معادل با حروف عربی تنها ۴۳/۹٪ کل لغات را تشکیل می‌دهند،^(۲) [نوزده]

۱- [هیجده] بر همین قرار تصفیه لغات عربی از / فارسی و آذربایجانی (ترکی) / آنها را از بار علمی و فلسفی و در اصطلاح تخصصی از بار سستی فرهنگی عاری و خالی میکند و بزبان چوپانان و اقوام فاقد فرهنگ مکتوب مبدل میسازد (بعنوان مثال لغات فرهنگی: کتاب، قلم، دفتر، حساب، هندسه، چیر، کسر و عدد، خط، دایره، مربع، لوزی، منحنی عربی است و یا ترجمه اخیر و جدید از آن است).

۲- [نوزده] البته با اغماض و چشم‌پوشی فراوان: لغت رایج «دبیر» و مشتقات فراوان آن مسلماً از ریشه «تبیر» ایلامی

آردی گلن صحیفه ده ←

منطقاً باید در جستجوی راه حل مناسبی بود. این کار با کوشش های فردی میسر نیست. یک سیاست فرهنگی که تحولی بنیادین - حد اقل از نوع تحولی که در زبان آلمانی به وجود آوردند - را هدف خویش قرار دهد لازم است.

کوشش های فردی، پراکنده، بی پشتیبان و محدودند و تاکنون از حوزه پیشنهاداتی برای یافتن معادل هایی در برابر لغات علمی و فنی فراتر نرفته اند.

مشکل زبان فارسی، با پساوند و پیشاوند قابل علاج نیست و باید کاری بشود که لغت وارد شده در زبان، مطابق نیاز روز زبان، صرف شده و چون سرمایه ای (دوران داشته) و بگردد. اکثریت قریب به اتفاق لغات عرب به این صورت در نیامده اند و تا شرایط فعلی زبان پابرجاست، در نخواهند آمد. از کلمه هتل که از فرانسه وارد زبان فارسی شده، واژه هتل داری درست شده است. لغت فلاح که قرنهایست وارد زبان فارسی شده است، هنوز هم با لغت فلاح همراه است.

مشکل الفبا هم وجود دارد. خواهند گفت که همه با این الفبا خوانده اند و یاد گرفته اند، باید یادآور شد که در زبان چینی قدیم هم مردم یاد می گرفتند. اسم الفبا برای الفبای فعلی زبان فارسی گمراه کننده است. چون انسان باید کلمات را بیاموزد تا زبان فارسی را یاد بگیرد، دانستن الفبا کافی نیست، در این وجه زبان فارسی با زبان چینی که با سبیل هایش باید آنرا فراگرفت، قرابت عجیبی پیدا می کند. ^(۱) [یست]

← **اوتن صحیفه نین آردی** اخذ شده است که بمعنی کاتب، محرر و نویسنده است. «تپیر» در ایلام بعنوان نماینده ثابت دولت در اداره سازمان شهر دخالت داشته و بعد از «آتار» (استاندار یا فرماندار) و قضات که انتخابی بودند از صاحبان قدرت جامعه محسوب میشد، که بعدها این امتیاز به کاتبان آرامی و سپس کاتبان فارسی دری به ارث رسید. پسوند «ناک» نیز که در لغاتی چون: غم - ناک، خوف - ناک و... آمده است عیناً به همین معنا و وضع در ایلام وجود دارد: پوزور - این شوشی ناک (بنیانگذار دولت سراسری در ایران ۲۲۰۰ ق.م.)، این شوشی ناک هم نام خدای اصلی شهر شوش و در نسبت به آن است (این = علامت تکریم و مترادف «حضرت» است + شوشی = نام خدای شهر شوش و خدار سراسری و مشترک همه اقوام ایلامی است + ناک = پسوندی است که در فارسی، هنوز هم بکار میبریم و در الحاق به اسم آنرا به صفت مبدل میکند و معنی آن: با، پر، آگین و... است. زبان ایلامی جزو زبانهای التصافی (پیوندی) مانند زبان کنونی آذربایجانی و زبان فارسی جزو زبانهای تحلیلی است. نگاه کنید به:

Francoise Grillot - Susini: Elements de Gramaire Elamite page 12. Editions Recherche Sur Les Civilisations 1987 Paris / France.

بعلاوه چنانکه مؤلف محترم در همین مقاله ذکر کرده اند لغات معرب و مرکب را هم جزو لغات فارسی محسوب داشته است.

۱- [یست] الفباء فارسی و آذربایجانی کنونی و ترکی عثمانی و جغتائی (ازبکی) که به خط (و الفباء) عربی نوشته میشود (و میشدند) در واقع الفباء هجائی است و نه الفباء الفبائی. این خط برای خود زبان عربی جز در دو مورد کاملاً رساست (حرف واو با صوت او) و (حرف ی با صوت ای) خلط و قاطی و یکسان نوشته میشود و دیگر اشکالات قابل رفع هم دارد اما برای زبان فارسی و بخصوص ترکی بایستی تغییرات مهمی در این الفبای عربی داد تا از الفباء هجائی به الفباء الفبائی واقعی مبدل شود که در آن رابطه هر صوت و هر حرف با علامت آن مشخص بوده و لذا کلمات به نحویکه گفته میشود نوشته میشوند و بهر نحو که نوشته شده اند تلفظ و خوانده میشوند. در این مورد میتوان به سلسله مقالات ضیاصدراالاشرفی تحت عنوان «خط و تغییر خط در سرزمین ایران. روزگار نو شماره مسلسل ۱۷۲ - ۱۸۶ چاپ پاریس مراجعه کرد.

در نهایت زبان فارسی در حال حاضر با معضلی روبروست که همانا مدرنیزه کردن آن به نحوی است که پاسخگوی نیازهای دنیای علمی و صنعتی امروز باشد. زیرا فارسی برای بیان مضامینی که لازمه شعر و شاعری است کتبخش کافی و لغات مکفی دارد و با این گنجینه لغوی هنوز هم سالیان دراز می‌تواند ترکیب‌های بسیار زیادی درست کرده و شعر را چه در قالب قدیم و چه در نوع جدید آن ادامه دهد. مشکل مسأله نثر و ارتباط، آنهم نثر جدید و ارتباط علمی است. آنانی که معتقدند چیزی زبان فارسی را تهدید نمی‌کند، در اشتباهند. آنان برون را می‌بینند و با درون توجهی ندارند. چه تهدیدی بالاتر از تهدید حوزه زبان، و آنرا جولانگاه تنها قصه‌گویان و شاعران قرار دادن؟!

ضعف لغوی زبان فارسی در بیان مفاهیم علمی و بطور اخص علوم دقیقه و تکنولوژیکی جدید در یراتیک و بررسی فرهنگ‌ها به وضوح به چشم می‌خورد. از لغت Tract در انگلیسی (اصل لاتین مشتقات زیر به دست می‌آید: Tractive, Traction, Tractile, Tractor, Tractable, tractory. که در زبان فارسی مترادف داشته و یا توضیح داده شده‌اند در حالیکه مشتقات زیرین همان لغت اساساً در فرهنگ‌ها (حدافل فرهنگ‌های مورد مراجعه ما) وجود ندارند تا مترادف را بتوان جستجو کرد. در مورد: Tractus, Tracture, Tracting, Tractility, tractably, tractableness, tractability که به Tract مراجعت داده است، ملاحظه می‌شود که برای ۵۰٪ مشتقات مربوط به لغت Tract که یکی از لغات اساسی مکانیک است معادلی وجود ندارد.

در سالهای اخیر موضوع معادل‌سازی برای لغات علمی و فنی مأخوذ از منابع خارجی که سابقاً در اختیار یا انحصار فرهنگستان زبان فارسی بود، ظاهراً بدلیل راندمان کم این دستگاه یا دست کم بسبب کندی حرکت آن در ایجاد و پیشنهاد به موقع لغات پیگیری درباره آن‌ها به بیرون از حوزه فرهنگستان نیز تسری پیدا کرده است. فرهنگستان سالها پیش برای لغت خارجی «ترانسپورت» معادلی در نظر گرفته بود. چون لغت فوق از دو بخش «ترانس» یعنی «فرا» و «پورت» از ریشه «بردن» تشکیل شده، طبعاً معادل فارسی آن لغت جدیدالولاده «فرابری» می‌بود. اما تصمیم فرهنگستان بدست ماشین‌نویس اداره مزبور، بدلائیل نامعلوم، بهم خورد و لغت بشکل «ترابری» تایپ و به همگان ابلاغ شد و فرهنگستان هم حوصله پیگیری نداشت. پس نویسندگان و مترجمین که طبعاً فعال‌تر می‌باشند و بویژه مترجمین متون علمی که نخستین کسانی هستند که با کمبود و نارسایی لغات فارسی در برابر واژه‌های بیگانه آشنا می‌شوند ناگزیر از یافتن راهی برای چاره هستند و چه بسا که خود اقدام به معادل‌یابی و لغت‌سازی می‌نمایند. اکنون گویا این امر نیز دمکراتیزه شده است، بدینمعنی که برخی مجلات فهرستی از لغات خارجی را نوشته و معادل‌های موجود یا خودساخته را نیز در برابر آن نوشته و از خوانندگان خود درخواست طرح لغات پیشنهادی برای جایگزینی آنها می‌نمایند. این امر بیشتر نمایاننده استیصال است تا چیز دیگر. زیرا خواننده عادی نه وظیفه لغت‌سازی دارد و از عهده آن برمی‌آید. بگذریم از اینکه برخی لغات «خلق ساخته» بسیار مناسب از کار درآمده و نه تنها در تداول عمومیت یافته و ماندگار شده‌اند و این نمونه‌ای از استثنائی است که قانون

را تأیید می‌کند. گذشته از آن لغت تنها در برابر واژه‌ای بیگانه بدلیل اینکه فقط برای مورد مشخصی ساخته می‌شود کاربرد بسیار محدود داشته و تنها سبب افزایش کمی لغت می‌شود.

مثلاً لغت کامپیوتر به معنای حساب‌کننده، شماره‌کننده، ماشین حساب، ابتدا به همین صورت در زبان فارسی مورد استفاده قرار گرفت. بعدها که خواستند این لغت کاملاً جاافتاده را فارسی بکنند کلمه «رایانه» جانشین آن شد که لغتی کاملاً انتزاعی است. زیرا از کلمه Compute حداقل ده مشتق جدا می‌شود ولی از رایانه حتی یک مشتق هم نمی‌توان ساخت، و ریشه مشکلات زبان فارسی هم دقیقاً در همین جاست. گرامر زبانهای فرانسه، انگلیسی و آلمانی قادر به گرداندن لغت در دستگاه زبان بحالت کاملاً طبیعی می‌باشند. در حالیکه گرامر فارسی قادر به اینکار نیست و اگر اصلاحی صورت گرفتنی است در همینجاست. اگر خویشاوندی زبان فارسی با زبانهای هند و اروپایی فقط مجازی نباشد باید بتوان مانند سایر زبانهای این گروه، در فارسی هم همین کارها را انجام داد. مخصوصاً که قضیه «حوزه فرهنگی» فارسی هم در مطبوعات اینجا و آنجا مطرح میشود و برای حوزه‌های بوسعت ناحیه‌ای از دروازه‌های چین تا وسط اروپا ابزاری نیرومندتر از این لازم است که اکنون در دسترس هست. ^(۱) [بیست و یک]

اگر امکان ساختن معادل لغات زیر بدون پیشوندها و پسوندهای عربی و یا حتی با آنها، وجود دارد باید ساختن لغات تنها و بی‌رابطه ارگانیک با لغات خویشاوند را رها کرده و برای لغت سازی به مصدر کلمات رجوع کرد.

حساب کردن:

to compute
computable
computant
computator
computist
computer
computation
computational
computative
coputerise
computer

۱- [بیست و یک] نگاه کنید به چنگیز پهلوان فصلنامه گفتگو، شماره ۳، فروردین ۱۳۷۳، صفحات ۳۸ و ۳۷: از درون چین می‌آید، کشمیر و فلات پامیر را در بر می‌گیرد، به آسیای مرکزی کنونی میرسد، کشورهای این حوزه را به انضمام افغانستان، پاکستان شامل می‌شود، ایران فعلی را در خود جای می‌دهد، از اقیانوس هند و دریای عمان و خلیج فارس و نواحی ساحلی آن در هردو سو، خود را می‌رساند به قفقاز تا دریای سیاه و مدیترانه»

ملاحظه می‌شود که واژه «اریانه» فقط جواب یکی از لغات بالاست و از طریق آن نمی‌توان برای ده لغت باقیمانده معادل یابی کرد. فرق بین دادن یک ماهی برای شام شب بیک نفر، با آموختن ماهیگیری بهمان فرد، همان فرق گذاشتن «اریانه» در برابر کامپیوتر و توانایی پیدا کردن معادل لغات همراه از همان ریشه است.

در غیر این صورت چاره‌ای نمی‌ماند جز اینکه از زبانهایی که در حال حاضر در ایران «حس نظر» هستند استفاده کرد و توانایی آنها را در این راه بکار برد. این، در واقع برای زبان فارسی، مانند زبانهای دیگر، بویژه با توجه به نقش زبان عربی در زبان فارسی، هم تالی تاریخی دارد و هم ناهنجارتر از عاریه کردن لغت «ریال» از اسپانیولی بجای «قران» ترکی نمی‌باشد. هرچه باشد از همسایه گرفتن بهتر از خواستن از بیگانه است.

۷- جدول

oxyz حجم کل لغت اعم از فارسی و خارجی
 oxz'x'y حجم کل لغات غیر فارسی (سطح هاشور دار)
 x'zz حجم کل لغات فارسی (سطح سفید)

باید متوجه بود که این جدول نماینده پورسانتاژ (درصد) لغات فارسی و غیر فارسی است، نه نماینده قدر آن.

جدول: نسبت حجم کل لغت به لغات فارسی (سفید) و لغات خارجی (خط دار) به درصد.

پاروقی شماره [هفت]: ملی‌گرایی قومی-نژادی دوره پهلوی برای جعل تاریخی هماهنگ و بی تضاد و تناقض، در زمینه «نژاد» و «تبار» ایرانیان و نیز فرهنگ و زبان آنان دست به تاریخسازی پراز دروغ و جعل و تحریفی زد که هنوز هم ادامه دارد:

- از یکسو همه ساکنین ایران رابه نژاد و تبار و قوم موهوم آریایی منسوب ساخت که نه علم ژنتیک از وجود چنین «نژادی» مطلع است و نه علم تاریخ چنین قوم و تباری را شناسایی کرده است و تنها در اسطوره‌ها و روایت‌های موهوم دینی یا ظفرنامه‌های جهانگشایان آمده است و هیچکدام دلیلی بر ادعای خودشان ذکر نکرده‌اند. از سوی دیگر برای توجیه سیاست تبدیل زبان مشترک به زبان انحصاری و جانشین رسمی، بفکر جعل شجره‌ای بقدمت همان نژاد آریایی یعنی قوم ماد و بخصوص پارس (هخامنشیان) افتادند و وجه توجیه را در نام «فارسی جدید» یا «پارسی میانه» و «پارسی باستان» (یا فرس قدیم) یافتند که همچون پدر و پدربزرگ زبان فارسی کنونی عنوان میشد و میشود. برخی از «محققین» ضمن ابتلاء به شوینیسیم یعنی ملی‌گرایی قومی-تباری (پان فارسیسم و پان آریانیسم) اطلاع از بی‌پایگی این شجره‌سازی و نسبت تراشی داشتند چراکه از عدم ارتباط تحولی و تداومی فارسی دری با پهلوی و پهلوی با پارسی باستان آگاه بودند لذا در جهت حفظ این سیستم جعل و تزویر (تاریخی، اجتماعی و انسانی) به فکر ریشه‌یابی و حضور

زبان فارسی دری در دربار ساسانی و نیز وجود زبان پهلوی در عهد هخامنشیان افتادند تا زبان فارسی دری را بی‌واسطه به عهد ساسانی برسانند و پهلوی را هم تا عهد هخامنشی بالا ببرند! در زیر نویسه‌های [سه]، [چهار] و [شش] ادعای ارنسکی که نظر اغلب ادیبای ایرانی و بعضی مشرقین و اکثریت سیاستگزاران مدافع نژاد واحد (آریایی)، زبان واحد (فارسی: جدید، میانه و باستان) در ایران است در حد یک حاشیه نویسی ارزیابی و نقد شد. جریان حاکم از دوره پهلوی تا کنون تاریخ ایران را نیز از میانه آن و آخر عصر باستان یعنی ماد و پارس آغاز می‌کند و تمدنهای هفت هزارساله ایلامی و سه هزارساله گوتی و سایر تمدنهای درخشان این کشور را چون ماننا، کاسیت، اورارتو و... به «جرم» آریایی نبودن» و با «فارسی دری ارتباط نداشتن» حذف کرده است. شفا از مرض تعصب برای مبتلایان کار آسانی نیست.

حذف زبان فارسی از عرصه های علمی؟^(۱)

علی کافی

قبض و بسط زبان تالی قبض و بسط تفکر و تبعات آن چون علم و تکنولوژی است. زبان مجموعه یی از واژه گان و قواعدی درباره ی نحوه ی هم نشینی واژه گان برای ایجاد ارتباط و ادای مقصود است که از دو راه گفتاری و نوشتاری تحقق می یابد. با بسط حوزه ی تفکر مدلولی ها و مصادیق نوشناخته یا آفریده می شوند و به تبع ما به ازای آن واژه گان که ما به الزامی زبانی آن ها است گسترش می یابد. نحوه ی اندیشیدن بر نحوه ی بیان تأثیر می گذارد و حوزه های کارکردی جدیدی برای زبان به وجود می آورد. زبان علم و تکنولوژی از حوزه های کارکردی است که به لحاظی با دیگر حوزه های کارکردی تفاوت هایی دارد.

بحث درباره ی زبان زمانی در می گیرد که تحولاتی در اندیشه بوجود آمده است. چند قرن است که تحول، بلکه انقلابی، در اندیشه ی بشر واقع شده است. در دوران اخیر غرب منشأ تحول اندیشه بوده است. حاصل این تحول ایجاد تمدن جدیدی است که از آن به تمدن غربی یاد می کنند. اکنون در تمامی نقاط عالم آثار تمدن غربی دیده می شود. این تأثیر پذیری تمدن های دیگر از آن روی ناگزیر بوده است که تمدن غربی هم زادی به نام تکنولوژی دارد که پایه پای علم غربی پیش می رود و حتی در بسیاری از موارد از آن جلوتر است.

عناصر تشکیل دهنده ی تمدن ها رابطه یی متقابل دارند و هر یک، خاصه عناصر ضعیف تر، خود را با دیگر اجزا تطبیق می دهند. هر دگرگونی و تحولی که در یک یا تعدادی از اجزا و خاصه اجزای قوی تر، پدید آید بر دیگر اجزا تأثیر می گذارد و اجزای باقی مانده ناگزیر اند خود را با اجزای دگرگون شده تطبیق دهند. مسئله ی مهم میزان سازگار شونده گی این اجزا است.

زبان فارسی از اجزای فرهنگ و تمدن ما است بخش عمده‌ای از فرهنگ و تمدن ما تغییر اساسی یافته است. تکنولوژی و علم غربی را پذیرفته‌ایم و این امر تبعانی داشته است. مقایسه‌ی وضع فعلی با وضع مثلاً دو قرن پیش ما نشان می‌دهد که تغییرات عمده‌ای در غالب شئون زنده‌گی فارسی زبانان رخ داده است.

زبان فارسی، یعنی زبانی که ما اکنون بدان سخن می‌گوییم، هم راه با تمدنی نو رشد کرد. راهی که این زبان در آن برهه پیمود راه تطبیق و سازگاری و از جنبه‌ی انزواجویی بوده است. پس از رویارویی ایرانیان با تمدن اسلامی زبان فارسی از راه پذیرش بسیاری از واژه‌گان عربی خود را با تمدن اسلامی تطبیق داد و به حیات خود تداوم بخشید. اما در زمینه‌ی علمی راه انزوا در پیش گرفت و میدان را به زبان عربی سپرد. به رغم کوشش بسیاری از دانشمندان ایرانی چون ابوعلی سینا، ابوریحان، بخاری، جرجانی و ناصر خسرو و برای به وجود آوردن زبان علمی فارسی به سبب سطره‌ی زبان عربی در سرزمین‌های اسلامی و خشکیدن علم و به تبع آن نافرجام ماندن تجربه‌ی به وجود آوردن زبان علمی فارسی این زبان نتوانست به زبان علمی جا افتاده‌ی بدل شود متون بسیار اندک علمی موجود به زبان فارسی در مقایسه با آن چه به عربی نگاشته شده است نشان می‌دهد که حتا مقارن با کوشش دانشمندان ایرانی، زبان فارسی در حوزه‌ی کارکرد زبان علم، راه انزوا را پیش گرفت.

پس از رکورد جنبش علمی به ویژه علوم تجربی در کشورهای اسلامی، زبان فارسی از بالنده‌گی افتاد و مدارس دینی که ادامه دهنده‌ی بخشی از دانش بودند، ترجیح دادند اطلاعات خود را به زبان عربی بیان کنند و زبان فارسی در حوزه‌های کارکردی دیگری در ادبیات و زبان روزمره به راه خود ادامه داد.

پس از آنکه ایرانیان با تمدن غرب آشنا شدند فارسی زبانان اهل فن دریافتند که زبان فارسی آن زمان توانایی بیان مطالب علمی را، به دلیل کمبود واژه‌گان علمی، ندارد. از همان زمان کوشش‌هایی برای ساخت معادل فارسی در برابر واژه‌گان علمی بیگانه آغاز شد. گروهی از استادان دارالفنون کوشیدند زبان فارسی را از نظر واژه‌گان غنی کنند. آثار این تلاش به ویژه در زمینه‌ی پزشکی قابل توجه است. در اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم (هجری شمسی: قرن نوزدهم و بیستم میلادی) تب و تاب واژه‌های علمی و ملی‌گرایی به اوج خود رسید. سازمان‌هایی متفرق به واژه‌سازی پرداختند و برخی از واژه‌های علمی در زبان فارسی امروزی حاصل این تلاش‌ها است. برای مقابله با تفرقه و نابسامانی حاکم بر این سازمان‌ها فرهنگستان اول تأسیس شد. حاصل کار فرهنگستان اول حدود دو هزار واژه‌ی علمی بود که بسیاری از آن‌ها تاکنون در زبان فارسی رایج است. پس از تعطیل شدن فرهنگستان اول (سال ۱۳۲۰ شمسی) نزدیک به ربع قرن هیچ نهادی مسئولیت نظارت بر واژه‌گزینی را به طور خاص و زبان علم به طور عام بر عهده نداشت. تا این که فرهنگستان دوم در سال ۱۳۴۵ تأسیس شد و نظارت بر زبان فارسی و ساخت واژه‌های جدید علمی را بر عهده گرفت. به دلایل گوناگون کار این نهاد نیز عقیم ماند.

پس از پیروزی انقلاب نیز مدت‌ها نهادی که بر زبان علمی فارسی نظارت کند وجود نداشت تا این

که در سال های اخیر فرهنگستان زبان و ادب فارسی تشکیل شد.

در این میان تأثیری که نهادها و افراد بر زبان علم گذاشته اند بارزتر از تأثیر نهادهایی است که رسماً مسئول این امر بوده اند. استادان، مؤلفان، مترجمان، ویراستاران، دانشگاه ها، برخی از مؤسسات فرهنگی و علمی، برخی از اهل فن، و حتا برخی از پیشه وران زبان فارسی را به ویژه از نظر واژه گانی غنی کرده اند. زبان فارسی از نظر واژه گان معیار نیست و مجهز به ابزارهای زبان علم نیز نیست. تا رسیدن به زبان علمی فارسی راهی دراز در پیش داریم.^(۱)

زبان فارسی از نظر واژه گان نامعيار است. از جمله شرایط معيار بودن زبان علم یکی این است که بین مصادیق و مدلول ها و ما به ازای زبانی تناظر یک به یک وجود داشته باشد به این معنا که هر مدلولی تنها و تنها یک ما به ازای زبانی داشته باشد و هر واژه نیز تنها و تنها تداعی کننده ی یک مدلول باشد. نمونه های زیر نشان می دهد که در زبان فارسی چنین وضعی وجود ندارد.

۱- معادل های مختلف در زبان فارسی برای یک مدلول

مهندسی مکانیک Viscosity

ویسکوزیته، ناروانی، گران روی، لزجت، عکس روانی، چسبنده گی، گران روی، لزوجت، لزجی، ضریب چسبنده گی، درجه ی غلیظی، غلظت لزج.

مهندسی مواد Fire Clay

خاک نسوز، گل آتش خوار، گل نسوز، شاموت، ماسه ی نسوز، رس نسوز.

مهندسی مواد Die

۱- قابل ذکر است که «زبان علمی» شدن علاوه بر داشتن کثش لغوی و توان گرامری خود زبان که زبان فارسی دارای امکانات محدودی در این دو مورد است در ضمن به داشتن منابع کافی در رشته های علمی: ریاضیات (با شاخه های زیاد دائم الخرابد آن)، علوم تجربی (شاخه های: فیزیک - شیمی و زیست شناسی) و بالاخره شاخه های علوم انسانی (اقتصاد - جامعه شناسی، روانشناسی و علم تاریخ یا تاریخ علمی) مربوط و مرجوع است که سه زبان سستی بعد از اسلام خاورمیانه و نزدیک و از جمله ایران یعنی زبان های عربی، فارسی و ترکی هر سه فاقد آنند و جزو زبانهای مقلد و مترجم و نه کاشف و مبدع و محقق میباشند و زبان فارسی در هر سه زمینه علمی (علوم تجربی: ریاضیات و منطق / علوم تجربی / علوم انسانی) حتی از عربی و ترکی (چه استانبولی و چه آذربایجانی) در داشتن منابع تحقیقی فقیرتر است. ض - صدراالاشرفی

قالب، حدیده، ریجه، ماتریس، ریژه، سنبه، سکوی پرس، قالب فنی.

Tem fering مهندسی مواد

بازپخت، آب گیری، آب دادن، برگشت دادن، تمپر کردن، آب گرفتن، برگشت، آرام گرم کردن، بازپخت کاری، بازگشت، خمیر سازی، گل سازی.

Coil مهندسی مکانیک

سیم پیچ، پیچک، بوبین، پیچه، فرقه الکتریکی، سیم پیچ الکتریکی، هادی، لوله ی ماریچی، کونل برق.

Nozzle مهندسی مکانیک

نازل، سر شلنگی، شیپوره، افشانک، پستانک، مغزی، سوزن سوخت پاش، پخش کن، سر لوله.

Deflection مهندسی

خیز، تغییر مکان، تغییر شکل، افت و خیز، انحنا، پایین افتاده گی، خمیده گی، واخمش، خمش.

Continous beam مهندسی عمران

تیر یک سره، تیر پیوسته، تیر سراسری، تیر چند پایه، تیر چند دهانه، تیر ممتد، تیر یک سر،

Weed کشاورزی

علف هرز، علف، گیاه هرز، هرز گیاه، گیاه خودرو، گیاه بی کاره.

۲- نمونه ایی از یک اصطلاح فارسی که در برابر چند اصطلاح انگلیسی، با معانی کاملاً متفاوت آمده است:

Permutation, transformation. conversion, transform. (شیمی و مهندسی) تبدیل
reforming, transmutation, reformer, invert, inversion, adapter, resolution,
convergence.

Compaction, Compression, accumulation, frequency, (شیمی و مهندسی) تراکم
density, aggregation.

Binding, contact, coupling, aink, junction, attachment, (فیزیک و مهندسی) اتصال
interconenction, continuity, connection, conjunction, agglutination, juncture,
tap, connectivity, connector, linkaye.

پوشش (فیزیک و مهندسی), cover, coating, convering, cap, span, case, cladding,
coveraga, envelope, jacket, containment, clad, casing, lining, sheeting,
masking, can, sheath, basket.

انحراف (فیزیک و مهندسی), deviation, deflection, declination, perturbation,
displacment, diffraction, shift, aberration.

مثال های بالا نشان می دهد شرط تناظر یک به یک میان مصادیق و ما به ازای آن ها وجود ندارد. یعنی چنانچه فارسی زبانی بخواهد برای مصداق nozzle یک واژه نام برد نمی داند کدام یک از واژه های نازل، سرشیلینگی، افشانک، پستانک، مغزی، سوزن سوخت پاش، پخش کن یا سرلوله را به کار برد. از سوی دیگر او باید در مقابل هر مفهوم و مصداقی چند معادل (گاه تائیش از ۲ معادل) را به خاطر بسپارد تا بتواند در حوزه ی علم و فن خود تبادل اطلاعات کند. اگر به شخصی گفته شود «اتصال» او باید این تصور را داشته باشد که ممکن است این اتصال دال بر یکی از پانزده مفهومی باشد که در بالا نام بردیم. به این ترتیب می بینیم که زبان فارسی علمی دست کم به لحاظ واژه گانی معیار نیست.

نمونه ی دیگری که ارائه می شود در واقع مثالی خاص است از نوع تجهیزات زبان های علمی امروزی که زبان علمی فارسی فاقد آن است. امروزه تقریباً هیچ زبان علمی بدون اختصارات توانایی سریع انتقال اطلاعات را ندارد. در هر متن علمی و فنی به زبان های علمی ما شاهد استفاده ی مکرر از اختصارات هستیم حتا امروزه به اختصارات به عنوان زبانی در دل زبان اصلی اشاره می کنند. نمونه هایی از اختصارات در زبان انگلیسی: PA, Q, Lab, POL, RNA, ONA, MOSFET, dc, ac. حال آن که در زبان فارسی علمی تعداد اختصارات در مقایسه با زبان انگلیسی که دارای ده ها هزار اختصارات است کم تر از تعداد انگشتان دست است.

۱- زبان علمی با زبان ادبیات و زبان روزمره تفاوت هایی دارد. زبان علم و تکنولوژی: زبان علم و تکنولوژی موقعیت گریز است یعنی به موقعیت ساختاری (Contentval) متکی نیست.

۲- فارغ از شخص است یعنی پیامی را که انتقال می دهد به گوینده و مخاطب بسته گی دارد.

۳- گریزان از حذف است یعنی نمیتوان در این زبان حذف هایی از نوع نحوی، صرفی، و آوایی انجام داد.

۴- آرام، شکیبا و پرحوصله است زیرا به موقعیت ها و اشخاص بسته گی دارد.

۵- زبان اطلاعاتی است یعنی در عالم معنا توقف نمی کند و وقتی از صورت های زبانی به معناراه

یافت بلافاصله به جهان مصادیق وصل می‌شود.

۶- روشن، سراسر است، و فارغ از ابهام است.

۷- زبانی صدق بنیاد است یعنی محتمل صدق یا کذب است.

حالا با توجه به این ویژه گی ها می‌توان متون فارسی را در زمینه های علم و تکنولوژی بررسی کرد. این متون را می‌توان به دو گروه متون ترجمه شده و متون تألیفی تقسیم کرد. در متون ترجمه شده به سبب تقلید مترجم به متن اصلی و رعایت ویژه گی های زبان علم در متون اصلی تا حدودی خصوصیات زبان علم و تکنولوژی رعایت می‌شود. اما این متون به شدت از زبان های بیگانه متأثراند و گر ته برداری نحوی و صرفی در این متون به فراوانی به چشم می‌خورد و از این رو زبان متون ترجمه شده مانوس و مألوف نیست. در متون تألیفی نیز برخی از ویژه گی های زبان علم لحاظ نشده است.

با مطالعه ی متون علمی و فنی فارسی می‌توان به این نکته رسید که زبان علمی و تکنولوژی پخته و جاافتاده بی در حوزه ی زبان فارسی به وجود نیامده است.

فقر اطلاعاتی زبان فارسی

گذشته از عیب ها و نقص های زبان علمی و تکنولوژی، مشکل دیگری نیز در زمینه ی اطلاعات و زبان فارسی وجود دارد و این مشکل در واقع همان فقر شدید اطلاعات علمی و تکنولوژی در زبان فارسی است.

اغراق آمیز نیست اگر بگوییم که فارسی زبانان در کم تر رشته ی علمی و تکنولوژی می‌توانند اطلاعات مورد نیاز خود را به زبان فارسی بخوانند. به همین دلیل فارسی زبانان برای یافتن اطلاعات مورد نیاز خود به زبان های بیگانه محتاج‌اند.

از آنچه گفته شد می‌توان به این نتیجه رسید که زبان فارسی به عنوان یکی از اجزای فرهنگ و تمدن ایرانی نتوانسته است به خوبی خود را با سایر اجزای تمدن پذیرفته شده ی امروزی سازگار کند. فرجام این ناسازگاری در دو حالت محتمل الوقوع قابل پیش بینی است:

۱- ادامه ی وضع موجود و بی توجهی به زبان در این صورت زبان فارسی به انزو ا کشیده شده و یکی از گونه های اصلی کاربردی یعنی زبان علم و تکنولوژی را به دست نمی‌آورد و در نتیجه به گونه های کاربردی زبان روزمره و زبان ادبیات تعلیق می‌یابد.

۲- برنامه‌ریزی برای زبان

چنانچه جامعه یا زیرجامعه های فارسی زبان برای زبان فارسی و نحوه و حدود کاربرد آن در علم و تکنولوژی برنامه‌ریزی کنند می‌توان انتظار داشت که میان زبان فارسی و دیگر اجزای ت، مدن نوسازگاری بوجود آید و از به انزوا کشیده شدن این زبان و استیلای زبان های بیگانه جلوگیری شود.

۱- به نقل از مقاله‌ی نویسنده در دومین سمینار زبان فارسی در صدا و سیما با مشخصات زیر: کافی، علی. «صدا و سیما و مسئله‌ی اصطلاحات علمی» به دومین سمینار زبان فارسی در صدا و سیما، سروش، ۱۳۷۱.

۲- برای مطالعه‌ی بیش‌تر در مورد اختصارات رجوع کنید به کافی، علی. «اختصارات و زبان فارسی»، نشر دانش، سال یازدهم، شماره‌ی پنجم.

۳- به نقل از این مقاله: حق شناس، علی محمد، «در جست و جوی زبان علم»، مجموعه‌ی مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم، مرکز نشر دانش گاهی، ۱۳۷۲، صص ۶ تا ۱۳.

انلجی بگ دایمی اولاراق آذربایجان لیلارین اوره گینده یاشایاجاق

انلجی بگین واختیز دونیاسین دییشمه خبری دونیا آذربایجان لیلارینی ائله جهده منی کدرلندیردی. آذربایجانین گورکملی شخصیتی اولان پروفیسور دوکتور انلجی بگ، اوزون ایللر علم خادمی اولاراق مستقل آذربایجان جمهوریتی نین یارناماسیندا مبارزه آپارمیش، سارسیلماز اراده ایله جهد گؤسترمیش، خالق حرکتیندا میلیونلار آذربایجانلی نین اینامینی قازانمیش، آذربایجان جمهوریتی نین پرزیدنتینه سؤچلمیش و اونون محکم لندیریللمه سی یولوندا دیرلی اددیملار اتمیشدیر. روس عسگرلرین آذربایجاندا چيخارتماقدا، ملی پولو ماناتا چشویرمکده، آذربایجان تورکجه سینی رسمی لشدیرمکده، لاتین قرافیکاسینی مرسوم اتمکده، عینی زاماندا جنوبی آذربایجان لیلارین قایغی سینا قالماقدا، اونون اونودولماز خدمتلی اولموشدور. بو خدمتله گؤره تاریخی بیر شخصیت کیمی، ابوالفضل انلجی بگ آذربایجان لیلارین اوره گینده ابدی اولاراق یاشایاجقدیر.

عبدالله امیرهاشمی (جوانشیر)

ایسوج استکهلم

باش ساغلیقی

تأسفله شمالی آذربایجانین کئچمیش پرزیدیتی، آکادمیک ابولفضل انلجی بگ دنیا میزدان کؤچموشدور. ابولفضل انلجی بگ، کئچمیش سونت رژیمنده سیاسی محبوس و شمالی آذربایجانین روس استیلا سیدان قورتارما حرکتی نین لیدری ایدی. انلجی بگ آذربایجان جمهوریتی نین استقلالیتینی، مبارزه مشیدانی و پرزیدنت اباراتیندان رهبرلیگ ائدن دموکرات شخصیت ایدی. انلجی بگین آدی، آذربایجان تاریخینده دموکراتیک پرنسیپلرین سیاسی عنعنیه چشویریلمه سینی ممکن اتمیش بیر شخصیت کیمی ثبت اولاجاقدیر.

تریبون رنداکیاسی بو ایتگینی بوتون آذربایجانلی لار باش ساغلیقی وئریر.

تریبون درگیسی نین رنداکیاسی

روشنفکران خودباخته عامل تخریب فرهنگ آذربایجان

هستند^(۱)

منوچهر عزیزی

درد دل بنده با عزیزیانی است که با وجود وجدان بیدار، عقل و درایت و سواد کافی، قادر به پاکسازی توهمات ناشی از القانات تاریخی از ذهنیات خود نیستند و شاید چنین می‌پندارند، با تجدید نظر در تفکرات دیرینه خویش و پذیرش واقعیت نوین، شأن و اعتباراتشان دچار خدشه می‌شود و باید پاسخگویی چرخش توهمات دیرین به واقعیت باشند. بنده هم اعتقاد دارم ویرانگری باورهای غلط و توهمات نهادینه شده که سالهای متمادی شخصیت افرادی به آن استوار بوده، بسیار سخت و هزینه آن برابر فروپاشی اندیشه‌هایی است که فرد یا افراد در منظر عموم به آن شناخته شده‌اند. غافل از اینکه شناخت و معرفت، معین به دوران خاصی معطوف نیست و انسان تا دم مرگ محتاج به تکامل اندیشه و باورهای نوینی است که طی زمان مجبور به پذیرش آن است و شخصیت انسان ناچار به باور حقایق نوین و تغییر تفکراتی است که اندیشه‌های نوین زمان مجبور به جایگزینی آن خواهد بود و تا انسان در مقاطع مختلف تاریخ، خود را آماده تغییر تفکرات و پذیرش واقعیت‌های نوین ننماید، محکوم به واپسگرایی، انجماد فکری و تحجر خواهد بود. واپسگرایی و انجماد فکری ناشی از القاناتی است که طی دوران زندگی اجتماعی، ناشی از فلسفه‌های غیرمتعارفی، به نام ارزش بوده که مغایر با هویت فرهنگ طبیعی، به تفکرات فرد رسوخ می‌کند. این امر بیشتر در ملت‌هایی نمود پیدا می‌کند که بواسطه تبلیغات و القانات سوء بیگانه با انگیزه تخریب اصالت فرهنگی آن ملت انجام می‌پذیرد. این شگرد ظریف‌ترین و در عین حال مخرب‌ترین استثمار است که موفق به تخریب هویت فرهنگی ملل پذیرای استثمار گردیده و از این رهگذر موفق به چپاول کل ارزشهای آن ملل می‌شود.

متأسفانه ملت ایران مصون از این شیوه استثمارگرانه قدیمی و ویرانگر نیست و هر بلایی که بر سر این ملت آمده، ناشی از همین شگرد ویرانگرانه تخریب هویت فرهنگی بوسیله استثمارگران است. ظریف‌ترین تبعات چنین سیاست‌های مخرب، بیگانگی ملیت‌ها و اقوام تشکیل دهنده ملت ایران از فرهنگ همدیگر است که بعضاً تا حد دشمنی همدیگر پیش می‌رود. عدم پذیرش فرهنگهای متشکله ملیت‌ها و اقوام مختلف ایرانی تخم نفاقی است که متأسفانه بدست مخربان استثماراری هویت و فرهنگ، در مغز برخی روشنفکران خودباخته غالب و آمر کاشته شده است. سرطانی خودباختگی در طول تاریخ چنان ظریف و حيله گرانه به رشد خود ادامه می‌دهد که مغز افرادی را بر علیه فرهنگ و هویت خویش آلوده می‌نماید. به عنوان مثال، بعضی از روشنفکران خودباخته اقوام و ملیت‌های ایرانی در اثر فرهنگ و غالب و امر یکسان‌سازی فرهنگی چنان دچار خودباختگی می‌شوند که بر علیه اصالت هویت و فرهنگ خویش قیام می‌کنند و در جامعه، دفاع از ارزش‌های هویتی و فرهنگی خویش را به معنای توطئه و عصیان بیگانگان، به منظور تخریب فرهنگ واحد و تجزیه روشنفکران خودباخته، بی‌خبری آنان از ترفند سیاست استثمارگران فرهنگی می‌باشد. خودکامگی، انحصارطلبی و خود بزرگ‌بینی، روشنفکران خودباخته عامل و آمر رانه تنها و ادار تخریب فرهنگهای متنوع ملیت‌ها و اقوام هموطن می‌کند بلکه با تضعیف آنها، به فروپاشی و براندازی فرهنگ خاص تمامیت خواهی نیز کمک می‌کند و با دست خود، مجموع فرهنگ‌های متشکله کشور را در معرض تهدید و آماج هجوم فرهنگ بیگانگان می‌نماید.

سرنوشت فرهنگ‌های متشکله ایرانی، بویژه فرهنگ بسیار غنی و دیرین آذربایجان، سالهای متمادی است که حتی بدست خوددیهای خودباخته گرفتار چنان مصیبت و اضمحلال جباریت شونیستی گردیده که در طی تاریخ، مانند خوره هویت و فرهنگ آن از درون تهی می‌گردد و گوش متولیان فرهنگی، چنان با سرب استثمارگرانه مسدود گردید که فریاهای دردآور ناشی از سلافی پیکر فرهنگ و معنویت هر آذربایجانی ناشنیده مانده و درگلو خفه می‌گردد. اکنون کار به جایی رسیده که گفتمان روشنفکر شهری و عوام روستایی نه تنها با مشکل مواجه گشته بلکه اصالت زبان و فرهنگ آذربایجانی به مسخره گرفته می‌شود، فارسی حرف زدن با کودکان در خانه و مدرسه افتخار محسوب می‌گردد. موسیقی، فولکلور، آداب و رسوم ارزشمند آذربایجانی از عوامل عقب‌ماندگی به حساب می‌آید. روابط خانوادگی، اصالت هویتی خود را از دست داده و متأسفانه تمام این ارزش‌های فرهنگی و هویتی با تصور غلط «تمدن ارتباطات در دهکده جهانی» به عنوان رهایی از واپسگرانی ارزیابی می‌شود، در حالیکه هیچیک از ملل مترقی جهان مانند انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، ایتالیایی و سایر ملت‌های اروپا و حتی ملت‌های آسیایی نظیر ژاپنی، چینی، هندی و غیره، همچنین ملل اسکانندیناوی و روس و نظایر اینها چنان پاینده ارزش‌های ملی و فرهنگی خویش هستند که هیچ تهاجم فرهنگی نمی‌تواند در اساس ارزش‌های ملی آنها تأثیر بگذارد و آنها را مورد تهدید جدی قرار بدهد. مثلاً هیچ فرد آلمانی، ایتالیایی، روسی و غیره، حتی در صورت آشنایی به زبان مصاحب بیگانه، تقدم مکالمه را به زبان خود می‌دهند مگر آنکه طرف مکالمه‌اش واقعاً آشنا به زبان وی نباشند. در حالیکه ما آذربایجانی‌ها نادرترین و شاید تنهاترین ملت در دنیا باشیم که به خواندن و نوشتن به زبان مادری و فرهنگی خود آشنا نیستیم. یعنی بیسوادترین مردم جهان در زبان

و استعمارگران خویش!! و همچنین سیاستگزاران نظام فرهنگی و آموزشی ایران از نادرترین استعمارگران فرهنگی و آموزشی در دنیا باشند که در هزاره سوم، بیش از نیمی از ملت خویش را تحت استعمار و ستم فرهنگی قرار می‌دهند و اعتراض به آن را مترادف با تجزیه‌طلبی و نفاق ملی تعبیر و قلمداد می‌کنند!! درحالیکه خود چنین سیاست مسخره‌ای، درحالیکه مدعی گفتگوی تمدنها هستیم، عین تجزیه‌طلبی، نفاق‌افکنی، نژادپرستی شوونیستی و آپارتاید فرهنگی و ملی محض است. روشنفکران ما شاید خوددباخته‌ترین روشنفکران در جهان باشند که نه تنها تهی شدن از زبان و فرهنگ و هویت ملی خویش را نوعی امتیاز روشنفکری تصور می‌کنند، بلکه همراه با استعمارگران فرهنگی و آموزشی، به تخریب هر چه بیشتر آن قد علم می‌کنند!! آیا چنین تفکر و سیاست خود برانداز نه فاجعه ملی نیست؟ آیا با این استدلال روشن، متولیان آموزشی و فرهنگی کشور و سیاستگزاران مخرب آموزش و فرهنگ و زبان از دوران ستم‌شاهی تاکنون به عنوان تروریست فرهنگی و آموزشی قابل تعقیب و محاکمه در دادگاههای جهانی حقوق بشر نیستند؟! چرا سازمان بین‌المللی یونسکو و حقوق بشر سازمان ملل در بررسی عملکرد دولت‌های جهان، در قبال چنین فاجعه فرهنگی دهشت‌بار سقوط اختیار می‌کند ولی در قبال محاکمه چند یهودی، اعاده حقوق اقلیتهای غیر رسمی مذهبی و بسته شدن چند نشریه هیاهوی دراز مدت بپا می‌کنند؟! آیا جز این است که سازمان ملل و مدافعان حقوق بشر تحت تأثیر سیاست‌های کشورهای قدرتمند جهان سیاسی عمل می‌کنند؟! باین حساب آیا نباید گفتگوی تمدنها را جهت توجیه نظام ارزیابی و از اهداف سیاست خارجی نظام به شمار آورد؟! درحالیکه نظام برای اعاده حقوق ملی و فرهنگی بیش از نیمی از ملت خویش، حاضر به گفتگو با ملیتها و اقوام ایرانی نبوده و اصلاً آشنا به زبان و فرهنگ آنان نیست، گفتگوی تمدنها توجیه‌پذیر است؟ آیا روشنفکران خوددباخته ابزار تخریب فرهنگ آذربایجان در دست استعمارگران فرهنگی نیستند.

بیلدیریش:

تریون بو سایب سیندا، اؤز کتابخاناسینا باغیشلانمیش کتابلارین بیر سیراسی نین اوز قایبغلارینی وئریمیش دیر. بونونلا بو کتابلاری بیزه هدیه ائدن دوستلاردان تشکور ائدیریک. گلن سایمیزدا خارجده نشر اولموش درگی لر و غازت لری ن بیرینجی صحیفه لری و اوز قایبغلارینی وئریمک ایستیریک. بونا گؤره خارجده چاپ اولموش و چاپ الماقدا اولان قازت لر و درگی لرین حاقیندا آشاغیداکی معلومات و ماتریالا احتیاجیمیز وار:

- درگی و غازت نین بیر نسخه سی
- نشر تاریخی (نشره باشلا یانندان سون نؤمره یه قدر)،
- تأسیس چی لر، یازیچی لار و یاردیمچی لارین آدی.
- دلیل و ایضا حاقیندا معلومات
- حجم: بوتون نشر دؤرینده چاپ اولموش سایب، جمع حالیندا صحیفه،
- نشرین دا یاندا یرلماسی نین سبب لری
- هئج اولماز سایب نسخه آرشیو هاردا سا ساخالانیلمیرمی؟ بو آرشیوین کی سی هانسی آدرسدن سفارش ائتمک اولار؟
- ایمیزه چاتان ماتریال لار گلن سایب دا نشر ولا جاقدیر.

تریون اؤنجه دن یاردیم لار اوچون تشکور ائدیر

گوش پارتیاسی نین مرانامه سی

بو تون ایراندا اولدوغو کیمی آذربایجاندا دا پارتیاشماق پروسنسی جریاندا دیر. سادهجه ایراندا اؤگنی - دوغمالیق سیاستی نتیجه سینده آذربایجان سیاسی پارتیالاری نین یارانماسی یولوندا مین بیر ایریلی - خیردالی داش دیگر ردیلیر. بوردا بئله جهدلرین جلدی اولدوغونا بیر شاهد کیمی، بیر سیاسی پارتیانین دولت دایره لرینه ثبت اوچون تقدیم اتدی یی سندی چاپ اندیریک. بیر داها دقت اولونمالی دیر کی، تریبون بو ایسی گنیش معنادا، آذربایجان سیاسی حیاتیاندا پارتیاشماق پروسنسی نین شاهدی کیمی چاپ اندیر و کنکرت اولاراق گوش پارتیاسی نین مرانامه سی حاقدا هنج بیر مؤقع تو تمور.

آلفهین ادیلا

اؤن سؤز

هر خالقین، اؤز لیکله دونیانین نجه خالقلی اؤلکه لرینین تاریخی نین چنیشلی و اطرافلی علمی آراشدیر یلماسی و اونون مدنی، سیاسی، سوسیال و اقتصادی جهتدن کنچید دؤرانینین زمین لرینین سبیلرینی و ورغولاماق، نه اینکی گله جک نسل اوچون فایدالی دیر، سینانمیش حقیقتلری نظره آلاراق، گله جک سوسیال وضعیتنی ساغلام یاراتماق اوغروندا مانعه لری و انگل لری دفع ائتمکده چوخ حیاتی بیر مسئله دیر. بو اؤنمی نظره المادیقدا، تاریخ گله جک نسل اوچون نه تک یارادیجی اولما یاجاق، بلکه اونون سوسیال انگل لری دار بیر چرچیوه ده یینی اوی دورمالارلا قاباریلاراق تکرارا اوغرایا جاق دیر. او چونجو دنیا اؤلکه لرینین گشری قالمالارینین اساس سبیلری ده ائله بو نقصانلاردان عایید اولور. یعنی او میللتلرین تاریخی، نه اینکی عبرت، تجربه و گله جگی یاراتماق عامیلی، بلکه یالنیز افسانه وی شیشیلدیر یلمیش قهرمانلیق حکایه لری و آجی - شیرین درد و حسرتلرین کیتابی کیمی دگر لندیر یلیر. باشقا بیر باخیمدان، بئله بیر اؤلکه لرین، او جمله دن بیزیم اؤلکه نین تاریخی، غیر علمی نظریه لردن یارانمیش یالانلاردان، تاریخ چیلرین بیر طرفلی دوغوسال سلیقه لریندن و یا قدیم حؤکمدارلارین امرلرینه معروض قالماسی تاثیر لریندن یاز یلماسینا گؤره، علمی اهمته مالک اولما دیغیندان، اونون اعتبار درجه سینا شبهه آلتینا آلمیش دیر. بئله بیر خالقلارین اوی دوروجو تاریخی نه تک اونلاری آیدین گله جگه یؤنلتمه یه جک، بلکه خالقین سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و مدنی پروبلملرین علمی و عملی حللی یوللاریندان آز قین دوشمه سینه زمین یارادا جاق دیر.

ایران شناسلیق آراشدیرمالار و ایراندا یاشایان خالقلارین، اؤزه‌لیکله آذربایجان خالقینین مدنی، سیاسی وضعیتی حاققیندا آپاریلان تدقیقات، معاصر ایرانین دفته لایق سیاسی - اجتماعی پروبلملری کیمی نتیجه‌لیر. البته ایران خالقلارینین مشترک تاریخینده اتیک و کولتورال - مدنی حاققلار پروبلمی، بعضا گیزلی بعضا ده آشکار صورتده دوام اتمیش و اوچونجو مین ایللیکده داها آرتیق حساسلیغا و اهمیته مالک اولموشدور. بئله بیر حساس پروبلمین قیابارلماسی، ایران خالقلارینین خصوصیه آذربایجان خالقینین مدنی - کولتورال وارلیغینی دریندن اؤیرنمه‌گه معروض قویموشدور. لاکین تأسفلرله اؤتن یوز ایلده بئله بیر مدنی - کولتورال حاققلارین اؤده‌نیللمه‌سی، اؤلکه‌ده درین گرگین لیکلره سبب اولموشدور. باشقا بیر طرفدن ده بئله بیر تهلوکه‌لرین دوامی ایله یاناشی، خالقین مدنی حاققلارینا و میلی اتیکه یه‌نلمه‌سینه دایر آیللماسی و خالقین حاقلی طلباتینین قارشیسیندا یارادیلان اوغورسوزلوقلار، آردیجیل یشی بحرانلارین یارانماسینا گتیریب چیخارمیشدیر کی، انون نتیجه‌سینده بو کیمی پروبلملرین داها دا شدتلمه‌سی گؤزله‌نیلیر. بونا گؤره ده اؤلکه‌ده بوتون خالقلارین کوتلوی صورتده مدنی، اجتماعی، سیاسی، و اقتصادی حوققلارینین برابر اؤده‌نیللمه‌سی، بو پروبلملرین و گرگین لیکلرین اساس و سون درمانی و چاره‌سی دیر. مینلر شهیدین قانی باهاسینا (استقلال، آزادلیق، اسلام جمهوروسو) شعاری اساسیندا، آنا یاسادا قشیده آیینمیش خالقین آرزو و ایستکلری، اؤلکه‌نین استقلاللی، اراضی بو تؤولویونون و بوردا یاشایان خالقلارین آنا یاسادا، هابئله بین‌الخالی انسان حوققلاریندا تاینمیش فیکیر، عقیده، یازماق و دانیشماق آزادلیغی اوزه‌رینده، میلی، مدنی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی حاققلارین قورونماسی و اؤده‌نیللمه‌سینین ضامینی معناسیندا دگرلندیریلدی.

آنا یاسامیزدا قشیده آیینمیش. ایران اسلام انقلابینین بئله بیر نایلیتلری اساسیندا، ایران آذربایجانلیلارینین ضیالیلاری و فیکیر صاحبلی، ایران اسلام جمهوروسونون آنا یاساسینین اوچونجو اصلینین ۷ و ۸-جی ردیفلی، ۹، ۱۶-جی اصللرینه اساسا، عمومیتله بو قانونون بوتون اصوللارینی قبول اتمک، اونلارا حؤرمت قویماق، هابئله پارتیالار قانونو رعایت اتمک شرطیله، تقدیم اندیلن اساسنامه و مرانامه اوزه‌رینده، تبریز شهرینین مرکزی ایله، ایراندا آذربایجانلی یاشایان منطقه‌لرده، مدنی، سیاسی فعالیت آپارماق مقصدیله، «گونش پارتیاسی» آدیندا، قانونی بیر پارتیا یاراتماق قرارینا گلیمیشلر، بو پارتیا قانونی قشیدباتدان سونرا فعالیتله باشلا یا جا دیر.

گونش پارتیاسینین مرانامه‌سی و هدفلی»

۱- پارتیا عضولرینین دین اینامی، واحد تانیرینی تانیماق دونیا گؤروشو اساسیندا، مقدس اسلام دینی، و اؤلکه‌ده رسمی تاینمیش دینلره و مذهبله حؤرمت قایل اولماقدیر.

۲- ایران اسلام حاکمیتی و دؤئی ایله، ایران خالقلاری آراسیندا قارشیلیقلی اعتماد یاراتماق مقصدی ایله، جیدی صورتده فیکری و عملی چالیشماق.

۳- مشولیت داشییان بیر توپلوم کیمی قانونچولوغا آرخالاناراق، ایران اسلام جمهوروسونون بوتون قانونلاری، خصوصیه آنا یاساین، هابئله ایران اسلام جمهوروسو قبول ائتدیگی بین‌الخالی

قانونلاری اساسیندا، اۆلکهده مدنی قورولوشون یارانماسینا چالیشماق.

۴ - پارتیا عضولری، ایران میللتینی تشکیل و ئرمیش خالقلارینا برابر حوزمت شرطی ایله، هر جوره مستبدلیک، اؤزباشینالیق، قیومچولوق، هابنله هر منطقهده اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و مدنی تبعیض لره قارشى دورماغى اؤزونه وظیفه ساناراق، بو یولدا حقوق پوزونتولاری واسطه سیله خالقلارین بیرلیگینی پوزان هرج - مرجلیک و گرگین لیک یارادانلارا قارشى مبارزه آپاراجاق.

۵ - پارتیا آنا یاسانین ۱۵ - جی اصلی و معارف و زار تخاناسینین وظیفه لرینین ۷ - جی ماده سینین اساسیندا، آذربایجان تورکجه سی دیلینده درسلیک سیستمی، آکادئمییا و سایر کوتلورال مرکز لر یارانماسی واسطه سیله، جاهیل لیک، سوادسیزلیق و تحصیل گثریلنمه سینه قارشى جیدی صورتده چالیشاجاق و بو حاقلاری آذربایجان ولایتلرینده ازلیق تشکیل و ئرمیش خالقلارین اؤز دیللرینده تأمین اندیلنمه سینه یاردیم انده جک.

۶ - «گونش» یانانچی کوتلورال یوروشلره قارشى دورماق مقصدیله، آذربایجان ولایتلرینده رادیو و تلویزیون و ئریلیش لری اوچون یئنی قرارلار اوزه ریئنده، خالقین دیل، مدنیت و اینجه صنعت اصیل لیگینی تمثیل اندن پروقراملارین و مطبوعاتین یئرلی اصیل آنا دیلینده حاضیر لانیب یایلماسی اوغروندا چالیشاجاق.

۷ - پارتیا قیومچولوق و اوستونچولوک یولو ایله آذربایجانلی لارین و ایرانین باشقا خالقلارینین، دیلی، مدنیتی، اینجه صنعتی و هویتی ایله تحقیرلی و باسقینلی یاناشمالارا قارشى مبارزه آپاراجاق.

۸ - یئرلی اینجه صنعت خادملریندن، شاعیر و یازیچیلاردان، اختراعچیلاردان و باشقا استعداد صاحب لریندن، کیفیت قدر معاش اؤده مک، سیغورتلاماق (بیمه ائتمک)، امکچی لیکلرینی تأمین ائتمک واسطه سیله حمایه ائتمک و توپلانتی لار قورماقلا اونلارین یوکسک شخصیتلرینی دگرلندیرمک، پارتیانین اساس هدف لریندن دیر.

۹ - جوانلارا تحصیل، ایش، انولنمک و عایله قورماق شرایطین یارانماسینا چالیشماق، اونلارین استعدادلارینین انکیشافی اوغروندا هر ساحه لی اینجه صنعت، ایدمان (ورزش)، ال ایش لری، معاصر صنایع و تکنولوژونون اؤیره نمه سینه و باشقا فیکری، علمی و عملی استعدادلارینین چیچکلنمه سینه دایر لازیم اولان امک انلائی و شرایطی تأمین ائتمک اوغروندا سعی گؤستمک، هابنله علیل، یاشلی، یوخسول و آدام سیز و طنداشلارا مناسب یاشایشین یارادیلماسینا دایر فعالیت گؤستمک، گونش پارتیاسینین اساس وظیفه لریند. سایلییر.

۱۰ - پارتیانین مهم وظیفه لریندن، آدی چکیلن منطقه لرین اؤزه للیکلرینی نظره آلاق ساغلام و

ثمره‌لی اقتصادیاتین بارانماسی اوغروندا، آشاغیدا گلن گؤستریشلر اساسیندا چالیشماقدیر:

الف: اکین چیلیک، حیواندارلیق و ال ایشلرینین استحصالینین داها آرتماسی و انکشافی اوغروندا، سهیم‌دار جمعیت شرکتلری، ایش بیرلیکلر جمعیتی یاراتماق، اونلارا لازیم اولان شرایطی و وسایطی تأمین ائتمک، کند تصرفاتی محصوللارینی گون دگرلری اساسیندا آتماق، احتیاجدان آرتیق استحصال اولان ماللارا اخراجات شرایطی یاراتماق، اولکه داخیلینده استحصال اولونموش محصوللارینین تایی نین خارجدن آلینمماسی، احتیاج شرایطی استئنا اولماقلا.

ب: آروویا، قافقاز و اورتا آسیا دروازاسی سایلمیش آذربایجان ولایتلری، دمر و ترانزیت یوللارینا مالیک اولماقلا، بو منطقه‌لرده بازار اقتصادیاتی و تجارت ایشلرینین انکشافی اوغروندا، داخیلی و خارجی سرمایه صاحب‌لرینی جلب ائتمک مقصدیله اونلارا امنیت و قازانچ شرایطی یاراتماق، بسانکلارین، گؤمروکلرین و باشقا اداره‌لرین انگل و مانیعه توره‌دن وظیفه‌لرینین اورتادان قالدیریلماسی، نرگی و باشقا قسانونی حاقلارین اعتدال‌لاشماسی، حؤکومت و دولت اورقانلارینین و اداره‌لرینین یالنیز نظارتدن باشقا سرست بازار اقتصادیاتی، تجارت، ادخالات، اخراجات، استحصال و بو کیمی ایشلره قاریشماماسی.

ج: آذربایجان ویلایتلرینین طبیعی و ال وئریشلی شرایطی و ساغلام ایشچی قوه‌سینه مالیک اولماسینا اساسا، بورادا اکینچی لیک ماشینلاری قایران و باشقا معاصر آنا صنایعین قورولماسی و ایشچیلرین متخصص لشمه‌سی مقصدی ایله اونلاری انکیشاف ائتمیش اولکه‌لره گونده‌ریلمه‌سی

د: آذربایجان ولایتلرینین زنگین معدنلریندن و طبیعی قاینقلاریندان اؤز منطقه‌سینده بهره‌لنمه‌سی و هئج بیر تبعیضه یول وئرمه‌دن هر منطقه‌نین میلی گلیرلری، استعداد و وار قوه‌سی اورادا صرف اولونماسی و اولکه اوزرینده اقتصادی فعالیتلرین پلانلاشماسی و هر منطقه‌نین اقتصادی صرفه‌سی اساسیندا معین اندیلمه‌سی.

ه: آذربایجانین ولایتلری و شهرلری ۵۰دن آرتیق قالا و یوزلر قدیم آبیده‌لره مالیک اولماسیلا، دونیانین، خصوصیله اولکه‌نین ان قدیم مکانلاریندان ساییلدیغی اوچون هابله بورادا گؤزل طبیعی شرایطین موجود اولماسی و قوناق شور مهربان خالقینن سایه‌سینده، گؤزل بین‌الخالق هوا میدانلاری و مهمان‌خانالار تیکمکله دونیانین و اولکه داخیلی توریزم جلب اندیجی منطقه‌یه چئویریلمه‌سی.

۱۱- پارتیا عضولری، دونیانین، خصوصیله مسلمان و قونشو اولکه‌لرین میللتلری ایله قارشیلیقلی صلح و دوستلوق علاقه‌لرینه آرخالاناراق، حربی تجاوز و اقتصادی، مدنی استثمار علیه‌نه‌دیر.

۱۲- گونش پارتیاسی مرانامه‌ده قید اولونموش حوقوقلاری الده ائتمکده، خالقین آزاد سئچدیگی میللت وکیللرینین فیکری و عملی مستقل لیگینه و یرلی اداره مسؤللارینین سئچیلمه‌سینده، کند، شهر و ولایت شوراسینین مستقل اراده، تدبیر و تشبیرینه آرخالاناراق، اونلارین سئچیلمه‌سینده فعال صورتده اشتراک انده‌جک‌دیر.

پیرامون مقاله «افزایش تمایلات قومی گرایی»

در شماره گذشته تریبون مقاله‌ای تحت عنوان فوق به چاپ رسید. (تریبون ۵، صص ۱۰۳-۱۱۲) این مقاله از سویی دوستی برای ما پست شده بود و ما با موافقت مؤلف مقاله اقدام به چاپ آن کردیم. منبع مورد استفاده برای ترجمه فارسی (نشریه ایران تایمز) و نام مترجم مقاله از عربی (آقای فریدون شریعت را چنانچه لازم بود، ذکر کردیم. طبعاً مطالب هر نوشته‌ای الزاماً نظرات مؤلف آن است و نه نظرات مترجم یا ارگانهای مطبوعاتی که آن را چاپ می‌کنند، اما با وجود این اقدام به ترجمه و نشر یک مقاله میتواند شائبه همفکری مترجم و هیئت تحریریه یک نشریه با مضمون آنها در ذهن برخی دامن بزند. آقای فریدون شریعت طی نامه‌ای خواهان صراحت دادن به این مسئله شده و تأکید کرده‌اند که محتوی مقاله «افزایش تمایلات قومی گرایی» نظرات نویسنده مقاله است و نه کس دیگری. ایران تایمز بنوبه خود در ابتدای مقاله صراحت داده است که «با نظرات نویسنده مقاله موافق نیست» از سویی ایشان متنی را که در اصل همراه مقاله اصلی هم در مجله «المشاهد سیاسی» و هم در نشریه «ایران تایمز» چاپ شده بود، برای ما ارسال کرده‌اند. این متن در تریبون چاپ نشده بود و در زیر به اطلاع خوانندگان می‌رسد. در این متن دو تن از کارشناسان مسائل ایران به سوال زیر پاسخ داده‌اند:

- «آیا معتقد هستید که اختلافات داخلی در ایران سرانجام منجر به تشکیل کشورهای کوچکی براساس تبار و نژاد در ایران خواهد شد؟»

● «شائول بخاش استاد ایرانی که در ایران متولد شده است ولی پدر و مادر او از عراق به ایران مهاجرت کرده‌اند و تا یک سال پس از انقلاب در ایران زندگی می‌کرد و چند کتاب درباره انقلاب ایران نوشته است و هم اکنون در دانشگاه جرج میسون در حومه واشنگتن به تدریس تاریخ اشتغال دارد در پاسخ سوال بالاگفت:

تصور نمی‌کنم چنین اتفاقی روی دهد و دلایلی که به بیست سال گذشته برمی‌گردد نشان نمی‌دهد که ایران در معرض یک خشونت داخلی و یا نژادی قرار داشته باشد. حتی در شدیدترین روزهای

انقلاب و به دور از کردها که مشکلی در مورد آن ها وجود دارد، باز هم هیچ گونه گرایشی به خشونت نزد اقلیت های نژادی ایران نظیر عرب ها، بلوچ ها، ترکمن ها و سایرین دیده نشد. جدایی خواهان کرد پنجاه سال پیش کشوری برای خود تاسیس کردند و هم اکنون نیز یک نهضت کرد وجود دارد که خواهان حکومت خود مختاری است، ولی دولت ایران موفق به بسط کنترل خود شده است و در بخش کردنشین ایران هیچ گونه نهضتی شبیه نهضت کردها در ترکیه و عراق وجود ندارد. البته برخی مشکلات وجود دارد ولی این مشکلات به اندازه آن دو کشور دیگر جدی نیست. از سوی دیگر در جریان جنگ عراق و ایران، عراقی ها پیش بینی می کردند که عرب های مقیم جنوب ایران با آغوش باز مقدم آن ها را گرامی بدارند، ولی عرب ها به وفاداری خود به دولت مرکزی ایران ادامه دادند و اکنون تمایلاتی جدایی خواهانه نزد ایرانیانی که به زبان عربی صحبت می کنند وجود ندارد. شاید زمانی فرا برسد که ایران توجه بیشتری به خواسته های فرهنگی و محلی این قبیل اقلیت های نژادی نشان دهد. در مورد بلوچ ها نیز عراقی ها تلاش کردند که از وجود آن ها بهره برداری کنند، ولی یک بار دیگر باید خاطر نشان ساخت مشکلاتی را که دولت در این مورد با آن روبرو است جدی نیست و یک نهضت منظم بلوچ وجود ندارد.

درباره آذربایجانی های ایران باید گفت که آن ها در جامعه ایران ادغام شده اند و از مقامات برجسته ای در میان طبقه بازرگان یا «بازار» تهران و در ارتش برخوردار هستند. انقلاب و آشفتگی های آن و جنگ هیچ تأثیری در وفاداری اقلیت های قومی ایران به بار نیاورده است. اگر برخورد سیاسی جاری را مورد توجه قرار دهیم، می بینیم که این یک رقابت سیاسی است که جنبه نژادی ندارد. این برخوردی سیاسی بین گروه های سیاسی است که از لیبرالیسم و یا نقش دین در کشور حمایت می کنند.

من معتقد نیستم که انقلاب ایران سست بنیان است، بر عکس انقلابی است که ادامه پیدا خواهد کرد و آن هم نه برای یک مدت زود گذر. ممکن است تغییرات مهمی در نظام روی دهد ولی دشوار است بتوان پیش بینی کرد که کدام گروه مسلط خواهد شد.

ایران در معرض تهدید یک انفجار نژادی نیست

سوزان مالونی پژوهشگر انستیتوی مطالعات پرو کینگز در واشنگتن در پاسخ به سوال بالا گفت:

به هیچ وجه معتقد نیستم که ایران در معرض تهدید یک انفجار نژادی یا تباری قرار دارد. هر گونه برخورد داخلی در ایران در رابطه با اقلیت ها را حداقل تا آینده ای نامعلوم به کلی بیعد می دانم... و هیچ گونه دلیلی برای وقوع چنین حادثه ای وجود ندارد. ایران کشوری با قومیت های متعدد است که فارس ها در آن اکثریت دارند ولی دو قرن است که هیچ مقابله جویی با حاکمیت ایران به عمل نیامده است، مگر آن که دورانی را که روسیه اقدام به اشغال منطقه آذربایجان کرده بود در نظر بگیریم. کردها هیچ گونه نقشی در سیاست های داخلی و در جهت تجزیه ایران ایفا نمی کنند، حتی می توان گفت که اختلاف میان دولت ایران و کردها چند سال پس از انقلاب رو به عقب گذارد.

هر گونه جنبش کردها برای گردنکشی در ایران سرکوب شده است. بدیهی است ایران در خارج از کشور برای تصفیه مخالفان کرد و هواداران سازمان مجاهدین خلق دست به عملیاتی زده است، ولی در داخل ایران هیچ گونه قرینه‌ای حاکی از وجود یک اختلاف نژادی داخلی دیده نمی‌شود. واشنگتن معتقد است که در داخل هیات حاکمه ایران مناقشاتی وجود دارد ولی معتقد نیست که بحثی بر سر اختلافات نژادی جریان داشته باشد.

من خود چند ماه را در ایران گذرانده‌ام و هیچ چیزی را که درباره آن صحبت می‌کنید ندیده‌ام. از شیراز و جنوب ایران دیدن کردم و تأثیر زبان عربی را دیدم ولی هیچ گونه گروه یا سازمان عربی را که بخواد علیه انقلاب ایران و یا نظام ایران فعالیت کند ندیدم.

عراق در بهره برداری از این موضوع در جریان جنگ شکست خورد، کما این که ایران نیز در بهره برداری از شیعیان عراق با شکست مواجه شد.»

تربون: اگر قصد مجله‌المشاهد سیاسی بدست دادن تفسیری در مورد مقاله آقای اهوازی بوده است، باید گفت که سؤال فوق به دقت طرح نشده است. مقاله آقای اهوازی اشاره به حق کشی‌هایی داشت که در حق فرهنگهای غیرفارسی در ایران اعمال می‌شود. سؤال اصلاً باید حول این محور دور می‌زد که آیا مملکتی می‌تواند در دنیای بی‌ثبات امروز با قدغن کردن فرهنگ اکثریت اهالی (غیر فارسی) از عهده حل بحرانهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی‌اش آید؟ آقای اهوازی در جایی از مقاله‌اش ادعا نکرده است که همه جمعیت چندین میلیونی آذربایجانی‌های تهرانی دچار فقر و فاقه هستند، که آقای شائول بخاش سری به بازار تهران زده و وجود ترکان بازاری را شاهد مثال خود آورده است.

بهتر بود آقای شائول بخاش و خانم سوزان مالونی شرح میدادند که چگونه است که اعراب ایرانی از حقوقی کمتر از اعراب تحت حاکمیت «رژیم اشغالگر قدس» برخوردارند؟! چگونه است که ترک و کرد ایرانی در کشورهای اروپایی از حقوق فرهنگی برتران بیشتری نسبت به سرزمین خودشان برخوردارند؟! آقای اهوازی در مقاله مورد نظر اظهار نظری در باره سستی یا سفتی بنیان انقلاب ایران یا «اختلاف نژادی» در ایران نکرده است. کاش این دو کارشناس محترم اظهار نظر کرده بودند که وفاداری اعراب ایرانی به کشور خودشان در جریان حمله اعراب، موضع این ملت چند میلیونی در طلب ابتدایی‌ترین حقوق شهروندی‌شان از دولت مرکزی را تقویت می‌کند یا تضعیف؟ بالاخره چیزی که صحبتی از آن در مقاله «افزایش تعابلات قومی گرایانه» نیامده است احتمال «تشکیل کشورهای کوچکی براساس تبار و نژاد در ایران» است. اگر آقای شائول بخاش و خانم سوزان مالونی در باره همان مسائلی صحبت می‌کردند که در مقاله آقای ناصر اهوازی مورد اشاره واقع شده‌اند برای خوانندگان نظرات آنها نیز امکان قضاوت فراهم می‌شد. از همینرو باید گفت که کاری که مجله‌المشاهد سیاسی در این مورد کرده است نمونه یک روزنامه‌نگاری بد است.

تبریک

ایسوجده یاشایان گنج متخصص «صادق هاشمی»ین بؤیوک باجاریق و چوخ امکله عرصه یه چیخاردیغی «آذربایجان اون لاین» آدلی اینترنت سایتی، اوتن ایک دنیا دا آذربایجان سایتلاری آراسیندا بیرینجی یشری توتدو. «آذربایجان اون لاین» دنیائین دؤرد گوشه سینده یارانمیش بیر چوخ اینترنت سایت لاریلا بیرلیکده باکی دا یشرلشن «باکی بین الخالق مدنیت جمعیتی»نی اعلان ائتدیگی آذربایجانا عائد اولان ان یاخشی اینترنت مسابقه سینده اشتراک اتمیش دیر. بو مسابقه ۱۹۹۹-جی ایلین دکابر آییندا اینترنت واسطه سیله اعلان الونموشدور. مسابقه ده اشتراک ائدن سایت لارین آراسیندا، ۳ سایت سس چوخلوغو ایله سئچیلیب و «هومای آکادمیسی» بو ۳ سایت آراسیندا بیرینی غالب اعلان اتمیش دیر. هومای آکادمیسی نین عضولری آذربایجانین تانیمیش عالم لری و مدنیت خادم لری دیرلر. اونلارین آدلار سیاهی سی <www.humay.com> سایتیندا وئریلمیش دیر.

اؤتن ایل هومای جایزه سی ۱۷ مختلف ساحه ده پایلانمیش دیر. ۲۰۰۰-جی ایلین هومای جایزه سینی آلان آذربایجان لری لار آراسیندا او جمله دن واصیف آدی گؤزل اوف (بسته کار، «چنگی قالا» و «غم کروانی» آراتور یالارینا گؤره) و جوان شیر قلی یف کیمی آدلار گؤرونور. جایزه لرین تقدیم ائتمه مراسمی ۲۰۰۰-جی ایلین آپریل آیینین ۲۱-نده باکی نین مسکو هتلینده کئچیریلمیش دیر. صادق هاشمی اؤزو ده بو مراسمده اشتراک ائدیپ، اوردا اؤز فعالیت لری حاقیندا چیخیش اتمیش دیر. آرتیق معلومات بو خاریدا آدرسی وئرلین سایت دان ائدیله بیلر.

حؤرمتلی صادق هاشمی نی بو مناسبت له تبریک ائدیپ، اونا دایما اوغورلار آرزولاییریق.

معرفی کتاب Kitab aləmində

بیچاق و قلم

ترانه توفیق قیزی، نورالدین رضا و...

باکی، تحصیل نشریاتی، ۲۰۰۰، ۲۲۸ صحیفه، تورکجه، لاتین ایفباسیندا،

استاد دوكتور جواد هیئی آذربایجان جمهوریتی نده تانیئدیران داها بیر اثر نشره بوراخیلیمیشدی. «وارلیق» درگی سی نین عرب ایفباسیندا چیخماسینا باخمایارق، دوكتور هیئی تین علمی-ادبی فعالیتلری نین سی-سوراعی چوخدان لاردان قوزنی آذربایجان بوروموشدور. اوتاید ائله بیر غازنت و ادبی ژورنال یوخدور کی، اؤز اوخوجولارینا دوكتور هیئی تین حاقیندا گئیش معلوماتلار وئریش اولماسین. کتابین مؤلفلری نین، استاد هیئی تین، طب و ادبیاتچی اولدوغونو نظرده آلمیب و بو اثره «بیچاق و قلم» آدینی سنجمک تمامیله یئرلی اولموشدور. گونئی یین و گونئی لی لرین ملی-مدنی طالعی نی دوشونموش شمال اجتماعی، بلکه ده دوكتور هیئی تین طب عالمی اولدوغونو چوخ یاخشی بیلیمیر.

کتابین اؤن سؤزه مخصوص اولان یئرینده ترانه خانم توفیق قیزی نین «بیر عؤمورون سالنامه سی» باشلیغی آلتیندا استادین بیوقرافاسینی وئریش دیر. بو بیوقرافی ائله گونئی ده و خارج ده یاشایان آذربایجانلی لار اوچون ده لازم لی بیر معلومات توپلوسودور.^(۱)

سونرا ترتیبله خالق شاعری بختیار واهابزاده، پروفور نورالدین رضا، ائلچین افندی یف، ولایت قولی یف، آنا، مرحوم استادیمیز پروفور حمید نطق، توفیق حاجی یف، پروفور کاظم بییش،

۱- بو بیوقرافیا، استاد هیئی تین حاقیندا اولان باشقا ماتریال لارلا بیرلیکده تریبون کلن سایلاریندا وئرله جک.

آکادمیک بکیر نبی‌یف و آذربایجان عالم‌لریندن عبارت، آدلاری اوزون بیر سیاهی‌یه یشلشن، گنیش بیر رنداکیا عضولری‌نین هر بیر دهیرلی بیر مقاله‌ایله بو اثرین یارناماسیندا اشتراک اندیلر. مقاله‌لر تامامله اتای‌لا - بوتای آراسیندا اولان ملی - مدنی مسئله‌لره عاید دیر. اوز یشینی آذربایجان مدنیت تاریخی‌نین قیزیل صحیفه‌لرینده چوخدان ابدی‌لشدیرمیش استادین ضیاسینا توپلانمیش بو تاریخی رنداکیسین ائله بیر یشره ییغیلماسی‌نین اوزونون بیر تاریخ اولدوغونو ادعا ائتمک اولار.

اثرین باشلیق‌لاریندان اؤرنکلر:

- توفیق حاجی‌یف: «جواد هیئت غیرت مولکونون سلطانی دیر»
- بکیر نبی‌یف: «معنویت کؤرپوسو»
- شوکت تقی‌یو: «گونلی - قوزنلی آذربایجانین دردلی ایله یاشایان وطنداش عالیم»
- صابر رستم خانلی: «وارلیغیمیزی قورویان لاردان بیری»
- صلاح‌الدین خلیل‌وف: «گون باتان فکرلی، گون دوغان دویغولو بیر انسان»
- واقف اصلانوف: «جانلی انسیکلوپدیا»
- آیدین حاجی‌یف: «دانما آختاریشدا کئچن عؤمور»

کتاب اوزونده احتوا ائدیگی فتو شکل‌لرین تاریخی دهیری باخیمندان دا، یاخشی بیر مجموعه کیمی گؤرونه بیلر.

بحران هویت قومی در ایران

دکتر علی الطائی

نشر شادگان، تهران، ۱۳۷۸، ۲۸۰ صفحه،

بحث پیرامون مهمترین مسائل ناظر بر موجودیت فرهنگها و ملتهای مختلف ایران در ۸۰ سال اخیر از بیماری یک صدایی بودن در عذاب بوده است. رسم بر این بوده‌است که «روشنفکران» خارج از حاکمیت در این موضوع به تکرار «بی طرفانه» نظریات دولتی پرداخته و با اینکار عجیب و غریب‌ترین تئوری‌های نژادپرستانه را به «بدیهیات» و «مسلمات» تبدیل کنند. از این نظر موقعیت فرهنگ‌های محکوم شبهه یک قربانی گرفتار آمده به هجوم گازانبری «دولتی‌ها» و «غیردولتی‌ها» بوده و هست. شاعری غیر دولتی (مثلاً اخوان ثالث) همان قدر نسبت به اعراب هموطن و غیر هموطن (=همسایه) دچار نژادپرستی است که «ادیبی» درباری چون ذبیح‌الله صفا و...

در این میان شرکت روشنفکران متعلق به ملل تحت ستم در بحث مربوط به ایدئولوژی آریاپرستانه

حاکم از کودتای ۱۲۹۹ تا با امروز، برای دیدن پرده‌های خرافات «بدیهی» شده، ضرورتی بسیار دارد. چرا که مدعیان روشنفکری در میان هموطنان فارس اگر خود جزو صحابه محمود افشار و عنایت‌الله رضا نیستند، سکوت در برابر بزرگترین جنایات فرهنگ‌کشانه در ایران را، بیشتر قرین مصلحت می‌دانند. در برخوردهای خصوصی و محفلی می‌توان با بسیاری از دوستان روشنفکر فارس برخورد کرد که هیچ سنخیتی با امثال چنگیز پهلوان و جواد شیخ‌الاسلامی ندارند. اما بنظر می‌رسد که این دوستان موضع‌گیری علنی نسبت به مهمترین نظریات نژادپرستانه «عادی» شده در ایران را به روزگاری «خوش» و ایامی «سعد» چون بعد از انقلاب مهدی، موکول کرده‌اند. تاجایی که هر جا و هر وقتی که هموطن فارسی زبان به اعتراض می‌گشاید، آدمی دچار این حس عذاب آور می‌شود که چرا تنها او؟ چرا تنها یکی دونفر؟ چرا همه یا حداقل تعداد بیشتری نه؟ مگر نه اینکه وظیفه روشنفکران به زیر سوال بردن نظامهای فکری حاکم اما نادرست و ارزشهای به غلط جاافتاده است؟ پس این قوم مدعی روشنفکری کجایند؟!

در چنین حال و هوایی شرکت تک-تک روشنفکران متعلق به فرهنگ‌های محکوم در ایران برای تزریق هوایی سالم به جوی بشدت آلوده به زهر نژادپرستی، لازم و کارساز است. دکتر علی الطائنی با شرکت در این بحث، بخشی از سهم بزرگی را که طبعاً به عهده روشنفکران عرب ایرانی است، را بعهدہ گرفته‌اند.

کتاب در ۶ فصل تنظیم شده است. فصل دوم بنام «بحران هویت قومی در ایران» که نام خود را به کل کتاب نیز بخشیده است، در ۴۸ صفحه حاوی پیام اصلی اثر است. هر چند فصل اول بنام «هویت چیست؟ (مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی هویت)» نقش پایه‌های نظری بحث را بعهدہ دارد.

بحث‌های مطرح شده در فصل دوم حاوی نکات بحث‌انگیزی است که باید مفصلاً مورد نقد صاحب‌نظران قرار گیرد. این مسائل خواه در صورت رد تزه‌های ارائه شده از سوی دکتر الطائنی و خواه در صورت تقویت آنها، به پیشبرد بحث پیرامون مسئله ملی-فرهنگی در ایران کمک خواهد کرد.

در پایان کتاب وعده چاپ ۴ کتاب دیگر از مؤلف داده شده است. تیر این آثار هر علاقه‌مند به این موضوعات را چشم‌براه عملی شدن این وعده می‌سازد:

«ایرانشناسی پر آب چشم»، «غزالی ناخلف است؟!»، «پدیده عرب در شاهنامه فردوسی»، «درد و درمان مردم عرب خوزستان (تحلیلی جامعه‌شناختی)»

با نشر این اثر، سومین کتاب از دکتر پوریان در ساحت پراج طنز را در دست داریم. اگر کسانی اهل علوم دقیقه را افرادی خسته کننده‌ای فرض می‌کرده‌اند، با این کتاب بایستی به نادرستی پیش‌داوری خود مجاب شده باشند.

کتاب در ۱۲۰ صفحه با مقدمه‌ای از طنزپرداز دیگر ایرانی - آذربایجانی، آقای عمران صلاحی است. لیست طولانی طنزپردازان آذربایجانی ایران که در سالهای اخیر سید ابراهیم نبودی هم بدانها افزوده شده است، شاید با عطف توجه به پیش‌قدم بودن و تاریخ درخشان مطبوعات طنز آذربایجان، قابل توضیح باشد. لذا دکتر پوریان هم اگر اگر روزگاری از ارتکاب به طنزپردازی دچار پشیمانی شود، باید بجای گله از «بخت» خود، سروقت تعلق فرهنگی خود به آذربایجان برود!

این کتاب دکتر پوریان هم از نظر تکنیک‌های بکار رفته و هم از نظر صید موضوعاتی که شوخی کردن با آنها به عقل هیچ پری‌نی نرسیده است، باید مورد حسد دوستانه همکاران قلمی مؤلف قرار گرفته باشد. راستی در روزگاری که طنزنویسان بخاطر شوخی با نایب العزرائیل‌های ساکن زمین دچار آب‌خنک خوردن می‌شوند، سراغ خود عزرائیل را گرفتن یاد چه کسی جز یک طنزنویس می‌تواند بیفتد؟! خواننده از همان مطلب اول که حاوی یک وصیت‌نامه ۴ صفحه‌ای است، متوجه این جسارت نویسنده است و احتمالاً اگر کتاب را تا به آخر نخواند فکر خواهد که خوب! شوخی با مرگ از جایی به ذهن مؤلف رسیده است. اما کسی که نتوانسته در همانجا از شر کتاب خلاص شود و خواندن آنرا تا صفحه ۱۱۵ ادامه داه است، مسلماً از اینکه کفگیرش به ته دیگ آشی که پوریان عزیز برایش پخته است، نخورده، دچار تعجب شده است. شاید هم افراد بی‌ذوقی وی را از این بابت به مردم آزاری متهم کرده باشند! کسی چه می‌داند. «اندر فواید و مضرات جفت بودن اعضای بدن!» و تک تک موضوعات دیگر این کتاب کم حجم و پر مضمون، خوانندگان بدبین را هم به شرط اهل ذوق بودن به ماندگاری نام محمدرضا پوریان در جرگه «طنزآزان» پارسی نویسن ترک ایران معتقد می‌کند.

نه دن بو حالا قالدیق؟

ح. صبری عیوض اوف

لاتین ایفباسینا چثوریب چاپا حاضیر لایان: عبدالله امیرهاشمی

بو اثر اصلینده عصریمیزین اولینده ۱۹۰۷-۱۹۰۶-جی ایللرده نشر اولموش «فیوضات» ژورنالی نین ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۸ و ۲۲-جی نؤمره لرینده وئرلمیش بیر پیشین متنی دیر. اثر هم لاتین و هم کیریل الیفبالاریندا وئرلمیشدیر. پیش ۲ پرده ده تنظیم لیب و ۲-جی پرده اؤزو ۳ مجلس دن عبارت دیر. اثرین مضمونونا گلدیکده قیصاجا دنمک اولارکی آذربایجان ملتی نین کیم لیک مسئله لرینی و «ضیالی» لارین اؤز آنا دیل لری، اؤز کیم لیک لری و اؤز ملت لرینه یادلشمالارینی تصویر اندیر. پیشین یازیلما سیدان ۱۹۴۱ ایل کنچسه ده، تأسف کی موضوع هله ده آکتونل لیگینده دور دور...

خارج ده یاشایان جنوب منشالی مهاجرلر، غازنت - مطبوعات ساحه سینده آزدان - چوخدان بیر ایشرلین مؤلفلری اولموشلار. آما تأسف کی کتاب نشرینه گلدیکده هله بو مهم ایشین باشلانیشی دا گؤرسنمیر. بو کتابلا عبدالله امیر هاشمی آزداندا ایکنجی کتاب نشری نین سبب کاری اولموش دور. اگر باشقالاری دا بو ایشی عنعنیه چئوریمک اوچون چالیشایدیلار، خارج ده چاپ اولان کتابلاردان یارانمیش کتابخانا، بیزیم گله جک نسله و حتی داخل ده یاشایان حاضرکی نسله ان بویوک هدیه میز اولاردی.

آذربایجان در سیر تاریخ ایران،
جلد سوم: دوره ظهور و توسعه اسلام

رحیم رئیس نیا

انتشارات مینا، تهران، ۱۳۷۸

تبریز مه آلود

محمد سعید اردوبادی ترجمه: رحیم رئیس نیا

مؤسسۀ انتشاراتی نگاه، تهران، ۱۳۷۹

رحیم رئیس نیا در دو دهه اخیر از پرکارترین نویسندگان آذربایجانی بوده است. پرکاری و کیفیت کارهای قلمی وی بارها از سوی صاحب نظران مورد توجه قرار گرفته است. با وجود این شاید بزرگترین هنر رئیس نیا در سالهای اخیر، موفقیت در انتخاب موضوعات کارهای خود بوده است.

امروز کتابخانه های شخصی و عمومی آذربایجان، چندین جلد از بهترین آثار خود را مدیون پشتکار و توانایی قلم رحیم رئیس نیا هستند. در میان این آثار می توان کارهای ماندنی زیر را نام برد:

● «روابط ایران و عثمانی در آستانه قرن بیستم» (سه جلد)،

● «آذربایجان در سیر تاریخ ایران» (تاکنون سه جلد)

- «گزارشهایی از انقلاب مشروطیت» (از محمد امین رسولزاده)،
- «آخرین سنگر آزادی» (مجموعه مقالات سید جعفر پیشه‌وری در روزنامه حقیقت)
- «تبریز مه آلود» (دوجلد)

برخی از این آثار چون «گزارشهایی از انقلاب مشروطیت» و «آخرین سنگر آزادی» در داخل و خارج از ایران، بخوبی معرفی شده‌اند و مدتها جزو پرفروش‌ترین کتابها بودند. از چند نمونه فوق اولین آنها یعنی «روابط ایران و عثمانی در آستانه قرن بیستم» را باید جزو مظلومترین آثار چاپ شده در این سالها شمرد. این اثر حجیم بد لحاظ موضوع و شیوه پرداخت، اثری است منحصر بفرد. موضوع، تاریخ مقایسه‌ای و موازی ایران، آذربایجان شمالی و سایر قفقاز با ترکیه است. علاوه بر تحولات تک- تک این حوزه‌ها، تأثیرات متقابل آنها بر همدیگر با استناد به انبوهی از اسنادی که دیگران یا ندیده‌اند یا دانسته، نادیده‌شان گرفته‌اند، است. معمولاً در اشاره به جریاناتی که زمینه‌ساز جنبش فکری و عملی دوران مشروطیت شدند به درستی به نام افراد و آثاری چند، اشاره می‌شود و حتماً تحولات اروپا بعنوان سرچشمه افکار نو مورد تأکید تاریخ نویسان مختلف است. اما تأثیرات متقابل بین کانونهایی چون تبریز، استانبول، باکو - تفلیس و قاهره بر یکدیگر کمتر مورد بحث قرار می‌گیرد. «روابط ایران و عثمانی در آستانه قرن بیستم» درست به این موضوع پرداخته است. تنها دلیل روشنی که برای ناشناخته ماندن این اثر مهم مطرح شده است، تعطیلی انتشاراتی مسئول چاپ و نشر آن (انتشارای ستوده) است. حجم دو هزار صفحه‌ای کتاب نیز بعنوان یک دلیل احتمالی مطرح شده است که چندان قابل قبول نیست، چرا که بسیاری از آثار ماندنی در موضوع تاریخ از حجم زیادی برخوردارند. شاید چاپ دوم این کتاب فرصت جدیدی برای معرفی بهتر این کتاب فراهم کند.

«تبریز مه آلود» ترجمه‌ای از شاهکار «محمد سعید اردوبادی» بنام «دومانلی تبریز» است. «دومانلی تبریز» از مهمترین آثاری است که ذهنیت جامعه آذربایجان شمالی در مورد پاره جنوبی‌اش را تحت تأثیر قرار داده و این تأثیر با عوض شدن نسلاها، نه تنها کاهش نیافته، بلکه بیشتر هم شده است. در سالهایی که پرده آهنین آذربایجان را از آذربایجان جدا کرده بود، هر چه میزان اطلاعات در مورد زندگی روزمره و حوادث روز جنوب در شمال کمتر می‌شد، تصاویری که این اثر در ذهن اهالی شمال از خود بجای نهاده بود، برجسته‌تر و رنگارنگ‌تر می‌شدند. در آن سالها اگر کسی گذرش به آنسوی مرز افتاده بود، از میزان افرادی از هر طبقه که این رمان را خوانده بودند، حتماً تعجب کرده است.

«دومانلی تبریز» رمانی است تاریخی که بر اساس اطلاعات دقیق و دست اول مؤلف از سالهای انقلاب مشروطیت در آذربایجان جنوبی خلق شده است. مقایسه دو اثر بزرگ احمد کسروی با این رمان، براحتی اهمیت «رمان تاریخی» بعنوان یک ژانر ادبی را نشان می‌دهد. بسیاری از جزئیات بسیار مهم که به هیچوجه نمی‌توانست موضوع کار یک مورخ باشد، در یک فضای طبیعی در رمان تاریخی «تبریز مه آلود» بازسازی شده است.

بختیار و اهابزاده نین موغام بوئماسیندان پارچالار

تئلر آغلا سین

شکسته نین زیل گوشه سی -
عسگراند ویلدا یان گولله سسی .
قارا خیر ائل اوبانی دولانندی:
اسگراندا قوچ نبی نی ووردولار .
باخیشلاردا گۆز یاشلاری سولانندی،
آغی دنندی بوز باغلیان لال سولار .
بایاتیلار قارا کنیدی اگینه .
گرایلیلار غم گۆتوردو چیگینه .
قاراباغین چؤللرینی قار آلدی،
شکسته نین زیل پرده سی قارالدی:
«عسگراندا داغیتدی لار ارابا .
گوروم بو دیاری قالسین خرابا .
نبی نین مثنیی قالدی آرادا
یثریسین اوستونه ائلر آغلا سین،
داراسین ساچینی تئلر آغلا سین.»

۴۰ مکتوب

Tribun oxucuları

خوانندگان تریبون

چاپ سطروری انتخابی از ۱۰۰ نامه قرار بود در شماره ۵ تریبون چاپ شود، که میسر نشد. در این شماره نیز در انجام اینکار «مشکلی» پیدا شد: انتخاب تنها چند سطر از نامه‌های گاه چندین صفحه‌ای کاری است که گاه کاملاً غیرممکن می‌شود. در نتیجه برخی نامه‌ها بیش از دو سه سطر شدند که از ابتدا می‌خواستیم. یکی از اعضای هیئت تحریریه اینکار را به عهده داشت و چنانچه در صفحات زیر قابل مشاهده است، هیچ نظم و الگویی برای انتخاب نامه‌ها جز سلیقه و ذوق این دوستان در کار نبوده است. مسئله‌ای که تعجب و خوشحالی همه اعضا هیئت تحریریه تریبون را برانگیخت، اکثریت عظیم نامه‌های ترکی بود. ظاهراً در ده-بیست سال گذشته تمرین نوشتن و خواندن به زبان مادری در میان ترکان ایران، دچار پیشرفتهایی بیش از حد تصور ما شده است. این احساس بویژه با نگاهی به سطح ادبی نامه‌ها تقویت می‌شود. گذر از تسلط صرف بر زبان شفاهی و ورود به عرصه زبان کتبی (خواندن و نوشتن) و طی مراحل مختلف انجام می‌گیرد. در این میان برای پی بردن به میزان تسلط فرد بر زبان کتبی، نوشته‌های وی معیار و معرف خوبی برای قضاوت است. و اگر معیار تسلط آذربایجانی‌ها بر زبان کتبی خود، نامه‌های رسیده به تریبون می‌بود (که ابتدا چنین نیست) موجب خوشحالی بسیار می‌بود. در چاپ اسامی نویسندگان نامه‌های رسیده از ایران، حتی اگر اسامی واقعی نبودند، اسامی مشابه دیگری گذاشتیم. و از انتخاب نامه‌های رسیده از خارج از ایران که نویسنده خواسته بود تا نام وی محفوظ بماند، خودداری کردیم. املا و انشای نامه‌ها جز در موارد اندک، به همان شکل رسیده باقی مانده است.

۱ @ ساقی‌لی تریبون ژورنالی‌نین امکداشلاری!

تریبون درگیسی‌نین ۲-جی ساینین چاپدان چیخماسینی انشیدیب، چوخ سئویندیم. سیزلری بو تودوغوز یولدا آلفیشلا باراق، آذربایجانا بسله دیگیز ساقی و سئوگینی یوکسک دیرلندیریرم...

ساقی‌لارلا، ایشیق سؤنمز، ۲۷ دکانبر، ۱۹۹۷، Göttingen.

۲ □ سلام یولداشلار!

تریبونون ایکینجی نۆمره سی منیم چاتدی. چوخ دگرلی یازیلا و اوخومالی ماتریال لاری واردی... منیم اوبیری یولداشلاریملا دا دانیشدیغیم زامان، اونلارین در چوخ راضی قالدیقلا رینی اثشیتدیم. سیزلرین بو بؤیوک باشاریلارینیزی تبریک دنشیریک.

طاهیر، دانیمارکا، اورهوس شهری، ۲۵ نوایبر، ۱۹۹۷

۳ □ سلام دوستلار!

تریبون چوخ سانباللی بیر درگیدیر و بیز چوخلی هوسله ۳-جو نۆمره سینی گؤزله ییریک... سیزه داها چوخ باشاریلار آرزولاییرام.

ساغ اولون، کامل، نروژ، ۲۰ مارت، ۱۹۹۸

۴ □ عزیز دوستلار!

... تریبون دا ایکی سیرا موضوع لاردا مصاحبه لرین وئر یلمه سی یثرینده اولاردی: بیرنجی سی آذربایجانلا علاقه ده عمومی مسئله لر، اوبیری سی ایسه فعال آذربایجانلی لارین فیکیرلری، دوشونجه لری، تجربه لری، کنجیمیش ده کی چتین لیکلری و گله جکله بیزیم اساس موضوعلاریمیز اولاجاق مسئله لر...

ساغ اولون، جبیب، برلین، ۱۳ یون ۱۹۹۷،

۵ □ سالاملار و ساقی لارلا

حورمتلی «تریبون»! هر شنی دن اؤنجه سیزی محض بوراخلیش نینزا گؤره تبریکه ییر و توتودوغوز یولدا... سیزه اوغورلار و بؤیوک-بؤیوک باشاریلار دیله ییره م...

هادی قاراچای، آلمانیا، ۲۲ آوگوست، ۱۹۹۷

۶ □ تریبون ژورنالی نین باش محرری!

سلام! باشدا سیزه و قلم دش قارداشلاریمزه جان ساغلیق و ایشلرینده باشارلار دیله یاریس. ایسوججینگ یوتوبوری شاهرینده فعالیت گؤسترن تورکمن مدنی جمضیتین مدیری اولاراق و

برلین تورکمن مدنی جمعیتی آدیندان سیزلری تبریک ادیاریس....

حورمات ایله، امین گلی، ایسوج، یوتوبوری، ۱۱ یونی، ۱۹۹۷

(بو مکتوبون املاسی اصلینده بوخاریداکی کیمی ایدی و ییزده ارون اولدوغو کیمی ساحلادیق)

۷ □ محترم تربون درگیسی نین یازارلار هیئت!

سلاملارلا، سیزین سوئدین استکهلم شهرینده بوراخدیغیز درئی نین ۱-جی سایى آلمانین کؤلن شهرینده الیمه چاتدی. بو مناسبتله یاناشی، اوره ییم چوخلو سئوینج له دولدو. سیزین قارشینیزدا، اؤنده قویدوغونوز آکتونل موضوع و مسئله لر، منده اولان اوره ج سئوینجی سببلرینی داهادا آرتیردی. بئله لیک له من اؤز نؤبه مده ایشلرینیزده، توتدوغونوز مرام و مقصدی قوتلاییرام و سیزی اوره کدن آلقیشلاییرام. یئری گلدی کده من ده بیر ایران تورکو کیمی درگینیزه بیر نچه ساحده اؤز فیکیرلریمی بیلدیمک ایسته ییردیم...

سئور، کؤلن، آلمانیا، ۲۸ مای ۱۹۹۷.

۸ □ سلام سئویملی و عزیز دوستلار!

تربون درگیسی نین چیخماسینی ائشیدیب، چوخ سئویندیم. سیزلره اؤز یولوزدا اوغورلار دیله ییرم. خواهش ائدیرم اگر ممک اولور سامنیم او چون بیر نسخه گؤندرین.

کریم م.، ایسوج، Skellefteå

۹ □ عزیز قارداشلاریم!

تربون درگی سینین بیرینجی سایى سین دوستلارین بیرى منه چاتدیردی. اؤنوندن سونونا قدر اوخودم، اوخودم چوخلی معلومات گؤتوردم، سیزلره بو گؤردوگونوز ایشه گؤره اورکدن تبریک ائدیپ و سیزین آرتیق ایره لی سورماغینیزی آرزولاییرام... سیزلره داهی آرتیق باشاری و موفقیت آرزولاییرام.

امضادان آد اوخونمور، برلین ۱۷ سنتیابر ۱۹۹۷

زحمت چکيب ايکينجی تريونو گؤندر مه بينيز دن بوللی تشکور انديريم...

حورمتله، تورج شيخاوندی، توكيو، تاريخ سيز،

۱۱ □ باسلام!

دهر بير بازاردير هرکس متاعين عرضه اندر
اهل دنيا سيم و زر، اهل هنر فضل و کمال
«فضولی»

تريون شماره ۲ را دریافت کردم و بقول اهل منبر آنرا از بای بسم الله تا تای تمت خواندم. داستان درد نکند. نشریه با ارزشی فراهم کرده‌اید. مقالاتش نسبت به شماره اول سنگین تر و پر محتواتر بودند. نمی دانم برای شماره سوم چه تدارکی دیده‌اید، اما اگر تمام مقالات حاضر نشده‌اند، پیشنهاد می‌کنم چند صفحه‌ای نیز به غلامحسین ساعدی «گوهر مراد» اختصاص بدهید. ۲۳ نوامبر سالگرد خاموشی ساعدی در پاریس است. من شاخه گلی بر مزارش خواهم گذاشت. بیاد همه آنهايي که پیشکوت ما در کار و پیکار بودند.

یادشان زمزمه نیمه شب مستان باد تا نگویند که از یاد فراموشانند.

ساعدی در سال ۱۹۸۵ در پاریس قصد داشت با همکاری چند تن از آذربایجانیان اهل قلم مقیم پاریس نشریه «القبأ» را بزبان ترکی منتشر کند. جلساتی نیز در همین رابطه تشکیل شده بود. اما اجل امانش نداد و این آرزو در دل او ماند...
(تريون: چند مطلب خوب در مورد گوهر مراد تریز داریم، به قصد تکمیل آنها و چاپشان در یم مجموعه ویژه آن زنده یاد هستیم.)

قربان شما، ماشالله رزمی، پاریس، هفتم نوامبر ۱۹۹۷.

۱۲ □ مدیریت محترم نشریه تريون!

...بدنوسيله از انتشار چنین نشریه وزین که مسائل و مشکلات جامعه چندزبانی و چندفرهنگی ایران را بطور علمی بررسی و مطرح می‌نماید، اظهار خوشحالی نموده و به دست‌اندرکاران آن تبریک می‌گویم و امیدوارم که این نشریه بتواند جای واقعی خویش را در بین دوستداران فرهنگ و زبان آذربایجان و مردم آذربایجان چه در داخل و یا خارج از کشور پیدا نماید...

○ **با احترام، حسین س. مونترال، کانادا، ۲۷ نوامبر ۱۹۹۷**

(این نامه در ۵ صفحه و شامل راهنمایی‌ها و بیصنهادات مفیدی است که تاکنون تريون در انجام برخی موفق و در انجام برخی دیگر چون چاپ و نشر منظم، هنوز دچار تأخیرهای طولانی است! تريون.)

۱۳ □ ساین دوست لارا!

تریبون درگیسین این ایکتینجی ساینی آلدیم. الینیز - قولونوز وار اولسون! بیجیم باخیمیندان بیرینجی سایی دان داها چوخ گوزل لشمیشدی. یازیلاردا اوست - اوسته پیس دگیلیدی. یالنیز درگی نیزده شعر و ادبیاتین یثری دوغرودان بوشدو. بیلدیگیئیز کیمی ادبیات سیز بیر اولوس، هئچ بیر اویغارلیق یارادا بیللمه میس دیر. بوگونکو دوروموزدا هر نه دن ارتیق شعر و ادبیاتا احتیاجیمیز وار. دیلمیزی قورویانها بئله گله جگیمیزله جلالیت، قوران باشلیجا شعر و ادبیات دیر، یوخسا اوتوری بیر سیرا سیاسی، توپلومسال یازیلارلا بیر اولوسون، دیل کولتور و اویغارلیغینی کؤک سوز - کؤتوک سوز و آرخاصیز گؤستریب تانیتدیر ماغا چئویر یله بیلر.

بیللمه دیگیم قونو آنجاق بودور: نجه بیر درگی (اودا یاساق و قارغیلمیش بیر دیلده) بوتون گوجونو، وار - یوخونو یالنیز، سیاسی - توپلومسال سورونلاری (هانسی سورونلار؟ فارس شوونیزمی نین توره تدیگی سورونلار. بو سورونلار سیاسی توپلومسال دگیل، دیل سل، اویغارسال دیر، بونو باشا دوشمه لیک!) (اوخونمایان بیر جمله) تریبون درگی سیندن بیر، آذربایجان چاغدش یادا مدرن شعر و ادبیاتیندان سوروشا، نه جاواب وئره جک سیز؟... آذربایجان اولوسو، چاغدش مدرن بیر اولوس اولمالی دیر. بو دیلگی گرچک لشدیرمک اوچون بیر اولوسون اوز دیلی، ادبیاتی، فلسفه سی اولمالی دیر. بیلیر سینیز فلسفه ایله ادبیات یارادا بیللمه یین بیر اولوس «چاغدش و مدرن بیر اولوس» اولما بیلیمز. فلسفه ایله ادبیات یاراتماق اوچون آنجاق دیلمیزی گلیشدیرمه لی بیک. دیلمیزی گلیشدیرمک اوچون بو دیلده یازیب پوزماق، چئویرمک و... آن ایلکین گوره لریمیز دن بیر ی سایلیر. بو دا یالنیز شعر و ادبیات آلانیندا گرچک لشه بیلر.

حؤرمت و سایغی لا سلیمان اوغلو، پاریس، تاریخ سیز، (۱۹۹۷-اچن ایل)

تریبون: بئله بیر سوال لارین تکجه دوستوموز سلیمان اوغلو طرفیندن یوخ، بیر چوخ دوست لار طرفیندن آریا قویولدوغو اوچون بورد بیر نجه سؤز: سؤز سوز کی هر ملته ایستر دیلی آزاد اولسون یا قدغن، ادبیات، شعر، فلسفه، رسام لیق، هیکل تراش لیق و بوتون باشقا مدنیت ساحه سینده اثر لر یاراتماق لازم دیر. آذربایجان ملتی ده بو قایدان مستنا دئیل دیر. امما هیکل تراش لیق، رسام لیق، شعر و نثر (چاغدش و کلاسیک) و باشقا بئله ساحه لره گیریشمک اوچون بیللیک و استعداد لازم دیر. ایستر ادبیات و شعر، ایستر قصاب لیق یا باققال لیق اوچون بیللیک و تجربه لازم دیر.

سیز کاش یوخاریدا اشاره اولونان «فلسفه ایله ادبیات یاراتماق» اوچون هانسی کیفیت لر و اختصاص لارین لازم اولدوغونا دا اشاره اندیر دیز. اونداسیزه جاواب وئره بیلر دیک کی عجباً بو کیفیت لر و اختصاص لاردان بوگونکو ۳ نفر لیک تریبون رندا کیساییندا اثر - علامت وار یا یوخ!

باشقا بیر سوال بودور: عجباً ۴۰ میلیون لوق بیر ملتین انولادی هامیسی بیر ایش گؤرمه لی دیر یا کولتورل بیر

«آنارشی» چرچیوه سینده هره سنو دیگی (هله بیز باجارسینی ایسته مه دیک!) ایشله مشغول اولماسی دها یاخشی اولار؟ مثل اوچون یا شادیغیز پاریس ده بئله دئیل می؟ بیزیم یا شادیغیز ۸ ملیون اهالیسی اولان ایسوج ده ۴ ملیون (!) مختلف تشکیلات فعالیت اندیر، هر هسی ده سنو دیگی ایشی گؤرور. باشقا سؤزله، آداملاری گوردوگو ایشلرین یاخشی پیسی حاقدا سورفو - سوال ائتمک دوزگون دور یوخسا اساساً مشغول اولمادیقلاری ایشلرله، مشغول اولمادیقلاری اوچون؟ اگر ایکینجی الترناتیو دوزدور اوندا بو سوال هامیا عائد اولاییلر و...

۱۴ □ هیئت تحریریله محترم تریبون!

با سلام های گرم از اینکه قلم هایتان را در این ایام حساس برای احیا و اشاعه زبان، فرهنگ، تاریخ و بالاخص هویت ملی آذربایجانان که قرن هاست زیر ستم ملی قرار گرفته اند بکار می برید برای آن عزیزان هموطن تبریک گفته و در این راه مقدس آرزوی موفقیت داریم.

با تشکر فراوان، موسی هاشمی، مالمو، سوئد، ۱۷ نوامبر ۱۹۹۷

۱۵ □ سلام!

یورولمیاسیز! من تریبون درگی نی امکدناشیمیز... واسطه سیله اله کشچیردیم. هر بیر یئرده آذربایجان حاقیندا نشر اولونان قزنتلر و ژورناللار بیر بؤیوک قدم دیر. آذربایجان و آذربایجانلی لارین فرهنگ و عنعنه لرینی دیری ساخلاماقد، سیزین بو زنگین ژورنالیزی تبریک اندیریم و سیزه بو ایشده باشاریلار آرزولاییرام... بیر تنقیدیم سیزه بودور کی مختکف بازارلارین کی باخیش لاری، جنوبی آذربایجانین استقلالینه عائدیر، تریبون دا یئرلری بوش دور! بیرده تورکی مقاله لر اگر لاتین الیفباسیله چاپ اولسا دها یاخشی اولار.

اکبر تبریزی، ونکوور، کانادا، ۹ یول ۱۹۹۷

۱۶ □ چوخ حورمتلی دوستلار!

تریبونون اوچونجو نؤمره سینی اوخودوم و چوخ فایدا لاندیم. اگر دکتر صدرا اشرافی نین چاپ اولموش کتابی وارسا، هر نه دیلده اولورسا اولسون فرق ائله مز، اوخوماغا مایلم. آیا منه اطلاع وئره بیلر سیز می؟... اگر تریبونون ۱-جی نؤمره سیندن وارسا، منه گؤندرمه نیزی خواهش اندیریم کی بوتون هر اوچ نؤمره نی اوخوموش اولام. ایشلرینیزده موفقیت آرزولاییرام.

ان صمیمی سلاملارلا، دکتر حسین ص. آلمان، ۳۰ یول ۱۹۹۸

۱۷ □ سلام!

نوشین موسوی دیر، گونئی دن. تریبون نئجه دیر؟ هر زمان گورموشم، اوخوموشام. بیر ته هر یورایادا گلیب چیخیر...

نوشین موسوی، تهران، ۳۰ نوایبر ۱۹۹۸

۱۸ □ عزیز و ضیالی قاراشلاریم!

...جداً که این آخرین شماره که در دست من است (شماره ۳) پر بار و خواندنی است. به شما همگی تبریک می گویم. بنظر می رسد که در کارتان غنا و پیشرفت چشمگیری وجود دارد... خواستم حداقل تشکر کنم که در نشریه تان، واقع بینی، تحقیقی نوشتن و برخورد علمی فدای شعار و هیجانات و عواطف (هرچند بحق) نشده است. هنوز همه مقالات را خوانده ام و لی مایلم نسبت به بعضی از آنها که خوانده ام چند کلمه ای ابرز و احساسات و نظر بنمایم. از خواندن مقدمه («اؤن سؤز») کوتاه و شیوا و ادیبانه شما لذت بردم و تسلط شما را به این زبان ستودم. اگر نشریاتی چون نشریه شما نباشد، (ما ترک زبانان آذری که از فراگرفتن خواندن و نوشتن به زبان مادری محروم بوده ایم و راحت طلبی فعلی نیز کمتر اجازه میدهد زحمت یادگیری و خواندن این زبان را به خود بدهیم) هیچگاه فرصت خواندن چنین متونی را بدست نمی آوریم. اخیراً چند مصاحبه با من به زبان آذری صورت گرفت (رادیو BBC) که متوجه شدم در صحبت سلیس ترکی آذری دچار مشکل می شوم. لذا برای شخصی چون من غنیمت است که نشریاتی چون تریبون را بیابم که در آن هم به فارسی هم به ترکی مطالبی خواندنی باشد و مرا نه تنها از حیث مباحث مهم مربوط بلکه تمرین و بهبود زبان نوشتاری ترکی یاری دهد. دستان درد نکند. الیز قولوز وار اولسون!

علاوه بر مقالات خوب و خواندنی دکتر ضیاء صدر و سایر همکارانتان، دو مطلب زیر نیز بسیار خوب و متفکرانه و معقولانه بودند: «سوی جهان بدون مرز» از علی رضا و «صدایی از قرون گذشته» و متن سخنرانی یا مقاله تر پتروسیان رئیس جمهور سابق ارمنستان، «جنگ یا صلح؟». دلم می خواهد متن انگلیسی این مقاله را داشته باشم. اگر لطف کرده و منبع آنرا به من معرفی نمایند، ممنون می شوم. شاید آقای نادر اردبیلی بتوانند در این زمینه مرا مطلع نمایند...

با تشکر مجدد و بهترین آرزوها،

نیره ت.، لوس آنجلس، ۱۴ ژانویه ۱۹۹۹

۱۹ □ با بهترین درودها برای شما و با آرزوی شادی و موفقیت همیشگی تان!

از اینکه محبت فرموده و نسخه‌هایی از مجلهٔ وزین «تریون» را برای من ارسال نمودید، سپاسگزارم. امیدم آن است که بتوانید در به ثمر رساندن باری که بر دوش کشیده‌اید، و می‌دانم که خستگی و رنج فراوان دارد، پیروز باشید... نسخه‌ای از آخرین شمارهٔ مجلهٔ «افسانه» را که حدود چهار سال پیش منتشر شده و از آن موقع تاکنون در آن وقفه ایجاد شده است، خدمتان ارسال می‌دارم. امیدوارم مورد پسند قرار گیرد...

می‌خواهم خواهش کنم که در صورت امکان، کپی‌ای از صفحات بخش اول مقالهٔ آقای فرزانه، که در تریون شماره ۱ چاپ شده است، برای این دوستان ارسال بفرمائید. اگر که امکانش هست البته. و دیگر، باز هم شادی و بهروزی شما را آرزو می‌کنم.

با احترام. داریوش کارگر، اوپسالا، سوئد، ۲۸ ژانویهٔ ۱۹۹۹

۲۰ □ بسم الله الرحمن الرحيم، دوستان و برادران عزیز!

اولتر از همه بحضورتان سلام تقدیم می‌گردد و دوم اینکه در آرزوی کامیابیهای بیشتر شما. یک جلد مجلهٔ پر محتوی «تریون» توسط دوستی از آذربایجان بدستم رسید و از خواندن آن بسی نویدها و شادمانیها برایم رخ داد. کتابی را که بخدمت آن دوستان بنام «مرزهای همزیستی زبانها» فرستادم، هدف آن در پیشگفتار توضیح کرده‌ام، امیدوارم که در فصل سوم آن با من موافق باشید. اکنون یک تعداد جوانان افغانی مجله‌ای را در نیویورک بنام «پیمان» بطبع می‌رسانند که بمانند مجلهٔ «تریون» بعضی حقایق را بیان خواهد کرد.

کامیابی هرچه بیشتر شمار را آرزو می‌برم.

با احترام، دکتر ع. شهرانی، نیویورک، ۱۳ ژانویه ۱۹۹۹

۲۱ □ سلام ده‌یرلی دوستلارا!

... سیزی تریونون ۴- جو سایی نین ایشیق اوزو گوژمه‌سیله تبریک اندیرم. گشتدیكجه تریون زنگیلتیب، اوز قیمتلی یئرینی ایچیمیزده تاپماقدا دیر. ایشلریزه باشاریلار و راحت‌لیق دیله‌ییرم...

یاشار آذراوغلو، اوروهوس، دانیمارکا، ۱۴ فورال ۱۹۹۹

۲۲ □ حۆرمەتلى تریبون درگیسى نین باشچیلاری!

دانان اصلین نسیبن دونیادا بیگانه یاشار ائلینن آغلامایان گولمگه حسرنده قالار

درگی نیزی ۴-جسو نۆمره سینی بیر ماراخللانان آذربایجانلی دان آلیب اوخویارکن، من ده ماراخللانیدیم کی، بو درگی دن بیرسینی آلیب اوزم اوچون ساخالیم و گوونیم کی، وئله ساوادلی آنالارین دانمایان وطنداشلاریم وار.

باغیشیلا یاسیز کی، بوندان آرتیق ساوادیم قات وئرمه دی سیزین چکدی یینیز زحمتلردن تعجیل اندیدیم. گوزوم اوگون آختاریر کی، سیزین بو درگینیز آذربایجان آدیلان بیر یاشاسین. بو مناسبتله آنا یوردوما یازیلان سوزلردن بیر نچه سین گؤندیریم...

چوخلو حۆرمهتله، ماحمود تیکان، آلمانیا، ۱۷ مای ۱۹۹۹

(یولادغیز شعرلریزى گلن سایى دا چاپ انده جیک. ساغ اولون. تریبون)

۲۳ □ عزیز قارداشلار!

...سیزین بو درگی بیزیم ملی تاریخیمیزین گوزل صحفه لرینی اوزنده احتوا ائدیر. آذربایجانلی لار اوز ضیالاری، اوز انتلکتونل گوجلری و بیلکلی بشین لری نه آرخیاین اولمالی دیرلار. بیزی محو ائتم ایسته ینلرین ترحم لری ائله اوزلرینه قالسین...

غفور ابراهیمی قوشابولاق، استانبول، ۲۱ مای ۱۹۹۹

۲۴ □ حۆرمەتلى دوستلار، سلام!

سیزین یاراتدیغیز تریبون درگی سی نین دگری گوندن-گونه منیم اوچون آرتماقدا دیر. سیزین یازیچیلارین یازدیقلاری مقاله لرده گلن سوزلر منیم چوخ سوروملاریمجا جاواب وئریر. هامینیزا چوخ ساغ اول دئییب، اوغورلو گونلر دیله بیرم.

بهرز فرخی (دنیز)، واشنگتن، ۱۴ مای ۱۹۹۹

هر نه دن شیرین آنادیرسا، آنادیلی میز، آنالاریمیزین بیزیم جسملریمیزده حلول اتمیش روحلاری دیر. اولوی تورک دیلی میزین قوروماسیندا چالیشان قلملره عشق اولسون. بیز کیمی سینین توپوغونا کیش، پیشیگینه پیش دنمه میشیک، آما تورک لوگو میزی بیزه باغیشلامیانلارین حاقیندا بیز نه کیمی حسلره مالک اولای بیلریک؟...
اگیلمز و بوکولمز اولون، ساغ قالین!

سید اسحق ایمانی، دویس، ۹ دکانبر ۱۹۹۹.

۲۶ @ دوستان گرامی!

با درود و احترام، قبل از همه باید تشکر کنم که تریبون شماره ۴ را برایمان فرستاده بودید. البته شماره ۳ آنر قبلاً دیده بودیم. دستتان درد نکند. در این زمانه، همین که با احترام به زبان و فرهنگ دیگران، در حفظ و اشاعه زبان خود می کشید، جای بسی شکر است و قدردانی. کانون نویسندگان ایران در تبعید نیز دو سال پیش در مجمع عمومی خویش تصمیم گرفت تا دفترهای دوزبانه را به زبانهای داخل ایران اختصاص دهد... چند ماه پیش آقای رضا اهنمی برای دفترهای کانون وه زبان آذربایجانی و یا ویژه آذربایجان اعلام آمادگی کردند. وی هم اکنون مشغول جمع آوری و آماده سازی این دفتر است. یک شماره از تریبون را هم در اختیارش قرار داده ام. قرار است خودش با شما تماس بگیرد. برایتان بار دیگر آرزوی شادی و موفقیت دارم.

اسد سیف، کلن، ۱۰ ژوئن ۱۹۹۹

۲۷ @ حورمتلی تریبون یولداشلاریمیز!

اواخذان محبتیله سیزین آللریزی سیخیرام و سیزین اوچون بو سئجدی ییز یولدا توفیق آرزولاییرام. سیزه جان ساغلیقی و آذربایجان اوچون آیدهن گله جک امیدیله یاشاییرام.
یول یولداشینز:

محمد رضا خشتی، ناشویلی، شمالی آمریکا، ۲۳ نوایبر ۱۹۹۹

۲۸ @ سلام!

... عزیزلر، ایلر دیر کی، من ده بو یولدا چالیشیب و یانیرام و ایلردی کی، خلقیمیزه، وطنیمیزه، دیلیمیزه و فرهنگیمیزه، شو نیستلر طرفیندن اولان ظلملره شاهیدم. آما هئج بیر ی منیم گوزومون یاشیمی چیخارمامیشدی، تاکی سیزین نشریه نیز دوستلارین بیر ی نین طریقله آیمه

یتیشدی و اونون غملی بیر مقاله‌سی منی دریندن کدرلندیردی: «جنبش ملی ۲۱ آذر» «تریبون ۳» دوغوردان من بیلیردیم شوونیست‌لر بو حدهده بی‌زیم آتا، بابالاریمیز و وطنیمیزه ظلم اندیلر... یاشیاسیز!

ارومیه‌دهن، حسن‌زاده، (تاریخ سیز)

۲۹ □ اعضای محترم هیئت تحریریه تریبون!

باسلام. با تریبون از طریق دوست نازنینی آشنا شدم. تمامی مطالب فارسی ۵ شماره‌ای را که منتشر کرده‌اید خوانده‌ام. من خود متولد تهران هستم با پدر و مادری که قربانی ترک ستیزی آریامهری بودند و فکر می‌کردند که با قربانی کردن زبانشان راه ترقی من (تنها فرزند خانواده) را هموار کرده‌اند. من گناهی متوجه آنها نمی‌بینم. آنها بی‌خبر از سیاستهای حاکم در دغدغه خوشبختی من بودند و نه خوشنودی قدرتمداران آریامهری. اما زندگی ساده در روستا و فشارهای ناشی از مهاجرت به پایتخت (که در واقع نه مهاجرت بلکه فرار از پنجه فقر بوده است) آنها را در موقعیتی قرار نمی‌داد که به اهمیت زبان مادری در تربیت فرزند و دنیای روحی و شخصیت کودک و فرد پی‌بیرند. در نتیجه من مثل بسیاری دیگر تبدیل شدیم به «ترکان پاریسی گوی» و بقول سید ابراهیم نبوی «ترک مونتاژ تهران»... مقالات تریبون که به دور از شعار و ادعا مسئله هست و نیست فرهنگهای محکوم غیرفارسی را مورد بررسی قرار می‌دهد، بسیار آگاه‌کننده و مفید هستند... پیوسته در انتظار شماره جدید آن هستم. هر قدر هم که حجم آن زیاد باشد، با اتمام مطالعه آن احساس ناخوشایندی به آدم دست می‌دهد که: چرا تمام شد؟!... دستان درد نکند!

سید باقر آتشدوست، روم، ایتالیا، ۲۰ ژانویه ۲۰۰۰

۳۰ □ عزیز و حورمتلی دوستلارا!

ساگرامنتونون آذربایجان مدنیت اوجاغی، تریبون یازبیجیلاریندان و چالیشانلاریندان چوخولو قدردانلیق اندیر. تریبون اوز حرکتیله دیشاریدا یاشایان آذربایجانلی لار چوخ معلومات و ثریب و سیاسی باخیشیلار آذربایجان حیات بایراغینی دالغالاندیریر...
ساغ اولون

فیاض، ساگرامنتو، کالیفرنیا، ۱۴ مارت ۲۰۰۰

چوخ ساغ اولاسیز بو گۆزل تریبون کتابینی چیخارتماغا گۆره. من ۵-جی نومره نی اوخوموشام،
چوخ خوشوم گلیبدیر. منیمجه بنله کتابلار گورک حتی جنوبی آذربایجانا گنده و اوخونا. من بیر نئچه
یولداشلارا سیزین ایترتده اولان آدرسییزی و نرمیثم کی، باخسینلار. الله سیزدن راضی
اولسون...

یشنه ده چوخلو تشکور اندیرم و سیزه اوغورلار دیله بیرم.

رامین یاشار، لندن، ۱۱ آوگوست ۲۰۰۰.

۳۲ □ حورمتلی دوستلار، گونوز آیدین!

... سیزی ونله دولقون درگینی چیخارمانیزا گۆره تبریک اندیب، سیزه ایشلرینیزده اوغورلار آرزو
اندیرم. دنمه لیم کی، من تهراندا اؤیرنجیم. سیزین دیرلی و بیلیمسل درگی نیز بورداکی
آذربایجانلی اؤیرنجی لره داها فایدالی گورورم. ایندی یه کیمی بو درگی نین یالنیز بیرجه نومره سی
ایمه چاتیب و من اونوزیراکس اندهرک باشقا بولداشلاریمدا چاتدیر میشام... تریبونون تهراندا و
هابنله بوتون ایراندا یایلماسی دوزگون آپاریمیر. اونا گۆره زنگین تریبون درگیسی اؤز اصلی
مخاطبلری اولان اؤیرنجی لریمیزین آراسیندا یایلمیر. تریبونون تهرانا گلیب چاتان سایلاری دا
یالنیز بیر نئچه حورمتلی اوستادلارین ایینه چاتیب، کتابخانالارینی بزه بیر...

ساغ اولون!

طاهیر، تهران، ۲ سنتیابر ۲۰۰۰

۳۳ □ سلام حورمتلی دوستلار!

چکدی یینیز زحمتلره گۆره تشکور اندیرم... من بیر گونئی آذربایجان تورکو اولراق، تهران
ییلوردوندا (دانشگاهیندا) اؤیرنجی ییم... بیزه بیر توپلوم قوروب سایر یولداشلاریمیز ایله
بیرلیکده ملتیمیزین کولتورل، سیاسل، اقتصاد،... حاقلارینی تأمین اتمک اغروندا چالیشیریق.
اؤنر: ۱- سیزین بوراخدیغیز درگی تأسفله اؤیرنجی لرین اللرینه چاتمیر. منجه چوخ دیرلی اولاردی
اگر درگی نیز گنجلر اللرینه چاتسایدی. ۲- دوردونجو و بشینجی درگی ساینیز تازاجا ایمه
چاتیبدیر. آنجاق دوردونجو سایدان چوخ فایدالاندیم! سایقی لارلا،

صمد، تهران ۴ اوکتیابر ۲۰۰۰

۳۴ □ سلام!

صمیمی سلاملا ریمین قبول ائدیله جه یینی اومورام. سیزی باشالادیغیز ایشه گوره تبریک ائدیپ، اوغورلار آرزولاییرام. تریبون لاییر نجه آی بوندان اول، هوشنگ جنابلاری نین واسطه سیله تائیش اولدوم. دیلمیز و ایفامیز حاقیندا، هابئله تریبون داو اینترنت ده چیخان بعضی یازیلار حاقیندا، فکر ملاحظه لیریم وار. سوآلیم بودور، بونلاری سیزه گونده ریلمه سی نین بیر یاراری وارمی؟ بیر داها توتدوغوز آغیر و مسؤلیت لی اشدی موقیت لر آرزولاییر، الیمدن کلن هر نؤو یاردیم ائتمه یه حاضر اولدوغومو بیلدیریم. آذربایجانا عشق اولسون!

دکتر رحیم که. هئلسینکی، فینلانڈیا، ۱۰ نوایبر ۲۰۰۰.

۳۵ □ سلام!

حورمتلی دوستلار، من سیزین چکدی ییز زحمتلردن چوخ تشکر ائدیرم و سیزه بو یولدا اوغورلار آرزولاییرام.

منصور م. ایسوج، ۶ یانوار ۲۰۰۱.

۳۶ □ با سلام!

..از مقالات تاکنونی که در مجله تریبون چاپ شده بسیار استفاده کرده ام. فقط گاه دچار یک احساس ناخوشایند می شوم که می خواهم با شما در میان بگذارم: اینهمه نویسندگان و روشنفکران آذربایجان با افکار و آمال انسانی و شایسته هرگونه تحسین در صفحات تریبون نوشته اند. آیا مخاطبین شما در هیئت روشنفکران، سیاسیون و دولتمداران فارس، بعنوان یک طرف قضیه حاضر به گوش دادن به حرفهای قربانیان ستم ملی در ایران هستند؟ آیا آنها می خواهند نظرف دیگر این دیالوگی که تریبون می خواهد، باشند؟ آیا مسئله شما ما را مسئله خودشان میدانند؟ حداقل گویی برای شنیدن اینهمه شکوائیه بجا دارند؟ چند نفر از آنها مجله شما را می خوانند؟ تایحال چند نامه از آنها دریافت کرده اید؟ آیا فکر می کنید دیالوگ با این جماعت راه بجایی می برد؟ نکند شما در اثر استمرار طولانی در سوندنشینی تصویری غیر واقعی از این قوم دارید؟ البته من تنها روشنفکران، سیاستمداران و دولتمردان فارس را در نظر دارم و الا از توده هموطنان فارس که گاه از وجود یک جمعیت ۳۰ میلیونی ترک در ایران بی خبرند، انتظاری ندارم. آنها خود قربانیان خرافات آریامهری و غیر آریامهری دور رژیم هشتاد سال اخیر ایران هستند... من نمی دانم، اما انگار چیزی در این هموطنان ماکم است، انگار این مملکت نفرین شده است و ماها نمی توانیم حتی اگر مسائل رفاهی و

مادی را حل کنیم، یک نگاه انسانی نسبت به یکدیگر داشته باشیم... پایدار و پیروز باشید!

صادق سجادی، سیدنی، استرالیا، ۲۳ اکتبر ۲۰۰۰

۳۷ □ سلام و علیکم ای دوستلار!

انسان هر بیر ساده ایشه ال وورماق اوچون، بیلک لئمه لی دیر. علم یا بیلک ایشیغیندا قاباغاکتیمه ن ایشلر، هئچ کسی ایشیخ گونه چیخارا بیلمز. بیزده اوز دیل و کیم لیگیمیزی/هویت یمیزی قوروماق اوچون بو فایده ادادن مستثنا دئیلک. آذربایجان چی لیق گرک عینی حالدا علم سنور و انتکلتونل بیر حرکت اولسون. البته هر اجتماعی حرکت ده مختلف قوه لرین اشتراک انتدی بی کیمی بیزده اوز حرکت یمیزده مختلف اجتماعی لایه لرین گوجونه احتیاجیمیز وار، آما خارج ده و دنیانین ان قاباقجیل مملکت لرینده یاشایان آذربایجان لی لارین پایینا، حرکت یمیزن انتکلتونل قولونو گوجلندیرمک دوشور. بو یولدا تریبونون دا بو مسئولیتینی بئرینه یئتیرمک اوچون گرک قلم و بیلک آدمالاریمیز لا بیرلیکده و علاقه ده چالیشمالی دیر... جهالت له هئچ بیر یانا چیخماق اولماز... ساغ اولون!

سعید طیب نژاد، لندن، ۲۳ اکتبر، ۱۹۹۹

۳۸ □ حورمتلی دوستلار!

...سیزه توتدوغوز یولدا الله دان یاردیم دیله بیریم. تانری سیزه یار اولسون. سیز منیم بیر عؤمور ایچیمده گزدریدییم سؤزلری چوخ عالی بیر طرزده قلمه گتیریب، آرایا قویورسوز... سیزه موفقیت لر آرزوسوایله،

قاسم مستجابی، لوس آنجلس، ۲۹ مای ۲۰۰۰.

۳۹ □ عزیز رئا، کسپا عضولری!

حاضر لادیغیز قیمتلی اثرین هر بیر نؤمره سی و هر بیر صحیفه سی اوچون ساغ اولون...

رحیم صباغی اصل، تورنتو، کانادا، ۱۱ یول ۲۰۰۰.

۴۰ □ دوستان عزیز و مسئولین تریبون!

...مطالبی که چاپ می کنید زبان حال دوستان بلوچ شما نیز هست. فاصله جغرافیایی بلوچستان و آذربایجان طولانی است، اما هر وقتی که شماره جدیدی از مجله شما بدست ما می رسد و هر مطلبی

که از آن می خوانیم، به بی اهمیت بودن این فاصله جغرافیایی پی می بریم. انگار درد مشترک برای نزدیک کردن انسانها مهمتر از شادی مشترک است. پایدار و موفق باشید. در انتظار دریافت شماره های جدید تریبون.

کریم م.، کویته، پاکستان، ۱۱ نوامبر ۲۰۰۰.

مطالبی که چاپ نشده اند:

مطالب زیادی از میان آنچه بدست ما رسیده است، در تریبون چاپ نشده است. در اینصورت یکی از دو علت زیر مانع چاپ آنها شده است:

- مطلب خارج از موضوعات مطرح در تریبون بوده است.

- قبلاً در جای دیگری چاپ شده است.

- مطالب ارسالی حاوی ترجمه ها و نقل قولهایی بدون ذکر مأخذ بوده است.

- مطلب در ماههای آخر بعد از معین شدن محتوی این شماره به دست ما رسیده است.

● در ضمن از مطالب بسیاری از دوستان که بیش از یک مقاله فرستاده بودند، علیرغم تایپ، ترجمه و دیگر کارهایی که بر روی برخی از آنها انجام شده بود، به چاپ یک نمونه اکتفا کردیم.

● مولفین محترم توجه کنند که در صورت امکان مشخصاتی برای تماس مستقیم خوانندگان در برای چاپ همراه مطلب ارسالی، در اختیار ما قرار دهند.

● امکان اختصاص یک آدرس پست الکترونیکی بنام مرنسویسند بصورت: xxyy@tribun.com برای ما مقدور است. در اینصورت پیامهای رسیده به این آدرسها مستقیماً در اختیار مؤلف مربوطه قرار خواهد گرفت. اگر مایل به استفاده از این امکان هستید، ما را مطلع کنید.

گزارش از یک میزگرد در برلین

به دعوت «اتحاد چپ سوسیالیستی ایران» در برلین جلسه بحثی درباره «مشخصات آلترناتیو» با شرکت آقایین دکتر ابوالحسن بنی صدر، کامبیز روستا و محمدرضا شالگونی بگزار گردید. جلسه با یک دقیقه سکوت به یاد تمامی جان باختگان راه آزادی، استقلال و عدالت اجتماع و به یاد سالگرد جان باختگان قتل‌های زنجیره‌ای در ایران شروع شد.

اولین سخنران آقای بنی صدر در مشخصات جبهه‌ای نیروی جانشین را توضیح داد. از جمله اینکه، شرکت کنندگان جبهه باید مستقل بوده و در اصول مردمسالاری اشتراک و وحدت داشته باشند و اینکه جبهه نمی‌تواند خود را جانشین و قیم مردم بکند. و باید همیشه تصمیماتش و مواضع‌اش از هر جهت شفاف بوده و همیشه حاضر باشد و نمی‌تواند مبارزه فصلی بکند. و راجع به اینکه اینک اقوام ساکن ایران اگر خواستند جزو یک کشور نباشند گفت که:

«اگر اقوام ایرانی بدون قیم - که با اسلحه و به اصطلاح سازمان یافته بنام آنها حرف نزنند - خودشان آزادانه حرف بزنند، آزادند. به شرطی که خود مردم باشند و اگر بخواهند مشی‌ای را در پیش بگیرند فرضاً اگر شما بخواهید، بزور هم نمی‌توانید جلواش را بگیرید. اما ما ایران را کشور همه می‌دانیم و اگر واقعا عدالت اجتماعی باشد، مسأله ستم است که باید حل کرد و این کار نظام مردم سالار است.»

سخنران دوم آقای کامبیز روستا در توضیح نظرات خود درباره رفرم و انقلاب و مشخصات نیروی جانشین، اوپوزیسیون آزادیخواه مسأله تساوی زن و مرد و... اینک حکومت‌های توتالیتر همیشه خواهان حکومت مرکزی قوی هستند، روی پلاتفرم دمکراسی تأکید نمود و بر لزوم فدرالیسم جهت پاسداری از دمکراسی انگشت گذاشت. و در رابطه با سوالی که در مورد مسئله ملی و جدائی بود گفت:

«طبیعی است ماکه می‌گوئیم بیانیه حقوق بشر، آزادی بی قید و شرط عقیدتی و حق مطلق شهروندی... یعنی اینکه کردها، ترکها، بلوچها... و هر انسان و جمعیت دیگری که در یک روند آزاده تصمیم با حق مشترک جدائی را تصمیم بگیرند، می‌روند، هیچ نیروئی هم نمی‌تواند آنها را مجبور بکند، سرکوب بکند یا محدود بکند، چون آنوقت از ملازمت دمکراتیکش دست کشیده.»

سخنران سوم آقای شالگوننی ضمن بیان نظرات خود در دفاع از آزادیهای بی قید و شرط سیاسی و برابری زنان صحبت کرد. وی در باره حق تعیین سرنوشت ملیت‌ها تا حد جدائی از جمله گفت:

«در مسأله ملیتها در ایران - یا اگر کسی دوست دارد بگوید قومیتها - دعوای تعریف ملیت و قومیت و... نیست. بحث اینکه امروز آذربایجانها یک قومی از نژاد اوختای - جغتای هستند یا ملت شریف آذربایجان خیلی فرق نمی‌کند. عملاً وقتی اولاد اوختای جغتای بلند بشوند و بگویند که می‌خواهند از ایران عزیز و نوادگان کوروش و داریوش جدا بشوند، شما با یک معضل جدی روبرو می‌شوید.

بحث بر سر این نیست که با نظر آنها موافقیم یا نه. من که خودم از نوادگان اوختای جغتای هستم با جدائی آنها از ایران موافق نیستم. پرنسیپ من هم، قطعاً می‌گویم، نه به خاطر اینکه ایران عزیز یک فضیلتی است و داریوش است و کوروش و غیره... در هر حال ایران خانه من است و چنین تصویری از مفهوم ملت تصور غلطی است. و شرمنده نیستم از ایرانی بودنم. و برای ساختن یک ملیت سیویک و مدنی ناگزیریم که ایرانیت را در حقوق تعریف بکنیم... یکبار آقای داریوش همایون نامه سرگشاده‌ای به حزب دموکرات نوشته بود که شما باید در فلان باشید و در همکاری با دموکراسی باشید و غیره. چرا چون کردها از نژاد آریائی هستند که اصیل‌ترین نژاد ایرانی هست و آریا فلان است - از نظر تاریخی بهمان است و غیره. که گویا او دموکرات است و اینها دیکتاتورند - بهر حال این (آذربایجانی) بزرگترین ملیت ایران است، نمی‌دانم از نظر تاریخی چگونه است و مهم هم نیست، ولی مسلم است که از نوادگان آریائی نبودند و از نوادگان اوختای جغتای بودند، یعنی ترکها که بعد از فارس‌ها کثیرشمارترین جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند و تهران شما بزرگترین شهر آذری‌نشین دنیاست،

اگر بگوئی آریائی - پارئیائی، برای شما معضل ایجاد می‌کند. اذیت‌تان می‌کنند. پس باید برای خودتان روشن بکنید که آیا چون آریائی هستند حق دارند یا نه اصلاً ملیت چی، بلکه حق دارند».

آقای شالگوننی همچنین تأکید کردند که موافق جدایی ملل غیرفارس از ایران نیستند و خوشبختی آنها را در تلاش مشترک برای ساختن ایرانی دموکراتیک می‌دانند اما این اتحاد باید داوطلبانه باشد.

- تریبون در چاپ یا عدم چاپ مطالب رسیده آزاد است.
- مسئولیت تمامی مطالبی که امضای «هیئت تحریریه تریبون» را ندارند، به عهده صاحبان امضا است.

● تورکجه یازارکن ۲۶ و ۲۷ خورداډ ۱۳۷۹ تاریخی اور توقرافی سئمینارینین قرارلارینی نظرده الین.

- دیل شیوه‌سینه گلدیکده تریبون وارلیق و سایر آذربایجان مطبوعاتینین ایشلتدیگی تانیمیش ادبی دیلیمیزده یازیلار وئره‌جک دیر. سایر شخصی شیوه‌لرله یازیلیمیش یازیلار تریبوندا وئریلمه‌یه جکدیر.

تشکور

بو ساینین حاضرلارتماسیندا بیزه یاردیم ائدن بوتون دوستلار او جمله‌دن صمد نیکنام (تورک و فارسجا منتلرین املا سهولرینی یوخلاماق اوچون) و دوکتور علی قراجه‌لو دان (استاد براهنی اوچون حاضرلارتمیش مجموعه‌یه ائتدی‌یی یاردیم‌لار اوچون) تشکور ائدیریک.

تریبون رئاکسیاسی

«۲۱ آذر» درگیسی

صمد نیکنام

۱۹۹۸ نجی ایل دکابری ۱۲ سی نده (۲۱ آذر گونو) آذربایجان ملی دولتی قورولماسی نین ۵۳ نجو ایل دونوسو ایله باغلی «۲۱ آذر» ژورنالی نین ایلک سایب چاپدان چیخیمیشدیر. ایلک سایین اوز قابیغیندا آذربایجان ملی حکومتی نین کابینه سی و ملی دولتمیزین دولت نشانی وئرلمیشدیر. بیرینجی سایدان باشلایاراق ملی حکومتین باشچی سی سید جعفر پیشه وری نین «آذربایجان ملی حکومتی بیر حقیقتدیر اونو داها گئری قایتارماق اولماز» سوزلری ژورنالی نین آپادیجی و آنا خطین گوسترن باش سوز سئجیلمیشدیر. ژورنالی ن قارشییا قویدوغو مقصد آذربایجانین ملی و قانونی حکومتی اولان ۱۹۴۵-۴۶ جی ایللرده قورولوموش ملی دولتمیزین برپاسی اوچون لازمی شرایط یاراتماقدیر. بونون اوچون تحریف اندیلیمیش فاکتورلارا آیدینلیق گتیره رک ساختالاشدیریلیمیش تاریخیمیزین قارنلیق صحیفه لرینی ایشیقلا ندیرماق گرکدیر. بوتون اؤکله ۲۵ جی عصرین اول لریندن باشلانمیش آذربایجانین ملی مستقل لیک حرکاتیندا آچیلیمیش جیغیرلا ایره لی له یه رک، ملتیمیزین اؤزونه قاییدیش حسی نین یوکسلدی بی مقامدا اونا یاردیمچی اولماقدیر. ژورنالی ن اساس فونکسی یالاریندان بیر ی ده ملی شعورون فورمالاشما سوره جینه قاتیلماقلا یاناشی ملت لر آراسی مناسبت لرین نورمال و ساغلام بیچیمده بشجهر یلمه سینه چالیشماقدیر.

ژورنالی ن قارشییا قویدوغو سوروملار سیراسیندا سویله نیلن فکرلرده و یازی لان یازی لاردا ۱- جی نؤبه ده ملی مدنیتیمیزین و ملی وارلیغیمیزین آچاری ساییلان دیلیمیزین ادبی لیک سویه سی نین

قورونماسی و بنجه ریلمه سی دیر. اجتماعیت اوچون دیهجه ییمیز سوزون دیلمه سینده معنوی حاقیمیز اولماقلا یاناشی حقوقی، سیاسی و تاریخی باخیمدان دایاق نقطه سی اولمالیدیر.

آذربایجان ژورنالستیکاسی نین اولوملو (مثبت) عنعنه لرینی قوروماق، یاشاتماق و انکشاف ائتدیرمک ژورنالیمیزین اساس فونکسیالاریندان سایلیر. بوايشده ژورنالین رنداکیا هییتی نین اؤزللیکله بؤیوک تجربه بی یه سی اولان یاشلی نسلین نماینده لری نین رولو دیشمز دیر. ژورنالدا چاپ اولونان ماتریال لار چئشیدلی باشلیقلا ویریلسه ده «آچیلما میش صحیفه لر» و «خاطرهلر دانیشیر» باشلیقلاری داها چوخ دقت چکن دیر. بو یازیلاردا ملی دولتیمیزین قوروجولاری نین جانلی خاطرهلری و ایندییه قدر آچیلما میش فاکتورلار آچیقلا نیر. بو بولمه نین دائمی قوناقلاریندان اولان اسماعیل شمس هله آذربایجان دمکرات فرقه سی نین یارانماسیندان اؤنجه، «آذربایجان جمعیتی نین» فعالیتندن، آذربایجان روزنامه سی نین ۳-جی دور نشریندن سوز آچاراق گوزلریمیز اؤنوننده ملی دولتین قورولماسینا گتیریب چیخاردان بولو و آنلاری جانلان دیریر.

بو بولمه نین دائمی آپاریجیلاریندان بیر یی ده بالاش آذر اوغلو دور. بالاش آذر اوغلو نون خاطرهلری ملی دولتیمیزین قورولماسیندا بیر باشا اشتراک ائتدیندن، دولتیمیزین برپاسی اوچون چوخ اؤنملی دیر او ائله جه ده آذربایجان دمکرات فرقه سینین توده پارتیاسیله اوغورسوز بیرلشمه سوره جینی اورک آغریسیله قید انده رک بو اولایلار ایدینلیق گتیریر. بو اوغورسوز حادثه نین باش وئرته سیله آذربایجان دمکرات فرقه سی نی ملی دوشونجه و آذربایجان مملکتینی و ملتینی ملی تشکیلاتدان محروم ائتمه به جهد اندنلرین غلبه چالمالاری نین ندنلری (سبب لری) آچیقلا نیر.

بو حادثه لرین جانلی شاهدی کیمی بالاش معلمین و نردیگی بیلگی، ژورنالین آچیلما میش صحیفه لر بولمه سی نین سندلری ایله زنگینله شه جک. بورایا غلام یحیی نین چاپ ائدیلمه میش خاطره دفتریندن صحیفه لر وئرله جک.

ژورنالدا ملی دولت چیلیک عنعنه لریمیزی داوام ائتدیرمک، تاریخیمیزین اینجه لیکلرینه و ارماقلا بو سورجده باش وئر میس اولایلارین اینجه لنمه سینه گئیش یئر آیریل میشدیر. آبیکتیو سببلر و زوندن ملی مبارزه حرکاتیمیزدا باش وئر میس اوغورسوز لوقلارین، تاریخی، سیاسی و باشقا ندنلرینی کرونولوژی اردیجیل یقلا ایزله یه رک همین اولایلاری علمی توپلوملارا و جمعیته بوتؤو بیچیمده قاورانماق امک انیندا بولونماسی، ژورنال اوچون صون درجه اوغورلو و دیه رلی اولموش دور.

ایندی قدر چاپ اولان یازیلاردا ملی مبارزه تاریخیمیزده اؤنم داشییان بیر سیرا داغینیق فکر آرتیق فاکتورلار دیریل میشدیر. ملی دولتین باشچی سی سید جعفر پیشه وری نین باجی سی صفرا خانیملا مصاحبه دن الله ائتدیمیز بیلگه گوره پیشه وری نین بیر سیرا چاپ الونما میس اثرلری نین موجود اولدوقونو بیلدیک.

ژورنالین ۹- جی سایندان باشلایاراق بیسه وری نین ایندی قدر چاپ اولونمیش: «ملی حرکاتدان قاباق آذربایجاندا سیاسی پارتیا و اجتماعی تشکیلاتلار» ادلی ۲۰۰ صحیفه لیک اثری درج اندیلیر.

درگی ده آذربایجاندا تاریخاً باش و نر میس اولایلار ایزله نیلیر و امکان چرچیوه سینده همن اولایلار ملی ماراقلاریمیز باخیمیندان متخصص لر طرفیندن قیمت لندیریلیر. بئله لیکله فکرت صادیقین دیلینجه دنسک: «۲۱ آذر گئری یه قایددا- قایددا ایره لیه چاغیراجاق بیزی، بؤیوک آزادلیغا قوشونادک»

دونیانین چشیددی اؤلکه لرینده یاشایان یورتداشلاریمیز لا ایلگی لریمیزی قوردوغوندان ۲۱ آذر ژورنالینا «اوتایلی بوتایلی و بوتون غربته یاشایان آذربایجانلی لاری گوروشدورن رورنال آدی دا وئریلمیشدیر». ۲۱ آذر حرکاتی گونی آذربایجانین ملی سیاسی سوره جینه قاتیلانلاری کؤکده باریشدیران آناگوده دیر. بو آنلامدا «۲۱ آذر ده» ملی بیرلیگیمیز و تاریخی یادداشیمیز یاشاییر.

گونوموز- گونده لیلی میز اینجه له نیر. گلجه یه آپاران یولون جیغیرلاری آچیلیر. بو یولا ایشیق ساجیلیر. اوره ییمیز «بو یولون سونو ایشیق دیر»- دینرله قوشادویونور.

«۲۱ آذرین اوره یسینده داش باغلایان نیسگیل اولان آرزونو «۲۱ آذر» اریده جکدیر» دینلرین اعتمادینی دوغرو لئماغی اوزوموزه بورج بیلره ک ایندی یه دک ۱۰ سای سی چیخیمیش ژورنالین اوزون عؤمورلو اولماسینی آرزو اندیریک.

ایسوج، ۳۱ یانوار ۲۰۰۱

هزینهٔ آبونمان ۳ شماره : : 3 sayının abunə pulu:

سوئد 120 SEK İsveç

سایر کشورهای اسکاندیناوی 180 SEK Sayir Skandinavi

سایر کشورهای اروپا 35 DM Sayir Avropa

سایر کشورها 25 USD Sayir ölkələr

Qeyri şəxsi: yuxarıdakı rəqəmlərin 2 qatı

• مؤسسات: دوبرابر مبالغ فوق

• قیمت‌ها برای شماره‌های ۳۰۰ صفحه‌ای محاسبه شده است شماره حاضر دویل حساب

• می‌شود.

• قیمت تکفروشی شمارهٔ این شماره ۸۰ کرون سوئد و ۸ دلار آمریکا.

Tribun

Bu
sayıda
yazanlar:

Anar Rza Babək Danişvər

Ismail Cəmili Orxa Tehrani

Byök Rəsuloğlu Həmid Dadızadə

Əli Əkbər Tərabi İbrahim Rəfrəf

Həsən Cavadı Səməd Niknam Cəlal Zahidi

Rza Bərahəni M. Ə. Fərzanə

Mənuçehr Əzizi Balas Azəroğlu

Məhəmməd Azadgər Kamil Vəliev

Rza Diqqəti Əziz Səlamı Ə. Tərbiyət

R. Rəisniya M.R.Ləvai Əmir Xəlxali

Ismail Hadi Əli Qərəcəlu

Güntay Qocabəyli

M. Fazilian Zöhrə Vəfai

Əli Şamil Yə'qub Təqəvi

Əlirza Ərdəbli

və sayır

Çoxmədəniyyətli cəmiyyətin məsələlərini arasdıran dərgi

A journal devoted to multicultural affairs

6

Qış 2001 Winter